

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Matthew of Cassob...

533

Համար...

Մ Ա Տ Թ Է Ո Ս

ՈՒՌ ՀԱՅԵՑԻ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

448p.

ԳՐԱՐԱՐԱՆ
 ԳՐԳՅՐ ԱՊՁԱՅՈՒՆ
 Կոթողի 39

ՀՐԱՄԱՆԱԻ

Տ. Տ. ՄԿՐՏՁԻ Ա.

ՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԱՋՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Բ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՎԱՂԱՐՁԱԳԱՏ

ՏՊԱՐԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՈՑ ՍՐԻՈՑ ԷՋՄԻԱՇՆԻ

1898

Дозволено Цензурою, Тифлисъ, 20 Октября 1897 г.

С. 10
10
10
10

Дозволено Цензурою, Тифлисъ, 20 Октябрю 1897 г.

ՀԲԲԵ
ԵՒԵՐԻ
210
02/10/2019

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Մատթէոս Ուռհայեցու ժամանակագրութեան այս երկրորդ հրատարակութիւնը կատարուած է Մայր Աթոռի Մատենադարանի 6 ձեռագիրների և նախկին Երուսաղէմեան տպագրի համեմատութեամբ: Երբև բնագիր ընդունուած է ձեռագիրներից ամենաընտիր օրինակը № 1693, իսկ միւս ձեռագիրների և տպագրի տարբերութիւնները նշանակուած են լուսանցքում: № 1693 ձեռագիրը գրուած է «ի Յակոբ երիցուէ յամի ՌՃԼԼ» նօտրագրով թղթի վերայ: Հնարաւորութեան չափ ջանք է գործ դրուած անփոփոխ պահել սորա բնագիրը: Միւս ձեռագիրներն են Ա—№ 244, Բ—1694, Գ—246, Դ—638 և Ե—639: № 244 ձեռագիրը մի ժողովածու է պատմութիւնների և ճառերի սկզբում գրուած է Կիրակոս Գանձակեցու պատմութիւնը, իսկ «Վասն արբեցութեան» վերնագրով մի ճառից յետոյ Մատթէոս Ուռհայեցու պատմութիւնն է: ձեռագիրը թուղթ է ութածալ և նօտրագիր, գրուած հայկական ՌՃ-թուին Յովհաննայ վանքում: գրիչն է Զաքարէ դպիրը: № 1694

օրինակը թուղթ է քառածալ, նօտրագիր, գրուած Հայկական ՌՃԻ թուին. գրչի անունն է Աւետիք: № 246 ձեռագիրը բուլղոսկին նոր գրչու թիւն է, երկ-
ծալ շղագիր, ընդօրինակուած Փրկչական 1853 թ. Սամաթիայում: Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցու մի հին օրինակից. ընդօրինակողն է Ս. Սահակեան վարժարանի աշակերտ Ռուբէն Պաղպասարեանը: № 638 ձեռագիրը մի ժողովածու է, որի սկզբ-
րում գրուած է «Պատմութիւն Հայուննայ խաչի» . թուղթ նօտրագիր, քառածալ, գրիչն է Կա-
ֆայեցի Մաչիկը. գրուած է Հայկական ՌՂԶ թուին Մ'աճառաց երկրի Ընվաշարհէյ քաղաքում: Մատթէոս Ուռհայեցու ժամանակագրութիւնը գտնուում է ժողովածուի վերջում, թովմա Մե-
ծոփեցու պատմութիւնից առաջ: № 639-ը ժողո-
վածու է կրկին, սկիզբը «Պատմութիւն վարուց Ս. Ներսիսի Հայրապետի» . թուղթ, նօտրագիր, քա-
ռածալ, գրիչն ու ժամանակը անյայտ:

Այս բոլոր ձեռագիրները, բացի իբրև բնագիր ծառայող և № 639 օրինակներից— թերի են: Մայր Աթոռի Մատենադարանում կան նաև մի քանի ուրիշ ձեռագիրներ՝ № № 1706, 1717, 1749, 1756, 134, որոնք Ուռհայեցու ժամանակագրութեան աւելի կամ պակաս ընդարձակ հատուածներ ունին իրենց մէջ, բայց երկրորդական արժէք ունենալով՝ ի նկատի չեն առնուած համեմատութեան համար:

Ներկայ տպագրութեան բնագիր օրինակը Նրուսաղէմի տպագրից տարբերուում է ոչ միայն բազմաթիւ փոքր յաւելումներով և ուղիղ ընթերցուածներով, այլ պարունակում է նաև 2 մեծ հատուածներ, որոնք պակաս են թէ Ա տպագրութեան և թէ միւս ձեռագիրների մէջ. Ա-է 48 էջ «Յայնժամ խորհեցաւ...» մինչև 54 էջ «Թողան զհոգս շինութեան տանց և զյաջողուածս գործոց» և Յովհան Կոզեռնի տեսիլը. իսկ Բ-192 էջ «Յայսմ ամի ելեալ տղայ ամիրայ» 194 էջ «բայց ինքն Տէր քաղցրութեամբ հայեաց ի գործս ձեռաց իւրոց ամէն»: Ա. հատուածի համար Բ. ձեռագիրը բաց երեսներ է թողել, առանց որ և է յիշատակութեան, Դ-ը ասում է «այս տեղս պակաս է շատ բան և աւրինակն չկայ գրած», իսկ միւսները ոչինչ չեն յիշատակում: Նրկրորդ հատուածի համար Դ ձեռագիրը ասում է. «Այս տեղս ԺԲ. թուղթ շըրջելով պակաս է, ով եղբայր» և թողնում է 12 թերթ:

Սոյն հրատարակութեան վերաբերեալ աշխատութիւնը կատարել են Մամբրէ վարդապետ Մէլիք-Աղամեան և Ներսէս սարկաւազ Տէր Միքայէլեան, համեմատութեան համար յաճախ ծեմարանի ուսանողների օգնութեան դիմելով:

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ա Ր Ա Ր Ե Ա Ն

Մ Ա Տ Թ Է Ո Ս Ի Մ Ե Ծ Ի Ք Ա Հ Ա Ն Ա Յ Ի

Ո Ւ Ռ Հ Ա Յ Ե Ց Ի Ո Յ

Վ Ա Ս Ն

Բ Ե Դ Բ Ե Տ Ո Ւ Ն Ե Ա Յ Թ Ե Դ Ի Ո Բ Բ Ե Ց Ն Ե Ի Ա Յ Լ Ո Յ Բ Ա Ջ Մ Բ Ե Ց

Ի Դ Ճ. Թ Ո Ւ Ա Կ Ա Ն Է Ն Ս Կ Ս Ե Ա Ն

Մ Ի Ն Զ

Ի Ո Ժ Ա. Թ Ի Ի Ն Ա Ի Ա Ր Տ Ե Ա Ն

Իսկ ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ և ի նԱ թուա-
կանին Հայոց եղև սով սաստիկ ի բազում տեղիս. բայց
յաշխարհն հարաւոյ յերկրին¹ Տաճկաց եղև նեղու-
թիւն մեծ և առաւել քան զամենայն ի Միջագետս.
և ի խտուրթենէ սովոյն տազնապ և տատանումն
լինէր ի բազում տեղիս և ևս ի հռչակաւոր մայրաքա-
ղաքն յՈւռհա, զոր կանգնեաց Տիգրան արքայ Հայոց:
Եւ կացեալ սովն յայնմ² աշխարհին զամս եւթն, և
անթիւ լինէր կոտորածն յերեսաց սովոյն այն. և յաշ-
խարհին Տաճկաց լինէր անցումն մեծ և ի քրիստո-
նէից³ անթիւք մեռան յերեսաց բարկութեան սովոյն:

1 Ա. Տպ. ի յերկրին.

2 Տպ. այն յաշխարհին.

3 Ա. Գ. Դ. Ե. և Տպ. քրիստո-

նեայք.

Եւ զկնի երկու¹ ամի եկեալ մարախ² յայնմ գաւառի³ որպէս զաւազ ծովու և ապականեաց զերկիրն: Եւ սաստկանայր սովն առաւել⁴. և զայրացեալ քաղմաց⁵ և անողորմ գազանաբար յարձակեալ՝ զմիմեանս ուտէին, և իշխանքն և մեծամեծքն ընդօք և մրգօք կերակրէին. և եղև անցումն անասնոց. քաղում գեղք և գաւառք անմարդաբնակ⁶ լինէին և այլ ոչ շինեցան մինչև ցայսօր ժամանակի:

Դարձեալ ի թուականութեանս Հայոց Նէ ամին զօրաժողով լինէին⁷ ազգն Արաբկաց յՈւռհա և յամենայն Եդեսացւոց աշխարհն և ահագին քաղմութեամբ անցեալ ընդ մեծ գեան Եփրատ և եկեալ ի վերայ ամուր քաղաքին, որ կոչի Սամուսատ: Եւ ելանէր ի պատերազմ զօրապետն Հոռոմոց, որում անուն ասէին Պառակամանոս, այր զօրաւոր⁸ և քաջ. և ի դուռն քաղաքին բախէին զմիմեանս, և յաւուր յայնմիկ հարին Տաճկունք զգօրսն Հոռոմոց և արարին կոտորած մեծ առ դրան քաղաքին. և յետ աւուրցինչ առաւ քաղաքն Սամուսատ, մերձ ի քաղաքն յՈւռհա:

Իսկ ի թուականութեանս ազգիս Հայոց ի ՆԸ ամին զօրաժողով արարեալ թագաւորն Հոռոմոց Ռամանոս և գայ ի վերայ Տաճկաց. և անցեալ ընդ համատարած ծովն Ովկիանոս, և նաւովք անցանէր ի մեծ կղզին, որ ասի Վրիտ. և սաստիկ պատերազմաւ

1. Ա. Գ. Ե. Յպ. հինգ Գ. Եօթն.

2. Ա. Գ. Տպ. մորիս.

3. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. գաւառէ.

4. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. առաւել

քան զառաւել.

5. Ա. Գ. Ե. քաղմացան.

6. Դ. անմարդ մնացին. Ե. յանմարդ լինէին.

7. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. լինէր.

8. Տպ. զօրավար.

առեալ զնա ի զօրացն Եգիպտոսի, վասն զի զամենայն
կողիքն և զամենայն ծովեղերեայց¹ աշխարհն Արաբկաց
ազգն ունէին զամս չորս հարիւր²: Յայսմ ամի կո-
տորեցին զօրք Հայոց զՀամտուն զօրապետն Տաճկաց:

Յամի թուականութեանս Հայոց ի ՆԺ զԱնա-
ւարդա և զՀալապ էառ Արապիկն ի թագաւորէն
Մսրայ և անթիւ արար զկոտորածն, առաւել քրիս-
տոնէից քան իւրեանց ազգին:

Յայսմ ամի ժողով³ արար զօրապետն Հայոց
զմարդպետական գունդն քառասուն և հինգ հազար
արանց քաջաց, զատ⁴ ի յարքունական գնդէն. և ժո-
ղովեցան ամենայն իշխանքն աշխարհաց տանն Հայոց
առ սուրբ հայրապետն Անանիա, վասն զի տացեն զօ-
ժումն թագաւորութեան⁵ որդւոյն Աշոտի Գագկայ
ըստ առաջին օժման հարցն իւրոց, վասն զի չեւ եւս
էր նստեալ յաթող թագաւորութեան տանն Հայոց և
ոչ էր եղեալ թագ ի վերայ գլխոյ իւրոյ:

Հարկաւորեալ կոչեցին զամենագովելին զՏէր
Յովհաննէս կաթողիկոսն Աղուանից աշխարհին, և
քառասուն եպիսկոպոսունք ընդ նմա. և մեծաշուք
իշխանութեամբ կոչեցին զՓիլիպպոս զթագաւորն Ա-

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. ծովեղերաց.
2. Դ. ի Դձ և Ա. նստաւ Աշոտ
թագաւոր որդի Աբասայ ամս քսան
և եօթն. Աշոտ ողորմածն կոչիւր
որդի Աբասայ, որդի Սմբատայ, որ-
դի Աշոտոյ առաջին թագաւորու-
թեան Բագրատունեաց ազգէն: Յետ
Աշոտոյ Սմբատ ամս երեքտասան ի
թուին ԴձԻԹ և Գագիկ որդի Աշո-

տոյ եղբայր Սմբատայ ամս ԻԹ և
ապա Յովհաննէս և Աշոտ ամս քսան:
3. Տպ. զօրաժողով.
4. Ա. Դ. զարտ յԱշոտոյ Գագկայ.
Տպ. զարդ.
5. Ա. Գ. Դ. թագաւորութեան
Հայոց. Ե. Տպ. թագաւորութեան
Աշոտ Գագկայ:

դուանից՝ դայր աստուածային և զսուրբ, զորդին Գո-
ղազգական¹ որդւոյ Վաչագանայ, որք էին թագաւորք
Աղուանից աշխարհաց: Եւ յայնմ աւուր եղեւ ժողով
ահագին և մեծ ի քաղաքն յԱնի, որ եղեւ այժմիկ²
թագաւորանիւստ քաղաք Հայոց: Եւ յայտմ ամի օծաւ³
որդի Աշոտի Գագիկ արքայ յօծումն հարց իւրոց և
նստաւ ի գահոյս առաջին թագաւորացն Հայոց ազ-
գիս, և լինէր ուրախութիւն մեծ ամենայն տանն Հա-
յոց, վասն զի տեսին նորոգեալ զաթոռ թագաւորու-
թեան աշխարհիս Հայոց՝ ըստ առաջին հարցն: Եւս
առաւել լինէին ուրախ յաղագս քաջութեանն Գագ-
կայ⁴, վասն զի էր կորովի և այր պատերազմող: Եւ
յայնմ աւուր լինէր հանդէս զօրաց նորա հարիւր հա-
զարաց վառելոց ընտիր⁵ արանց ի մարտ պատերազ-
մաց անուանեաց և քաջ կորովեաց. վասն զի որպէս
զկորիւնս առիւծուց կամ որպէս գձագս արծուեաց⁶
յուզէին զօր պատերազմին: Եւ լուեալ զայս ամենայն
շուրջակայք և ամենայն թագաւորք ազգաց՝ Արիա-
ղաց և Յունաց, Բաբելացւոց և Պարսից, տուրս և
սէրս հանդերձ պատուական ընծայիւք յուզարկէին ի
փառաւորութիւն Հայոց թագաւորութեանն: Եւ յայն-
ժամ զթագաւորն Աղուանից գՓիլիպպէ և զկաթուղի-
կոսն զՏէր Յովհաննէսն, զեպիսկոպոստենսն և զզօրսն,
որ եկին զհետ թագաւորին և հայրապետին, և յու-
ղարկեցին մեծամեծ տրօք և սիրով յաշխարհն Աղուա-
նից, որ էր աթոռ սուրբ առաքելոցն Թադէոսի և

1. Տպ. Գոչազգական.

2. Տպ. այժմու ժամանակիս.

3. Տպ. օծաւ արքայ Աշոտ.

4. Ա. Գ. Դ. Աշոտոյ Գագկայ.

5. Տպ. ընտիր ընտիր արանց.

6. Ա. արծուոց.

Բարդուղիմէոսի¹, որք են նահապետք առաջինք Հայոց Մեծաց:

Իսկ զինի անցանելոյ երկուց ամաց մեռաւ թագաւորն Հռոմոց Ռոմանոսն, և մնացեալ լինէր երկու որդիք, Վասիլն և Կոստանդին՝ որդիք Ռոմանոսի ծերոյն: Եւ եղեւ յամի ՆժԲ թագաւորեաց Նիկիփոս ի վերայ տանն Յունաց, և էր այր բարի, սուրբ և աստուածասէր, լցեալ ամենայն առաքինութեամբ և արդարութեամբ, յաղթող և քաջ ի վերայ ամենայն պատերազմաց, ոգորմած ի վերայ ամենայն հաւատացելոց Քրիստոսի, այցելու այրեաց և գերեաց, դարմանիչ որբոց և տնանկաց: Սա ժողով² արարեալ ահագին բազմութեամբ և անցեալ ընդ համատարած ծովն Ովկիանոս՝ գայ ի վերայ Տաճկաց, մոմռեալ որպէս զառիւծ սաստիկ պատերազմաւ, և խաղայր նախ յաշխարհն Կիլիկեցւոց³ և մեծաւ յաղթութեամբ առնոյր զհռչակաւորն զՏարսոն⁴ քաղաք: Եւ անցեալ էառ զԱտանա և զՄսիս և զականաւորն զԱնաւարգա և ահագին և սաստիկ կոտորած էած ի վերայ ազգին Տաճկաց մինչեւ ի դուռն Անտիոքայ քաղաքին: Եւ դարձաւ թագաւորն Նիկիփոս մեծաւ յաղթութեամբ և անթիւ գերեօք⁵ և բազմաւ աւարաւ գայ⁶ մտանէ ի թագաւորաբնակ քաղաքն ի Կոստանդնուպօլիս, և զորդիսն Ռոմանոսի զՎասիլն և զԿոստանդինն առ իւր պահէր ի պաղատանն⁷ մեծաւ պատուով և փառաւորութեամբ:

1. Յայլ օր. չիք՝ և Բարդուղիմէոսի.

2. Տպ. զօրաժողով.

3. Դ. Լիկիացւոց.

4. Ա. Գ. Դ. Տարսուս. Տ. Տարսիս. Ե. Տարսիուս.

5. Տպ. գերութեամբ.

6. Տպ. գնաց.

7. Տպ. ի. պաղատ տանն.

Դարձեալ ի թուականութեանս Հայոց ՆժԸ¹ ոմն մահապարտ, որ և յարգելական կղզւոջն կայր, որում անունն կոչէին Չմշկիկ, գաղտ յուղարկեալ առ նա անօրէն և պիղծ թագունին, որպէս թէ² հրամանաւ թագաւորին, եհան զնա ի կղզւոյն և եբեր ի Վոստանդնուպօլիս առանց գիտելոյ թագաւորին, և ի ժածուկ արար ընդ նմա դաշինս սպանանել զՆիկիփօռ թագաւորն, և խոստացաւ լինել նմա կին, և նստուցանել զնա յաթոռ թագաւորութեանն: Եւ հաւանեցաւ առնել զհրամանս անօրէն թագունւոյն: Եւ սուրբ թագաւորն Նիկիփօռ նստեալ կայր ի գահոյսն իւր ի ժամ երեկոյին և վառեալ մոմեղինօք ընթեռնոյր զաստուածային կտակագիրսն: Եւ եկեալ թագունին շաղապատէր զթագաւորաւն և զթուրն, որ կայր մօտ առ նա, ՝ փոկակապս արարեալ պնդագոյն⁴ և ելեալ զնաց առ չարախորհուրդն իւր, և ձեռօքն իւրովք տայր զթուրն մահաբեր ի նա՝ առ ի հեղուլ⁵ զարիւն արդարոյն: Եւ եկեալ Չմշկիկն և ծածկաբար ի ներքս վազեաց ի սենեակ թագաւորին: Եւ տեսեալ⁶ զնա թագաւորն՝ ասէ ցնա⁷. «Շո՛ւն կատաղեալ, աստ զի՞նչ ուզես»⁸: Եւ քաջապէս յարուցեալ թագաւորն յուզէր զթուրն, և տեսեալ⁹ զի սաստկապէս պնդեալ էր, յայնժամ Չմշկիկն յարձակեցաւ ի վերայ թագաւորին և անխնայ¹⁰ դազանաբար խողխողէր զամենաբարի ար-

1. Յայլ օր. չիք ՆժԸ.

2. Յայլ օր. չիք որպէս թէ.

3. Տպ. առ իւրն.

4. Տպ. պնդագոյնս.

5. Տպ. հեղուլ.

6. Գ. տեսեալ զթագաւորն.

7. Ա. Տ. ընդ նմա Բ. Գ. Դ. Ե. ընդ նա.

8. Տպ. զի՞նչ յուզես ասա.

9. Տպ. եւ տեսեալ սաստկապէս պնդեալ.

10. Դ. Ե. յանխնայ.

քայն և հերձեալ զնա յերիս մասունս. և սպանեալն սուրբ թագաւորն ծածկեալ լինէր ի մէջ արեանն իւրոյ և աւանդէր զհոգին ի Քրիստոս դառն¹ մահուամբ: Եւ տեսանէին զի այծեայս² զգեցեալ էր թագաւորն մերկուց ի վերայ մարմնոյն ծածկեալ ծիրանեօք, և արիւնն սփռեալ ցայտէր զերեսօք սպանողաց զայրն³ Աստուծոյ. և զմարմին նորա թագեցին մօտ առ սուրբ թագաւորացն յարժանաւոր գերեզմանի: Եւ նստաւ յաթոռ թագաւորութեանն Յունաց անօրէն Զմշկիկն և տիրեալ էառ զՎոստանդնուպօլիս և զամենայն սահմանս աշխարհին Հռոմոնոց արար ընդ իշխանութեամբ իւրով. և զորդիս Ռոմանոսի թագաւորին փախոյց ի յանօրէն թագուհւոյն ի Վասակաւան ի Յանձիթ գաւառին. տարան զՎասիլն և զՎոստանդինն առ Սպրամիկն՝ մեծ Մխիթարայ մայրն, զի մի՛ դեղ մահու տացէ⁴ նոցա թագուհին և սպանանիցէ զնոսա: Եւ յաղագս անիրաւ մահուանս այս կայր ի մեծի տրտմութեան թագաւորն Զմշկիկ անհանգիստ վիրաւորեալ ողւով:

Իսկ ի վերանալ թուականութեանս Հայոց ի ԴՃԻ մեռանէր⁵ Գաղիկ արքայն խաղաղական մահուամբ: Եւ եղև հակառակութիւն և աղմուկ մեծ ի մէջ երկու ուղւոց թագաւորին Գաղկայ՝ ընդ Յովհաննէս և ընդ Աշոտ: Յովհաննէս աւագ էր քան զԱշոտ և իմաստուն և հանճարեղ յոյժ, ըայց մարմնովն⁶ տարտամ և հեղզ և թուլամորթ ի պատերազմունս և

1. Տպ. չարաչար և դառն.

2. Դ. Ե. Տպ. այծէս.

3. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. դառն.

4. Տպ. տացեն նոցա և սպանա-

նիցեն զնոսա.

5. Տպ. մեռանէր Հայոց.

6. Տպ. մարմնովն թանգ էր.

անկիրթ. իսկ Աշոտ կրտսեր էր, այլ էր արի և քաջ և
գօրաւոր, անպարտելի և յաղթող ի պատերազմունս:
Բայց բռնակալեաց Յովհաննէս զաթոռ թագաւորու-
թեանն Հայոց. և Աշոտ շրջէր զօրօքն և աւար հար-
կանէր զբազում տեղիս և նեղէր զքաղաքն Անի. և
զնայեալ առ Սենեքարիմ¹ թագաւորն Վասպուրա-
կանի, առ որդին Ապուսահլի՝ որդւոյ Աշոտոյ, որդւոյ
Գերենկանն, որդւոյ Գագկայ՝ Արծրունի ազգաւ, որ-
դիք Ադրամելեքայ արքային Ասորեստանեայց:

Եւ առեալ Աշոտ զօրս ի նմանէ և անցսնէր առ
Գուրգէն² թագաւորն Անձեացեաց և խաղայր զօրօքն
և գայր հասանէր ի լեառն Վարագ և մտանէր ի
վանք սրբոյ Նշանին Քրիստոսի. և երկրպագեալ առա-
ջի աստուածընկալ Խաչին Աստուծոյ և պատկերի
սրբունկոյ Աստուածածնին և տուեալ յոսկւոյն Արա-
բացւոց ընծայ սրբոյ Նշանին երեսուն հազար դահե-
կանս՝ զոր եհան ի Բաղդատ քաղաքէն, զոր էր պար-
գեւեալ նմա խալիփայն, և արար զայն Աշոտ պահա-
րան սրբոյ Նշանին և զարդարեաց զնա ակամբք և
մարգարտօք. և ինքն զօրօք բազմօք հասանէր ի թա-
գաւորանիստ քաղաքն յԱնի: Եւ իբրև լուաւ Յովհան-
նէս զգալն Աշոտոյ եղբօրն իւրոյ, հրամայեաց փող
պատերազմի հարկանել, և ինքն ի գահոյսն անշարժ
նստեալ կայր, վասն զի անհմուտ էր պատերազմի. և
դղրդեալ քաղաքն Անի՝ ելանել³ ի պատերազմ ընդ
Աշոտոյ քառասուն հազար հետեակաց և քսան հազար
ծիւաւորաց: Եւ յանժամ մի ոմն իշխան ի զօրաց թա-

1. Տպ. Սենեքերիմ.

2. Ա. Գ. Գումգէն. Բ. Գամգէն.

3. Տպ. ելեալ.

գաւորին Վրաց՝ ի դեսպանութիւն եկեալ առ Յովհաննէս արքայ. վասն զի մայրն Յովհաննիսի և Աշոտոյ դուստր էր Վրաց թագաւորին Գէորգէ՝¹ Կատրամիդէս² թագուհին. և ասէր իշխանն Վրաց ընդ թագաւորն Յովհաննէս. « Ո՛վ արքայ Յովհաննէս, հրամայեա զի ցուցանիցեն ինձ միայն զԱշոտ, և ես ձերբակալ³ արարից զնա և կապանօք բերից զնա առաջի քո »: Վասն զի այրն այն էր այր քաջ և անպարտելի ի պատերազմ. և ասէր Յովհաննէս թագաւորն ցայրն այն. « Ահա այր հզօր է Աշոտ, դու զիս⁴ կարես ածել զնա առաջի իմ »: Եւ ասէր իշխանն Վրաց. « Ի ձիոյն առից զնա կենդանի »: Ասէ ցնա Յովհաննէս, եթէ « Չկորիւն առիւծու մի՛ արհամարհիցես՝ մինչև տեսանիցես »: Եւ յորժամ ճակատեցան ընդ միմեանս, իշխանն որ յԱփխազաց, որպէս զարծուի ընթացեալ ի ձայն բարձր յուզէր զԱշոտ և ասէր. « Ո՛վ է Աշոտ, յառաջ եկեսցէ »: Եւ լուեսալ Աշոտ եղեւ զայրացեալ իբրեւ զինձ. և յուզեալ⁴ զմիմեանս ընթանային առ իրեարս. և իշխանն Վրաց զնիզակն եղեալ ի վերայ Աշոտոյ, իսկ Աշոտ իբրեւ զկայծակն ի ներքոյ⁵ անցանէր և հարկանէր զնա պողովատովն ի վերայ սաղաւարտին և զերկաթապատ մարմինն պատառեաց մինչև ցտտինսն և հանդերձ միջօքն յերկիր ընկենոյր: Եւ եղեւ յաւուր յայնմիկ սաստիկ պատերազմ. և դարձուցին զքաղաքն ի փախուստ, մինչ զի փախուցեալքն ոչ ժամանէին մտանել ի քաղաքն, այլ

1. Տպ. Գուրգէ.

2. Գ. Կատրամիտդուխա.

3. Ա. Բ. Դ. Ե. ձերբակալ.

4. Տպ. յուզել.

5. Տպ. ի ներքս.

յԱխուրան¹ գետն անկանէին, և դարձաւ Աշոտ մեծաւ յաղթութեամբ: Եւ յետ աւուրց ինչ խորհեցան Բագրատունիքն և Պալհաւունիքն և այլ ամենայն ազատագունդ զօրքն հայկազանց առնել խաղաղութիւն ի մէջ Յովհաննիսի և Աշոտոյ: Եւ յայնժամ սուրբ հայրապետն Պետրոս և իշխանքն ամենայն ելին առ Աշոտ և մեծաւ երդմամբ նստուցին զԱշոտ դրուց աշխարհին՝ թագաւոր ամենայն տանն Հայոց, և Յովհաննէս նստցի թագաւոր ի քաղաքն յԱնի, և եթէ մեռցի Յովհաննէս, Աշոտ լիցի թագաւոր ամենայն տանն Հայոց: Եւ յայնժամ եղեւ խաղաղութիւն ամենայն աշխարհին Հայոց:

Յայնմ ժամանակի նստաւ Աբաս² ի Վարս թագաւորական իշխանութեամբ՝ հրամանաւ ազգապետին իւրոյ Գագկայ Հայոց արքային, և Գուրգէն՝ յԱղուանից աշխարհն, վասն զի յազդէ Հայոց թագաւորացն էին և կային ի հնազանդութիւն տանն Շիրակայ: Իսկ թագաւորն Աշոտ ոչ ժամանեաց ընաւ մտանել ի քաղաքն յԱնի մինչև ցօր մահուան իւրոյ:

Իսկ յայսմ աւուրս Ապիրատ ոմն, որ էր մեծ իշխան Հայոց, որդի Հասանայ, սա վասն Աշոտոյ միաբանութեանն, զոր ունէր յառաջագոյն, երկուցեալ ի թագաւորէն Յովհաննիսէ, ապստամբեալ փախեաւ ի նմանէ և գնաց ի Գուին քաղաք առ Ապուսուար զօրավարն Պարսից, և երկոտասան հազար³ ձիաւորք ընդ նմա, և Ապուսուար մեծարեալ զնա բազում աւուրս: Յայնժամ մատեան առ Ապուսուար չարախօսք

1. Ա. յԱխուրեան.

2. Ա. Գ. Աբաս եղբայր էր Ա.

|| շոտոյ և Յովհաննէս թագաւորի.

3. Գ. տանն հազար.

ոմանք և ասեն՝ եթէ «Այսպիսի այր յաղթող և զօրաւոր և զօրօք բազմօք եկեալ է առ քեզ, կորուստ գործէ քեզ և ամենայն տանս Տաճկաց»։ Յայնժամ ռխս առեալ ամիրային ի սիրտ իւր, և գաղտ յայլ զօրացն ի զրոյց սիրոյ կոչեաց զԱպիրատն և ի ծածուկ կորոյս զայնպիսի այր քաջ, հզօր և անուանի ի մէջ ամենայն աշխարհին Հայոց։

Իսկ իշխան ոմն Սարի անուն՝ որ էր զօրավար մեծ իշխանին Ապիրատին, առեալ զկին և զորդիս նոցա և զհեծելագունդ զօրսն և գնաց ի քաղաքն յԱնի. և թագաւորն Յովհաննէս կարի յոյժ ապաշաւէր զանիրաւ մահն Ապիրատին Հայոց իշխանին։ Եւ որդեաց՝ նորա Ապլջահապայ և Վասակայ և Սարէ և ամենայն զօրացն տայր թագաւորն Հայոց գաւառս² և զիշխանութիւնս։

Յայսմ ժամանակի զօրաժողով արարեալ թագաւորն Գելումաց և յանկարծիս³ գայր հասանէր ի Նիգ գաւառն Հայոց՝ մերձ ի յամուրն Բջնի։ Եւ Վասակ ասպարապետն Հայոց սիրեցեալ որդւովն իւրով Գրիգորիւ և այլ փառաւոր ազատօքն նստեալ կայր մեծաւ⁴ ուրախութեամբ. և հայեցաւ Վասակ ի յառապարս ճանապարհին, և ահա գայր այր մի ի շտապս ընդ հետևակագնացս ճանապարհին. և տեսեալ Վասակայ՝ ասէր. «Գուժաբեր է այրն»։ Եւ հասանէր այրն ի դուռն բերդին Բջնոյ, ձայն աղաղակի բարձեալ՝ ասէր. «Գերեցաւ ամենայն գաւառն Նգաց»։ Յայնժամ գոչեաց որպէս զանուիւժ քաջ զօրավարն

1. Գ. և Տ. որդւոցն.

2. Ա. Դ. փառս.

3. Ա. Բ. Դ. յանկասկածս. Գ.

Ե. Տ. անկարծս.

4. Ա. Դ. ի մեծ ուրախութիւն

Գ. Ե. Տ. Գ. ի մեծ ուրախութեան.

Վասակ, և յարուցեալ զգենոյր զգեսա երկաթապատ, և զկնի նորա եւթն այր ազատ, և ըստ պատահելոյ ժամուն այլ հեծելազօրք զկնի նոցա: Եւ կազմեցան ազատքն զկնի Վասակայ, և սլանայր¹ քաջ և աղէկ անունն Փիլիպպէ, ընդ նմին և Գորգ և Չորտունէլ² և այլք ոմանք, և այսոքիկ արք քաջք և յաղթողք ի պատերազմունս, և ոչ կարաց Վասակ համբերել սըրտին, մինչև զօրքն ժողովէին³, վասն զի կային ընդ ձեռամբ նորա արք իբրեւ հինգ հազար, և առ հպարտութիւն զօրութեան իւրոյ հինգ հարիւր արամբ յառաջեալ⁴ որպէս զառիւծ ի նգաց դաւառին, և յանձն արարեալ գտուն իւր և զամուրն Բջնի որդւոյ իւրում Գրիգորի: Եւ հասանէր Վասակ ի վանք մի հաղորդեցան ինքն և ամենայն զօրքն և խոստովանեցան զմեղս իւրեանց բարի խոստովանութեամբ, որ ի Քրիստոս Յիսուս: Եւ ի ճանապարհին հանդիպեալ ի գեւղ մի և տեսին, զի այլազգիքն կոտորեալ էին զամենայն գեւղն առ հասարակ, և զօրք այլազգեացն պատեալ էին շուրջ զեկեղեցեաւն և զհաւատացեալսն որք ի ներքս կային կոտորէին⁵ զնոսա յանխնայ սրով: Եւ տեսեալ զայն քաջին Վասակայ, ձայնիւ գոչեաց որպէս զառիւծ, և յարձակեցաւ ի վերայ զօրաց այլազգեացն, և կոտորեցին զնոսա արս երեք հարիւր, և մնացեալքն փախստականք լեալք անկանէին ի զօրսն այլազգեաց: Եւ ապա շարժեալ դային բազմութիւն⁶ բանակին Հայոց ի վերայ զօրացն այլազգեաց⁷ և իբրև

1. Տպ. սրանայր.

2. Տպ. Գորգ Չորտունէլն.

3. Տպ. ժողովեցին.

4. Գ. Ս. յառաջ ելեալ.

5. Տպ. կոտորեցին անխնայ.

6. Տպ. բազմութիւնք.

7. Տպ. քրիստոնէից.

անչափ¹ անթիւ տեսանէին զբազմութիւն զօրացն այլազգեաց) յայնժամ միաբան զմահ² առաջի եղեալ³ սկսան արիանալ⁴ ի պատերազմին և որպէս զգայլս ի մէջ այժեաց և կամ որպէս զարժուիս յերամս ձագուց) այնպէս արիարար գնացին⁵ ի մէջ պատերազմին և զբազումս խոցեալ դիաթաւալ յերկիր ձգէին: Յայնժամ ախոյեան մի ելեալ ի զօրացն այլազգեաց սեաւ խափշիկ և այր քաջ, որ և Եւթն գայր կոչէին զնա, վասն⁶ զինչ որ եօթն գայլքն ի յոչխարան և ի ջոկս նոցա գործէին, սա ևս առաւել ի մէջ զօրաց պատերազմին: Եւ ահա գայր խափշիկն իբրեւ զսեաւ ամպ որոտալով, որ բոց հատանէին⁷ ի վերայ զբահից⁸ նորա, և ձայն տուեալ և յանուանէ յուզէր զՎասակ: Հայեցաւ քաջն Եմրան, և ետես զնա, զի ահա գայր որպէս զլեառն մրրկեալ, դարձաւ առ Վասակ և ասէր. «Ահա այր անպարտելի և քաջ, որ այլ չէ⁹ ծնեալ ի վերայ երկրի»: Եւ ասաց Վասակ. «Ո՛վ առիւծդ և քաջդ Եմրան, վասն էր զարհուրեցար ընդ տեսիլ նորա. ահա ես ելից ընդդէմ նորա և տաց նմա զպարգեւքն¹⁰, զոր ետ Գաւիթ Գողիաթու՝ հայհոյչին Աստուծոյ»: Յայնժամ հասանէր գազան¹¹ այրն այն, ռումբ եղեալ քաջին Վասակայ, որպէս զի առցէ զնա ի ծայր գեղարդեսունն իւրոյ. և ի շտապս լեալ

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. այնչափ.
2. Ա. զմահ յանձն առին.
3. Տպ. եդին.
4. Ա. Գ. Դ. Ե. Տ. առաքինանալ.
5. Տպ. ընթանային.
6. Տպ. վասն զի զինչ եւթն գայլն

ի ջոկս ոչխարացն գործէր.
7. Ա. Բ. Գ. հատանէր.
8. ի զրեհաց.
9. Ա. Դ. չէ է. Բ. Գ. Ե. չէ.
10. Ա. զպարգևն.
11. Ե. Տպ. գազանարար.

Վասակ ի ներքս¹ դիմեաց և պողովատ թրովն ի վերայ սաղաւարտին քահեաց² և յերկուս հերձեաց զխափշիկ քաջն, որ և մասունք մարմնոյն յերկիր անկանէին. և հաստատեցան ի պատերազմն և յանհնարին գործոյն: Եւ ի սաստկանալ մարտին և ի բազմանալ խոցուածոց³ սուսերացն՝ պակասեաց քաջն Եմբան, վասն զի յանհուն⁴ և յանհնար⁵ պատերազմէն ի միմեանց մոլորեալ եղեն դառք ազատացն, որ և զիրերաց մահ ոչ կարացին տեսանել:

Յայնժամ դարձաւ քաջն Վասակ միայնացեալ⁶ և գնայր իբրև զառիւծ զայրացեալ ընդ մէջ զօրաց այլազգեացն անցանէր և էր ձանձրացեալ ի մեծի⁷ պատերազմին և դիմեալ ելանէր ի լեառն, որ կոչէր Սերկեւելոյ, և ի բազում հալածանաց պատերազմին նստեալ ընդ հովանեաւ քարանցն, և տեսեալ զնա շինականացն որ⁸ փախուցեալ էին: Յայնժամ մի ոմն նմանեալ Պայենի սպանողին, եկեալ գտանէր զնա, զի ննջէր ի վշտացն. ուժգին բախեաց⁹ զնա և ընկէց ընդ¹⁰ բարձրութիւն քարին. և այսպէս կատարեցաւ քաջն Վասակ Պալհաւունին:

Դարձեալ այս ինչ գործեցաւ ի Հայոց թուակա-նութեանն՝ յամին ՆԻԱ, վասն զի զօրապետն Հոռոմոց¹¹ Դեմեստրիկոսն, որում անուն Մլեհ ասէին, ելեալ բազում զօրօք գայր ի վերայ Տաճկաց և ի տեղիս,

1. Տպ. երազս.

2. Տպ. գահեաց.

3. Տպ. խոցուած.

4. Ա. Բ. անհուն պատերազմին.

5. Գ. անհնարին պատերազմին.

6. Տպ. միացեալ.

7. Գ. ի մէջ.

8. Տպ. որք փախեալ էին.

9. Գ. բաղխեաց.

10. Գ. ընդ բարձու. Ե. Տ. ընդ բարձրու.

11. Տպ. Հռոմայեցոց.

տեգիս յաղթեաց նոցա օգնականութեամբն Քրիստոսի. և գայր հասանէր ի¹ քաղաքն Մելտենու² և բազում չարչարանօք նեղեալ զքաղաքն արգելեալ ի հացէ և ի ջրոյ և այնու հաւանեցուցանէր զքաղաքն Մելտենի և յարուցեալ գնայր մեծաւ ուրախութեամբ իջանէր ի վերայ Տիգրանակերտ քաղաքին, որ անուանեալ կոչի Ամիթ, ի վերայ Տգլատ գետոյ: Եւ զօրքն Տաճկաց ելեալ ի պատերազմ ընդ զօրսն Հոռոմոց և արարին սաստիկ պատերազմ³ մերձ առ դուրս քաղաքին Ամթայ և զօրքն Տաճկաց դարձան ի փախուստ առաջի զօրացն Հոռոմոց և բազում կոտորածս եղեալ ի նոցանէ մտին ի քաղաքն. և զօրքն Հոռոմոց բնակեցան⁴ առ ափն գետոյն, ի տեղին, որ կոչի Աւսալ⁵, մերձ ի քաղաքն երկու նետրնկէցս: Եւ յետ սակաւ աւուրց աստուածասաստ բարկութիւնն շարժեցաւ յերկնից, և ահա ելանէր հողմն ուժգնակի, մինչեւ ի սաստկութենէ գոչմանն շարժէր երկիրն և ի բռնութենէ հողմոյն հող երկիրն ի վեր հոսեալ⁶ տարածէր ի վերայ զօրացն քրիստոնէից. և թանձրացեալ փոշին ծածկէր⁷ զմարդն և զանասուն և զամենայն կարասի նոցա ի գետ անդր լնոյր, և ի փոշւոյն խաւարեալ կուրանային մարդ և անասուն, և յաստուածասաստ բարկութենէ փոշւոյն փակեալ մթացան ամենայն աչք ի լուսոյ. և եղեն պաշարեալ ամենայն զօրքն Հոռոմոց և զելս իրացն ոչ կարէին գտանել: Եւ յայնժամ զօրք այլազգեացն տեսին զբարկութեան կատարածն ի

1. Տպ. ի վերայ քաղաքին.

2. Գ. Մելիթինու.

3. Ա. Բ. Գ. ընդ զօրսն Հոռոմոց.

4. Ա. Բ. Գ. Տպ. բանակեցան.

5. Ա. Գ. Օսլ.

6. Բ. Գ. հասեալ.

7. Ա. ծածկէր զամենայն մարդ

և անասուն.

վերայ քրիստոնէիցն և գիտացեալ զի Աստուած պատերազմի ընդ նոսա և առ հասարակ բախեցան զօրքն այլազգեաց ի վերայ քրիստոնէից զօրացն և յանխնայ սրախողխող կոտորեցին զնոսա անողորմ, և էին արք իբրև յիսուն հազար, և սակաւք էին որ կարացան փախչել՝ յերեսաց սրոյն, և մեծ մասն զօրացն կոտորեցան: Եւ զզօրավարն զԴեմեսլիկոսն և զայլ մեծամեծ իշխանսն Հոռոմոց ձերբակալ արարին և ածին ի քաղաքն Ամիթ, քառասուն իշխանք մեծամեծք և անուանիք ընդ նմա: Եւ յորժամ տեսին իշխանք այլազգեացն զկորուստ զօրացն Հոռոմոց, զարհուրեալ երկեան յոյժ և ստացին՝ եթէ «Ջայս ամենայն արիւնս» զոր հեղաք ի տանէն Հոռոմոց, մեզ ոչ մնայ, գան Հոռոմայեցիքն և անցուցանեն զտունս Տաճկաց: Եկայք արասցուք սէրս և միաբանութիւնս ընդ զօրապետս և ընդ իշխանս Հոռոմոց և առցուք երդումն ի նոցանէ և արձակեսցուք զնոսա խաղաղութեամբ յաշխարհն իւրեանց»: Եւ ի խորհելն 2 նոցա զայս՝ եհաս համբաւ սպանմանն Նիկիփօռայ թագաւորին Հոռոմոց: Եւ յայնժամ իշխանք այլազգեացն յուղարկեցին զիշխանս քրիստոնէից զքառասունսն առ խալիփայն ի Բաղդատ քաղաք, և թմենքեան անդ մեռան: Եւ դրեաց Դեմեսլիկոսն ի Վոստանգնուպօլիս թուղթ, և գրեաց ի նմա անէծս ցաւագինս և ասէր այսպէս՝ զի թէ «Մեք ոչ էաք արժանի ըստ օրինի քրիստոնէից մտանել ի յօրհնեալ հող գերեզմանի, այլ եղաք ժառանգորդս անիծեալ հողոյ և չարագործաց 3 գերեզմանի, և ահա մեք զձեզ ոչ գիտեմք, որ նստաւ յաթոռ սուրբ թա-

1. Ա. փախչիլ.

2. Ա. իորհելն.

3. Ա. Դ. չարագործ.

գաւորութեանն Հոռոմոց. և զմահս մեր և զարիւնս զսր¹ հեղաւ ի դուռն Ամիթ քաղաքին, և զօտար մահս մեր ի գլխոյ քո խնդրեսցէ Քրիստոս Աստուած մեր ի յաւուր դատաստանին, եթէ ոչ արասցես վըրէժխնդրութիւն ի քաղաքէն Ամթայ»: Եւ իբրև հասանէր թուղթս այս առ թագաւոր Չմշկիկ ի Կոստանդնուպօլիս, և եղև յորժամ լուաւ զայս թագաւորն, շարժեալ լինէր մեծաւ բարկութեամբ և լի իսկ եղեալ ամենայն սրտմտութեամբ². և ի նոյն ամին զօրաժողով արար առ հասարակ զամենայն աշխարհն արեւմտից, դայր զօրացեալ, ³ որպէս հուր բորբոքեալ լինէր, և յարձակեցաւ ի պատերազմ ի վերայ Տանկաց և կամեցաւ զմուտն յաշխարհն⁴ Հայոց առնել⁵:

Յայնժամ ամենայն թագաւորագունքն Հայոց՝ ազատքն և իշխանքն և ամենայն մեծամեծքն աշխարհաց տանն արեւելից ժողով արարին առ թագաւորն Հայոց Աշոտ Բագրատունի. թագաւորն Կապանին Փիլիպպէ և թագաւորն Աղուանից Գուրգէն, Աբաս Կարուց տէրն և Սենեքերիմ Ասպուրականիս տէրն և Գուրգէն Անձեւացեաց տէրն և բովանդակ ամենայն տունն Սասանու⁶. և բանակ հարեալ ի Հարքայ գաւառին արք իբրև ութսուն հազար: Եւ եկեալ հրեշտակ թագաւորին Հոռոմոց առ նոսա և տեսին պատարաստական զամենայն տունն Հայոց ժողովեալ ի մի վայր և երթեալ պատմեցին⁷ թագաւորին Չմրշ-

1. Ա. Գ. որ.

2. Ա. տրտմութեամբ.

3. Տ. գ. զայրացեալ.

4. Ա. Գ. աշխարհին.

5. Գ. Բ. Այս Աշոտ կացեալ թագա-

ւոր ամս քսան և եօթն ապա Աբմբատ շահնշահ ամս երեքտասան և Գագիկ քսան և ինն:

6. Ա. Գ. Սասանու.

7. Բ. պատմեցին զամենայն.

կանն. գնացին և յիշխանացն Հայոց զկնի հրեշտակացն Հոռոմոց՝ իմաստասէրն Լեւոն և Ստատ¹ իշխանն Քոռնեցին և այլ եպիսկոպոսք և վարդապետք և արարին սէր և խաղաղութիւն ընդ թագաւորին Հոռոմոց և ընդ Աշոտայ արքային Հայոց: Եւ գայր խաղայր թագաւորն Չմշկիկ ահագին բազմութեամբ և հասանէր ի Տարօն գաւառ Հայոց և իջեալ ի Մուշ առաջի Այծեաց բերդին. և յառաջին գիշերն բազում նեղութիւն կրեաց զօրքն Հոռոմոց ի հետեւակ զօրացն Սասանու և եկին իշխանքն և վարդապետքն Հայոց առ թագաւորն Հոռոմոց և մատուցանէին առաջի նորա զթուղթն Վահանայ Հայոց կաթուղիկոսին: Եւ թագաւորն առեալ ընկալաւ² գնա և յոյժ մեծարեաց զթուղթն և զբերդն. և հաստատեաց ուխտ սիրոյ ընդ Հայք և խնդրեաց զօրս յԱշոտոյ գալ նմա յօգնականութիւն. և սուեալ Աշոտ զօրս ի տանէ Հայոց վառելոց և այր պատերազմողս իբրեւ տասն հազար խնդրեաց կերակուրս³ ռոճիկս. և զամենայն տուեալ նմա Աշոտ: Եւ զվարդապետն Հայոց զԼեւոնդ, զեպիսկոպոսան և զիշխանան մեծաւ պարգեւօք յուղարկեաց առ Աշոտ թագաւորն Հայոց:

Յայնժամ⁴ Չմշկիկ՝ որ ասէին Սիւռժան, դարձաւ ի պատերազմ ի վերայ Տաճկաց և մեծաւ յաղթութեամբ և սրամտութեամբ, կոտորածով և արեամբ ելից զամենայն երկիրն. և զբազում քաղաքս և գամուր բերդս⁵ ի հիմանց քարայատակս արար՝ երեք հարիւր մինչեւ ի սահմանս Բաղդատ քաղաքին: Բայց

1. Տպ. Ամբաստ.

2. Տպ. ընկալաւ սիրով.

3. Տպ. սպուրս.

4. Տպ. Յայնժամ թագաւորն.

5. Բ. բերդերս.

զՈւՌհա ոչ արար աւեր յաղագս կրօնաւորացն՝ որ քնակեալ էին ի լերինն և յամենայն սահմանս նորա՝ իբրեւ երկոտասան հազար. և գայր հասանէր ի վերայ Ամթայ քաղաքին բազում սրտմտութեամբ: Իսկ տէրն Ամթայ քաղաքին կին էր՝ որ էր քոյր Համտնոյ ամիրային Տաճկաց: Եւ յառաջ ժամանակաց թագաւորն խառնակեալ էր ընդ նմա մեղօք և վասն այնորիկ չարար հնարս առնելոյ զքաղաքն Ամիթ: Եւ ելեալ կնոջն ի վերայ պարսպի քաղաքին՝ ասէ ցթագաւորն. « Ի վերայ կնոջ գաս ի պատերազմ և չհամարինս զայս քեզ նախատինք »: Եւ ասէր թագաւորն. « Երդում ունիմ առ իս քակել զպարսպ քաղաքիդ, և ազատեսցին մարդիկդ »: Ասէր տիկինն քաղաքին. « Էջ քակեա զկանգարայն՝ որ կայ ի վերայ Տգլաթ¹ գետոյ, և այնու² կատարեսցես զերդումն քո »: Եւ արար թագաւորն այնպէս. և առեալ բազում գանձս ոսկւոյ և արծաթոյ, և թողեալ զԱմիթ վասն կնոջն իւրոյ և վասն զի Չմշկիկն էր ի գաւառէն Խողնայ, ի տեղւոյն, որ այժմ կոչի Չմշկածակք, և կինն ի նմին սահմանացն էր. զի յայնմ ժամանակին Տաճկուքն էին տիրեալ բազում տեղեաց: Եւ ահա թագաւորն Յունաց խաղայր գնայր ընդ աշխարհն Տաճկաց արեանհեղութեամբ մինչեւ ի սահմանս Բաղդատ քաղաքին. և շրջան առեալ վներքին³ կողմն աշխարհին՝ գնայր յԵրուսաղէմ քաղաքն. և գրեաց թագաւորն Չմշկիկ թուղթ առ Աշոտ թագաւորն Հայոց այսպէս.

« Աշոտ շահնշահ⁴ Հայոց մեծաց, և իմ հոգեկան գաւազկ, լուր և իմացիբ թէ որչափ ինչ սքանչելիս

1. Գ. Ե. Տպ. Ադգաղադ.

2. Տպ. այնիւ.

3. Ա. Դ. ի ներքի.

4. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. շահնշահ.

արար Աստուած առ մեզ և զարմանալի յաղթու-
թիւնս, որ և իմանալն անկարելի է զԱստուծոյ քաղ-
ցրութիւնն՝ և զահաւոր մարդասիրութիւնն՝ զոր
արար տէր ընդ ժառանգութիւնս իւր: Ի յայսմ տար-
ւոջս ի ձեռն թագաւորութեանս մերում կամեցաք և
քո փառաւորութեանդ ծանուցանել, ո՞վ Աշոտ Բագրա-
սունի և զաւակ իմ. իմացուցանեմ քեզ, որ և դու,
որպէս և քրիստոնեայդ ես և հաւատարիմ սիրելի թա-
գաւորութեանս մերում, ուրախանաս և փառաւորես
զահաւոր զմեծութիւնն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ
և գիտացես թէ՛ որչափ օգնեսցէ Աստուած քրիստո-
նէից յամենայն՝ 2 ժամանակի քանզի յետ հարկատու
առնելոյ թագաւորութեանս մերոյ զամենայն արեւելս
Պարսից. և կամ թէ՛ որպէս հանաք զնշխարս սրբոյ
հայրապետին Յակոբայ՝ Մծբնայ՝ 3 ի քաղաքէն Տաճկաց
և առաք ի Տաճկաց զհարկն մեր, և զգերութիւնն՝ 4
հանաք ի նոցանէն և ելեալ զնացաք: Եւ վասն ամ-
բարտաւանութեան և հպարտութեան Ամիր—ըլ—մում-
նոյ՝ 5 իշխանին Ափրիկեցւոց, զորս Մախըր՝ 6 Արապիկ
կոչեն, որ և բազում զօրօք եկեալ ի վերայ մեր և
առ ժամ՝ 7 մի ի վտանգի արկին զօրսն մեր, և ապա
յաղթեցաք նոցա մեծաւ զօրութեամբ և օգնականու-
թեամբն Աստուծոյ, և ամօթալիցս դարձան որպէս
զայլ թշնամիսն: Եւ յայնժամ՝ 8 առաք զներքին կողմն

1. Բ. Գ. Ե. Տպ. քաղցրութենէն.
2. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. ամենայն.
3. Ա. ի Մծբին քաղաքէն. Գ.
Դ. Ե. ի Մծբնայ.
4. Ա. Բ. զգերութիւնն մեր.
5. Տպ. Ամիր—ըլ—մումնոյ.

6. Ա. Դ. չիք Մախր. Բ. Գ.
Մախըր.
7. Ա. Դ. առ ժամանակ մի.
8. Ա. Բ. Դ. Ե. յայնժամ չըլան
առաք. Տպ. ի բռուռն.

աշխարհին նոցա և ի սուր սուսերի մաշեցաք զգաւառս բազումս և փութապէս դարձաք ի դուրս և արարաք ձմերոց և զամենայն հեծելազօրսն մեր հրուողեցաք¹. յապրիլի ամսեանն ի մուտն դիմեալ խաղացաք ի յաշխարհն Փիլնիկեցւոց և Պաղեստինացւոց և քննայոյզ² առնէաք զպիղծ Ափրիկեցիսն, որք եկեալ էին ի գաւառն Շամայ: Եւ ելեալ ամենայն զօրօք մերովք դիմեալ խաղալով գնացաք ի յԱնտիոքայ³ և անցաք ընդ ամենայն գաւառսն մերոյ Թագաւորութեանս և ի հնազանդութիւն⁴ արարաք մեծաւ հարկատրութեամբ⁵ և անհամար գերութեամբ և հասաք մինչև ի Հէմս⁶ քաղաք. և ելեալ ընդունեցին զմեզ բարւոք՝ որք մեր հարկատուքն էին գաւառականքն. և հասանէաք մինչև ի Վատովէքն, որ անուանեալ կոչի Իլուպօլիս⁷, որ է Արեգ քաղաք, երևելի և ահաւոր պարսպեալ⁸ մեծ յոյժ և հարուստ: Եւ ելին պատերազմաւ ընդ առաջ մեր, և բազմութիւնք զօրաց մերոց հալածական արարին զնոսա և ի բերան սրոյ կոտորեցին: Եւ յետ սակաւ աւուրց պաշարեցաք զԱրեգ քաղաք. և բազում գերութիւնս,⁹ մանկունս և ազջրհունս առին զօրքն մեր և զգանձս ոսկւոյ և արծաթոյ անասունս բազումս առին. և ահա անտի ելեալ յառաջացաք ի մեծ քաղաքն Բամասկոս, կամեցաք և զայն պաշարել: Իսկ¹⁰ քաղաքապետն ալևոր էր և այր

1. Գ. հաւաքեցաք.

2. Տպ. Քանանացւոց.

3. Ա. Անտիոք, Գ. ի յԱնտիոք.

4. Տպ. հնազանդ արարաք.

5. Տպ. հարկաւորութեամբ.

6. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Հէս.

7. Գ. Լուպիս. Ա. Լուալիս.

8. Գ. Ե. Տպ. պատրաստեալ.

9. Ա. գերիս.

10. Տպ. Իսկ ի քաղաքն կայր ոմն ճարտար և այր իմաստուն.

խմաստուն, առաքեաց առ թագաւորութիւնս մեր և բազում ընծայիւք աղաչեաց զմեզ չանկանիլ ի գերութիւն և ոչ գնալ ի ծառայութիւն, որպէս զՎատուվէքայ¹ զքնակիչսն, և ոչ զգաւառսն² աւերել որպէս գնոցայն: Եւ բերին բազում տուրս պատուականս և յուով ձիս և ջորիս երևելիս և գեղեցիկ սարք յոսկոյ և արծաթոյ և հարկս յԱրաբացեաց ոսկոյն քառասուն հազար դահեկանս. առին և ի մէնջ զօրավարս³ և տուին⁴ մեզ գիրս, զի յաւիտեան ծառայք կայցեն թագաւորութեանս մերում՝ ազգ զհետ ազգի և ցեղ զհետ ցեղի: Եւ կարգեցաք անդ զօրավար զայր ոմն, որ կոչէր Թուրք, այր փառաւոր Բաղդատեցի, որ եկն առ մեզ ի ծառայութիւն հինգ հարիւր ձիաւորով և հաւատաց ի Քրիստոս. որ և յառաջն ծառայեալ էր թագաւորութեանս մերում: Եւ Դամասկացիքն արարին դաշինս երդման, զի տացեն անխափան զհարկն, և ասացին զով թագաւորութեանս մերում, և ընդ մեր թշնամիսն մարտնչել⁵. և յաղագս այսորիկ անպաշարելի թողաք զնոսա: Եւ անտի յարուցեալ զնացաք ի Տիբերական ծովն, ուր Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս հարիւր յիսուն և երեք ձկամբն զսքանչելիս արար. կամեցնաք և զայն քաղաքն պաշարել, իսկ նոքա եկին ի հնազանդութիւն մերոյ թագաւորութեանս և բերին մեզ ընծայս բազումս, որպէս Դամասկացիքն, և հարկս երեսուն հազար դահեկանս առանց այլ տրոց և խընդրեցին զօրավարս ի մէնջ և գիր ծառայութեան տուեալ մեզ հաստատուն որպէս զԴամասկացիքն՝ հնազանդ

1. Գ. զԱնտիոքայ.
2. Տպ. զգաւառն.
3. Գ. Ե. Տպ. զօրականս.

4. Ա. ետուն.
5. Գ. Ե. մարտնչիլ. Ա. Բ. Դ.
մարտնչին.

լինել մեզ յաւիտեան և տալ անխափան զհարկն մեր: Յայնժամ թողաք զնոսա ազատ ի գերութենէ և ոչ աւերեցաք զքաղաքն և ոչ զգաւառան՝ և ոչ արարաք զնոսա յաւարս, վասն զի հայրենի տուն էր սրբոց առաքելոցն: Նա աւանիկ և զնազարէթ, ուր գաւետիսն իսկ ի հրեշտակէն լուաւ Աստուածածին սուրբ կոյսն Մարիամ. նոյնպէս գնացաք և ի Թափօրական լեառն և ելաք՝ յայն տեղւոջն, ուր այլակերպեցաւ Քրիստոս Աստուած մեր: Եւ մինչդեռ յայն տեղւոջն կայաք, եկին առ մեզ ի Ռամլէէ և յԵրուսաղէմէ ազաչել զթագաւորութիւնս մեր՝ ողորմութիւն գտանել ի մէնջ. խնդրեցին զօրավար և եղեն հարկատուք և ուխտեցին լինել մեզ ի ծառայութիւն, զոր արարաք իսկ: Վամեցաք և զսուրբ գերեզմանն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ ազատել ի գերութենէն՝ 2 Տաճկաց 3: Վարգեցաք զօրավարս յամենայն թէմս, որք հնազանդեցան և եղեն հարկատուք թագաւորութեանս մերում, որ է Պենիագա, որ կոչի Գեկապօլիս, և Գենեսարէթ և ի յԱրկեա, որ կոչի Պտողմիա և գրով յանձին կալանամ յամէ անխափան տալ զհարկն և լինել ընդ ծառայութեամբ մեր: Գնացաք մինչև ի Վեսարիա, որ է եզր 4 մեծի ծովուն Ովկիանոսի, հնազանդեցան և եկին ընդ մերով իշխանութեամբս: Եւ եթէ ոչ էին փախուցեալ ծովերաց 5 բերդերն, որք էին բնակեալ պիղծ Ափրիկեցիքն, զարհուրեալք ի մէնջ, օգնականութեամբն Աստուծոյ ի սուրբ քաղաքն յԵրուսաղէմ էաք գնացեալ և ի սուրբ տեղիսն Աստուծոյ էաք յաղօթս կա-

1. Ա. Դ. եղաք.

2. Տպ. ի պատուհասից.

3. Տպ. Տաճկացն Արարկաց.

4. Տպ. յեզր.

5. Տպ. ի ծովեզերաց.

ցեալ: Եւ իբրև լուաք եթէ փախեան ծովեզերաց բնակիչքն, յայնժամ զվերին կողմն աշխարհին հնազանդեցուցաք և ընդ Հոռոմոց իշխանութեամբ արարաք և կարգեցաք անդ զօրավար և ի մեր կոյս արարաք և զոչ հնազանդեալսն պատերազմաւ պաշարեցաք և առեալ գնացաք ընդ ծովեզերին պողոտայն, որ դէմ յանդիման երթայր ի Վռիտոն քաղաքն յերևելին և յանուանին պարսպեալ յոյժ, որ այժմ ասի Պէրութ, պատերազմեալ ¹ և սաստիկ կռուով առեալ գնա և հազար Ափրիկեցի ձերբակալս արարաք, նոյնպէս և զՆուսերի ² զԱմիր—ըլ—մուսնոյ և զայլ լաւագոյն իշխանսն. և յայն քաղաքն զօրավար եդաք և անտի կամեցաք ի Սիդովն անցանել: Իսկ յորժամ լուան Սիդովնացիքն, առաքեցին առ մեզ զԹերսն քաղաքին իւրեանց. եկին և աղաչեցին զթագաւորութիւնս մեր և ինդրեցին, զի հարկատուք լինիցին մեզ մեծաւ ասիւ և կալ մնալ մեզ ի ծառայութիւն. զոր լուաք իսկ աղաչանաց նոցա և կատարեցաք զկամս նոցա և առաք ի նոցանէ զհարկն և տուաք նոցա զօրավարս: Եւ անտի յարուցեալ գնացաք ի Բիբլոն հին և ամուր բերդն և զայն ևս պատերազմեալ առաք և զբնակիչս նորա ի գերութիւն մատնեցաք. և մեծաւ աւարաւ և գերութեամբ անցաք ընդ ամենայն ծովեզերեաց ³ քաղաքանին ընդ դժուար և ընդ նեղ ճանապարհին ⁴ ընդ որ այլք ⁵ զօրք հեծելոց ոչ երբէք էր անցեալ նեղ և նուրբ և չար ճանապարհ. և անդ գտանէաք շէն և վայելուչ քաղաքանի և ամուր բերդեր, յորում կային

1. Գ. պատերազմաւ.

2. Տպ. զՆուսերի.

3. Տպ. ծովեզերաց.

4. Ա. Գ. Դ. Ե. ճանապարհսն.

5. Տպ. այլ.

Տաճիկ պահապանք, զամենայն պաշարեցաք և քարա-
յատակ¹ կործանեցաք, և զբնակիչսն ի գերութիւն
վարեցաք: Եւ յառաջ քան զհասանիլն մեր ի Տրապօլիս
հեծելագորս առաքեցաք զԹիմացիսն և զՏաշխամատա-
ցիսն ի կապանն, որ կոչի Քարերես, վասն զի լուեալ
էր մեր, եթէ պիղծ Ափրիկեցիքն անդ նստէին ի կապա-
նին. և հրամայեցաք քմինս դնել և դարանս² մահու
գործեցաք նոցա. և որպէս պատուիրեցաքն՝ նոյնպէս և
արարին. և երկու հազարք³ յայտնի ելեալ ի նոցանէ ի
վերայ զօրաց մերոց՝ զորս զբազումս ի նոցանէ սպանին
և յուրվս ի նոցանէ արարին կալանականս⁴, և ածին
առաջի մերոյ թագաւորութեանս. նոյնպէս և ուր հան-
դիպէին՝ փախստականս առնէին գնոսա: Եւ իսպառ-
ջնջեցաք զամենայն աշխարհն Տրապօլսոյ, զայդիսն և
զձիթենիսն և զբուրաստանս նոցա առհասարակ կո-
տորեցաք և յաւեր դարձուցաք և արմատախիլ արա-
րաք զամենայն գաւառսն⁵. և Ափրիկեցիքն, որ էին
անդ՝ համարձակեցան և ելին ի պատերազմ ընդդէմ
մեր: Յայնժամ յարձակեցաք ի վերայ նոցա և կոտո-
րեցաք զամենեսեան առ հասարակ. և ապա առաք
զմեծ քաղաքն զՃուէլն, որ Քաբաւոնն կոչէին, և
զՎաղանեսացն և զՍիհունն⁶, և զինքն իսկ զհռչակա-
ւորն Չուրղաւ, և ոչ մնաց մինչև ցՌամլէ և ցՎե-
սարիա՝ ոչ ծով և ոչ ցամաք, որք ոչ հնազանդեցան
թագաւորութեանս մերում, զօրութեամբն Անեղին
Աստուծոյ, զի մինչև ցՌաբելոն հնազանդ արարաք թա-
գաւորութեանս մերում և արարաք ծառայս գնոսա

1. Տպ. քարիյատակս.

2. Տպ. դարմանս.

3. Ա. Դ. երկու հազար այր.

4. Ա. կալանս.

5. Տպ. գաւառն.

6. Ա. Դ. զՍեհուն. Բ. Գ. Ե.

զՍեհուն.

մեզ: Ասան զի ամիսս եւթն շրջեցաւ թագաւորու-
թիւնս մեր յայնմ աշխարհին հանդերձ զօրօք՝ բազ-
մօք. և սպառեցաք զքաղաքս և զգաւառս և ոչ իշ-
խեաց ելանել Ամիր—ըլ—մումնի ի Բաբելոնէ ընդդէմ
մեր և կամ հեծեալս արձակել յիւր զօրացն յօգնու-
թիւն: Եւ եթէ չէր լեալ խտրագոյն խորշակ և անջրդի
ճանապարհ ի յայն տեղիսն, որ մերձ է ի Բաբելոն, որ-
պէս և քո փառաւորթիւնդ իսկ զիտենալ² ունի, թա-
գաւորութիւնս մեր մինչև ի Բաբելոն երթեալ էր. որ
և զինքն իսկ յերկիրն Եգիպտացոց հալածեցաք և
իսպառ յաղթահարեալ³ շնորհօքն Աստուծոյ, որ թա-
գաւորեցոյցն զիս:

«Ազատեցան այժմ ամենայն Փիւնիկէ և Պաղես-
տին և Ասորիք ի ծառայութենէ Տաճկաց և հաւանե-
ցան ընդ Հոռոմոց իշխանութեամբ: Այլ և Լիբանանու
մեծ լեառն հնազանդեցաւ ընդ մերով իշխանութեամբս.
և զամենայն Տաճկուէք, որ անդ կային, ահագին բազ-
մութեամբ, գերութեամբ⁴ առաք և բաշխեցաք հե-
ծելոց մերոց. և զԱսորեստան քաղցրապէս և մարդա-
սիրապէս հովուեցաք⁵. հոգիք իբրև քսան հազար հա-
նաք, և ի Գաբաւօն⁶ ընակեցուցաք: Ահա գիտացես,
զի այսպիսի յաղթութիւնս ետ Աստուած քրիստոնէից,
որ ոչ եղև երբէք: Եւ գտաք յայնմ քաղաքին ի Գա-
բաւօնն զսուրբ հողաթափն Քրիստոսի Աստուծոյ մե-
րոյ, որով և շրջեցաւ իսկ ի վերայ աշխարհի. նոյնպէս
և զպատկերն Փրկչին մերոյ, զորս Հրէայքն յետ ժամա-
նակի խոցեալ էին, ուստի վաղվաղակի ել արիւն և

1. Ա. զօրօք մերովք.
2. Ա. գիտել. Տպ. գիտես.
3. Գ. Ե. Տպ. յաղթահարեցաք.

4. Ա. Գ. գերութիւն.
5. Տպ. բարովեցաք.
6. Ա. Գ. Գաբաւօն և ի Բաբելոն.

Չուր, և զխոյ տիգին. գտաք¹ և յայնմ քաղաքին զպատուական հերս գլխոյ Կարապետին և Մկրտչին Յովհաննու և առեալ տանիմք ի պահպանութիւն աստուածապահ քաղաքին մերոյ: Եւ արդ ի սեպտեմբեր ամսոյն հաճութեամբն Աստուծոյ զմեր աստուածակեցոյց զօրքս ի յԱնտիոք հանաք և վասն այսորիկ քո փառաւորութեանդ գիտացուցաք, վասն զի ի ձեռն մեր հրամանացս զարմանաս և դու ինքն իսկ փառաւորես զԱստուծոյ մեծ մարդասիրութիւնն և գիտացես թէ որչափ բարի գործեցան այժմիկ և կամ քանի՛ յաւելան և լայն և ընդարձակ եղեւ իշխանութիւն սրբոյ Խաչին Քրիստոսի և մինչեւ ցայս տեղիք անուեն Աստուծոյ գովի և փառաւորի. և ճոխանայ թագաւորութիւնս մեր անուամբ մեծութեամբ և զօրութիւնն Աստուծոյ բարեբանեալ գովի ի բերանոյ մերմէ. զորս ընդ ձեռամբ մերով հնազանդեցոյց Աստուած, ընդ որում հանապազօր օրհնեալ տէր Աստուած Իսրայէլի:

« Եւ յանափոռտէն պռտօսպաթրին Գերջնայ, Լեւոնի և Տարօնոյ զօրավարին ողջոյն և ի տէր խնդալ:

« Արդ գրեցաք² որ զԱյծեաց բերդն որպէս յանձին կալար՝ չես տուեալ. և այժմ գրեցաք առ զօրավարդ մեր, որ ոչ բերդն առնու և ոչ զցորեանն³ զոր պոմանեցեր⁴, զի այժմ չեղեւ առ մեզ պէտք. բայց զքառասուն հազար սովօլօնն⁵, զոր յուղարկեցաք, տուր տանել առ զօրավարն մեր, որ առաքէ առ թագաւորութիւնս մեր. և զվաստակոցդ քոց և զարմը-

1. Ա. Գ. Ե. Տպ. ոչ գտաք.

2. Տպ. գիտացաք.

3. Ա. Բ. Գ. Ե. Տպ. զջորեանն.

4. Ա. Գ. Տպ. պայմանեցեր.

5. Ա. սովաւօնն. Գ. սովաւ-

լաւն.

տեացդ գտանես զի ի խարէնն ըստ սերմանեացն զամենայն բարի մի ըստ մի զէջէ»:

Ի արձեալ գրեաց և առ վարդապետն Հայոց ի Ղեւոնդն այսպէս. «Մեր հաճելի և սուրբ թագաւորութեանս սիրեցեալ մեծ իմաստասէր Պանդալեւոն, ողջոյն: Ահա հրամայեցաք¹ մեք որ ի դարձին մեր ի Տաճկաց՝ գտանեմք զձեզ ի սուրբ քաղաքս և կամ ի Սլեւսինն, յորժամ եկիր առ մեզ ի յԱշոտոյ շահնշահէ և հողիական² զաւակէ մերմէ և դարձուցեր զամենայն սրտմտութիւնս ի նմանէ և տարար զԲագրատ ի Պապն Յանձաւացին. դու և ես Սատ³ Թոռնեցին պռտօսպաթարն: Եւ արդ ջանացիր, որ գտանեմ զքեզ յաստուածապահ քաղաքին մեր և անդ արասցուք տօն մեծ հողաթափացն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ և սուրբ հերացն Մկրտչին Յովհաննու: Եւ արդ ահա հաճեալ⁴ ունիմ և զայս ինչ ի քէն, վասն զի խօսեցիս ընդ մեր իմաստասէրսն և ընդ փիլիսոփայիցն մերոյ, և ուրախասցուք մեք ի ձեզ. և Աստուած ի մեզ և ի ձեզ. և տէր Յիսուս եղիցի ընդ իւրում ծառայիցդ»: Իսկ յորժամ լուաւ զայս վարդապետն Հայոց Ղեւոնդ, յարուցեալ գնաց ի Պոստանդնուպօլիս, և արարին տօնս հրաշափաքս հողաթափացն Աստուծոյ և հերաց սրբոյ Կարապետին: Եւ եղեւ յայնմ աւուր մեծ՝ ուրախութիւն ի Պոստանդնուպօլիս, և խօսեցաւ վարդապետն Հայոց առաջի թագաւորին ընդ ամենայն իմաստասիրացն Հոռոմոց և անպարտելի երեւեցաւ ի մէջ վարդապետացն տանն Յունաց:

1. Տպ. հրամայեցաք ձեզ.

2. Ա. Բ. Գ. Տպ. հողեկան.

3. Տպ. դոյնպէս և զՍմբատ.

4. Ա. Գ. Ե. Տպ. հաճ.

վասն զի յամենայն հարցմունսն հաճելի երեւեցաւ : Եւ բազում գովութեամբ բարեբանեցին զնա և զուսուցիչն նորա, և մեծաւ պարգեւօք ի թագաւորէն երեւելիք և պատուականք շնորհեցաւ նմա, և գնաց մեծաւ ուրախութեամբ յաշխարհն Հայոց ի մեծ տունն Շիրակայ :

Արդ ի յետ բազում պատերազմացն և յաղթութեանցն, զոր վանեաց կայսրն Չմշկիկ, անկանէր ի վերայ նորա մահու երկիւղն և ահն սոսկալի դատաստանին Աստուծոյ և զմտաւ ածեալ յիշեալ զանիրաւ մահն արդարոյն Նիկիիփօռայ և զանպարտ արիւն նորա, կոծ առեալ լայր և յոգւոց հանէր : Եւ յայնժամ խորհեցաւ վարս առաքինութեան ստանալ, զի թերևս ապաշխարութեամբ մաքրել զարիւնն, զոր հեղաւ¹ ի տարապարտուց, և հինդ² ամ միայն կալեալ զաթոռ թագաւորութեանն Յունաց : Եւ մինչդեռ զայս ամենայն զմտաւ ածէր, խորհեցաւ բարի խորհուրդս, որ ըստ կամացն Աստուծոյ էր, և յուղարկեալ ի Վասակաւանն ի գաւառն Յանձթայ և բերել տայր զՎասիլ և զՎոստանդին զորդինն Ռոմանոսի թագաւորին, զորս փախոյց առ Սպրամիկն ի յահէ անօրէն թագուհւոյն, վասն զի չարաբարոյ էր յոյժ : Իսկ յորժամ եբեր զՎասիլն ի Վոստանդնուպօլիս, ժողով արարեալ զամենայն իշխանս մեծամեծս տանն Յունաց, և եղեւ անաւոր հանդէս ի պաղատ թագաւորին : Եւ յայնժամ թագաւորն Չմշկիկ առեալ զթագն ձեռօք իւրովք ի գլխոյ իւրմէ և եդեալ ի գլուխն Վասիլ և նստեցուցանէր զնա յաթուռ թագաւորութեանն իւրոց

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. Եհեդ.

|| 2. Գ. Եօթն.

և երկիրպագանէր ի վերայ երեսաց իւրոց Վասլին. և զամենայն թագաւորութիւն տանն Յունաց նմա յանձն արարեալ: Եւ տուեալ ի Վասիլն զիւր հայրենական աթոռն, և ինքն դիմեալ յանապատ, և յանձն իւր առեալ զկարգս կրօնաւորութեան՝ ի վանս ընթացեալ ընակէր: Ահա որ յերեկեան աւուրն թագաւոր և այսօր ընդ աղքատս նստեալ դադարէր կամաւոր աղքատութեամբ, վանս զի ժառանգեսցէ զերանութիւն սուրբ Աւետարանին և վճարեսցէ զպարտ անմեղ անձինն Նիկիփոսայ:

Դարձեալ ի բարձրանալ թուականութեանս Հայոց ազգիս յամի ՆԻԴ թագաւորեաց Վասիլ հայրն ամենեցուն՝ որդին Ռոմանոսի ծերոյ, որդւոյ՝ Կոստանդեայ կայսերն Հուլիոսի բարի ազգաւ ի մէջ Յունաց: Եւ կարի յոյժ երեւելի երեւեալ այրս այս Վասիլ եղբայրն Կոստանդէ: Սա տիրեաց թագաւորական աթոռոյն Յունաց և զբազում ապստամբսն՝² արար հնազանդս և անուն բարի ստացաւ ի վերայ արարածոցս՝ ողորմած ի վերայ այրեաց և գերեաց և իրաւարար զրկելոց:

Յայսմ աւուրքս եղեւ կոտորած զօրացն Հայոց յԱնձաւացեաց գաւառին, ի բանակն կոչեցեալ անուն նենգութեամբ առն Յ քաջին Ապլղարիպայ: Վասն զի թագաւորն Անձաւացեաց, որում անուն Դերենիկն ասէին, եհան զԱպլղարիպն ի սպարապետութենէ զօրաց իւրոց, զայր հզօր և զքաջ, և եղեալ ի տեղի իւր զՍարգիս զոմն ազատ: Եւ կարի յոյժ վիրաւորեալ լի-

1. Ա. Դ. որդի.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Յպ. ապստամբս.

3. Ա. Բ. Դ. Ե. առ.

նէր հզօրն Ապլղարիպ. և յայնժամ բանատու լինէր առ հզօրսն ¹ այլազգեաց, և զամենայն պատճառս ծանուցանէր նոցա և ասաց ², թէ՛ « Ես ոչ ելից ի պատերազմ ընդ ձեզ. և արդ՛ ի գիշերի յարուցեալ եկալք ի վերայ բանակիս մեր. և ահա այս նշան ձեզ իմոյ վրանին, յորդան կարմիր է, և ի վերայ բլրին հարեալ կայ, և զօրք իմ ընդ իս »: Իսկ զօրք այլազգեացն եկին ի վերայ նոցա յանկասկած ժամու. և էր թագաւորն և զօրքն իւր ի մեծ ուրախութեան, և ի գիշերի անկան ի վերայ զօրացն Հայոց զօրք այլազգեացն և արարին կոտորած մեծ. և մեռան բազում պատերազմողք և երեւելի քաջք: Բայց ապաշաւելի այս իսկ էր, վասն զի չէր պատերազմ ի պատեհ ժամու. և արարին ձերբակալ զԴերենիկ զթագաւորն. և ընդ Ապլղարիպայ վրանովն ³ ոչ իշխեաց անցանել ոք, վասն զի կայր ընդ ⁴ վրանին զօրօք իւրովք պատրաստական: Եւ յայնժամ տարան ⁵ զԴերենիկ ի Հեր քաղաքի:

Յայնմ աւուր Վարազ և ամենայն վանորայք անէծս ցաւագլինս և սաստիկս կարդացին Ապլղարիպայ, միայնակեացք և միաբանակեացք դղրդեալ ի վերայ նորա լուծին զնա ի հաւատոց և հանին ի արտաքս ի յեկեղեցւոյն Աստուծոյ: Իսկ Ապլղարիպայ եկեալ ի միտս իւր՝ լայր, վասն զի էր այր հաւատարիմ և երկիւղած յԱստուծոյ, և կարի յոյժ ապաշաւէր զհեղումն արեան քաջարանցն զօրացն Հայոց: Եւ յայնժամ հարցուկ լինէր վասն թագաւորին, եթէ յո-

1. Տպ. զօրսն.

2. Տպ. ասէր.

3. Ա. Դ. վրանօք.

4. Դ. Դ. Ե. Տպ. ի վրանին.

5. Ա. Դ. Ե. Տպ. տարան զթագաւորն.

րում բերդի կայ արգելած ի Հեր քաղաքի. և ծանուցին նմա եթէ ամիրայն Ապրհաճա ի կապանացն արձակեաց զԳերենիկն, և յամենայն ժամ հանէ զնա ի խաղ գնդին ի մայսանն՝ արտաքոյ քաղաքին Հերայ: Եւ լուեալ զայս Ապրդարիպ ուրախ լինէր յոյժ և յուղարկեալ գաղտաբար առ թագաւորն Գերենիկն և ասէր ցնա այսպէս. « Ահա ես յայս¹ ինչ ժամու յայնմ տեղւոջ լինիմ. ամենայն կարողութեամբ պատրաստ արազքեզ, յընտիր և ի սուր ձիոջ հեծիր, և հանց ջանա որ ի յիս անկանիս »: Եւ յաւուր միում Ապրհաճա ելեալ խաղայր ի գունդն բազում ազատօք իւրովք, և արք հազարք և զինուք շուրջ գնոքօք, և Ապրդարիպն կայր ի քմին² յիսուն արամբք. և Գերենիկն ի բուն պարոնաց³ աւագէն խնդրեալ իւր սուր ձի և տուեալ ինչս իւր. և յայնժամ Գերենիկն եհար զգունդն և վարէր ի զիհն, ուր Ապրդարիպ թագուցեալ կայր ի մէջ անտառախիտ⁴ դրախտացն Հերայ, և քահեալ⁵ զերիվարն ուժգին՝ ի բաց թողեալ զգունդն և ելս արարեալ: Եւ տեսեալ ամիրային Ապրհաճէի և զօրացն, զհետ յարձակեցան մեծաւ ցասմամբ. և թագաւորն յԱստուած յուսացեալ զնայր քաջապէս և անկանէր առ Ապրդարիպն: Իսկ ի զօրացն այլազգեաց ոմն խաւիչիկ, այր հզօր և քաջ, ընթացեալ զհետ և հասանէր ի վերայ Ապրդարիպայ. և որպէս գառիւծ գոչեաց Ապրդարիպն, հասեալ ի վերայ նորա, և գազանաբար հարկանէր զնա, և յերկուս բաժանեաց և պատառեաց զնա ի վերուստ մինչեւ ցերանան: Եւ տեսեալ զայն

1. Տպ. յայս անուն.

2. Բ. ի միջին.

3. Բ. Ե. պանաց. Գ. պալտաց.

Տպ. ի բունպանաց.

4. Տպ. անտառախիտ ծառոց.

5. Տպ. գահեալ.

այլազգեացն՝ ի փախուստ դարձան. և Ապլղարիպ ձայն տուեալ քաջ արանց իւրոց, զհետ յարձակեալ և հասանէր ամիրային Ապլհաճէի. և կամեցաւ զնա ի ձիոյ առնուլ և մինչեւ ի դուռն քաղաքին վարեաց զնա. և ամիրայն որպէս զփայլակն մտանէր ընդ դուռն քաղաքին Հերայ: Յայնժամ Ապլղարիպն պողովատ ճկուովն հարկանէր զերկաթի դուռն քաղաքին և պատառեալ զերկաթն և յայն դեհն անցուցանէր, որ և անել՝ մնաց ճկուռն մինչեւ ցայսօր ժամանակի. և ի տեղն պնդեցին որպէս զբեւեռն: Եւ այսպիսի օրինակաւ ի ծառայութենէ եհան զթագաւորն զՌերենիկ քաջն Ապլղարիպն: Այս ինչ եղեւ ի ճուաշ գաւառին Հայոց աշխարհին, ի դեւղն՝ որ կոչի Բակ, սահմանակից Վասպուրականայ:

Իսկ ի շարժել յաւելմամբ թուականս 2 Հայկազունեաց ազգիս ի յամս ՆԻՅ եղեւ կոչումն յԱստուծոյ սրբոյ հայրապետին Հայոց Անանիայի. և ձեռնադրեցին հանդերձ բազմութեամբ յաթոռ կաթողիկոսութեան Հայոց զլաւն ի բնաւիցս զերանելին զՎահան. որ էր գլուխ ժողովոյն 5 կաթողիկոսն Աղուանից տէր Յովհաննէս: Արդ՝ ի յայսմ ամի նստաւ յաթոռ հայրապետութեան տանն Հայոց տէր Վահան ի մեծն Արգինա հրամանաւ Անանիայի, Յովհաննիսի և Աշոտոյ Հայոց թագաւորացն:

Յայսմ ժամանակի ապստամբեցաւ ոմն իշխան անօրէն ի վերայ Վասլի Հոռոմոց թագաւորին, որում 4 ասէին Սկելառոս, զօրաժողով արարեալ բազմու-

1. Տպ. անելանելի.

2. Ա. Թուականիս.

5. Գ. Ե. Տպ. ժողովրդեան.

4. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. որում անուն.

Թեամբ անիրաւաց և անօրինաց և սրով անցուցանէր զաշխարհն Հոռոմոց. և բազում զօրօք գայր հասանէր և մտանէր յաշխարհն Հայոց, և արար անթիւ կոտորած օտարացեալն յԱստուծոյ: Եւ յայնժամ զօրքն Հայոց հասանէին ի վերայ նորա և յաղթահարեցին¹ անօրէն իշխանին այն մեծաւ յաղթութեամբ, և կոտորածով² փախստական արարին զնա: Իսկ նա ոչ համարձակեցաւ դառնալ յերկիրն Հոռոմոց, արար զյոյս իւր ի յազգն Տաճկաց, և զնաց անօրէնն եմուտ ի Բաղդատ քաղաք. և զկնի երեք ամի ելեալ անտի և գայր մեռանէր յերկիրն³ Հոռոմոց յազգն իւր:

Գարձեալ ի թուականութեանս Հայոց ՆԼԲ մեռանէր սուրբ հայրապետն Հայոց Վահան, կացեալ զամս հինգ⁴ ի յաթոռ սրբոյն Գրիգորի. և ձեռնադրեցին յաթոռ կաթողիկոսութեան Հայոց զաէր Ստեփանոս՝ զայր աստուածազգեաց, զարդարեալ ամենայն բարի առաքինութեամբ որ ի Քրիստոս Յիսուս. նստուցանեն զնա հայրապետ Հայոց հրամանաւ և օրհնութեամբ տեառն Վահանայ. որ էր իսկ գլուխ ժողովոյն⁵ Աղուանից տէր Յովհաննէս, ընդ ժամանակս Վասլին Յունաց թագաւորին, և Յովհաննիսի և Աշոտոյ Հայոց արքայից, և Սենեքերիմայ որդւոյ Ապուսահլի. որդւոյ Աշոտոյ որդւոյ Դերենկանն, որդւոյ Գագկայ Արծրունեաց յազգէն⁶ Սճրասարայ:

Արդ ի սոցա աւուրս զօրաժողով արարեալ անօրէն և պիղծ բռնակալն Պարսից Մամլան, ամիրապետն

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. յաղթեցին.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. կոտորելով.

3. Տպ. յաշխարհն.

4. Գ. Եօթն.

5. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. ժողովոյն կաթողիկոսն.

6. Դ. ազգաւ.

անօրինաց և ժանդաբարու գազանութեամբն իւրով իբրեւ զարիւնարբու վիշապ յարձակեալ գայր ի վերայ հաւատացելոցն Քրիստոսի և խորհեցաւ կոտորած մեծ ածել ի վերայ աշխարհին Հայոց: Եւ գայր խագայր ահագին և անհամար բազմութեամբ և ելից զլերինս և զդաշտս զօրօք իւրովք. և յահէ անօրինին սասանեալ դողայր ամենայն երկիր, և սրով և հրով գերեաց զբազում տեղիս. և զեկեղեցիս հրկէզ արարեալ խափանեաց յօրհնութեանցն¹ և բազում բանս հայհոյութեանց ի վեր ի բարձունս խօսեցաւ առ Քարձրեալն: Եւ անդ էր տեսանել զմեծ և զահեղ կատարածն² քրիստոնէից ի յահէ չար գազանին այն, զի զբարկութիւն չար թիւնիցն իւր որպէս զմաղձ դառնաշունչ եհեղ ի վերայ հաւատացելոցն. և գայր հասանէր այսքան բազմութեամբն յԱպահունեաց գաւառին, յերկիրն Գաւթի կուրապաղտին՝ Վրաց իշխանին: Եւ գրեաց թուղթ առ անտուածասէր և սուրբ այրն Աստուծոյ Գաւթի կուրապաղտն եթէ³ չարաչար բանիւք սպառնացեալ նմա և խօսէր զայս ինչ. «Մի՛ խաբեսցէ ոք զքեզ, ո՛վ այր դու Գաւթի, ամենաքարչ⁴ և ժանդ և նեխեալ ալեօքդ, զի ահա՛ թէ ոչ վաղվաղակի առաքեսցես ինձ զհարկս տասն տարւոյ և պատանդ զորդիս ազատաց քոց և զիր ծառայութեան ինձ՝ այժմ հասեալ գամ ի վերայ քո մեծաւ զօրութեամբս իմով և ո՛վ իցէ այն, որ փրկեսցէ զքեզ ի ձեռաց իմոց, զի ահա չարաչար և դառն նեղութիւն ածից ի վերայ քո, պիղծ և դառն ալեւոր»: Եւ այսպիսի

1. Տպ. յօրհնութեանցն Աստուծոյ.

2. Ե. Տպ. կոտորածն.

3. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե.

4. Դ. Տպ. ամենաքարչ.

բազում սպառնալեօք որոտայր ի վերայ նորա: Իսկ յորժամ ընթերցաւ Դաւիթ զԹուղթն անօրէն իշխանին Մամլանայ¹, ի դառնութենէ թղթոյն՝ զԹուղթն արտաքս ձգեաց և ինքն լալով առ Աստուած աղաչանս արձակէր և ասէր. « Զարթո՛՛ զգօրութիւնս քո Տէր և յիշեա Տէր իմ, զոր արարեր ընդ Ռափսակ և ընդ Սենքարիմ անօրէն թագաւորն Ասորեստանեայց². և զայս բանքս անօրէնութեան և նա խօսեցաւ, Տէր իմ Յիսուս Քրիստոս, մի՛ անտես առներ զհաւատացեալքս սուրբ անուն քո »:

Յայնժամ հրամայեաց ժողով լինել զօրաց իւրոց զաղատս և զամենայն հեծելազօրս իւր, զՎաչէ և զՏելգատ և զՓերոն և զայլ զօրսն⁴ Հայոց աշխարհին. հետեւակս աղեղնաւորս երեք հազար, և ձիաւորս երկու հազար և հինգ հարիւր: Եւ անօրէնն Մամլանն կայր բանակեալ⁵ յԱպահունիս ի գեղն⁶, որ Խօսօնս կոչէին, երկու հարիւր հազարով: Եւ Դաւիթ յարուցեալ գնայր ընդդէմ չար գազանին Մամլանայ և զամենայն աշխարհն յազօթս և ի պաղատանս և յաղաչանս մեծաւ պաղատանօք⁷ ի ինդրուածս Աստուծոյ կացուցանէր: Եւ գնաց իջաւ Դաւիթ ի սահմանս Ապահունեաց և զՎարմրակէլն զայր քաջ՝ եօթն հարիւր ձիաւորով պահապան գիշերոյն կացուցանէր. և ինքն Դաւիթ զամենայն գիշերն յազօթսն Աստուծոյ անցուցանէր⁸: Եւ յառաւօտու պահուն գայր ոմն ի զօրաց այլալգեացն հազար ձիաւորով, որ էր և նա

1. Բ. Գ. Ե. Մամնայ.

2. Տպ. Ասորեստանեայց. զի անս.

3. Տպ. յանուն.

4. Բ. զօրսն.

5. Ա. Գ. Դ. բնակեալ.

6. Բ. Գ. Ե. գեղն.

7. Տպ. հառաչանօք.

8. Դ. մատուցանէր.

պահապան գորաց նորա:

Եւ ի գիշերին յայնմիկ ընդ միմեանս հարան. և էր լոյս լուսնին սաստիկ, և յայնժամ երեւեցաւ¹ սակաւ ինչ անձրեւ ի վերայ լեռանց, և ամենայն լեռինքն փայլատակէին իբրեւ դրոց հրոյ. և տեսին զայն գորքն այլազգեաց, կարծեցին թէ այն ամենայն բազմութիւն զորաց քրիստոնէիցն իցեն² և յայնժամ առ հասարակ ի փախուստ դարձան: Եւ Կարմրակէշն տեսեալ զի դարձան ի փախուստ³ սրով ի վերայ յարձակեցաւ և իբրեւ զանտառ մայրի կոտորէր զնոսա յանինայ. կալաւ զկինն Մամլանայ և զիւր պատերազմի ձին և վաղվաղակի յուղարկեաց առ Դաւիթ, և ձայն աւետեաց մատուցանէին նմա՝ եթէ հարաք⁴ զՄամլան: Եւ նա դեռ յաղօթս կայր առ Աստուած. և լուեալ զայս Դաւիթ՝ հիանայր: Եւ յայնժամ զհետ մտեալ ամենայն զօրօքն՝ արարին զզօրսն անօրինացն փախըստական սաստիկ կոտորածով, առին անթիւ և անհամար գերութիւն և աւար. ոսկւոյ և արծաթոյ: Եւ անօրէնն Մամլան գնաց⁵ ամօթով յաշխարհն իւր և ամբարտաւանեալ յոյժ ընդ Աստուած՝ և յերկինս ոչ հայեցաւ ընաւ և զիւր անարժան աղօթսն ոչ մատուցանէր Աստուծոյ:

Իսկ յետ ամաց ինչ խորհեցան չար խորհուրդս վասն սուրբ և արդար իշխանին Դաւթայ սպանանել զնա. և չար իշխանաց իւրոց նմանեալ լինէին⁶ Կայենի և այլոց սպանողացն: Եւ յարուցին ի չար խորհուրդս իւրեանց զաբհի եպիսկոպոսն Վրաց. աշխարհին զԻւ-

1. Ա. Գ. Դ. եղև. Ծ. Տգ. եր.

2. Բ. իցեն զօրքն.

3. Տգ. զփախուստ նոցա.

4. Գ. Ծ. Տգ. հարաք զնա.

5. Տգ. իյաւ.

6. Տգ. լիներ.

րիոն, և այս Իլարիոնս զԱստուած կրկնակի ի խաչ
եհան, վասն զի ի կենդանարար մարմին և յարիւնն
Քրիստոսի դեղ մահու խառնեաց և արար զապրե-
ցուցիչն՝ մահացուցիչ, և զկնի սպանող պատարագին
իւրոյ դնէր ի բերան սուրբ իշխանին զմասն խորհր-
դոյն խառնեցեալ մահաբեր դեղօք՝ յանդիման Աս-
տուծոյ ի մէջ եկեղեցւոյն: Եւ գիտացեալ աստուա-
ծասէր իշխանին Գաւթի, ոչ ինչ խօսեցաւ բնաւ, այլ
առեալ դեղ բժշկութեան շիջուցանել² զցաւսն ի
մարմնոյ իւրոյ: Իսկ անօրէն եպիսկոպոսն Իլարիոն
դարձեալ բորբոքեցաւ ի չար խորհուրդսն իւր և
մտեալ ի սենեակն՝ մինչ ննջէր բարեպաշտն Գաւթ
և խաղաղիկ ի քուն կայր, և առեալ նորա զբարձն ի
անարիցն դնէր ի վերայ բերանոյն Գաւթին և անկեալ
սաստկապէս ուժգին ի վերայ նորա և չարչարանօք
խեղդէր զաստուածասէր կուրապաղատն զԳաւթ.
զորս յետ սակաւ ամաց թագաւորն Վասիլ ըմբռ-
նեալ³ զանօրէն եպիսկոպոսն Իլարիոն, քար մեծ կա-
պեաց ի պարանոցն նորա, ընկէց զնա յովկիանոս և
զայլ միաբանեալսն յազատացն, և անգ սատակեցան
անիծից վաստակաւորքն, վասն զի հայր անուն էր⁴
Գաւթ կուրապաղատն թագաւորին Վասիլին, և վասն
այնորիկ կորոյս զնոսա:

Եւ ի լինել թուականութեանս Հայոց ՆԼԴՅ
մեռանէր Հայոց հայրապետն տէր Ստեփանոս, և
ձեռնադրեաց յաթոռն իւր զերանելին զտէր Խաչիկ,
վասն զի էր այր փառաւոր և տեղեակ աստուածային

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. մահադեղօք.

Բ. բռնեաց.

2. Դ. շիջուցանէր.

4. Ա. Դ. Տպ. անուանէր.

3. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. բռնեալ

3. Գ. Ե. Տպ. ՆԼԴ ամին.

կտակարանացն: Առ սա եկեալ թուղթ ի Հոռոմոց պատրիարգէն ի Թէոդորոսէն¹, որ նստէր ի մայրաքաղաքն Մելտենի, վասն զի էր այր կորովի և հմուտ գրոց պատուիրանաց, և վարդապետն Հայոց Սամուէլ գրեաց ընդդէմ նորա զպատասխանին վայելուչ և ցանկալի բանիւք, որ եղեւ իսկ հաճելի թուղթն այն ամենայն լսողացն, ևս առաւել մեծարեալ եղեւ առաջի Թէոդորոսի պատրիարգին² Հոռոմոց և առաջի Խաչիկ կաթուղիկոսին Հայոց:

Իսկ յաւուրս ժամանակաց տօմարիս Հայոց ի յամի նԼԵ ապստամբեաց ոմն իշխան ի վերայ թագաւորին Վասլի, իշխանն Հոռոմոց Մօրավարդ³, և արար աւերակս զմեծ մասն Հոռոմոց աշխարհին. և շրջեալ երթայր ընդ երկիր սրով և գերութեամբ: Եւ ժողովեալ զօրքն Հոռոմոց ի վերայ նորա, հալածական արարին զնա յաշխարհն Տաճկաց, զոր յետ ամի միոյ եկեալ մեռանէր ի թագաւորէն Վասլէ:

Գարձեալ ի թուականութեանս Հայոց նԼԷ⁴ ամի եղեւ սաստիկ շարժ ընդ ամենայն արարածս, և փլաւ սուրբն Սոփի ի Վոստանդնուպօլիս: Եւ յայսմ ամի կամեցաւ թագաւորն Վասիլ զաշխարհն Բուլղարաց ածել ի հաւանութիւն իւրոյ թագաւորութեանն. և առաքեաց առ Ալի Օսմանն թագաւորն Բուլղարաց և առ ամենայն իշխանսն աշխարհաց զալ յերկրպագութիւն իւրոյ թագաւորութեանն. իսկ նոքա ոչ

1. Գ. Թէոդորոսէ.
2. Գ. Ե. Տպ. պատրիարգին և եղեւ մեծ բարեկամութիւն ընդ Թէոդորոսի պատրիարգին Հոռոմոց և ընդ տէր Խաչիկ կաթուղիկոսին

Հայոց:
3. Ա. Մօրվարդ. Բ. Ե. Տպ. Մաւրոյ Վարդ.
4. Գ. Ե. Տպ. նԼԵ.

եկին զհետ հրամանաց թագաւորին Վասիլի:

Յայնժամ թագաւորն Վասիլ ժողով¹ արար զամենայն աշխարհն իւրոյ թագաւորութեանն և մեծաւ սրտմտութեամբ յարձակեցաւ ի վերայ աշխարհին Բուլղարաց և սրով և գերութեամբ ապականէր զերկիր: Իսկ թագաւորն Բուլղարաց Ալի Օսմանն² ժողով արարեալ և գայր բազում զօրօք ի վերայ Վասիլին, և արարին սաստիկ պատերազմ ընդ միմեանս: Եւ թագաւորն Բուլղարաց յաղթեաց Վասիլին և դարձոյց զամենայն³ զօրսն ի փախուստ մինչեւ ցՎոստանդնուպօլիս. և առին բազում աւար և գերութիւն ի զօրաց Վասիլին. և Վասիլն լի ամօթով մտանէր ի Վոստանդնուպօլիս: Եւ յետ երկու ամի դարձեալ ժողով արարեալ⁴ թագաւորն Վասիլ և գնաց ի վերայ թագաւորին Բուլղարաց առ ի խնդրել զվրէժս իւր. և հանդիպեալ զօրացն Բուլղարաց, դարձոյց ի փախուստ զնոսա և վարէր⁵ առաջի իւր: Եւ նեղեաց Վասիլն զաշխարհն Բուլղարաց սովով, սրով և գերութեամբ և դարձաւ եմուտ ի Վոստանդնուպօլիս մեծաւ ուրախութեամբ:

Արդ յորժամ բարձրացաւ թուականութիւն Հայոց յամի նս մեռանէր Հայոց կաթողիկոսն Տէր Խաչիկ, որ կացեալ յաթող հայրապետութեան Հայոց ամս վեց և ձեռնադրեաց յաթող իւր զտէր Սարգիս, որ էր այր կորովի գիտութեամբ պատուիրանացն Աստուծոյ. և էր սա հաճոյ Աստուծոյ և մարդկան, և

1. Բ. զօրաժողով.

2. Ա. Բ. Դ. Ալօսիան. Տպ. Ա. լիւսիանոս.

3. Տպ. քաջութիւն զօրացն.

4. Գ. Դ. Ե. Տպ. արար.

5. Ա. Դ. բերէր.

էր կիրթ վարուց առաքինութեանց) և լուսաւոր վարդապետութեամբն իւրով զարդարեաց զեկեղեցին Աստուծոյ:

Յայսմ ամի զօրքն Եգիպտոսի, որ Մախր Արապիկք կոչին, մտին յաշխարհն Անտիոքայ քաղաքին և բազում աւերմամբ՝ լցին զամենայն գաւառն. և ժողովեցան զօրք Հոռոմոց ընդդէմ նոցա ի պատերազմ. և ի հանդիպիլ միմեանց արարին փախստական զգօրսն Հոռոմոց և զմեծամեծ իշխանս գերի առին և տարան յԵգիպտոս: Իսկ յետ երկու ամի ելանէր մեծ տունն² Հոռոմոց և գայր բազում զօրօք ի վերայ աշխարհին Հայոց. և սրով և գերութեամբ անողորմ յարձակեցան ի վերայ հաւատացելոց Քրիստոսի. և գազանաբար սպանմամբ ընթանայր իբրեւ զօձ թունաւոր, որ և ելից իսկ զտեղի անհաւատ ազգացն: Եւ եղեւ ի մտանելն նորա յաշխարհն Հայոց, ժողովեցան ընդ յառաջ³ նորա զօրքն Հայոց ազատացն, և ի դիպելն⁴ ընդ միմեանս բախեցին գազանաբար, և քաջ ընդ քաջս ելանէին և անպարտելի հանդիսանային յերկու կողմանց: Եւ անդ էր տեսանել զսաստիկ կոտորած յերկուց կողմանցն. և յայնժամ ի սաստկանալն մեծի պատերազմին, եղեն պարտեալ զօրքն Հոռոմոց առաջի զօրացն Հայոց և դարձան ի փախուստ դիմօք յաշխարհն իւրեանց ամօթ երեսօք մազապուրծ փախմամբ:

Յայսմ ամի ելեալ գայր ամիրայն Տաճկաց, որոյ անուն երկայնաձեռն կոչէին, և բազում զօրօք ի յա-

1. Ա. Բ. Դ. արեամբ.

2. Ա. Բ. Դ. Տպ. տունին.

3. Բ. Ե. առաջ.

4. Դ. դիմելն.

ւեր և ի գերութիւն մատնեաց զԾղեսացւոց աշխարհըն, և վիշտս մեծամեծս՝ ի վերայ Ուռհայոյ և անցանէր ընդ մեծ գետն Եփրատ, և գերեաց զայն կոյս զսահմանսն Հայոց աշխարհին և դարձաւ մեծաւ յաղթութեամբ յաշխարհն Ափրիկեցւոցն:

Եւ եղեւ ի փոխել թուականութեանս Հայոց ամի ՆԽԶ ելանէր յերկինս աստղ մի գիսաւոր և երեւեալ սոսկալի և ահաւոր տեսեամբ լուսատեսիլ² և զարմանալի:

Իսկ յամի ՆԽԹ թուականութեանս Հայոց եղեւ սէր և միաբանութիւն մեծ ընդ թագաւորն Վասիլ և ընդ Սենեքարիմ արքայն Հայոց: Եւ յայսմ ամի եղեւ վախճան Սահակայ մարգպանին Վարաժնունեաց Տեառն:

Յորժամ լինէր թուականն Հայոց ՆԾԵ 3. զօրաժողով արար թագաւորն Վասիլ զամենայն աշխարհս տէրութեան⁴ իւրոյ և խաղայր գնայր ի վերայ աշխարհին Բուլղարաց. և քաղում ժամանակս արարեալ յաշխարհն այն մեծաւ պատերազմաւ: Եւ յայնմ⁵ աւուրսն մեծ խռովութիւն եղեւ ի քաղաքն ի Վոստանդնուպօլիս և յամենայն աշխարհն Յունաց, վասն զի յաւուր մեծի զատկին մոլորեալ եղեն ի կատարելոյ զսուրբ Յարութեան օրն Զատկին. և ամենայն վարդապետք տանն Յունաց ընդ ստութեամբ փակեցին զուղղորդ պատուիրանս Աստուածաշունչ գրոց և զսուտ և զխաբեբայ տումարն հակառակամարտին Իրիոնի⁶ ընկալան, և զճմարտագիր տումարն մեծին

1. Ա. մեծամեծս էած.
2. Գ. Ե. Տպ. լուսաւոր.
3. Գ. Դ. Ե. Տպ. ամ.

4. Գ. Ե. տէրութեամբ իւրով.
5. Տպ. յայսմ աւուրքս.
6. Տպ. Թիօնի.

Անգրիասայ ոչ ընկալան, այլ ածին նոքա զլրումն
Զատկին ի կիրակիէն ի շաբաթն և զկնի աւուր միոյ
Զատիկ արարին, զոր պարտ էր զկնի ութ աւուրն
կատարել. և ամենայն տանն Յունաց մոլորեալ ի
սուրբ Զատկէն, և եղև սուգ մեծ ի վերայ սուրբ
եկեղեցւոյն Կոստանդնուպօլսի, եւս առաւել ի սուրբ
և յաստուածակերտ քաղաքն յԵրուսաղէմ, զի հպար-
տութեամբ բարձրավզեալ ածին զԶատիկն ի յաւուր
Ծառզարդարին¹, և եղեն հակառակողք ամենայն
ազգաց տունն Յունաց, եւս առաւել Քրիստոսի, վասն
զի պատերազմեցան ընդ Հոգւոյն Սրբոյ տունն փիլի-
սոփայից: Եւ յայնմ Զատիկի ոչ վառեցաւ լոյս կան-
թեղացն ի սուրբ գերեզմանն աստուածընկալ ի քա-
ղաքն յԵրուսաղէմ, վասն զի սուտ էին, անօրէնու-
թեամբ արարին Զատիկն իւրեանց: Իսկ յայնմ աւուր
ազգն անօրինաց, որ կային² ի քաղաքն Երուսաղէմ,
իբրև տեսին զԶատիկն քրիստոնէիցն ի մէջ սուրբ
Յարութեանն, կոտորեցին սրով զամենայն քրիստո-
նեայն՝ ոգիք իբրև տասն հազար, և լցաւ սուրբ
Գերեզմանն Քրիստոսի արեամբ աղօթաւորացն. և դեռ
մինչև եւ ցայսօր կան ոսկերք նոցա լցեալ ի յայրի անդ
յարեւմտից կուսէ քաղաքին Երուսաղէմի, զոր այժմ
Մանկանց նշխարք³ կոչեն զնոսա: Արդ զայս այսպէս
արարին հանճարեղ իմաստունքն Յունաց:

Իսկ թագաւորն Վասիլ իբրև յաղթեաց և էառ
զթագաւորութիւնն Բուլղարաց, դարձաւ ի Կոստանդ-
նուպօլիս մեծաւ ուրախութեամբ: Եւ յորժամ լուաւ

1. Գ. Ե. Տ. Ե. Մ-զկ-զարդին.

2. Տ. Ե. Կ-յր.

3. Բ. 1-րդ.

զայս ամենայն կոտորածս¹, որ եղեւ² սուրբ Զատիկն, կոչեաց զամենայն իմաստունսն Յունաց և հարցանէր զպատճառն. և նոքա ըստ կամաց իւրեանց սկսան բազմադիմի մոլորեցուցանել զթագաւորն օտարոտի պատասխանատրութեամբն: Եւ ծանեաւ թագաւորն զայլակերպ պատասխանիս նոցա, իմացաւ՝ որ սուտ էին և մոլորեալք: Իսկ յառաջագոյն լուեալ էր թագաւորն վասն Հայոց վարդապետացն՝ եթէ յաղթողք և կորովիք են գրոց պատուիրանաց, և յանուանէ գիտէր վասն Յովսեփայ Ընծայուց հօրն և յաղագոս Յովհաննիսի, որ հոմանուն ասէին Սոզեան. և յայնժամ գրեաց առ Յովհաննէս արքայն Հայոց, զի առաքեոցէ զնոսա առ³ ինքն ի Սոստանդնուպօլիս, զի ի նոցանէ գիտասցէ զճշմարիտ պատճառն և զուղղորդ Զատիկն: Իսկ նոքա ոչ առին յանձն գնալ, այլ թղթօք գեղեցկաշար⁴ քանիւք հասկացուցին զթագաւորն ամենայն խորին քննութեամբ: Եւ յայնժամ հակառակեալ կղերիկոսք և ոչ հաւանեցան թղթոյն, մինչեւ դարձեալ թագաւորն Վասիլ յուղարկեալ ի Հայք առ Յովհաննէս շահնշահն և առ Տէր Սարգիս կաթողիկոսն Հայոց և մեծաւ խնդրուածօք ետ բերել առ ինքն զՀայոց վարդապետն զՍամուէլ, այր կորովի և յաղթող և կացուցանէր զնա յատենի խօսել ընդ վարդապետացն Յունաց: Իսկ իմաստունքն Յունաց շարժեցին ի վերայ Սամուէլի զամենայն գրեանս տանն Յունաց, և ոչ կարացին շարժել զնա ի ճշմարտութեանց անտիւ: Եւ սկիզբն արար Սամուէլ ի յառաջին

1. Բ. Գ. կատարածս.

2. Ա. Գ. Գ. Տպ. եղեւ վասն.

3. Ա. Գ. Գ. առ ի քննել.

4. Տպ. գեղեցկաշարք.

աւուրն արարչութենէն և գայր հասանէր մինչեւ
ցվերջին պատկեր աւուրն և զամենայն պատճառ
պատճենից սուրբ արանց յառաջին իմաստնոցն հաս-
տատուն կացուցանէր: Եւ հաճոյ լինէր թագաւորին
ամենայն բանք նորա. և ասէին իմաստունքն Յունաց
ընդ¹ թագաւորն. « Ով տէր արքայ, հրամայեա և ած-
այսր զմեճ վարդապետն Եբրայեցւոց, որ բնակեալ է²
ի կղզւոջն Վիպրացւոց, այր կորովի և հմուտ տումարի
և ամենայն արուեստից³: Ի մանկութենէ իւրմէ »: Եւ
յուզարկեալ թագաւորն ի Վիպրոս և ածէր զՄուսի
վարդապետն Եբրայեցւոց: Եւ նա կացեալ յատենի
առաջի թագաւորին Վասլի, այր ճարտարաբան և
հզօր, և սկսանէր խօսել զարուեստս տումարին և
յամօթ և սուտ արար զամենայն իմաստունս տանն
Յունաց և գովէր զբանսն Սամուէլի Հայոց վարդա-
պետին: Իսկ թագաւորն յոյժ արտմեալ ի վերայ վար-
դապետացն Յունաց և զբազումս եհան ի պատուոյ
եկեղեցւոյն և ընկէց ի փառաց և զվարդապետն
Հայոց յուզարկեալ մեծաւ պարգեւօք յաշխարհն
Հայոց:

Դարձեալ ի յաւուրս Վասլի Յունաց թագաւո-
րին և ի Հայոց թուականութեանն ՆՕԲ ելանէր
աստղ մի ի տեսիլ հրոյ երեւեալ ի յերկինս, նշան բար-
կութեան արարածոց և կատարածի աշխարհի: Եւ
եղեւ շարժ սաստիկ ընդ ամենայն երկիր, մինչեւ կար-
ծեալ բազմաց՝ թէ եհասօրն վերջին և կատարածի⁴
աշխարհի, և որպէս առ ջրհեղեղաւն՝ երերեալ դողաց

1. Գ. Ե. Տպ. պո.

2. Տպ. կայ.

3. Ե. Ե. իմաստից.

4. Տպ. կատարած.

ամենայն արարածք. և յահէ բարբառոյ բարկութեանն¹ բազումք անկեալ մեռանէին և զկնի այնր բարկութեան անկանէր ցաւ յերկիր, որ անուանեալ կոչի Խովիկ, և անցոյց զբազում գաւառս և երթեալ հասանէր մինչեւ ի Սեբաստիա. և ցաւն այն երեւէր յայտնապէս ի մարմինն և ի դառնութենէն ոչ ժամանէին խոստովանութեան և հաղորդութեան: Եւ մարդ և անասուն պակասեցան յերկրէ, և մնացեալ չորքոտանիք՝ անմարդ² շրջէին յերկրի:

Իսկ ի թուականին Հայոց ՆԿ զօրաժողով արար թագաւորն Վասիլ և գնայր ի վերայ աշխարհին Բուլղարաց և յաղթեաց թագաւորութեան նոցա և մաշեաց ի սուր սուսերի զբազում գաւառս մեծաւ բարկութեամբ. և յաւեր և ի գերութիւն մատնեաց զամենայն արեւմուտք և բնաջինջ եբարձ զամենայն թագաւորութիւնս Բուլղարաց և դեղ մահու արբուցանէր Ալիօսխանին առն քաջի՝ Բուլղարաց թագաւորին. և այսպիսի օրինակաւ հանէր զնա ի կենաց, առեալ զկին նորա և զորդիս արկանէր ի Վոստանդնուպօլիս:

Յորժամ թուականութիւնն Հայոց հասանէր ի յամս ՆԿԵ 3, զարթեալ աստուածասաստ բարկութիւնն ի վերայ ամենայն քրիստոսական⁴ ժողովրդեանն և երկրպագողաց սուրբ Խաչին, զի զարթեալ վիշապն մահաշունչ հանդերձ մահաբեր հրով, եհար զհաւատացեալս Սրբոյ Երրորդութեանն: Յայսմ ի թուականիս սասանեցաւ հիմունք առաքելականացն և

1. Գ. Ե. Տպ. բարկութենէն.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. անմարդ
մնացեալ շրջէին ի վերայ երկրի.

3. Ա. Գ. Ե. Տպ. ՆԿԵ.

4. Գ. Դ. Ե. Տպ. քրիստոնէից.

մարգարէականացն, վասն զի օձք թեւաւորք հասին
և կամին¹ ցոլանալ ընդ ամենայն աշխարհս հաւատա-
ցելոցս Քրիստոսի. այս է առաջին ելն արեանարբու²
գազանացն: Ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ զօրաժողով
լինէին խուժադուժ ազգն անօրինացն, որք անուա-
նեալ կոչին Թուրք, և հասեալ մտանէին յաշխարհն
Հայոց ի Վասպուրական գաւառին և անողորմ ի բե-
րան սրոյ կոտորէին զհաւատացեալքս Քրիստոսի:

Յայնժամ հասանէր համբաւ կատարածիս այս
առ թագաւորն Սենեքարիմ. յայնժամ աւագ որդւոյ
նորա Դաւթի ժողովեալ զզօրս աղատացն հասանէր ի
վերայ Թուրք բանակին. և հարան սաստկապէս ընդ-
միմեանս ահաւոր պատերազմաւ: Իսկ մինչեւ յայնմ
ժամանակին չէին բնաւ տեսեալ Թուրք զօրք հեծելոց.
և ի հանդիպիլն նոցա՝ տեսին այլակերպ ցնոսա. աղեղ-
նաւորս և հերարձակս իբրեւ զկանայս. և յայնժամ
զօրքն Հայոց չէին սովոր պատրաստ լինիլ ընդդէմ նե-
տիցն. և քաջաբար ի վերայ այլազգեացն յարձակե-
ցան³ և առ հասարակ մերկացուցին զսուսերն⁴ իւ-
րեանց ի պատենիցն և արիաբար ի պատերազմ ըն-
թանային արիական գունդն Հայոց և զբազումս
յայլազգեացն սատակէին: Իսկ այլազգիքն նետաձգու-
թեամբ զբազումս ի զօրացն Հայոց վիրաւորէին խոցե-
լով: Եւ տեսեալ զայն ամենայն Շապուհ՝ ասէր ցԴա-
ւիթ. « Դարձիւր թագաւոր, յերեսաց թշնամեացս,
վասն զի ի նետիցս վիրաւորեալ եղեն մեծ մասն զօ-
րացս, գնասցուք և ընդդէմ այսմ զինուցս⁵, զոր տե-

1. Ա. Դ. կամէին.

2. Տպ. արիւնարբու.

3. Բ. արձակեցան.

4. Ա. Գ. Բ. Դ. զսուսերս.

5. Ա. Դ. զինուորացս.

սանեմք առ այլազգիսդ; այլ զգեստ պատրաստես-
ցուք ընդդէմ նետիցդ»: Իսկ Գաւլիթ առ մեծութիւն
իւր հայելով, հպարտացեալ մեծաւ ամբարտաւանու-
թեամբ, ոչ լսէր Շապոյ, դառնալ՝ ի պատերազմէն:
Յայնժամ Շապուն բարկութեամբ դիմեաց ի վերայ
Գաւլի և բռնցի հարեալ զթիկունն ուժգնակի մղէր
զնա դառնալ. վասն զի Շապուն էր այր քաջ և պա-
տերազմող հզօր և էր մանկակալ և սնուցիչ Գաւլի,
վասն այնորիկ անաս էր ի նմանէ. և այսպիսի օրինա-
կաւ դարձուցանէր զԳաւլի հանդերձ զօրօքն: Եւ
գնացին յՈստան քաղաքն և պատմեցին թագաւորին
Սենեքարիմայ և ասացին զորպիսութիւն այլազգեացն
կերպարանաց: Եւ լուեալ Սենեքարիմայ յոյժ վիրաւո-
րեալ լինէր. ոչ եկեր և ոչ էարբ, այլ կայր մտախորհ,
լի տրամութեամբ և զգիշերն ամենայն անքուն ան-
ցուցանէր և նստեալ քննէր զժամանակագրութիւնս
և զասացուածս աստուածախօս տեսանողացն, զսրբոց
վարդապետացն, և գտանէր գրեալ ի գիրսն զժամա-
նակն ելանելոյ Թուրքաց զօրաց և զօրականաց, և
ճանեաւ զկորուստ և զկատարած ամենայն երկրի. և
գտանէր ի գիրսն գրեալ այսպէս, եթէ «Ի ժամանա-
կին յայնմիկ փախիցեն յարեւելից յարեւմուտս, ի հիւ-
սիսոյ ի հարաւ, և հանգիստ ոչ գտանեն՝ ի վերայ
երկրի, վասն զի արեամբք ծածկին դաշուք և լերինք.
և այս էր զոր ասաց Եսայի եթէ «Սմբակք երկվարաց
նոցա՞ հաստատուն»:

Յայնժամ խորհեցաւ տալ զաշխարհ հայրենեաց

1. Տպ. դառնայր ի պատերազմ.

3. Ա. նոցա իբր զվէմ.

2. Գ. գտանիցեն.

իւրոց յարքայն Յունաց Վասիլ և առնուլ զՍերաստիա և գրէր վաղվաղակի առ թագաւորն. զոր իբրեւ լուաւ թագաւորն Վասիլ՝ ուրախ եղեւ և ետ նմա զՍերաստիա. և տայր Սենեքերիմ՝ զաշխարհն Վասպուրականի. թեմաքերդս ՀԲ և գելդս ՏՆ և զվանորայսն ոչ ետ, այլ պահեաց իւր աղօթարարս. ՃԺԵ վանք և ետ զայս ամենայն գրով ի Վասիլն: Եւ առաքեաց թագաւորն Վասիլ առ Սենեքերիմ առաքել առ նա զԳաւիթ թագաւորական ճոխութեամբ և առաքեաց զորդին իւր, ընդ նմին և որդիս աղատաց և զեպիսկոպոսն Տէր Եղիշէ և ըեռնակիր ջորիս Յ, բարձեալ դանձիւք և պէսպէս կազմութեամբ, և տաճիկ ձիս Ռ. և այսպիսի փառաւորութեամբ եմուտ Գաւիթ ի Կոստանդնուպօլիս՝ և զորդեցաւ քաղաքն և ելին ամենեքեան ընդ առաջ նորա և զարդարեցին զփողոցս և զապարանս և գանձս բազումս ցանէին ի վերայ նորա: Եւ յոյժ ուրախացաւ թագաւորն Վասիլ ընդ տեսիլն Գաւթի և տարաւ զնա ի սուրբն Սոփի և արար զնա իւր որդեգիր և պատուէին զնա որպէս զորդի թագաւորի: Եւ ետ նմա թագաւորն. բազում պարգեւս և դարձոյց զնա առ հայրն իւր և ետ նմա զՍերաստիա բազում դաւառօք. և ելեալ Սենեքերիմ ամենայն ընտանեօք իւրովք և ռամկօք եկն ի Սերաստիա և անտերացաւ աշխարհն Հայոց ի թագաւորաց և յիշխանաց:

Ի թուականութեանս Հայոց ՆՀ ելանէր Վասիլն յարեւելս անթիւ զօրօք և խնդրեաց ի թագաւորէն Հայոց զԱնի և զԿարս: Եւ Յովհաննէս որդին Գագկայ խորհեցաւ տալ վասն թուլութեան սրտին իւրոյ. իսկ Վասիլն դարձաւ յաշխարհն իւր և գրեաց առ Գորգի թագաւորն Վրաց դալ նմա ի հնազանդութիւն. զոր

գլ ընկալաւ և ոչ յանձն էառ: Յայնժամ գայ Վասիլն պատերազմաւ ի վերայ նորա. և զօրքն Վրաց գնացին ընդդէմ նորա և Ռասն և Ջոյատն՝ արք քաջք՝ եզրարք Լիպարաին: ուժգին բախեցին զգօրսն Վասիլն՝ մինչեւ սպանաւ Ռասն, զի ձին նորա խրեցաւ ի տեղի մի արիզմ և անդ սպանաւ. և ապա դարձան ի փռեղուտ զօրքն Վրացեաց. և զօրք Վասիլն զկնի կոտորէին. և կացեալ Վասիլն անդ ամիսս Գ. մինչեւ հաւանեցոյց զնոսա և ի Տրապիզոն ձմերեաց: Եւ գնացր առ Թագաւորն Վասիլ Տէր Պետրոս կաթողիկոսն Հայոց և սուրբ վարդապետն Յովհաննէս Առդեռն բազում սպասուք. և Թագաւորն ընկալաւ զնոսա մեծաւ պատուով. և ի հասանելն մեծի աւուր մկրտութեան Տեառն մերոյ մեծարեաց Թագաւորն զՏէր Պետրոսն և զվարդապետսն Հայոց և ի վեր ետ կացուցանել քան զառաջնորդսն Յունաց և յառաջ Տէր Պետրոսի հրամայեաց օրհնել զՂուրն. զոր իբրեւ արկանէր զմիւռոն սուրբ ձիթոյն ի Ղուրն և հարկանէր սուրբ Նշանաւն զՂուրն, հուր Կաստկապէս ցուացեալ երեւէր ի վերայ ջրոյն և կապեցաւ գետն առ վայր մի և ոչ շարժէր. և տեսեալ Թագաւորին և զօրացն զարհուրեցան և խոնարհեալ Թագաւորն՝ արկանէր զօրհնեալ Ղուրն ի վերայ գլխոյն աջովն Տէր Պետրոսի: Եւ գարձաւ Տէր Պետրոսն մեծաւ պարգեւօք յաշխարհն Հայոց: Իսկ Վասիլն յետ ժամանակաց գայ յԱնտիոք ի ծածրուկ Գարամբք հաւատարմօք և եկեալ ի Սեու լեառն ի տեղին, ոք կոչի Պաղակծիակ, և ի հօրէ և յառաջնարգէ փեղղոյն առնու զքրիստոսական կնիքն և յայնմ հետէ եղև որպէս գհայր աշխարհից Հայոց :

Ի Թուականութեանս Հայոց ՆԸԱ մեռաւ Տէր

Սարգիս կաթողիկոսն Հայոց և հառաաւեաց յաթոռ
իւր հայրապետ զՏէր Պետրոս: Ի սոյն ամի իշխան
ոսն յաղթանդամ ի տանէն Յունաց Նիկիիօսն անուն
ճուղիկ յարեաւ ի վերայ Վասլին և կոչեաց ի միաբա-
նութիւն իւր զթագաւորն Արաց Գորգի և զորդիսն
Գազկայ. գնաց յահէ նորա Գաւիթ առ նա զօրօքն
Հայոց, և ահ մեծ եղել ի վերայ Վասլին: Եւ յղեաց
Վասիլն առ Գաւիթ աղաչանս, զի հնարեսցէ զկո-
րուստ նորա: Եւ ճուղիկն յոյժ սիրէր զԳաւիթ և խոս-
տանայր նստուցանել զնա յաթոռ Թագաւորութեան
Հայոց, բայց Գաւիթ ոչ կամեցաւ լուծանել զգաշինս
Վասլին: Եւ յաւուր միում գնայր Գաւիթ ի տուն իւր
խոռովութեան ազագաւ և յարուցեալ Նիկիիօսն մի-
տն և գրիեաց զնա և աղաչէր զառնալ. իսկ Գաւիթ
ակնարկեալ արանցն, և նոյնժամայն ուղանին զճուղիկն,
և զօրքն նորա ցրուեալ եզեն փախստական, և լուեալ
զայն Վասլին՝ ուրախ եղել յոյժ և տայր պարգեւս
Գաւիթի զկեսարիա և զԾամնդաւ և Կաւատանէքն
հանդերձ սահմանօքն: Եւ Վասիլն մեծաւ զայրացմամբ
գայր ի վերայ Գորգիի Արաց Թագաւորին ըստում
զօրօք. և արարին Չիսնից բերդին առաջի մեծ պատե-
րազմ. և Գորգի փախստական լեալ անկանէր յամուր
բեթդս և դքէր զանձն իւր ծանայ Վասլին և տայր
պատանդ փորձին իւր: Եւ յետ այնորիկ գնայր Վա-
սիլն յաշխարհն Պարսից և բնակէր ի դուռն քաղաքին
Կերայ. և էր ժամանակն ամառնային. և յաւուր մի-
ում եմն ձիւն սաստիկ ի վերայ բանակին և ոչ գի-
տէին զինչ արասցեն. և գործան փախստական ի մեծ
անապատայնս. և ճովարցաւ երկիրն ի քաղժուլութենէ Չրոյս-
և եղեալ ի տեղի մի ոչ կարէին անցանել ի տղմոյն և

գումարեալ ոչ գիտէին թէ զինչ արասցեն: Ապա հը-
րամայեաց թագաւորն կոտորել ի հետեւակէն և կո-
տորեցին ժԳՌ այր և լցին ի տեղին յայն և զօրքն
անցին ի վերայ և եկեալ ձմերեաց ի Մելտենի:

Ի թուականութեան Հայոց ՆՀԱ յամս կայսերն
Յունաց Վասլի եղեւ յերկինս ահաւոր նշան և սոս-
կալի և բարկութիւն ի վերայ ամենայն արարածոց. ի
Հոկտեմբեր ամսոյ Գ յերրորդ ժամու աւուրն պատա-
ռեցաւ վերին հաստատութիւնն երկնից յարեւելից
կուսէ մինչեւ յարեւմուտս՝ ընդ երկուս հերձաւ կա-
պուտ երկինդ և լոյս պայծառ յերկիր թափեցաւ ի
հիւսիսային կողմանէ. և մեծաւ շարժմամբ դողաց
ամենայն երկիր. և նախ քան զնուազիլ լուսոյն եղեւ
գոջիւն և թնդիւն ահաւոր ի վերայ ամենայն արա-
րածոց. խաւարեցաւ արեգակն և աստեղք երեւեցան
որպէս ի մէջ գիշերի, և սուգ զգեցան ամենայն երկիր.
և դառն արտասուօք աղաղակէին ամենայն ազինք առ
Աստուած: Եւ ապա յետ երեք աւուր ժողովեցան
ամենայն իշխանք և ազատքն հրամանաւ թագաւորին
Հայոց Յովհաննիսի և եկեալ առաջի սուրբ վարդապե-
տին Յովհաննու Վոզեռանն, որ էր այր աստուածագ-
գեաց և հրեշտակակրօն և լի իսկ առաքելական և
մարգարէական գրոց գիտութեամբ: Եւ յորժամ եկին
իշխանքն Հայոց հարցանել զնա և իմանալ վասն հրա-
շալի տեսլեանն և նշանին՝ և տեսին զսուրբ վարդա-
պետն Յովհաննէս անկեալ ի վերայ երեսաց իւրոց
տրամութեամբ և լայր դառնապէս: Եւ ի հարցանելն
նոցա՝ նա դառն սգով և աղիողորմ հառաչանօք ետ
պատասխանի և պսաց. «Ո՛վ որդիք՝ լուարուք ինձ. վայ
և եղուկ է ամենայն մարդկան» զի ահա այսօր հազար

ամ է կապանացն սատանայի, զոր կապեաց Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս խաչին իւրով սրբով, մանաւանդ իւր սուրբ մկրտութեամբն ի Յորդանան գետն. և արդ արձակեցաւ սատանայ ի կապանաց իւրոց ըստ վկայութեան տեսչեանն Յովհաննու աւետարանչին, որպէս ասաց նմա հրեշտակն Աստուծոյ՝ թէ Ռ ամ կապեսցի սատանայ և դարձեալ արձակեսցի ի կապանաց իւրոց: Եւ ահա այսօր արձակեցաւ սատանայ ի հազար ամէ կապանաց իւրոց, որ Հայոց թուականն և ՆՆԸ ամ է և կալ գառաջինն ՇԾԲ, որ լինի ՌԼ ամ. գերեսուն ամն տուր յառաջ քան զմկրտութիւնն և կալ զհազարն մինչեւ ցայսօր: Եւ արդ վասն այսորիկ եղեւ պատառումն երկնից: Եւ ահա յայսմհետէ ոչ ոք կարացէ կալ հաստատուն ի հաւատս Քրիստոսի և ի պատուիրանն Աստուծոյ՝ ո՛չ հայրապետ և ո՛չ վարդապետ, ո՛չ եպիսկոպոս և ո՛չ քահանայ, ո՛չ արեղայ և ո՛չ կրօնաւոր, ո՛չ իշխան և ո՛չ ժողովուրդ. իշխանք յարենան ի գողս և յաւազակս և յափշտակողս, դատաւորք ի կաշառս և յանիրաւ դատաստանս. կրօնաւորք թողուն զանապատս և զմենաստանս և յաշխարհի սբաղմունս դեգերին և շրջին ընդ իողոցս և ի մէջ կանանց, ատեն զաղօթս և թողուն զկարգս կրօնաւորութեան իւրեանց, սիրեն զվարս աշխարհի և զհետ երթան գովեստից մարդկան, որոճալով որոճեն զգիւական երգս և իքացեալ ի վերայ ընկերացն ասելոյ թէ՛ Ես կցորդ և մեղեդի գիտեմ և դու ոչ, և այսու պատճառաւ պղտորեն զկարգ ժամատեղացն. լինին և բազումք ուսումնատեացք, ծոյք և դատարկարանք, տրանջողք և ամբաստանողք՝ և ուր ուրեք երեւի ճշմարտութիւն ի մարդիկ, զի լինին կամապուշտք, անձնա-

սէրք և ընկերաստեացք, շոքո՞ղք, քսուք, ստալիօսք, հպարտք, փառասէրք, անձնահատճք, ինքնահոււանք, որ-
կորամոլք, գինեսէրք և ցանկասէրք: Որպեանկը իմ, ահա
յայսմհետէ խափանեցի փառաբանութիւնն Աստուծոյ
ի մարդկանէ և ոչ երեւի ճշմարտութիւն առ մարդիկք:
Այլ և իշխանք պիղծ և մեծախաիւ յանդգնեալ և մո-
լորեալ. թողուն զհոգս շինութեան տանց և զյաջու-
ղուածս գործոց և միշտ և հանապազ ի գինարբուան
դեգերին վասն սիրոյ և ցանկութեան շար և պիղծ
ախտին. հայրապետք և եպիսկոպոսունք և քահանայք
և կրօնաւորք արծաթասէրք առաւել քան աստուա-
ծասէրք: Որպեանկը իմ, ահա յայսմհետէ սասանայի
կամքն առաւել կատարեցի յորդիս մարդկան քան
զԱստուծոյն և ի ձեռն անարժան պատաքազողացն,
որ յայսմ հետի լինելոց է, բարկանայ Աստուած ի վե-
րայ արարածոցս, ևս առաւել ի վերայ մատուցողին
վնա, զի յանարժանիցն պատարագելոց է Քրիստոս և
յանարժանսն բաշխի. և առաւել վիրաւորելոց է Տէր
մեր Յիսուս Քրիստոս ի յանարժան քահանայիցն քան
զչարչարիլն և զխաչիլն ի Հրէեց, զի արձակեցաւ ու-
տանայ ի հազար ամէ կապանաց իւրոց, զոր կապեաց
Քրիստոս: Եւ զայս, որպեանկը իմ, պատուիլեմ ձեզ հա-
ռաչանօք սրտիւ լալով և ոգբալով, վասն զի քակտին
բազումք ի հաւատոց և պաքճանօք ուրանան զՔրիս-
տոս, և վասն այսօրիկ խաւար կալաւ զամենայն արա-
րածս»: Զայս այսպէս ասաց սուրբ վարդապետան Հայաց
վասն կատարածի բարկութեան նշանին և այլ բազում
ինչ ճառեաց, որ կատարելոց էք ի վերայ հաւատա-
ցելոցս, զոր ահա ամենայն ինչ կատարեցաւ մի առ մի
ի ձեռն ելից կատարի և շուն պղղին թուրքաց, անօ-

րէն և պիղծ որդւոցն Քամայ:

Յայսմ ամի ի Թուականութեանս և անաւոր նը-
շանիս մեռանէր սուրբ Թագաւորն Հոռոմոց Վասիլ,
կացեալ յաթոռ Թագաւորութեան Հոռոմոց ամս յե-
սուն և ութ. և կոչեցեալ՝ զեղբայր իւր զՊոստանդին,
և մինչդեռ կենդանի էր դնէր զԹագն թ զլուխ եղ-
բօրն իւրում և նստուցանէր զնա յաթոռ Թագաւո-
րութեանն իւրոյ և երկրպագանէր ի վերայ երեսաց
իւրոց. և զամենայն Թագաւորութիւնն իւր նմա
յանձն արարեալ² և անդարձ արարեալ նմա վասն
աշխարհին Հայոց, զի հայրաքար սիրով³ խնամեցէ
զազգն զայն: Դարձեալ զորդիսն Սենեքարիմայ նմա
յանձն արար՝ զԴաւիթ և զԱտոմ և զԱպուսահլ և
զՊոստանդին՝ և զամենայն իշխանս տանն Հայոց և
պատուիրեաց բարի մտօք կալ հանապազ ի վերայ
հաւատացելոցն Քրիստոսի: Վասիլն զամս յիսուն և
ութ Թագաւորեաց ի վերայ Հոռոմոց, սրբութեամբ և
կուսութեամբ վարեաց զայս կեանս, և բարի խոստո-
վանութեամբ ննջեաց ի Քրիստոս Յիսուս, և Թաղե-
ցին զնա ընդ սուրբ Թագաւորսն բարի յիշատակաւ:

Յայսմ ամի մեռաւ և Սենեքարիմ Թագաւորն
Հայոց, և տարան զնա ի գերեզմանատունն հարց իւ-
րոց, ուր առաջին Թագաւորքն Հայոց Թաղեալ կան ի
Վարազայ, վանքն սրբոյ Նշանին և անդ Թաղեցին
զՍենեքարիմ ընդ հարսն իւր. և հաստատեալ լինէր
Թագաւորական իշխանութիւնն տանն Հայոց յաւանգ
որդին իւր ի Դաւիթ, վասն զի էր այր փառաւոր և
պատուական և անարկաւ ի վերայ երկրի:

1. Ա. Բ. Գ. Ե. Տպ. կոչեալ.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. արար.

3. Ա. Դ. սիրով և գթով.

Յայսմ ամի մեռաւ և Գուրգի՛ թագաւորն Վրաց, և նստուցին յաթոռ նորա զորդի նորա զԲագրատ, թագաւորեալ ի վերայ ամենայն աշխարհին Վրաց 2:

Արդ ի յայսմ ամի թագաւորեաց Կոստանդին եղբայր Վասիլն ի վերայ ամենայն աշխարհին Հռոմոց: Եւ եղեւ Կոստանդ այր բարի և աստուածասէր, ողորմած այրեաց և գերեաց, անյիշաչար ի վերայ ամենայն յանցաւորաց, վասն զի սա արձակեաց զամենայն բանտարկեալսն ի կապանաց և զկորստական տունն 3, զոր արարեալ էր Վասիլն, հրամայեաց այրել հրով, զոր Վասիլ լի իսկ արարեալ էր իշխանօքն Յունաց, վասն ահի թագաւորութեանն գաղտ ի ծածուկ խեղդամահ արարեալ զփառաւորսն Յունաց. և կախեալ կային զգեստօքն ընդ փողիցն ի ճանկս երկաթիս. զոր տեսեալ Կոստանդին՝ լայր 4 գնոսա և հրամայեաց զնոսա թաղել և զտունն հրով ասաց այրել. և մեղադիր լինէր եղբօրն իւրոյ 5 եթէ « Երբ մահն առաջի կայ, այս էր է չարաչար մահս 6 վասն մարմնաւոր և անցաւոր կենաց »: Եւ ինքն Կոստանդին խաղաղութեամբ կացեալ յաթոռ թագաւորութեան Հռոմոց՝ քաղցրութեամբ հովուեաց զամենայն հաւատացեալս Աստուծոյ և կացեալ յաթոռ թագաւորութեանն զամս չորս, և մեռանէր բարի խոստովանութեամբ ի Քրիստոս Յիսուս և բարի յիշատակաւ գնաց առ հարս իւր. և սուգ մեծ լինէր աշխար-

1. Ա. Գ. Գագիկ. Գ. Գուրգէն.

2. Բ. Հռոմոց.

3. Ա. տունսն.

4. Տպ. իւրոյ.

5. Ա. Գ. Գ. Ե. Տպ. իւրոյ և ասէր.

6. Ա. մահացուցեալ.

հին՝ զրկեալ յայնպիսի¹ թագաւորէն: Եւ մինչդեռ կենդանի էր Վոստանդին, սա զգուստը իւր զՎուրազոյնի կին ետ Ռոմանոսի մեծի իշխանին, վասն զի որդի ոչ գոյր նոցա: Եւ Ռոմանոսն նստեալ յաթոռ թագաւորութեանն Հոռոմոց, և ամենայն երկիրն եկին նմա ի հնազանդութիւն:

Իսկ ի թուականութեանս Հայոց յամի ՆՀԹ զօրաժողով արար թագաւորն Հոռոմոց Ռոմանոսն զամենայն զօրսն Յունաց աշխարհին և խաղայր հասանէր ըազմութեամբ ի վերայ աշխարհին Տաճկաց և եկեալ քանակեալ ի վերայ ամուր բերդին, որ կոչի Ազազ², մերձ ի Հալալ³ քաղաք. և ժողովեցան զօրքն Տաճկաց անթիւ ըազմութեամբ և եկին ի վերայ թագաւորին Ռոմանոսի: Եւ թագաւորն զարհուրեալ լինէր և ոչ համարձակէր ելանել ի պատերազմ ընդ զօրսն Տաճկաց, վասն որոյ և զանգիտեալ երկեալ, զի թուլամորթ էր և տկար և յոյժ չարաբարոյ և կարի հայհոյիչ ուղղափառ հաւատոյ. և յազազս այսորիկ զօրքն ոչ էին ընդ նմա միաբան և խորհէին զի ի ժամ պատերազմին թողցեն զնա ի մէջ զօրացն Տաճկաց և ինքեանքն զերեսս դարձուցանիցեն⁴ ի պատերազմէն, զի սատակեսցի անօրէն թագաւորն: Յայնժամ մի ոմն իշխան ի զօրաց իւրոց, որ կոչէր Ապուքապայն, որ յառաջն վրանապահ էր լեալ Դաւթի կիւրապաղատին Վրաց, սորա ազգ տրարեալ թագաւորին գնենգութիւն զօրացն. և զայս լուեալ թագաւորն և երկեալ յոյժ և յարուցեալ լինէր փախստական ի գիշերի

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. յայնպիսի
բարձր.
2. Ա. Դ. Ե. Տպ. Ազազ.

3. Գ. Հալեպ. Բ. Ե. Հալապ.
4. Ա. Դ. դարձուցեն. Գ. Ե.
դարձուցանեն.

հանդերձ մեծամեծօք իւրովք: Եւ լուեալ զայս զօրքն Տաճկաց յարձակեցան զհետ զօրացն Հոռոմոց և արտօրին սասաիկ կոտորածս իբրեւ քսան հազարաց: և ցրուեցան զօրքն Հոռոմոց մի առ մի ընդ երեսս դաշտի¹: Եւ զկնի չորեքտասան աւուր շինական ոմն ի քաղաքէն Կուրիսոյ գտանէր զԹագաւորն Ռոմանոս անկեալ ի մէջ ծառոցն և կայր ընդարմացեալ² իբրեւ զմեռեալ ի ցրտոյն. և Թողեալ զգործս իւր տարաւ զնա ի տուն իւր և դարմանեալ զնա էաժ ի կենդանութիւն և ոչ գիտէր թէ ով ոք իցէ. և յետ աւուրց եհան արձակեաց զնա զհետ արանց: Եւ հասեալ ի Մարաշ քաղաք, ժողովեցան առ նա մնացեալ զօրքն և տարան զնա ի Կոստանդնուպօլիս: Իսկ զկնի աւուրց ինչ անցելոյ³ կոչեաց Ռոմանոս զայրն զայն և արար զնա տէր ամենայն գաւառացն⁴ Կուրիսոյ, մեծաւ պարգեւօք յուղարկեաց զնա ի տուն իւր մեծաւ գոհութեամբ:

Դարձեալ ի վերանալ Հայոց Թուականութեանս ամին Ն² մեռանէր ամիրայն Աւրհայոյ քաղաքին՝ որում անուն ասէին Շէպլ: Յայնմ ժամանակին նստէր յԱւրհայ երկու ամիրայ, Շէպլն և Ուտայրն. և կայր ի քաղաքն Աւրհայոյ երեք կայ, երկու կայն և երկու քաժին քաղաքին՝ Շէպլային էր, և մէկ կայն և մէկ քաժին քաղաքին՝ Ուտայրին էր: Եւ երկոքեանն ունէին խորհուրդ զմիմեանս կորուսանել: Եւ յաւուր միում Ուտայրն զՇէպլն ի ճաշ հրաւիրեաց. և հանեալ

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. երկրի. Ա. որ և իսկ ինքն Թագաւորն ևս եղև որոշեալ ի զօրացն և ոչ գիտացին զնա: Թէ զինչ եղև:

2. Ա. անշնչացեալ.

3. Բ. Գ. Ե. Տպ. անցանելոյ.

4. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. գաւառին.

զնա արտաքոյ քաղաքին, որ կոչի Արճիճի վանք, ուր քաբէ սիւն կայ հանգէպ կլային, և գրեալ էին երկօքեանն իւրաքանչիւր զօրս ի քմին գաղա ի միմեանց: Եւ յորժամ Շէպլն ազգ արար զօրաց իւրոց սպանանել զՈւտայրն, հասին վազվազակի զօրքն Աւտայրայ և սպանին զՇէպլն: Եւ արար Աւտայր ժողով ի վերայ աւագ կլային Շէպլայ և կամեցաւ պատերազմաւ առնուլ զնա: Եւ էր Սալման ոմն բերդասպահ վերին՝ կլայն. և նեղեաց զՍալմանն Ուտայր սաստիկ պատերազմաւ. և անճարեալ² Սալմանն և լուսքեաց առ Նսրտուլ, որ էր մեծ ամիրայն Տաճկաց, որ նստէր ի Փուլիարդին, և տայր³ զկլայն Ուրհայոյ ի նա. և Նսրտուլ⁴ առաքեաց ի կլայն Ուրհայոյ զՊայէլ⁵ ռային հազար ձիաւորով և տարաւ զՍալմանն առ ինքն կիտւն և որդւովքն, և արար իւր մեծ պարգեւք: Եսկ Ուտայր այլ ինչ ոչ կարաց առնել, այլ նենգութեամբ միաբանեցաւ ընդ Պայէլ ռային և գաղա խորհէր սպանանել զնա. զոր իմացեալ Պայէլն և, մինչ էին ի գինարդուսն արտաքոյ քաղաքին, սպանանէր զամբրայն Ուտայր և տիրեաց ամենայն քաղաքին Ուրհայոյ: Յայնժամ կինն Ուտայրայ յորժամ տեսաւ՝⁶ թէ սպանաւ Ուտայր, քաջապէս յարեաւ ի վերայ Պայէլին և կապեաց սեաւնշանակ և մտաւ⁷ ճիչկան յամենացն ազգն Արապկաց և ասէր՝ թէ «Բուրք⁸ ազգն եկին առն զհայրենի քաղաքն Արապկաց, և սպանին զայրն իմ՝ զամբրայն Ուտայր»: Եւ այսու արար

1. Տպ. ի վերին.

2. Ե. Տպ. անճարակեալ.

3. Ա. Բ. Դ. տայ.

4. Ա. Դ. Սրտուլ.

5. Ե. Տպ. զՊայէլ. Գ. զՊայէլ.

6. Ա. ետես.

7. Ա. եմբւտ.

8. Տպ. Բուրք.

ժողովս բազումս, և յարուցեալ գայր¹ ի վերայ Պա-
յէլին. զոր իմացեալ Նսրտօլ՝ գայ բազում զօրօք ընդ-
գէմ Արապկաց. և գնաց կինն Ուտայրայ ընդդէմ
Նսրտօլայ և սաստիկ պատերազմաւ դարձուցանէր
զնա ի փախուստ, և ինքն գայր իջանէր ի վերայ Պա-
յէլ ռայխին և արար ի վերայ կլային ահագին
պատերազմ: Եւ անճարեալ Պայէլին, ելս իրացն ոչ
գտանէր, յուզարկեալ առ Նսրտօլ և ծանուցանէր
զվտանդն իւր և ասէր, թէ «Ի նեղութիւն² կամ ես և
ամենայն Գրթաստան»: Ապա անճարեալ Նսրտօլ ա-
ռաքեաց զՍալման ի կլայն Ուրհայոյ և տարաւ զՊա-
յէլն ի քաղաքն իւր ի Մուփարդին. և կինն Ուտայրի
ոչ գաղարէր զամենայն աւուրս պատերազմել³ ընդ
Սալման: Յայնժամ ձանձրացեալ ի նմանէ Սալմանն
և առաքեաց ի Սամուսաթ առ Մանիակ իշխանն Հո-
ռոմոց, որ անուանեալ կոչէին Գէորգ⁴. զրեաց առ
նա Սալման և ասէր, «Եթէ առցես ի Հոռոմոց թա-
գաւորէն ինձ իշխանութիւն և գաւառս, ես տաց
զՈւրհա ի ձեռս քո»: Զոր լուեալ Մանիկայ յոյժ ու-
րախ լինէր և խոստացաւ նմա մեծաւ երդմամբ, զի ի
թագաւորէն Հոռոմոց կատարեսցէ իւր զամենայն,
զոր ինչ խնդրեաց և սալ նմա հայրենիս և իշխանու-
թիւնս և սրգւոց իւրոց: Եւ յայնժամ կոչեաց Սալ-
ման զՄանիակ և երետ⁵ զկլայն Ուրհայոյ ի նա: Եւ
գայ Մանիակն չորս հարիւր արամբք և ի գիշերի գաղա
գայր ի դուռն կլային. և ազդ արարին Սալմանին
զգալն Մանիկայ. և Սալման առեալ ի ձեռս իւր զբա-

1. Գ. գնայր.

2. Ա. Գ. Ե. Տպ. ի նեղութեան.

3. Ա. պատերազմիլ.

4. Տպ. Գորգ.

5. Ա. ետ.

նալիս կլային և ելանէր առ Մանիակ՝ երկիրպագանէր նմա և տայր զկլայն ի նա, և ինքն ի նոյն գիշերի առեալ զկինն և զորդիսն իւր անցանէր¹ ի Սամուսաթ: Եւ իբրեւ լուան զգալն Մանիակայ ազգն Տաճկաց՝ բազում և ահագին պատերազմ յարուցին ի վերայ Մանիակայ և ժողովեցան ի վերայ Ուրհայոյ անթիւ ժողովս, բախեցին ազգն Տաճկաց և ելան ի քաղաքէն: Իսկ Ասորիքն ամրացան ի մեծ եկեղեցին ի սուրբն Սոփի, և զի վասն կանանցն իւրեանց և բազում ոսկւոյն և արծաթոյն ոչ համարձակեցան մրտանել ի կլայն, զի մի՛ յափշտակեսցին ի նոցանէն, զի յետ սակաւ մի աւուրց հրով այրեցան բազումք ի նոցանէ և ամենայն ստացուածք իւրեանց, և մնացեալքն փոխստական անկան ի կլայն առ Մանիակն և ապրեցան: Վասն զի պատերազմ մեծ յարուցին Տաճկուքն ի վերայ եկեղեցւոյն սրբոյն Սոփիայ, վասն զի ի հիւսիսական կողմանէն մեքենայ² եղին և ուժգին հարկանէին զեկեղեցին, մինչ ի հիմանց խախտեալ եղեւ, և ապա հուր ձգեալ ի ներս, այրեցին զբազումս, և անթիւ ստացուածք և մթերք ամենայն բազմութեան քաղաքին այրեալ լինէր: Եւ զկնի այսորիկ դորդեցաւ ամենայն տունն Տաճկաց և գային ի վերայ Մանիկայ, և Մանիակ չորս հարիւր արամբք կայր ի հանդէս մեծ նահատակութեան ի կլայն Ուրհայոյ, և³ մեծամեծք ամիրայքն յիւրաքանչիւր քաղաքացն⁴ հասանէին ի քաղաքն Ուրհա, Եգիպտոս և ամենայն աշխարհքն Բաբելացւոց: Եւ ահա գայր Շէպլն ի Խառա-

1. Գ. Ե. Տպ. տանէր.

2. Բ. Գ. Գ. Ե. Տպ. մքենայ.

3. Ա. Գ. Գ. Ե. Տպ. և ամենայն.

4. Տպ. գաւառացն.

նայ, այն որ զխոցն էառ ի ծառայէն Մանխակայ ի յԱւգառ¹ առնէն, որ թղթաւորի սրատեառանօք յանկատածս գնաց, իբրեւ մտեցաւ, հարաւ ի վերայ ամիրային և ճիւղօվն հարկանէր զուսովն և ինքն որպէս զարժուի ի քաղաքէն² խանդահն հասեալ անհանէր, ետի ձին ի սաստիկ խոցուածոյն ստատեալ լինէր: Գայր և Սալեհ ամիրայն ի Հարայ, և Մեմուտն ի Գէմշկայ, Մահմէտն ի Հէժայ, Ազիզն ի Մարայ, Ալին ի Մընպիճայ, Ապուլայն ի Բաղդատայ, Խուրէշն ի Մօսլայ, Նարասըն ի Մուփարդինայ, Ալին ի յԱմթայ, Պըշարայն ի Ճըզիրայոյ, Ահմատն ի Իլաթայ, Ջուբայն ի Բազլիչայ, Հուսէնն՝ ի Լերայ, Կուտանն՝ ի Յաղամաստայ, Ահին ի յԱրզունէն³, Ահվարն ի Յիզրոնէ⁴, Ահլուն ի Պատարայոյ, Վրէայնն ի Կերկեսերոյն, Հանվարն ի Նակայոյն և այլ ևս քառասուն ամիրայք. որ ժողովեցան ի վերայ կէտյին Աւրհայոյ և զամենայն ժամանակն ամառնային նեղէին զկլայն անձաւ պատերազմաւ:

Եւ յետ քաղով՝ աւուրց կամեցան Տաճկունքն հրով այրել զամենայն քաղաքն և գնալ զոր բնակիչք քաղաքին մեծաւ աղաչանօք և կաշառօք թափեցին յայրելոյ զքաղաքն և ասացին՝ եթէ Հոռումբ ի մէջ Տաճկացն ոչ կարեն պահել իւրեանց քաղաք, առ սակաւ մի ժամանակ թողուն և փախչին, և դառնայ ամենայն մարդ ի տուն իւր: Եւ հաճոյ թուեցաւ բանս այս ի լսելիս ամենայն մեծամեծացն Տաճկաց:

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. յՌուզ.

2. Բ. Գ. Դ. Ե. Ի քաղաքին.

3. Ա. յԱրզունէն.

4. Ա. Ի Տիզրոնայ.

Եւ յետ բազում նեղութեանցն և պատերազմացն գնացին ամենայն զօրքն Տաճկաց ի գաւառս իւրեանց. և Մանիակն կայր անգազար ի պատերազմն ի կլայն Ուրհայոյ. և գաւառացիքն ոչ գաղարէին զտիւ և զգիշեր պատերազմել ընդ Մանիակն: Իսկ Մանիակն և ամենայն արքն որ¹ ընդ Մանիակովն՝ կային ի մեծ նեղութեան, վասն զի հատաւ կերակուրն ի կլայէն, տնամուտ լեալ ի քաղաքն և գտանէին իւրեանց կերակուրս²: Յայնժամ առաքեաց թագաւորն և տարաւ զՍալմանն և զորդիսն իւր և արար զնոոս փառաւոր իշխանս և տայր նոցա գաւառս, և եղեն քրիստոնէաք. և ամ յամէ թագաւորն զօրո առաքէ յՈւրհա և շինեաց յիւր անուն բերդ և անուանեաց գնա Ռոմանապօլիս: Իսկ գաւառաց Արապիկքն յոյժ³ նեղութիւն արկանէին զզօրսն Հոռոմոց ի Սամուսաթայ ճանապարհին⁴ մինչեւ ի յՈւրհա. և ամ յամէ անթիւ կոտորած լինէր քրիստոնէիցն, որ ոչ բաւէ բերան պատմել, զի որպէս զքարակոյտս երեւէին ոսկերք անկելոցն. և Մանիակն կայր ի մեծ վտանգի: Եւ զկնի այտորիկ թագաւորն Ռոմանոս խորհեցաւ շալկով հաց արկանել ի քաղաքն: Եւ գայլին ի գիշերի վաթսուն հազար Հոռոմ կոնգորածք, տնցան⁵ ընդ Եփրատ գետն և գային ի յՈւրհա. իսկ այլ շէն ոչ գոյր ի գաւառն Ուրհայոյ, բայց միայն Լատրն. յորժամ հա-

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. որք ընդ նմա էին.

2. Ա. Եւ լուեալ զայս ամենայն թագաւորն Ռոմանոս զոր ինչ արար Մանիակ, յոյժ ցնծալով ուրախ լինէր. և լցան բերկրանօք ամենայն

ազգ հաւատացելոց քրիստոսի:

3. Ա. Գ. Ե. Տպ. յոյժ ի նեղութիւն. Դ. յոյժ նեղէին.

4. Ա. Բ. Գ. Տպ. ճանապարհէն.

5. Ա. անցանէին.

սին¹ ի Պարսուր, հարաւ² Շիպիպն ի վերայ նոցա և մինչեւ ի Դեսնաձորն կոտորեաց զվաթսուն հազար կոնդորատան, և այնպիսի նեղութեամբ կայր Ուրհա, մինչև զօրացաւ քաղաքն և յաղթահարեաց զթշնամիան³, և արար⁴ ընդ նոսա սէր, և եղեւ խաղաղութիւն ի վերայ Ուրհայոյ, և դադարեալ եղեւ հալածանք քրիստոնէից: Այս ամենայն եղեւ ի թագաւորութեան⁵ Աշոտոյ Բագրատունւոյ և ի հայրապետութեանն Տէր Պետրոսի Հայոց կաթողիկոսի: Եւ յաւուրս Տուղրիլ Սուլթանին Պարսից տէրութեանն առաւ ի Տաճկաց քաղաքն Ուրհա: Իսկ յետ այս ամենայն անցիցս և նեղութեանցս և չարչարանացս, զոր կրեաց քաջն Մանիակ, փոխեաց զնա Ռոմանոս և տայ զՈւրհա Ապուքապայ վրանպահուն Դաւթի Աուրապաղատին:

Իսկ ի փոխել թուականութեանս Հայոց տուժարի յամս ՆՁԱ եղեւ սով սաստիկ ընդ ամենայն երկիր, և բազումք ի մարդկանէ մեռանէին յերեսաց սովոյն, և բազումք վաճառէին զկանայս և զորդիս իւրեանց յաղագս կարօտութեանց հացի, և ի բարկութենէ նեղութեանցս ընդ խօսելն ելանէր հոգին ի մարդոյն⁶: Եւ այսպիսի օրինակաւ մաշեցաւ երկիր ի սովոյն:

Դարձեալ ի թուականութեանս մերում յամս ՆՁԳ մեռաւ Ռոմանոս թագաւորն դաւով նենգութեամբ ի թագուհւոյն իւրմէ: Քանզի դեղ մահու

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. հասան.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. անկաւ.

3. Ա. Թշնամեացն.

4. Տպ. արար թագաւորն.

5. Ա. Դ. ի թագաւորութեան

Հուռմոց Ռոմանոսի և ի Հայոց թագաւորութեանն.

6. Ա. ի մարմնոյն. Գ. Ե. Տպ. ի մարդկանէ.

արբուլցանէր անօրէնն թագաւորին և լուծանէր ի կենաց. և նստեալ լինէր յաթող թագաւորութեան Յունաց Միխայէլն հրամանաւ թագուհւոյն իւրոյ՝ դստերն Կոստանդեայ:

Յայսմ ժամանակի մեռանէր արքայն Գաւիթ՝ որդին Սենեքարիմայ արքային Հայոց, և տայ զիշխանութիւնն հայրենեաց իւրոց ի յեղբայրն իւր յԱտոմ, որ էր Ատոմս լցեալ առաքինութեամբ և արդարութեամբ և սուրբ վարուք ի Քրիստոս Յիսուս, լցեալ հեղութեամբ և քաղցրութեամբ, ողորմած ի վերայ տառապելոց, դարմանիչ աղքատաց և յոյժ սիրելի կրօնաւորական դասուն, և շինող եկեղեցւոյ և բազմացուցիչ վանորէից:

Արդ ի յամս և ի թուականութեանս Հայոց ՆՁԴ խաղաղեալ բազում զօրօք՝ Տաճկաց և դային ի վերայ Առահայոյ, և անցան շայնկոյս մեծ գետոյն Եփրատայ, սրով և գերութեամբ աւար հարկանէին զամենայն երկիր ՝. և բազում քրիստոնեայք վարեցան ի գերութիւն յաշխարհն Տաճկաց. կոտորեցին զԱլարն և զՍեւեբակ՝ և զամենայն աղբերակունսն և զՋրազնացըս ՝ նորա լցին արեամբ. և յայնքան սասակի կոտորածէն հոսեալ լինէր երկիրն յարենէ քրիստոնէիցն: Յայսմ ամի ժողովեցան զօրքն Հառոմոց և դային ի վերայ Տաճկաց. և էր զօրավար եղբայր Միխայլին՝ թագաւորին Յունաց. և հեծելոց բազմութեամբն հառանէր մինչեւ ի քաղաքն Մելաենի, և զարհուրեալ

1. Բ. Գ. Դ. Ե. զօրք.

2. Ա. անցին.

3. Տպ. երկիրն

4. Բ. Գ. Ե. Տպ. Սեասերակքն.

5. Բ. չրակունսն.

եղեւ և ոչ ելանէր ընդ զօրսն Տաճկաց ի պատերազմ :
Եւ լուեալ զայս զօրացն՝ Տաճկաց դարձան յաշխարհն
իւրեանց : Այսպէս արարին և զօրքն Հոռոմոց և ոչ
իշխեաց մտանել յաշխարհ Տաճկաց, այլ դարձան խա-
ղաղութեամբ մտանել յաշխարհն իւրեանց, և ի դառ-
նալն առաւել աւար² արկանէին քրիստոնէից քան
զօրսն Տաճկաց :

Յայսմ տումարիս և ի թուականութեանս Հայոց
ՆՁԵ խաւարեցաւ արեգակն ահաւոր և սոսկալի տես-
լեամբ : Ասան զի՝ զոր օրինակ եղեւ խաւարեալ ի
խաչելութեանն Քրիստոսի, նոյն օրինակաւ³ ծածկեաց
զլոյսն իւր և խաւար զգեցաւ, և լուսաւորքն աշխար-
հիս ի մութն և սեաւ դարձան, և ամենայն երկինք
իբրեւ զկամար կամար կապեցաւ խաւարաւն, և եղեւ
սեւացեալ արեգակն ի միջօրէի, և ամենայն աստեղքն
առ հասարակ երեւէին որպէս ի մէջ գիշերի : Եւ
սաստիացաւ խաւարն և մութն, և գոչեաց առ հա-
սարակ ամենայն արարածք, և հնչեցին ամենայն լե-
րինք և բլուրք, և դողաց սասանելով լերինք և ամե-
նայն ապառաժք, և երերալով ծփայր համատարած
մեծ ծովն Ովկիանոս և սուգ առեալ լայր զամենայն
որդիս մարդկան : Եւ եղեւ ի տեսանել զայս ամենայն
որդւոց մարդկան, ահաբեկեալ լինէին յերկիւղէն որ-
պէս մեռեալ : Յայնժամ լայր որդի առ հայր իւր և
լայր հայր ի վերայ որդւոց⁴, տղայք զարհուրեալք ի
յահէն անկանէին ի գիրկս ծնողացն, մարքն աղետեալ

1. Դ. զօրավարն.

2. Տպ. խաւար.

3. Բ. Տպ. օրինակ.

4. Գ. Դ. Ե. Տպ. որդւոց իւրոց.

սաստիկ վառմամբ¹ իբրեւ հրով լային զտղայս իւրեանց: Եւ այսպէս ահաբեկեալ կային ամենայն արարածք և յերկիւղէն պաշարեալ կային և ելս իրացն ոչ գտանէին, ընդ սոսկալի նշանն զարհուրեալ հիանային և ահաբեկեալ կային առ հասարակ: Յայնժամ Տէր Պետրոս հայրապետն Հայոց և թագաւորն Յովհաննէս յուղարկեալ արք փառաւորք առ սուրբ հայրապետն² Հայոց Յովհաննէս, որ կոչէին Պողոճն, զի ի նմանէ գիտասցեն զմեկնութիւն մեծ նշանին: զի էր այր սուրբ և սքանչելի ճգնութեամբ զարդարեալ, և մեկնիչ հին և նոր Կտակարանացն Աստուծոյ, լցեալ վարդապետական շնորհօք: Իսկ որք առաքեցան առ վարդապետն Հայոց, Գրիգոր Մագիստրոսն որդին Աւստակայ և հայկազնին³ մեծն Սարգիս և այլք ոմանք յազատաց տանն Հայոց և այլք ի քահանայիցն, զի զերկրորդելն⁴ ահաւոր նշանին գիտասցեն: Եւ եղև իբրև գնացին առ վարդապետն Հայոց, գտանէին զնա՝ զի դարձեալ կայր ի գետինն երեսք ի վայր ի խոր⁵ տրտմութեան, և թացեալ լինէր արտասուօք զգետինն. և ի սաստկութենէ լալոյն և ի դառն հառաչանաց, որ ելանէր ի բերանոյ նորին, ոչ ոք իշխէր ինչ հարցանել ցնա. վասն զի տեսանէին զնա ի խորին սուգս և յահագին տրտմութիւնս, և անդադար հեղոյր զարտասուսն և կոծէր զկուրծսն իւր: Եւ յայնժամ նստան իշխանքն Հայոց մերձ առ⁶ վարդապետն

1. Տպ. այրմամբ.

2. Ա. Բ. Գ. Ե. վարդապետն.

3. Ա. Դ. հայկազան. Բ. Գ. Ե.

Տպ. հայկազն.

4. Ա. Բ. Դ. Ե. Տպ. երկրոր-

դեալն.

5. Ե. ի խոր.

6. Տպ. առ վարդապետին Յովհաննիսի.

Յովհաննէս և զվեց ժամու¹ աւուրն սչինչ համարձա-
կեցան խօսել և հարցանել վասն ահաւոր նշանին, և
լային առհասարակ ամենայն եկեալքն առ նա: Յայն-
ժամ իբրև ետես վարդապետն Հայոց զօղբումն ամե-
նայն եկելոցն, բացեալ զքերանն իւր՝ սկսաւ խօսել
հառաչանօք և բազում արտասուօք և սկսաւ լալ զա-
մենայն ազգս հաւատացելոց. լայր և զկարգ քահա-
նայական և զեղծումն սրբութեան սրբոյ խորհրդոյն,²
լայր և զեկեղեցի Աստուծոյ և զքակտումն պատուի-
րանին³ որ ի նմա ծածկեալ կան աստուածեղէնքն: Եւ
սկսաւ այսպէս ասել ցիշխանսն Հայոց. « Ով փառա-
ւոր որդիք իմ, լուարուք զբանս զայս ի վիրաւոր և ի
վշտագնեալ Յովհաննիսէ. զի ահա այսօր լցան հազար
ամ չարչարանաց Քրիստոսի խաչելութեանն և ար-
ձակմանն Բելիարայ⁵, զոր կապեալ էր զնա Փրկիչն ի
Յորդանան գետ, զոր յառաջին նշանէն ցուցաւ մեզ
յառաջ քան չորեքտասան ամն զոր ասացաք, և յայն-
ժամ⁴ դարձեալ երկրորդեաց, զի նախ երկինք պատա-
ռեցաւ և երկիրս մթացաւ: Եւ ահա յայսմ ամի
լուսաւորքդ խաւարեցան և ամենայն արարած, վասն
զի յայսմ հետէ ամենայն ազգք հաւատացելոց Քրիս-
տոսի ի խաւար շրջելոց են. զի այսուհետև խաւարին
կարգք⁵ եկեղեցւոյ Քրիստոսի յամենայն ազգաց հա-
ւատացելոց, թուլանան ի պահոց և յաղօթից, պակա-
սին յոյս հանդերձելոց, երկիւղ դատաստանին Աստու-
ծոյ արհամարհի, բառնայ ճշմարիտ հաւատք յամե-
նայն ազգաց, տկարանայ աստուածպաշտութիւն, ա-

1. Տգ. ժամ.

2. Տգ. պատուիրանաց.

5. Տգ. անօրէն Բելիարայ.

4. Ա. Գ. Դ. Ե. Տգ. այժմ.

5. Տգ. կարգք սուրբ.

տեն զպատուիրանն Աստուծոյ, դիմադարձ լինին ըս-
նից սուրբ Աւետարանին Քրիստոսի. ամենայն ոք
հակառակ գտանին սրբոց պատուիրանաց Աստուծոյ,
արհամարհեն զբանս սուրբ վարդապետացն, անգոսնեն
և զհրամանս կանոնաց սրբոց հայրապետացն, և այնու-
բազումք անկանին ի բարձրութենէ հաւատոց և ատեն
զդրունս սուրբ եկեղեցւոյ, և ի ծուլութենէ պահոց
և յաղօթից՝ կուրանան յաստուածպաշտութեանցն.
բազումք մտանեն ընդ լծով անիծից, վասն զի ոչ
հաւանին¹ խրատու աստուածեղէն բանիցն սուրբ
առաջնորդացն: Որդիք անիծանին ի ծնողաց իւրեանց
առ ի յոչ հնազանդութենէ զաւակաց, ծնողքն չարչա-
րին ի ծննդոց իւրեանց. ցամաքեսցի դութ սիրոյ բա-
րեկամաց ի հարց և ի զաւակաց: Եւ անհա յայսմ հետէ
բազում հերձուածք մտանեն յեկեղեցի Աստուծոյ²
ի ծուլութենէ հայրապետացն, վասն զի թուլամորթին
և տկարանան և հաւատոյ քննութիւնն ոչ առնեն և
կան յիմարեալք: Յազապս արծաթոյն թողուն ի բաց
զհաւասն, և պակասին օրհներգութիւնք ի տանէն
Աստուծոյ. երկիւղն և ահ սոսկալի դատաստանին Աս-
տուծոյ յաւուրն անաւորի որ լինելոցն է՝ փարատեալ
խափանին յամենայն մտաց, մոռանան զհատուցումն
արդարոցն և մեղաւորացն, վասն զի մեղսատէրք և
ցանկացողք լինելոց են չար ճանապարհին. փափաքա-
նօք երթան ի մեղաց ժողովարանն, զի ահա ի թագա-
ւորաց և իշխանաց և յառաջնորդաց ապականելոց է
երկիր: Առաջնորդքն և իշխանքն լինելոց են կաշառա-
սէրք և ստախօսք և սուտերդմունք և ի ձեռս կաշա-

1. Գ. հաւատային.

2. Ա. Գ. Աստուծոյ սուրբ.

ուացն թիւրեն գդատաստանս իրաւանցն աղքատին՝
և յաղագս այսորիկ առաւել բարկանայ Աստուած ի
վերայ նոցա, զի զառաջնորդութիւնն և զիշխանու-
թիւնն ընդ երեսաց վարեն և ոչ ըստ Աստուծոյ. և
տիրեալ իշխանաբար ի վերայ վիճակին և ոչ ահիւն
Աստուծոյ հովուել և ուսուցանել, որպէս պատուիրեաց
սուրբ առաքեալն Պօղոս: Իշխանք և դատաւորք պոռ-
նըկասէրք առաւել քան աստուածասէրք և ատե-
ցողք լինին սուրբ ամուսնութեան և վիակին ընդ
պոռնկութեան՝ ախտին և սիրեն զկորուստ նմանեաց
լուրեանց. մեծարեն զմատնիչսն և զգողսն, յափշտակեն
անիրաւաբար զաշխատողաց զինչսն, անողորմ ի վերայ
ուղղել² դատաստանացն: Որդեակք իմ, ահա յայսմ
հետէ ի հակառակութենէ առաջնորդաց փակելոց են
դրունք սուրբ եկեղեցւոյ և վերանան սրբութեան
կարգք յամենայն ազգէ. և յաղագս արծաթսիրու-
թեան տան ձեռնադրութիւն բազում անարժանից և
զամենայն պղծեալսն ածեն ի կարգ քահանայութեան.
և յայնժամ պատարագի Քրիստոս ի ձեռն անարժան
քահանայիցն և բազումք անարժանութեամբ հաղոր-
դին ի նմանէ, ոչ եթէ ի փրկութիւն՝ այլ ի դատապար-
տութիւն և ի կորուստ հոգւոյն: Եւ ուր ուրեք կայ
ճշմարիտ պատարագող Քրիստոսի սուրբ Խորհրդոյն
յաղագս³ ազգիս, որ ի ձեռն⁴ նոցա ողորմի Աստուած
աշխարհի: Որդեակք, զսուրբսն և զառաքինիսն վիրա-
ւորեն և զանարատն դարձուցանեն ի քահանայու-
թենէ առ ի չունելոյ արծաթ, ոչ տան զձեռնադրու-

1. Տպ. պոռնկութեամբ.

2. Տպ. ուղիղ.

3. Ա. Բ. Գ. Ե. Տպ. յաղագս
աղբս.

4. Տպ. ձեռաց.

Թիւն: Եւ որպէս ասացաք՝ յառաջ քան զչորեքտասան ամն ի լինելոյ միւսումն նշանին, եթէ պակասին բազումք ի հաւատոց աստուածպաշտութեանց, վասն զի բազումք ի քահանայից և ի կրօնաւորաց թուամորթին ի կրօնից իւրեանց. լինելոց են ցանկասէրք, ակտից փափագողք, որոճալով որոճեն զերգս դիւական. կրօնաւորքն փախչին յանապատէն և ատեն զսուրբ երամս ճգնաւորացն և զվարս առաջին կրօնաւորացն ատեալ անարգեն. լինիցին խանգարիչք կարգաց և կրօնից, փախչին ի ձայնէ սաղմոսերգութեանցն Աստուծոյ: Այս ամենայն լինելոց է, որդեակք իմ. յագգըս՝ այս յղփանան առաջնորդք աշխարհի արծաթսիրութեամբ և զամենայն անկեալս և զորոշեալս ի շնորհաց Որդւոյն Աստուծոյ յառաջ կոչեն և ածեն զնոսա ի կարգս քահանայական և զամենայն մերժեալսն գլուխ և առաջնորդ կացուցանեն ի վերայ ժողովրդեանն Աստուծոյ. և ոչ գիտեն զինչ դորձեն, վասն զի կուրանան ի սաստկութենէ արծաթսիրութեանն: Եւ առաւել ունիմ ասել զայս. զի Խահա յայսմհետէ մեծաւ խոցմամբ վիրաւորելոց է Քրիստոս յանարժան քահանայիցն, քան զխաչիւն և զչարչարիւն ի Հրէից. զի պակասն ի նոցանէ վճարելոց է ի սոցանէ, և լսելոց է՝ եթէ «Ընկեր» վասն որոյ մտեր յայս հարսպնիսս»: Յայնժամ կապեալ ոտիւք և կապեալ ձեռօք հանեն զնա ի խաւարն արտաքին և զոր ժողովեացն՝² կուտի կորստեամբ ի վերայ նորա: Որդեակք իմ, անա այս ամենայն լինելոց է ի յետին ժամանակս. զի արձակեցաւ սատանայ ի հազար ամէ

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. յաղագս. || 2. Բ. ժողովեցան.

կապանացն, զոր կապեաց Քրիստոս խաչին իւրով. և ¹ երեւեսցին ճշմարիտ հաւատացեալքն Քրիստոսի՝ կալով ընդդէմ նորա ի պատերազմն, զի ունի պատերազմել ² ընդ սուրբան, որք պատուիրանաւն Աստուծոյ պահպանեալ կան ի կարգս ճշմարիտ խոստովանութեան Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ ³, որք կան յազգս ազգս: Այսուհետև լինին յարձակմունք այլազգեաց՝ պիղծ զօրքն Թուրքաց անիծեալ որդւոցն Քամայ ի վերայ ազգաց քրիստոնէից, և ի սուր սուսերի մաշի ամենայն երկիր. սովով և գերութեամբ անցանէ ամենայն ազգ հաւատացելոցն Քրիստոսի. յանմարդ դառնան բազում գաւառք, բառնալոց է զօրութիւնք ⁴ սրբոց յերկրէ, քակտին բազում եկեղեցիք ի հիմանց, խափանեսցի խորհուրդ խաչին Քրիստոսի. ի բազմանալ անօրէնութեանցն խափանին տօնախմբութիւնք սրբոցն: Քրդւին որդիք ընդ հարցն ⁵, ատեցողք լինին հարբ առ որդիս, յարիցեն եղբարք ի վերայ միմեանց, սպանութեամբ և արեան հեղութեամբ ջանան կորուսանել զիրեարս, ուրանան զգութ և զսէր եղբայրութեանն ⁶, ցամաքեսցի արիւն եղբայրութեան նոցա, և այսպիսի գործովք հաւասարակից լինին անօրինացն. և յազգաց անօրինաց ծիի երկիր, և ցող արեան զգենուն բոյսք անդաստանաց, և զամս վաթսուն սրով և գերութեամբ աւերելոց է երկիր: Եւ յայնժամ ելցեն ազգն արիականք, որք են Փռանդ, և բազմութեամբ զօրօք առցեն զսուրբ քաղաքն Երու-

1. և յայսմ հետէ.

2. Ա. պատերազմիլ.

3. Ա. Գ. մերոյ այս էր պատճառն, որ խաւարեցաւ արեգակն.

4. Ա. Գ. զօրութիւն.

5. Տպ. ընդ հարս.

6. Գ. Ե. Տպ. եղբայրսիրութեանն.

սաղէմ, և ազատի ի գերութենէն¹ սուրբ գերեզմանն Աստուածընկալ: Եւ զկնի այսորիկ զամս յիսուն տագնապի երկիր ի զօրացն Պարսկաց սրով և գերութեամբ, և եւթնապատիկ առաւել քան զորս յառաջ² կրեցին հաւատացեալք, և ահաբեկին ամենայն ազգք հաւատացելոց Քրիստոսի. և ի բազմութենէ նեղութեանցն յուսահատին զօրք Հռովմայեցւոց³, բազում անցումն և կոտորած կրեն ի յազգէն Պարսից. և ընտիր ընտիրս ի քաջ զօրականացն խողխողեն սրով և գերութեամբ, մինչեւ ի փրկութենէ յուսահատին զօրքն Հռովմայեցւոց: Եւ զկնի⁴ ամացն սկիզբն առնուն ի զօրանալ առ սահաւ սահաւ և ուր ուրեք լինի մնացեալ յառաջին գնդէն. և ամ յամէ յառաջ գան և հաստատին իբրեւ տեղապահ գուլով աշխարհաց և գաւառաց: Յայնժամ որպէս ի քնոյ զարթուցեալ լինի թագաւորն Հռովմէացւոց⁵ և հասանէ որպէս զարծիւ⁶ ի վերայ զօրացն Պարսից ահագին բազմութեամբ՝ որպէս զաւաղ առ եզր ծովու. ելցէ որպէս զհուր բորբոքեալ, և յահէ նորա դողան ամենայն արարածք, և Պարսիկք և ամենայն զօրք այլազգեացն արասցեն զփախուսա իւրեանց յայնկոյս մեծ գետոյն Ջահունեաց⁷: Եւ յայնժամ թագաւորն Հռովմայեցւոց տիրելով տիրէ ամենայն աշխարհի զամս բազումս. և նորոգումն առնու ամենայն երկիր և շինութեան հիմն արկանէ⁸ և այնպէս նորանայ որպէս զկնի ջրհեղեղին. բազմանան

1. Տպ. ի ծառայութենէ.
2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. յառաջն.
3. Ա. Դ. Հռոմոց.
4. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. զկնի յիսուն.

5. Գ. Ե. Տպ. Հռոմոց.
6. Գ. Ե. Տպ. զարծուի.
7. Բ. Ջահունեաց. Գ. Դ. Ե. Տպ. Ջահունից.
8. Տպ. արկանի. Բ. արկանէր.

ծնունդը մարդկան և անասնոց, բղխեսցեն աղբերք զգնացս ջրոց¹: Պտղաբերին անդաստանք առաւել քան զառաջինն². և այնուհետեւ անկանի սով ի յաշխարհն Պարսից զբազում ամս, մինչեւ յարձակեալ զմեանս ուտիցեն. և յահէ զօրութեան թագաւորին Հռովմայեցւոց բազում իշխանք Պարսից ելցեն ի քաղաքաց և ի գաւառաց իւրեանց և առանց պատերազմի զփախուստ արասցեն յայնկոյս Ջահուն գետոյ, և զամենայն ժողովս միթերից իւրեանց զամաց բազմաց՝ զոսկւոյ և զարծաթոյ և զամենայն բազմութիւն գանձուցն որպէս զհող կամ զքարակոյտս անչափ³ համարով առցեն յաշխարհէն Պարսից և բարձեալ տարցեն յաշխարհն Հռովմայեցւոց. և զամենայն մանկունս և զաղջկունս և զկանայս տարցեն ի գերութիւն յաշխարհն Հռովմայեցւոց. աւերակս և անմարդ լինելոց է տունն Պարսից ի զօրացն Հռովմայեցւոց և հաստատի ամենայն իշխանութիւն երկրի ի ներքոյ ձեռին թագաւորին Հռովմայեցւոց»: Ջայս այսպէս ասաց սուրբ վարդապետն Յովհաննէս և արձակեալ յուղարկեաց զիշխանն Հայոց խաղաղութեամբ, և գնացին յաշխարհն իւրեանց:

Յայսմ ժամանակի⁴ զօրաժողով արար իշխանն Հայոց Գանձի և գնացեալ էառ զքաղաքն Բերկրի յարևելս՝ ի Պարսից և կոտորեաց առ հասարակ զամենայն քաղաքն և ի սուր սուսերի մաշեաց զօրսն Տաճկաց. և զբազում աւուրս պատերազմեցաւ ի վերայ կլային և ի մեծ վտանգ էարկ զնոսա. և

1. Ա. Դ. շուրջ.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. զառաւել.
ևել.

3. այնչափ համարով. Տպ. այնչափ համօրէն.

4. Բ. ամի.

բազումք սատակեալ լինէին ի ջրոյ: Եւ այսպիսի պատերազմաւ անհոգացեալ կային զօրքն Հայոց և էին ի մեծ գինարբութեան. և Խտրիկն, որ է ամիրայ քաղաքին Բերկրոյ, և սորա տեսեալ զանպատրաստութիւն զօրացն Հայոց, գրեաց ի ¹ քաղաքակիցան իւր գալ ի յօգնութիւն իւր: Եւ արարին ժողով այլազգիքն և եկեալ գտին զնոսա անպատրաստս. և ընդ առաւօտն յարձակեցան ի վերայ քրիստոնէիցն զօրաց և արարին սաստիկ կոտորածս զնոսա ². և սպանաւ յաւուրն յայնմիկ մեծ իշխանն Հայոց Գանձի, և մընաց Տաճատ ի տան հայրենեաց իւրոց. որդի նորա և Գանձի և ամենայն զօրքն իւր ³ անցին ⁴ ի քաղաքին Բերկրի:

Իսկ ի փոխել ⁵ թուականութեանս Հայոց յամս ՆՁՁ յարուցեալ Տէր Պետրոս կաթողիկոսն Հայոց յաթոռոյ իւրմէ ծածկաբար և զնաց ի Վասպուրական խռովութեան ազագաւ, զի թագաւորն և ամենայն նախարարք և ազատագունդք զօրքն Հայոց ոչ լինէին ունկնդիր աստուածային պատուիրանացն: Եւ եղև Տէր Պետրոս ի Վասպուրական զամս չորս. և կացեալ էր ի Չորոյ վանքն, զոր շինեալ էր սուրբ հայրապետն Ներսէս. և անչափելի տրտմութիւն եղև աշխարհին Հայոց ի թողուլն նորա զաթու հայրապետութեանն: Եւ յայնժամ թագաւորն Յովհաննէս և ամենայն նախարարք Հայոց գրեցին նենգութեամբ թուղթ առ Տէր Պետրոս՝ լինել ⁶ յունկնդիր ամենայն

1. Ա. առ.

2. Ա. ի նոցանէ.

3. Գ. Տպ. իւրեանց.

4. Տպ. անկան.

5. Ա. ի փոխել.

6. Ա. լինել.

հրամանաց նորա և ականջալուր լինել ամենայն լուսաւոր վարդապետութեան նորա, գրեցին զայո հանդերձ մեծամեծ երդմամբ և զիշխանսն Հռոմոց, որք եկեալ էին կողմ'նապահք՝ կացուցանէին զնոսս միջնորդս: Եւ լուեալ Տէր Պետրոս ստութեան երդմանց նոցա և դառնայր յաթող իւր: Եւ եղև յորժամ մտանէր ի քաղաքն Անի, հրամանաւ թագաւորին Յովհաննէսի արգելական արարին զՏէր Պետրոս զտարի մի և զամիսս հինգ ¹. և առաքեաց թաղաւորն ի վանքն ի Սանահին և ետ բերել զմեծն Բէոսկորոս զհայր վանիցն: Եւ եկեալ նա և կացեալ հապառակ Տէր Պետրոսի, և նստուցին զնա կաթողիկոս յաթող հայրապետութեանն Հայոց զտարի մի և զամիսս երկու, և ոչ ըստ Աստուծոյ հրամանացն, և ահա կարի յոյժ խաբեալ եղև մեծ հռետորն Բէոսկորոս և կորոյս զայնչափ ² պատիւն՝ զոր ունէր, և ոչ որ էր որ ընդունէր զձեռնադրութիւն նորա որպէս օրէն է սուրբ Աթողոյն, և ոչ քարոզեցաւ անուն նորա ի մէջ եկեղեցւոյ ընդ այլ հայրապետսն ³, վասն զի անարժան համարեցան ⁴ զնա այնր պատուոյ, և եղև սուգ մեծ ի վերայ տանն Հայաստանեայց, և ի ձեռնադրութեանն նորա ոչ ժողովեցան եպիսկոպոսք և քահանայք և հայրապետք, այլ նա յանդգնեալ ըստ սրտին խորհրդոյն և զբազումս յանարժանիցն ձեռնադրեաց յեպիսկոպոսութիւն, այլ և որք վասն յայտնի յանցանաց իւրեանց մերժեալ էին յաթողոյն յառաջին

1. Գ. Եօթն.

2. Գ. Ե. Տպ. զանչափ.

3. Ա. Դ. հայրապետացն.

4. Ա. համարեցին.

հայրապետացն, զամենեւեան զնոսա յառաջ կոչեաց: Իսկ եպիսկոպոսքն և վարդապետքն Հայոց աշխարհին ընդ նզովիւք փակեցին զԹագաւորն և զամենայն նախարարն Հայոց վասն հակառակութեան, որ եղև ի մէջ եկեղեցւոյն: Եւ յայնժամ Թագաւորն և իշխանքն Հայոց սարսեալք յահէ անիծիցն, կամեցան դարձուցանել զՏէր Պետրոս յաթող իւր, և նա զաւուրս բազումս ոչ առնոյր յանձն. և ամենեքեան խնդրէին ըզթողութիւն ի նմանէ, և նա պնդեալ կայր. և յայնժամ գրեաց Թագաւորն թուղթ և ամենայն իշխանքն Հայոց ի յԱղուանք և կոչեցին զկաթուղիկոս Աղուանից աշխարհին զՏէր Յովսէփ ¹, զի գայցէ ի բարեխօտութիւն և ի հաստատութիւն Տէր Պետրոսին ² ի քաղաքն Անի:

Եւ եղև ի թուականութեանս Հայոց ՆՁԷ ³ լինէր մեծ ժողով ի քաղաքն յԱնի եպիսկոպոսաց, հայրապետաց, կրօնաւորաց և վարդապետաց, ազատաց և իշխանաց իբրև չորք հազարաց. որ էր գլուխ ժողովոյն ծերունին Յովսէփ՝ կաթուղիկոսն Աղուանից. և սուգ մեծ հասուցանէին Դէսսկորոսի և յոյժ պարտաւորեցին՝ զնա և մերժեցին ի պատուոյ և ընկեցին յաթողոց հայրապետութեան. և զամենայն ձեռնադրեալսն ի նմանէ ընդ բանադրութեամբ փակեցին, և զի մի՛ ոք զնոսա ի կարգ քահանայութեան կոչեցէ. և հաստատեցին զՏէր Պետրոսն յաթող հայրապետու-

1. Ե. Տղ. Յովսէփ.
2. Ա. Գ. Գ. Ե. Տղ. Զոր
լուեալ Տէր Յովսէփ առնու. գե-
պիսկոպոսունսն Աղուանից աշխար-

հին և գայ ի հաստատութիւն
Տեառն Պետրոսի ի քաղաքն Անի:
3. Բ. Գ. Գ. Ե. ՆՁԵ.
4. Բ. պարսաւեցին.

Թեան իւրոյ, և եղև խաղաղութիւն սուրբ եկեղեցւոյն Հայաստան աշխարհին. և Դէոսկորոս գնաց ի Սանահինն ի վանքն իւր և կարի յոյժ ամաչելով ընդ գործս իւր:

Դարձեալ ի թուականութեանս Հայոց ի յամի ԿՁԹ ելանէր ասող մի ղիսաւոր՝ ջահաւոր կերպարանօք և երևեալ նորա յարեմուտս կոյս յերեկօրէն և յետս յետս սողալով գնայր. և եհար զբազմաստեղն և զլուսինն և ինքն աներևոյթ եղև և յարեմուտս դարձաւ:

Ի նմին ամի յարեան Բուլղարք ի վերայ Հոռոմոց. և զօրաժողով արար թագաւորն Հոռոմոց Միխայլն զամենայն աշխարհն Յունաց և անհամար բազմութեամբ գնաց ի վերայ Բուլղարաց. և մեծասաստ բարկութեամբ արար աւար և գերութիւն զբազում գաւառս և սրով հասանէր մինչև ի թագաւորութիւնն Բուլղարաց. և զօրքն Բուլղարաց ժողով արարին ընդդէմ 1 թագաւորին Յունաց: Եւ 2 եղև սաստիկ կոտորած յաւուրն յայնմիկ. և յաղթեցին զօրքն Բուլղարաց զօրացն Հոռոմոց 3 և փախստական արարին զնոսա առաջի իւրեանց և սրով յարձակեցան զհետ նոցա. և յաւուր յայնմիկ արեամբ ծածկեցաւ ամենայն երեսք դաշտացն. և թագաւորն Միխայլ փախստական անկանէր ի Վոստանդնուպօլիս: Եւ զօրացան Բուլղարք ի վերայ Յունաց և առին զամե-

1. Դ. ընդ թագաւորն.		տիկ և լինէր օր մեծ ի վերայ
2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. Եւ եղև		երկոցունց կողմանցն:
յաւուրն յայնմիկ պատերազմ սաս-		3. Ա. Յունաց.

նայն աշխարհն իւրեանց ¹ և զերծան ի ծառայութենէ Հոռոմոց, և եղև խաղաղութիւն մեծ ի վերայ ազգին Բուլղարաց:

Յայսմ ամի մեռաւ թագաւորն Հայոց Աշոտ Բագրատունի որդին Գագկայ և եղբայր Յովհաննիսի, և մնաց իւր տղայ որդի մի Գագիկ անուն ամաց ² հնգետասանից, և բերաւ Աշոտ ի քաղաքն Անի, և թաղեցին զնա ի տապանատունն առաջին թագաւորացն Հայոց, և վասն զի ի կենդանութեան իւրում Աշոտ ոչ մտաւ ³ ի քաղաքն յԱնի մինչև յօր մահուն իւրոյ, զի յոյժ երկնչէր Յովհաննէս ի յԱշոտոյ, զի էր այր քաջ և հզօր: Եւ եղև զկնի մահուանն Աշոտոյ թուլամորթեցան զօրքն Հայոց և ատեցին զարուեստս պատերազմի, մտին ընդ լծով ⁴ ծառայութեան ազգին Հոռոմոց, նստան ի գինարբուսն, սիրեցին զբարբուտ ⁵ և զերգըս գուսանաց, հեռացան ի միաբանութենէ միմեանց ⁶ և յօգնութիւն իրերաց ոչ հասանէին, և երկիր՝ զոր սրով անցանէր, նոքա լալականութիւն առնէին և ըզմիմեանց զկատարածն լային և զմիմեանս մատնելով ի սուր տանն Յունաց, և եղեն աւերիչք ազգականաց իւրեանց և ի կողմն հակառակաց ⁷ իւրեանց դարձան:

Յայսմ ժամանակիս զօրաժողով արար մեծ ամիրայն Պարսից Ապուստուար իբրև հարիւր յիսուն հազար՝ զազգսն անօրինաց և մեծաւ սրտմտութեամբ յարձակեալ գայր ի վերայ քրիստոնէից և դառնաշունչ

1. Ա. Գ. Յունաց.

2. Տպ. երկոտասանից.

3. Ա. Գ. Ե. Տպ. եմուտ.

4. Տպ. ի ծառայութիւն.

5. Բ. Գ. զբարբարուտ. Գ. զբորբուտ.

6. Գ. իւրեանց.

7. Գ. հակառակորդաց.

բարկութեամբ մտաւ 1 յաշխարհն Աղուանից ի գաւառն Գաւթի Անհոզին և բազում վիշտս էաճ հաւատացելոց և Գաւթի երկուցեալ ի բազմութենէ զօրաց այլազգեացն ոչ ելանէր ի պատերազմ: Իսկ անօրէնն Ապուսուար էառ բազում գաւառս և թիմաբերդս չորս հարիւր և տարի մի կացեալ անդ արար իւր հնազանդ 2 զմեծ մասն աշխարհին և կամեցաւ գալ ի վերայ Գաւթի յայնժամ անճարեալ Գաւթի և յուղարկէր առ թագաւորն Յովհաննէս 3 որ նստէր յԱնի 4 և ասէր՝ թէ «Էառ Ապուսուար զամենայն գաւառս Հայոց աշխարհիս և գայ ի վերայ իմ 5 և եթէ ինձ ոչ օգնէք 6 երթամ իւր ի հնազանդութիւն 7 և լինիմ իւր 8 առաջնորդ և խաւար ածեմ գաւառիդ Հիրակայ»: Եւ լուեալ զայս Յովհաննէս 9 յուղարկէր 10 Գաւթի արս չորս 11 հազար նոյնպէս և յուղարկեալ 12 ի Կապանին թագաւորն և նա տայր նմա արս երկու հազար: Եւ այսպիսի օրինակաւ սպառնացեալ Աիխալաց թագաւորին 13 և նա յուղարկէր յօգնութիւն Գաւթի արս չորս հազար: Եւ ինքն Գաւթի ժողովեալ զիւր զօրսն իբրև տասն հազար և յուղարկեաց առ կաթուղիկոսն Աղուանից և ասէր թէ «Այս ազգ անօրինացն վասն քրիստոսական հաւատոցն գան ի վերայ մեր և կամին զօրէնս խաչապաշտացս խափանել և զհաւատս հաւատացելոցն 14 Քրիստոսի ջնջել և անա արժան է և իրաւունս ամենայն հաւատացելոց ընդդէմ սրոյ երթալ և

1. Ա. Էմուտ.

2. Գ. Ե. Տպ. յիւր հնազանդութիւն.

3. Ա. նմա.

4. Ա. առաքէր.

5. Տպ. Էրեք.

6. Ա. առաքէր առ Կապանին թագաւորն.

7. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. հաւատացեալ.

մեռանիլ ի վերայ քրիստոսական հաւատոցն: Արդ ժողովեա՛ զամենայն եպիսկոպոսունսդ Հայոց աշխարհիդ որ յԱղուանսն են և ի բանակ այսր հասիր՝ զի ընդ մեզ մեռանիջիք»: Ձոր և արար իսկ և երկերիւր եպիսկոպոսօք գնայր Տէր Յովսէփն ի բանակն քրիստոնէից: Եւ գրեաց և ի վանորայսն առ հարսն գալ միաբան ամենայն կրօնաւորօքն ի զօրս հաւատացելոց. և ժողովեաց զամենայն քահանայս Աղուանից աշխարհին և զսարկաւապունսն և քարոզ կարդաց ընդ ամենայն գաւառսն և ասէր. «Եթէ այր իցէ և եթէ կին» որ ցանկացող է մարտիրոսական մահուն՝ ահա հասեալ եղև յայսմ ամի ի վերայ մեր. ում պիտոյ է Քրիստոս՝ վաղվաղակի առ մեզ հասցէ»: Եւ լուեալ զայս՝ հայր որդւովքն և մայր դստերօքն ի բանակն հաւատացելոցն հասին². և լցաւ դաշտն առ հասարակ անթիւ բազմութեամբ իբրև զհօտս հանդերձ գառամբք: Եւ լուեալ զայս Ապուստուար՝ ծիծաղէր ի վերայ եղելոցս այս և խաղայր գայր ի վերայ զօրացն քրիստոնէից: Եւ յայնժամ հրամայեաց Գաւիթ քարոզ կարդալ եպիսկոպոսացն և կրօնաւորացն և քահանայիցն՝ զի ամենայն ոք իւր զէն պատերազմի³ խաչ առցէ ի ձեռս իւր և միայն զաւետարանն Քրիստոսի և այնիւ ընդդէմ թշնամեաց սրոյն ընթացարուք: Եւ յայնժամ ամենայն բանակն խաչ և աւետարան դարձաւ. ահա մերձեցան զօրք անօրինացն և

1. Բ. Գ. Դ. Ե. ժողովէ.
2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. հասարակէին.

3. Ա. պատերազմի ինչ ոչ առցէ ի ձեռս իւր այլ միայն զաւետարանն Քրիստոսի.

բազմութիւն քահանայիցն կային ընդգէմ¹ նոցա: Իսկ Դաւիթ քսան² հազարաւ հասանէր ի վերայ այլազգեացն արանց քաջաց. իբրև ճակատ գճակատ հարան, ձայն բարձին քահանայական դասքն միաբան առ Աստուած լալով, որ և հնչեաց երկիրն ի ձայնէն, և ասէին. «Արի՛, Տէր, օգնեա մեզ և փրկեա զմեզ վառն անուանի քում սրբոյ»: Իսկ զօրքն հաւատացելոցն իբրեւ ի ծով մխեցան ի մէջ բունակին անօրինացն, որ և ծածկեցան իսկ: Յայնժամ քահանայական դասքն շարժեցան³ միաբան զքրիստոսական սուրբ նշանն և ի վերայ թշնամեացն դիմեալ յարձակեցան. և հուր սասակապէս ցոլացեալ ի նոցանէ և եհար զգօրսն այլազգեացն. և առ հասարակ ի փախուստ դարձան. և զօրքն Հայոց՝ սրով զհետ նոցա, զաւուրս հինգ անապին կոսորածով վարեցին զգօրսն այլազգեացն, որ և արեամբք ծածկեցան դաշտք և լերինք. առին և անթիւ դանձս ոսկւոյ և արծաթոյ և աւարս բազումս, և մնացեալ զօրքն Պարսից մագապուրծ մերկ և բոկ անկան յաշխարհն իւրեանց. և հոտեցաւ Աղուանից աշխարհն ի պիղծ դիակացն իւրեանց: Եւ յաւուրս երիս տիրանայր Դաւիթ ամենայն գաւառացն, զոր էառ այլազգին, և մեծաւ պարգեւօք յուղարկեաց զամենայն զօրսն, որք եկին իւր յօգնութիւն. և բաշխէր բազում ինչս յաւարէն՝ եպիսկոպոսացն և քահանայիցն և ամենայն եկեղոցն առ նա և արձակեաց զնոսա. և եղև խաղաղութիւն:

Եւ յայսմ ամի ոմն անօրէն և չար իշխան յա-

1. Ա. ընդ քրիստոնէիցն.

2. Գ. քառասուն.

3. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. շարժեցին.

զատուացն Սենեքարիմայ գնաց առ թագաւորն Յունաց
և չարաչար մատնեաց զԱտոմ և զԱպուսահլ զՍենե-
քարիմայ զորդիսն և ասէր, եթէ՛ Կամին սպստամբել
ի վերայ քո և յարուցանել քեզ վիշտս և հալածանս:
Եւ լուեալ զայս թագաւորն Միխայլ՝ հաւատաց սը-
տախօս բանիցն և առաքեաց ի Սեբաստիա զակո-
ղութն իւր հնգետասան հազարօք՝ բերեալ՝¹ զնոսա առ
իւր, զի մի՛ փախիցեն. և հասանէր ակողութն զօրօքն
ի Սեբաստիա քաղաքն: Եւ լուեալ զայս որդւոցն Սե-
նեքարիմայ, հիացեալ զարհուրեցան. և տեսեալ ակո-
ղութն զիմաստութիւնն ոչ էր նման նոցա, բայց նոքա
երկնչէին գնալ:

Յայնժամ Շապուհ իշխանն ասէր ցԱտոմ և ցԱ-
պուսահլ. «Կամի՞ք զի զգօրսդ Հոռոմոց ցիր և ցան
ածեմ ընդ երեսս դաշտաց»: Եւ արար զբահմն Եօթն²
Կրկնահի ի և զարկանէր թրով ի վերայ և ի վայր հե-
ղօյր մանր զերկաթն: Եւ ասեն որդիք թագաւորացն
Հայոց. «Մի՛ եղիցի այդպէս, այլ երթամք զհետ կոչ-
նահանացդ»: Եւ տուեալ զտուրս³ բազումս զօրա-
գլխին և գնացին զհետ նորա ի Պոստանդնուպօլիս.
և ի մտանել ի քաղաքն դիմեցին լալով ի գերեզման
թագաւորին Ասսլին և զերզման թուղթն իւրեանց
ի վերայ գերեզմանին ընկենուին⁴ և ասէին՝ եթէ՛ Գու
բերեր զմեզ յաշխարհս Հոռոմոց, և ահա մահու ըս-
պառնան մեզ: Դատ արա մեզ յոսոխէն մերմէ, ո՛վ
հայր մեր»: Եւ լուեալ զայսպիսի իմաստութիւնս թա-

1. Տպ. բերել.

2. Ա. հինգ.

3. Գ. Դ. Ե. Տպ. դուրս.

4. Ա. արկանէին.

գաւորն Միխայլ՝ հիանայր յոյժ և հրամայեաց զմատնիչն կորուսանել:

Ի Հայոց տուժարիս և ի թուականութեանս ամի ՆՂ մեռաւ թագաւորն Հայոց Յովհաննէս՝ եղբայրն Աշոտոյ, որդի Գաղկայ, որդւոյ Աշոտոյ, որդւոյ Սմբատայ, որդւոյ Երկաթայ՝ Բագրատունի ազգաւ, և թաղեցին զնա ¹ ի քաղաքն յԱնի ի գերեզմանսն առաջին թագաւորացն Հայոց: Եւ եղև իբրև լուան զայս ազգն Հոռոմոց, ժողով արարեալ թագաւորն Հոռոմոց Միխայլն և հասանէր յաշխարհն Հայոց և աւար հարկանէր զսուրնն Հայոց սրով և գերութեամբ: Վասն զի Յովհաննէս ի կենդանութեան իւրում գիր էր տուեալ Հոռոմոց՝ եթէ զկնի մահուան իմոյ Անի Հոռոմոց լինի ², և այնու առնոյր տուրս և իշխանութիւնս ի Հոռոմոց զամս հնգետասան: Եւ զկնի մահուանն Յովհաննիսի այր ոմն յիշխանաց տանն Հայոց, որ էր այր նենգաւոր, անուն Աղատ Սարգիս հայկազն, ազդ առնէր Հոռոմոց և ի տուր տայր զաշխարհն Հայոց և զգանձատունն առաջին թագաւորացն Հայոց յաիշտակեաց և տարաւ յԱիխազք, բերդամուտ եղեալ. և աւանս բազումս էառ ընդ ձեռամբ իւրով և կամեցաւ թագաւորել ի վերայ Հայոց, զոր ոչ ընդունեցին զնա ազգն Բագրատունեաց, վասն զի հայկազն էր:

Յայսմ ամի բազում անցումն եղև տանս Հայոց ³ ի ձեռն Գաւթի Անհողինի՝ ազգապետին Յովհաննիսի Հայոց արքային: Սա յարուցեալ ի վերայ թագա-

1. Ա. Դ. Ե. զՅովհաննէս.

2. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. լիցի.

3. Գ. Հայոց և մասնեաց ի սուր.

ւորութեանն Հայոց և մատնեաց ի սուր և ի գերութիւնն զգաւառս բազումս և գայր անցանէր զօրօք բազմօք յաշխարհն Հայոց. թողեալ զաշխարհն Աղուանից և գայր ի վերայ աշխարհին Հայոց. բազում նեղութեամբ և անթիւ ¹ կրակով այրեցան ի զօրաց նորա. և դարձաւ ի յԱղուանից յաշխարհն ի տուն իւր:

Յայսմ ամի յարեան Հոռոմք կրկնակի ² ի վերայ աշխարհին Հայոց՝ և առ ի չգոյէ գլուխ զօրացն Հայոց, բազում տեղիք հաւանեցան Հոռոմոց, և վասն զի էր կատարած ³ մեծ ի վերայ աշխարհին Հայոց: Եւ յայնժամ ժողովեցան զօրք Հոռոմոց ի վերայ թագաւորաբնակ քաղաքին Անւոյ հարիւր հազարաց և բանակ հարկանէին ի դուռն քաղաքին Անւոյ: Յայնժամ ժողովեցան մնացեալք ⁴ զօրքն Հայոց առ մեծ սպարապետն Վահրամ Պալհաւունին և խնդրէին ելանել ի պատերազմ ի վերայ զօրացն Հոռոմոց, վասն զի զօրքն Հոռոմոց սաստիկ հայհոյութեամբ և բազում նախատանօք գային ի վերայ ⁵ պատերազմել: Յայնժամ մեծաւ սրտմտութեամբ լցեալ լինէին զօրքն Հայոց ⁶, և բարկութեամբ որպէս զգազանս զայրացեալք և առ հասարակ ելեալ ի պատերազմ արք երեսուն հազար հետեակք և ձիաւորք ընդ դուռն, որ Ծաղկոյի ⁷ ասի, և որպէս զկայծակն հեղան ի վերայ զօրացն Հոռոմոց և զայնքան զհպարտացեալ և զամբարտաւանեալ զօրսն ընդ կրունկն դարձուցանէին ի փախուստ

1. Տպ. անթիւք.

2. Բ. Դ. Ե. կրկնակ.

3. Գ. կոտորած.

4. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. մնացեալ.

5. Ա. ի վերայ Հայոց.

6. Բ. Հոռոմոց.

7. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. Ծաղ-

կոյի.

և անողորմ ի բերան սրոյ կատորէին զնուսա. և Ախու-
րեան գետն որ գալի՝ 1 ի յարիւն գարձաւ. և ի ձայնէ
գազանայեալ զօրացն Հայոց փախստականքն ոչ կա-
րէին փախչել, այլ կային յիմարեալք և մտոնեալք ի
ձեռս սրոյ: Եւ անգ էր տեսանել զահեղ և զմեծ օրն
ի վերայ զօրացն Հոռոմոց, որ ի քսան 2 հազարէն հա-
րիւր լինէր մնացեալ: Յայնժամ ընդ մէջ անցեալ սրը-
բասնեալն և մեծ սպարապետն 3 Վահրամ Պարհաւու-
նին և բազում ողորմանօք աղաչէր պատգամուորու-
թեամբն առ զօրսն Հայոց և հազիւ կարաց հաւանե-
ցողսնել՝ որ զօրքն Հոռոմոց սակաւիկ 4 յետ ելա-
նէին և այնու գերծեալք լինէին զօրքն Հոռոմոց որք
մնացին. և այլ ոչ եւս խնդրեցին զօրքն Հոռոմոց ըզ-
քաղաքն Անի, այլ դարձան ամօթով և գնացին ի Վոս-
տանդնուպօլիս առ Միխայլն:

Յայնժամ զարթուցեալ մանուկ մի ութ և սուսն
ամաց՝ Գագիկ անուն, ի նոյն շառաւիղէն Բագրա-
տունեաց, որդի Աշոտոյ տրքային, որդւոյ Գագիայ՝
որդւոյ Աշոտոյ՝ որդւոյ Աբասայ՝ որդւոյ Սքբատայ՝
որդւոյ Երկաթայ: Եւ մանուկս այս Գագիկ էր յոյժ
խմաստուն և երկիւղած և աստուածասէր. և ժողո-
վեցան ամենայն նախարարքն Հայոց առ հայրապետն
Տէր Պետրոս և օժին զԳագիկ թագաւոր ի վերայ ա-
մենայն տանն Հայոց շնորհօք Հողւոյն սրբոյ և հրա-
մանաւ մեծի իշխանին, որով և օժեաց 5 զնա սրբա-

1. Ա. Գ. Գ. Ե. Տպ. կայր.

2. Ա. հազարէն.

3. Բ. Ե. սպարապետն.

4. Ա. սակաւիկ մի. Գ. Ե.

Տպ. սաստիկ.

1. Ա. էօծ.

կեացն մեծն Մարցէն, որ էր ազգաւ հայկազնեան՝¹ և հայրենեօք Պալհաւուռնի, որոյ անուն ըստ նախնոյն իւրոյ Գրիգոր ճանաչի, և էր յազգէն սրբոյն Գրիգորի: Սա երկրորդ Սամուէլ երեւեալ, որ էօժ զԳաւիթ օրքայ ի վերայ տանն Իօրայէլի. սա թագաւորեցոյց զԳագիկ ի վերայ տանս Հայաստանեայց, յոյժ բարեպաշտ և աստուածասէր և անպարտելի յիմաստասիրական ջոկսն. սա ջանայր իմաստութեամբն իւրով հաստատել զաթու թագաւորութեանն Հայաստան ազգիս և հայցէր յԱստուծոյ օժանդակ լինել նմա և ազգին Պալհաւուռնեաց:

Յայնժամ Գագիկ ի ձեռն զօրաց իւրոց ըմբռնեալ զՍարգիս և ի խոշտանգանս ազգի ազգի արկանէր գնա՝² մինչեւ յոչ կամացն նորա տիրանայր բերդից և գաւառաց և քաղաքաց և ամենայն գանձատանն հայրենի իւրոյ, զոր յափշտակեաց: Յայնժամ կամօք բարերարին Աստուծոյ խաղաղանայր զօրքն Հոռոմոց, և այլ ոչ յաւելան ի ինդրել զքաղաքն Անի և ոչ այլ պատերազմ յարուցանել ընդ Հայք: Յայնժամ եղեւ յաջողեալ երկու ամ թագաւորութիւնն Գագկայ շրնորհօք Հոգւոյն սրբոյ: Իսկ յաւուրս յայտոսիկ ժողով արար թագաւորն Գագիկ և գնայր խաղայր ընդ աշխարհս հայրենեաց իւրոց և զամենայն անհնազանդսրն՝³ ի հնազանդութիւն ածէր և զթշնամիսն մեծաւ բարկութեամբ դարձուցանէր և երթեալ՝⁴ բազմութեամբ զօրօք, բանակ հարկանէր յԱյրարատեան գաւառին՝ առնուլ զվրէժիսնդրութիւն յազգէն հա-

1. Ա. հայկազն.

2. Տպ. գնա ի նեղ.

3. Տպ. անհաւանսն.

4. Գ. Ն. Տպ. երթայր.

ըաւայնոյ: Յայնժամ սպառազինեալ մեծի իշխանին Գրիգորի որդի Վասակայ Պալհաւոռնուոյ և երթեալ զօրօք բանակս հարկանէր ի վերայ գետոյն Հուրաստանի մերձ ի Բջնի մեծի ամրոցին: Յայնժամ զօրք այլազգեացն գան ի վերայ զօրացն Հայոց. և եղեւ պատերազմ սաստիկ, և զօրքն Հայոց յաղթեցին զօրացն Պարսից, և արարին կոտորած մեծ ի վերայ Հուրաստանի գետոյն և զիշխանս թուրք զօրացն ձերբակալ արարին, և մնացեալքն փախստական դնացին ի Պարսիկս:

Յայնժամ յազգմանէ չարին կրկին շարժումն լինէր Յուռնաց դաւաճանութեամբ և կեղծաւորութեամբ սուտ քրիստոնէին Գաւթի Անհողինին, զոր հարկ եղև մեզ զանուն նորա փոխել և ասել թէ Գաւթ 1, վասըն զի ի վին տառապանաց էած զազգս քրիստոնէից. և ինքն հոգւովն տանջեալ եղև ի բանսարկուէն և ի վին կորստեան յաւիտենից տանջանացն մատնեալ լինէր:

Յայսմ ամի զօրաժողով արար թագաւորն Հուռոմոց Միխայլն զամենայն աշխարհն Յուռնաց և այլ ի Հայոց զօրացն, որք ընդ Հուռոմոց իշխանութեամբն էին՝ Սեբաստիա և Տարօն և ամենայն Վասպուրական. և անթիւ բազմութեամբ հասանէր թագաւորն Միխայլ յարեւմուտք 2 և գերի առեալ զամենայն աշխարհն Գթաց 3 և զապստամբսն ածէր ի հնազանդութիւն և արար իւր հնազանդ զամենայն աշխարհն

1. Տ. Գ. Գաւթի.

2. Տ. Գ. յարեւմուտք.

3. Բ. Գ. Ն. Տ. Գ. Գնդաց. Ա.

Գ. Գնաց.

և դարձաւ ի Կոստանդնուպօլիս. և մերձ ընդ մերձ մեռանէր ¹ թագաւորն Միխայլ:

Եւ թագաւորեաց ի վերայ Հոռոմոց փոխանակ նորա քուեր որդին իւր, որ Կեսառոսն էր, և զամիսս չորս կալեալ զթագաւորութիւնն և այլ ոչ եւս, վասըն զի խորհեցաւ խորհուրդս չարս և անձամբն անձին իւրոյ որոգայթս պատրաստեաց, ըստ այնմ եթէ՝ «Որ փորէ խորխորատ ընկերին իւրոյ, անձամբ իւրով լցցէ զնա»: Իսկ սորա այնչափ հպարտացեալ՝ որ ըզգործն իւր ոչ իմացաւ. վասն զի զԿիւռագոյի ըզդուստրն Կոստանդեայ կայսերն իբրև զբող խուզել համարձակեցաւ և կապանօք աքսորեաց զնա ի կրղվւոջ ². և զպատրիարդն Կոստանդնուպօլսի բռնեաց և եդ զնա կապանօք ի բանդ, վասն զի կամեցաւ ազգաւն իւրով ժառանգել զաթող թագաւորութեանն, վասն զի էին ազգք պիղծք և անօրէնք և ապականիչք աշխարհի: Եւ յետ աւուրց ինչ օգնութիւն հասանէր յԱստուծոյ պատրիարգին, և այլափոխեալ զինքն զերծեալ ի կապանաց բանդին և փախստական լեալ անկանէր ի սուրբն Սովի ի շարժեալ զամենայն քաղաքն Կոստանդնուպօլսի ի վերայ Կեսառոսին, և եդև անագին պատերազմ ի մէջ քաղաքին Կոստանդնուպօլսի: Եւ լինէր յայնմ աւուր սաստիկ պատերազմ և կոտորած ի յերկուց կողմանցն և յարեան ⁵ ճապարղին լինէր ամենայն քաղաքն, և յաւուրն յայնմիկ կայր սուրբն Սովի ի մէջ բազում արեանց. և յազթեաց պատրիարքն Կեսառոսին, կալան զնա և զսչսն

1. Տպ. և մերձ ընդ մեռանել.

2. Ա. ի կրղի մի.

5. Տպ. արեան.

նորա խաւարեցուցին և զազգին իւրոյ զամենեցուն տունն հիմն ի վեր արարին և զթագունհին զԿիւռացոյն մեծաւ փառաւորութեամբ դարձուցին ի Աոստանդնուսոյլիս:

Յայսմ ամի սպանաւ մեծ իշխանն Հայոց Խաչիկ և տղայ որդի նորա Իշխան անուն՝ ի Վասպուրական գաւառին: Ժողովեցան Հեր և Սամուսատ ¹ և ասպատակ արարին ² զԹուռնեան ³ գաւառն. և համբաւն հասանէր առ Խաչիկ, որպէս թէ զօրքն այլազգեաց մտին ի գաւառն քո: Եւ նա էր այր քաջ և յաղթող ի պատերազմօղ ⁴, յազգէ ի վերոյն յառիւծ ջուկէ. բայց ծերացեալ էր և թողեալ զգործ պատերազմին և հառաչելով ապաշաւէր, քանզի աւագ որդին նորա քաջն Հասան և ճնճղուկն հանդերձ զօրօքն ի յարեւմուտքն ⁵ էին զհետ թագաւորին Միխայլի: Եւ յայնժամ իշխանն Հայոց Խաչիկ ոչ կարաց համբերել սրտին ⁶, յարուցեալ եօթանասուն արամբք հասանէր այլազգեացն, և զորդին իւր ի տանն արդելական արար զԻշխան անունն, զի տղայ էր ⁷ հնգետասնամեայ: Եւ իբրեւ հասաւ Խաչիկ այլազգեացն, տեսաւ ⁸ բազում զօրս ⁹: Չայն ետ ¹⁰ արանց ¹¹ իւրոց և ի պատերազմ մտանէր և բախէր սաստկապէս զայլազգիսն և յերկիր թաւալեցուցանէր: Եւ ահա

1. Աաղամաստ.	7. Բ. էր և գեղեցիկ.
2. Ա. Գ. Դ. Ե. արար.	8. Ա. ետես.
3. Ա. Դ. Տպ. զԹուռնեան.	9. Ա. զօրս նոցա. Տպ. զօրս
4. Ա. ի պատերազմի. Բ. Գ. Դ.	իւր.
5. Տպ. պատերազմօղ.	10. Ա. Գ. Ե. Տպ. տուեալ.
6. Գ. Ե. Տպ. ի յարեւմուտքն.	11. Ա. Դ. զօրաց
7. Ա. սրտին քաջութենէն.	

տեսանէր զի տղայ որդի նորա զերծեալ լինէր յար-
գելանոցէն և գայր ի պատերազմ՝ իբրև ետես Խա-
չիկ՝ բեկաւ Թիրա նորա, քանզի տղայ էր և գեղեցիկ,
և գայր Իշխան անուէն իբրև զկորիւն առիւծոյ և
ուժգին բախէր զպատերազմն¹, և հասեալ Խաչիկ կտ-
լաւ զնա և յուզարկէր ի տուն. իսկ նորա զերծեալ մը-
տանէր ի պատերազմ և առ տխմարութեանն քաջա-
պէս մտանէր: Եւ իմացան² զնա՝ թէ որդի առն քու-
ջին է, փակեցին զնա ի մէջ և կալան և սպանին: Եւ
տեսեալ Խաչիկն՝ բեկաւ ողն նորա, և անկաւ ոռուսերն
ի ձեռաց նորա. և տեսեալ զայն զօրաց այլազգեացն՝
գիմեցին ի վերայ նորա՝ կալան զնա և սպանին. և
մ'ուացեալքն փախստական գնացին ի տունս իւրեանց:
Եւ զինի աւուրց ինչ գային³ որդիք Խաչիկայ յարեւ-
մտից. և լուեալ էին զմահն հօրն իւրեանց և զտղայ
եզբօրն, գային սեւ զդեսաիւք և լացին բազում լա-
լիւնս: Եւ յայնժամ Հասան կոչեաց⁴ ռայիս մի Բուրթ,
որ էր իւր սահմանակից, և տայ նմա հազար դահե-
կան և առէր. «Մուտ ի Հեր և ի Սաղամատ⁵, և ա-
սա՝ թէ Թռանեւան և ամենայն աշխարհն անմարդ է,
զի՞ կայք պարապ. բազում հօտս ոչխարաց և ծառայս
ընդ վայր շրջին»: Եւ արար ռայիսն այնպէս: Եւ ժո-
գովեցան այլազգիքն արս հնգետասան հազար, եկին
մաին ի նոյն տեղին. և գայր ռայիսն և պատմեաց
Հասանայ և ճնճողուկին. և ժողովեալ Հասանայ զօրս
իւր արս հինգ հազար և մեծաւ զայրացմամբ իբրև.

1. Ա. Դ. զկործան.

2. Գ. Ե. Տպ. իմացեալ.

3. Ա. Դ. եկին.

4. Տպ. կալաւ.

5. Ա. Սաղամատդ.

զխոցած քաղան հասանէր ի վերայ բանակի անօրինացն: Եւ ձայն տուեալ Հասան արտասուալից գոչմամբ ի ճակատ այլազգեացն և ասէր. «Ո՞ր է այրն այն, որ եսպան զհայրն իմ զԽաչիկ. յառաջ եկեսցէ»: Եւ ահա գայր մի ոմն յայլազգեացն սեաւ մի և հզօր, և ձայնեալ ասէր՝ «Ես եմ, որ սպանի զառիւծն զԽաչիկ, և ահա իւր պատերազմու ձին և զգետն և իւր նշանակն և թուրն» զոր ունիմ ես»: Եւ տեսեալ Հասանն որդի նորա ելաց և հանեալ զթուրն ի պատենիցն՝ որպէս զառիւծ հասանէր ի մէջ այլազգեացն և հարեալ զնա՝ ընդ երկուս պատառեաց, յերկիր ընկենոյր և առեալ զձին և զնշանակն անվնաս ելանէր: Այսպիսի օրինակաւ ձայն բարձեալ ¹ Հասանայ Ճընճղուկն և ասէ. «Ո՞վ է, որ եսպան զեղբայրն իմ զԻշխան անուռն. ելցէ՛ յատենի զի տեսից զնա»: Եւ գայր Պարսիկ մի քաջ, ձայն տուեալ և ասէր. «Ես եմ, որ սպանի զԻշխան անուռն, և ահա իւր սպիտակ ձին և իւր վառ նշանակն և թուրն»: Եւ որպէս կայծակն ² հասաւ ³ Ճնճղուկն ի վերայ նորա և սատակեաց զնա և առեալ զձին և զնշանակն գայր առ Հասան. և ձայն տուեալ Հասան զօրացն և քաջապէս բախեալ ի պատերազմ՝ դարձուցին ի փախուստ և կոտորեցին ի նոցանէ արս չորս հազար. և դարձան խաղաղութեամբ և մեծաւ ուրախութեամբ և փոխեցին զսև զգետնսն իւրեանց:

Իսկ ի բարձրանալ թուականութեանս Հայոց ՆՂԲ Թագաւորեաց ի վերայ Հոռոմոցն Մոնոմախն, որ ասէին

1. Գ. Ե. բարձեալ տուեալ.

3. Ա. էհաս.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. զկայծակն.

անունն Կոստանդին: Յայսմ ամի եղեւ պատերազմ սաստիկ ի վերայ Հռոմոց, զի իշխանն Մանիակ, այն որ յառաջ էառ զՈւռհա քաղաք, զօրաժողով¹ արարեալ ի վերայ Մոնոմախին և կապեաց թագ ի գլուխն և արար ժողով զամենայն արեւմուտս և օգնական կալեալ իւր զաշխարհն Հռոմայեցոց, և յահէ և յերկիւղէ նորա ժողովեցան առ նա ամենայն արեւմուտք, վասն զի էր յաղթանդամ և քաջ ի պատերազմ²: Յայնժամ թագաւորն Մոնոմախին արար ժողով զամենայն ազգն Յունաց և զայլս ի զօրաց Հայոց աշխարհին և յարուցեալ գնաց յաշխարհն արեւմտից ընդդէմ Մանիակայ՝ որ ի ձեռն քաջութեան իւրոյ խնդրէր զաթոռ թագաւորութեանն, և էր երկիւղ մեծ ի վերայ զօրացն Հռոմոց: Իսկ յառաջ քան զխմբել պատերազմին՝ բարկութիւնն Աստուծոյ հասանէր ի վերայ արեւմտից³ զօրաց, և յաղթողն Մանիակ յանկարծամահ լինէր, և բարձաւ չարն ի միջոյ և եղեւ խաղաղութիւն մեծ, և ամենայն ապստամբքն իրախեան, և զոմանս հնազանդեցոյց, և թագաւորն դարձաւ ի Կոստանդնուպօլիս:

Յայսմ ժամանակիս սկսաւ անօրէնն Սարգիս յառաջ բերել զչար նենգութիւնն իւր և ազդ արարեալ Մոնոմախին և ասէր, եթէ «Կոչես⁴ առ քեզ զԳագիկ ի Կոստանդնուպօլիս սիրոյ պատճառանօք և յայնժամ խաբէութեամբ առցես ի նմանէ զքաղաքն Անի»: Եւ լուեալ զայս թագաւորն Մոնոմախ, ուրախ

1. Ե. Տպ. զօրաց ժողով.
2. Ա. Գ. Ե. Տպ. ի պատերազմի.
բազմի.

3. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. յարեւմտից.
4. Ա. Կոչես.

լինէր յոյժ, բուսաւ ի սիրտ նորա բոյս չարութեան
առ ի բառնալ զթագաւորութիւնն Հայոց: Եւ գրեաց
թուղթ առ Գագիկ արքայ Հայոց հանդերձ մեծամեծ
երդմամբ և այնչափ մոլեգնեալ՝ մինչեւ զքրիստոսա-
կան աւետարանն և զնշանն սուրբ խաչին Քրիստոսի
միջնորդս և երաշխաւորս յուղարկեալ ի Հայք և
այսպիսի օրինակաւ կոչէր զթագաւորն Հայոց վասն
սիրոյ և տեսութեան: Եւ լսեալ զայս՝ Գագիկ ոչ
էառ յանձն գնալ զհետ սառութեանն, վասն զի գի-
տէր զՀոռոմոց նենգութիւնն: Յայնժամ նենգաւորն
Սարգիս և այլ ոք¹ յազատացն յառաջ մատեան, որք
բանատուք էին առ Մոնոմախն², և քաջալերէին զնա
գնալ և ասէին. «Ո՛վ թագաւոր, վասն էր երկնչիս
և ոչ գնաս վասն այսպիսի երգմանցս և միջնորդու-
թեամբ³ Աւետարանիս և սրբոյ Նշանիս Քրիստոսի.
և յաղազս մեր մի՛ երկնչիք, զի արա անձինք մեր
մեռանին ի վերայ քո»: Եւ կացուցին միջնորդս զՏէր
Պետրոս և արարին երգմունս սաստիկս յաւուր յայն-
միկ և բերին զսուրբ խորհուրդն մարմնոյ և արեան
Որդւոյն Աստուծոյ և թանային զգրիչս յարիւն Կե-
նարարին, և արարին երգման գիր հայրապետն և ա-
մենայն իշխանքն Հայոց. և յայնժամ գնաց Գագիկ
արքայն Հայոց ի Վաստանդեուպօլլիս առ թագաւորն
Մոնոմախն: Եւ ամենայն քաղաքն բախեալ ելանէին
ընդ առաջ Գագիկայ Հայոց արքային մեծաւ փառա-
ւորութեամբ և տարան զնա առ թագաւորն՝ որպէս

1. Տպ. այլք.

2. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. Մո-
նոմախին.

3. միջնորդութեամբ սրբոյ.

վայել է թագաւորի, և աւուրս ինչ մեծարեաց զնա Մոնոմախն: Յայնժամ աստուածուրաց նենգաւորքն որք արեամբն Աստուծոյ կապեցին զերգումն սոսկալի, առաքեն քառասուն բանալիս զքաղաքին Անւոյ առ թագաւորն Մոնոմախն և ի հետ¹ թուղթ՝ թէ Անի քաղաքն և ամենայն արեւելքն քեզ եղեւ: Եւ կոչեաց թագաւորն զԳագիկ և զբանալիս տանն և շ ըզթուղթն առաջի նորա եղեալ՝ և ասէր զԳագիկ, եթէ զԱնի և զամենայն արեւելք ետուն ի ձեռս իմ: Եւ ծանեաւ Գագիկ զնենգութեան գործն, յոգւոց եհան արսատուօք և ասէր. «Դա՛ս արասցէ Քրիստոս ընդ իս և ընդ նենգաւորսն իմ»: Եւ ասէր Գագիկ զՄոնոմախն, եթէ «Տէր և թագաւորն ես եմ տանն Հայոց, ահա ես ոչ տաց զՀայք ի ձեռս քո, զի դու զիս խաբէութեամբ ածեր ի Կոստանդնուպօլիս»: Եւ զաւուրս երեսուն պնդեալ ոչ հաւանէր³ Գագիկ, և յորժամ զելս իրացն ոչ դատանէր, յայնժամ տայր զԱնի ի ձեռս Հռոմոց, և տայր Գագիկայ Մոնոմախն զՎալօն-Պեղատն և զՊիղու և ոչ յուղարկեաց զԳագիկ ի քաղաքն Անի, և զտունն հայրենի իւրոյ տայր բերել ի Հոռոմս, և կայր պանդխտեալ⁴ ի մէջ անողորմ և չար ազգին Յունաց: Բայց ուր և հասանէր Գագիկ, նեղութիւն մեծ արկանէր ի վերայ ազգին Յունաց պէսպէս խայտառակութեամբ, վասն զի որպէս թագաւոր ահարկութեամբ կայր ի մէջ⁵ Հոռոմոց, բայց սուգ սաստիկ ունէր ի սրտի իւրում վասն հայրենի

1. Գ. ի հետ նորա.

2. Գ. Ե. Տպ. զքաղաքին և.

3. Գ. Ե. Տպ. հաւանեցաւ.

4. Ա. պանդխտացեալ.

5. Տպ. ի մէջ նոցա և Հոռոմոց.

աթոռոյն իւրոյ, զոր նենգութեամբ յափշտակեցին
աստուածուրաց և նենգաւոր ազգն հերետիկոսացն:

Արդ յորժամ փոխեցաւ ¹ թուականութիւնն Հա-
յոց ի յամս ՆՂԳ զօրաժողով արար թագաւորն Մս-
նոմախ զամենայն աշխարհն Յունաց և ահագին բազ-
մութեամբ յուղարկեաց զնոսա յարեւելս խնդրել ² ըզ-
քաղաքն Անի և կացուցանէր զօրագլուխ զՊառակա-
մանոսն՝ զայր ներքինի կուրա ³ գոլով, և գայր զօրօք
բազմօք հասանէր ի դուռն Անւոյ: Եւ զայր կին կամէր
դնել պահապան աշխարհին Հայոց փոխանակ հզօր
քաջին Գագկայ. և Գագիկ այլ ոչ թողաւ ելանել յա-
րեւելք ⁴: Իսկ ազգք Հայոցն, որք էին ի քաղաքն յԱ-
նի, ոչ հաւանեցան տալ զքաղաքն, այլ յուզելով յու-
զէին ⁵ զթագաւորն իւրեանց և հայհոյեալ նախատէին
զամենայն ազգն Հոռոմոց: Եւ յայնժամ ելանէին ա-
մենայն քաղաքն միաբան ի պատերազմ ⁶ ի դուռն
քաղաքին Անւոյ և դարձուցին ի փախուստ զզօրան
Հոռոմոց և կոտորելով արարին զնոսա հալածականս,
և լափեցին ⁷ առ հասարակ զամենայն բանակն նոցա.
և դարձան զօրքն Հայոց ի քաղաքն Անի մեծաւ յաղ-
թութեամբ. և գնացին զօրքն Հոռոմոց ամօթով յաշ-
խարհն իւրեանց, և Պառակամանոսն ձմերեաց յԱղ-
թիքն ⁸: Եւ իբրև իմացան զօրքն Հայոց՝ թէ թագա-
ւորն Հայոց այլ ոչ է ելանելոց յարեւելս և ծանեան

1. Ա. փոխեալ եղև.

2. Բ. Գ. Ե. Տպ. ի խնդրել.

3. Գ. կիրթ.

4. Ա. Տպ. յարեւելս.

5. Տպ. ուզելով ուզէին.

6. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. ի պատե-

րազմ ընդդէմ զօրացն Հոռոմոց և
լինէր սաստիկ պատերազմ ի դուռն
քաղաքին Անւոյ.

7. Բ. Գ. Ե. Տպ. ալափեցին.

Գ. յափշտակեցին.

8. Գ. Դ. Ե. Տպ. յԱղթիքն.

զնննգութիւն նախարարացն Հայոց¹ առ հասարակ ամենայն առնն Հայոց. և արարին ամենայն քաղաքն ժողով ուր էին գեբեզմանն² ամենայն Հայոց առաջին թագաւորացն և անգ լացին զանտիրանալն ազգին Հայոց. լային և զաթոռ թագաւորութեանն իւրեանց և կոծ եգեալ առ հասարակ լային զթագաւորն իւրեանց զՔազիկ. լային³ և զամենայն ազգն Բագրատունեաց և անէծս ցաւազին կարդային նենգաւորացն Քազկայ: Եւ յորժամ անճարեալ⁴ հաւանեցան քաղաքն և ամենայն զօրքն, և գրեցին առ զօրապետն Հոռոմոց ի Պառակամանոսն և երդմամբ կոչեցին զնա ի քաղաքն Անի և ետուն զքաղաքն Անի ի ձեռս Հոռոմոց, և խախտեալ փլաւ տէրութիւն ազգին Բագրատունեաց:

Գարձեալ ի թուականութեանս Հայոց յամի ՆՂԳ եղև մեծասաստ բարկութիւն Աստուծոյ ի վերայ արարածոցս. քանզի հայեցաւ տէր Աստուած բարկութեամբ յարարածս իւր, և եղև շարժ ահաւոր և սուկալի, և դողաց⁵ ամենայն տիեզերք առ հասարակ ըստ բանի մարգարէին՝ որ ասէ. «Ո՞ հայի յերկիր և ասայ դողալ սմա»: Արդ այսպիսի նմանութեամբ շարժեցաւ⁶ ամենայն արարածքն, և բազում եկեղեցիք խախտեալ փլաւ⁷ ի հիմանց և յՅկեղեաց գաւառին. և քաղաքն՝ որ յԵրզնկան⁸ կոչի՝ փլաւ առ հասարակ.

1. Տպ. Հայոց, լային.
2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. Գերեզմանք.
3. Գ. Դ. Ե. Տպ. լացին.
4. Ե. Տպ. անճարակեալ.

5. Գ. Ե. Տպ. դողացաւ.
6. Բ. շարժեցան.
7. Ա. Դ. փլաւ առ հասարակ.
8. Տպ. Երզնկան.

և պատառեցաւ երկիրն և ¹ արք և կանայք ընկղմեցան ի խորս անդնդոց, և զաւուրս բազումս գայր ձայն աղաղակի նոցա ի խորս անդնդոց. և էր յամառնային ժամանակին և յաւուր ² աւուր շարժէր երկին ³ յամին յայնմիկ, որ ոչ բաւեմք պատմել վասն բարկութեանն և խռովութեանն, զոր էաճ Աստուած ի վերայ արարածոցս վասն մեղաց մերոց. և զամառնային ժամանակն խաւար և մութն լինէր ի վերայ երկրի, մինչև արեգակն և լուսին ի կերպս արեան երևէին, և յորժամ կամարն ելանէր՝ յիստակ էր ⁴:

Յայսմ ամի և յաւուրս աշնանային խաղաց զօրքն Հոռոմոց և դնացին ⁵ ի վերայ քաղաքին Գվնայ. և ի խմբել պատերազմին՝ բարկութիւն հասանէր յԱստուծոյ ի վերայ զօրացն Հոռոմոց և լինէին պարտեալք յերեսաց այլազգեացն և դարձան ի փախուստ. և եղև կոտորած մեծ ի վերայ քրիստոնէիցն, և բազումք ի զօրացն Հոռոմոց անկան ի սուր և ի գերութիւն, ընդ որ ⁶ և մեծ սպարապետն Հայոց Վահրամ հանդերձ որդւովն իւրով Գրիգորիւ սպանաւ ի մեծ պատերազմին ի Գուին քաղաքին:

Յայսմ ամի շարժեալ եղև բարկութիւն մեծ ի տանէն Պարսից, և ելեալ գային արք երեք ի դիւանէն՝ ի Տուղրէլ սուլտանէն՝ Պօղի, Պուկի, Անազուղլի՝ և հասանէին բազում զօրօք յաշխարհն Տաճկաց. և անհամար գերութեամբ գայր բանակ հարկանէր ի վերայ Արեան գետոյ ի սահմանս Մօսլայ: Եւ յայն-

1. Ա. և բազում.

2. Ա. օր.

3. Ա. Բ. Գ. Դ. երկիրն.

4. Գ. յստակ.

5. Ա. Գ. Դ. գնաց.

6. Ա. որս.

ժամ զօրապետն Մօսլայ, որ ասէին Խուրէշ, տէրն Մօսլայ, զօրաժողով արարեալ գայր ի վերայ նոցա արապիկ զօրօքն. և արարին պատերազմ սաստիկ յերկոցունց կողմանցն. և յայնժամ Թուրքն յաղթեաց արապիկ զօրացն և արար փախստական զնոսա և զկանայս և զորդիս նոցա էառ ի գերութիւն: Եւ յայնժամ ամիրայն Տաճկաց Խուրէշն կապեաց սև նշանակ և ¹ մտաւ ճիչկան յարապիկք և արար ժողով մեծ և գայր ի վերայ Թուրքին. և սաստիկ պատերազմաւ յաղթեաց նոցա և առեալ զգերութիւնն իւր և զնոցայն. և գնաց Թուրքն փախստական մինչև ի Պաղին ² և արարեալ բազում կոտորածս ի բազում տեղիս և ի գաւառն Թլմխոյ ³ եղև բազում արիւնհեղութիւնս քրիստոնէից: Եւ այսպիսի անհամար գերութեամբ զօրքն Թուրքաց դիմեալ երթային յաշխարհն Պարսից և հասանէր մինչև յԱրճէշ քաղաքն Հայոց: Եւ էր անդ զօրավար մի Հուռոմոց՝ որում անուն ասէին Ստեփան կատապան. և ամիրայքն Պարսից յուղարկեցին բազում աւարս Հուռոմոց զօրավարին՝ զի տացէ նոցա անց, զի գնացեն յաշխարհն իւրեանց: Իսկ նորա հպարտացեալ ելանէր ի պատերազմ ի վերայ զօրացն Թուրքաց. և յայնժամ յաղթեցին զօրացն Հուռոմոց Թուրքն և արարին սաստիկ կոտորածս և կալան զՍտեփան կատապանն և տարան ի Հեր քաղաք. և զկնի բազում չարչարանացն մեռանէր ի ձեռաց անօրինացն. և քերթեցին զմորթ մարմնոյ նորա և լցեալ զնա խոտով և կախեցին ըզ-

1. Ա. և այնու եմուտ ճակատն.

2. Ա. ցԱղին. Գ. յԱղին.

3. Գ. Ե. Թլխիմոյ.

պարսպէն, զոր լուեալ ազգի նորա, եկեալ գնեցին զմարմինն և զմորթն ի տամն հազար դահեկան:

Բարձեալ ի թուահանութեանս Հայոց ՆՂԵ՝ ամին զօրաժողով արարեալ Մոնոմախ թագաւորն Հոռոմոց¹ և կոցուցեալ զօրագլուխ զմեծ իշխանն Հոռոմոց՝ որում անունն ասէին Յելիար² կուրտ և ներքինի գորով, և գայր անագին բազմութեամբ և անթիւ զօրօք ի վերայ քաղաքին Բվնայ, և բանակ հարկանէր ի դուռն քաղաքին. և էր ի ձմերային ժամանակն. և ի սաստկութենէ սառնամանեացն և ի բախմանէ առւտարուղի³ անձրևացն ոչինչ կարաց առնել, այլ դառնայր անյաղթելի և խաղայր գնայր ի Հոռոմոց աշխարհն:

Իսկ յորժամ փոխեցաւ թուահանն Հայոց յամս ՆՂԶ, դարձեալ դայ Յելիարն զօրօք բազմօք և իջանէր ի վերայ քաղաքին Բվնայ. և բազում չարչարանս և տագնապս գործեաց այնմ⁴ դաւառին և սրով և գերութեամբ ապահանեաց զամենայն ազգն Տաճկաց և դարձաւ յաշխարհն Յունաց խաղաղութեամբ:

Յայսմ թուահանութեանս Հայոց պատրիկ ոմն՝ անունն Թոռնիկ, ապստամբեաց ի վերայ Մոնոմախին, որ է ի քաղաքէն Անրոնապօլսէ⁵, այր քաջ և հզօր և պատերազմող. և սորա ժողով արարեալ ամենայն աշխարհն արևմտից և զԳնդից⁶, և անագին բազմու-

1. Տպ. Յունաց.

2. Ա. Գ. Տելիարի. Գ. Դ. Ե.
Տելիարի.

3. Գ. Ե. Տպ. յորդարուխ.

4. Ա. Գ. Դ. Ե. յայնմ.

5. Անդանապօլսէն.

6. Ա. Բ. Դ. զԳնդաց.

Թեամբ դայր ի վեբայ Առստանդնուպօլսի և ի մեծ տագնապ և ի նեղութիւնս արկանէք զքաղաքն. և Թագաւորն ոչ իշխեաց ելանել ի պատերազմ, և այնչափ ձանձրացաւ քաղաքն Առստանդնուպօլիս ի պատերազմէն, մինչև քարուկրով կալան զգուռն քաղաքին. և այնչափ տհազին արարեալ Քոռնիկ զպատերազմն, մինչև զսուրբ Անարծաթն, որ կայ արտաքայ քաղաքին՝ քարայտակ արարեալ և զամենայն քարն՝ առ հասարակ յԱվկիանոս ընկէց՝ զմեծ եկեղեցւոյն զսուրբ վկայիցն: Իսկ Թագաւորն Մոնոմախ և ամենայն իշխանք քաղաքին Առստանդնուպօլսի յան և յերկիւղ² լեալ և ելս իրացն ոչ կարէին գտանել և ընդդէմ քաջութեան Քոռնիկայ ոչ կարէին կալ: Իսկ պատրիարզն և ամենայն իշխանքն և Թագաւորն խորհեցան չար խորհուրդս վասն Քոռնիկայ և գրեցին երզմունս ահաւորս և սուտ և խաբանօք երգուան Քոռնիկայ դնել զնա Աեսառ և Թէ զկնի մահու Մոնոմախին Քոռնիկ լիցի Թագաւոր. և այսպիսի գրեցին և երզմամբ հաւատարմացուցին զիւրեանց նենգութիւնն. և ասէին Թէ՛ Գտաք ի գիրս զի զկնի մահուան Մոնոմախին գու նստցիս յաթոռ Թագաւորութեանս: Եւ ելեալ պատրիարզն առ Քոռնիկ և քահանայքն և իշխանքն և երկրորդեալ զեջդումն առաջի Քոռնիկայ, և եղև սէր և խաղաղութիւն. և միաբան ածին քնա ի Առստանդնուպօլիս. և յետ սակաւ աւուրց ուրացան զերզումն իւրեանց և ուրացան զմիջնորդն Աստուած՝ որպէս և սովոր են ազգս

1. Ա. Ե. քարսն. Տգ. բարին.

2. Ա. յերկիւղի.

3. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. կեալ.

Հոռոմոց երգմամբ կորուսանել զամենայն մեծամեծսն աշխարհի. և յայնժամ խաւարեցուցին զաչսն Թոռնկայ զառն քաջի:

Յայսմ թուականութեանս Հայոց ՆՂԸ, յաւուր ¹ Մոնոմախի կայսերն, որ նենդութեամբ և երգմամբ եբարձ զթագաւորութիւնն Հայոց ի յազգէ Բազրատունեաց, յայսմ թագաւորութեանս և ի հայրապետութեանն Տէր ² Պետրոսի Հայոց կաթողիկոսի զարթեալ աստուածաստ թարկութիւնն ի տանէն Պարսից հրամանաւ Տուղրէլ սուլտանին. և ելեալ երկու զօրապետքն թաղում զօրօք ի դիւանէ անտի, որք անուանեալ ասէին Աբրէիմ ³ և Գթլմուշ ⁴, և անթիւ թաղմութեամբ դան ի յաշխարհն Հայոց, վասն զի ի ձեռացն Հոռոմոց գիտացին անտէր և անպահապան զամենայն աշխարհն Հայոց. զի զարս քաջս և զհօրս քակեալ հանին յարևելից Հոռոմք և կուրտ զօրապետօք ջանային պահել զաշխարհն Հայոց և զամենայն տունն արևելից: Եւ ահա յայսմ ամի զօրք անորինաց հասանէին ի հռչակաւորն և ի թագմամբոի քաղաքն Հայոց՝ որ կոչի Արծն. և գտեալ անպարիսպ զքաղաքն և անթիւ թաղմութեամբ լցեալ զարանց ⁵ և զկանանց և անհամար չափս ոսկւոյ և արծաթոյ: Եւ քաղաքացիքն տեսեալ զզօրս այլազգեացն միաբան ի պատերազմ ելեալ, և խմբեցաւ շուրջ զեզերօք քաղաքին սաստիկ և ահաւոր պատերազմ. և եղև

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. յաւուրս.
2. Դ. Ե. Տեառն.
3. Ա. Իբրէիմ. Գ. Ե. Տպ. Աբրէիմ.

4. Ա. Դ. Թլմուշ.
5. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. արանց և կանանց.

զվեց՝ 1 ժամ աւուրն զմիմեանս կոփէին և արեամբ լցաւ անդատանքն, վասն զի ոչ գոյր տեղի փախըստեան և ոչ օգնական, միայն զմահն՝ 2 ունէին յոյս. և ի բազմութենէ անօրինացն ձանձրացան զօրքն քաղաքին և ի փախուստ դարձան. և այլազգիքն սբով յարձակեցան ի վերայ քաղաքին և սաստիկ կոտորածով առ հասարակ ի ներքոյ սրոյ անցուցին զամենայն քաղաքն իբրև զբիւրս հնգետասան: Այլ զոսկոյ և զարծաթոյ և զգիպակաց աւելորդ է ասել, վասն զի ոչ արկանի ընդ գրով. բայց զայս բազում անգամ լուեալ է մեր ի բազմաց յաղագս քորեպիսկոպոսին՝ որ ասէին Պաւթուկ, եթէ զգանձատունն նորա Աբրիհիմն էառ և քառասուն ուղտ բարձան զգանձարանն նորա, ութ հարիւր վեցկի եզանց ելանէին ի տանէ նորա: Եւ կայր յայնժամ ութ հարիւր եկեղեցի ընդ պատարագով: Եւ այսպիսի դառն կատարածիւս և չարաչար մահուամբս սրով անցաւ վայելուչ և փառաւոր քաղաքն Արծն, և կամ որպէս լալով ասացից՝ 5 զանցումն իշխանացն և զքահանայիցն, որք անթաղք և կերակուր գազանաց լեալ, և փառաւոր կանայք հանդերձ աղայօքն վարեցան ի գերութիւն յաշխարհն Պարսից յանդին ծառայութիւն: Եւ ահայս սկիզբն եղև Հայոց կորստեանս. լուր՝ միտ դիք կատարածիս և անցմանս արևելից մի առ մի ամ յամէ, վասն զի այս է առաջին քաղաք, որ առաւ սրբով և գերութեամբ ի Հայոց: Իսկ յորժամ լուաւ զչար համբաւս զայս թագաւորն Մոնոմախ, առա-

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. զմեծ.

2. Ա. Գ. զմահան.

5. Ա. անցից.

քեաց զօրս յարևելս և կարգեաց զօրագլուխ զօրացն զՎամենն, զԳրիգոր Վասակայ որդին և զԼիպարիտն զեղբայրն Ռատին առն քաջին, և բազում զօրօք հասանէին յաշխարհն Հայոց առ ի պատերազմել ընդ զօրսն Պարսից:

Յայտմ ամի գրեաց ¹ Մոնոմախ թագաւորն Յունաց թուղթ առ Տէր Պետրոս Հայոց հայրապետն, զի եկեոցէ ² առ նա ի Պոստանդնուպօլիս: Եւ Տէր Պետրոսն կամաւ իւրով յօժարեաց գնալ ³. խորհեցաւ ի միաս իւր և ասէ. «Գուցէ այլ ոչ թողուն զիս Հուռոմք ելանել յարևելս», անուանեաց զաթող հայրապետութեան իւրոյ զամենադուլելին զՏէր Խաչիկ: Նոյն օրինակաւս խորհեցաւ և յաղագս միւռոնին օրհնեալ ձիթոյն ⁴ օժմանն հաւատոյ Հայաստանեայց. պահեաց յԱհուր ⁵ գետն երկաթի ամանօք իբրև լիար չորս հարիւր, վասն զի մի գուցէ անկանիցի ի ձեռս Հոռոմոցն. և կայ պահեալ մինչև ցոյսօր ժամանակի. ի գիշերի արարեալ զայտ՝ մերձ ի դուռն քաղաքին Անուոյ: Եւ ինքն իւր տանեցի ապատօքն փառաւոր արամբք երեք հարիւր՝ վառեալ զինուք, և վարդապետս և եպիսկոպոսունս և երաժիշտս և կրօնաւորս ⁶, քահանայս հարիւր ⁷ և հեծեալս ի փառաւոր ջորւոջ, հետևակ պաշտօնեայս երկերիւրս: Եւ էր զհետ Տեառն Պետրոսի նախնականն և լաւն ի բնաւից Բուլղար

1. Ա. Գ. առաքեաց.

2. Ա. երթիցէ.

3. Ա. ի գնալ.

4. Գ. իւզոյն.

5. Ա. յԱխուրեան. Գ. Ե. ի յԱհուրան.

6. Տպ. կրօնաւոր քահանայս.

7. Գ. Գ. Ե. Տպ. հարիւր և քսան.

վարդապետն, և ամենագովելին Խաչատուր դարապետն և Թադէոս՝ որ էր այր անպարտելի գրչութեամբ, Գէորգ Քարնեղեցին և Յովհաննէս Քարնեղեցին և Մատթէոս Հաղբատացին և Մխիթար Բնայրեցին ¹ և Տիրանուն ² և իմաստասէր Վապանեցին, Մխիթարիկն, Վարդան Սանահեցին ³, Բարսեղն Բաշխատացին և համավայելուչն և շքեղն Տէր Եղիսէն և Բարսեղն նորին եղբայրն, Գէորգ՝ ջուլահակ ⁴ ձագըն և Տէր Եփրեմն և Տէր Անանէ և Տէր Խաչիկն: Արդ այս ամենայն վարդապետք և իմաստասէրք և հմուտք հին և նոր Վտակարանացն Աստուծոյ: Եւ ինքն ամենագովելին Տէր Պետրոս սաքօք հետեւեալ ճանապարհորդութեամբ հասանէր ի Պոստանդնուպօլիս: Եւ յորժամ լուան զգալն նորա, դղրդեցաւ ամենայն քաղաքն Պոստանդնուպօլսի ընդ առաջ Տեառն ⁵ Պետրոսի, հանդերձ մեծամեծօք և ահաւոր փառօք տարոնն զնա ի սուրբն Սոփի, և անդ հանդիսեալ թագաւորին և պատրիարդին և իջուցին զնա ի փառաւոր տան: Եւ հրամայեաց ⁶ տալ ծախս Տեառն Պետրոսի, յառաջին աւուրն ետուն կենդինար մի ⁷, իսկ յերկրորդ աւուրն զնաց Տէր Պետրոս ի պաղատն առ թագաւորն, և լուեալ թագաւորն զգալն՝ էլ ⁸ ընդ առաջ նորա և հրամայեաց նստուցանել զՏէր Պետրոս յսակի սէլին ⁹, զոր ի ժամ գնալոյն Տէր

1. Ա. Դ. Ե. Բզնայրեցին. Գ.

Տպ. Գնայրեցին.

2. Ա. Դ. Տէր Անան իմաստասէրն կապանեցին.

3. Ա. Բ. Դ. Սանահեցի.

4. Ա. Դ. ջուլահակագն.

5. Ա. Դ. Տեառն Տէր:

6. Տպ. հրամայեաց թագաւորն.

7. Ա. մի ոսկւոյ.

8. Գ. Տպ. էլանէր.

9. Ա. Դ. սայլին.

Եղիսէ յինքն առեալ. իսկ սպասաւորք թագաւորին ջանային առնուլ, և նա ուժգին ոչ տայր. և տեսեալ թագաւորն հարցանէր զպատճառս չտալոյն: Եւ յայնժամ պատասխանի ես Տէր Եղիսէ և ասէր. «Ո՛վ թագաւոր, հայրապետական աթոռ է, և ոչ ոք է արժանի ի սմա նստիլ, բայց միայն Տէր Պետրոսն»: Եւ լուեալ զայս թագաւորն՝ իրաւունս համարեցաւ զբանն, զոր ասաց Տէր Եղիսէ. և ասաց թագաւորն. «Թոյլ տուք զառաքելական աթոռդ ի դմա»: Յայնժամ ասէ թագաւորն Տէր Եղիսէի. «Հազար դահեկան² է աթոռդ, պահեսցես զդա տեսուն քում, զի մի՛ այլ ոք ի դմա նստցի»: Եւ այսպիսի փառաւորութեամբ կացեալ Տէր Պետրոսին ի Վոստանդնուպօլիս ի մէջ Հոռոմոց զամս չորս, և աւուր ³ յաւուր յաւելէր ⁴ փառօք և պատուօք ի մէջ Յունաց. և յորժամ երթայր ի պաղատ թագաւորին, նախ զհայրապետական գաւազանն յառաջ տանէին, ⁵ և յորժամ տեսանէր թագաւորն՝ երկրպագանէր և հրաման տայր թագաւորն մեծամեծաց իւրոց ելանել ընդդէմ Տեսուն Պետրոսի: Եւ զկնի չորից ամաց բաշխէր ⁶ թագաւորն և պատրիարզն Տէր Պետրոսի բազում ընծայս՝ գանձս և դիպակս ոսկւոյ և արծաթոյ և ազգի ազգի զարդարանս և իշխանութիւնս տայր ազատաց նորա և զքուրորդին ⁷ իւր զՏէր Անանէ արար Սենգելոս. ⁸ և զամենայն պատուական զգեստս տուեալ հայրապե-

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. ասէր.

2. Ա. Դ. դահեկանի է.

3. Ա. օր. Դ. յօր օրէ.

4. Տպ. յաւելոյր.

5. Դ. առնէին.

6. Տպ. շնորհէր.

7. Ա. զքեռորդին.

8. Տպ. Սինգելոս.

տին Հայոց, և յուղարկեցին զնա խաղաղութեամբ հանդերձ մեծամեծ տրօք. և ի քաղաքն Անի ոչ ժամանեաց, այլ երթեալ բնակէր ի Սեբաստիա քաղաքն առ ազգն Սենեքարիմայ մեծաւ փառաւորութեամբ:

Արդ յորժամ հասանէր զօրքն Յունաց ի յարեւելք 1, Կամենն և Առօնն և Գրիգոր Վասակայ որդին կոչեցին զհետ իւրեանց զԼիպարիտն զՎրաց իշխանն, և հասեալ նոցա ի բերդն՝ որ կոչի Կապուտուռ 2, ի տեղին՝ որ Արջովիտ ասի. և լուեալ Թուրք զօրացն՝ զտեղի առին. և բնակեցան Հոռոմ 3 զօրքն ի յԱրջովիտ: Եւ յայնժամ եկին զօրք այլազգեացն ի վերայ Լիպարիտին՝ առն քաջին. և նորա հանեալ զպահապանս ի գիշերի զքուրորդին իւր զՉորտուանէն՝ զայրն հզօր և պատերազմող, և յայնժամ սկսան զօրք այլազգեացն ի գիշերին պատերազմիլ. և հասանէր ձայն պատերազմին առ Լիպարիտն՝ եթէ «Հասիր» զի զօրք այլազգեացն պատեաց զմեզ»: Եւ ասէր Լիպարիտն՝ եթէ «Շաբաթ է» և ոչ է օրէն Վրացեացրս ելանել յաւուր շաբաթու ի պատերազմ»: Յայնժամ Չորտուանէն որպէս զառիւծ ի գիշերին բախէր զճակատ այլազգեացն. և մինչդեռ վարէր զնոսա, դիպեալ եղև նետ մի ի բերան նորա և ընդ ծոծրակն ելանէր, և այնպէս մեռանէր Չորտուանէն՝ այր քաջ և հզօր: Եւ յորժամ լուաւ Լիպարիտն զմահ Չորտուանէին, որպէս զգազան զայրացեալ ելանէր ի պատերազմ և վարեաց զամենայն այլազգիսն ընդ երեսս դաշտացն և արեան ճապաղիս 4 արարեալ զնոսա:

1. Ա. Տպ. յարեւելս.

2. Ա. Դ. Կապուտուռ.

3. Ե. Տպ. Հոռոմոց.

4. Ա. Բ. Դ. Ե. Տպ. ճախճա-
իս.

Եւ յորժամ տեսանէր¹ զօրքն Հոռոմոց զքաջութիւն
Լիպարիտին, ի տուր² ետուն զնա և թողին զԼիպարի-
տին ի մէջ այլազգեաց և փախան, զի մի առցէ զանուն
քաջութեան: Եւ տեսեալ զայն զօրաց անօրինացն,
գարձան միաբան ի պատերազմ ընդ Վրաց զօրացն. և
յորժամ սաստկացաւ պատերազմն, և գոչէր որպէս
զառիւծ Լիպարիտն ի մէջ անօրինացն, և յայնժամ մի
ոմն ի զօրաց Վրացն յետոյ կացեալ և թրով հարեալ
հատանէր զերկուս ջիւս ձիոյն Լիպարիտին. զոր իմացեալ
Լիպարիտն՝ ի շտապս լեալ յետ կոյս դարձեալ եհար
զնա և սատակեաց. և ինքն Լիպարիտն իջեալ նստէր ի
վերայ գետնոյն յասպարիտին³ վերայ և ձայն տուեալ
առէր՝ թէ «Ես եմ Լիպարիտն»: Եւ յայնժամ զբա-
զումս ի զօրաց Վրացեացն կատորեցին և զայլն արա-
րին փախստական. և զԼիպարիտն առեալ գերի և
տարան զնա ի Խորասան առ Տուղրէլ սուլտանն, վա-
սըն զի յառաջագոյն լուեալ էր զանուն նորա և զա-
մենայն քաջութիւն նորա գիտէր: Եւ կացեալ առ
սուլտանն զամս երկուս և արար ի տեղիս տեղիս քա-
ջութիւնս. և զխաւիչիկն՝ զայր հզօր և քաջ, հանին
գերկուքն առաջի սուլտանին ի պատերազմ. և Լի-
պարիտն յաղթեալ սատակեաց զայլազգի զխաւիչիկն.
և յայնժամ սուլտանն ազատեաց զնա և մեծ պար-
գևօք յուղարկեաց զնա ի Հոռոմք: Եւ յայնժամ ե-
կեալ Լիպարիտն ի Սոստանգնուպօլիս. և տեսեալ
զնա թագաւորն Մոնսմախ՝ ուրախ լինէր յոյժ, և մե-
ծամեծ պարգևօք յուղարկեաց⁴ զնա ի տուն առ կինն

1. Ա. տեսանէին.

2. Տպ. ի տուր.

3. Բ. Գ. Ս. Տպ. յասպարին.

4. Ա. առաքեաց.

իւր և առ որդիքն: Լիպայրիանս այս եղբայր էր Ռատին և Առյաստին՝ վրացի ազգաւ՝ ի հօր ջոկէ 1:

Դարձեալ ի թուականութեանն Հայոց յամի ՆԼԹ եղև սաստիկ խռովութիւն ի տունն Հոռոմոց, և բազում գաւառք մաշեցան ի սուր սուսերի: Եւ եղև կատարածք մեծամեծք և աւուրք դառնաշունչք ի ձեռն գիշակեր և անօրէն պիղծ ազգին Պաժենկաց՝ 2 չար և արեանարբու գազանացն. վասն զի ազգք օձիցն ելին և հարին Վարտէշքն, և Խարտէշքն ելին և հարին զՈւլն և զՊաժինակն, և միաբան բորբոքեցան ի վերայ տանն Հոռոմոց, և բազում նեղութիւնս անցուցին ընդ Կոստանդնուպօլսի. և փառաւոր իշխանք մատնեցան ի գերութիւն, զորս ոչ կարեմ պատմել զադէտս թախանձանացն, զոր կրեաց տունն Հոռոմոց յամին յայնմիկ. վասն զի գաղանապէս և անուորմ գերեցին զազգե Յունաց. և թագաւորն զարհուրեալ ոչ իշխեաց ելանել ի պատերազմ, զի անթիւ և անհամարք էին զօրք թշնամեացն. և զբազում աւուրս կացեալ՝ գնացին յաշխարհն իւրեանց. և ապա այնուհետև եղև խաղաղութիւն յաշխարհին Հոռոմոց:

Իսկ յորժամ բարձրացեալ աւարտեցաւ թուականոս Հայոց ազգիս ի յամս Ը, մատեան առ թագաւորն Մոնոմախ չարաթոյնք և լեզուք նենգաւորք և մատուցանէին չարախօսութիւն վասն փառաւոր իշխանաց Հայոց, որք ի գաւառն Պաղնայ բնակեալ կային, և ասացին՝ թէ Անհնազանդ կան հրամանաց քոց և կամին ապստամբ լինել ի քէն: Եւ առաքեաց զօրապետս հանդերձ զօրօք ի Պաղին և անխրաւարար

1. Ա. ջոկէ.

2. Ա. Գ. Դ. Պարժենկաց.

հեղոյր զչարութեան թոյնս իւր ի վերայ անմեղաց. և բարկութեամբ սկսաւ ապականել¹ զամենայն դաւառն. և զամենայն իշխանսն սկսաւ ի փառաց ընկենուլ, վասն զի էր այր պիղծ և չար, որ էր զօրագլուխ սատանայի, որոյ անուն նորա Պեռոս ճանաչի. և կամեցաւ որ զմեծ իշխանսն զորդիսն Հաբէլի ձերբակալս առնել, զՀարպիկն այր քաջ և զհօր և զԴաւիթ և զԼևոն և զՎոստանդին՝ զչորս եղբարսն, այսմ օրինակաւ և զայլ իշխանսն: Յայնժամ² իշխանքն ծածկաբար խորհուրդ արարին զի ամենայն ոք զիւր ամրոցն բռնեսցէ՝ մինչև ծանուցանեն թագաւորին զաւերումն³ զաւառին յանօրէն Պեռոսէ. և միաբան արարին երդումն միաբանութեան՝ զի յայդ շաբաթու առցէ ամենայն ոք զիւր ամրոցն: Եւ յայնժամ միոմն ի միաբանելոցն՝ Թորոսակ անուն՝ տէրն Թլպաղասոյ⁴, ուրացաւ զերդումն և ազդ արարեալ անօրէն Պեռոսին, թէ ամենայն իշխանքն միաբանեցան չգալ ի կոչումդ քո. և զայս ամենայն ոչ գիտացեալ Հաբէլի որդւոցն⁵, և որպէս յառաջն ասացեալ էին՝ յաւուր շաբաթուն առին զմեծ ամրոցն՝ որ կոչի Արկնի, որ էր մերձ ի դաւառն Թլմխոյ. և այլ ամենայն միաբանքն գնացին ի կոչն Պեռոսին: Եւ լուաւ⁶ զայն, զոր արարին որդիքն Հաբէլի, արար ժողով ի վերայ բերդին Արկնոյ զօրս բազումս. և տեսանէր⁷ զամրութիւն

1. Բ. սպանել.
2. Տպ. Յայնժամ ամենայն.
3. Տպ. զաւերումն.
4. Ա. Գ. Դ. Թլպաղասոյ. Բ.
5. Տպ. Թլպաղասոյ.

5. Տպ. որդիացն.
6. Գ. Ե. լուան.
7. Ա. տեսեալ.

բերդին՝ հիանայր յոյժ և ոչ կարէր պատերազմել՝ վասն զի բարձր էր յոյժ և անառ էր ի թշնամեացն. և ոչ կարաց մերձենալ ի նա: Եւ յայնժամ խորհեցաւ զայս ինչ չար և ասաց. «Եթէ ոք բերցէ զգլուխ Հարպկանն առ իս, առցէ գանձ ոսկւոյ և արծաթոյ բազում և իշխանութիւնս և մեծութիւնս ի թագաւորէն»: Եւ լուեալ զայս սննդակիցք և նախածանօթքն իւր, որք առ ինքն էին ի բերդն, և խորհեցան խորհուրդ անօրէնութեան զՅուդայի և զՎայենի եղբայրասպանին: Եւ էր մօտ ի բերդն տեղի հակառակ¹, և Հարպիկն առեալ արս և ելեալ պահէր զտեղին. և զաւուրս երեք ոչ իշխեաց ննջել ամենեին. և ասեն նենգաւորքն. «Վասն էր ոչ ննջես, տէր մեր, զի ահա այսօր անձինք մեր մեռանին ի վերայ քո անձինդ»: Եւ հաւատացեալ նոցա՝ ննջեաց, զի ձանձրացեալ էր յոյժ. և իբրև քաղցրացաւ ի քունն², յարուցեալ ազգականն իւր հատանէր³ զգլուխն Հարպկանն՝ զառն հզօրի և քաջի և ի նոյն գիշերին հասուցանէին ըզգլուխն առ Պեռոս կատապանն. և սպանողքն ոչինչ օգտեցան՝ բայց միայն անէծս: Եւ հրամայեաց Պեռոս ի ձող ցցել զգլուխ Հարպկանն և տանել ընդդէմ դրան բերդին. և ի լուսանալն տեսեալ եղբարցն նորա՝ ծանեան և վաղվաղակի բացեալ զդռուսն և արկեալ հող ի վերայ գլխոց իւրեանց և լալով գայլն երեք եղբարքն և անկանէին առաջի հատեալ գլխոյ Հարպկանն. և այնչափ կոծ առեալ նոցա, մինչև ողբս առեալ լայլն ամենայն զօրք բանակին. Եւ այսպիսի

1. Ա. Գ. հակառակի.

2. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. քունն.

3. Ա. Գ. Դ. Ե. հատանէր սրով.

օրինակաւս տիրանայր Պեռոսն ամուր բերդին Արկնոյ
և զեղբարսն Հարպիանն՝ զորդիսն Հարելի տարաւ ի
Վոստանդնուպօլիս առ թագաւորն Մոնոմախն: Եւ
տեսեալ զնոսա թագաւորն և ամենայն տունն Յու-
նաց, հիանային ընդ սոսկալի տեսիլ կերպարանացն
նոցա, վասն զի ահաւոր էին տեսլեամբ և թիկամբքն
հանդերձ բարձր էին քան զամենայն տունն Յունաց.
և յաղագս գեղեցիկ տեսլեանն ոչինչ արար¹ խրատ
նոցա, այլ հրամայեաց անցուցանել զնոսա ի կղզի՝
գՐաւիթ և զԷւոն և զՎոստանդին, զայս քաջք և
հօրք և երևելի իշխանք Հայոց:

Արդ 2 մինչև ցայս վայրս բազմաջան և աշխա-
տաւոր քննութեամբ գտեալ դրեցաք զչարագրական
գրեալս զհարիւրից ամաց, զորս ի բազում ժամանա-
կաց հետաքննեալ հասու եղաք: Ընդ 5 այնքանեաց տե-
սողացն և լսողացն, սրք էին ի հին ամաց ծնեալք, և
ընդ ընթերցողսն յառաջին պատմագրացս, որք ահա-
նատեսք էին լեալք ամենայն եղելոցս և նեղութեանցս
այսոցիկ, զոր վասն մեղաց կրեաց տունն Հայոց և ա-
հաւոր⁴. զայս բազում անգամ զմտաւ ածեալ եմ,
վասն այս յետին ժամանակին գրել զդառնաշունչ կա-
տարածսն, զայս սոսկալի բարկութիւնս, զոր կրեաց

1. Գ. Ե. Տպ. արարին.

2. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Արդ ահա.

3. Ա. ըստ.

4. Ա. Բ. Գ. Դ. ահա որ.

ազգս Հայոց ի գիտաւոր և ի պիղծ Եղիմ'նացւոց ազգէն Թուրքաց, յեղբարց իւրեանց Հողոմոց: Եւ վասն այսորիկ հարկ եղև և ի մտաց խորհրդոյս իմոյ անդադար յուզմամբ իբրև զմեծ իմ'ն համարելով՝ գտանել զայս գործս կատարածի. և վասն այսորիկ զօրաժողով¹ արարի և գրեցի մինչև ցայս վայր զերեք ազգացրս և զհայրապետացս և զայլ պէսպէս քննութեանց զազգաց և զթագաւորաց՝ զորս յառաջ ասացաք և որ զկնի թերևս ասասցուք զսկիզբն կատարածիս, զոր ինչ եղև յաւուրս հարցն մերոց, որք էին տեսեալ բազում անգամ աչօք իւրեանց: Զոր և իմ իսկ խորհեալ խորհուրդս զայս և զութ ամ անհանգիստ² կացի և զայս ամենայն յօժարեցի ի տեսութիւն և ի մատենագրութիւն³ ածել գրով, վասն զի մի՛ ի չարաշունչ դառնութեան ժամանակս կորիցի⁴ այս ամենայն և մոռասցի: Եւ վասն այսորիկ ես Մատթէոս Ուռհայեցի և վանական՝ զաշխատութեան զգործս իմ ոչինչ համարեցայ, այլ թողի զայս ի յիշատակ սիրողաց ժամանակագրութեանց, զի յորժամ ի հանդէս քննութեան ելցեն յաղագս ժամանակաց անցելոցն, դիւրաւ կարասցեն գտանել զժամս և զժամանակս և զկատարած բարկութեանն ի վերայ ժամանակացն գտանիցեն և այնու ևս զմտաւ ածեալ յիշեսցեն զաստուածասաստ բարկութիւնն՝ զորս վասն մեղացն ընկալաք զհատուցումն յԱրդար⁵ Դատաւորէն Աստուծոյ. և վասն այսորիկ կողմանց⁶ զկորուստ հաւատա-

1. Ա. Ժողով.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. անհանգիստ քննութեամբ.

3. Ա. յիմաստագրութիւն. Բ. ի յատենագրութիւն.

4. Տպ. կորիցի.

5. Ա. յԱրդարադատէն.

6. Ա. Դ. կողմանց կողմանց.

Գ. ոմանց.

ցելոցն և զխրատս, զոր անօրէն ազգաւ խրատեաց զմեզ Տէր Աստուած մեր, և ահա որ ոչ կամեցաք զսպառնալիսն և զխրատն Աստուծոյ մոռացուցանել ի վերայ մեր: Արդ արժան է միշտ և հանապազ լսել զխրատն Աստուծոյ մերոյ, և դարձեալ ի նոյն պատուհասն մեղացն դեգերեալ շրջիմք, զորս ընկալաք ըստ արժանեաց մերոց զհատուցումն: Նա և այլ ևս ունիմք ասել ձեզ ամաց ութսնից զաշխատութենէ Մատթէոսի Աւուսայեցոյ և վանաց երիցու:

Իսկ ի լինել թուականութեանս Հայոց ՇԲ՝ եղև ահաւոր նշան և սոսկալի, և կատարած մեծի՝ 1 բարկութեան երևեալ ի մեծ քաղաքն Անտիոք, զոր ի ներքոյ արեգականն գործեցաւ այս սքանչելիս, որ է տեսողացն ահաւոր և հրաշալի: Եւ եղև այս նշանս՝ 2 և դզրդումն ամենայն հաւատացելոց Քրիստոսի, զոր այժմ մեծասաստ սպառնալեօք յայտնեաց Աստուած զդատաստան իւր զահաւոր: Եւ եղև պատճառ բարկութեանն այսպէս, և արդ վասն զի ազգն Ասորոց բազում էին ի քաղաքն Անտիոք ոսկւով և արծաթով, լցեալ հարստութեամբ և ամենայն փառաւորութեամբ, և մանկունք նոցա յորժամ երթային յեկեղեցին իւրեանց, տղայք հինգ հարիւր ի ջորւոջս նրոտեալ դային, և ազգն Հռոմոց ոխացեալ էին յոյժ մեծաւ չարութեամբ: Եւ մի ոմն իշխան յԱսորոց ազգէն ունէր կապեալս բազում, և յաղագս այսր պատճառանացս լինէր մեծ դատաստան առաջի պատրիարզին Հռոմոց, և սիրաբար վասն դատաստանին

1. Ա. Գ. Ե. Տղ. մեծ ի բարկութենէ.

2. Տղ. նշանս ահ և դզրումն.

զարձուցին զնա ի հաւատոյ իւրոյ և կնքեցին զնա
Հողում իւր կամաւորութեամբն և իշխանն, որ զհա-
ւատան եթող և եղև հախառակ մեծ ազգին Ասորւոց:
Եւ յայնժամ մատնեցան Ասորիքն ի մեծ նեղութիւն,
վասն զի սկսան հաւատոյ քննութիւն առնել հանապա-
զօր. և այնչափ լրբեալ ¹ եղեն ազգն Հողումոց, որ և
զգործեալն ոչ կարացին գիտել, վասն զի զքրիստոսա-
կան աւետարանն հրով այրել հրամայեաց պատրիար-
քն: Եւ եղև յորժամ ի հուրն դրին զաւետարանն
Աստուծոյ, ձայն ելանէր յաւետարանէ անտի, և ի
կրակէն ² ի դուրս ելանէր. և նոքա երկրորդ անգամ
ի կրակն զնէին զաւետարանն, և նա դարձեալ ելանէր
ի կրակէն: Իսկ նոքա կատաղեալ լրբութեամբ ձգեալ
երրորդ անգամ զսուրբ աւետարանն ի կրակն, և նա
ելեալ եղև անվնաս: Եւ իբրև կրկնեցին չորրորդ ան-
գամ, յայնժամ ընկալաւ սուրբ աւետարանն զայրե-
ցողութիւն կրակին ի մէջ հրոյ, և այրեցաւ սուրբ
աւետարանն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ ի քաղաքն
Անտիոք ի յազգէն Հողումոց: Եւ եղև յորժամ դար-
ձաւ պատրիարքն յեկեղեցին և ամենայն ժողովն ³ ի
յայրմանէ տեղւոյն, լցեալ էին ուրախութեամբ՝ ոչ-
պէս թէ յաղթեցին չար թշնամեաց: Եւ իբրև մտան ⁴
յեկեղեցին ի սուրբն Պետրոս, գոչեաց առ հասարակ
ամենայն եկեղեցին ահաւոր գոչմամբ և եղև շարժ
սաստիկ և դողացոյց զամենայն քաղաքն Անտիոքաց-
ւոց: Եւ եղև ի միւս այլ աւուրն անկաւ հուր յերկ-

1. Բ. լրբացեալ.

2. Ա. ի հրոյն.

3. Ա. Բ. Գ. Ժողով նորա. Գ.

Ե. Տպ. Ժողովուրդն.

4. Ա. մտին.

նից ի վերայ եկեղեցւոյն սուրբ Պետրոսի, և որպէս
զղամբար ի հիմանցն ի վերայ ¹ ամենայն եկեղեցին առ
հասարակ բորբոքեալ լինէր հրով, և որպէս զփայտա-
կոյտս այրեցաւ քարն, և բոցն բարձրացեալ ելանէր
յերկինս. և պատառեցաւ խորանն և զսեղանն Խոր-
հրդոյն տարաւ ² յանդունդս և զլուսաւոր ակն՝ զոր
մեծն Պոստանդիանոս եղեալ էր ի սուրբն Պետրոս ընդ
քսան բիւր ոսկւոյ, որ կայր հանապազ ի վերայ սրբոյ
սեղանոյն ի լուսաւորութիւն գիշերոյն, կլաւ երկիր և
այլ ոչ կարացին գտանել: Եւ այլ քառասուն եկեղե-
ցի ³ այրեցան հրովն երկնային ընդ սուրբ Պետրոսին
և Հայոց ⁴ կամ Ասորւոց ոչ ինչ եղև վնաս: Եւ յոր-
ժամ այս այսպէս գործեցաւ, ահաբեկեալ եղև ամե-
նայն քաղաքն Անտիոքացւոց և կային ⁵ ահիւ և դո-
ղութեամբ. յայնժամ սկսան ⁶ ամենեքեան աղօթս առ-
նել ամենայն քաղաքն առ Աստուած լալով և բազում
հառաչանօք աղաչել զԱստուած. և ելանէր պատ-
րիարզն հանդերձ քահանայիւք և սարկաւագօքն և
կղերիկոսօք և այլ բազում ժողովրդովք արանց և կա-
նանց, ծերց և տղայոց և ժամօք շրջէին ի քաղաքին
զարդարանօք և ամենայն փառաւոր սպասիւք եկեղե-
ցականօք. և եղև յորժամ հասանէին ի Հռոմ ⁷ մա-
տանն՝ ի տեղին, ուր փոքր կամուրջն կայ ընդ հեղե-
ղափնացս լերինս, յանկարծակի գոչեաց ամենայն գե-
տինն, և եղև շարժ ի միջօրէին ի վեցերորդ ժամուն. և

1. Ա. ի վեր.

2. Ա. Գ. տարաւ ի ներս.

3. Ա. Բ. Գ. Ե. Տպ. եկեղեցի
ի Հռոմոցն.

4. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. ի Հայոց.

5. Ա. Գ. կացին.

6. Տպ. սկսան առ հասարակ ամե-
նայն քաղաքն.

7. Գ. Հռոմատանն. Ե. Հռոմ
մայտանն. Տպ. Հռոմ մէյտանն:

նոյն ժամայն պատառեցաւ երկիրն և բացեալ զբերան իւր և զպատրիարզն և զամենայն բազմութիւն քահանայից և զժողովրդոցն տարաւ ¹ յանդունդս աւելի քան զբիւր մի. և զաւուրս հնգետասան գայր ձայն աղաղակի նոցա ի խորս անդնդոց. և ապա անշնչացան, զի կնքեցաւ երկիրն ի վերայ նոցա, որ կան մինչև ցայսօր. զորս ի ձեռն բազմադիմի յանցանացն կրեցին բնակիչք քաղաքին Անտիոքացւոց ի յԱրդար Գատաւորէն Աստուծոյ: Վասն զի չէին ² իսկ արժանի յիշել զգործս անօրէնութեանն նոցա, զոր գործէին եկեղեցականքն և ամենայն դասք հաւատացելոցն Յունաց ի քաղաքն Անտիոք. զի առաւել բարձրացաւ ծուխ անօրէն գործոցն նոցա քան զՍողոմայ և զԳոմորայ, վասն որոյ և պատուհասն ցուցանէր զփոխարէն հատուցումն նոցա ըստ գործոցն. զի ահա անդ հուրն հասանէր ի սատակումն չարաչար գործողացն ³ և աստ զնոյն չարագործն հրով և պատառմամբ անդնդոց բնաջինջ սասակեաց ի մեղսասէր քաղաքն Անտիոք, որ դեռ իսկ ի նոյն բորբոքեալ կան անպատկառելի հաւատօք. զի ահա աստուածպաշտութեամբ զանհաւատիցն և զանօրինացն գործէին զգործան, վասն զի բորբոքեցան ի գործս աղտեղիս, զոր և լսողացն ծանր է առ ի լսել և ասողացս կարի զազրալի: Եւ գործողացն ⁴ զինչ ասացից, զի մինչ զկին հայելն մեզ ծանր գրեաց Փրկիչն, զարուամոլութեանն զինչ, ասացից. զոր և ինքն Տէր հատուցանէր զհատուցումն Անտիոք ⁵ քաղաքին:

1. Ա. տարաւ զամենեսեան.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. չէ.

3. Ա. Դ. գործոցն.

4. Տպ. զգործողացն.

5. Ա. Անտիոքայ.

Յամի և ի թուականութեանն Հայոց ազգիս ՇԳ զարթեալ եղև օդն դառնաշունչ և մահաբեր ի վերայ աշխարհին Հայոց, վասն զի շարժեալ եղև յաթուոյն իւրմէ սուլտանն Պարսից Տուղրիլ և գայրահագին բազմութեամբ իրրև ¹ զաւազ ծովու և խաղացեալ անթիւ զօրօք հասանէր ի Հայաստան աշխարհն, իջեալ ի քաղաքն, որ կոչի Բերկրի, և պատերազմաւ առեալ զքաղաքն ², մաշեաց դառնաշունչ ³ մահուամբ: Եւ յարուցեալ որպէս զսեաւ ամպս հրացայտս և գայր հասանէր հանդերձ մահաբեր կարկրտիւն և պատեալ զքաղաքն, որ կոչի Արճէշ, և սաստիկ պատերազմ յարուցանէր ի վերայ քաղաքին զաւուրս ութ. և ի բազմութենէ զօրացն ձանձրացեալ քաղաքացիքն ի դառն պատերազմէն և այնուհետև մեծաւ աղաչանօք գային ի հնազանդութիւն ի ձեռն բազում ընծայիւք ոսկւոյ և արծաթոյ, ձիոց և ջորւոց. և սիրոյ սկիզբն արարին մեծաւ պաղատանօք և ասացին. «Ո՛վ աշխարհակալ սուլտան, երթ և ա՛ռ զքաղաքն Մանձկերտ, և յայնժամ մեք և ամենայն աշխարհն Հայոց քեզ լիցուք ի ծառայութիւն»: Եւ լուեալ զայս Տուղրիլ սուլտանն, և հաճոյ թուեցաւ նմա ամենայն բանքս այս. և յարուցեալ բազմութեամբ զօրօք իւրովք հասանէր ի քաղաքն Մանձկերտ, և էր որպէս զօձ լցեալ ամենայն չարութեամբ: Յայնժամ բանակ հարկանէր և պատէր շուրջ զքաղաքաւն, և իջանէր ի տեղին, որ Քարգլուխ կոչի, և անդ օթե-

1. Տպ. որպէս.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. զքաղաքն

և երկաթի կապանօք զիշխանսն վա-

րէր ի գերութիւն առաջի իւր և զայլ քաղաքսն.

3. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. դառն.

վանս արարեալ: Իսկ յորժամ քաժանէր առաւօսն, հրամայէր հարկանել զպատերազմողական փողն¹ և ահա անդ էր տեսանել զահաւոր օրն և զդառնութիւն² ի վերայ քրիստոնէիցն, յորժամ պատեաց զքաղաքն Մանժկերտ. զի յորժամ ձայնքն և հնչիւնքն պատերազմողականացն փողոցն հարկանէր և առ հասարակ ձայնք գոչմանց զօրաց պատերազմականացն զպարխսպն առ հասարակ դողացուցանէր: Իսկ այժմ վասն քրիստոնէից քաղաքին զի՞նչ ասացից, որք արիաբար նահատակեալք միաբան ամենայն բազմութիւնք քաղաքին, որք կային ընդդէմ անվճարելի պատերազմացն: Եւ էր զօրապետ քաղաքին իշխանն Հոռոմոց Վասիլն՝ որդի Ապուքապայ, այր բարի և աստուածապաշտ: Սա զօրացուցանէր զամենայն քաղաքն՝³ զարս և զկանայս քաջասիրտս, և խոստանայր ի թագաւորէն ամենեցուն փառս և իշխանութիւնս և զտիւ և զգիշեր ոչ դադարէր ի քաջալերել և ի յորդորել զամենայն քաղաքն: Իսկ զօրք այլազգեացն ոչ դադարէին ի պատերազմելոյ զբազում աւուրս. և արարին գետնափոր ի ներքոյ գետնոյ, վասն զի այնիւ առցեն զքաղաքն. և իմացեալ զօրքն քաղաքին փորեցին հանդէպ նոցա և կալան զամենայն փորողսն, կալան և զաներն սուլտանին, որոյ անունն Ասկեժամ ասէին, և հանեալ ի վերայ պարսպին և սպանին զնոսա. և տեսեալ սուլտանն՝ յոյժ վիրաւորեալ լինէր և յայնժամ առաքեաց ի Բաղէշ և ետ բերել զբաբանն, զոր Վասիլ թագաւորն արարեալ էր յաղագս Հերայ⁴ հնգե-

1. Ա. փողն.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. զդառն.

3. Տպ. քաղաքն մեծաւ զօրու-

թեամբ ի հոռոս արկանէր զամենայն քաղաքն. Ա. Դ. ի հոգս.

4. Դ. Հերս.

տասան ատիլի¹, ահաւոր և զարմանալի: Եւ յորժամ կանգնեցաւ անօրէն բաբանն, սոսկաց ամենայն քաղաքն, և գառաջին որ եհար՝ երեք այր պահ և զկըրծապահն ի քաղաքն ձգեաց, և յայնժամ երէց մի յայտնեալ ի քաղաքն և ի շտապոյ² դրեալ մեքենայ մի ընդդէմ նորա և յառաջին քարէն հարկանէր զբաբանն և բեկանէր զխողակն, և զօրացաւ քաղաքն, վասն զի ահիւ պաշարեցան: Եւ յետ աւուրց ամրացուցին այլազգիքն զբաբանն և կազմեցին յամենայն կողմանց անմերձենալի, սկսան հարկանել զպարիսպ քաղաքին մեծամեծ քարամբք, և յայնժամ ահաբեկեալ երերալով դողայր ամենայն քաղաքն: Յայնժամ Վասիլն ձայն տուեալ առ ամենայն քաղաքն և ասէր. « Ով ոք կարացէ ելանել և հրով այրել³ զբաբանն զայն, առցէ յինէն տուրս բազում ոսկւոյ և արծաթոյ և ձիս և ջորիս և ի թագաւորէն փառս և ի խնանուլթիւնս, և եթէ մեռցի յանօրինաց և իցեն նորա ազգական կամ որդի, նորա եղիցի այն ամենայն»: Եւ յայնժամ յառաջ եկեալ Փռանգ մի և ասէ. « Ես ելից և այրեցից զբաբանն զայն, և ահա այսօր հեղցի արիւն իմ ի վերայ ամենայն քրիստոնէից, վասն զի ես միայն եմ, ոչ ունիմ կին կամ որդիք, որ լան զիս »: Եւ խնդրեաց զօրաւոր և քաջ ձի և զգեցեալ զրահս և եդեալ սաղաւարտ ի գլուխն և առեալ թուղթ կապեաց ի ծայր ումբին և երեք շիշ նաւթ դրեալ ի ծոց իւր՝ և թղթաւորի պատճառանօք յառաջ ելեալ, և առեալ աղօթս յամենայն քրիստոնէից⁴ և զԱստուած օգնական կալեալ գնայր

1. Տպ. օղիւ.

2. Ա. Գ. ի շտապս.

3. Գ. Դ. Ե. Տպ. այրեսցէ.

4. Տպ. հաւատացելոցն.

դիմօք¹ ի զօրսն ալլազգեաց. և զօրք անօրինացն տե-
սանէին զթուղթն և համարեցան զնա թղթաւոր և
ոչ ինչ խօսեցան: Եւ էր ժամ օր հասարակ և տօթ
կարի² յոյժ. և այր իւրաքանչիւր ննջէր ի վրանս իւր.
և եկեալ Փռանգն առաջի բաբանին՝ զտեղի առեալ
և ոչ գնայր. և կարծէին³ ընդ մեծութիւն բաբանին
կայ և հիանայ՝ և ի նոյն ժամայն հանեալ զմէկ շիշն
և հարկանէր զբաբանն. և որպէս զարծիւ շուռ առեալ
զբաբանովն նա հարկանէր զմիւս այլ շիշն. և դար-
ձեալ շուրջ եկեալ և զերրորդ շիշն զարկանէր⁴ զբա-
բանն. և ահաւոր բորբոքեցաւ հրով, և Փռանգն
դարձաւ ի փախուստ: Եւ զոր ինչ արար՝ տեսին ամե-
նայն բազմութիւն բանակին այլազգեացն և յարձակե-
ցան զհետ, և Փռանգն անվնաս հասանէր ի քաղաքն.
և բաբանն սաստկապէս այրեցեալ եղև. և էր ուրա-
խութիւն մեծ ամենայն հաւատացելոցն, և Փռանգն
փառաւորեցաւ տրօք ամենայն քաղաքացեացն: Եւ
լուաւ թագաւորն Մոնոմախ, տարաւ զնա առ իւր
և տայր նմա իշխանութիւնս: Իսկ սուլտանն հիացաւ
յոյժ ընդ գործ Փռանգին և խնդրեաց ի Վասլէն, զի
տեսանիցէ զնա, որ արար զայնպիսի քաջութիւնն, զի
տացէ նմա պարգևս. զոր ոչ էառ յանձն գնալ Փռանգն:
Եւ սուլտանն զայրացաւ յոյժ և դարձեալ փո-
րելոյն սկիզբն արար, վասն զի ի վայր կործանեսցէ
զպարիսպն. և քաղաքացիքն քաջացան ընդդէմ՝ և
առ յոչինչ համարէին զամենայն մեքենայս նորա. և
արարեալ երկաթի ճանկ և զամենայն փորողսն ար-

1. Ա. դիմեալ.

2. Գ. կայր.

3. Ա. կարծէին անօրէնքն եթէ.

4. Տպ. հարկանէր.

տաքս հանեալ սատակէին: Եւ տեսեալ սուլտանն՝ լռեալ դադարեաց և կայր մեծաւ ամօթով: Յայնժամ առեալ քաղաքացիքն խոզ մի և եղին ի բաբանն և ձգեցին զնա ի բանակն սուլտանին, և ձայնեալ ամենայն քաղաքն զհետ ասէին՝ թէ «Ա՛ռ սուլտան» զայդ քեզ կին արա, և մենք տամք զՄանձկերտ քեզ պռոյգ»: Եւ լռեալ սուլտանն՝ ի բարկութիւն շարժեալ և զբերողն գլխատեաց, որ զինքն ի Մանձկերտ բերին, և ինքն մեծաւ ամօթով զնայր՝ յաշխարհն Պարսից, և ողորմութեամբն Աստուծոյ փրկեցաւ քաղաքն Մանձկերտ յերեսաց ազգէն Թուրքաց պղծոց:

Դարձեալ ի թուականութեանս Հայոց ամի ՇԴ մեռանէր թագաւորն Հոռոմոց Մոնոմախն, սա կացեալ յաթոռ թագաւորութեանն Հոռոմոց զամս չորեքտասան, և թագաւորեաց փոխանակ նորա քենի նորա Կիւրա—Թօտոռն, այն որ անուանեցաւ Ելեխտօռ, և էր քոյր Կիւռա—Չոյէ, սրբասէր և կոյս և յոյժ առաքինի, և հրամայեաց ամենայն արարածոց խաղաղութիւն առնել և այրեաց և գերեաց, և արար դարձ ամենայն զրկելոց և իրաւունս և զամենայն բանդարգեալս հրամայեաց աղատել, և սա եհան ի բանաէն զիշխանսն Հայոց զորդիսն Հաբելի՝ զՀարպկանն եղբարսն, եհան ի կղզւոյն և մեծաւ փառաւորութեամբ արձակեաց զնոսա ի հայրենի աշխարհն իւրեանց ի բերդն Արկնի, և պատուիրեաց այլ մի և ս մեղանչել: Եւ յայնմ ամի փոխեն 2 զՊեռոս կատապանն, և փոխանակ նորա գայր Մելիսանուն՝ այր բարի և

1. Տպ. դառնայր.

2. Ա. Դ. փոխեաց.

անուանի, և էր ողորմած այրեաց և գերեաց, շինող աշխարհի և ամենայն փառաւորութեամբ զարդարեալ: Եւ կացեալ յաթող թագաւորութեանն Կիւրա—Թօտուն զամս երկու և ամիսս երեք և իոխեցաւ առ Քրիստոս բարի խոստովանութեամբ. և նստաւ յաթող թագաւորութեանն Միխայլ ալեորն զամիսս եւթն:

Եւ յաւուրս յայտոսիկ ելանէր իշխան ոմն ի տանէն Հոռոմոց և անուն նորա Կոմանոս. սա յարուցեալ ահագին բազմութեամբ և գայր ի վերայ Կոստանդնուպօլսի և բանակ հարկանէր յեզր ծովուն Ովկիանոսի յայսկոյս և մեծաւ բռնութեամբ խնդրէր զաթող թագաւորութեանն Հոռոմոց, այս եղև ի թուականութեանս Հայոց ՇԵ: Յայնժամ թագաւորն Միխայլ արար ժողով զամենայն աշխարհն արեւմտից և զամենայն բազմութիւնն զօրաց իւրոց անցուցանէր ընդ Ովկիանոս ի Խուսպօլիս¹ և գային ի վերայ Կոմանոսին. և յայնմ աւուր լսմբեցաւ պատերազմ մեծ և ահաւոր ի վերայ քրիստոնէիցն, վասն զի բախէին զմիմեանս ուժգին կոտորածով, և հեղոյր արիւն բազում հաւատացելոցն ի վերայ երկրի: Եւ յայնժամ Կոմանոսն որպէս զառիւծ գոչեաց մեծաւ զայրացմամբ և հասեալ բեկանէր զարս² թագաւորին Հոռոմոց և առ հասարակ սրով ի փախուստ դարձուցանէր զնոսա. և անողորմ ի սուր սուսերի կոտորեաց զամենայն զօրսն Հոռոմոց, և փակեցին զնոսա առ հասարակ յեզր Ովկիանոսի մեծի ծովուն. և որպէս զմառախ ի հողմոյ թմբրեալ³, այնպէս թըմբ-

1. Գ. Ե. Տպ. Խուսպօլիս.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. զզօրս.

3. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. թմբրեալ.

ըեալ լինէին զօրքն Հոռոմոց ի սաստիկ պատերազմէն
և ի յՈվկիանոս լցեալ մեռանէին. և բազումք այն էին,
որ դառն սրով ընկալան զմահ: Եւ յաւուր յայնմիկ
մեռան ի զօրացն Հոռոմոց արք պատերազմողք հարիւր
և հնդետասան հազար. և զամենայն իշխանսն առ
հասարակ ¹ և կալաւ զթագաւորութիւնն: Յայնժամ
իշխանքն, որ ի պաղատն էին, իբրև տեսին զամենայն
կատարած բարկութեանս և զայնչափ արեանցն հեղ-
մունսն, խորհեցան տալ զաթոռ թագաւորութեանն
ի Վոմանոսն, և վասն զի մեծ սուգ էած առ հասարակ
ազգին Յունաց, և յայնժամ ելեալ պատրիարզն
և ամենայն իշխանքն Վոստանդնուպօլսի առ Վոմանոսն
և արարին ընդ նմա բազում երդմունս ² և
տարան նստուցին զնա յաթոռ թագաւորութեանն
Հոռոմոց. և ապա եղև խաղաղութիւն աշխարհին Յունաց:
Բայց աւերումն և յափշտակութիւն բազում
եղև յերկիր ³ յայնմ ամին, զի Վոմանոսին դեհն և
Միխայլին զմիմեանս աւերէին. և այսպէս բազում
աւեր գործեցաւ՝ մինչև հաստատեցաւ աթոռ թագաւորութեանն
ի Վոմանոսն. և յայնժամ հանեալ հրովարտակ
ընդ ամենայն երկիր և արար խաղաղութիւն
աշխարհի: Իսկ Վոմանոսն առաւել մեծարեաց զայնոսիկ,
որք միամիտ կացին ի վերայ Միխայլին, քան զայն,
որ յիւր վերայ նահատակեցան: Եւ եղև յառաջ քան
զայս գային իշխանքն Հոռոմոց յօգնութիւն Միխայլին՝
Պիզզօնիտն և Լիպարիտն. և յորժամ հասան ի
Ճերճերի ⁴, լուան եթէ Վոմանոսն ⁵ թագաւորեաց,

1. Տպ. կալաւ ի գերութիւն.

2. Բ. Գ. Ե. Տպ. երդումն.

3. Ա. յերկրի.

4. Ե. Տպ. ձերի.

5. Գ. Վոմանոսն դեկան.

ի գիշերին փախեան առ հասարակ և ասէին ցմբեանս՝
եթէ՝ «Խալատ ի Ճերճերոյ դառնայ»: Եւ յետ աւուրց
ինչ քնային առ թագաւորն. և առաւել մեծարեաց
զնոսա: Եւ հրամայեաց թագաւորն Վոմանոս զեկան
զարկանել յիւր անուն և զթուրն հանել ի վերայ ու-
սոց իւրոց, եթէ՝ «Թրով՝ առ ի զաթոռ թագաւո-
րութեանս»: ընդ որում ոչ հաճեցաւ ընդ բանս այս,
նաև այլ ևս պէսպէս գործ նենգութեան գործեաց
Վոմանոսն ընդ քրիստոնեայսն: Եւ յետ աւուրց ինչ
զօրաժողով արարեալ ահագին բազմութեամբ և կա-
մեցաւ յարուցանել պատերազմ ընդ ազգն Պածին-
կացն². և երթեալ անցանէր ընդ մեծ գետն Տօնա-
ւիս³ և գնայր խաղայր առ յապահանել զամենայն
արևմուտք. և ուր հասանէր՝ որպէս զչար գազան
մոմուայր ի չարութենէ սրտին իւրոյ, և ընդ որ ան-
ցանէր՝ բազում արիւն տայր հեղուլ. և եղև կոծ մեծ
յամենայն արևմուտ, ևս առաւել ի յաշխարհն Բուլ-
ղարաց: Եւ էր յաւուրսն ամառնային, և հասանէր
աստուածասատ բարկութիւնն ի վերայ զօրացն Վո-
մանոսին, զոր ոչ բաւէ բերան զմեծ կատարածս ար-
կանել ընդ գրով, զոր ըստ արժանեացն ընկալան: Եւ
զի ահա ելանէր ամպ յարևմտից և գայր ի վերայ բա-
նակին Վոմանոսին, և էր ամպն սեաւ և ահաւոր տես-
լեամբ, որ ոչ ոք համարձակէր հայել ի նա. և եղեն
ճայթմունք և որոտմունք, և հրացայտ փայլատակ-
մունս յարուցանէր. և յայնժամ սկսաւ ի կարկուտս
մեծամեծս և բախեալ հարկանէր զբանակն և սաստ-

1. Ա. Գ. Ե. Տպ. Թրով իմով.

3. Ա. Տօնիս.

2. Տպ. Պանծինկացն.

կապէս դիպէր ամենայն զօրացն. յայնժամ նորա մի առ մի փախեան և զելս¹ իրացն ոչ գտանէին: Եւ տեսեալ թագաւորն՝ լցաւ բարկութեամբ և յոչ կամաց դարձաւ որպէս զփախստական, և ամենայն զօրքն առ հասարակ ցրուեալք լինէին ընդ լերինս և ընդ դաշտս. և անդ էր տեսանել զմեծ կատարածն, զոր կրեցին ի բազում հարուածոցն. և անթիւք կորեան, հայր յորդոյ և որդի ի հօրէ, եղբայր յեղբօրէ, և թագաւորն երեք արամբք կորուսեալ եղև մինչև ի Տօնաւիս գետն, ապա եղև գտեալ: Եւ յորժամ հանդէս արար զօրաց իւրոց, մեծ մասն զօրացն կորտորեալ էին յերկնից բարկութենէն: Իսկ յաղազս ձիոց և ջորւոց, ոսկւոց և արծաթոց և այլ կարասեացն աւելորդ է ասել, և կամ զամենայն սարք² պատերազմի: Եւ այնուհետև գիտացեալ Վոմանոսն, եթէ այս ամենայն աստուածուստ³ բարկութիւնս վասն իմոյ յանցանացն եհաս ի վերայ քրիստոնէից, զի մեզօք իմովք բարկացուցի զԱստուած, և եկեալ ի Վոստանդնուպօլիս և անկեալ առաջի Աստուծոյ՝ խնդրէր զթողութիւն մեզաց իւրոց, զոր արար. և այնուհետև խնդրէր ելանել յաթողոյ թագաւորութենէն և մտանիլ ի կարգս ապաշխարութեան պահօք և արտասուօք:

Եւ եղև ի թուականութեանն Հայոց ՇԵ⁴ թագաւորեցոյց Վոմանոսն զՏուկիծն, զի յաղազս այնր գործոյն, զոր յառաջն ճառեցաք, գիտացեալ թէ ոչ հաճեցաւ Աստուած ընդ թագաւորութիւնս նորա՝ վասն անմեղ արեանցն, զոր եհեղ յազգէ հաւատացե-

1. Տպ. ելս.

2. Տպ. սրք.

3. Ա.Բ.Գ.Գ.Ե. աստուածասաստ.

4. Տպ. ՇԵ.

լոցն. և եղև, զի մէկ կողմն անձինն թուլացաւ. և յորժամ ետես զաստուածասաստ բարկութիւնն ի վերայ անձին իւրոյ, կամեցաւ զգենուլ զգեստ կրօնաւորութեան և միաւորիլ ¹ ի վանք կրօնաւորութեան ²: Եւ յայնժամ առաքեաց ի կողմն Տաճկաց ի քաղաքն յՈւռհա ³ և բերեալ զտուկ քաղաքին Ուռհայոյ, որում անուն էր Տուկիծ, վասն զի ի մեծամեծաց ⁴ ազգէ էր, և առեալ զթագն դնէր ի գլուխ Տուկծին և երկրպագէր նմա, և նստոյց զնա յաթոռ թագաւորութեանն և ինքն դնացեալ յանապատ և եղև վանական: Եւ Տուկիծն բռնակալեալ ի վերայ թագաւորութեանն Յունաց և զամենայն անհաւատս ⁵ ածէր ի հաւանութիւնս. և եղև ուրախութիւն ի վերայ ամենայն տանն Յունաց վասն Տուկծին:

Յայսմ ամի մեռանէր ⁶ ամենազովելին Տէր Պետրոս կաթողիկոսն Հայոց, որ գլուխ էր մարմնոյ Հայաստանեայց և պարիսպ սրբոյ եկեղեցոյ: Սա կացեալ յաթոռ հայրապետութեան զամս քառասուն և երկու և յաւելաւ առ հարս իւր, և ձեռնադրեաց յաթոռ հայրապետութեանն իւրոյ զերանելին զՏէր Խաչիկ, որ էր քուրորդի իւր, լցեալ ամենայն սրբանունդ առաքինութեամբ և բարեհամբաւ անուամբ, զարդարեալ շնորհօք առաքելականօք և մարգարէականօք: Եւ թաղեցին զՏէր Պետրոսն ի քաղաքն, որ կոչի Սե-

1. Ա. միայնանալ.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. կրօնաւորաց.

3. Գ. Ե. Տպ. Ուռհայոյ.

4. Ա. ի մեծ. Դ. ի մեծաց.

5. Ա. Բ. Գ. Ե. անհաւանսն.

Դ. և զամենայն անհաւանութիւնս ածէր ի հաւանս.

6. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. մեռաւ.

բաստիա, ի վանք սրբոյ Նշանին, հանդերձ բազմութեամբ:

Ի նոյն թուականութեանս Հայոց երկրորդեալ յարձակեցան ազգն անօրինաց ի վերայ հաւատացելոցն Քրիստոսի. և ահա ելեալ գայր ի Պարսից նահանգէն ամիրայ ոմն մեծ և հզօր՝ Գինար անուն, և զօրօք բազմօք գայր անկասկած դառնաշունչ բռնութեամբ և նենգաւոր սրտիւ ծածկեալ զչարութիւն իւր: Եւ անցանէր ¹ անվնաս ի բազում տեղեաց ² և խաղայր գնայր և հասանէր մինչև ի հռչակաւոր քաղաքն և յանուանին, որ կոչի Մելտենի, վասն զի ի բազում ժամանակաց մատնած էր քաղաքն Պարսից՝ թէ անչափ է հարստութիւն ոսկւոյ և արծաթոյ՝ ականց և մարգարտաց և դիպակաց: Եւ էր քաղաքն անպարիսպ. և յորժամ գայր յառաջ զՀասաւն էառ ³ և առ հասարակ կոտորեաց սրով ⁴: Եւ գայր անցանէր ի Մելտենի. և եղև առաջնորդ զօրացն անօրինաց որդին Լիպարտին միաբանեալ ընդ նոսա. և էր յաւուրսն ձմերայնոյ՝ ի մուտսն յիմնակին, յորժամ պատեաց զքաղաքն Մելտենի. և վասն հռչակաւոր անուանն, որ ընդ ամենայն աշխարհն Պարսից տարածեցաւ անուն գեղեցկութեան նորա. յայնժամ որպէս սեաւ ամպ շրջանակաւ պատեաց զամենայն քաղաքն առ հասարակ. և տեսեալ քաղաքացեացն զահաւոր բարկութիւնն՝ միաբան ի փախուստ դարձան արք և կանայք, ծերք և տղայք. և տեղի վախստեան ոչ

1. Ա. անցուցանէր վնաս բազում տեղեաց.

2. Գ. տեղիս.

3. Ա. աւար էառ. Գ. Տպ. զհասարակ էառ.

4. Գ. Ե. Տպ. զնոսա սրով.

գոյր 5: Յայնժամ հատաւ սէր բարեկամաց և յոյս կե-
նաց յամենայն մտաց. ի դառնաշուռնչ բարկութեանցն
մոռանայր հայր զորդի և որդին՝ զհայր. մայր՝ զգուստօր
և դուստր զմայր իւր լայր, եղբայր առ եղբայր՝ և
սիրելիք առ սիրելիս: Եւ յայնժամ լայնատարած
դաշտք քաղաքին առ հասարակ ի փոխուստ ելեալ,
բազմութիւնքն դային 2 ի մէջ 5 թշնամեացն. և տե-
սեալ անօրինացն, 4 սակաւ մի գտեղի առին և հիա-
նային ընդ բազմամբոխութիւն քաղաքին, զի էին ուր-
պէս զաւազ ծովու անթիւ բազմութեամբ. և ոչ հա-
մարձակէին այլազգիքն՝ մինչև փախեան քաղաքացիքն:
Յայնժամ յարձակեցան սրով ի վերայ 5, և ամենայն
սուրբ նոցա առ հասարակ ի գործ արեան սկսեալ
մխեցան. և առ սակաւ ժամ մի լցաւ արեամբ ամե-
նայն քաղաքն. և ծփայր 6 ծայրէ ի ծայր արեամբ
քաղաքն Մելտենի, և ոչ ոք էր որ ողորմէր ծերոց և
կամ տղայոց: Եւ անդ էր տեսանել մարմինքն փա-
ռաւորք և պատուականք, որք անկեալք և թաւա-
լեալք կային ի մէջ արեանցն, և տղայքն ի գիրկս մարցն
մասն առ մասն հարեալ լինէին, և արիւնն և կաթն
ընդ միմեանս միաւորեալ խառնեցան: Եւ ո՞վ կարէ
ի գիր արկանել զաստուածասաստ բարկութիւնն, զսր
յաւուր յայնմիկ կրեաց քաղաքն Մելտենի, վասն զի
փոխանակ քաղցր ցօղոյն՝ արիւն ծածկեալ ունէր զա-
մենայն բոյսս դալարոյ անգաստանացն: Եւ յետ այս-
չափ կատարածի արեանցն և գերութեանց, զորս վա-

1. Ա. ոչ գտանիւր.

2. Տպ. գնային.

3. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. ընդ մէջ.

4. Գ. Ե. թշնամեացն. Տպ. զթշնամին

5. Ա. Բ. Դ. Ե. Տպ. քաղաքին.

6. Գ. և ծփայր և ծայր արեամբ.

ըէր առաջի իւր ի գերութիւն, կանայս պատուականս
և գեղեցիկս և մանկունս և աղջկունս վայելուչս և
անհամար դանձս ոսկւոյ և արծաթոյ անթիւ. և յա-
րուցեալ խաղայր ուրախութեամբ և գայր յաշխարհն
Պարսից և անցեալ¹ զԵփրատ գետն՝ արար ձմերոց
ի Յանձիթ: Եւ յայնժամ զօրքն Հոռոմոց յարձակեցան
զհետ Թուրքին, և ի հասանելն նոցա՝ ոչ համարձակեցան
պատերազմել ընդ նոսա, այլ դարձան խաղաղու-
թեամբ ի Հոռոմս:

Իսկ ի ժամանակս գարնանային հասեալ՝ զնաց
զօրքն այլազգեաց ի գաւառն Տարօնոյ և բռնակա-
լեալ² առ ստորոտ լերամբն Տօրոսի մերձ ի Սասուն:
Եւ լուեալ զայս իշխանին³ Հայոց՝ զօրաւորն և քաջ
որդին Մուշեղայ Թոռնիկ և ժողով արարեալ զամե-
նայն Սասուն և հասանէր ի վերայ զօրացն այլազ-
գեայն: Յայնժամ զօրք այլազգեացն հնչեցուցանէին⁴
զփողս պատերազմին և միաբան ելին ի պատերազմ:
Եւ եղև օրն այն մեծ և ահաւոր՝ վասն զի որպէս
զջոկս առիւծոց զմիմեանս բախէին երկոցունց կող-
մանցն. և յայնժամ գոչեաց քաջն Թոռնիկ և ձայն
տուեալ աջոյ թևին իւրոյ՝ և հասանէր ի վերայ ձա-
խոյ թևին այլազգեացն և պատառէր զնոսա մեծաւ
յաղթութեամբ. և դարձաւ⁵ հայեցաւ ի վանքն սրբոյ
Պարապետին և ուժգին զձայն արձակեալ և ասէր.
« Գլահայ Վանք, սո՛ւրբ Պարապետ, հասի՛ր մեզ յօգ-
նութիւն և արա՛ զօրս զայն երևելի ի վերայ հաւա-

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. ընդ Եփ-

րատ:

2. Ա. Գ. բռնակալեալ կրկնեաց.

3. Ա. իշխանն Հայոց զօրօքն.

4. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. հնչեցուցին.

5. Ա. դարձեալ.

տացելոցս» . և միաբան ձայն տուեալ միմեանց յար-
ձակեցան ի վերայ այլազգեացն և առին զառն և
զամենայն աւարն և դարձուցին զամենայն գերու-
թիւնն . և մնացեալքն յայլազգեացն մաղապուրժ զեր-
ծեալք՝ ամօթով գնացին յաշխարհն Պարսից : Եւ քաջն
Թոռնիկ մեծաւ ուրախութեամբ դարձաւ ի Սասունք՝
գոհանալով զԱստուծոյ, որ ազատեաց զանթիւ բազ-
մութիւնն զՄեղտենւոյ քաղաքին ի ծառայութենէ անօ-
րէն ազգին Պարսից ¹ :

Գարձեալ ի յայսմ ամի և ի նոյն ձմերոցին
եղև նշան անաւոր և հրաշալի, սոսկալի և մեծ բար-
կութիւն ի վերայ քրիստոնէից, վասն զի յառաջագոյն
երևեալ գուշակ անցման հաւատացելոցն Քրիստոսի .
զի որպէս ի պիղծ գիշէն հոտ զազրութեան յառաջա-
գոյն գայ ², այսպիսի օրինակաւս յառաջ քան վկա-
տարածն նշանքն ³ չարաչար երևէին ի վերայ աշխար-
հի՝ դառնաշունչ հողմն հարաւայնոյ : Եւ արդ անա
յաւուր միում յորժամ՝ լուսանայր օր առաւօտուն
և ելանէր ամենայն մարդ ի տանէ իւրմէ, տեսանէին
ի պարզոյ ի վերայ ցամաք գետնոյն կարմիր ձիւն եկեալ .
և էր լցեալ զչորս կողմն աշխարհիս՝ ի յարևելս և յա-
րևմուտ, ի հիւսիս և ի հարաւ . և սկիզբն արար գա-
լոյ ի յաւուր երկուշաբաթւոջ ⁴ և զաւուրս վաթսուն
անդադար եկեալ . ի գիշերն գայր և ի ցերեկն հոսէր
ընդ երեսս երկրի, բայց կարմիր ձիւն մէկ օր էր եկեալ :
Եւ յայնմ ամին եղև անցումն ամենայն չորքոտանեաց՝

1. Գ. Ե. Տ. Գ. Այս նշանս վասն

Հայոց աշխարհաց էր .

2. Ա. Գ. նոյնպէս այս նշանս

վասն Հայոց աշխարհաց էր .

3. Գ. չարչարանաց չարաչար .

4. Գ. Ե. Տ. Գ. երկուշաբաթին .

անասնոց և գազանաց՝ և թռչնոց. և ի սաստիկ բարկութենէն ոչ գաանէին կերակուր իւրեանց, ի շէն առ հասարակ դէմ՝ արարեալ նոցա և յիւրեանց թշնամիսն ապաւինէին: Եւ յայնժամ ամենայն ոք անխնայ կոտորէր զնոսա անողորմաբար. վասն զի անասունքն ջուր ջուր ¹ լինէին, և թռչունքն երամ երամ ի փողոցս և ի տունս մտանէին. և անդ էր տեսանել զահաւոր կատարածն ի վերայ անասնոց և թռչնոց վասն մեղաց որդւոց մարդկան: Իսկ որ ողորմածքն էին՝ ի տունս իւրեանց կերակրէին զնոսա զամենայն աւուրս ձմերանն և արձակէին զնոսա խաղաղութեամբ. և առ հասարակ ամենայն ոք ի գութս ողորմութեան դառնային ² ի վերայ անասնոցն: Եւ մեծ ամիրայն՝ Նսրբտօլ, որ նստէր ի քաղաքն Մուֆարդին, քաւասուն քուցորենոյ և գարւոյ, կորեկոյ և զայլ ամենայն ընդաց ցանել հրամայեաց ընդ դաշտս և ընդ լեռինս վասն թռչնոցն, և խոտ և յարդ անչափ յաղագս անասնոցն, և այսպիսի օրինակաւս բազում անասունք և թռչունք ապրեցան ի բազմութենէ ³ անտի:

Յայսմ ամի եղև սով սաստիկ ընդ ⁴ երկիր, և բազումք մեռան չարաչար և դառն մահուամբ յեբեսաց սովոյն, վասն զի ի սպառնութենէ ձեանն անձրև ոչ եկն յերկիր, և վաստակ ոչ եղև, և բազում պրտղաբերք չորացան. և եղև ի փոխել միւս այլ տարւոյն՝ եղև լիութիւն և առատութիւն ամենայն կերակրոց, վասն զի մէկ մոգն ⁵ հարիւր վաստակեաց ⁶:

1. Ա. Դ. ջուրել ջուրել.

2. Բ. Գ. դառնայր.

3. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. ի բարկութենէ.

4. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. ամենայն.

5. Ա. Բ. Գ. Ե. Տպ. մութն.

Դ. մութն.

6. Ա. շնորհօքն Աստուծոյ.

Իսկ ի վերանալ Թուականութեանս Հայոց յամի
ՇԸ ժամանեալ հասանէր արհաւիրք և կատարածք մա-
հաբերք ի վերայ հաւատացելոց Քրիստոսի, զորս ոչ
կարեմք պատմել զոր ինչ¹ գործեցաւ յամիս այսմիկ
ազէտ ահաւոր դառնութեան. վասն զի շարժեցաւ
ամենայն տունն Պարսից առ հասարակ և յարուցեալ
գային ահագին բազմութեամբ առանց համարոյ՝ որ-
պէս գաւազ ծովու, և խաղայր հասանէր ի վերայ հա-
ւատացելոց տանն Հայոց. և բազում գաւառք մա-
շեալք լինէին սրով և գերութեամբ յերկից ամբարիշտ
գազանացս այսոցիկ, որք ելեալք² ի տիւանէն Տուղ-
րիլ սուլտանէն ամիրայք երեք՝ Սամուխն և Ամրքափրն³
և Գիճաճիճի, արք չարք և արիւնարբուք առաւել քան
զգազանս, և սևագունդ զօրօք և մահաբեր նշանօք հա-
սանէին ի վերայ բազմամբոխ և նշանաւոր քաղաքին
Սեբաստիոյ. և մռնչալով որոտային և կամեցան զմե-
ծասաստ բարկութիւն իւրեանց ածել ի վերայ հաւա-
տացելոցն Քրիստոսի և մանաւանդ խորհեցան ի միտս
իւրեանց ձերբակալս առնել զորդիսն Սենեքարիմայ
զորդիք⁴ Թագաւորին Հայոց՝ զԱտոմ և զԱպուսահլ⁵,
զորս յառաջագոյն նոցա լուեալ⁶ զօրացն այլազգեացն՝
փախեան ի Խաւանէքն⁷, և այլ բազում իշխանքն
գնացին զհետ: Եւ յօր բարեկենգանի Վարդապառին
պատեալ զքաղաքն բազմութիւն զօրացն անօրինացն
և պաշարեաց առ հասարակ շուրջանակի զամենայն

1. Դ. Ե. Տպ. ինչ գործ.

2. Ա. Գ. Երն. Բ. Դ. Ե. Տպ.
Ելան.

3. Ա. Ամիրքափրն.

4. Ա. զորդիք (չիք).

5. Ա. զԱպուսուար.

6. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. լուեալ զգալ.

7. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. ի Խաւա-
տանէքն.

քաղաքն. և սուր ի գործ մտեալ մամենայն զօրացն և անհամար մարմինք չարաչար խոցմամբ ի յերկիր թաւալէին, և հոսեալ արեանցն ընոյր զերկիր, որ և տեսողացն սոսկալի երեւէին. վասն զի որպէս փայտ անտառի կուտեալ լինէին մարմինք պատուականք ի վերայ երկրի, և արեամբ ծածկեալ եղև հող երկրի ի բազմութենէ դիականցն: Եւ զի անպարհուպ էր քաղաքն Սեբաստիոյ, իսկ այլազգիքն զառաջինն ոչ համարձակեցան մտանել ի քաղաքն, զի տեսանէին զբազմութիւն եկեղեցեացն սպիտակս և գումբեթաձևս, գիտացին եթէ վրանք զօրացն ¹ իցեն. և իբրև գիտացին ² յայնժամ զաստուածասատ բարկութիւնն ածին ի վերայ քրիստոնէիցն, անողորմ և անխնայ կոտորեցին զայնքան բազմութիւն քաղաքին և անթիւ և անհամար աւարաւ և գերութեամբ արանց և կանանց, մանկունս և աղջկունս վարէին ի գերութիւն և այնչափ ³ փանձս ոսկւոյ և արծաթոյ, ականց ⁴ և մարգարտաց և դիպակաց յափշտակեալ հանին ի Սեբաստիոյ, և վասն զի տուն եղև ⁵ նա Հայոց թագաւորացն: Եւ էր օրն այն դառնաշունչ և չար ի վերայ բնակչաց քաղաքին, վասն զի առ սակաւ ժամ մի եղև ⁶ քաղաքն և դաշտն արեամբ լցեալ. և գետն՝ որ անցանէր ընդ մէջ քաղաքին՝ փոխանակ յստակ ջրոյն ⁷ ի յարիւն դարձուցանէր զգոյնն, և բազումք այն էին, որ հրով այրեցան. և ահա անկեալ կային բազում իշխանք և մեծ և փառաւորք՝ մահաբեր խոցմամբ ի մէջ մաքուր

1. Ա. զօրացն ոց Հայ.

2. Ա. գիտացին ստոյգն.

3. Ա. Բ. Դ. Ե. անչափ.

4. Ա. Դ. ականց պատուականաց.

5. Ա. տուն էր.

6. Տպ. աւեր եղև.

7. Դ. փոխանակ ըստ ջրոյն.

և պատուական դիականցն արեամբ ծածկեալք լինէին, և ի սպիտակութենէ մարմնոցն որպէս զաստեղս փայլէին: Զի՞նչ և վասն քահանայիցն և սարկաւազացն ասացից և յաղագս վեց ¹ հարիւր եկեղեցեացն, որ ի նմա կային. ամենայն սրով ² վճարեցան: Բազում կոյսք և հարսուճք և փառաւոր սիկնայք վարեցան ի գերութիւն յաշխարհն Պարսից, և սակաւ ժամ մի եղև Սեբաստիա իբրև զխուղ մի այրեցեալ հրով: Եւ կացեալ զօրք այլազգեացն ի Սեբաստիա աւուրս ութ ³ և խաղաց գնաց յաշխարհն Պարսից անթիւ և անհամար գերութեամբ:

Ալ կարասցէ մի ըստ միոջէ պատմել զկորուստ բարկութեանն և զլաց ապաշաւանաց տանս Հայոց, զոր յանօրէն և յարեանարբու գազանացն զօրացն Քուրբաց ⁴ կրեաց յանտիրութենէ, ի սուտ պահապանացն, ի տկար և ի թուլամորթ վատ ազգին Յունաց. վասն զի մի առ մի քակեալ հանին զքաջ զգօրականն ի տանէն Հայոց, զորս հանին յարկաց և ի գաւառաց և բարձեալ խափանեցին զաթուռ թագաւորութեանն Հայոց. քակեցին զցանկ պահպանութեանն զօրաց և զօրավարաց. և ազգն Հռոմոց իւրեանց անուն ⁵ քաջութեան զանդարձ փախչելն արարին պարծանք. նմանեցան վատ հովուացն, որ յորժամ զգայլն տեսանէ՝ փախչի ⁶: Սակայն Հռոմք յայն ջանս ջանացան ⁷, որ լուր ⁸ զպարիսպ ամրութեան

1. Ա. յաղագս հարիւր.

2. Տպ. հրով.

3. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. զաւուրս ութ.

4. Ա. Դ. այլազգեաց.

5. Ա. Դ. անուն (չիք).

6. Գ. ի խոյս տայ.

7. Ա. Դ. ջանացին.

8. Ա. զուր.

տանս Հայոց քակեալ կործանեցին և զՊարսիկք ի վերայ արձակեցին սրով և զամենայն յաղթութիւնն՝ իւրեանց համարեցան՝ և ինքեանք անպատկառելի երեսօք կուրտ զօրավարօք և ներքինի զօրօք զՀայք պահել ջանային, մինչ և Պարսիկք անտէր տեսին զամենայն արևելք. և յայնժամ մեծաւ զօրութեամբ զօրացան այլազգիքն, որ ի մէկ տարւոյ հասան մինչև ի դուռն Կոստանդնուպօլսի և առին զամենայն աշխարհն Հոռոմոց, զքաղաքս ծովեզերաց և զկղզիս նոցա և արարին զազգն Յունաց որպէս զքանտարկեալս ի ներս ի Կոստանդնուպօլիս: Եւ յորժամ առաւ Հայք ի Յունաց, արգելաւ ամենայն չարութիւնն Հոռոմոց յազգէն Հայոց. և զկնի այսորիկ հնարեցան այլ կերպիւ պատերազմ յարուցանել ընդ ազգն Հայոց. նստան ի քննութիւն Հայոց² և այսու տտեալ³ զհանդէս պատերազմին, զմարտի⁴ և զկռիւս և զաղմուկ յեկեզեցի Աստուծոյ կարգեալ հաստատեցին: Ի Պարսից պատերազմէն յօժարութեամբ փախչին և զամենայն ճշմարիտ հաւատացեալքս Քրիստոսի ի հաւատոյն ջանային⁵ խափանել և խախտել, վասն զի յորժամ այր քաջ և զօրաւոր գտանէին, զաչան խաւորեցուցանէին և կամ ի ծովն ձգեալ խեղդամահ սատակէին. և այն էր զոյթ յօժարութեան նոցա, որպէս զամենայն իշխանսն Հայոց և զքաջ զօրականսն հանին յարևելից և բերին⁶ բնակեցուցին ի Յոյնսն⁷.

1. Ա. համարեցին.

2. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. ի քննունութիւն հաւատոյ.

3. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. տտեալ անարգեցին.

4. Ա. Գ. Գ. Ե. Տպ. զօր մարտի.

5. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. ջանան.

6. Ա. բերեալ.

7. Ա. ի Յոյնսն.

և յայնժամ ինքեանք զմանկութեան արիութիւնն ¹ ի կուրտս փոխարկեցին և փոխանակ լեկուր զրեհացն, զոր քաջքն զգենուին, նոքա զծոցն հանդերձիցն լայն և երկայն արարին և փոխանակ պողոզատ սաղաւարտին պէլետառ ² եղին և փոխանակ երկաթապատ թիկանցն՝ զփողպատն ի վերայ յուսոցն լայն արարին. և որպէս կանայք հեզ և ցած ³ խօսին, քաջ և մանուկ արանց հանապազ կորուստ խորհին. և ի ձեռաց ⁴ սոցա ամենայն հաւատացեալք մատնեցան ի գերութիւն յաշխարհն Պարսից:

Յայսմ ժամանակիս թագաւորն Տուկիծ խորհեցաւ խորհուրդ շար և կամեցաւ բառնալ և խափանել զաթոռ հայրապետութեան սրբոյն Գրիգորի ի տանէն Հայոց. և որպէս ասացաքս, յարուցանէր հալածանս և առնէր քննութիւնս պէտպէս յաղագս հաւատոյ Հայաստանեայց ազգիս: Մանաւանդ յորժամ մեռաւ Տէր Պետրոսն, յայնժամ յարեան Հոռոմք ի վերայ սուրբ Աթոռոյն և կամեցան եղծանել զնա և կամեցան տռ հասարակ դարձուցանել զՀայք ⁵ ի հաւատն անօրէն Քաղկեդոնի: Եւ յայսմ ժամու արարին Հոռոմք իննդիւր բազմութեան գանձուցն ոսկւոյ և արծաթոյ Տեառն Պետրոսի Հայոց կաթողիկոսի և զբազումս ի խոշտանգս ⁶ մատնեցին ի Սեբաստիա և զօծեալն ի յաթոռ հայրապետութեանն զՏէր Խաչիկ հանդերձ եպիսկոպոսօք տարան ի Պոստանդնուպօլիս

1. Ա. Բ. Գ. Ե. Տպ. զմանկութիւնն արիութեանն.
2. Ա. Դ. պէլետառ.
3. Ե. Տպ. ծածուկ.
4. Ա. Դ. Դ. Ե. Տպ. որ և

ի ձեռաց.

5. Ա. զՀայք ի յանօրէն դաւանութիւն.

6. Տպ. ի խոշտանգանս.

և զամենագովելին զՏէր Եղիսէ և պահեցին զնոսա յաքսորս զամս երիս. և յաւուրսն յայնոսիկ բազում վտանգ գործեցաւ ի հաւատս Հայոց: Եւ յայնժամ թագաւորքն ¹ և իշխանքն Հայոց, Գագիկ Անեցի և Ատոմ և Ապուսահլ՝ որդիք Սենեքարիմայ ² ջան յանձինս կրեցին և հազիւ կարացին հանել զնոսա: Եւ զկնի այս ամենայն եղելոցս նստուցին ³ յաթոռ հայրապետութեան ⁴ ի Թաւրուր. և կացեալ անդ զամս երիս և ընդ ամենայն վեց ամ կալեալ զաթոռ հայրապետութեանն Տէր Խաչիկ:

Իսկ ի գալ հասանել մերոյ թուահանութեանս ի յամս ՇԺԱ հարուածք չար և դժնդակ դառն օդով սիրեալ տարածեցաւ ի վերայ հաւատացելոց Քրիստոսի: Զի եղև յաւուրս աշնանային և յամսեանն յարեգի բարկութիւն շարժեցաւ ի Դրանէն Պարսից և գային արք երեք մեծք և երևելիք ի տիւանէ անտի Տուղրէլ սուլտանէն, որք են այսոքիկ՝ Սլար-Խորասան ⁵ և Ճմճմ և Իսուլվ. և սոքա բազում արեան հեղմամբ գային ի վերայ ազգին քրիստոնէից. և հասեալ նոցա բազում զօրօք ի գաւառն, որ կոչի Պաղին, և սրով սրտմտութեամբ հեղաւ բազում արիւն ի հաւատացելոցն, և գերեցաւ ամենայն գաւառն Պաղնայ: Եւ անտի յարուցեալ գային սրպէս զօձ թունաւորք և հասանէր ⁶ ի վերայ գաւառին Թլմխոյ յԱրկնոյ և առանց պատրաստութեան գտանէր զամենայն գա-

1. Ա. Բ. Թագաւորն.

2. Տպ. մեծաւ աշխատութեամբ.

3. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. նստուցանէին. Բ. նստուցանէին.

4. Ա. Դ. զՏէր Խաչիկ.

5. Ա. Սլար-Խորան. Բ. Դ. Դ.

Ե. Սլար-Խորանան.

6. Ա. Դ. հասանէին.

ւառն: Եւ եղև յորժամ տեսին զամենայն երկիրն յանամրութիւնս ¹ և գաւառն ամենայն կային ի մեծ ուրախութեան: Իսկ նոքա որպէս զարեանարբու գայլ և կամ իբրև զկատաղի շունս սրով անողորմ յարձակեցան ի կոտորել զամենայն գաւառն առ հասարակ: Եւ էր երկիրն ամենայն բոլոր շէն, լցած ² մարդով և անասնով, և էր բազմամբոխ ³ յամենայն գաւառն, և յարեգի չորս ⁴ յաւուր շաբաթու յութերորդ ժամուն լցաւ լայնատարած դաշտն արեամբ ⁵ և գերութեամբ և անողորմ կոտորածով, զորս ոչ կարեմք պատմել. բազում և անթիւ այն էին, որ կրակով ⁶ այրեցան. և յամենայն գաւառն ոչ ոք էր, որ կարաց զերժանել յերեսաց սրոյն. և յաւուր յայնմիկ բազումք հասին մարտիրոսութեան ⁷: Եւ զինի անհամար գերութեանն և անհամար ⁸ կոտորածոյն ասացից և զճմարիտ քահանայիցն Աստուծոյ՝ զՔրիստափոր և զորդիս նորա զԹորոս և զՍտեփանոս, որ հանդերձ ամենայն ժողովրդեամբն մարտիրոսացան. վասն զի յորժամ տեսաւ զբազմութիւն զորացն այլազգեացն, ժողովեաց զամենայն գիւղն յեկեղեցին՝ զարն և զկանայս հանդերձ տղայօքն և ինքն սկիզբն արար պատարագին Քրիստոսի ⁹ և հաղորդեցոյց ¹⁰ առ հասարակ զամենայն ժողովուրդն: Եւ զօրքն անօրինաց պատեալ ¹¹ շուրջ զեկեղեցւովն, և դասք հաւատացելոցն, որք հաղորդէին, մի առ մի

1. Ա. յանամրութեան. Գ. Ե.
ամրութիւն.
2. Ա. լցեալ.
3. Տպ. բազում ամբոխ.
4. Ա. Գ. երրորդ.
5. Ա. արամբ.

6. Ա. Գ. հրով.
7. Բ. Տպ. ի մարտիրոսութիւն.
8. Ա. անչափ.
9. Տպ. Աստուծոյ.
10. Ա. հաղորդեաց.
11. Ա. պատեալ էին.

ելանէին առ արիւնարբու գազանքն, և նաքա սրախող-
խող առնէին զհաւատացեալսն Քրիստոսի. և յորժամ
մնացեալ լինէր ինքն և որդիքն իւր, ծունը կրկնեցին
Աստուծոյ և գոհանալով համբուրեցին զմիմեանս, և
ելեալ նոցա ընկալան զմարտիրոսական մահն բարի
խոստովանութեամբ ի Քրիստոս Յիսուս: Եւ յորժամ
լուաւ զչար բարկութիւն կատարածիս ամիրայն, որ
նստէր յԱմիթ քաղաքի, որդին Նսրըտօլայ, գրեաց առ
Սլար-Նորասանն և հաստատեաց ընդ նմա սէր և զա-
մենայն գերութիւնն հրամայեաց ծախել ի գաւառն իւր,
վասն զի էր բորի և ողորմած ի վերայ քրիստոնէից
ազգին. և եհան հրովարտակ ընդ ամենայն երկիրն, զի
դնեսցեն զամենայն զգերութիւնն. և արարին այնպէս:
Եւ յորժամ յԱմիթ ի ծախ բերէին, բազումք ի գուռն
քաղաքին մարտիրոսացան. և տեսանէին լոյս իջեալ
յերկնից ի վերայ նոցա՝ հրակերպ տեսեամբ:

Արդ ո՞վ կարասցէ ¹ պատմել զկատարածս և զան-
ցումն կատարածիս տանն Հայոց. զի արեամբ ծած-
կեցաւ առ հասարակ ամենայն արարածք և սմբակք
երիվարաց նոցա մաշեցին զլերինս և զբլուրս, որ և
ի բազմութենէ դիակացն հոտեցաւ երկիր և անհամար
գերութեանցն ² լցաւ ամենայն տուն Պարսից, և արեամբ
արբեալ եղեն ամենայն ազգ գազանաց. և ի լաց
և ի սուգ տրտմութեան մտեալ նստան ամենայն որ-
դիք մարդկան հաւատացելոցն Քրիստոսի, վասն զի
արարիչն Աստուած դարձոյց ի մէնջ զերեսս բարերա-
րութեան իւրոյ. այս եղև վասն մեղաց և չար գնա-
ցից մերոց, և մատնեաց զմեզ անօրէն և չար գազան

1. Բ. կարէ.

|| 2. Ա. գերութեամբն.

ազգին Թուրքաց, ըստ բանի մարգարէին՝ որ ասաց. ¹ «Աստուած» թէ մերժեցեր զմեզ և աւերեցեր և բարկացար և գթասցիս և ոչ ելեր ² ընդ զօրս մեր, գարծուցեր զմեզ յետս քան զթշնամիս մեր, և ասելիք մեր յափշտակեցին զմեզ. ետուր զմեզ որպէս զօշխար ի գենումն ³ և ընդ հեթանոսս ցրուեցեր զմեզ» : Իսկ յետ այսչափ բարկութեանս և կատարածիս՝ որ եղև, խաղացուցին ⁴ զբազմութիւն գերութեան յաշխարհն Պարսից և տանէին զնոսա երամ եթամ որպէս զբազմութիւն թուչնոց. և տեսեալ զնոսա ազգն այլազգեացն հիանային և հարցուկ լինէին առ ⁵ գերեալսն և ասէին, եթէ՛ «Չի՞նք գերեցայք այդչափ անպատրաստութեամբ ⁶ և վասն է՞ր յառաջագէտ ոչ կարացիք լինել, և ելեալ ⁷ էիք փախստական կամ լսելով կամ նշանօք» : Եւ նոքա ասացին, եթէ՛ «Բնաւ ամենեւին ոչ կարացաք ⁸ իմանալ» : Եւ ասացին կանայք այլազգեացն, եթէ՛ «Ահա այս էր նշանն կատարածին ձերոյ. յորժամ յերեկորէն ձեր հաւն խօսէր և ձեր պախրէն և կամ ոչխաբն ի նստուկ աղբէր, այն էր նշան բարկութեան» : Եւ ասացին ազգ գերեացն, թէ՛ «Այդ բազում անգամ լինէր յաշխարհն մեր, և ոչ կարացաք գիտել, եթէ նշան բարկութեան է մեզ» :

Յետ այսր ամենայնի, զոր ասացաք զկատարածն

1. Տպ. ասաց ընդ Աստուած.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. ելեր Աստուած.

3. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. ի սպանումն.

4. Դ. խաղացոյց. Բ. Տպ. իս-

ղաղացուցին.

5. Տպ. ընդ.

6. Ա. պատրաստութեամբ.

7. Գ. եղեալ.

8. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. ոչ կարացաք զայս.

բարկութեանս, հասաւ չար համբաւս այս առ թագա-
ւորն Տուկիճ. և յայնժամ զօրաժողով արարեալ և
կացուցանէր զօրավար զմեծ իշխանն, որ կոչէր Փռան-
գապօլ, և առաքեաց զնա բազում զօրօք ի գաւառն
Թլմխոյ, և գային հասանէին ի Թլմուխ մեծաւ զօրու-
թեամբ: Եւ արար զօրաժողով Ուռհայոյ տուկն, որոյ
անունն ասէին Գաւատանոս, այր քաջ և հզօր ի պա-
տերազմի և անուանի ի վերայ երկրի. և նորա զօրաժո-
ղով ¹ արարեալ զՈւռհա և զՍարկառ և զՀարսնմսուր ²
և խաղայր զօրօք ի վերայ Տաճկաց և վրէժինդիր լի-
նէր ³ արեան քրիստոնէիցն, զոր հեղին, և երթեալ բա-
զում զօրօք բանակ հարկանէր ի դաշտ Թլմխոյ, և տե-
սանէր ի տեղիս զայնքան բազմութիւն կոտորածին՝ լա-
յին առ հասարակ ամենայն զօրքն: Իսկ զօրք Թուր-
քացն լուեալ զգալ զօրացն Հոռոմոց, փախեան յաշ-
խարհն Պարսից, և յայնժամ Գաւատանոսն գոչեաց
որպէս զառիւծ ի վերայ Տաճկաց և յարձակեցաւ ի
պատերազմ ի վերայ քաղաքին Ամթայ, մանաւանդ
զի յայնմ աւուրսն զմեծ ամիրայն զամիր Սայիտ զոր-
դի Նորրտօլայ դեղեալ էին քաղաքացիքն և սպանեալ:
Իսկ յորժամ լուան քաղաքացիքն զգալ զօրացն Հո-
ռոմոց, յուղարկեցին ⁴ գաղտ առ Փռանգապօլն տասն
հազար դահեկան. և արար Փռանգապօլն գաղտուկ
սէր ընդ Տաճկունքն. և գիտացեալ զայն Գաւատանո-
սին՝ նախատեաց յոյժ զՓռանգապօլն. և յորժամ
հասան ⁵ ի դուռն քաղաքին Ամթայ, ի տեղին՝ ուր

1. Ա. Ժողով.

2. Ա. Հարսնմար. Գ. Ե. Հա-
ամսուր. Տգ. Հասանմսուր.

3. Ա. Գ. Գ. լինէր ի վերայ.

4. Ա. առաքեցին.

5. Ա. հասին.

Հոգւոյ զոգոսն կոչի 1, ելին ամենայն զօրք այլազգեացն ի պատերազմ: Իսկ Փռանգապօլն զպատերազմն նենգաւորութեամբ Գաւատանոսին տայ և ինքն ամենայն զօրօքն ի յետ կայր պարսպ ի պատերազմէն, և հեծեալք վաթսուն հազար ընդ նմա: Եւ յորժամ խըմբեցաւ պատերազմն, մի ոմն ի զօրաց այլազգեացն այր քաջ, որում անուն ասէին Հէճն-Պշարայ, մեծ ոճիրս գործէր զօրացն Հոռոմոց, որպէս զարծիւ 2 պատառէր զճախատ Գաւատանոսին զօրացն և ի ներս դառնայր կրկնէր: Եւ տեսեալ զայն Գաւատանոսն, ձայն տուեալ 3 ձիոյ և ասէր՝ թէ «զՊամամն մատուցէք ինձ»: Եւ իբրև ելեալ գայր Պշարայ, Գաւատանոսն որպէս զառիւծ ի վերայ յարձակեցաւ և նիզակաւն հարեալ զսիրտն՝ պատառեաց զերկաթն և յայնկոյս հանեալ զգեղարդն. և երկոքեանն ի ձիոյ անկեալ լինէին: Եւ քախեալ երկոցունց կողմանց ի վերայ՝ սպանաւ ի նոյն տեղին Գաւատանոսն, և Պշարայ սատակեալ կայր ի մէջ նիզակին: Եւ լուեալ քաղաքացիքն, եթէ մեռաւ Գաւատանոսն, միաբան առ հասարակ ի դուրս քախեալ ելանէին: Եւ յայնժամ մի ոմն ի զօրաց Գաւատանոսին գնացեալ առ Փռանգապօլն և դատախազ վարէր ընդ նմա վառն մահուանն Գաւատանոսի, որում անուն Տավառ ասէին. և իմացեալ զայս Փռանգապօլն՝ յարձակեցաւ ի վերայ այլազգեացն և արար սաստիկ կոտորած ի դուռն քաղաքին՝ հնդետասան հազար, և դարձաւ ի Հոռոմը 4:

1. Գ. Ե. Տպ. կոչեն.

2. Ա. զարծուի Գ. Ե. Տպ. առիւծ.

3. Տպ. առեայ.

4. Ե. Տպ. ի Հոռոմ աշխարհ.

Յայսմ ամի ժողով արարեալ ոմն Յեհնուկ անուն, հինգ հազար արամբք գնացեալ ի վերայ Քրդաստանաց ի Գաւառն Ամթայ ի տեղին՝ ուր Ճեպու-Շահար կոչի. և առեալ բազում և անթիւ աւար՝ ոչ խարս և պախրէս, ձիս և ծառայս և այլ բազում աւարս՝ և գայր ի բերդն, որ կոչի Սեւերակս. և հասանէր ի հետ՝ որ աւագ էր Քրդացն՝ որում անուն Խալթ¹ ասէին, ինքն և իւր երեք որդիքն. և տեսեալ Յեհնուկն և իւր զօրքն ի փախուստ դարձան: Եւ յայնժամ աստուածասաստ բարկութիւնն հեղաւ ի վերայ նոցա, վասն զի հասան² յԱմթայ զօրք և արարին բազում կոտորածս և թափեցին զամենայն առն և զգերութիւնն:

Յայսմ ամի գնաց Փռանգապօլն ի Վարնոյ քաղաք և անդ հանդիպեալ թուրք զօրացն՝ որ կոտորէր³ զԳաւառն Թլմխոյ, և հարան ընդ միմեանս ի պատերազմ. և յաղթեաց նոցա Փռանգապօլն և կոտորեաց զամենայն զօրսն Թուրքաց և սատակեաց զամիրայն այլազգեացն՝ որում անուն Իսոււի⁴ ասէին, և արար անթիւ աւար և թափեաց անթիւ գերութիւն ի նոցանէ: Իսկ յորժամ լուաւ թագաւորն Տուկիժ զմահ Դաւատանոսին, որ նենգութեամբ Փռանգապօլին եղև, կոչեաց զնա ի Վոստանդնուպօլիս, և ծովահեղձ արար զնա, վէմ կապեաց ի պարանոցն և ընկէց յՈվկիանոս:

Ի արձեալ ի թուականութեանս Հայոց և յամի ՇԺԳ զօրաժողով արար թագաւորն Պարսից Ապօլան⁵

1. Ա. Դ. Տպ. Խալդ.

2. Ա. Տպ. հասին.

3. Ա. Դ. Դ. Ե. Տպ. կոտոր.

բեալ էր.

4. Ա. Տպ. Ուսուի.

5. Գ. Տպ. Աբասլան.

սուլտանն, եղբայր Տուղրիլ սուլտանայ, որ զինի մահուան եղբօրն նստաւ յաթու թագաւորութեանն, զօրաժողով արարեալ զՊարսիկս և զաղգս Թուրքաց և զամենայն Խուժաստան աշխարհն մինչև ի Սագաստան. և շարժեալ մեծաւ ցասմամբ և ահագին բազմութեամբ՝ ծփայր չարեօք ալեօք և խաղայր որպէս զգետս յարուցեալ մըրկաբեր բարկութեամբ և որպէս զգազան արիւնարբու՝ ընութեամբ զայրացեալ և գայր հատանէր ի Հայաստան աշխարհս և անհամար բազմութեամբ զօրօք մտանէր յաշխարհն Աղուանից և մասնեաց զնոսա ի սուրս և ի գերութիւնս. և անթիւ և անհամար արար զանցումն քրիստոնէից, որ ոչ ոք կարէ պատմել զկատարածն դառնաշունչ աղետիցն հաւատացելոցն Քրիստոսի, վասն զի դառն ճաշակմամբ ընկալան զմահն ի կատարեալ չարաթոյն ազգէն թուրքաց. և ի բազմութենէ զօրացն ծածկեալ եղև ամենայն երեսք դաշտացն, և փակեաց զամենայն տեղի փախստեան: Եւ ահա աստ կատարեցան բանք Փրկչին որ ասաց, թէ «Վայ իցէ յղեաց և ստնտուաց յաւուրսն յայնոսիկ»՝ վասն զի բազում քահանայք և կրօնաւորք և հայրապետք և փառաւոր իշխանք ընկալան զմահս դառնաշունչս և եղեն կերակուր գազանաց և թռչնոց: Եւ զինի այսչափ² բարկութեանս առաքեաց սուլտանն առ թագաւորն Աղուանից ի Վիւրիկէ և խնդրեաց զգուսարն իւր³ ի կնութիւն, որ յաղագոս ահին տուեալ եղև. և արար սուլտանն ընդ նմա սէր և խաղաղութիւն յաւիտեան և զթագաւորն Աղուանից զՎիւրիկէ զորդի Գաւթի Անհողինի

1. Ա. Տպ. արիւնարբութեամբ.

3. Ա. նորա.

2. Գ. այս չար.

յուզարկեաց մեծաւ պատուով ի քաղաքն իւր Լօռէ բազում ընծայիւք: Եւ անտի յարուցեալ սուլտանն ահագին բազմութեամբն իւրով մտաւ յաշխարհն Վրաց և մեծաւ սրտմտութեամբ մատնեաց զնոսա ի սուր և ի գերութիւն. և իջեալ բանակեցաւ ¹ ի գաւառն, որ կոչի Ջաւալիս ², և պատերազմաւ մեծաւ պատեաց զքաղաքն՝ որ կոչի Ալախ ³. և ուժգին զօրութեամբն առաւ Ալախ քաղաքն. և առհասարակ զամենայն քաղաքն որով կոտորեաց՝ զայր և զկին՝ անողորմ և զամենայն քահանայսն և զկրօնաւորսն և զիշխանսն սրախողխող արարեալ. և լցաւ ամենայն քաղաքն արեամբ. և անհամար մանկունս և աղջկունս տարան ի Պարսիկս ի գերութիւն, և դանձս ոսկւոյ և արծաթոյ՝ տկանց և մարգարտացն որ ⁴ ոչ էր ⁵ թիւ:

Յայսմ ամի յարուցեալ սուլտանն մեծաւ յաղթութեամբ և խաղաց չար վիշապն Պարսից և գայր մտանէր յաշխարհն Հայոց և զաստուածասաստ բարկութիւնն հեղոյր ի վերայ տանն արևելից և արբուցանէր զմաղձն դառնութեան իւրոյ ամենայն աղգին Հայոց. և սիւսեցաւ ըոյ բորբոքեալ մահու առհասարակ ⁶ հաւատացելոյ Քրիստոսի, և լցաւ ամենայն տունն Հայոց արեամբ, սրով և գերութեամբ: Եւ յարուցեալ գայր որպէս զամպս սևացեալս և իջեալ ի վերայ թագաւորաբնակ քաղաքին Անւոյ և պատեաց առհասարակ շուրջանակաւ ⁷ նման չար վիշապի:

1. Ա. Դ. բնակեցաւ.

2. Ա. Դ. Ախալ. Ե. Տպ. Ջաւալիս.

3. Գ. Ե. Տպ. Ախալ.

4. Գ. որոյ ոչ գոյ թիւ. Դ. Ե.

Տպ. որ ոչ գոյ թիւ.

5. Ա. գոյր.

6. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. առհասարակ ամենայն.

7. Ա. շուրջանակի.

Եւ տեսեալ բազմութիւն քաղաքին՝ դողաց առհասարակ, և պատրաստեցան ի պատերազմ ընդդէմ Պարսից՝ ուժգին զօրութեամբ: Իսկ զօրք անօրինացն յարձակեցան փաղանաբար ի պատերազմ մեծաւ սրտմտութեամբ և ի քաղաքն Անի հարկանէին զզօրսն Հոռոմոյ՝ և դումարեցին զնոսա առհասարակ ի քաղաքն, և ահաւոր պատերազմաւ արկանէին զքաղաքն ի մեծ վտանգս: Եւ յայնժամ յահէ չար գազանին՝² դողաց սասանելով ամենայն ազգն հաւատացելոց, սկսան լալ հայր ի վերայ որդւոյն իւրոյ և որդի ի վերայ հօր իւրոյ, լայր մայր ի վերայ՝³ դստերն և դուստր ի վերայ մօր իւրոյ, լայր եղբայր՝ զեղբայր, լայր սիրելի՝ զսիրելիս՝⁴ իւր: Եւ ահա ամենայն բազմութիւն քաղաքին Անւոյ կային ի մեծ վտանգի, և պատերազմն ևս առաւել սաստկանայր յոյժ, որ և սասանէր ամենայն քաղաքն: Եւ յերկարել պատերազմացն՝ աղօթից և պահոց սկիզբն արար ամենայն քաղաքն և լալով և հառաչանօք միաբան ձայն առ Աստուած արձակէին, զի վրկեցցէ զնոսա ի չար գազանէն: Վասն զի էր Անի բազմամբոխ, քաղաքն լցեալ բիւր բիւրուց արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց, որ հիացումն արկանէր տեսողացն, զոր կարծեալ զօրացն բազմաց՝ եթէ մեծ մասն աշխարհիս Հայոց իցէ, և յայնմ աւուր հազար և մէկ եկեղեցի ի պատարագի կայր ի յԱնի: Եւ էր քաղաքն շուրջանակի քարակաուր՝⁵ և էր գետն Մխուրեան շրջապատ, բայց միայն ի մի կողմն տեղի ինչ կայր դոյր՝ որպէս թէ նետընկէց մի, զոր բաբնով փլուցին

1. Տպ. Հայոց.

2. Ի գազանացն.

3. Տպ. ի վերայ որդւոյ իւրոյ.

4. Տպ. առ սիրելիս.

5. Ա. քար և կիր.

այլազգիքն. և բազում աւուրս պատերազմեալ ոչ կարացին մտանել ի քաղաքն, յայնժամ թուլացան ի պատերազմէն: Իսկ անօրէն իշխանքն Հռոմոց՝ զորս կացուցեալ էր թագաւորն պահապանս տանն Հայոց, Բագրատ հայրն Սմբատայ և Գրիգոր Բակուրանին օրդին՝ Վրացի ազգաւ, սկսան սոքօք՝¹ ամրանալ ի վերին բերդն և ի ներքին: Եւ յայնմ աւուր սուլտանն և ամենայն զօրքն Պարսից բանակաւն խլեցան և կամեցան գնալ ի Պարսիկս. և յորժամ տեսին քաղաքացիքն զաստուածուրաց պահապանացն ամրանալն, բեկան և այր իւրաբանչիւր ի փախուստ լինէր առանց պատճառի², և ամենայն քաղաքն առհասարակ ի փոշի դարձաւ. և մեծամեծքն քաղաքին երթեալ լալով և անկանէին ի վերայ գերեզմանացն առաջին թագաւորացն Հայոց և անդ կոծ առեալ սաստկապէս լալով և ասէին՝ թէ «Արիք տեսէք զտուն հայրենեաց ձերոց»: Եւ իբրև զայս տեսին³ զօրք այլազգեացն՝ հասեալ պատմեցին սուլտանին, և նա ոչ հաւատայր: Իսկ զօրք այլազգեացն յորժամ տեսին զպարիսպն անպահապանս, առհասարակ ի քաղաքն մտին, առին տղայ մը ի մօրէն իւրմէ, հասուցին սուլտանին և ասեն. «Այս քեզ նշան ի քաղաքէն՝ զի ահա առաք զքաղաքն Անի»: Եւ լուեալ զայս սուլտանն և հիացաւ յոյժ և այսպէս ասաց, եթէ «Աստուածն նոցա մասնեաց զնոսա այսօր զանառ քաղաքն Անի ի ձեռս իմ» . և դարձաւ բազմութեամբ զօրօք և մտաւ⁴ ի քաղաքն Անի. և առհասարակ ամենայն զօրքն անօրինաց ունէին դանակ քա-

1. Ա. Գ. Գ. Ե. Տ. Գ. սոքօք.

2. Ա. պատճառանաց.

3. Ա. լուան.

4. Ա. եմուտ.

Չասուր, զերկուսն ունելով յերկոտեան ձեռսն և զմէկն ունելով յատամուսնս. և այսպիսի օրինակաւ սկսան զամենայն քաղաքն առհասարակ կոտորել անողորմաբար և զայնքան բազմութիւն քաղաքին նման դալար խոտոյ ի հունձս ¹ ածին և կամ՝ որպէս զքարակոյտս ի միմեանց վերայ կոյս արարին. և առ վայր մի ծովացաւ ամենայն քաղաքն արեամբ. և ամենայն մեծամեծ իշխանք տանն Հայոց և դասք ազատացն երկաթի կապանօք կային առաջի սուլտանին. և կանայք գեղեցիկք և ահարկուք՝ ի փառաւոր տանէն, վարեցան ի Պարսիկք ի գերութիւնս. և անհամարք և անթիւր մանկունս լուսատեսիլս և ազջկունս վայելուչս տարան զհետ մարցն. և բազում սրբասնունդ քահանայք այրեցան հրով, նա և զոմանս յոտից մինչև ցգլուխն քերթեալ չարաչար խոցուածով, որ և տեսողացն սուկալի էր: Եւ այլ ոմն ի չարագործ ազգէն՝ ելեալ ի վերայ բարձրութեան եկեղեցւոյն սուրբ կաթողիկէին և զծանրագին խաչն՝ որ կայր ի գումբէթն՝ ² ընկէց յերկիր և մտեալ ի դրանն որ կայր ի գումպէթն եկեղեցւոյն, և զսլօր ³ կանթեղն ընկէց ի մէջ եկեղեցւոյն և մանրեաց, զոր Սմբատ տիեզերակալն էր բերել տուեալ ի Հնդկաց ընդ բիւր մի գանձուց. երկոտասան լիտր էր կշիռ նորա և նոյն չափովն՝ երկոտասան լիտր տանէր. և յորժամ ընկէց զխաչն ի գմբէթէն, նոյնժամայն եղև սաստիկ որոտմունք և անձրև բազում, և զամենայն զգետն ⁴ կոտորածոյն ելից ի յԱխուրան գետն և լուաց յարենէ զամենայն քաղաքն: Իսկ յորժամ

1. Գ. հնձածի.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. ի գումպէթն եկեղեցւոյ.

3. Գ. պելօր. Ե. պալօր.

4. Տպ. զգէչն.

մանրեցաւ պլօրի կանթեղն, որ այլ չէր լեալ ի վերայ արարածոց, լուեալ սուլտանն յոյժ վիրաւորեցաւ. և զխաչն զարծաթին՝ զոր ընկեցին, որ էր մարդաչափ մի, տարան եղին զնա ի կոխ դրան՝ ի դուռն մտիթին նախ-չուանայ քաղաքին, որ կայ մինչև ցայսօր:

Յայնմ ժամանակին էր Գագիկ ի Վարս¹ որդին Աբասայ շահնշահին և յղեաց առ նա դեսպան սուլտանն, զի գայցէ նմա յերկրպագութիւն: Եւ էր Գագիկ այր հանճարեղ և իմաստասէր² և խորհեցաւ հնարս զերծանիլ խաղաղութեամբ ի սուլտանէն. յայնժամ զգեցաւ սեւ զգեստ սգաւորի և նստաւ ի վերայ սեւ բարձի. և յորժամ տեսաւ³ զնա դեսպանն սուլտանին, հարցուկ լինէր և կամեցաւ զպատճառն սուտանի⁴, եթէ Վասն էր ես սեօք, զի ահա այր դու թագաւոր ես: Եւ նա ասէր՝ թէ «Յորժամ մեռաւ իմ բարեկամն Տուղրիլ սուլտանն՝ եղբայր Ապասլանայ⁵ ես յայնմ աւուր զգեցայ զայս սեւ զգեստս»⁶: Եւ հիացեալ այրն այն և երթեալ պատմեաց սուլտանին, և նա զարմանայր յոյժ և յարուցեալ ամենայն բանակովն եկն առ Գագիկ ի Վարս և արար ընդ նմա սէր և ուրախութիւն մեծ և զգեցոյց նմա զգեստ թագաւորական. և արար Գագիկ ճաշ սուլտանին: Եւ զայս այսպէս լսեցաք, եթէ ի մէկ դառինն վերայ զոր խորովեաց՝ ծախք եհան հազար դահեկան և հարիւր հազար դահեկան սեղան տուեալ սուլտանին և ամենայն զօրացն նորա. և այսու զերծաւ խաղաղութեամբ:

1. Տգ. խարս.

2. Ա. իմաստուն.

3. Ա. ետես.

4. Ա. իմանալ.

5. Ա. Բ. Դ. Ե. Տգ. Աբասլանայ.

6. Դ. Ե. սգեստ.

Եւ եղև զկնի աւուրցս այսոցիկ թողեալ Քազիկ զՎարս
և գնաց ի Հոռոմս. և թագաւորն Տուկիծ տայր նմա
զԾամնդաւ. և անդ եկեալ ¹ Քազիկ ազատօք իւրովք
և թողեալ զտունն հայրենեաց իւրոց: Արդ՝ այսպիսի
նմանութեամբս գերեցաւ տունն Հայոց, և արեամբ
լցաւ առհասարակ ամենայն աշխարհն՝ որ իրրև զծով
ծփայր ծայրէ ի ծայր, և քակտեալ ապականեցաւ հայ-
րենատունն ² մեր իրեալ, ³ խախտեցաւ հիմն ընակու-
թեան Հայաստան ազգացս, ⁴ ոչ մնաց տեղի յուսոյ
ապաւինի, եղաք մտանեալք ի ծառայութիւն ազգաց
անօրինաց և օտար գազանաց. ահա եկեալ կատարե-
ցաւ ի վերայ մեր բան Պաւթի մարդարէին՝ որ ասէ.
«Վաճառեցեր զժողովուրդս քո առանց գնոյ, և ոչ
գոյ թիւ աղաղակի մերոյ. արարեր զմեզ յառակս հե-
թանոսաց, ծաղր և՛ այպն կատականաց այնոցիկ՝ որ ⁵
չուրջ էին զմեօք, և վասն այսորիկ աղաղակեմք և
ասեմք. դարձ առ մեզ Աստուած Փրկիչ մեր և դարձս
գորտմտութիւնս քո ի մէնջ»: Այս էր կատարած տանս
Հայոց:

Իսկ ի հասանել թուականութեանս Հայոց յամս
ՇՓԴ ի յաւուրս Տուկիծին՝ Հոռոմոց արքային՝ շարժե-
ցաւ պատերազմ մեծ ի յաշխարհն յարեմտից ի յաղ-
գէն Ուզաց: ⁶ Եւ զօրաժողով արար թագաւորն Տու-
կիծ զամենայն ազգն Յունաց և զօրս Հայոց աշխար-
հին և կացոյց զօրագլուխ զմեծ իշխանն Հոռոմոց
զՎասիլն զորդին Ապուքրայայ, և խաղացեալ քաղում

1. Տպ. եղեալ.

2. Ա. Գ. Գ. Ե. Տպ. հայրե-
նական տունն.

3. Ա. փրեալ. Տպ. լեալ.

4. Ա. ազգիս. Բ. ազգեաց.

5. Ա. Բ. որ չուրջ զմեօք. Գ.
Ե. Տպ. որ չըլէին զմեօք.

6. Ա. Ուռուզաց.

զօրօք և գնաց իջաւ ¹ ի վերայ մեծ գետոյ որ Տօնա-
ւիս ² կոչեն: Եւ եղև սաստիկ պատերազմ երկոցունց
կողմանցն խառնելով ընդ միմեանս առ արին գետոյն.
և եղև կոտորած բազում յերկուց կողմանցն. և
անդ էր տեսանել զմեծ բարկութիւն կասարածին: ³
որ զմեծ ժամ աւուրն զմիմեանս կոփէին, ⁴ և որպէս
զհօտս ոչխարաց զմիմեանս բախէին յերկոցունց կող-
մանցն. և ի սաստկանալ պարերազմին եղեն պար-
տեալ զօրք Հոռոմոց և եղեն վախստական, և զօրք
Ուղացն ⁵ սրով յարձակեցան զհետ մեծաւ կոտորա-
ծով և կալան զՎասիլ զօրապետն Հոռոմոց և տա-
րան զնա ի գերութիւն յաշխարհն իւրեանց. և առին
առհասարակ զամենայն բանակն Հոռոմոց, զբազմու-
թիւն ոսկոյ և արծաթոյ և այլ հանդերձ բազում
աւարաւ, և զամենայն մեծամեծ իշխանոն Յունաց
տարան ի գերութիւն: Եւ զբազում աւուրս կացեալ
Վասիլն գերի յաշխարհն Ուղաց, և գանձիւ ոչ կա-
րացին դնել զնա, վասն զի անհամար ուղէին զգանձն:
Յետոյ մի ոմն ի զօրաց այլազգեացն խորհուրդ արար
ընդ Վասիլն զի գողացէ զնա, և նա խոստացաւ նմա
բազում ինչս և ի թագաւորէն տալ նմա իշխանու-
թիւնս. և յետ սակաւ աւուրց այլօք ընկերօք գողա-
ցաւ զՎասիլն և վազվազակի հասուցանէր զնա առ
թագաւորն Տուկիճ. և եղև ուրախութիւն մեծ ամե-
նայն տանն Յունաց, և բերողացն բազում պարգևս
տուեալ թագաւորն: Եւ եկեալ Վասիլն առ Ապու-

1. Ա. էլ.

2. Ա. Տօնիս.

3. Գ. Գ. կոտորածին

4. Բ. բախէին. Գ. սոփէին.

5. Գ. Յունաց.

քապ հայրն իւր ի յԱւուհայ և հայրն և ամենայն ազգ իւր լցան ցնծութեամբ:

Յայսմ ամի մեռաւ ամենազովելին Տէր Խաչիկ կաթողիկոսն Հայոց, սա կեցեալ¹ յաթոռ հայրապետութեան զամս վեց յօտար աշխարհի, պանդխտեալ յիշխանութիւնն Յունաց և բարւոք² քաղաքավարութեամբ լցեալ զժամանակս կենաց իւրոց, և բազում վիշտս կրեաց ի յանիրաւ և ի մոլի ազգէն Հռոմոսց ի մէջ Աոստանդինուպօլսի, որ և ի պէսպէս փորձութիւնս³ ածէին⁴ զնա վասն հաւատոց, զի այսպէս լսելով մեր՝ եթէ հրով փորձեցին զնա, և նա անվնաս անցանէր ընդ մէջ հրոյն, զոր նոցա զայրացեալ՝ և առաջօք⁵ առէին զայն: Եւ այսպիսի օրինակաւ սուգ ունէր Տէր Խաչիկ ի սրտի իւրում, և յիշեալ զաւերումն հայրապետական աթոռոյն ամեն Հայոց, նաև զխափանել⁶ աթոռոյ թագաւորութեանն յազգէն Բագրատունեաց և դալ ծառայել չարամիտ ազգաց Յունաց, և աղքատութեամբ տիրապէս ել⁷ յաթոռոյ սըրբոյն Գրիգորի Հայոց լուսաւորչին, վասն զի յսրժամ էր Տէր Պետրոս յաթոռ հայրապետութեանն և ի Հայաստան աշխարհին, ունէր կազմութիւն հայրենեաց՝ տուեալ ի թագաւորացն⁸ Հայոց՝ հինգ հարիւր գեղ անուանի և մեծանիստ⁹ և շահաւէտ ընտիր ընտիր:

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. կացեալ.

2. Ա. Բ. Դ. Ե. Տպ. վիրաւոր.

3. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. պէսպէս փորձութեանց.

4. Բ. ածին.

5. Բ. Տպ. հառաչանօք.

6. Ա. զխափանումն.

7. Ա. Դ. տիրապետեալ. Գ. Ե. Տպ. տիրապետել.

8. Ա. Դ. ի թագաւորէն.

9. Տպ. մեծանիք.

նոյնպէս և եպիսկոպոս հինգ հարիւր փառաւոր և
գաւառապետս ¹ և վերայ եօթն ² հարիւր թիմի հա-
նապաղ. երկոտասան եպիսկոպոս և չորս վարդա-
պետ և տանն հայրապետին ³ և վաթսուէն ⁴ երէց
և կրօնաւորաց՝ և յաշխարհականաց՝ հինգ հարիւր. և
չէր նուաստ աթոռ հայրապետութեանն քան զթա-
գաւորութեանն Հայոց: Նաև զարդարանք եկեղեցեացն
և տանն հայրապետութեանն ըստու՛մ և անհամար և
հրաշալի մեծութեամբ լցեալ, որ յառաջին թագա-
ւորացն սուեալ հաստատութեամբ առաջին հայրա-
պետացն. որ գայր հասանէր մինչև և Տէր Պետրոս և
առ նովաւ խափանեալ լուծաւ: Արդ՝ զայն ամենայն
զմտաւ ածէր Տէր Խաչիկ և տեսանէր և տառապանս
զհայրապետական աթոռն Հայոց և կայր յոյժ վերա-
ւորեալ: Իսկ յորժամ հրաժարեաց և յաշխարհէս սուրբ
հայրապետն Տէր Խաչիկ, որք մնացեալ էին և թագա-
ւորացն և յիշխանացն Հայոց, յայնժամ խնդիր արա-
րին գտանել զմի ոք արժանաւոր՝ զի նստցի յաթոռ
հայրապետութեան սուրբ Լուսաւորչին Գրիգորի. և
գտին մանուկ մի յազգէ Պալհաւունեաց Վահրամ
անուն, զորդի Գրիգորին Մագիստրոսի մեծի իշխանին
Հայոց. սա լցեալ ամենայն առաքինութեամբ, որ և
ըստ օրինի ⁵ աշխարհիս կին արարեալ ⁶ էր և սրբու-
թեամբ և ⁷ անարատութեամբ պահեալ էր զինքն և
յայսմ ժամանակիս հրաժարեալ էր և կնոջէն իւրմէ

1. Ա. Գ. գաւառանիս տե-
սուչս. Գ. Ե. Տգ. գաւառա-
տեսուչս.
2. Ա. Գ. Գ. Տգ. հինգ հարիւր.
3. Ա. Բ. Գ. Գ. Ե. Տգ. ան-

պակաս լինէր.
4. Ա. եօթնասուն.
5. Բ. օրինակի.
6. Ա. առեալ.
7. Ա. մեծ պատրաստութեամբ.

և մտեալ ի կարգ կրօնաւորութեան ¹, ուսման և աստուածային շնորհացն պարապեալ և հասեալ եղև ի վերայ հին և նոր կտակարանացն Աստուծոյ յօժարամիտ և մեծաւ փափագանօք: ²

Յայսմ թուականութեանս նստաւ յաթող կաթողիկոսութեան Հայաստան ազգին ³ ամենապովելին Տէր Գրիգորիս, որ ⁴ հոմանունն ⁵ Վահրամ, որդի Գրիգորի Մազիսարոսի, որդի ⁶ Վասակայ Բջնեցիք ⁷ և ազգաւ Պաշաւունիք: Տէր Գրիգորիս նստաւ յաթող հայրապետութեանն հրամանաւ Գաբկայ ⁸ շահնշահի՝ որդւոյ Աբասայ Կարնեցոյ ⁹ վասն զի զկնի մահուանն Տեառն Խաչկայ զսա տեսին արժանաւոր սուրբ աթուոյն, զի էր յոյժ առաւելեալ հռչակաւոր անուամբ, լցեալ սրբութեամբ և արդարութեամբ, և տիրեալ ամենապայծառ ¹⁰ առաքինութեամբ ¹¹ և հասանէր ¹² ի վերայ հռեստորական իմաստութեանց, տեղեկացեալ ամենայն հին և նոր կտակարանացն Աստուծոյ, և յամենայն դիմաց կարող էր օգնել հօտին Քրիստոսի: Ջսա յայտնեաց Հոգին Սուրբ նստել ¹³ յաթող սուրբ Աստուորչին Գրիգորի նախնւոյն իւրոյ, վասն որոյ

1. Տպ. կրօնաւորական.

2. Ա. ի փառս Աստուծոյ.

3. Ա. Գ. Դ. ազգիս.

4. Ա. որ է մականուն.

5. Գ. որ հոմ անուն.

6. Ա. Բ. Դ. Ե. Տպ. որդւոյ.

7. Ա. Բջնեցոյ. Գ. Ե. Տպ. Բջնեցին.

8. Ա. այն որ ի բարձրութեանց քարանցն ի վայր ձգեցին ի նիգ գաւառի ի պատերազ-

մին տէլուա ի յինականցն փախուցելոց.

9. Ա. իշխանին. Դ. իշխանին շահնշահին.

10. Ա. Դ. Կիսացոյ. Բ. Գ. Տպ. Կարսցոյ.

11. Տպ. ամենայն պայծառ.

12. Ա. քահանայութեանց.

13. Ա. Բ. Դ. Ե. Տպ. հասեալ էր.

14. Գ. Ե. Տպ. նստուցանել.

զսա տեսանէին զարդարեալ հեզութեամբ և ամենայն արդարութեամբ՝ երկրորդս Գրիգոր անուանի երևեալ: Սորա թողեալ զսէր աշխարհիս և բուռն հարեալ զյաւելիաենական կենացն. սա լուսաւորեաց զՀայաստան աշխարհս բազում և ազգի ազգի մեկնութեամբ, որ և յամենայն ազգաց թարգմանութիւնս արարեալ և լցեալ առհասարակ զեկեղեցի Աստուծոյ ամեն նաստուածային կտակարանօք. և սա պայծառացոյ լկարգ կրօնաւորութեանն յազգս Հայոց, և սովաւ¹ նորոգեցաւ աթու ուրբ Լուսաւորչին Գրիգորի ի Հայաստան աշխարհս, ² վասն զի փայլեաց սրբութեամբ և ամենայն պարկեշտութեամբ և պարապեալ կայր պահօք և աղօթիւք:

Յայսմ ամի դարձեալ երկրորդ ժողով³ արար անօրէն իշխանն Պարսից անօրէն Սլար-Խորասան⁴ և գայր ի վերայ բերդին Թլմիսոյ և մեծաւ պատերազմաւ ի նեղ արկեալ⁵ զբազում աւուրս՝ և ոչ կարաց առնուլ: Եւ յարուցեալ բազում զօրօք գայր յերկիրն Ռուհայոյ և հասանէր⁶ ի բերդն՝ որ կոչէր Սևերակս. ⁷ և կայր անդ Փռանդ զօրք կողմնապահ երկերիւր ձիաւոր, զնաց⁸ ի պատերազմ ընդդէմ Թուրքին⁹ և զառաջին երեսն դարձուցին կոտորելով՝ ի փախուստ. և յորժամ բազմացան զօրք այլազգեացն՝ արարին փախըստական զՓռանդն և սպանին ի նոցանէ արս հընգեսասան: Եւ յայնժամ անօրէն զօրքն յարձակեցան

1. Ա. լուսաւորեցաւ եւ
2. Ա. Գ. աշխարհիս.
3. Ա. դօրաժողով.
4. Ա. Ի. Սլար Խորան.
5. Ա. զբազմս.

6. Տպ. հաստատէր.
7. Բ. Սեւ աւերակ.
8. Ա. գնացին.
9. Ա. Թուրքացն.

ի գաւառն Սևերակացն¹ և ի Նսեպնայ. և էր ամե-
նայն գաւառն բազմամբոխ լցեալ արանց և կանանց,
և հօտք ոչխարացն ի բազմութենէն՝ որպէս զծով ծխայր
առհասարակ ամենայն գաւառն. և սրով ի վերայ յար-
ձակեցան գազանաբար և անողոմ ի բերան սրոյ կո-
տորեցին և արեամբ լցին զերկիրն և զկանայս նոցա
և զորդիսն վարեցին ի գերութիւն անհամար աւարաւ:
Եւ յետ սակաւ աւուրց հասանէր ի գաւառն Ուռհա-
յոյ և բանակ հարկունէր ի վերայ հռչակաւոր բերդին
Թոռիճայ և արար աւար զամենայն գաւառն. և կէս
չորացն իջաւ ի վերայ չափաւոր բերդին՝ որ կոչէր
Նշենեկ². և սաստիկ պատերազմաւ ի յառ ածին զբեր-
դըն: Եւ մի ոմն ի Հայոց քաջ զօրականացն յայնժամ
ի յՈւռհայ հանգիպեցաւ՝ Պեխտ անուն, և էր տուկ
Անտիոքայ քաղաքին. և սորա ձայն տուեալ զօրաց
իւրոց՝ յարձակեալ Կնայր ի վերայ Թուրքին. և քաղա-
քին տուկն՝ որ կոչէր Փիղոնիտ³ ասյր զզօրս քաղա-
քին ի Պուօքսիմոսն իւր և պատուէր տայր զկնի՝ վասն
կորստեան Պեղտին, վասն զի մի արացէ քաջութիւն
և ելցէ անուն զօրութեան նորա: Իսկ Պեխտն հասա-
նէր ի Նշենեկն ի մթան ժամուն, և Թուրքն անհոգա-
ցեալ և առհասարակ կրակ էին վառեալ, սկսան ասյուր
զուգել. և չարախորհուրդ այրն Պուօքսիմոսն զերդ-
որ⁴ ունէր ի սբտին զնենգութիւն վասն կորստեանն
Պեխտին, ի հեռաստանէ զփոզ պատերազմին հարկա-
նէր և ազդ արարեալ Թուրքին՝ և ինքն յայլ կողմն
գնաց զօրօքն: Եւ յայնժամ իշխանն Հայոց գիտացեալ

1. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. Սեւա-
ւերակացն.

2. Տպ. Նշենիկ.

3. Ա. Գ. Դ. Պիօնիտ. Բ. Պի-
զօնիդ. Ե. Տպ. Պիղանիտ.

4. Ա. յորգոր ունէր.

գնենգութիւն ազգին Հոռոմոց՝ ձայն ատեալ ազատաց ¹ իւրոց և յարձակեցաւ ի վերայ Թուրքին. և ի հասանելն արար բազում կոտորածս և զայլն արար իախստական և զբերդն եհան յայլ ամբողջիւն. և ի բազմանալ անօրինացն ի վերայ ² մտանէր անվնաս ի բերդն՝ որ մերձ կայր ի Ծուլման՝ և հարցաւ թէ՛ Ո՛ւր է Փռանդ զօրքն քաղաքին. և ասեն՝ եթէ ի տէր Կօզման ³ գնաց Պռօքսիմոն ամենայն զօրօքն: Եւ ասէ Պեխան. « Ո՛վ աստուածուրաց Հոռոմք, և աստ արարիք զձեր նենգութիւնդ »: Դարձաւ ի յՈւռհայ, և յետ աւուրց գնաց ի քաղաքն Անտիօք. և զայս ամենայն գրեալ ծանուցանէր թագաւորին՝ Տուկծին: Եւ տարեալ ⁴ թագաւորն զՊռօքսիմոն և քերթեալ զմարմին նորա և զմորթին ⁵ ելից խոտով և առաքեաց յՈւռհա և զՊեղդոնեան ընկէց ի փառաց:

Յայտմ ամի դարձեալ գայր անօրէն և արեանարբու գաղանն Սլար-Խորոսան ի դաւառն Ուռհայոյ և իջանէր ի Ջալապն. և արար անդ սաստիկ կոտորածս ի բերան սրոյ ⁶ զբազում տեղիս և անցոյց զամենայն բնակիչսն և բազում գերութեամբ իջաւ ⁷ ի վերայ բերդին՝ որ կոչի Տէպ՝ և ոսասիկ պատերազմաւ առեալ զՏէպ և առհասարակ կոտորեաց զամենեւեան. և յարուցեալ գայր բնակէր ի տեղի՝ որ կոչի Քոսս: Իսկ զօրքն Հոռոմոց՝ որ էր ի քաղաքն Ուռհայ, հետեակ և ձիաւոր գնացին ի վերայ Թուրքին արք չորս հազար

1. Ա. ազգաց.

2. Ա. Բ. ի վերայ նորա.

3. Ա. Կազման. Դ. կազման.

Գ. Ե. Տպ. Կուզման.

4. Ա. Բ. Դ. առ ինքն. Ա. թա-

գաւորն (չիք.)

5. Ա. Գ. զմորթն.

6. Ա. մաշեալ.

7. Ա. էլ.

և հասանէին ի Թլակն՝ մերձ ի Քսոս. և տեսեալ Սլար-
Խորոսան՝ ձայն տուեալ զօրաց իւրոց յարձակեցաւ
ի պատերազմ. և յառաջ քան զպատերազմն փախեան
Հոռոմոց զօրքն, և ի Հայոց հետեակացն երկու եղբայր
կալան զկարմունջն ¹ և զամենայն Թուրքն արգելա-
կան արարին առ վայր մի՝ մինչև ընկալան զմահ տա-
տիկ պատերազմաւ: Եւ գնայր Հոռոմոց զօրքն ի փա-
խուստ, և Թուրքն սրով ի հետ. ² և յայնժամ Փռանդ
մի դարձաւ ³ ի վերայ Թուրքին. գոչեաց որպէս գա-
ռիւծ ⁴ և զբազումս խոցեալ տատակեաց և արգել
զնոսա՝ մինչև փախստականքն հեռացան. յայնժամ
բազում խոց առեալ ձին, որ և զինքն ի տեղին կա-
տարեցին քաջապէս մահուամբ. և մինչև ի խանդակ
քաղաքին վարեցին տաստիկ կոտորածով. և լցաւ դաշտն
արեամբ, և բազում իշխան պակասեաց:

Յայսմ ամի դարձեալ զայր Սլար-Խորոսանն
ի դաւառն Ուռհայոյ, ի տեղին՝ որ կոչի Վուպին, և
արար անդ ահաւոր կոտորածս և ընակեցաւ ի նմա
զաւուրս բազումս և արար աւար և գերութիւն զա-
մենայն դաւառն և գնաց յաշխարհն Պարսից անհա-
մար աւարաւ և բազում գերութեամբ և անդ տա-
տակեցաւ:

Յայսմ ամի ⁵ Տուկիծ Թագաւորն Հոռոմոց և
պատրիարզն և ամենայն կղերիկոսքն և ամենայն դասք
ներքինեացն լծակիցք լեալ չարաշունչ և սլիղծ խոր-

1. Ա. զկամուրջն.

2. Ա. զհետ.

3. Բ. դարձ.

4. Ա. Գ. Գ. Ե. Տպ. Փռանդ

մի գոչեաց որպէս գառիւծ

և զարձաւ ի վերայ Թուր-
քին.

5. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. Ժա-
մանակիս.

հըրդոյ անօրէն թագաւորին և ամենայն մեծամեծ իշխանքն Հռոմոց ձեռն տուեալ խաւարային խորհրդոցն. 1 վասն զի կամէր թագաւորն չար միաբանելովք իւրովք բառնալ զՀայոց հաւատոյ դաւանութիւնն և խորհէին 2 եղծանել 3 զհաւատս սուրբ Լուսաւորչին Գրիգորի. և կամեցաւ զիւր դիւաբուն 4 և զխառնամիտը և զթերակատար զհաւատսն հաստատել ի Հայք. և զհաւատսն, զոր ի վնդ ժամանակաց հետէ ամրացեալ էր ի Հայաստան աշխարհս, վասն զի հիմնարկեալ էր անդամանդ վիմօք՝ աշխատանօք և մահուամբ սրբոց առաքելոցն Քաղէոսի և Բարդուղիմէոսի և բազմադիմի և ազգի ազգի չարչարանօք Լուսաւորչին սրբոյն Գրիգորի, որ կայ և մնայ անսասանելի մինչև յաւիտեան: Եւ արդ՝ սա հրապուրեալ եղև ի դիւաց, կամեցաւ նմանել առն թշնամոյ՝ որ ցանեաց զորոմն ի վերայ Քաբուր ցորենոյ. որպէս և ասէ իսկ ի սուրբ Աւետարանին, այսպէս և սա կամեցաւ զլուսաւոր հաւատս խաւարեցուցանել և զճրջմարտութիւնն ընդ ստութեանն 5 փակել, որպէս և սովոր են Յոյնք. և զայսքան բարձրացեալ աշտարակ հաւատոյս յօժարութեամբ կամեցաւ ի փուլ ածել, զորս ոչ կարաց կատարել զչար խորհուրդն իւր: Եւ արդ ահա առաքեաց թագաւորն Տուկիծ ի Սերաստիա քաղաքն և կոչեաց զորդիսն թագաւորաց Հայոց զԱտոմ և զԱպուսահլ գալ ի Կոստանդնուպօլիս: Եւ նորա ծանեան առ սակաւ մի զչար խորհուրդն և

1. Բ. խորհրդոյն.

2. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. խորհրդ.

3. Ա. Բ. Գ. Դ. Տպ. եղծանել
ապականութեամբ.

4. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. դիւա-
ւուկ.

5. Բ. ընդ ստութեամբ. Տպ.
ընդ ստութիւնն փոխել.

առեալ ընդ ինքեանս զՅակոբոս վարդապետն ըստ
առելի անուանն Քարափնեցի, ¹ այր գիտնական գրոց
բանից, և գնացին ի Վոտտանդնուպօլիս: Եւ թագա-
ւորն զառաջինն բարով ընկալաւ զորդիք թագաւո-
րացն Հայոց և զկնի սակաւ աւուրց սկսաւ յայտնել
զչար խորհուրդ մտաց իւրոց և ասէր, եթէ « Հրամանք
է թագաւորութեանս մերում՝ զի դուք և ամենայն
իշխանք Հայոց աշխարհին առնուք յանձինս ձեր զկնուք ²
հաւատոյ ազգիս Հոռոմոց »: Եւ յայնժամ նորա ի մէջ
Հոռոմոց անկան ի մեծ տարակուսանք և ասացին
ցթագաւորն Ատոմն և Ապուտահլն. « Մեր առանց
Քազկայ Աշոտոյ որդւոյն ոչ ինչ կարեմք առնել, զի
նա այր քաջ է և թագաւոր և մեր փեսայ. առաքեա
և ³ կոչեա զնա այոր, զի եթէ մեք առանց նորա իրք
առնեմք, հրով այրէ զմեզ ի գաւառն մեր ⁴ »: Եւ
լուեալ թագաւորն՝ ոչ կամեցաւ զգալն Քազկայ, վասն
զի այր հզօր էր ⁵ յիմաստասիրական ջոկսն և անյաղթ
ի պատասխանիսն ⁶. զի սա ի սուրբ Սոփի ի յամբիօնն
նստէր ընդ ամենայն վարդապետն Հոռոմոց: Եւ
յայնժամ Ատոմ և Ապուտահլ գաղտ խնդիր հանին
Քազկայ ի Վոլօնպեղասն ⁷: Իսկ թագաւորն Տուկիծ
արար քննութիւն հաւատոյ իւր առաջի, և Յակոբոս
վարդապետն՝ որ ասի Սանահնեցի, արար զիմադրու-
թիւն բազում յամենայն հարցմունսն ընդդէմ Հոռո-
մոց. բայց սակաւ մի վասն երկրնութեանն ⁸ Քրիս-

1. Ա. Բ. Դ. Քարափնեցի.

2. Գ. զկնիք.

3. Ա. արդ կոչեա.

4. Ա. ի գաւառին մերում.

5. Ա. և իմաստուն յոյժ.

6. Գ. Ե. Տ. ի պատերազմի.

7. Ա. Դ. ի Վոլոմ պալատն. Բ.

Գ. Ե. ի Վոլոմ պեղասն.

8. Ա. Բ. Դ. Դ. Ե. Տ. յա-
ղաքս երկութեանն.

տոսի ի կողմն Հոռոմոց դարձաւ: Եւ յամենայն պատ-
ճառան հաւատոցն հաճեալ թագաւորն և հրամայեաց
յայնր վերայ գիր միաբանութեան գրել ընդ Հայք և
ընդ Հոռոմք. և վարդապետն Հայոց Յակոբոս գրեաց
գիր միաբանութեան Հայոց և Հոռոմոց: Եւ հաճեալ
թագաւորին ի գիր հաւատոյն, հրամայեաց զնել զգիրն
ի սուրբն Սոփի, զի ահա յայսմ հետէ եղիցին ի միա-
սին միաբանեալ Հայք և Հոռոմք: Եւ ի նոյն ժամայն
իբրև զարծիւ ¹ թռուցեալ հասանէր Քազիկ ի Կոս-
տանդինուպօլիս, և լուեալ թագաւորն՝ ուրախ եղև
յոյժ. և իբրև մտաւ առ թագաւորն, հրամայեաց բե-
րել զգիրս միաբանութեանն. և առեալ ընթերցաւ
Քազիկ և իբրև ծանեաւ զգրեալսն Յակոբոսի, պա-
տառեաց զնա առաջի թագաւորին յերկուս ծուէնս
և ընկէց զնա յերկիր. և թագաւորն տեսեալ՝ ամա-
չեաց յոյժ: Եւ ասէր Քազիկ ցթագաւորն վասն վալ-
դապետին, եթէ « Ահա սա այր կրօնաւոր է, և այս-
պիսի բազումք կան յաշխարհն Հայոց, որք ոչ ընդու-
նին. և ոչ որ հնազանդի գրոյ սորա ², և մեք ընդ կա-
տարեալ վարդապետն Հայոց ոչ ունիմք զսա »: Եւ
յայնժամ առաջի թագաւորին յանդիմանեաց զՅակո-
բոս և ասէր՝ թէ « Զի՛արդ համարձակեցար զայդ գոր-
ծել, մտանել քեզ յաւերաբանութիւն, ³ զի այր կրօ-
նաւոր ես »: Եւ ասաց Քազիկ ցթագաւորն Տուկիծ.
« Ահա ես այր թագաւոր եմ և որդի թագաւորացն
Հայոց, և ամենայն Հայք հնազանդին հրամանաց իմոց,
և ամենայն կտակարանացն Աստուծոյ հնոյ և նորոյս
հմուտ եմ, և ամենայն Հայք վկայեն բանից իմոց, զի

1. Ա. զարծուի.

2. Գ. Դ. Ե. Տպ. գրոյս այս.

3. Ա. Դ. Դ. Ե. Տպ. յաւելա-
բանութիւն.

հաւասար վարդապետացն ընդունին զիս. և ահա ես խօսեցայց այսօր ընդ Հոռոմոց վասն հաւատոյ ազգիս Հայոց» : Եւ գրեաց Քաղիկ գիր հաւատոյ ձեռամբ իւրով այսպէս և տայր զնա ի թագաւորն և ի պատրիարհն. և ունէր գիրն պատճէն այսպէս.

« Հարկ եղև մեզ և ի խնդիր՝ որ յաղագս հաւատոյ Հայաստանեայցս՝ որ եղև ի քէն խնդրելով, Տէր Արքայ. և այժմ զոր ասեմ՝ միտ դիր ուղիղ հաւատով և ի միտ առ և ճանիր զՀայոց ազգիս զճշմարիտ խոստովանութիւնն՝ որ է ի մի Աստուածութիւնն ի Հայր և ի յՈրդի և ի Հոգին Սուրբ: Եւ ահա նախ այս իմանալի է՝ զէութիւնն մարդոյն և զպատճառ լինելութեանն. և այս է չափ գիտելոյն զԱստուած, որ ստեղծ զմարդ էութեամբ, և այսպէս խոստովանելի է. առաւելն կամ նուազն՝ քան զայս՝ ի չարէն է: Նախ և առաջին գիտեմք զԱստուած անսկզբմամբ և անկատարածի, առեալ ի վեց թեւիցն, և թեւոցն բացանեն զոչ սկզբմամբն և զոչ կատարած ցուցանեն չորիւքն ծածկութեանն, 2 և յայս եմք հաստատեալ 3 և բաւականացեալ:

« Գարձեալ ասացուք և վասն արարչութեան մարդոյն: Իսկ եթէ ընդէր արարածս առնէ և տուն կազմէ և կամ մարդ արարչագործէ վերջին իմն. զի անբմբսն 4 վարկաւ իւրոյ հարստութեան միայն վայելումն՝ վասն որոյ յառատ պատուոյ հեղու զբարին և ճանապարհ հորդէ ի հրեշտակաց և այլոց արարածոց լինելութեան ըստ մարգարէին ձայնի՝ որ ասէ. « Ողորմութեամբ Տեառն լի եղև երկիր և բանիւ Տեառն

1. Ա. Բ. Դ. նուաստն.

2. Դ. ծածկութեամբ.

3. Դ. հաւատացեալ.

4. Բ. Դ. անբմբսն. Գ. անբոյն.

Ե. Տպ. ամբոյն.

երկինք հաստատեցան, հոգևով բերանոյ նորա ամենայն զօրութիւնք նոցա » : Ո՛վ Բարեյաղթ Թագաւոր, ահա ծանուցանեմք քեզ զխոստովանութիւնս մերոյ հաւատոյս Քոյոյ Թագաւորութեանդ և դարձեալ զայս՝ զոր վերստին ճառեցաքս : Իսկ առ մեզ պաշտելի ¹ և երկրպագելի և այսպէս այսքան ըստ օրինի ի Հոգւոյն հոգեկիրս Աստուած ասեմք զՀայր, Աստուած ասեմք զՈրդի, Աստուած ասեմք զՀոգին Սուրբ. երևա անձնաւորութիւն և կամք մի, կամ հաճութեան ², կամ տէրութեան. մի՛ ուստեք ի նոսա երկցութիւնք կամ կրսերութիւնք, մի՛ իմասցի և մի՛ ոմն քան զոմն պատուելի կամ խոնարհեցուցանելի, որպէս զի մինն հաճեցի և միւսն գործակից իցէ, իսկ միւս փչեսցէ ³. և մանաւանդ եթէ մինն ի միոջէ Աստուածութեանցն լինի պայծառութիւն միաւորութեամբ բաժանեալսն և միաւորեալ բաժանմամբ, որ և հրաշափառագոյն :

« Յայսմ վայրի կամեցայ կարգել և զՀոգւոյն Սրբոյ վասն զի և այսքան յաղագս Հոգւոյն Սրբոյ իմանալեալ ⁴ աւանդեսցուք, որպէս երկնային շնորհացն տեսողն ասէր՝ սուրբ Աւետարանիչն Յովհաննէս, եթէ « Էր լոյսն ճշմարիտ, որ լուսաւոր առնէր զամենայն մարդ՝ որ գալոց էր » : Բայց մխիթարիչն էր և է և եղիցի. այլ մի է լոյսն, է լոյս և լոյս, մի Աստուած, այն՝ զոր Դաւիթ ետես յառաջագոյն : Իսկ ըստ Աստուածաբանին Յովհաննու՝ որ ասէր. « Հոգին է Աստուած » :

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տղ. իսկ
սա մեզ պաշտելի է.
2. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. և կամք մի
կամքն հաճութեան. Տղ. կամ

հաճութիւն.

3. Ա. Դ. իշխեսցէ.

4. Գ. իմանալ աւանդեսցուք.

տուած, զոր կրտսեր համարելոցդ ի մարդկանէ կարծեն և ոչ Աստուած ասելով՝ որպէս զՀայր և զՈրդի»։ Եւ զայս խոստովանեալ զԵրրորդութիւնն և զՀոգին Սուրբ, Աստուած եկեալ ի ծնունդն, ո՛վ բարի շառաւիղ, կամիմք յայտնել Քո Մեծութեանդ յաղագս զառ ի Հօրէ ծննդեանն, թէ ո՛րպէս հաւատացեալ հաստացաք։ Արդ՝ այսպէս իմանամք զէականին զոյգ ընդ հաստատութիւն 1 և ծնելութիւն։ Իսկ զերկրորդն վասն փրկութեան մերոյ ստուգապէս և ոչ խաբանօք և կամ արուեստաբար, որպէս և ոչ առ հիւլութեան ճաշակելով զորթն ի խորանին առ կոչեցեալ հօրն արդարութեան։ Խոստովանիմք և սկզբամբ 2 արարչութեան զոր ի Մովսեսէ գրեցան մինչև ի մարդարէսն, իսկ ի մարդարէիցն մինչև ցկատարումն խոստմանցն որ գալոցն էր, և եկն անդուստ կատարել զտնօրինականսն 3, զոր վկայեաց Յիսուս սրբոց առաքելոցն, և գրովք առաք յԱւետարանն։ Իսկ ի յԱւետարանէս մինչև ցերբորդ 4 Աստուածտեսութիւնն և դատողութեան հատուցմանն՝ բարւոյն ասեմ և չարին, իսկ զկանոնեալսն յառաքելոցն՝ ընդ նմին և սուրբ հարցն։

«Արդ՝ լուր և զայս, ո՛վ Արքայ, թէ ո՛րպէս զհերձուածողան 5 նշովեմք իսկ, որ զհերձուածութեան ախտս ախտացան ի միասին, և գտեալ ի գիրս՝ այսպէս նշովեմք զՎաղենախանոս, որ երկուս որդիս ասէ, զմինն բնութեամբ և զմիւսն շնորհօք, և զհին կտակարանսն ոչ ասաց բարի, իսկ զնորս 6 բարի՝ վասն որոյ

1. Տպ. հայրութիւն. Գ. Ե. հատութիւնն.

2. Ա. Գ. անսկզբնաբար. Գ. Ե. անսկզբամբ.

3. Ա. զտնօրէնութիւն.

4. Տպ. ցերկրորդ.

5. Գ. Գ. Ե. Տպ. և զհակառակողան.

6. Ե. Տպ. ասաց.

նգովեմք, և եղիցի նգովեալ: Մարկիոնն գտարերքս բնութեամբ ասէ գոլ և ի թուոց գոյացեալ զաշխարհս և զՏեառն մարմինն առաջօք՝ և ոչ ճշմարիտ, զորս նգովեմք: Մոնտանոս՝ որ ի չար մոլորելոցն, ասաց զանձն իւր՝ թէ ես եմ Հոգին Սուրբ, և ինքն կանամբք վարէր պղծութեամբ, զորս Հոգին Սուրբ նգովէ, և եղիցի նգովեալ: Մանի երկու բնութիւն ասաց՝ զոյգ նիւթ, լոյս և խաւար, որպէս թէ բարի կամ չար, նգովեմք: Նաւատիոս գապաշխարութիւնն ոչ ընդունի, իբրև թէ մի անգամ սխալեալն ոչ բժշկի, զոր ընդ նոսին նգովեմք, և եղիցի նգովեալ ¹:

Երևոս երևս ² ասաց և մի ըստ միոջէ խոնարհագոյն, զորս և ընդ մեզ նգովէ կաթողիկէ Եկեղեցի: Վոտինոս ի Մարիամայ ասէ առեալ սկիզբն Յիսուս և ոչ յառաջ քան զյաւելեանս ի Հօրէ, վասն որոյ նգովեմք. և նգովեմք զՆեստոր և զԵւտիքոս և զՏայր անուն ³ Սարգիս հանդերձ շանն ⁴ և իշովն ⁵ իւրով, և բաժանակից նոցա եղիցի յաւուրն յետնումն՝ շանց և իշոց գրեմք. զորս նգովեսցէ կաթողիկէ առաքելական սուրբ Եկեղեցի, և եղիցին նգովեալ: Նգովեմք և զՊաւղոս Սամուստացին, դարձեալ և զՊետրոս կնափեսայն ⁶, սոյնպէս և զԲէռոսկորոսն՝ եթէ խորհեցաւ յայսպիսի ինչ հերձուածո, և եղիցի նգովեալ ըստ ձեր աւելաբանութեան խօսիցդ:

« Դարձեալ գրեմք և վասն խաչեալ Խաչեցելոյն »

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տ. Ս. Սաբելիոս չարն զերիս դէմս մի ասաց գոլ և անուամբ միայն զանազանեալ, զոր և ընդ նոսին նգովեմք. և եղիցի նգովեալ.

2. Տ. Ս. երևս դէմս.

3. Ա. Դ. Դ. Ե. Տ. Ս. զհայանունն.

4. Ա. շանովն.

5. Ա. Դ. իւրն.

6. Տ. Ս. կնափեցին.

կոչեմք և երկրպագեմք. և որք կարծեն և կամ կոչեն
վերբորդութիւնն ի խաչն խաչեալ կամ կիրս ինչ Աս-
տուածութեանն կրեալ, նշովեսցի յՅրրորդութենէն,
սոյնպէս և ի մերմէ, նոյնպէս և յԵկեղեցւոյ Աստու-
ծոյ: Ընկալ, ամենամեծար՝ Տէր արքայ, և յաղագս
միաւորութեանն Աստուծոյն և մարդոյն կալ առ մի-
մեանս², որք անդտանելի են ի գիրս սուրբս՝ այդքան
համարեալ հաւանեցաք և հաւատացաք: Յ Քանզի ասէ
խսկ Սքանչելագործն Գրիգորիոս. «Զի թէպէտ ի զա-
նագանիցն եկեալ առ միմեանս բնութիւնքն, այսու-
հետև մի Տէր, մի Յիսուս Քրիստոս, մի բնութիւն
խոստովանելի է յետ միաւորութեան՝ կարողակից
արարեալ զմարմինն հողեղէն՝ Աստուածութեանն,
և ի մի զօրութիւն միացոյց, ի մի աստուածութիւն
բաւանդակեաց»: Այլ թէ զիւրդ և կամ ո՞րպէս ու-
նին առ միմեանս բնութիւնքն, այլ ոչ աւելի քննե-
ցին՝ քան զոր Հոգին Սուրբ ետ բարբառել. զիւրդ
սքանչելագործքն թոյլ ետուն գիտել աստուածային
իւրագործութեանն, ծնունդ իբրև տիրապէս Աստու-
ծոյ թողին: Գարծեալ և երանելին Գրիգոր Նիւսացին
ասէ, եղբայր սրբոյ հայրապետին Բարսղի, ի գիրս իւր՝
որ յաղագս բնութեան մարդոյն, յերբորդ³ ճառին՝ որ
վասն միաւորութեան հոգւոյ և մարմնոյ, «Եւ քանզի
պատշաճիւր արդեօք այսպէս մաքուր բան և մա-
նաւանդ առ մարդկութիւնս⁶ միաւորութիւն Աս-

1. Ա. Բ. Դ. Դ. Ե. Տ. Գ. ամե-
նամեծ.

2. Ա. Բ. Դ. Դ. Ե. Տ. Գ. բնու-
թեանցն և կամ պատուեալ
ի մէնչ. իսկ զմիութիւն
Աստուածութեանն և զմար-

դոյն կալ առ միմեանս.

3. Դ. Ե. Տ. Գ. հաստատեցաք.

4. Ա. Դ. հրեղէն.

5. Ե. Տ. Գ. ի վիցերորդ.

6. Ե. առ մարդկութիւնս.

տուածն Բանին 1, ըստ 2 որում միաւորեալ մ'նաց
անշփոթ և անպարագրելի, ոչ ըստ անձին յեղանակի-
քանզի նա 5 ի բազմացելոցն գոլով՝ թուի և ախտա-
կից գոլով 5 վասն իւրութեանն մարմնոյն է երբէք
զի և ըմբռնել: Իսկ Աստուածն Բան ոչինչ ինքն ի
կցորդութենէն 5, որ առ մարմինն և անձն 6, այլայ-
լեալ և ոչ ընդունակ եղեալ նոցա տկարութեանն,
այլ հաղորդեցուցեալ զնոսա Իւրոյն Աստուածու-
թեանն, լինի նորօք մի մ'նացեալ, 7 մի՛ որ ինչ էրն և
նախ քան զմիաւորելն: Նոր իմն է յեղանակս այս
խառնմանս և միաւորութեանս և խառնէ և մ'նայ
յամենայնի ամենայնիւ 8 անխառն և անշփոթ և անա-
պական և անփոխադրելի 9, ոչ ախտակից եղեալ՝ այլ
գործակից միայն, ոչ ապականակից և այլայլակից՝
այլ ի միասին աճեցեալ նոցա, նա ոչ նուազեալ ի նո-
ցանէ առ ի մ'նաւոյ անփոփոխելի և անշփոթելի,
վասն զի և անմաքրապէս 10 ամենայն այլայլութեան
անընդունակ է 11: Ակայ այսոցիկ է Պորփիւրոս 12՝
հակառակ Քրիստոսի շարժեալ զիւրն լեզու. զի հզօր
են թշնամեացն վասն մեր վկայութիւնք և ոչ մի ընդ
միաբանութիւն ընդունելով. այս Պորփիւրիոս յերկ-

1. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. բնակի.

2. Գ. Տպ. ընդ.

5. Բ. Գ. Ե. քան զնա.

4. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. լինել.

5. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. ի կցոր-
դութիւն. Բ. ի կցորդութեան.

6. Ա. Բ. Գ. Դ. յանձն.

7. Ա. ի մի մ'նացեալ. Տպ.
մրացեալ.

8. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. ամե-

նե ին.

9. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. անփո-
փոխելի.

10. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. մաք-
րապէս.

11. Ա. Բ. Բ. Գ. Ե. ընդունակ.

12. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ.
մեծ իմաստասերն Պիւրփիւ-
րիոս.

ըորդ բանին շարախառնիցն ¹ խնդրելեաց գրէ այսպէս. « Աչ է ասել, եթէ անհնարին է ² և թէ անիրիք առեալ լինել ի լրումն այլ էութեան և լինել մասն էութեան, մնալով ըստ իւրոյն բնութեան մի յետ լինելոյն, զմիւսն էութիւն ընդ այլում լինելով ³ և զմեծագունութիւնն ⁴ Իւր ոչ փոփոխեալ, այլ փոփոխեալ զնոսա յորս լինիցին յԻւր ներգործութիւնն մերձաւորութեամբն » ⁵ : Եւ ասէ ⁶ զայս յաղագս միաւորութեան ⁷ անձին և մարմնոյն : Իսկ եթէ ի վերայ անձին ճշմարիտ է բանս վասն անմարմնութեանն, որչափ և ս առաւել ի վերայ Բանին Աստուծոյ յաւէտ անբաղգատաբար ⁸ և ըստ ճշտութեան անմարմնոյն, որ հակառակ խնու ⁹ զբերանս ձեռնարկողացն ¹⁰ բամբասել զԱստուծոյ Բանին միաւորութիւնն առ մարդկութիւնն, քանզի այս հեթանոսաց է՝ որք զբազմածիծաղելիսն առնեն » :

« Եւ դարձեալ քրիստոնեայք և հաւատացեալք այլ միտս ինչ իմանալ և խոստովանիլ և կալմամբ առ միմեանս կամ միաւորութեամբ՝ եղիցին նզովեալ :

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. շարախառնիցն.
2. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. էութիւն իրիք առեալ լինել ի լրումն այլ էութեան եւ լինել մասն մասն էութեան.
3. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. զմիւսն էութեան ընդ այլում լինելոյն եւ զԻւրն ամբողջ պահելով.
4. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. զմեծագոյութիւնն.

5. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. Իւր ներգործութեանն եւ մերձաւորութեան.
6. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. ասել.
7. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. մերձաւորութեան.
8. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. յաւէտաբար ի դատաբար եւ ըստ ճշմարտութեան մարմնոյն.
9. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. խցցէ.
10. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. ներձուածողաց.

Եւ եթէ ոք զՄարիամ Աստուածածինն՝ զսուրբ Աոյան հեռի կարծեսցէ յԱստուածութենէն, նզովեալ եղիցի: Եւ եթէ ոք ասացէ՝ թէ իբրև ընդ խողովակ ընդ Աոյան անցեալ, այլ ի նմա ստեղծեալ և ասելով աստուածաբար՝ միանգամայն և մարդկաբար¹, աստուածաբար՝ զի առանց առն, և մարդկօրէն՝ զի օրինօք ծննդեանն, նմանապէս անաստուած է: Եթէ ոք ասացէ յառաջ ստեղծեալ զմարդն և ապա ասէ մտեալ², ընակիլ՝ զԱստուած, զատապարտի՝ որ ոչ ծնունդ Աստուծոյ ասէ, այլ փախչել ի ծնանելոյն: Եթէ ոք ի ներքս ասիցէ երկուս որդիս՝ զմինն յԱստուծոյ ի Հօրէ և զերկրորդն ի մօրէ, այլ ոչ զմինն և և զնոյն, յորդեգրութենէն արտաքոյ անկանի, զոր խոստացաւ ուղիղ հաւատացելոցն: Բնութիւնք երկուք, քանզի Աստուած և մարդ՝ զի հոգի և մարմին. բայց որդիք ոչ երկուք և Աստուած ոչ երկուք, այլ մի. զի և աստ ոչ երկու մարդիկք³, թէպէտ և Պօղոս այսպէս ասայ՝ զերկու՝ զներքին մարդոյն և զարտաքին անուանեաց: Եթէ պարտ է համառօտագոյն ասել, այլ և այլ որոց⁵ Փրկիչն, եթէ ոչ նոյն աներևոյթն և երևելին, անժամանակն և ժամանակաւորն, ոչ այլ ոք, և այլ մի լիցի, վասն զի երկուք ի տանն ի մի խառնելով՝ Աստուծոյ մարդանալ և մարդն աստուածացեալ. կամ սրպէս արդեօք անուանիցէ: Ասեմք՝ այլ և այլ ընդդէմ նմին յԵրրորդութեանն ունի, քանզի և առ այլ ոմն, այլ զմի⁴ զդէմն խառնիցեմք⁵,

1. Ե. Տպ. մարդաբար.

2. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. մարդք
Տպ. մարդ.

3. Ա. Դ. որ ոչ Տպ. յորոց.

4. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. զի մի.

5. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. խառնակիցեմք.

ոչ այլ և այլ, վասն զի մի են երկոքեանն և նոյն աստուածութեամբն: Եթէ ոք որպէս զմարգարէ՝ ասէ զչնորհի ծնեալ, այլ ոչ ըստ բնութեամբ ¹ միաւորեալ և ստեղծեալ, ընդ նմին ² եղիցի ի լաւագոյն զօրութենէն նդովեալ. մանաւանդ եթէ լինի հակառակ՝ եթէ ոք ոչ երկրպագանիցէ Խաչեցելոյն, նդովեալ լիցի և դատեսցի ³ ընդ աստուածասպանսն: Եթէ ոք յետ մկրտութեանն կամ յետ մեռելոց յարութեանն որդեգրութեան ⁴ արժանաւոր լեալ ասիցէ, որպէս և հեթանոսքն թերի գրօքն ի ներքս ասիցեն, նդովեալ եղիցին. քանզի սկսեալ կամ յառաջագէտ լեալ կամ կատարեալ՝ ոչ է Աստուած, թէպէտ և յաղապս առ փոքր փոքր փոփոխմանն այսպէս ասիցէ: Եթէ ոք ի բաց եդեալ այժմ զմարմինն ասիցէ և մերկ զԱստուածութիւնն ի մարմնոյն, այլ ոչ հանդերձ՝ զոր էաւ, և այժմ և յորժամ եկեսցէ՝ մի՛ տեսցէ նա զփառս գալստեան նորա. քանզի ⁵ ուր է մարմին նորա այժմ, եթէ ոչ ընդ առողին. և զի ոչ ընդ Մանիքեցւոցն ⁶ աղճատանացն՝ որ ասեն ի յարեգակն եդեալ, զի պատուեսցի անպատմութիւնն ⁶, կամ յօդ ցնդեցաւ և լուծաւ որպէս ի բնութեան, և հոգւոց հեղումն և փայլատականց ընթացք, ոչ կացեալ ուր և զշօշափեալն կամ զյարութեանն և տեսանելին երբեմն խոցողացն, զի Աստուածութիւնն ըստ ինքեան աներևոյթ. այլ եկեսցէ հանդերձ մարմնով որպէս ի միաբան, որպէս երևեցաւ աշակերտացն ի լերինն Թաբօր, ըստ որում երևեցաւ գերայաղթելով զմար-

1. Դ. Տպ. ըստ բնութեան.
2. Ե. Տպ. ընդ նոսին.
3. Ա. Դ. Ե. Տպ. դատեսցի.

4. Ա. յորդեգրութիւն.
5. Տպ. ըստ Մանիքեցւոցն.
6. Դ. անպատմութիւնն.

մինն Աստուածութեան, որպէս զայս ասեմ՝ Քեզ ծանուցանելով զմիտս: Եթէ ոք ասասցէ զմարմինն յերկնից իջեալ, նզովեալ եղիցի, վասն զի երկնաւոր մարդն յերկրէ ¹, նոյնպէս և երկրաւորքս. և ոչ ոք ել յերկինս, եթէ ոչ որ էջն յերկնից՝ Որդին մարդոյ: Եւ եթէ այլ ինչ նոյնպիսի՝ իմանալի է ասել յաղագս երկնաւոր միաւորութեան, որպէս և Քրիստոսիւ լեալ ամենայն, և բնակեալ Քրիստոս ի սիրտս մեր առ ի լուսաւորել զմեզ:

« Կամեցար այսու ծանուցանել Քո Բարեյաղթութեանդ յաղագս Խաչելոյն և խաչելութեանն, զոր և ասեմք՝ « Որ խաչեցար վասն մեր » . դարձեալ ի ժամ ազօթիցն յորժամ երկցս ձայնեմք զերախտինն Աստուծոյ յաղագս Խաչելոյն և սուրբ զնա կոչելով Աստուած, հզօր, անմահ, որ վասն մեր խաչեցար: Եւ եթէ ոք Հօր և ² Հոգւոյն Սրբոյ համարեսցի և կամ ասասցէ զոյգ երկն կրել զանօրինականն և երկն խաչեալ, դատախազ գտցի երկց Աստուածութեանն. ապա եթէ զՈրդւոյ միայն հրատարակեմք ³ զբարերարութիւնն՝ փախչելով ի բանէն՝ որ ասի յԱւետարանն. « Եթէ ոք յամօթ համարեսցի զիս և զբանս իմ, զնա և Որդի Մարդոյ ամօթ արասցէ » ⁴: Եւ այս ի դէմս խոստովանողաց, սակայն ծածկելոցն զերախտինն Աստուծոյ զխաչելութիւնն՝ իբր թէ ոք յամօթ համարեսցի, ամաչեսցի յաւուրն յետնումն: Քանզի որպիսի արդեօք Գրիգորիոս հայրն Աստուածաբանութեանցն ասէ՝ « Աստուած խաչեալ ⁵, արեգակն խաւարեալ » .

1. Ա. Ե. Տպ. յերկնէ.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. և կամ.

3. Ա. Գ. Ե. Տպ. հրատարակեմք.

4. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. յորժամ
եկեսցէ.

5. Բ. խաչեցեալ.

և համարձակի՞ որ թագուցանել զխաչելութիւնն. բայց եթէ որ զՀայր և զՀոգին Սուրբ մերձ դնիցէ՝ եղիցի նդովեալ:

« Իսկ ի վերայ այսր բանիցս և վասն կատարման սուրբ Խորհրդոյն հացին և գինւոյն գրեմք. իսկ զխորդանապական առեալ զբաժակն հանդերձ անխմոր հացին յաղագս աւանդելոյն մեզ՝ յայնպիսի գիշերին յորում մատնիւր մարմին և արիւն իւր, կոչեաց ի յիշատակ իւր, կատարել ասաց. իսկ վկայեալ Յովհաննու՛ | Ասկեբերանին յաւետարանին մեկնութեան ի Փարիսեցւոց գիրն ասելով, եթէ « Զմիւս չար հերձուածսն « յարտաքս խլեսցէ, վասն այսորիկ և յետ յարու- « թեանն բաժակ միայն էառ և անխմոր հաց, քանզի « և են ոմանք, ասէ, որ ի սուրբ Խորհուրդն ջուր ի կիր « արկանեն, զի և որթն փինի միայն ծնանի՝ և ոչ ջուր », վասն որոյ և մեք պահեմք զաւանդս զայս: Բայց վասն ի կողէն հեղլոյն երկուց վտակացն՝ խառնեցին ջուր, զի ընդ արեանն ջուր ելանէր, և զխմորն՝ զի Աստուածութիւնն ընդ մարմնոյն խառնիւր, ոչ ուղղապէս մեկնեցին զայս. զի յաղագս ջրոյն և արեանն երանելին Յովհան ասէ, իբրև թէ ջուրն զկատարեալ մեռելութիւնն ցուցանէ, իսկ արիւնն զկենդանութիւնն, որպէս էր իսկ կենդանի, կատարեալ և մեռեալ. զի ոչ մարդն բաժանեալ յԱստուածութենէն, այլ զմի և նոյն աւանդեմք՝ յառաջագոյնն. ոչ մարդ, այլ Աստուած և մարդ միայն, և յառաջ քան զյաւիտեանս անխառն մարմնոյն է, իսկ ի վախճանի զմարդն էառ յաղագս մերոյ փրկութեան. չարչարեալ մարմնովն անչարչարելի Աստուածութեամբն, բաւանդակելի

մարմնովն, անբաւանդակելի Աստուածութեամբն, զնոյն ինքն երկնաւոր և երկրաւոր, տեսանելի և անտեսանելի, տարեալ և անտանելի¹. զի բաւանդակի անբովանդակելին՝ մարդ իցէ և ով ծանիցէ զնա Աստուած: Իսկ մեք Աստուծոյ միայն երկիրպագանեմք և խոստովանիմք. և անբաժանելի խառնումն զաստուածութեանն և զմարմնոյն հաւանիմք, զի մի՛ և մարմնոյն երկրպագելով՝ և չորրորդութիւն ինեքս ածցուք փոխանակ Երրորդութեանն, և կամ մահուամբ մարդոյն միայն փրկեալ արեամբ՝ և ոչ աստուածայնովն:

« Եւ արդ՝ լուարուք վասն տօնի ծննդեան Տեառն և պահոցն. իսկ յաղագս տօնիցն՝ զորս բաժինս առնէք ի մէնջ՝ զայս առնելով պատճառ. նախ և առաջին զծնունդն Քրիստոսի. վասն զի ասէ Առևիտա աւետարանիչն և առաքեալն այսպէս. « Եւ էր Յիսուս իբրև ամաց երեսնից » . և սկսեալ յայտնապէս ցուցանէ զի ի նոյն օր² ծննդեանն մկրտեալ, և առնուլ սկիզբն երեսնամեայ կատարեալ հասակի վարդապետութեանն. զի թէպէտ և պապանձմանն Ջաքարիայի թուեն աւուրս հարիւր և ութսուն, որ դիպեցուցանէ զաւետաւորութիւնն ի քսան և հինգ մարտի, անտի թուեն երկերիւր եօթանասուն և վեց զաւուրս յղութեան սրբոյ Կուսին ըստ տասնամեան աւուրցն անդրանկածնութեանն, որ դիպեցուցանէ զծնունդն ի դեկտեմբերի քսան և հինգ: Արդ՝ քննեսցուք նախ³ զի Աւետականն այսպէս ասէ. « Տօնն իմ, նուիրեալք, սուրբ կոչեսցի ձեզ. երիս ժամանակս տարւոջն տօնեսջիք,

1. Դ. Ե. Տ. անտարիլի.

2. Գ. Ե. Տ. ավուր.

3. Դ. Ե. Տ. նախ զԱւետականն և այսա զԱւետարանն.

և ամենայն արու ձեր յանդիման լիցի ինձ. և մատուցիք պատարագս Տեառն» : Եւ մատուցեալ ասէ. « Յամսեանն վեցերորդի ¹, որ օր մի է, սուրբ կոչեսցի ձեզ. և որ օր տասն և հինգ նորին ամսոյ՝ է տօն տաղաւարահարացն կոչեսցեալ՝ սուրբ լիցի ձեզ. զամենայն գործ սպասաւորութեան մի՛ գործէք ի նմա : Եւ օրն եօթներորդ սուրբ կոչեսցի ձեզ՝ շաբաթ հանգիստ, զամենայն գործ սպասաւորութեան մի՛ գործէք ի նմա » . զայս բանս գիրն ասէ : Արդ՝ պապանձումն Չաքարիայի ի թշրին ամսոյ է, վասն զի այն է ամիս եօթներորդ, այն է օր քաւութեանն՝ յորում մտանէր քահանայապետն ի սրբութիւն սրբոցն, և այն՝ մի անգամ ի տարւոջն ըստ բանին Պաւղոսի. քայց ի նմին ամսեանն ² մերձենալ Չաքարիայի առ կինն անպատշաճ էր, վասն զի նա էր քահանայապետ տարւոյն, և մեծ տօնն տաղաւարահարաց առաջի կայր, և ամենայն Իսրայէլ անդ էր ժողովեալ. և զի եւթն օր տօնելոց էին զտաղաւարահարացն, և զի անմարթ էր քահանայապետին թողուլ զժողովուրդն և երթալ ի տուն իւր, նա աւանիկ զի ի բացեայ էր ընակութիւնն նորա և ոչ յԵրուսաղէմ. վկայէ այսմիկ սուրբ աւետարանիչն Ղուկաս և ասէ. եթէ « ժողովուրդն ակն ունէր Չաքարիայի և զարմանային ընդ « յամեւն նորա ի տաճարին : Եւ եղև իբրև լցան աւուրք « պաշտամանն նորա, գնաց ի տուն իւր » : Եւ դարձեալ ասէ՝ թէ « Յետ աւուրցն այնոցիկ յղացաւ Եղիսաբէթ կին նորա : Եւ յայտնապէս ցուցանէ զայս, եթէ ստուգիւ յետ կատարման աւուրցն տօնականացն եղև մեր-

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. եօթնե. || 2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. աւուր.
բորդի. Բ. երբորդի.

ձաւորութիւնն և վասն առաւել հաստատութեան բանիցն երկիցս կրկնէ՝ թէ « Կատարեալ զաւուրս պաշտամանն » : Եւ դարձեալ թէ « Յետ աւուրցն այնոցիկ յղացաւ Եղիսաբէթ կինն նորա » : Եւ ով ոչ գիտէ զայս՝ որ միտս ունին՝ թէ մինչ ժողովրդեանն հրամայէ սրբել և պաշտել ոչ միայն զտօնին՝ և յաղագս տօնին զամսամուտն և զառաջիկայ աւուրն երեկոյնն, ¹ ապա զիւրդ ի մէջ ² գլխաւոր տօնիցն քահանայապետն թողոյր զժողովուրդն և երթայր ի տուն և մերձենայր ի կին, նա աւանիկ յայտնապէս իսկ ասէ աւետարանիչն՝ թէ « Յարուցեալ Մարիամ գնաց ի լեռնահողմն ի քաղաքն Յուդայ և եմուտ ի տուն Չաքարիայ » . և արդ ի նոյն աւուրս տօնին մերձենայր : Այլ իմաստուք, զի յայտ իսկ եղև ի տօն ³ թշրին ամսոյ պապանձումն Չաքարիայի, որ է քսան և հինգ սեպտեմբերի ամսոյ և քսան և երկու ի թշրին ամսոյ մերձաւորութիւնն և յղութիւնն Եղիսաբէթի : Եւ արդ՝ թուեալ զաւուրս վեց ամսոյն՝ հարիւր և ութսուն, և ցուցանէ զվեշտասան ամսոյ, որ լինի վեց ապրիլ ըստ Հռոմայեցւոցն, յոր եղեն աւետիք սրբոյ կուսին Մարիամու : Եւ թուեալ ⁴ տասնամսեայ աւուրց՝ որ անդրանկածնացն կատարի, երկերիւր ութսուն և վեց օր, քսան և մէկ ի սեպտեմբերի, որ է վեց ի յունվարի ըստ Հռոմայեցւոցն : Արդ՝ մեք ի յայս եմք հաստատեալք և անխախտելի կամք մինչև յաւիտեան աներկմիտ հաւատով :

« Դարձեալ ասասցուք ձեզ և յաղագս պահոցն առաջաւորացն, վասն զի բազում հակառակութիւնք

1. Ե. Տպ. զերբորդ .

2. Բ. Գ. Դ. Ե. ի մէջ երկուց .

3. Տպ. ի տասն .

4. Դ. Ե. Տպ. թողեալ .

և հերձուածք և մաքառումն ունին Հոռոմք ընդ ազգս մեր: Արդ՝ յաղագս պահոցն առաջաւորաց ոչ ինչ միջոց իցէ. քանզի ըստ տկարութեան ազգի բնութեան առաջնորդքն զատեցին ի քառասնորդացն, վասն զի սրբութեամբ հրամայեցին պահել և ի բերոյ որթոյ մինչև ցկնջիւռն՝ որոշեցին, թող թէ ի գինի կամ ի ձէթ. վասն զի ոչ զօրէին պահել՝ հրամայեցին հանգիստ տալ միջոցն: Եւ պատճառ պահոցն այսքան բաւական է, թէպէտ և ունի այլ միտս բազում՝ զոր և ի հնումն. զի յաղագս հինգ զգայութեանցն յանցանելն առաջին մարդոյն որ ի դրախտին՝ հինգօրեայ սահմանեցաւ սկսեալ պահք, իբրև թէ՛ 2 դայեակ է սկիզբն պահոց քրիստոնէութեանս մերում և աստիճան ի բարձրագոյնսն՝ որ ի քառասներորդոսն. այսպէս և Մովսէս յանապատին բարեկենդանացուցանէր զժողովուրդն առեալ հրաման ի Տեառնէ. նոյնպէս և քաղաքն Նինուէացոցն հինգօրեայ պահօքն եղեն՝ բժրկեալք և լինէր դադարումն կործանմանն: Սոյնպէս և Կիւրեղ, որ եկաց հայրապետ յԾրուսաղէմ, հրամայեաց հինգօրեայ պահօքն զգաստանալ նախ քան զմկրտիլն: Այլև բազում պատճառ կայ, զորս աւելորդ համարեցայ աստ գրով բանագծել՝ 3 և տաղտկալիս առնել մտաց. պահքն ոչինչ թիւրութիւն ունի առ հաւատսն, այլ մանաւանդ առ ի ընումն է հաւատոցն և ոչ է նա մեղադրելի վասն հինգօրեայ պահոցն պանրուտուին՝ 4. լաւ էր՝ 5 թէ զայն բնաւ ոչ

1. Տպ. ցկնջիթն.

2. Տպ. իբրև թէ դա է սկիզբն.

3. Ա. Բ. Գ. բանակոծել. Գ.

բանակրծել. Ե. բանակարծել.

Տպ. բանագործել.

4. Բ. պանարուտունին. Գ. պանտրուտին. Դ. Տպ. պանգրուտունին. Ե. պանադրուտունին.

3. Տպ. պարտ էր.

ուտէիք. քայց ի տօնի աւուրն զստրասելաւան զսուրբ Սարգիս յիշատակեմք զճշմարիտ մարտիրոսն, որ վկայեցաւ յորդւոցն Հազարու՝ յաշխարհն Բագւանգի 1, յորդւոցն Մահմետի ի յաւուքս Թէօդոսի Թագաւորին. և ոչ ասի սա իշապանն Սարգիս աստուածուրացն՝ այն որ շանն տայր երկրպագանել. իսկ մեք Քրիստոնեայքս զսուրբն Սարգիս զճշմարիտ մարտիրոսն յիշատակեմք. այլ յայդ մասին մի լիցի ինչ հերձուած և կամ գայթակղութիւն: Եւ արգ՝ ճշմարիտ խոստովանութեամբ և համառօտաբար պաշտն իմասցի և զօրս վասն առաջաւորաց 2 պահոցն՝ զօրս ի վերայ գրով աւանդեցաք, որ ունիմք և եմք և կամք հաստատուն մինչև ցայժմ և մինչև ցյաւխտեան, որ է Քներկայօւմս և յապառնիան. և Տէր՝ Տէր Յիսուս եղիցի ընդ իւրում ծառայիցդ, և նմա փառք և երկրպագութիւն յեկեղեցւոյ սրբոյ, որ է Քրիստեալ յաւխտեանս, ամէն » :

Եւ այսպէս խօսեցաւ Գագիկ արքայ Հայոց դէմ յանդիման Թագաւորին Տուկիճին և ի մէջ ամենայն հաւատար վարդապետաց տանն Յունաց ի քաղաքն Սասանդնուպօլիս: Եւ յոյժ հաճեալ Թագաւորն Տուկիճ և ամենայն իմաստասէրքն, որ նստէին ի ճեմարանին, և հիանային ընդ կարգութիւն բանիցն և ընդ հաստատութիւն շնորհացն. և յայնժամ արարին սէր և խաղաղութիւն ընդ արդւոց 5 Թագաւորացն Հայոց և թողեալ դաւերախօտութիւն քանիցն և եղեն յամօթ ամենայն չարայոյզքն Հայոց, յամն զի ամենայն դառն վարդապետացն Հոռոմոց ոչ կարացին արատ և

1. Ա. ասն թէ ի Պարս վկայեալ ի Նպոուհոյ արքայէ յաւուքս...

2. Ե. Տգ. առաջնորդաց.

3. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. ընդ որդիք.

կամ բիծ երկրայութեան գտանել հերձուածոյ ի հա-
ւասայ խոստովանութիւնսն, զորս գրով¹ Հոռոմոց
խօսեցաւ Գազիկ արքայ Հայոց: Նաև այլ բազում
բանք են նորա անպարտելի բանիւք, զորս արար դի-
մադրութիւն առ ի յանդիմանութիւն տանն Յունաց.
զորս տեսեալ թագաւորին և յոյժ հաճոյացեալ, վասն
զի զի իսկ էր բանիւք ամենայն ուղղափառութեամբ
և ճշմարիտ խոստովանութեամբ՝ որ ի Քրիստոս Յիսուս:
Եւ որպէր թագաւորն Յուկիծ սէր² և ընդունելու-
թիւն նոցա և շնորհաց բազում պարգևս Գազկայ
և Ատումայ և Ապուսահլի և այլոց իշխանացն: Եւ
ժառաւարեցաւ անունն Գազկայ ընդ ամենայն վար-
դապետաց ասանն Հայոց, որք երևեցան յայնմ ժամա-
նակին յուսաւորք. և այս են անուանք վարդապե-
տացն. Տիրանն Կապանեցիկն, և Սայլահանն և կամ Լաս-
գիվերցիկն, և Ատոմ Անձաւացիկն, Անանէ և Գրիգոր
Նարեկացիքն, Սարգիս Սեանեցիկն, Յովսէփ Ընծայե-
ցիկն, Յ Գէորգ Ուծեցիկն, Գէորգորոս Սանահնեցիկն, Անա-
նէ Հաղբատացիկն⁴, Յակոբոս Քարահատայ որդին,
Անտօն և Տիմոթէոս, Յովհաննէս՝ որ անուանեցաւ
Կոզեռն, Պողոս և Յովսէփ Յ Գէորգ վարդապետ⁶, և
Թամուեցիկն, և Պարկճակ և այլք այսպիսիք անյաղթք՝
որք կային լցեալք աստուածային շնորհօքն, որք երևե-
ցան յաշխարհս Հայոց յայնմ ժամանակիս: Իսկ թա-
գաւորն Գազիկ նմանեալ էր շնորհաց նոցա:

1. Ա. Գ. գրոց.
2. Ա. Գ. Ե. Տպ. մեծ սէր.
3. Գ. Ընծանեցիկն.
4. Գ. Գ. Ե. Խաբատեցիկն.
5. Ա. Գ. Գ. Ե. Տպ. Յովհան-

նէս, Գէորգ.
6. Ա. Գ. Գ. Ե. Տպ. Գէորգ
զպրապետ Թամուեցիկն. Բ.
Գէորգ զպրապետ և Թամ-
ուեցիկն.

Եւ յայնժամ ելեալ Գագիկ յերեսաց թագաւորին, և մեծաւ փառաւորութեամբ գնացին յաշխարհն իւրեանց: Եւ գայր խաղայր Գագիկ շահն՝ և գայր հասանէր մինչև ի Վեսարիա քաղաք Գամրաց, և որպէս էր յառաջագոյն զաջրացեալ ընդ Յունաց՝ և յարձակեցաւ ի վերայ մետրապօլիտին Վեսարու մեծաւ սրբամտութեամբ, որում անունն ասէին Մարկոս, վասն զի էր յոյժ հերձուածող՝ չար և պիղծ հերետիկոսն Մարկոս, և այնչափ լրբեալ եղև անօրէնն Մարկոս, մինչև իւր շահն անուն Արմէն կոչէր: Եւ յառաջ ժամանակաց զայս ամենայն լուեալ էր Գագիկ արքայ Հայոց և էր յոյժ զայրացեալ՝ ցասմամբ, բայց ի մէջ Հոռոմոց էր, ոչ ինչ կարէր առնել, և էր մետրապօլիտն անուանի և մեծ և ահարկու ամենայն տանն Յունաց, բայց հայհոյիչ էր յոյժ ազգիս Հայոց և ամենայն շահն Արմէն կոչէր, նաև այլ անպատմելի սուգ էած ազգիս Հայոց՝ յորժամ լուաւ եթէ կամի թագաւորն զորդիս թագաւորացն Հոռոմ կնքել: Եւ ընդ որ գայր Գագիկ յամենայն իջևանսն, հրամայեաց ամենայն զօրացն Հայոց խայտառակել զփառաւոր կանայս Հոռոմոց և այնու նախատեաց զնոսա, վասն զի խորհեցաւ այլ ոչ մտանել ընաւ ի Վոստանդնուպօլիս, այլ խորհեցաւ գնալ առ Աբասլան սուլտանն Պարսից և տիրանալ աթոռոյ թագաւորութեան տանն Հայոց, զի բազում անգամ կոչէր զԳագիկ սուլտանն, և նա յաղաքս քրիստոնէական հաւատոյ արգելեալ լինէր: Իսկ Գագիկ յորժամ մերձ եղև առ մետրապօլիտն, կամեցաւ

1. Ա. Բ. Գ. Դ. շահնշահն.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. և հայհո-

յիչ.

3. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. մեծաւ ցասմամբ.

զիջևանս առ նա առնել. և գնացին նուիրակապետքն ¹ և ասեն ընդ հերետիկոսն Մարկոս. « Գազիկ արքայ Հայոց առ քեզ կամի իջևանել այսօր »: Եւ լուեալ կիւռ Մարկոս՝ ուրախ եղև և հրամայեաց զարդարել զամենայն տունն իւր և սկանայ և ոչ կամայ ելանէր ընդդէմ Գազիայ հանդերձ քահանայիւք և մեծաւ զուռաւորութեամբ բերեալ իջուցանէր զնա ի տունն իւր. և արար Մարկոս ուրախութիւն մեծ: Բայց Գազիկ կայր յոյժ զայրացեալ զօրն ամենայն ² և իբրև սկսաւ ուրախանալ զգինեաւն ³, յայնժամ սկսաւ ասել Գազիկ ցիլիւռ Մարկոս, եթէ « Լուեալ եմ, եթէ զօրաւոր շուն կայ քո և կամիմք տեսանել զնա »: Եւ գիտացեալ Մարկոսն եթէ իւր կամի ուզել զնա՝ և զանց արար զբանիւն. և յորժամ կրկնեաց զբանն Գազիկ, կոչեցին զշունն. և նա ոչ գայր, քանզի զանունն ոչ համարձակեցան ձայնել զԱրմէնն. և ասէ Գազիկ ⁴. « Զիւր անունն ձայնեցէք՝ որ գայ »: Եւ յայնժամ Մարկոս յաղթահարեալ ի գինւոյն՝ ձայն տուեալ շանն և ասէր. « Արմէն, Արմէն » . և եկեալ շունն նմանեալ առիւծու. և տեսեալ Գազիկ ասէ. « Արմէն կոչի շունս այս » . և ամաչեալ յոյժ Մարկոս՝ ասէ. « Մանուկ է, վասն այնր կոչեմք ⁵ իւր Արմէն »: Եւ ասէ Գազիկ. « Այժմ տեսանեմք թէ ո՞վ է մանուկն, Արմէն՝ եթէ Հոռոմն »: Եւ մեծ քուրճ մի պատրաստական ունէին. և ակնարկեաց Գազիկ, և յայնժամ հետևակքն պատե-

1. Գ. Գ. Ե. Տպ. նուիրակապետքն.

2. Տպ. զայրացեալ ամենայն զօրօքն.

3. Տպ. ընդ գինեաւն.

4. Ա. « Ընդէր ոչ գայ » . ասէ

Մարկոս. « Վասն զի զիւր անունն ոչ ձայնեմք » . ասէ Գազիկ.

5. Ա. ասեմք սմա. Գ. Գ. Ե. Տպ. ասեմք իւր.

ցին զշունն և մեծաւ աշխատութեամբ արկանէին զնա ի քուրձն: Եւ տեսեալ կիւռ Մարկոս և գիտացեալ՝ եթէ զշունն կամին ընդ՝ իւրեանց տանել, սկսաւ բարկանալ և մեծամտել ի վերայ պաշտօնէիցն. և ժամ տուեալ՝ Գազիկ և ձեռամբ արարեալ սպաժաւորացն, և յայնժամ ընդ չորից կողմանց պատեցին զանօրէնն Մարկոս և պաշարեալ զնա մեծաւ բռնութեամբ և չարչարանօք արկանէին զնա ի քուրձն առ Արմէն կոչեցեալն. և ասէր Գազիկ եթէ. « Տեսանեմք եթէ ով է զօրաւոր և մանուկ՝ Հոռոմ մետրապօլիտն՝ եթէ շունն կոչեցեալ ի նմանէ Արմէն »: Եւ հրամայեաց Գազիկ ուժգին սուստկապէս հարկանել զշունն. և նորա զայրացեալ յարձակէր ի վերայ Մարկոսին և լսփէր զնա ատամացի. և զմեծ մասն աւուրն այնպէս հարկանէին զշունն, և նա բարկութեամբ հեղոյր զարիւնն պիղծ հերետիկոսին Մարկոսի. և ձայն ուժգին և աղաղակ բազում ելանէր ի Մարկոսէն. և այսպիսի օրինակաւ պտտերազմ ահաւոր կայր յատակս քրձին և կրճտումն ատամանց. և հաւաչումն սրտին ելանէր ի խորոց քրձէն՝ 5. և այսպէս չարեաւ սատակեցաւ չար և պիղծ հայհոյիչն և եղև կերակուր շանց: Եւ յայնժամ հրամայեաց Գազիկ աւար հարկանել զամենայն տունն նորա, վասն զի էր մեծատուն և անուանի յոյժ. և անհամար գանձս ոսկոյ և արծաթոյ առեալ, և հօտս ոչխարաց էին նորա վեց հազար՝ 6 և լուծք գոմշի՝ 5 քառասուն և եզանց՝ քսան, և զայս ամենայն հարուածս արարեալ՝ 6 զնաց ի տուն իւր բազմութեամբ ձիոց և

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. զնեա իւրեանց.
2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. ժպտեալ.
3. Ա. Դ. Ե. քրձին.

4. Տպ. հազար.
5. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. գոմշէք.
6. Ա. Դ. աւար արարեալ. Գ. Ե. Տպ. հոնով արարեալ.

Ջորուոց: Արդ՝ պայտ այսպէս գործեաց Քաղիկ ի մէջ
Հոռոմոց, զոր ոչ այլ որ համարձակեցաւ գործել ոչ
յառաջն և ոչ վինի. և այլ ոչ ևս մտաւ ի Կոստանդ-
նուպօլլիս և ոչ գնաց ի կոչն Հոռոմոց:

Եւ էք յայտմ աւուրս + Քաղիկ արքայ որդի Աբա-
սայ Կարցուոյ² այր իմաստասէր և լցեալ ամենայն
շնորհօք փիլիսոփայականացն և հռետորական արգւես-
տիւքն³. ընդ վարդապետսն Հոռոմոց ճեմէր և յոր-
ժամ մտանէր ի Կոստանդնուպօլլիս՝ ի յամբիոնն⁴ նըս-
տէք ի մէջ սրբոյն Սոփեայ. և ըովանդակ գիտէր զհին
և վնոր կտակարանսն Աստուծոյ և էր յոյժ ճարտա-
րաբան: Նաև Քրիզոր Պաշխաւունին՝ որդին Աստակայ
էր անպարտելի շնորհօք լցեալ և զարմանալի էր սա
յամենայն պատասխանիսն ընդդէմ Հոռոմոց, այր
քաջակիրթ և ամենայն հմտութեանց հետեւեալ և
ըովանդակ հասեալ սորա ի վերայ հին և նոր կտակա-
րանացն Աստուծոյ. և սա ի յամբիոնսն նստէր ընդ ի-
մաստասէրսն ի մէջ սրբոյն Սոփեայ և խօսէր ընդ վար-
դապետացն Հոռոմոց, և ի կարգի վարդապետացն էր
սա ազգիս⁵ Հայոց:

Ատրներսէհ 6 ի Բագրևանդ գաւառէ իշխան Հա-
յոց, և սա էր այր կորովի և յոյժ հանճարեղ, բանի-
բուն և իմաստասէր, ուսեալ ի մեծ Արգինա, հասեալ
ամենայն շնորհաց աստուածեղէն կտակարանաց և

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տղ. յայտմ
աւուրքս.

2. Գ. Կարսցոյ.

3. Դ. Ե. Տղ. արուեստիցն.

4. Բ. յամբլիոնն. Գ. Ե. յամպի-
լոնն.

5. Տղ. յազազս.

6. Ա. անդ էր ներսէհ. Գ. ներ-
սէհ. Ե. և Տէր ներսէհ. Տղ.
և Տէր ներսէս.

կարող էր կալ ի դիմի ամենայն իմաստնոցն Հոռոմոց հզօր գիտութեամբ և զարմանալի ասենախօսութեամբ՝ նմանեալ Քաղկայ և այլոց իմաստասիրացն Հայոց՝ զոր գրեցաք :

Արդ՝ յաւուրս Քաղկայ շահնշահի՝ որդւոյ Աշոտոյ թագաւորին Հայոց եգե ահաւոր և զարմանալի նշան Աստուծոյ վասն սուրբ Խորհրդոյն ի վանքն՝ որ կոչի Պիզու՝ զոր շինեաց Քաղիկ արքայ : Արդ յաւուր Պենտէկոստէին մինչ զսուրբ պատարագն մատուցանէին յեկեղեցին Աստուծոյ՝ մասն ինչ ի սուրբ Խորհրդոյն ընկէց ժամարարն առաջի սրբոյ սեղանոյն . և յերրորդում աւուրն տեսանէին տեսիլ երկու արժանաւորք ի ճգնաւորացն՝ և եկեալ ի տեղի աղօթիցն յառաջ քան զհարցն՝ և ասէր առաջինն՝ թէ « Տեսանէի ի տեսլեան գիշերոյս կանթեղն՝ որ կայր ի գումբէթ սաճարին՝ անկանէր առաջի սրբոյ սեղանոյ Աստուծոյ՝ և լոյսն անշիջանելի մնաց ի նմա » : Քարձեալ միւսն այսպէս ասէր . « Եւ ես իսկ տեսանէի . և ահա աստղ մի մեծ և զարմանալի ի բարձրութենէ երկնից անկեալ եղև առաջի սրբոյ սեղանոյն Աստուծոյ՝ և լոյսն առաւել ևս բորբոքէր ի նմա » : Եւ հիացեալ ամենեցուն ընդ տեսիլն . և յայնժամ հայր վանացն գիտացեալ հոգւովն՝ և ասէր . « Տեսէք՝ և ահա՛ անկեալ կայ մասն ի սուրբ Խորհրդոյն » . և նոյն ժամայն լուցեալ մոմեղէնս և հանդերձ խնկօք հասանէին ի տեղին . և ոչ էին աւել ածեալ եկեղեցւոյն զայնքան աւուրան . իսկ յորժամ ելանէին ի բեմն՝ գտանէին զմասն սուրբ Խորհրդոյն անարատ առաջի սրբոյ սե-

զանոյն Աստուծոյ, և առեալ քոհացան զԱստուծոյ մերոյ զՏեառնէ Յիսուսէ Քրիստոսէ, և բազումք հաստատեցան ի հաւատս ուղղափառութեան և յայնմ օրէ ծանեան եթէ Խորհուրդս այս երկնային է և աստուածային՝ և ճշմարիտ սա է մարմին Որդւոյն Աստուծոյ:

Իսկ ի փոխել թուականութեանս Հայոց յամս ՇՓԵ երեւցաւ աստղ մի գիսաւոր յարեւելից կողմանէ և յարեմուտս ընթացեալ, և կացեալ նորա ամիս մի՝ և եղև աներևոյթ. և յետ բազում աւուրց երեւցաւ յարեմուտս կոյս ի յերեկոյէն, զոր բազմաց տեսեալ ասէին՝ եթէ այս այն գիսաւոր աստղն էր, որ երեւցաւ յարեւլս: Յայսմ ժամանակիս ելանէին այլազգիքն և սպականեալ աւերէին զամենայն աշխարհն Հայոց և մաշեցին զամենայն հաւատացեալս ի սուր և ի գերութիւն:

Յայսմ ժամանակիս զօրաժողով արար ամիրայն Պարսից՝ որ ասի Օշէն, և յապականութիւն դարձոյց զբազում գաւառս, և արեան ջաղխիս՝ արարեալ զդասս հաւատացելոցն Քրիստոսի, և բազում սուգ և խաւար տարածեցաւ ի վերայ երկրի ի ձեռաց անօրինիս այսմիկ: Եւ գայր խաղայր բազմութեամբ զօրօք և արար ձմերոց ի Սև լեառն, և ահագին արեան հեղութիւն և կոտորած լինէր յամենայն գաւառն, և բազում անձինք ի սրբոց կրօնաւորացն մատնեցան ի բերան սրոյ և յայրումն հրոյ և եղեն կերակուր գազանաց և թռչնոց և ոչ ժամանեցին ծածկիլ հողով, վասն զի մնացին անթաղք մինչև յաւիտեանս:

կարող էր կալ ի դիմի ամենայն իմաստնոցն Հոռոմոյ հզօր գիտութեամբ և զարմանալի ատենախօսութեամբ, նմանեալ Գագկայ և այլոց իմաստասիրացն Հայոց, զոր գրեցաք:

Արդ՝ յաւուրս Գագկայ շահնշահի՝ որդւոյ Աշոտոյ թագաւորին Հայոց եգև ահաւոր և զարմանալի նշան Աստուծոյ վասն սուրբ Խորհրդոյն ի վանքն, որ կոչի Պիլոս, զոր շինեաց Գագիկ արքայ: Արդ յաւուր Պենտէկոստէին մինչ զսուրբ պատարագն մատուցանէին յեկեղեցին Աստուծոյ, մասն ինչ ի սուրբ Խորհրդոյն ընկէց ժամարարն առաջի սրբոյ սեղանոյն. և յերրորդում աւուրն տեսանէին տեսիլ երկու արժանաւորք ի ճգնաւորացն՝ և եկեալ ի տեղի աղօթիցն յառաջ քան զհարցն, և ասէր առաջինն՝ թէ «Տեսանէի ի տեսլեան գիշերոյս կանթեղն՝ որ կայր ի գումբէթ սաճարին՝ անկանէր առաջի սրբոյ սեղանոյ Աստուծոյ, և լոյսն անշիջանելի մնաց ի նմա»: Գարձեալ միւսն այսպէս ասէր. «Եւ ես իսկ տեսանէի. և ահա աստղ մի մեծ և զարմանալի ի բարձրութենէ երկնից անկեալ եղև առաջի սրբոյ սեղանոյն Աստուծոյ, և լոյսն առաւել ևս բորբոքէր ի նմա»: Եւ հիացեալ ամենեցուն ընդ տեսիլն. և յայնժամ հայր վանացն գիտացեալ հոգւովն՝ և ասէր. «Տեսէք՝ և ահա՛ անկեալ կայ մասն ի սուրբ Խորհրդոյն». և նոյն ժամայն լուցեալ մոմեղէնս և հանդերձ խնկօք հասանէին ի տեղին. և ոչ էին աւել ածեալ եկեղեցւոյն զայնքան աւուրսն. իսկ յորժամ ելանէին ի բեմն՝ գտանէին զմասն սուրբ Խորհրդոյն անարատ առաջի սրբոյ սե-

զանոյն Աստուծոյ, և առեալ քոհացան զԱստուծոյ մերոյ զՏեառնէ Յիսուսէ Քրիստոսէ. և բազումք հաստատեցան ի հաւատս ուղղափառութեան և յայնմ օրէ ծանեան եթէ Խորհուրդս այս երկնային է և աստուածային՝ և ճշմարիտ սա է մարմին Որդւոյն Աստուծոյ:

Իսկ ի փոխել թուականութեանս Հայոց յամս ՇԺԵ երևեցաւ աստղ մի գիսաւոր յարևելից կողմանէ և յարևմուտս ընթացեալ. և կացեալ նորա ամիս մի՝ և եղև աներևոյթ. և յետ բազում աւուրց երևեցաւ յարևմուտս կոյս ի յերեկոյէն, զոր բազմաց տեսեալ ասէին՝ եթէ այս այն գիսաւոր աստղն էր, որ երևեցաւ յարևելս: Յայսմ ժամանակիս ելանէին այլազգիքն և սպաականեալ աւերէին զամենայն աշխարհն Հայոց և մաշեցին զամենայն հաւատացեալս ի սուր և ի գերութիւն:

Յայսմ ժամանակիս զօրաժողով արար ամիրայն Պարսից՝ որ ասի Օշէն, և յապականութիւն դարձոյց զբազում գաւառս, և արեան ջաղխիս՝¹ արարեալ զգասս հաւատացելոցն Քրիստոսի. և բազում սուգ և խաւար տարածեցաւ ի վերայ երկրի ի ձեռաց անօրինիս այսմիկ: Եւ գայր խաղայր բազմութեամբ զօրօք և արար ձմերոց ի Սև լեառն. և ահագին արեան հեղութիւն և կոտորած լինէր յամենայն գաւառն, և բազում անձինք ի սրբոց կրօնաւորացն մատնեցան ի քերան սրոյ և յայրումն հրոյ և եղեն կերակուր գազանաց և թռչնոց և ոչ ժամանեցին ծածկիլ հողով, վասն զի մնացին անթաղք մինչև յաւիտեանս:

1. Ա. Դ. Ե. Տպ. չախլախիս. Գ. ճապաղիս.

և անթիւ վանորայք և գեղք այրեցան հրով, որք երեւին մինչև ցայսօր. և Յն լեառն և ամենայն գաւառն ի ծայրէ ի ծայր լցաւ արեամբ կրօնաւորաց և քահանայից և արանց և հանանց ծերոց և տղայոց՝ ըստ բանի մարգարէին՝ որ ասէ, եթէ « Զերիտասարդս նոցա եկեր հուր, և վասն կուսանաց նոցա ոչ ոք սպացաւ. և քահանայք նոցա անկան ի սուր, և զայրիս նոցա ոչ ոք էր որ լայր » և թէ՛ « Էեղին զարիւնս նոցա սրպէս շուր շուրջ զԵրուսաղեմաւ, և ոչ ոք էր որ թաղէր զնոսա » : Արդ՝ այսպիսի կատարած բարկութեան էած ի վերայ հաւատացելոց անօրէնն և չար գազան Օշէն, որ և անպատմելի է ասացողացս գործ նորա :

Յայսմ ամի 2 ելանէր ամիրայ մի մեծ և հզօր ի դրանէ Աթաւլանայ սուլտանայ, որ էր հեծպ նորա՝ Գոմէշ-Տիկին անուն նորա, և յարուցեալ զայր մեծաւ տհարկութեամբ և ախոյեան զօրօք հասանէր ի վերայ քրիստոնէիցն և վտանկ արեան յարուցանէր ի յազդէ հաւատացելոց, և որպէս զգազան բազում խոցուածով զայրացեալ ի վերայ գաւառին Թլխմոյ և արար տաստիկ կոտորածս զմնացեալսն յառաջին բարկութենէն. և մեծաւ պատերազմաւ էառ զբերդն՝ որ կոչի Թլէթութ 3, և անողորմ զամենեսեան սրով կոտորեաց. և անհամար գերութեամբ հասանէր ի գաւառն Ուահայոյ և իջեալ ի վերայ բերդին՝ որ կոչի Նսեպի, և աւուրս ինչ պատերազմեալ ի վերայ նորա՝ և ոչ կարաց առնել ինչ. յայնժամ անցանէր ընդ հունն Եփ-

1. Գ. որ և անպատմելի է աստ պատմել գործ նորա.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. ժամանակիս.

3. Տպ. Թլէթուի.

րատ գետոյն և սրով յարձակեցաւ ի վերայ Հարսան-
մարոյ՝ գաւառին և աստուածասաստ բարկութեամբ
ի բերան սրոյ հաշեաց զայնքան քաջ վայելուչ գա-
ւառն և զմազձ դառնութեան իւրոյ շարութեանն
եհեղ ի վերայ ամենայն գաւառին, վասն զի որպէս
զկարկուտ հրացայտ փայլատակմամբ հասանէր ի վե-
րայ ամենայն բնակչաց երկրին տակաջի կոտորածով-
և հրով այրէին և զամենայն իշխանսն գաւառին Հար-
սան-մարոյ սրով և մահու խոցմամբ սատակէին և
զվտուաւոր կիւնայսն և զվայելուչ որդիսն նոցա հան-
դերձ գստերօքն ի գերութիւնն վարէին: Եւ Թա Թա Թա
էր սեսանել զաստուածասաստ բարկութիւնն ի վերայ
հաւատացելոցն Քրիստոսի, վասն զի առհասարակ մե-
ծամեծք և ազքատք զմի ճաշակ դառնութեան ճաշա-
կէին յանողորմ գազանէն ի շարաշունչ ազգէն Թուր-
քաց և առհասարակ ի սուր սուսերի մաշեալ լինէր
վայելուչ գաւառն այն, և զաւուրս երես անդադար
լինէր կոտորումն քրիստոնէից: Եւ ի վերայ այսքան
բարկութեանս և դառն կատարածիս՝ իշխան ոմն՝ որ
էր ի բերդն Նսեպնայ՝ որ ասի Սիբաք քաղաք, փու-
թապէս առաքեաց ի քաղաքն Ուռհա և ազդ արա-
բեակ տուկին՝ որ կոչէր Արուանդանոս, և ասաց թէ՛
«Ամիրայն զօրացն Պարսից հոս կայ յեզր գետոյս Եփ-
րատայ հարիւք արամբ, ե՛կ, հասի՛ր ի վերայ սորա և
արա զինքն ձեռքակալ»: Իսկ նորա յապաղմամբ և
անշտապողական արութեամբ գայր ի վերայ ամիրային
Գամէշ-Տիկնայ զօրօք բազմօք, զորս լուծալ ամիրային
և առաքեաց ի Հարսն-մսուր բերել զզօրս իւր: Իսկ

Արուանդանոսն հասանէր զօրօքն իւրովք յանուանի բերդն՝ որ ասի Օշէն՝ հազար և հինգ հարիւր ձիաւորով և քսան հազար հետեւափօք. հանգիւղեալ միմեանց ի պատերազմ՝ և որպէս զանուիւծ յարձակեցաւ Արուանդանոսն՝ հասանէր ի վերայ ¹ Թուրքաց, վասն զի էր այր քաջ և պատերազմող, և էր տեղին դժար և կտուր: Եւ սկսաւ Թուրքն բազմանալ. և յայնժամ ասէր Արուանդանոսն ընդ զօրս իւր թէ՛ «Սակաւ մի յետս դարձիք, որ Թուրքն զհետ մեր յարձակին. զի յորժամ ի վերայ յարձակիմք՝ չկարեն փախչել»: Եւ եղև յորժամ սակաւ մի դարձան, ետես զի ² ամենայն զօրքն Հոռոմոց ի փախուստ դարձան և թողին զԱրուանդանոսն ի մէջ զօրացն այլազգեաց: Եւ եղև օրն այն մեծ և սոսկալի, և ահաւոր կորուստ քրիստոնէիցն, որ և լցուաւ ³ ամենայն դաշտն արեամբ և գերութեամբ, և Արուանդանոսն և ամենայն իշխանքն քրիստոնէից մատնեցան ի գերութիւն. և մնացեալքն փախստական լեալք մտանէին ի բերդն՝ որ ասի Օշէն՝ և փրկեցան: Եւ յաւուր յայնմիկ կտտորեցան արք իբրև մետասան հազարք: Եւ եղեալ ամիրայն ի պարանոցն Արուանդանոսին լուծ եզանց և այնու վարէր զնա ի գերութիւն. և եբեր ի դուռն քաղաքին Ուռհայոյ և ծախեաց զնա քառասուն ⁴ հազար դահեկանի, քսան ⁵ հազար դահեկանի եղեալ զորդին իւր գրաւական, որ մնաց ի Պարսիկս մինչև ցայսօր. և զայլ իշխանսն մի ըստ միոջէ գնեցին ի ձեռս ոսկւոյ և արծաթոյ: Եւ Գոմէշ-Տիկին մեծաւ յաղթութեամբ

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. 20-
րացն Թուրքաց.
2. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. 21 (չիք.)

3. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. 19աւ.
4. Տպ. քսան հազար.
5. Ե. քառասուն հազար.

և բազում գերութեամբ և անհամար աւարաւ խաղաց
և դնաց յաշխարհն Պարսից՝ և մատուցեալ առաջի
սուլտանին ծառայս գեղեցիկս մանկունս և աղջկունս
իբրև երկու հազար:

Իարձեալ ի թուականութեանս Հայոց ՇՓԶ մե-
ռաւ թագաւորն Տուկիժ և մնաց իւր տղայ որդի մի
Միխայլ անուն. և կացեալ աթոռ թագաւորութեան
անթագաւոր զամ մի՝ թագուհին ունելով զաթոռ
թագաւորութեանն, որում անունն ասէին Յւտոկի:

Եւ եղև յորժամ փոխեցաւ թուականութիւնս
Հայոց ՇՓԸ բերեալ Յւտոկի գաղտաբար զիշխան ոմն՝
որում անունն էր Ռամանոս, որ ասի Տիօփէն, և
ածեալ զնա ի սենեակն իւր և ամուսնացաւ ընդ նմա.
և պահեաց զնա ի սենեկին և մինչև կոչեաց զեղբայր
Տուկիժին զՎեսառն և փորձելով ասէր ցնա՝ եթէ «Ձի՛նչ
արասցուք, զի ահա աթոռ թագաւորութեան յան-
տէր կայ, և Միխայլն տղայ է» և պատրողական բա-
նիւք կամէր կորուսանել զնա: Եւ ասէր Վեսառն
ցթագուհին. թէ՛ «Եւ ինձ զի՛նչ փոյթ է այդ, զի ահա
ես և որդիք իմ ծառայ եմք քո. ո՛ւմ դու կամիտ՝
սուր զթագաւորութեան զաթոռդ»: Եւ հիացեալ
թագուհին՝ հաճեալ ի բանսն նորա. և ապրեցաւ ի չա-
րեաց: Յայնժամ ասէ ցնա թագուհին. «Արի՛ մուտ
ի սենեակդ և երկիր պագ թագաւորին»: Եւ զար-
մացեալ Վեսառն և կայր հիացեալ և գոհանայր զԱս-
տուծոյ, որ ոչ խօսեցաւ ինչ չար. և յայնժամ մտեալ
երկիր եպագ թագաւորին ի վերայ երեսաց իւրոց. և
ի վաղիւն տարան զՏիօփէնն ի սուրբն Սոփի, և միա-
բան ամենայն քաղաքն Վոստանդնուպօլսի ձայնեցին
նմա գո՛վ, և եղին ի վերայ գլխոյ նորա զթագն:

ցին զշունն և մեծաւ աշխատութեամբ արկանէին զնա ի քուրճն: Եւ տեսեալ կիւռ Մարկոս և գիտացեալ՝ եթէ զշունն կամին ընդ՝ իւրեանց տանել, ակտաւ բարկանալ և մեծամտել ի վերայ պաշտօնէիցն. և ժամ տուեալ՝² Գազիկ և ձեռամբ արարեալ սպառաւորացն, և յայնժամ ընդ շորից կողմանց պատեցին զանօրէնն Մարկոս և պաշարեալ զնա մեծաւ բռնութեամբ և չարչարանօք արկանէին զնա ի քուրճն առ Արմէն կոչեցեալն. և ասէր Գազիկ եթէ. «Տեսանեմք եթէ ով է զօրաւոր և մանուկ՝ Հոռոմ մետրապօլիտն՝ եթէ շունն կոչեցեալ ի նմանէ Արմէն»: Եւ հրամայեաց Գազիկ ուժգին սաստկապէս հարկանել զշունն. և նորա զայրացեալ յարձակէր ի վերայ Մարկոսին և լափէր զնա ատամացի. և զմեծ մասն աւուրն այնպէս հարկանէին զշունն, և նա բարկութեամբ հեղոյր զարիւնն պիղծ հերետիկոսին Մարկոսի. և ձայն ուժգին և աղաղակ բազում ելանէր ի Մարկոսէն. և այսպիսի օրինակաւ պտտերազմ ահաւոր կայր յատակս քրձին և կրճտումն ատամանց. և հառաչումն սրտին ելանէր ի խորոց քրձէն՝³. և այսպէս չարեաւ սատակեցաւ չար և պիղծ հայհոյիչն և եղև կերակուր շանց: Եւ յայնժամ հրամայեաց Գազիկ աւալր հարկանել զամենայն տունն նորա, վասն զի էր մեծատուն և անուանի յոյժ. և անհամար գանձս ոսկւոյ և արծաթոյ առեալ, և հօտս ոչխարաց էին նորա վեց հազար՝⁴ և լուծք գոմշի՝⁵ քառասուն և եղանց՝ քսան, և զայս ամենայն հարուածս արարեալ՝⁶ քնաց ի տուն իւր բազմութեամբ ձիոց և

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. զհետ իւրեանց.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. ժպտեալ.

3. Ա. Գ. Ե. քրձին.

4. Տպ. հազար.

5. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. գոմշիք.

6. Ա. Դ. աւալր արարեալ. Գ. Ե. Տպ. հոնով արարեալ.

Ջորւոց: Արդ՝ զայս այսպէս գործեաց Քազիկ ի մէջ
Հոռոմոց, զոր սչ այլ ոք համարձակեցաւ գործել ոչ
յառաջն և ոչ զկնի. և այլ սչ ևս մտաւ ի Կոստանդ-
նուպօլիս և ոչ գնաց ի կոչն Հոռոմոց:

Եւ էք յայտմ աւուրս 4 Քազիկ արքայ որդի Աբա-
սայ Կարցւոյ 2 այր իմաստասէր և լցեալ ամենայն
շնորհօք փիլիսոփայականացն և հռետորական արգւես-
տիւքն 5. ընդ վարդապետան Հոռոմոց ճեմէր և յոր-
ժամ մտանէր ի Կոստանդնուպօլիս՝ ի յամբիոնն 4 նըս-
տէք ի մէջ սրբոյն Սոփեայ. և բովանդակ գիտէր զհին
և զնոր կտակարանն Աստուծոյ և էր յոյժ ճարտա-
բարան: Նաև Քրիզոր Պաշխաւունին՝ որդին Վասակայ
էր անպարտելի շնորհօք լցեալ և զարմանալի էր սս
յամենայն պատասխանիսն ընդդէմ Հոռոմոց, այր
քաջակիրթ և ամենայն հմտութեանց հետևեալ և
բովանդակ հասեալ սորա ի վերայ հին և նոր կտակա-
րանացն Աստուծոյ. և սա ի յամբիոնն նստէր ընդ լի-
մաստասէրն ի մէջ սրբոյն Սոփեայ և խօսէր ընդ վար-
դապետացն Հոռոմոց, և ի կարգի վարդապետացն էր
սա ազգիս 5 Հայոց:

Ատրներսէհ 6 ի Բագրևանդ գաւառէ իշխան Հա-
յոց, և սա էր այր կորովի և յոյժ հանճարեղ, բանի-
բուն և իմաստասէր, ուսեալ ի մեծ Արգինա, հասեալ
ամենայն շնորհաց աստուածեղէն կտակարանաց և

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տ. Կ. յայտմ
աւուրքս.

2. Գ. Կարցոյ.

3. Դ. Ե. Տ. Կ. արուեստիցն.

4. Բ. յամբիոնն. Գ. Ե. յամպի-
լոնն.

5. Տ. Կ. յազագս.

6. Ա. անդ էր ներսէհ. Գ. ներ-
սէհ. Ե. և Տէր ներսէհ. Տ. Կ.
և Տէր ներսէս.

կարող էր կալ ի դիմի ամենայն իմաստնոցն Հոռոմոց հզօր գիտութեամբ և զարմանալի ատենախօսութեամբ՝ նմանեալ Քազկայ և այլոց իմաստասիրացն Հայոց, զոր գրեցաք:

Արդ՝ յաւուրս Քազկայ շահնշահի՝ որդւոյ Աշոտոյ թագաւորին Հայոց եղև ահաւոր և զարմանալի նշան Աստուծոյ վասն սուրբ Խորհրդոյն ի վանքն՝ որ կոչի Պիղու, զոր շինեաց Քազիկ արքայ: Արդ յաւուր Պենտէկոստէին մինչ զսուրբ պատարագն մատուցանէին յեկեղեցին Աստուծոյ՝ մասն ինչ ի սուրբ Խորհրդոյն ընկէց ժամարարն առաջի սրբոյ սեղանոյն. և յերրորդում աւուրն տեսանէին տեսիլ երկու արժանաւորք ի ճգնաւորացն՝ և եկեալ ի տեղի աղօթիցն յառաջ քան զհարցն՝ և ասէր առաջինն՝ թէ «Տեսանէի ի տեսլեան գիշերոյս կանթեղն՝ որ կայր ի գումբէթ սաճարին՝ անկանէր առաջի սրբոյ սեղանոյ Աստուծոյ՝ և լոյսն անշիջանելի մնաց ի նմա»: Քարձեալ միւսն այսպէս ասէր. «Եւ ես իսկ տեսանէի. և ահա աստղ մի մեծ և զարմանալի ի բարձրութենէ երկնից անկեալ եղև առաջի սրբոյ սեղանոյն Աստուծոյ, և լոյսն առաւել ևս բորբոքէր ի նմա»: Եւ հիացեալ ամենեցուն ընդ տեսիլն. և յայնժամ հայր վանացն գիտացեալ հոգւովն՝ և ասէր. «Տեսէք՝ և ահա՛ անկեալ կայ մասն ի սուրբ Խորհրդոյն». և նոյն ժամայն լուցեալ մոմեղէնս և հանդերձ խնկօք հասանէին ի տեղին. և ոչ էին աւել ածեալ եկեղեցւոյն զայնքան աւուրսն. իսկ յորժամ ելանէին ի բեմն՝ գտանէին զմասն սուրբ Խորհրդոյն անարատ առաջի սրբոյ սե-

զանոյն Աստուծոյ, և առեալ Կոհացան զԱստուծոյ մերոյ զՏեառնէ Յիսուսէ Քրիստոսէ. և բազումք հաստատեցան ի հաւատս ուղղափառութեան և յայնմ օրէ ծանեան եթէ Խորհուրդս այս երկնային է և աստուածային՝ և ճշմարիտ սա է մարմին Որդւոյն Աստուծոյ:

Իսկ ի փոխել թուականութեանս Հայոց յամս ՇԺԵ երեւցաւ աստղ մի գիսաւոր յարեւելից կողմանէ և յարեմուտս ընթացեալ. և կացեալ նորա ամիս մի՝ և եղև աներևոյթ. և յետ բազում աւուրց երեւցաւ յարեմուտս կոյս ի յերեկոյէն, զոր բազմաց տեսեալ ասէին՝ եթէ այս այն գիսաւոր աստղն էր, որ երեւցաւ յարեւելս: Յայսմ ժամանակիս ելանէին այլազգիքն և ապականեալ աւերէին զամենայն աշխարհն Հայոց և մաշեցին զամենայն հաւատացեալս ի սուր և ի գերութիւն:

Յայսմ ժամանակիս զօրաժողով արար ամիրայն Պարսից՝ որ ասի Օշէն, և յապականութիւն դարձոյց զբազում գաւառս, և արեան Չաղիսիս՝ արարեալ զդասս հաւատացելոցն Քրիստոսի. և բազում սուգ և խաւար տարածեցաւ ի վերայ երկրի ի ձեռաց անօրինիս այսմիկ: Եւ գայր խաղայր բազմութեամբ զօրօք և արար ձմերոց ի Սև լեառն. և ահագին արեան հեղութիւն և կոտորած լինէր յամենայն գաւառն, և բազում անձինք ի սրբոց կրօնաւորացն մատնեցան ի բերան սրոյ և յայրումն հրոյ և եղեն կերակուր գազանաց և թռչնոց և ոչ ժամանեցին ծածկիլ հողով, վասն զի մնացին անթաղք մինչև յաւիտեանս.

և անթիւ վանորայք և գեղք այրեցան հրով, որք երեւին մինչեւ ցայսօր. և Յն լեառն և ամենայն գաւառն ի ծայրէ ի ծայր լցաւ արեամբ կրօնաւորաց և քահանայից և արանց և կանանց ծերոց և տղայոց՝ ըստ բանի մարգարէին՝ որ ասէ, եթէ « Զերիտասարդս նոցա եկեր հուր, և վասն կուսանաց նոցա ոչ որ սգացաւ. և քահանայք նոցա անիւտն ի սուր, և զայրիս նոցա ոչ որ էր որ լայր » և թէ՛ « Էեղին զարիւնս նոցա սրպէս շուր շուրջ զԵրուսաղեմաւ, և ոչ որ էր որ թաղէր զնոսա » : Արդ՝ այսպիսի կատարած բարկութեան էա՞ծ ի վերայ հաւատացելոց անօրէնն և չար գազան Օշէն, որ և անպատմելի է ասացողացս գործ նորա :

Յայսմ ամի 2 ելանէր ամիրայ մի մեծ և հզօր ի դրանէ Աբասլանայ սուլտանայ, որ էր հեծայնորա՝ Գոմէշ-Տիկին անուն նորա, և յարուցեալ զայր մեծաւ տհարկութեամբ և ախոյեան զօրօք հասանէր ի վերայ քրիստոնէիցն և վտախա արեան յարուցանէր ի յազգէ հաւատացելոց. և որպէս զգազան բազում խոցուածով զայրացեալ ի վերայ գաւառին Թլխմոյ և արար սաստիկ կոտորածս զմնացեալսն յառաջին բարկութենէն. և մեծաւ պատերազմաւ էառ զբերդն՝ որ կոչի Թլէթութ 3, և անողորմ զամենեսեան սրով կոտորեաց. և անհամար գերութեամբ հասանէր ի գաւառն Ուռհայոյ և իջեալ ի վերայ բերդին՝ որ կոչի Նսեպի, և աւուրս ինչ պատերազմեալ ի վերայ նորա՝ և ոչ կարաց առնել ինչ. յայնժամ անցանէր ընդ հունն Եփ-

1. Գ. որ և անպատմելի է աստ պատմել գործ նորա.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. Ժամանակիս.
3. Տպ. Թլէթուի.

րատ գետոյն և սրով յարձակեցաւ ի վերայ Հարսան-մարոյ՝¹ գաւառին և աստուածաստոտ բարկութեամբ ի բերսն սրոյ հաշեաց զայնքան քաջ վայելուչ գաւառն և զմաղձ դառնութեան իւրոյ շարութեանն եհեղ ի վերայ ամենայն գաւառին, վասն զի որպէս զկարկուտ հրացայտ վայլատակմամբ հասանէր ի վերայ ամենայն բնակչաց երկրին սոսկալի կոտորածով և հրով այրէին և զամենայն իշխանսն գաւառին Հարսան-մարոյ սրով և մահու խոցմամբ սատակէին և զվառաւոր կանայսն և զվայելուչ որդիսն նոցա հանդերձ դստերօքն ի գերութիւն վարէին: Եւ անա անդ էր սեսանել զաստուածաստոտ բարկութիւնն ի վերայ հաւատացելոցն Քրիստոսի, վասն զի առհասարակ մեծամեծք և աղքատք զմի ճաշակ դառնութեան ճաշակէին յանողորմ գազանէն ի չարաշունչ ազգէն Քուրքաց. և առհասարակ ի սուր սուսերի մաշեալ լինէր վայելուչ գաւառն այն, և զաւուրս երես անդադար լինէր կոտորումն քրիստոնէից: Եւ ի վերայ այսքան բարկութեանս և դառն կատարածիս՝ իշխան ոմն՝ որ էր ի բերդն Նսեպնայ՝ որ ասի Սիբար քաղաք, փութապէս առաքեաց ի քաղաքն Ուռհա և ազգ արարեալ տուկին՝ որ կոչէր Արուանդանոս, և ասաց թէ՛ «Ամիրայն զօրացն Պարսից հոս կայ յեզր գետոյս Եփրատայ հարիւր արամբ. եկ՝ հասի՛ր ի վերայ սորա և արա զինքն ձեռքակալ»: Իսկ նորա յապաղմամբ և անշտապողական արութեամբ գայր ի վերայ ամիրային Գամէշ-Տիկնայ զօրօք բազմօք, զորս լուեալ ամիրային և առաքեաց ի Հարսն-մսուր բերել զզօրս իւր: Իսկ

1. Ա. Գ. Ե. Հարսն-մարոյ. Գ. Տպ. Հասան-մարոյ.

Արուանդանոսն հասանէր զօրօքն իւրովք յանուանի բերդն՝ որ ասի Օշէն՝ հազար և հինգ հարիւր ձիաւորով և քսան հազար հետեւափօք. հանգիւցեալ միմեանց ի պատերազմ, և որպէս զառիւծ յարձակեցաւ Արուանդանոսն՝ հասանէր ի վերայ ¹ Թուրքաց, վասն զի էր այր քաջ և պատերազմող, և էր տեղին դժար և կտուր: Եւ սկսաւ Թուրքն բազմանալ. և յայնժամ ասէր Արուանդանոսն ընդ զօրս իւր թէ՛ «Սակաւ մի յետս դարձիք, որ Թուրքն զհետ մեր յարձակին. զի յորժամ ի վերայ յարձակիմք՝ չկարեն փախչել»: Եւ եղև յորժամ սակաւ մի դարձան, ետես զի ² ամենայն զօրքն Հոռոմոց ի փախուստ դարձան և թողին զԱրուանդանոսն ի մէջ զօրացն այլազգեաց: Եւ եղև օրն այն մեծ և սոսկալի, և ահաւոր կորուստ քրիստոնէիցն, որ և լցուաւ ³ ամենայն դաշտն արեամբ և գերութեամբ, և Արուանդանոսն և ամենայն իշխանքն քրիստոնէից մատնեցան ի գերութիւն. և մնացեալքն փախստական լեալք մտանէին ի բերդն՝ որ ասի Օշէն՝ և փրկեցան: Եւ յաւուր յայնմիկ կոտորեցան արք իբրև մետասան հազարք: Եւ եղեալ ամիրայն ի պարանոցն Արուանդանոսին լուծ եզանց և այնու վարէր զնա ի գերութիւն. և եբեր ի դուռն քաղաքին Ուռհայոյ և ծախեաց զնա քառասուն ⁴ հազար դահեկանի, քսան ⁵ հազար դահեկանի եղեալ զորդին իւր գրաւական, որ մնաց ի Պարսիկս մինչև ցայսօր. և զայլ իշխանսն մի ըստ միոջէ գնեցին ի ձեռս ոսկւոյ և արծաթոյ: Եւ Գոմէշ-Տիկին մեծաւ յաղթութեամբ

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. զօ-

րացն Թուրքաց.

2. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. զի (չիք.)

3. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. լցաւ.

4. Տպ. քսան հազար.

5. Ե. քառասուն հազար.

և բազում գերութեամբ և անհամար աւարաւ խաղաց
և դնաց յաշխարհն Պարսից՝ և մատուցեալ առաջի
սուլտանին ծառայս գեղեցիկս մանկրունս և աղջկունս
իբրև երկու հազար:

Իարձեալ ի թուականութեանս Հայոց ՇԺԶ մե-
ռաւ թագաւորն Տուկիժ և մնաց իւր տղայ որդի մի
Միխայլ անուն. և կացեալ աթոռ թագաւորութեանն
անթագաւոր զամ մի՝ թագունին ունելով զաթոռ
թագաւորութեանն, որում անունն ասէին Եւտոկի:

Եւ եղև յորժամ փոխեցաւ թուականութիւնս
Հայոց ՇԺԸ բերեալ Եւտոկի զազտաբար զիշխան ոմն՝
որում անունն էր Ռամանոս, որ ասի Տիօփէն, և
ածեալ զնա ի սենեակն իւր և ամուսնացաւ ընդ նմա.
և պահեաց զնա ի սենեկին և մինչև կոչեաց զեղբայր
Տուկիժին զՎեսառն և փորձելով ասէր ցնա՝ եթէ «Ձի՛նչ
արասցուք, զի ասա աթոռ թագաւորութեան յան-
տէր կայ, և Միխայլն տղայ է» և պատրողական բա-
նիւք կամէր կորուսանել զնա: Եւ ասէր Վեսառն
ցթագունին. թէ՛ «Եւ ինձ զի՛նչ փոյթ է այդ, զի ասա
ես և որդիք իմ ծառայ եմք քո. ո՛ւմ դու կամիս՝
սուր զթագաւորութեան զաթոռդ»: Եւ հիացեալ
թագունին՝ հաճեալ ի բանն նորա. և ապրեցաւ ի չա-
րեաց: Յայնժամ ասէ ցնա թագունին. «Արի՛ մուտ
ի սենեակդ և երկիր պագ թագաւորին»: Եւ զար-
մացեալ Վեսառն և կայր հիացեալ և գոհանայր զԱս-
տուծոյ, որ ոչ խօսեցաւ ինչ չար. և յայնժամ մտեալ
երկիր եպագ թագաւորին ի վերայ երեսաց իւրոց. և
ի վաղիւն տարան զՏիօփէնն ի սուրբն Սոփի, և միա-
բան ամենայն քաղաքն Վոստանդնուպօլսի ձայնեցին
նմա դով, և եղին ի վերայ գլխոյ նորա զթագն:

Յայսմ ժամանակիս սուրբ հայրապետն Հայոց Տէր Վահրամ, որ կոչեցաւ Տէր Գրիգորիս, որդի Գրիգորի՝ օրդւոյ Վասակայ Պաշխաւունւոյ, եկեալ ի սիրտս նորա սէր միայնակեցութեան և լինել առանձնական յաղօթման Աստուծոյ. և սա նմանեալ լինէր Եղիայի և Յովհաննու Մկրտչին և առ ինքն բերեալ զգործ վարուցն սրբոյն Անտօնի և ցանկայր² փափագանօք ի գլուխ լեբանց բնակիլ. խորհեցաւ թողուլ զգահրնկալ և զմեծ պատիւ աթոռոյ հայրապետութեանն, ընդ որում միաբանեալ եղև ընդ նմա Գէորգ վարդապետն՝ որ էր դպրապետ նորա, և երդմամբ կապեալ զբանն գնալ զհետ իրերաց ի միայնակեցութեան ճանապարհն: Եւ ելեալ եղև բանս այս յատենի. և իմացեալ զխորհուրդս նոցա թագաւորն և իշխանքն Հայոց՝ և արգելուին զնա մեծաւ իշխանութեամբ. և նա ևս առաւել պնդէր ի գործս իւր, և այսպէս ասէր ցնոսա՝ եթէ «Զայս ունիմ ի միտս իմ գնալ ի Հռոմ³ և շրջել ընդ ամենայն անապատս Եգիպտացւոց». և նոքա ոչ կամէին թողուլ զնա: Իսկ նա ի յօժարութենէ կամացն ասէր ցթադաւորն Հայոց. «Ինք ձեզ կաթողիկոս՝ զոր կամիք, և զիս մի՛ արգելուք յարդարութեան ճանապարհէն»: Եւ յորժամ տեսին զյօժարութիւն կամաց նորա՝ ընտրեցին զԳէորգ վարդապետն՝ որ էր դպրապետ նորա, և ի ծածուկ ի նմանէ հաւանեցուցին զԳէորգ զի առցէ զաթոռ հայրապետութեան տանն Հայոց: Եւ Տէր Գրիգորիս զայս ամենայն ոչ գիտացեալ, և յայնժամ ածին զԳէորգ զի ձեռնադրեսցեն զնա կաթուղիկոս. և տեսեալ Տէր Գրիգորիս հիանայր

1. Ա. Գ. առգնական.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. մեծաւ փա-

փագանօք.

3. Գ. Ե. Տպ. Հռոմ.

յսժև և ի կամաց և յոչ կամաց ձեռնադրեաց զնա կաթուղիկոս յաթառ հայրապետութեանն Հայաստանեայց, քայց ի սիրտն յխաչը և ընդ հակառակս համարեցաւ զնա, վասն զի մոռացաւ զուխտն միաբանութեան՝ հոգևոր ճանապարհին. և յորէ յայնմանէ եմուտ հակառակութիւն ի մէջ երկուց հայրապետացն Քրիզոստի և Քէորգայ: Եւ զնաց Յէր Քրիզոստի ի խորհուրդս հոգևոր ճանապարհաց իւրաց առ ի ընակեղ ի չերինս ընդ միանձուսնսն ճգնուորացն Քրիստոսի և ստացաւ զվարս խաչակրօնս՝ 2 և յամենայնի չորանաչակս:

Յացոմ ամի ժազուլ մեծ արար թագաւորն Տիօփէն զամենայն աշխարհն Յունաց մինչև ի սահմանս Հոռոմոց և զամենայն կողմն արևելից աշխարհին և անազին քաղմութեամբ խաղացեալ զայր հասանէր ի վերայ աշխարհին Յունկաց. և իջեալ բանակ հարկանէր ի վերայ անուանի քաղաքին՝ որ կոչի Մնաթէճ՝ 3 մերձ ի Հալպ քաղաք, որ էր հռչակաւոր քաղաք Յանկաց. և սաստիկ պատերազմ եղև և ի վտանգ՝ 4 էարկ զքաղաքն Մնաթէճ ի ձեռն խուժադուժ ազգացն և սնթիւ զօրացն: Եւ զինի այսքան նեղութեանցս հրամայեաց թագաւորն կանգնել բաբանս և փիլիկարմնս՝ 5 ընգդէմ քաղաքին, վասն զի էր քաղաքն պարսպեալ ամենայն ամրութեամբ: Եւ եղև ի հարկանել զպարիսպն մեծամեծ քարամբք՝ և խախտեալ մասն ինչ

1. Ա. Դ. ընդ հոգևոր ճանապարհին.

2. Տպ. խստակրօն.

3. Բ. Գ. Մնճեպ.

4. Ա. ի մեծ վտանգ.

5. Ա. փիլիկուանս. Դ. փիլպանս. Տպ. փիլիպանս.

ելից ի քաղաքն, և յայնժամ՝ սասանեցան 4 քաղմութիւն, ամենայն քաղաքին և առհասարակ արարին խաչածէս ի ձեռս իւրեանց և դիմեցին ի դուրս առ թագաւորն, և ամենայն մեծամեծքն անկանէին յոտ 2 թագաւորին մեծամեծ 5 ընծայիւք և եղեն հարկատուք և գերծան 4 ի մահուանէ 5: Եւ արար թագաւորն ողորմութիւն ի վերայ քաղաքին և ընդ հարկաւարարեալ զնոսա: Եւ յայնժամ հասանէր թուղթ ի թագուհւոյն առ թագաւորն Տիօփէն՝ դառնալ փութապէս ի Վոստանդնուպօլիս և լուեալ զայս թագաւորն՝ գնաց փութանակի:

Յայսմ ամի ելեալ սղայ ամիրայ մի Կտրիճ անուն և կամէր գաղտ ապստամբիլ ի Պարսից և գնալ ի Վոստանդնուպօլիս առ Յունաց թագաւորն, և էր ոս յազգէ Աբասլան սուլտանին: Եւ բազում զօրօք հասանէր ի Սեբաստիա, և ելեալ Վուրապաղատն ի Վոստանդնուպօլսէ դայր ընդդէմ նորա ի պատերազմ, և դիպեալք միմեանց պատերազմաւ մերձ ի Սեբաստիա, և պարտեալ՝ Յոյնքն եղեն փախստականք, և ի միւսում աւուրն դարձաւ Թուրքն ի պատերազմ ի վերայ Յունաց, և վանեալ զնոսա՝ արարին փախստական, այլ և կալան զՎուրապաղատն, իսկ զօրքն Յունաց կուրացեալք ի փոշոյն և փախստեայ եղեալ՝ գնացին ի տեղի մի քարակտուր, որ կոչէր Մակուխի՝ և անդ հոսեալ ի վայր՝ մեռան: Եւ զկնի աւուրց ինչ թագաւորն Հայոց և իշխանքն և ամենայն նախարարքն արարին սէր և միաբանութիւն ընդ մանուկ ամիրային, և

1. Գ. Ե. սասակեցան. Տպ.

սարսափեցան.

2. Գ. Տպ. առ ոտս.

5. հանդերձ մեծամեծ.

4. Գ. Ե. Տպ. գերծ.

5. Բ. ի նմանէ.

նա առեալ զկուրապաղատն և զայլ կալանաւորսն՝ արս իբրև երեք հազար՝ և զանխլաբար հասանէր ի Կոստանդնուպօլիս առ թագաւորն Յունաց: Եւ թագաւորն ընկալաւ զնա մեծաւ պատուով և փառաւորութեամբ, և եղև ամիրայն այն այր բարեսէր:

Ի թուականութեանս Հայոց ՇԺԹ երևեցաւ աստղ մի գիսաւոր յերկինս, զոր տեսեալ բազմաց ասէին թէ՛ Այս այն նշանն է, որ եղև յառաջագոյն, ասլա արիւնհեղութիւն զկնի, և դարձեալ ի գիշերի միում երևէր, որպէս թէ ամենայն աստեղք յերկիր հեղուն: և երկեան ամենայն ազգ և ազինք և յահեղն և ի սոսկալի նշանէն սարսեալ դողային, վասն զի այսպիսի նշան ոչ տեսեալ էաք երբէք և ոչ լուեալ յառաջնոցն, և այնպէս կարծեցին, թէ այս է, զոր ասաց Փրկիչն թէ՛ Եղիցի նշան ի վերջին ժամանակին յարեգակն և ի լուսին և յաստեղս շարժմունք և արհաւիրք, սրպէս ի սուրբ Աւետարանին: Եւ արդ այս եղև սկիզբն կատարածի և կրկին աւերման աշխարհիս յանօրէն զօրացն Թուրքաց վասն բազմացեալ և ծովանման մեղաց մերոց, քանզի՝ Ամենեքեան մեղան և նուազեցան ի փառացն Աստուծոյ և թէ՛ Ոչ ոչ է արդար և ոչ մի, սովորեցան ամենեքեան ի ճանապարհս անօրէնութեան և սիրեցին առաւել զմեզս քան զարդարութիւն և ոչ երբէք խոտորին ի չարեացն ի բարին, վասն որոյ և բարկացուցանեմք զԱնբարկանալին Աստուած ի վերայ մեր և զԱյն, որոյ ընութիւնն Իւր քաղցր է միշտ, խոտոր գնացիւք մերովք ցասուցանեմք ի վերայ մեր, և երբեմն երբեմն խրատէ զմեզ և զկծեցուցանէ զմեզ ազգաւ անմտաւ և ոչ այնու ևս դառնամք ի խենէշ զնացից մերոց, քանզի՝ Մխար որդ-

ւոց մարդկան հասարակեաց է ի խնամն չարին. վասն որոց իբրև զմարդկ հասանէ ի վերայ մեք բարկութիւն և պատուհասն և յանախեն հողմք փոթորկեալ չար հինկցն Իսմայէլեան որդւոցն ի վերայ մեր և ոչ տան մեզ դուլ և հանգիստ. բայց Կրն Տիւր քաղցրութեամբ հայեսցի ի գործս մեռաց Եւրոց. ամէն:

Ի սպն ամի շարժեալ և որպէս զգեալ յարուցեալ Աքասլան սուլտանն եզբայր Տուղրիլ սուլտանին և անթիւ բազմութեամբ խաղայր գայր և հասանէր իբրև զամպ ուռուցեալ միգով անօրէնութեան յաշխարհն Հայոց բազում կոտորածիւ ¹ և արեան հեղմամբ և իջեալ ի վերայ Մանձկերտոյ. և առ ի չգոյէ պահապանաց քաղաքին՝ յաւուր միում առաւ քաղաքն Մանձկերտ, վասն զի փախեան Հոռոմոց պահապանքն. և արար զքաղաքն կոտորած վասն պռաջին հայհոյութեան եզբօր նորա Տուղրիլ սուլտանին, վասն զի գայս անգարձ արարեալ էր նորա ի ժամ մահուանն: Եւ յարուցեալ Աքասլան սուլտանն և խուժադուժ և անթիւ ազգաւ հասանէր ի քաղաքն՝ որ կոչի Յամիթ ², և սիրով բանակ հարկանէր ի դուռն քաղաքին. և ի նմին բանակին ծնանէր կինն նորա որդի, և կոչեաց զանուն նորա Իդուշ: Եւ անտի յարուցեալ գայր ի գաւառն Թլմխոյ և պատեալ զնա մեծաւ նեղութեամբ և ամենայն հնարիւք պատերազմեալ ի վերայ նորա, և զառուրս բազումս ոչ ինչ կարաց առնել բերդաքաղաքին Թլմխոյ. սկիզբն սիբոյ արարին և հարկս ուղեալ. և բնակչացն թուլացեալ և յանհոգս լինէին և թողին զպարիսպն անպահապանս: Եւ տեսեալ զօրք

1. Ա. կոտորածով.

2. Գ. Գ. Ա. Ի. Բ.

այլազգեացն զանպատրաստութիւն նոցա, և յոչ կամաց սուլտանին գիմեաց ամենայն բանակն ի վերայ: 1 և պատեալ սաստիկ պատերազմաւ՝ և պահն զքաղաքն և կոտորածս բազումս արգրին և անթիւ գերութիւնս: Եւ լուեալ սուլտանն՝ և զարմանայք և ապաշաւէք զկոտորած նոցա, վասն զի ունէր երգումն ընդ նոսա. և անտի յարուցեալ սուլտանն գայք խաղայց անուզին բազմութեամբն իւրով և հասանէք ի Գաւառն Ուռհայոյ. և արար սսպատակ զամենայն աշխարհն մինչև ի դուռն քաղաքին և բանակ հարկանէք ի վերայ անուանի բերդին՝ որ կոչի Թլթովրաւ, մերձ ի Սեւերակն՝ և սաստիկ պատերազմաւ առեալ զբերդն զԹլթովրաւ և զՍաիւծաթիւն և արար սաստիկ կոտորածս և ելից արեամբ զամենայն սահմանս նոցա. և բազում աւարաւ և գերութեամբ գնայր խաղայց ի վերայ քաղաքին Ուռհայոյ և պատեալ շուրջանակաւ զամենայն քաղաքն՝ և ելից բանակաւ ծայրէ ի ծայր: Եւ էր յաւուրս ձմերայնի, ի մարերի ամսոյ ի տասն, և էր տուկն ի քաղաքն Ուռհա Վասիլն՝ Ալօսիանին որդին Բուլղարաց թագաւորին. և տեսեալ քաղաքացեացն զանթիւ բազմութիւն զօրաց այլազգեացն՝ ահաբեկեալ սասանեցան ամենայն բազմութիւն հաւատադելոցն՝ որք էին ի քաղաքն Ուռհա, վասն զի բազմութիւն զօրացն սուլտանին ելից զդաշտս և զգագաթունս լեւանցն. և դողաց երերալով քաղաքն ի չարաշունչ վիշապէն և ի դառն գազանէն այն, վասն զի էր այր արիւնարբու. և կացեալ զաւուրս ութ և ոչ ետ պատերազմ, և քաղաքն կայր յիմարեալ անպատ-

1. Տպ. ի վերայ նորա.

րատական: Եւ ապա մի ոմն ի զօրաց սուլտանին տեսեալ զանմտութիւն քաղաքաբեացն և ձայն տուեալ զաղտաբար եթէ՝ «Ջի՛ հայք յիմարեալք, ամրացուցէք զպարիսպդ և թամբեցէք զձի ձեր»: Եւ ապա իմացեալ սկսան շուրջանակի՝ զպարիսպն ասպարափակ առնել և կազմեցին ամենայն՝ ամրութեամբ, և քաջացան այր իւրաքանչիւր ի պատերազմ: Եւ Վասիլն՝ որ էր տուկ քաղաքին՝ այր քաջ և պատերազմող, սկսաւ զօրացուցանել զամենայն քաղաքն, և տեսեալ զայս սուլտանին՝ զայրացաւ յոյժ և հրամայեաց հարկանել զփող պատերազմին և գազանաբար դիմեաց ի պատերազմ, և դըրդեալ ամենայն զօրք այլազգեացն և շուրջանակաւ պատեալ զամենայն քաղաքն Ուռհա, և եղև օրն այն օր մեծ և ահաւոր պատերազմ սաստիկ, և լցաւ ամենայն քաղաքն նետաձողութեամբ, և առհասարակ դառք հաւատացելոցն կային լալով և ողբալով յաղօթս առ Աստուծո՛ւ՝ զերժանել ի չար գազանէն, և զմեծ մասն առուրն պատերազմեալ ամենայն զօրք տանն Պարոնց ի վերայ Ուռհայոյ՝ և ոչինչ կարացին առնել՝ 3, վասն զի Տէր յաղթահարեաց զնոսա և յամօթ արար: Եւ զինի այսորիկ կանգնեաց բաբանս և փիլիկպանս ընդդէմ պարսպին և կոտորեաց զամենայն դրախտս և զայգիս և այնու ելից զխանդակս քաղաքին, և կանգնեաց փայտէ բերդս ի վերայ տասն սայլից՝ զի առցէ զքաղաքն Ուռհա, և եղև յորժամ շարժեցին զսայլսն, զի բերցեն մօտ՝ 4 ի պարիսպն, յանկարծակի փլեալ

1. Գ. Դ. Ե. Տ. շուրջանակաւ. ||

2. Տ. գ. զամենայն ամրութիւն. ||

3. Ա. ինչ վնաս. Դ. վնաս.

4. Ա. մօտ ի բերդ.

կործանեցաւ փայտէ բերդն, և ի քաղաքէն պատա-
ռեցին ի ներքոյ գետնոյն, և ելան՝ ի խանդակն յարևե-
լից կողմանէն և զամենայն փայտն արկին ի քաղաքն
և զմնացեալսն հրով այրեցին: Յայնժամ սկսան այ-
լազգիքն և փորեցին եօթն ծակ ի խորու խանդակն,
վասն զի զպարիսայն կործանեսցեն, և յայնժամ քա-
ղաքացիքն արարին ընդդէմ նոցա փորուածս և կա-
լան յայլազգեացն և սատակեցին զնոսա: Եւ զօրա-
ցոյց Տէր զքաղաքն ի վերայ այլազգեաց, և զաւուրս
յիսուսն կացեալ սուլտանն ի վերայ Ուռհայոյ սաստիկ
պատերազմաւ՝ և ոչ ինչ կարաց առնել, և խոստանայր
սուլտանն տալ գանձս և իշխանութիւնս՝ եթէ ոք
հանցէ քար ի պարսպէն, զի տարցէ ի Պարսիկս ի յի-
շատակ իւր, և ասէ ցնա Ապուսուար ամիրայն Գվնայ,
եթէ Ահա յօտ 2 ի միջի մերում խորանդ եկեղեցւոյ,
և ի վերայ ոչ ոք է որ պատերազմի: Եւ ջանացին 5
և ոչ կարացին հանել քար ի խորանէն սրբոյն Սարգսի
ի յարևելից զիհէն, և տեսեալ սուլտանն՝ ամաչեաց
յոյժ: Յայնժամ Խուրէշն աւագ ամիրայն Արապկաց
առեալ զԱքասլան սուլտանն և զամենայն բազմու-
թիւն զօրացն Պարսից՝ գնաց ի վերայ քաղաքին Հալ-
պայ, և յայնմ աւուր եղև ուրախութիւն մեծ ի վե-
րայ քաղաքին Ուռհայու, զի զերծան ի չար գազա-
նէն:

Եւ լուեալ թագաւորն Յունաց Տիօփէն զհամբաւ
բարկութեանս այսորիկ և մոմռեալ որպէս զառիւծ
և հրամայեաց ժողով լինել ամենայն բազմութեան
զօրաց իւրոց, և ելեալ հրովարտակք և քարոզիչք ընդ

4. Ա. ելին.

2. Ա. հօտ 9. հոտ. Տպ. մօտ

կայ.

3. Ա. բազում ջանացին.

ամենայն աշխարհն արևմտից. և արար ժողով մեծ և
ահագին բազմութեան զամենայն աշխարհն Գդաց 1
և զհամբօրէն ազգն Բուլղարաց և զամենայն կղզիս
հեռաւորս՝ զԳամիրս և զամենայն Բիւթանիա՝ զԿիւ-
լիկիա և զԱնսիոք, զՏրապիզոն և զամենայն տունն
Հայոց՝ որք էին մնացեալ ի քաջ զօրականացն, և բե-
րեալ այլ զօր յայլազգեացն Խուժաստանացն և արար
Տիօփէնն ժողով ահագին բազմութեան որպէս զա-
ւազ ծովու. Եւ էր ի թուականութեանս Հայոց ՇԻ և
գայր խաղայր որոտալով իբրև զամպս կարկտաբերս
և հասանէր ի Սեբաստիա քաղաք. և ելեալ ընդ առաջ
նորա որդիք թագաւորացն Հայոց Ատոմ և Ապուսահլ
մեծաւ հանդիսիւ: Եւ յայնժամ մատեան օզգն Հո-
ռոմոց և չարախօսեցին զքնակչացն Սեբաստիոյ և զա-
մենայն ազգէն Հայոց և ասեն՝ « Եթէ յորժամ եհար
զմեզ Պտրիճ ամիրայն, ազգն Հայոց առաւել կոտորե-
ցին զմեզ քան զԹուրքն »: Եւ հաւատաց թագաւորն
Տիօփէն սուտ խօսիցն 2 Հռոմոց և սպառնացեալ սաս-
տիկ երդմամբ եթէ՝ « Ի դառնալն իմ ի պատերազմէն
Պարսից՝ բառնամ զհաւատն Հայոց », և նոյն ժամայն
հրամայեաց յալափ տալ զՍեբաստիա քաղաքն ամե-
նայն զօրացն Հռոմոց. և յալափելն արարին սնդա-
նումն բազմաց վասն անիրաւ և սուտ դատաստա-
նացն, զոր արար անօրէն թագաւորն Տիօփէն. և ըն-
կէց յերեսաց զորդիք թագաւորացն Հայոց՝ զԱտոմ և
զԱպուսահլ՝ և էարկ սուգ մեծ ի վերայ Սեբաստիոյ:
Եւ յայնժամ մեծամեծ իշխանքն Հռոմոց և Գազիկ
շահնշահն որդին Աշոտոյ և Պտրիճ ամիրայն՝ որ կա-

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Գնդաց. || 2. Ա. Դ. ստախօսիցն.

լաւ գլուրապնդատն, ասեն ցՅիօթէն թաղաւորն թէ՛
«Մի՛ շներ սուտ խօտից աղբիդ քո, վասն զի սուտ են
յամենայն ի բանս իւրեանց, զի որք ի պատերազմին
Թուրքին մ'նացին, սորա եղեն օգնական »: Եւ լուեալ
զայս թագաւորն՝ արար խաղաղութիւն. բայց ի դառ-
նայն սպառնայր բառնալ զհաւատն Հայոց. զոր լուեալ
վանորայքն՝ և անէծս ցաւազինս կտրդացին ճոնապարհի
նորս՝ չդառնալ ի ճանապարհէն, յոր երթալոց էր, այլ
զի կործանեսցէ զնա Տէր որպէս զանօրէնն Յուլիա-
նոս, որ անիծեցաւ ի սրբոյն Բարդէ: Եւ յարուցեալ
Տիօթէնն ամենայն բազմութեամբն զնաց յարևելք՝
յաշխարհն Հայոց և իջեալ ¹ ի քաղաքին Մանծկերտոյ՝
և էառ զնա. և զօրք սուլտանին՝ որ կայր ի քաղաքն՝
փախեան. և զորս բմբռնեաց՝ կտտոցեաց. և յայնժամ
հասաւ համբաւս այս առ սուլտանն ի Հալպ քաղա-
քի. և դարձաւ ² յարևելս, վասն զի ասացին՝ թէ թա-
գաւորն Հոռոմոց անագին բազմութեամբ դիմեալ եր-
թայ յաշխարհն Պարսից: Իսկ ի յայս ձմերանիս արար
պատերազմ սուլտանն ի վերայ Հալպայ, և ոչ կարաց
առնուլ ի քաղմութենէ զօրաց քաղաքին. և պատա-
ռեաց ծակոտելով ³ դամենայն պարիսպն, և ոչ ինչ կա-
րաց առնել քաղաքին: Եւ յաւուրսն դարնանային
լուաւ սուլտանն գելանել թագաւորին Տիօթէնին, թո-
ղեալ զՀալպ և փութապէս հասանէր յԱռհա: Իսկ
սուկն՝ որ էր ի քաղաքն՝ հանեալ նմա ձիս և ջորիս և
ապուր. և առեալ սուլտանն և անցանէր անվնաս
ի սահմանացն և դայր ⁴ յարևելս ի լեառն՝ որ կոչի

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. ի վերայ.

Տպ. ծակոտէն.

2. Գ. Ե. Տպ. յետո յարևելս.

4. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. զնաց.

3. Ա. Դ. ծակոտէն. Բ. Գ. Ե.

Լեւոնն՝ և անթիւ ձի¹ և ուղտը սատակեցան ի փութանակի գնալոյն, զի որպէս զփախստական վարէր զգօրսն իւր, և կամէր գնալ ի Պարսիկս, և նոյն ժամայն հասանէին թուղթք նենգաւորացն Հոռոմոց առ սուլտանն ի բանակէն Տիօփէնին և առացին ցուլտանն. «Մի՛ փախչիր, զի մեծ մասն զօրաց ընդ քեզ եմք», և լուեալ զայս սուլտանն՝ գտեղի առնոյր: Եւ յայնժամ գրեաց սուլտանն թուղթ հաւանութեան առ թագաւորն Տիօփէն վասն սիրոյ և միաբանութեան և խաղաղութեամբ մնալ առ միմեանս, յաւիտեան ոչ մեղանչել միմեանց, այլ սիրով կեալ² ընդ ազգին քրիստոնէից և յաւիտեան սէր և միաբանութիւն ընդ Պարսիկք և ընդ Հոռոմք: Եւ յայնժամ Տիօփէնն հպարտացեալ և ոչ էառ յանձն զբանս սուլտանին, այլ ևս առաւել բորբոքեալ ի պատերազմ, և մասուցեալ³ չար նենգաւորքն առ Տիօփէնն և ասեն. «Ո՛վ թագաւոր, ոչ ոք է՝ որ կարասցէ ընդդէմ կալ բազմութեան զօրաց քոց, և ահա ելին ի յապրոյ⁴, արդ արձակեալնոսա բանակս բանակս, զի մի՛ սովեսցին մինչև ցօր պատերազմին»: Եւ յայնժամ դարձոյց զՎտրիճ ամիրայն ի Գոստանդնուպօլիս և զՏարխանիատն երեսուն հազարով դարձոյց ի վերայ Խլաթայ և երկոտասան հազար առաքեաց յԱպխազք՝ և այսպիսի օրինակաւ զամենայն զգօրսն ցրուեալ հանին յերեսաց թագաւորին, և այս ամենայն գործք նենգութեան ազդ լինէր սուլտանին⁵: Յորժամ ետես սուլտանն անխոնարհելի զմիտս Տիօփէնին՝ յարձակե-

1. Տպ. ձիք և լորիք.

2. Ա. Բ. Կ. Դ. Ե. Տպ. կալ.

3. Տպ. յարուցեալ.

4. Ա. ի յապուրէ.

5. Ա. թագաւորին.

ցաւ ի պատերազմ ի վերայ զօրացն Հոռոմոց և որպէս կորիւն առիւծոյ այնպէս վարեաց զամենայն զօրսն Խորասանայ: Եւ լուեալ Տիօփէն զգալ զօրացն Պարսից ի վերայ նորա, հրամայեաց հնչեցուցանել զփող պատերազմին և կարգեաց դասս առ դասս զամենայն զօրսն Հոռոմոց. և կացոյց զօրագլուխ զօրաց իւրոց զԽատապ և զՎասիլլակ իշխանք Հայեցիք՝ զայր քաջք և պատերազմողք, և զմեծ մասն աւուրն լինէր պատերազմ սաստիկ. և եղեն պարտեալ զօրք Հոռոմոցն և սպանաւ Խատապ և Վասիլլակ. և արարին փախըստահան զամենայն զօրսն Հոռոմոց մինչև ի բանակ Թագաւորին: Եւ տեսեալ Տիօփէն՝ հրամայեաց ժողով լինել ամենայն զօրաց իւրոց, և ոչ ոք էր որ գայր ի կոչ՝ նորա, վասն զի Տարխանատն և այլ իշխանքն Հոռոմոց գնացին զօրօքն ի Վոստանդնուպօլիս: Եւ լուեալ զայս Թագաւորն՝ ծանեալ զնենգութիւն 2 ազգին իւրոյ Հոռոմոց, և ահա առ վաղիւն եղև պատերազմ. և ընդ առաւօտն հնչեցուցեալ զփող պատերազմին, և ելեալ քարոզիչքն քարոզէին զհրաման Թագաւորին Տիօփէնին. և խոստանայր փառս և իշխանութիւնս՝ քաղաքս և գաւառս, վասն զի քաջապէս պատերազմեսցեն ընդդէմ զօրացն Պարսից: Եւ ահա գայր սուլտանն ահագին պատրաստութեամբ ի պատերազմ ի վերայ Հոռոմոց զօրացն. յայնժամ Թագաւորն Տիօփէն եկեալ հասանէր ի տեղի պատերազմին՝ մերձ ի Մանձկերտ, ի տեղին՝ որ կոչի Տողոտափ 3, և զՈւզն և Պաժունակն կացուցանէր ընդ աջմէ իւրմէ և ընդ ձախմէ և զայլ զօրսն զառաջոյ

4. Ե. Տ. Գ. 402.

5. Գ. Ե Տ. Գ. զնենգաւորութիւն.

5. Ա. Գ. Տողատափ. Տ. Գ. Տողոտափ.

և զթիկանց. և ի սաստկանալ պատերազմին՝ Ուզն և Պաժինակն ի սուլտանի կողմն անցանէին. և յայնժամ եղեն պարտեալ ամենայն զօրքն Հոռոմոց և առհասարակ ի փախուստ դարձան: Եւ եղև կոտորումն զօրացն Հոռոմոց անթիւ և անհամար բազմութիւնք. 1 և արարին ձերբակալ զթագաւորն Տիօփէն և տարան զնա առաջի սուլտանին և զայլ բազում իշխանս Հոռոմոց կապանօք կացուցանէին առաջի սուլտանին և անթիւ և անհամար գերութիւն: Իսկ յետ աւուրցինչ արար սուլտանն սէր և միաբանութիւն ընդ թագաւորին Հոռոմոց. և արար զՏիօփէնն սուլտանն իւր եղբայր արեամբ, վասն զի զայն ուխտեալ էր ընդ Աստուծոյ, և հաստատեաց ահագին ուխտ սիրոյ և միաբանութեան ընդ Պարսիկք և ընդ Հոռոմք յաւիտեան: Եւ յայնժամ մեծաւ փառաւորութեամբ յուղարկեաց զթագաւորն յաթոռ իւր ի Կոստանդնուպօլիս. և հասանէր մինչև ի Սերաստիա: Յայնժամ համբաւ հասածէր առ Տիօփէնն՝ թէ թագաւորեաց Միխայլն որդի Տուկիին, և թողեալ զնա ամենայն զօրքն իւր՝ փախեան. և Տիօփէնն զնաց փախստական ի քաղաքն՝ որ կոչի Ատանա. և ժողովեցան ի վերայ նորա զօրք թագաւորին Միխայլի. իսկ Տիօփէնն առ վտանգի իւր զգեցու զգետտ արեղայի և ելետլ 2 առ զօրագլուխն Հոռոմոց՝ որ էր եղբայր Տուկիին, և ասացեալ. « Եթէ ասա չունիք յինէն այսուհետև հոգս, վասն զի ես յայսմ հետէ ի փանք կրօնաւորաց կամիմ բնակել 3. ձեզ թագաւոր եղիցի Միխայլն, և Աստուած եղիցի ընդ նմա »: Իսկ յայնմ աւուր 4 ազգն 5

1. Տպ. գերութիւնք.

2. Ա. եկեալ. Դ. եղեալ.

3. Դ. բնակիլ.

4. Ա. իսկ յայսմ ամի.

5. Ա. Բ. Գ. Դ. Կ. Տպ. ամենայն ազգն.

Հոռոմոց հրկին Վատուած ի խաչ հանին որպէս զՀրէ-
տկան ազգն՝ վասն զի հանեալ խառտրեցուցին զաջն
Յիսո՛վէին՝ զասն թաղաւորի՝ որ ի սաստիւթեանէ
ցաւոյն 1 Վեռաւ իսկ. և ըռեալ զայս 2 սուլտանին՝
բայր և ազաշաւէր զկորուստն Յիսո՛վէին. և արացեալ
սուբտանն եթէ՝ « Զունին Աատուած ազգն Հոռոմոց,
և ահա այսօր պատառեցաւ սէր և երգումն միաբա-
նութեան՝ որ ընդ Պարսիկք և ընդ Հոռոմք եղան. և
յայտմ հետէ ի սուր սուսերի՝ 3 մաշեցի ամենայն ազգն
խաչատաշտից 4, և գերեցին ամենայն աշխարհն քրիս-
տոնէից » : Եւ յիշեալ զՅիսո՛վէին՝ և ժաստկապէս յոգ-
ւոց հանեալ ապաշաւէր սուլտանն, նոյնպէս և ամե-
նայն ազգն Պարսից. և առէր սուլտանն ընդ ամենայն
ազգն Խորասանայ 5, եթէ « Ահա յայտմ հետէ եղերուք
ամենեքեան կորինք առիւծոց և եղերուք որպէս
զձագո արծուաց 6 արագագնացս յընթացս ընդ ամե-
նայն երկիր և զտիւ և զգիշեր արախողխող արարէք
զազգն քրիստոնէից և անողորմ լերուք ի վերայ ազ-
գին Հոռոմոց » : Եւ ինքն սուլտանն դարձաւ մեծաւ
յաղթութեամբ ի յաշխարհն Պարսից :

Յայսմ ժամանակի ժողով արարեալ Աբաստան
սուլտանն զամենայն զօրան Պարսից և անցանէր ընդ
մեծ գետն Զահունից՝ որ կոչի Գեհն, և բազմութեամբ
զօրօք մտաւ յաշխարհն Սմիլնդոյ, կամեցաւ 7 տիրա-
նալ այն 8 աշխարհին և մեծաւ զօրութեամբ իջեալ

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. ցաւոցն.

2. Ա. զայս բան.

3. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. սուսերաց.

4. Բ. Դ. խաչապաշտաց.

5. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. Խորասանաց.

6. Ա. արծուոց. Գ. Դ. Ե. ար-
ծուոց. Տպ. արծուոյ.

7. Ե. Տպ. կազմեցաւ.

8. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. այնմ.

բանակեցաւ 1 ի վերայ ամուրք և անուանի բերդին Համայ, և էր բերդատէրն այր քաջ և գազան 2 և յոյժ չարասիրտ 3, և զբազում աւուրս նեղեալ սուլտան զբերդն մեծաւ պատերազմաւ, և կոչէր զբերդատէրն գալ իւր ի հնազանդութիւն և տիրանալ հայրենեաց իւրոց յաւիտեան: Եւ զկնի բազում նեղութեանցն խորհեցաւ բերդատէրն ելանել առ սուլտանն յերկրպագութիւն, և խորհեցաւ խորհուրդ սոսկալի և ահաւոր չարութիւնս, և արար զօրն ամենայն սէր և ուրախութիւն կնոջ 4 իւրում և որդեացն և գուսանօք և թմբկօք և երգօք արուեստիք կերաւ 5 ընդ նոսա և էարբ մեծաւ ուրախութեամբ, և ի մէջ զիշերին զկին իւր և զերեք որդին ձեռօք իւրովք զենեաց 6 գազանաբար, վասն զի մի՛ անկանիցին ի ձեռս սուլտանին և լինիցին նոցա 7 ծառայք: Եւ ինքն ի վաղիւն ելեալ գնայր առ սուլտանն՝ և ի ծածուկ ունելով ընդ իւր երկուս դանակս քաջասուրս, սրով զորդիսն իւր զենեաց, և յորժամ գայր 8, տեսեալ սուլտանին՝ հրամայեաց բերել առաջի իւր: Եւ նա գնաց և երկիր պագանէր, իսկ յորժամ մօտեցաւ՝ 9 յարձակեցաւ ի վերայ սուլտանին և հանեալ զերկու դանակն ի կօշկացն, և որք տանէին զնա՝ վախեան, և նա գազանաբար հասեալ ի վերայ սուլտանին հարկանէք զնա երկու դանակով, և նոյնժամայն սատակեցին զնա պաշ-

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. բանակաւ.
2. Ա. գազանամիտ.
3. Գ. քաջասիրտ.
4. Ա. ընդ կնոջ իւրում և ընդ որդւոցն.

5. Ա. էկեր.
6. Ա. էզեն.
7. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. նորա.
8. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. գնայր.
9. Ա. մերձեցաւ.

տօնեայք նորա. և տեսին խոցեալ զսուլտանն՝ հարեալ
յերեք տեղի 1: Եւ կայր սուլտանն ի մեծ վտանգի, և
կակիծ խոցերոյն նեղէին զնա. և հրամայեաց զօրացն
գնալ ի սահմանացն, զի մի գիտասցին աշխարհն 2. և
զկնի հինգ աւուրցն նեղեցաւ ի ցաւոցն 3 և հրամայեաց
կոչել զմեծամեծ 4 իշխանսն Պարսից և զխոճապ 5 զօրն
իւր. և կացուցեալ զտղայ ուրդին 6 զՄելեք շահն առա-
ջի նոցա՝ ասէ. «Ահա ես այսօր մեռանիմ ի խոցոյ
աստի» և եղիցի ձեզ թագաւոր որդիս իմ. և սա նստցի
յաթոռ թագաւորութեանս իմոյ». և հանեալ զթա-
գաւորական հանդերձն իւր ազուցանէր որդւոյ իւրոյ
Մելեք շահին, և խոնարհեալ երկիր եպագ նմա, և լա-
լով յանձն արար զնա Աստուծոյ և ամենայն ամիրա-
յացն 7 Պարսից: Եւ յայնմ աւուր մեռաւ Աբասլան
սուլտանն ի ձեռաց առն անփառաւորի և քրդու: Եւ
թագաւորեաց Մելեք շահն ի վերայ տանն Պարսից և
եղև այր բարի և ողորմած և յոյժ քաղցր ի վերայ հա-
ւատացելոցն Գրիստոսի. և հասեալ քնաց յաթոռ հայ-
րենեաց իւրոց և տարաւ զհայր իւր զԱբասլանն և
թաղեալ զնա ի գերեզմանս հարց իւրոց ի Մարանգ
քաղաքի. և յաջողեցաւ թագաւորութիւն նորա յԱս-
տուծոյ. սա տիրելով տիրեաց ամենայն երկրի և
արար խաղաղութիւն ամենայն աշխարհին Հայոց:

Իսկ ի թուականութեանն Հայոց ՇԻԱ եղև հա-
կառակութիւն ի մէջ Տէր Գրիգորիսի և Տէր Գէոր-
գեայ. և առաքեաց Տէր Գրիգորիսն և ընկէց զՏէր

1. Ա. տեղիս.

2. Դ. Տպ. գիտասցեն յաշխարհն.

3. Ա. ի խոցուածոցն.

4. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. զամենայն
մեծամեծ.

5. Ա. զխոճամ.

6. Ա. Դ. Ե. Տպ. որդին իւր.

7. Ա. Գ. ամիրայիցն. Ե. Տպ.
ամիրացն.

Գէորգն յաթուռայ հայրապետութեանն՝ և ատենալ զքօղն ի գլխոյ նորա, և Գէորգն վերաւարեալ զնաց ի Տարասն քաղաքն և անդ մեռաւ, և Տէր Գրիգորիսն եկեալ բնակեցաւ ի Փուտառատուն և առ Գազիկ որդի Գուրգենայ:

Յայտ՝ ժամանակիս բռնակալեցաւ անօրէն և ամենաչար իշխանն Փիլառտոս, որ էր խի անդրանիկ որդի սասանայի, զի ի յանկանել Տիօփէնին բռնակալեցաւ ի վերայ երկրի՝ այր շարաշունչ, որ էր իօհ սա կարապետ պղծոյ նեւինն՝ զիււարնակ և այլանդակ՝ շարաչար վարուք: Սա սկսաւ տալ պատերազմ՝ ընդ հաւատացելոցն Քրիստոսի, վասն զի էր սա անհաւատ քրիստոնեայ, ոչ Հայ գիտելով զնա և ոչ Հոռոմ՝ վաղքն և կրօնքն զՀոռոմոցն ունէր, և հայրենեօքն և մայրենեօքն Հայ էր, և ի տղայութեանն կացեալ առ հօրեղբայր իւր ի վանքն՝ որ կոչի Ջօրվրի-Վոզեռն՝ ի Հարոն-Մարու գաւառին: Սա ելեալ յանապատէ՝ և եղև պիղծ անապատի, սա տիրեալ բազում աշխարհաց և քաղաքաց և բազում մեծամեծ իշխանս 2 կորոյս անողորմաբար և եկեալ բնակեցաւ ի Մշարն, և յղարկեաց 3 և կոչեաց զքաջն Թոռնիկ գտէլն Սասնոյ գալ նմա ի հնազանդութիւն: Եւ լուեալ զայս Թոռնիկ որդին Մուշեղայ և ճիծաղեալ զանմխտ 4 հրամանս նորա և աօացեալ թէ՛ « Ահա որ բնաւ ես ոչ տեսանեմ 3 զերեսս նորա »: Եւ ասէն ցԹոռնիկ կոչնականքն Փիլառտոսին թէ՛ « Ահա զայ բազում զօրօք ի վերայ

1. Բ. Գ. Դ. Ե. այլընդակ.
2. Գ. Ե. իշխանաց.
3. Ա. առաքեաց.
4. Դ. Ե. Տգ. զանմոռութիւն.

5. Ա. ոչ կամիմ տեսնել զերեսս նորա, կոչէ զիս ի ծառայութիւն իւր.

քո և տապալեալ աւերեցէ՛ զգաւառան՝ 1 քո » : Ասէ Քոռնիկ. « Եւ քանի՞ են զօրքն Փիլառտոսին » . ասեն արքն՝ « Իբրև քսան հազար » : Ասէ Քոռնիկն. « Են իմ հազար ձիաւորք » որ հանապազ հազորդին ի մարմնայ և յարեմէ՛ Որգւոյն Աստուծոյ՝ և զայս այսպէս գիտեմ՝ զի Փիլառտոսն և ամենայն զօրք իւր թափուր և Եւնայն են ի հաւատոցն Քրիստոսի և կան լցեալ ամենայն շարաշար յանցանօք » : Եւ գնացին և զայս ամենայն պատմեցին Փիլառտոսին. և յայնժամ հոչեաց Փիլառտոսն զՏէր Քրիզորիս և ասէ ցնա՛ եթէ « Քո փեսայ է Քոռնիկն, գնա և կոչեա գնա ինձ ի հնազանդութիւն » : Իսկ Տէր Վահրամն վասն չար բարոցն Փիլառտոսին յոչ կամաց գնաց 2 առ Քոռնիկն և այլ ոչ տեսաւ 3 զերեսն Փիլառտոսին : Եւ պատմեաց զպատճառն գալոյն 4 Քոռնկայ, և հիացեալ Քոռնիկն և ասէր՝ եթէ « Զիւրդ ոչ պատկառեցաւ 5 երեսք անօրինին ի սաստիկ լրբութեանցն իւրոց յուզարկել զքեզ առ իս իբրև զդեոպան հանդերձ սուտ երգմամբ » : Եւ գիտացեալ Փիլառտոսին, եթէ ոչ կամի գալ Քոռնիկն ի կոչ նորայ, զօրաժողով արարեալ գնաց ի վերայ Քոռնկայ. և Քոռնիկ ոչ գիտացեալ զգալն նորայ ի վերայ իւր՝ և իբրև լուաւ զգալն Փիլառտոսին, ձայն տուեալ զօրաց իւրոց և արար ժողով զամենայն Սասուն՝ յիսուն հազար հետեակաց և վեց հազար ձիաւորաց, և գայր ի Ճապղ-Չուրն 6. և ոչ հաւատայր գալոյ Փիլառտոսին, դարձոյց զամենայն հե-

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. զա-
նայն գաւառս.
2. Ա. ոչ կամեցաւ գնալ.
3. Ա. Գ. ետես.

4. Գ. Ե. Տպ. զնալոյն.
5. Տպ. պատառեցաւ.
6. Ա. Բ. ձապղչուրն.

տեակապօրն 1, և ինքն հազար ձիաւորով գնայր ի յԱշ-
մուշատ քաղաքն Հայոց: Եւ յԱլեւուայ դաշտին հան-
դիպեցան զօրքն Փիլաուտոսին. և էր Փռանգաց կոմսն
Ռմբադասն զհետ Փիլաուտոսին ութ հարիւր արամբք.
և սրտմեցաւ Թոռնիկ, որ դարձոյց զհետեակ զօրսն
իւր. և յայնժամ կարգեաց Թոռնիկ զօր 2 պատերազ-
մին իւրոյ դաս առ դաս յայսկոյս և յայնկոյս և ա-
ռաջոյ, և թիկնապահ իւր եղեալ զՎասպոսն՝ զայր քաջ՝
երեք հարիւր արամբք, բայց ակնածէր ի Փռանգէն
քան յայլ զօրացն և ասէր թէ՝ « Տեսէք զի մի 3 գունդս
երթիցէ ընդդէմ Փռանգին »: Եւ անա գայր Ռմբա-
դատ և զօրք իւր և ի դիմի հարաւ Թոռնկայ գնդին
և պատառեաց զզօրսն և էանց ընդ մէջն. և յայն-
ժամ ձայն տուեալ Թոռնիկ զօրաց իւրոց, և միաբան
ի մէջ իւրեանց փակեցին ղնոսա և զամենայն իշխանսն
ձերբակալս արարին, կալան և զկոմսն նոցա և զՓի-
լաուտոսն և զամենայն զօրս իւր արարին փախստա-
կան և զիշխանս նոցա ձերբակալս՝ արս հազար և
հինգ հարիւր. և յաւուր յայնմիկ եղև բազում կո-
տորած Փռանգաց և այլոց քրիստոնէից: Եւ դար-
ձաւ Թոռնիկն և ամենայն զօրքն Հայոց՝ գնացին ի Սա-
սուն բազում աւարաւ. և Փիլաուտոսն գնաց փախըս-
տական և լի ամօթով մտանէր ի Խարգբերդ 4: Այս
եղև ի Յանձիթ գաւառին ի յԱլեւուայ դաշտին:

Յայսմ աւուրս գայր Թոռնիկն սակաւ արամբք
և մտանէր ի բերդն իւր յԱշմուշատ քաղաքի ի յԱրժ-
նոյ վերայ. և յանկարծակի գայր ամիրայ ոմն բա-

1. Ա. Դ. հետեակ զօրսն.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. զճակատ.

3. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. մեր գունդն.

Տպ. զի գունդս.

4. Ա. Տպ. Խարբերդ.

զուժմ զօրօք, որուժմ անուն էր Ամբ-Փափք 1. և լուաւ եթէ Թոռնիկ առանց զօրաց է, յայնժամ հրամանաւ Փիլառտոսին գայր ի վերայ Թոռնկայ և խարանօք և սուտ երգմամբ սկսաւ սէր միաբանութեան կարգել ընդ նմա, մինչև ի ձեռն բազում տրոց և ընծայից հաւանեցուցանէր զճառայսն Թոռնկայ և այսու պատրեալ զնա՝ հանէր ի սուտ սէր միաբանութեան իւրեանց՝ երեք 2 արամբ: Եւ մինչդեռ կային ի գինարբուն, վաղեաց ամիրայն գազանաբար 3 4 և կամէր սպանանել զնա. և ոչինչ ունէր 5 ընդ իւր 6 Թոռնիկն, բայց փոքր դանակով հարեալ զամիրայն՝ ի վայր թափեաց 7 զփար նորա և զայլոց ամիրայիցն բռնեալ զգլուխն՝ յիրար 8 ծեծեալ սատակեաց. 9 և ինքն ելեալ անվնաս դնայր ի բերդն, վասն զի մօտ էր բերդն. և ամենայն Թուրքն փախստական լինէին առաջի նորա: Եւ յորժամ գնաց մօտ ի բերդն, մի ոմն ի թագստեան կայր յայլազգեացն, հարեալ զԹոռնիկ ումբով ի սիրտն գաղտաբար, և անդէն 10 մեռանէր քաջն Թոռնիկ. և տարան զգլուխն նորա առ Փիլառտոսն: Եւ անօրէն Փիլառտոսին հանեալ զսկաւառակ զլիսոյն՝ արար գաւաթ և նովաւ ըմպէր գինի, և զմնացեալն ի զլիսոյն առաքէր առ ամիրայն Մուփարկնայ, և զամենայն մարմին նորա այրէր հրով, զորս յետոյ ժողովեցին զայ-

1. Ա. Քափր ամբ. Գ. Դ. Ե.
Տպ. Ամբ Քափր.
2. Ա. Դ. վեց.
3. Ա. Դ. զգանաբար. և 4. Ա.
Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. ի վերայ
Թոռնկայ.
5. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. և ոչինչ

ունելով Թոռնիկն առ իւր.
6. Գ. առ իւր գէն.
7. Ա. Դ. Դ. Ե. Տպ. հեղոյր.
8. Ա. ընդ իրեար. Բ. իրար. Գ.
Դ. Ե. Տպ. ընդ իրար.
9. Ա. սատակեաց զնոսա.
10. Ա. Դ. անդ.

րեցած ¹ զոսկերս նորա զառն քաջի և աստուածապաշտի և տարան թաղեցին ի դուռն սրբոյ Կարապետին: Եւ մնաց իւր երկու որդի՝ Չորտուանէլն և Վասակ՝ ի տղայական հասակի:

Յայսմ ժամանակի անօրէնն Փիլառտոս յղարկեաց ² և կոչեաց զՏէր Գրիգորիս յաթոռ հայրապետութեանն իւրոյ. և նա ոչ եկն ի կոչն նորա, վասն զի զարհուրեալ էր ի չարաշունչ գաղանէն: Գարձեալ դրեաց Փիլառտոսն առ սուրբ հայրապետն և ասէր. «Չէ օրէն աթոռոյս հայրապետութեան առանց հայրապետի կալ ³». և նա ոչ համարձակեցաւ ⁴ գնալ, այլ գրեաց Տէր Գրիգորիս առ Փիլառտոսն և ասէր, եթէ «Դի՛ւր իմ հրամանաւն յաթոռ հայրապետութեանդ զՏէր Սարգիս զքուրորդին ⁵ Տէր Պետրոսի»: Եւ յայնժամ Տէր Գրիգորիս յղարկեաց ⁶ զքօղն և զգաւազանն և զսուրբ նշանն Տէր Պետրոսի առ Տէր Սարգիս: Եւ տեսեալ Փիլառտոսն զայս ամենայն՝ ծաննեալ եթէ Տէր Գրիգորիս այլ ոչ է դառնալոց յաթոռ հայրապետութեան իւրոյ. և յայնժամ հրամայեաց Փիլառտոսն լինել ժողով եպիսկոպոսոսաց և հարանց վանականաց և կրօնաւորաց. և ձեռնադրեցին զՏէր Սարգիս յաթոռ կաթուղիկոսութեանն Հայոց ի քաղաքն՝ որ կոչի Հոնի, ի Ջահան գաւառի, վասն զի էր այր սուրբ և հրաշափառ տեսեամբ և հռչակաւոր առաքինի և յամենայն կողմանց զարդարեալ ամենայն աստուածապաշտութեամբ և ճշմարիտ խոստովանութեամբ, որ ի Քրիս-

1. Դ. զայրեցեալ.

2. Ա. առաքեաց.

3. Ե. Տպ. կեալ.

4. Ա. Դ. և նորա ոչ հաւանեալ

և ոչ համարձակեցաւ.

5. Ա. զքեռորդին.

6. Ա. առաքեաց.

տոս Յիսուս, և էր կատարեալ օգնական հօտին Քրիստոսի: Եւ յայնժամ Տէր Գրիգորիս գնացեալ ի մայրաքաղաքն Հայոց՝ որ կոչի Անի, և անդ ձեռնադրեաց եպիսկոպոս զԲարսեղն՝ զքեռորդին իւր՝ զորդի Վասակայ որդւոյ Ապիրատին՝ որդւոյ Հասանայ, որ ի յետ ժամանակաց էառ զաթոռ հայրապետութեան տանն Հայոց:

Եւ էր ի թուականութեանս Հայոց ՇԻԳ, և ապա զինի այսորիկ գնաց Տէր Գրիգորիս ի Պոստանդնուպօլիս և անդուստ ի Հռոմ¹. և եկեալ յԵզիպտոս՝ շրջեցաւ ընդ անապատսն ամենայն առաջին սրբոց հարցն և կատարեաց զամենայն փափագումն² սրտին իւրոյ. և հաստատեաց անդէն իւր զաթոռ հայրապետութեանն և կանգնեալ անդէն նորոգեաց զամենայն կարգ սուրբ եկեղեցւոյ. և բազում փառք և մեծութիւն ընկալաւ Տէր Գրիգորիս ի թագաւորէն Եզիպտոսի³ առաւել քան ի թագաւորէն Հռոմոց: Եւ բազում⁴ զօրք ժողովեցան⁵ յԵզիպտոս իբրև երեսուն հազարաց. և Տէր Գրիգորիս զինի ժամանակաց ձեռնադրեաց կաթուղիկոս զՏէր Գրիգոր՝ զքուրորդին⁶ իւր՝ և ինքն ելեալ գայր յաշխարհն Հայոց, վասն զի դեռ ևս կենդանի կայր մայրն նորա:

Եւ եղև յորժամ թագաւորեաց Հռոմոց որդի Տուկիճին Միխայլն, և կացեալ նորա յաթոռ թագաւորութեանն զամս չորս. և էր այր բարի և աստուածասէր, զարդարեալ ամենայն առաջինութեամբ և

1. Գ. Ե. Տպ. Հռոմ.

2. Ա. փափագ.

3. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. Եզիպտաց.

4. Գ. Ե. Տպ. բազումք ժողովեցան.

վեցան.

5. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. ժողովեցան Հայոց.

6. Ա. զքեռորդին.

լուսաւոր սրբութեամբ և յամենայն կողմանց նմա-
նեալ էր արաջին սրբոց թագաւորացն և փայլեալ
ուղղափառ հաւատովք, որ ի Քրիստոս Յիսուս և եղև
հայր սրբոց և գառաւոր այրեաց: Եւ հրամանաւ սորա
զարկաւ դահեկան անչափ և անհամար իբրև զհող
և կամ զաւազ ծովու, որ և եղև մնացական և օգուտ¹
աշխարհի, վասն զի Աստուծով զարկաւ և յԱստու-
ծոյ էջ շնորհք ի վերայ նորա մինչև յաւիտեան՝ և
լցաւ ամենայն աշխարհն գանձով նորա: Իսկ սորա²
սկիզբն արարեալ պահոց և ազօթից՝ և ամենայն³
պայծառ սրբութեամբ վարեաց զկեանս իւր և յիւս-
ցեալ ընդ իւր⁴ թագուհին իւր վասն վարուց սրբու-
թեան, զի ոչ խառնակէր ընդ նմա ամուսնութեամբ,
և տուփացեալ թագուհին ոմն իշխանի⁵ Հոռոմաց և
ի ձեռն պիղծ գործայ իւրոյ յարուցանէր զնա ի վերայ
Միխայլին⁶ և բուսութեամբ խնդրէք զաթոռ թա-
գաւորութեանն ի նմանէ: Եւ տեսեալ զայս ամե-
նայն թագաւորն⁷ Միխայլ, զի շարժեաց զամենայն
Կոստանդնուպօլիս ի վերայ իւր, որոյ անունն Վոտո-
նիատ ասէին, և թագաւորն Միխայլ ոչինչ հակառա-
կեցաւ ընդդէմ նոցա, այլ յայտնապէս անիծեաց զա-
մենապիղծ թագուհին և թողեալ զաթոռ թագաւոր-
ութեանն՝ զնաց ի վանք կրօնաւորաց և⁸ զգեցաւ այ-

1. Գ. Ե. Տպ. յաջորդ:

2. Ա. Գ. նորա.

3. Ա. Գ. և յամենայնի.

4. Ա. Գ. Գ. Ե. Տպ. ընդ նմա.

5. Ա. Գ. Գ. Ե. Տպ. յոմն իշ-
խան.

6. Ա. Գ. Գ. Ե. Տպ. որոյ անուն

Վոտոնիատ ասէին, և շար-
ժեաց զամենայն Կոստանդ-
նուպօլիս ի վերայ Միխայլին.

7. Ա. Գ. Գ. Ե. սուրբ թագա-
ւորն.

8. Ա. Բ. Գ. Գ. Ե. Տպ. եղև
կրօնաւոր և.

ժէնս՝ և արար սկիզբն վաճուց կրօնաւորութեան, վասն զի զայն ունէր ցանկութիւն ի վաղուց ժամանակաց հետէ՝ և թողեալ զաթոռ թաղաւորութեան իւրոյ և զթագ:

Ի թուականութեանս Հայոց Շի՛՛՛ թագաւորեաց ի վերայ Հոռոմոց Վոտոնիատն և առեալ իւր կին զկին Մելիային և զգուստր Գուրգէի՝² Վրաց թագաւորին. որ յաղագոս ազտեզի պոռնկութեան առին զմիմեանս:

Յայոմ ժամանակի սպանաւ Վասակ իշխանն Հայոց որդի Գրիգորի մագիստրոսին և եզբայր Տէր Գրիգորիսի. սա էր տուկի յԱնտիոք քաղաքին, սա սպանաւ ի շուկայ փողոցին Անտիոքայ ի ձեռն նենգաւոր ազգին Հոռոմոց, զի յորժամ անցանէր ընդ փողոցն՝ գային երկու հատաւոր՝⁵ յերկրպագութիւն Վասակայ և թուղթ ինչ ստութեանց՝⁴ ի վեր կալեալ տուաջի Վասակայ, և նա խոնարհեալ զի առցէ զթուղթն ի նոցանէ, և ի նոյն ժամայն հարեալ զնա ուրագովն ի յաջամէջան, և մեռաւ մեծն Վասակ յանարժեան և ի պիղծ արանց. և ժողովեցան զօրք՝⁵ նորա ի կլայն Անտիոքու. և յայնժամ ազատադունդրն Վասակայ կոչեցին զՓիլառատոս և տան զԱնտիոք ի ձեռս նորա Իսկ Փիլառատոսն զհետ աւուրց ինչ ժողով արարեալ զամենայն ազգն Հոռոմոց զնենգաւորսն և զհատաւորսն՝⁶ արսու եւթն հարիւր, և պատճառէր ուրեք երթալ

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. այժէս.

2. Ա. Բ. Դ. Գուրգէ. Գ. Ե.
Տպ. Գուրգէն.

3. Ե. Տպ. հաստաւոր.

4. Ա. Դ. և թուղթ ինչս տուեաց

5. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. աժեռայն
զօրք.

6. Ա. զնենգաւոր հատաւորն.
Գ. զնենգաւորահաւատոսն.

ի պատերազմ. և տարեալ զնոսա ի գեւղ մի՝ որ կոչէր ¹ Ափշուն ², և յայնմ տեղւոջ սուր եղեալ ի վերայ՝ կոտորեաց զամենայն հատատսն ³ առհասարակ. և յայնժամ բռնակալեցաւ Փիլաուտոսն ի վերայ Անտիոքայ և առեալ վրէժ արեան մեծին Վասակայ Պալհաւունույ:

Յայսմ ժամանակի սպանաւ Եպիստն ⁴ իշխանն Հայոց, այր քաջ և պատերազմող ⁵, ի տանէն Շիրակայ, զոր վասն քաջութեանն իւրոյ թագաւորն Յունաց բռնադատեաց՝ և արկեալ ⁶ կնքեաց զնա ի Հոռոմ հաւատն, ըայց նա ի ծածուկ զհայրենի հաւատն իւր պաշտէր զսրբոյն Գրիգորի: Սորա հիւանդացեալ ի բերդն ⁷՝ որ կոչի ⁸ Անդրիուն. և էր նորա տուեալ ի թագաւորէն Հոռոմ արեղայ մի առաջնորդ սնտի հաւատոյն նորա, և էր կարգեալ զնա հայր խոստովանութեան: Իսկ անօրէն և պիղծ առաջնորդն յաւուր միում մտեալ առ Պիստն և տեսեալ զնա, զի ննջեալ կայր քաղցրիկ ի մահիճս իւր, յարձակեցաւ գազանաբար ի վերայ նորա և առեալ զբարձն դնէր ի վերայ բերանոյ նորա՝ և ուժգին անկեալ ի վերայ նորա և չարաչար սպանանէր զայր հզօր և քաջ՝ չարագործ. և պիղծ կրօնաւորն Հոռոմոց: Եւ յայնժամ գիտացեալ զօրաց նորա զնենդաւոր մահն քաջին՝ մեծաւ բարկութեամբ չարչարեալ զանօրէն հերետիկոսն և զկնի չարչարանացն ձգեցին զպիղծ արեղայն ընդ քարծայր ⁹

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. կոչի.

2. Գ. Ափշի.

3. Գ. հաւատացեալսն.

4. Ե. Տպ. Էպիստ.

5. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. հզօր պատերազմող.

6. Ա. առեալ. Տպ. հարկեալ.

7. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. ի բերդն իւր.

8. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. կոչէր.

9. Ա. ընդ բարձր քարածայր Գ. Դ. Ե. Տպ. ընդ բարձր քարածայր.

բերդին՝ և անդէն սատակեցաւ չարն չար՝ մահուամբ և կորեաւ:

Իսկ թագաւորն Վոտոնիատն զմի ամ կալեալ զաթոռ թագաւորութեանն և այլ ոչ կամեցաւ ունել զաթոռ² թագաւորութեանն, վասն զի հակառակութեամբ և պողնկութեամբ համարեցաւ զնա և ոչ հրամանաւն Աստուծոյ, զի շնութեամբ էառ զկին Միխայլին և ոչ հրամանաւն Աստուծոյ և թագաւորեաց անիրաւաբար. և կարի յոյժ նեղէր զնա խիղճ մտաց իւրոց, և ընդ միտս իւր ասացեալ էթէ՝ «Այն որ թագաւոր էր և տէր աթոռոյս, եթող և եղև արեղայ, ես զիւրդ ընդդիմանամ չարամտութեամբս³ իմով, և ահա զկնի դայ և հասանէ մահն»: Եւ յայնժամ ի բաց թողեալ զաթոռ թագաւորութեանն, վասն զի մեծաւ յանցանօք նենգաւորեաց սուրբ թագաւորին Միխայլին, և զկնի այսորիկ եղև Վոտոնիատն արեղայ:

Յայսմ ժամանակիս նստուցանեն յաթոռ թագաւորութեանն Հոռոմոց զՄելեսիանոսն, և էր ի թուականութեան Հայոց ՇԻԶ:

Դարձեալ ի թուականութեանս Հայոց մեռանէր ամենագովելին Տէր Սարգիս հայրապետն Հայոց, որ էր քուրորդի Տեառն Պետրոսի կաթուղիկոսին Հայոց. և հրամանաւ նորին նստուցին յաթոռ կաթուղիկոսութեանն Հայոց զՏէր Թորոսն⁴ զգրան եպիսկոպոսն Տեառն Սարգսի Հայոց կաթուղիկոսին, զմեծ երա-

1. Գ. չարաչար.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. զաթոռն
այն.

3. Տպ. չարութեամբս.

4. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. Թէորոսն.

ժիշան ձայնաւորաց՝ որ մականունն ասի ¹ Ալուխօսիկ, ի քաղաքն՝ որ կոչի Հոնի, ի Ջահան գաւառի:

Յայսմ ժամանակիս Վասիլն Ապուքապայ որդին, այն որ յառաջն վրանապահ էր լեալ Գաւթի կուրապաղատին ², սորա ³ հրամանաւ Փիլառտոսին արարեալ ժողովս հեծելոց և գայր ի վերայ քաղաքին Ուռհայոյ՝ և բազում պատերազմաւ նեղէր զքաղաքն զամիսս վեց: Եւ յայսմ ամի շինեաց Վասիլն զպարիսպն բերդաքաղաքին՝ որ կոչի Ռնապօլիս ⁴, զոր շինեաց Ռամանոս Թագաւորն Հոռոմոց, և յետ այսորիկ նեղեաց զքաղաքն Ուռհա, և յայնժամ քաղաքացիքն արարին խուխայ ի վերայ սուկին իւրեանց՝ որ ասէին Լեոն՝ որ էր եղբայր Գաւատանոսին, և եղև փախստական Լեոն և անկանէր ի վերին կրայն, և Պաօքսիմոսն նորա անկանէր ի մէջ եկեղեցւոյն, որ ասի սուրբ Աստուածածին, և մտեալ բուռն եհար զեղջերաց սրբոյ սեղանոյն՝ և մտեալ քաղաքացիքն յեկեղեցին և գազանաբար սպանանէին զնա առաջի սրբոյ սեղանոյն Աստուծոյ: Եւ յայնմ աւուր ետուն զՈւռհա ի ձեռս Վասիլն՝ Ապուքապայ որդւոյն, որ էր այր բարի և աստուածասէր, ոգորմած ի վերայ որբոց և այրեաց, խաղաղարար և շինող աշխարհի, որ և յառաջն հայրն նորա Ապուքապայն կացեալ էր ի քաղաքն Ուռհա, և նորա շինեալ էր և սինօռեալ ⁵ զամենայն դաւառն, այս եղև ի Թուրանութեանս Հայոց ՇԻՁ:

Յայսմ ժամանակիս կացեալ Թագաւոր Մելեսիա-

1. Ա. ասէին.

2. Ա. Բ. Դ. Ե. Տպ. կուրապաղատին վրաց ի խանին. Գ. վրաց աշխարհին.

3. Բ. որ.

4. Ա. Դ. Անապօլիս.

5. Ե. Տպ. սին առեալ.

նասն ի Կոստանդնուպօլիս զամիսս չորս, և յայնժամ ամենայն բազմութիւն քաղաքին միահամուռ յարեան ի վերայ Մելեսիանոսին և շարժեցին պատերազմ ի վերայ նորա և յափշտակեցին ի նմանէ զթագն և զաթուրթագաւսրութեանն՝ և դնեն զթագն ի գլուխն իշխանի միում՝ սրում անուն ասէին Ալէքս, որ էր եղբօրորդի Կոմանոս թագաւորին, այր բարի և աստուածասէր և քաջ ընդդէմ պատերազմաց, և յայսմ ժամուս լինէր խաղաղութիւն տանն Յունաց:

Իսկ յորժամ բարձրացու թուականութիւնս Հայոց ի յամս ՇԻԸ՝ եղև սով սաստիկ ընդ ամենայն աշխարհս խաչապաշտից յայնկոյս ծովուն Ավիփանոսի, վասն զի արեանարբու և գազանացեալ ազգն Թուրքաց տարածեցաւ ընդ ամենայն երեսս երկրի, որ ոչ մնաց գաւառ ի խաղաղութեան, այլ կայր մատնեալ ամենայն տունն քրիստոնէից ի սուր և ի գերութիւն. և արգելաւ վաստակ հողագործութեան յերկրէ, և հատաւ կերակուր հացի, և սրով և գերութեամբ հատան մշակք և վաստակաւորք, և առհասարակ տարածեցաւ ընդ ամենայն աշխարհս: Եւ անմարդ եղեն բազում գաւառք, և քակեցաւ տունն արևելից, և եղև աւերակ աշխարհն Հսուոմոց, և ոչ ուրեք գտանէին հաց 5, և կամ դադար հանգստեան մարդոյ, բայց ի յՈւռհա և յամենայն սահմանն նորա: Եւ յԱնտիոք և յամենայն աշխարհն Կիւլիկեայ 4 և մինչև ի Տարսոն և յամենայն աշխարհն Մարաշայ, ի Տլուք և յամենայն սահմանս աշխարհացս այսոցիկ ոչ գտանէին հանգիստ

1. Տպ. յայնժամ.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. տարածեցաւ սով.

3. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. կերակուր հացի.

4. Ա. Կիւրակեայ.

դադարման մարդոյ, և բախեալ ¹ ելանէին միահամուռ ամենայն արարածք և գային յաշխարհս յայսոսիկ անթիւ բազմութեամբ, հազարք առ հազարս և բիւրք առ բիւրս, ծփայր մարդ ի վերայ ² երկրի. և ծածկեցաւ աշխարհքս այս, և որպէս զմարախ ի բազմութենէ նոցա ծածկէր երկիր, առաւել ունիմ ասել և եւթնապատիկ քան զժողովուրդն՝ զոր Մովսէս ընդ ծովն անցուցանէր, նա ևս քան զլորամարգն յանապատին Սինա: Եւ այսպիսի արհաւիրք բազմութեամբ լցաւ երկիր, և արք մեծամեծք և փառաւորք, ազատք ³ և իշխանք և կանայք մեծաշուք շրջեալ մուրանային. և զայս ամենայն աչք մեր տեսանէին. և յերեսաց սովոյն և ի պանդխտութենէ կենացն մահ անկանէր ի նոսա ընդ ամենայն երկիր. և յագեցան առ ի թաղել զնոսա և լցաւ երկիր ի դիականց նոցա, գազանք և թռչունք ի յուտելուն ձանձրացան. անթիւք անթաղք մնացին յանհամար բազմութեանցն, հոտեցաւ երկիր ի մեռելոտի մարմնոյ նոցա. փառաւոր քահանայք և կրօնաւորք եղեն օտարամահք և պանդուխտք և կերակուրք լինէին գազանաց և թռչնոց: Այս եղև սկիզբն Իսրայէլի և քակելոյ ⁴ տանն արևելից և Յունաց, զորս յաղագս մեղաց մերոց ընկալաք զհատուցումն յԱրդար Գատաւորէն Աստուծոյ, ըստ այնմ՝ զոր ասաց Փրկիչն՝ եթէ « Ամենայն ծառ՝ որ ոչ բերէ պտուղ բարի, հատանի և ի հուր արկանի » ⁵ :

Յայսմիկ թուականութեան սպանաւ Գագիկ շահնշահն որդի Աշոտոյ՝ որդւոյ Գագիայ՝ որդւոյ Սմբա-

1. Տպ. փախեալ.

2. Բ. ամենայն երկրի.

3. Ա. աղքատք.

4. Գ. Ե. Տպ. քակտելոյ.

5. Ա. Գ. Դ. Ե. և այրեսցի

հրով.

տայ՝ որդւոյ Երկաթայ, Բագրատունի ազգաւ: Յայսմ ժամանակիս Գագիկ արքայ Հայոց վառեալ զգունդ զօրաց իւրոց և գնաց | էջ ի Տարսոն քաղաքն առ Ասլըղարիպն իշխանն Հայոց՝ որդւոյ Հասանայ՝ որդւոյ Խաչկայ Խլին՝ առն քաջի ի Վասպուրական գաւառէ: Սա գնացեալ առ Ասլըղարիպն սիրոյ աղագաւ, որ վասն խնամութեան կոչեալ էր զԳագիկ՝ Ասլըղարիպայ, և յաղագս պատճառի ինչ ոչ եղև զործ խնամութեան, և դարձաւ Գագիկ որպէս զառիւծ մունչելով, վասն զի էր մեծ և հզօր և այր քաջ, և 2 կալեալ զամենայն իշխանս դաւառին՝ վարէր զնոսա երկաթի կապանօք առաջի իւր. և եկեալ հազար արամբ ի դաշտն Առժախասայ 5 ի բերդն՝ որ ասի Սիզիստոյ 4. և էին բերդատէրքն երեք եղբարք իշխանք Հուռմոց՝ որդիք Մանտալէի. և Գագիկայ թողեալ զգօրսն իւր ի յայլ կողմն ճանապարհին՝ և ինքն երեք արամբք երթայր դիմօք առ նոսա: Իսկ նոքա յառաջապատրաստք 5 և արս յիսուն քմին 6 եղին Գագիկայ. և յորժամ մերձ եղև ի բերդն Գագիկ՝ գային յերկրպագութիւն նորա երեք եղբարքն և ի գնալն երկրպագանէին ի վերայ երեսաց իւրեանց: Եւ յորժամ ետես զնոսա Գագիկ, կոչեաց զնոսա ի համբոյր. և յորժամ ի մօտ եկին 7, միաբան երեք եղբարքն գրկեալ զպարանոցն Գագիկայ՝ և ընկեցին զնա ի ձիոյն, և արքն՝ որ զկնի էին՝ փակեան. և ելեալ քմինն՝ կալան զնա. և լուեալ զօրացն՝ ցրուե-

1. Ա. և գնացեալ.
2. Ա. զոր կալեալ.
3. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. Արժխասոյ.
4. Ա. Դ. Ե. Տպ. Սիզիստոս.
5. Ա. Դ. Դ. Ե. յառաջապատ-

րաստ լեալ. Տպ. յառաջ
պատրաստ լեալ.
6. Ա. ի քմին.
7. Ա. և յորժամ մօտ եղեն.

ցան, և Եօթին զԳագիկ ի բերդն: Եւ յաւուրն ութե-
բորդի ժողովեցան ի վերայ բերդին ամենայն տունն
Հայոց, Գագիկ Աբասայ որդին և ամենայն ցեղն. Սե-
նեքարիմայ՝ Ատոմ և Ապուսահլ և այլ ամենայն իշ-
խանքն Հայոց և զաւուրս ինչ պատերազմեալ ի վերայ
բերդին՝ ոչինչ հարացին առնել, վասն զի ամուր էր
յոյժ. և որք բռնեալ էին զԳագիկ՝ ոչ համարձակէին
թողուլ ի յահէ Գագիկայ. և յայնժամ յղարկեալ առ-
նոսա անօրէն Փիլառտոսն և Եսէր, եթէ « Զխա՞րդ հա-
մարձակեցայք զայդ գործել ընդ առն թագաւորի. եթէ
թողոյք՝ ¹ և եթէ ոչ, ձեզ կորուստ գործեցիք զայդ » :
Եւ յայնժամ աստուածասարսն ազգն Հռոմոց լարով
ազեղան խեղդեցին զթագաւորն Հայոց և կախեցին
զնա ընդ պարիսպն ² զօր մի. և յայնժամ հանեալ թա-
ղեցին զնա արտաքոյ բերդին, զոր յետ վեց ամսոյ
եկեալ այր մի ի քաղաքէ նորա՝ Բանիկ անուն և գո-
ղացաւ զմարմին Գագիկայ թագաւորին և հանեալ զնա
ի դերեզմանէն ի գիշերի և տարաւ զնա ի քաղաքն իւր
և յազգն. և արարին կոծ մեծ ի վերայ նորա և ամե-
նայն ազգն Հայոց. և թաղեցին զնա ի վանքն իւր Պի-
զու. և մնաց իւր աւագ սրգին Յովհաննէս: Եւ աս-
տանօր դադարեալ եղև թագաւորութիւնն ի տանէն
Հայոց և յազգէն Բագրատունեաց: Յայսմ վայրի լցեալ
կատարեցաւ մարգարէութիւն սրբոյն Ներսէսի Հայոց
կաթուղիկոսին՝ որ ասաց. « Եթէ ջնջելով ջնջեսցի թա-
գաւորութիւն ի տանէն Հայոց » :

Գարձեալ ի թուականութեանն Հայոց ի յամի ՇԼ

1. Ա. արդ եթէ թողոյք գա. ||
Տպ. թողոյք.

2. Գ. Ե. Տպ. ի պարիսպն.

արքեպիսկոպոսն Շիրակայ՝ որ էր ի քաղաքն Անի: որոյ անունն ասէին Տէր Բարսեղ, յարուցեալ գնայր յաշխարհն Հայոց ի յԱղուան գաւառի՝ ի Էօռէ քաղաք առ թագաւորն Հայոց Կիւրիկէ՝ 1 որդի Անհողինին Գաւթի 2, և խնդրէր Բարսեղ առնել ձեռնադրութիւն կաթողիկոսութեան Հայոց: Զոր ժողովեալ թագաւորն Կիւրիկէ զեպիսկոպոսունս Աղուանից աշխարհին և բերեալ զՏէր Ստեփանոս կաթողիկոսն Աղուանից ի վանքն, որ կոչի Հաղբաթ 3, ձեռնադրեցին զՏէր Բարսեղ կաթողիկոս յաթոռ սրբոյն Գրիգորի՝ ի վերայ ամենայն աշխարհին Հայոց հրամանաւ Կիւրիկէ թագաւորին և Տեառն Ստեփանոսի՝ որ ունէր զաթոռ սրբոյ առաքելոյն Թադէոսի: Յայսմ ժամանակի նորոգեալ եղև աթոռ սրբոյն Գրիգորի ի քաղաքն Անի, որ ի վաղուց ժամանակաց հետէ խափանեալ էր մախանօք նենգաւորութեամբ 4 չար և դառնացեալ ազգին Հոռոմոց: ՍԷ ելեալ գայր Բարսեղ կաթողիկոսն Հայոց ի թագաւորաքնակ քաղաքն Անի 5, և ելեալ ամենայն տունն Շիրակայ 6 գալ ընդ առաջ նորա. և ահա գայր 7 Աստակ՝ հայրն Տէր Բարսեղի և եղբարք նորա՝ Հասան և Գրիգոր և Ապլջապակ 8, արք քաջք և հզօրք՝ հանդերձ եպիսկոպոսօք, և նստուցին զՏէր Բարսեղ յաթոռ Տեառն Պետրոսի: ՍԷ եղև օրն այն օր մեծ և ուրախութիւն ամենայն տանն Հայոց, վասն

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. Կորիկէ.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. որդւոյ Գաղկայ.

3. Ա. Հաղբաս.

4. Տպ. նենգութեամբ.

5. Ա. Դ. զօր ի վաղուց ժամանակաց հետէ ոչ էր նըս-

տեալ կաթողիկոս յաթոռ սրբոյն Գրիգորի.

6. Ա. ընդ յառաջ նորա.

7. Ա. Դ. գայր բազում արամբք.

8. Ա. Դ. Ե. Ապլջապակ. Տպ. Ապլջահայ.

զի տեսին նորոգեալ զաթոռ հայրապետութեանն ի քաղաքն յԱնի:

Յայսմ ժամանակիս ամիրայ ոմն անուն Խոսրով գայր բազում զօրօք ի Պարսից աշխարհէն և հասանէր ի գաւառն Ուռհայոյ, և արարեալ աւերս ի տեղիս տեղիս: Եւ յայսմ աւուրքս եղև պատերազմ ի վերայ Եփրատ գետոյն՝ ի տեղին՝ որ ասի Մկնիկ՝¹ մերձ ի բերդն՝ որ կոչի² Լտար, վասն զի ժողովեցան բերդացիք գաւառին ընդ առաջ նորա ի պատերազմ. և յայսմ աւուր յաղթեաց Թուրքն և արար բազում կոտորածս քրիստոնէիցն: Եւ յետ աւուրց ինչ յարուցեալ ամիրայն Խոսրով և արար ասպատակ զերկիրն Տաճկաց ի Խառանայ մինչև ի Մուտեպէրն, և զաւուրս երկու կային ի վերայ ձիոյ, և բազում աւարաւ գայր ի դուռն քաղաքին Խառանայ: Եւ էր ի քաղաքն ամիրայն Արապկաց՝ որ ասի Շուրէհ-Հէճմ՝ Կուրիշայ որդին՝ որ կոչի Շէրէփն-Տօլ: Եւ յայսմ աւուրս էր ամիրայն Շուրէհ ի Խառան զօրօք Արապկացն, և երկու հազար ձիաւորով ելեալ ի պատերազմ ի վերայ Պարսից զօրացն. և էր Թուրքն արս³ տասն հազարք. և ի հանդիպին միմեանց արարին զԹուրքն իրախստական և սաստիկ կոտորածով վարեցան զհետ զօրացն Պարսից և թափեցին զամենայն առ և զդերութիւնն, և լցաւ ամենայն գաւառն Ուռհայոյ ծառայօք ի Թուրքէն, յամենայն թուփ և ի քարատակ անկեալ գտանէին զգօրսն Թուրքաց, և ուր ուրեք⁴ զերծան:

Իսկ ի թուականութեանս Հայոց ՇԼԲ մեռաւ

1. Ա. Մեկնիկ.

2. Ա. Դ. ասի.

3. Ա. և էին Թուրքն արք իբրև

տասն հազար.

4. Ա. ուրեք ուրեք.

Վասիլն՝ Ապուքապայ որդին՝ տէրն Ուռհայոյ, և Թաղեցին զնա ի Գօտևոր սուրբ Գէորգ: Սա էր այր բարի և աստուածասէր, քաղցր ի վերայ ամենայն աշխարհի, ողորմած որբոց և այրեաց, շինող և խաղաղարար աշխարհի. և եղև սուգ մեծ ի վերայ աշխարհին Ուռհայոյ և յամենայն գաւառուն նորա, զի եղեն զրկեալք յայնմ՝ քաղցր և բարի աւագէն, վասն զի որպէս զհայր և ծնող էր ի վերայ մեծի և փոքու. և ելեալ բարի յիշատակաւ՝ յաշխարհէս գնաց առ Քրիստոս: Եւ արարին ժողով ամենայն քաղաքն ի սուրբ Սուիի և տան զքաղաքն Ուռհա ի ձեռն Սմբատայ՝ առն քաջի և արիական² պատերազմողի ընդ Պարսից: Եւ կացեալ Սմբատայ ի յաթոռ տուկութեանն Ուռհայոյ վեց ամիս. և ոմն ի մեծամեծաց քաղաքին Ջանայր առնուլ զաթոռ տուկութեանն ի յալգէն Հայոց, որոյ անուն ասէին Իշխան, ի ցեղէն՝ որ ասէին Արջթոնք³: Սա ապստամբեցաւ և գնաց առ Փիլառտոս, վասն զի ունէր բազում ցեղս և ազգս մեծամեծս ի քաղաքն Ուռհա. և շարժեալ Իշխանին զՓիլառտոսն՝ և բերէր ի յՈւռհա, և ետուն զքաղաքն ի ձեռն Փիլառտոսին: Եւ զինի սակաւ աւուրց Փիլառտոսն ձերբակալ արարեալ զԻշխանն և զամենայն ազգն⁴ և զՍմբատ՝ և արար հիմն ի վեր զամենայն բնակութիւնս նոցա և հատոյց զամենայն մեծամեծ իշխանս: Հայոց՝ որք էին ի քաղաքն յՈւռհա, և զԱրջուկ իշխանն ետպան չար-

1. Ա. յայնպիսի քաղցր և բարի
առնէն.

2. Գ. Դ. Ե. Տպ. և արիական
ի պատերազմն ընդդէմ Պար-
սից.

3. Ա. Արջ թոնք.

4. Ա. Գ. Ե. Տպ. ազգն նորա.
Դ. քաղաքն նորա.

5. Տպ. իշխանութիւնս.

չարանօք՝ և զայլն տարոււ ի Մարտշ քաղաք. և եհան զաշն Սմբատայ զառն քաջի և զաշն Իշխանին և զեղբօրն իւրոյ զԹօթօռկայ 1, և զայլ իշխաննսն պահէր ի շղթայն ի Մարտշ քաղաքի վասն չար բարուց իւրոց:

Դարձեալ ի Թուահանսեթեանս Հայոց ՇԼԳ առաւ Անտիոք քաղաքն ի քրիստոնէից. վասն զի Սուլիման ոմն ամիրայ որդի Գլլմշոյ 2, որ բնակեալ էր ի քաղաքն 'Նիկիա' յաշխարհն Բիւթանացւոց, որ էր սահմանակից Ովկիանոս ծովուն, սորա յարուցեալ դադտաբար 3 ընդ հեռաձիգ ճանապարհն և հասանէր ծածկաբար մինչև ի քաղաքն Անտիոք. և գտեալ զքաղաքն անպատրաստս և 4 ի Հալպայ դիհէն ի գիշերի գողացաւ զքաղաքն Անտիոք. և Փիլառսոսն էր ի քաղաքն Ուռհա, և յայնմ ժամու զօրք հեծելոց ոչ գոյր ի քաղաքն: Եւ Սուլիման երեք հարիւր արամբք մտաւ ի քաղաքն Անտիոք. և ի վաղիւն տեսեալ քաղաքացեացն՝ ահաբեկեալք եղեն, վասն զի ոչ ունէին արք պատերազմ 5. և առհասարակ ժողովեցան քաղաքն ի կլայն, և օր քան զօր բազմանայր զօրք Թուրքացն. և էառ զքաղաքն և մարդոյ չարար վնաս, և նեղեաց զկլայն բազում աւուրս սովով և ծարաւով: Եւ յետ այսր ամենայնի խնդրեցին երգումն ի յամիրայէն, և արար Սուլիման զամենայն և եղև խաղաղութիւն, և դար-

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. զԹօթօռկայ.

2. Ա. Գ. Ե. Գլլմշոյ. Գ. Դ. Դլլմշոյ. Տպ. Գլլմշոյ.

3. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. գայր

գաղտաբար.

4. Ա. Գ. Ե. յանպատրաստս և Գ. Տպ. անպատրաստս և.

5. Ա. և վատք ի պատերազմի.

ձաւ ամենայն մարդ անվնաս ի տուն իւր: Եւ լուեալ զայս ամենայն Փիլաուտոսն՝ ոչինչ կարաց առնել, լուր ի յոգւոց հանեալ՝ 1 և դառնապէս ապաշաւէր: Եւ Սուլիման տիրեաց Անտիոքայ և ամենայն աշխարհին Կիւլիկեցւոց: Արդ այսպիսի օրինակաւ առաւ բազմամբոխ քաղաքն Անտիոք ի վատ և ի թուլամորթ և ի պիղծ ազգէն՝ որ կոչին Պելիտիկք 2, որ հաւատովքն Հոռոմք ասեն իւրեանց, այլ լեզուով և գործովք սոսկ Տաճիկք և հայհոյիչք ուղղափառ հաւատոց և ատեցողք վարուց սրբութեանց 3, հալածիչք հաւատոյ Հայաստանեայց, և ինքեանք նմանեալ հիւանդ և տկար կանանց, որք նստին ի փողոցի և բաղբանջեն 4 լեզուաւ իւրեանց:

Եւ այլ իմն զարմանալի ասացից ձեզ՝ զոր ինչ եղև յԱնտիոք յառաջ քան զքսան ամ, զոր և մեք իսկ լուաք զայս ի քաղաքացեացն, եթէ այնչափ չար և ատեցողք էին Հայոց ազգին Անտիոքացիքն, զի յորժամ ի քաղաքն օտարական 5 բռնէին, զմուրուքն 6 կտրէին և 7 հանէին ընդ դուռն քաղաքին: Եւ յաւուր՝ միում բըռնեալ զոմն Անեցի այր փառաւոր և կտրեալ զմուրուսըն նորա, և առին զամենայն ինչս նորա՝ և հանին գնա ի քաղաքէն. և նա վիրաւորեալ գնաց, և առեալ զգօրս Թուրքաց հինգ հարիւր այր, և եկեալ գերեաց զամենայն գաւառն Անտիոքայ և գտուկին 8 երկոտա-

1. Ա. լայր և յոգւոց հանէր.
Բ. Գ. Ե. ոչինչ կարաց առնել լուր. ի յոգւոց հանեալ
Դ. լայր. Տպ. լուռ ի հոգւոց հանեալ.
2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. Պելիտիկք.

3. Ա. չարութեանց.
4. Գ. փարփանջեն.
5. Ա. Դ. օտարական մտանէր.
6. Ա. զմօրուսն.
7. Ա. կամ գերծէին և այնպէս.
8. Ա. զՏուկօին.

սան գեղն այրեաց հրով. և բերեալ ի դուռն քաղաքին բազում գերութիւնս, կոտորեաց և ելից զնոսա ի գետրն՝ և ձայն տուեալ ի քաղաքն և ասէր. «Ես եմ Գորգ Շիրակացին, որ զմուրուքն կտրեցիք. թէ ապա աժէ՞ այս մուրուք մի, թէ ոչ». և գնաց անհամար աւարաւ: Նոյնպէս յաւուրսն բարեկենդանին ի նոյն ամին եկեալ կարաւան ի յարևելից ի քաղաքն Անտիոք, և բարձեալ բերէին տարելս ձուկն, և կային ի մէջ շուկային ի գինարբութեան. և ի լսել քաղաքացեացն զձայն պարուց նոցա, ամենայն արք քաղաքին հասանէին ի վերայ նոցա և ծեծելով գանալից արարին զնոսա, սկսան հանել զնոսա ի քաղաքէն. էին արքն իբրև ութսուն՝ բրէղածք և ընտրեալք քաջութեամբք: Եւ յայնժամ ձայն տրուեալ մանկտաւագն նոցա, և նոցա միաբան գինեմբեալք էին, յարձակեցան ի վերայ քաղաքացեացն և ի Սևտոյն դրանէն մինչև ի Տէր Պետրոս զամենայն արք քաղաքին փախստական արարին և կառավինաբեկ և ոտնակոտորս արարին արս բազումս. և ապա խաչիւ՝ և աւետարանով երդուեալ նոցա ընաւ այլ ոչ մեղանչել նոցա: Եւ յայնժամ արարին խաղաղութիւն և դարձան ի տեղիս իւրեանց:

Գարձեալ ի թուականութեանս Հայոց ի յամի ՇԼԳ մեռաւ Հայոց վարդապետն Յակոբոս Քարաբնեցին, որ յորջորջեալ կոչէր Սանահնեցին, այր հզօր և կորովի: Սորա հասեալ ի վերայ հին և նոր կտակարանացն Աստուծոյ, ուսեալ և հասեալ սորա ի վերայ հռետորական իմաստութեանցն և տեղեկացեալ ամենայն փիլիսոփայական խորին գիտութեանցն. սա էր յաշակեր-

տաց մեծին Գէոսկորոսի հօրն Սանահնին, և այս Յակորոս էր, որ խօսեցաւ ի Կոստանդնուպօլիս ընդ իմաստասէրան Հոռոմոց ի յաւուրն թագաւորին Տուկծին, յորժամ գնաց զհետ Սենեքարիմայ որդւոցն, սորա խօսեալ վասն հաւատոցս Հայաստանեայցս, և հաճեալ ի բանս նորա ամենայն տունն Յունաց: Եւ յայսմ ժամանակիս էր ի քաղաքն յՈւռհա, և ծերութեամբ քաղաքավարեալ զկեանս իւր, և դաւով նենգութեամբ լուծեալ եղև ի կենացս՝ վասն զի գտանէին զնա մեռեալ ի մահիճս իւր ւառանց հեծութեան և ցաւոց: Լացին զնա ամենայն սիրելի մերձաւորք իւր և արարին ժողով զամենայն քաղաքն Ուռհա ի վերայ նորա՝ և մեծաւ հանդիսիւ թաղեցին զնա ի դուռն սուրբ Եկեղեցւոյ իւրոյ՝ ի հիւսիսեան կողմն քաղաքին, իբրև նետընկէց մի հեռի ի պարսպէն:

Յայսմ ամի թագաւորն Արապկաց Կուրիշայ որդին, որ ասի Շէրիփն - տօլ, այր բարի և քաղցր հաւատացելոցն ¹ Քրիստոսի, որ ոչ ընդ գրով փակի գործ բարութեան նորա ի վերայ խաչապաշտ ազգաց և կամ քանի՛ խրատս և չարչարանս, և կամ քանի՛ սպանումըն անցուցանէր ընդ ազգն իւր վասն հաւատացելոցն Քրիստոսի, սորա արարեալ ժողովս Արապկաց զօրաց իբրև տասն բիւրս՝ և գնաց էառ զՀալպ քաղաք և արար կին զգուստը տեառն քաղաքին, և պատերազմաւ յարձակեցաւ ² ի վերայ Անտիոքայ քաղաքին մեծաւ սրտամտութեամբ, և յայնժամ Սուլիման ամիրայն Անտիոքայ դայր ընդդէմ նորա բազում զօրօք ի տեղին՝

1. Ա. Բ. Գ. Դ. ի վերայ հաւատացելոցն:

2. Բ. Ե. Տպ. արձակեցաւ պատերազմ:

տերազմ Գ. յարձակեցաւ ի պատերազմ:

որ կոչի Պզահ 1, և յայնմ տեղւոջ արարին սաստիկ պատերազմ յերկոցունց կողմանցն: Իսկ Արապիկ զօրքն սկսան նենգաւորել իւրեանց թագաւորին և առ հասարակ ի փախուստ դարձան. և յորժամ երթային՝ սպանաւ թագաւորն Արապկաց ի յիւր զօրացն. և այսպէս մեռանէր բարի թագաւորն Կուրիշայ որդի՝ Շէրիփըն-տօլայ 2, և զկնի երկց աւուրց գտանէին զնա սպանած 3. և ի վերայ ճանապարհին թաղեցին զնա: Եւ Սուլիման մեծաւ յաղթութեամբ դարձաւ յԱնտիոք. և յայսմ ժամու ծնաւ իւր որդի. և կոչեաց զանուն որդւոյ իւրոյ Խլիճ-Ասլան:

Յայսմ ամի ամիրայ ոմն Պօլճտաճի 4 անուն սորա առեալ զճհան գաւառն ի Փիլառտոսէն, և կաթողիկոսն Տէր Թէոդորոս եղև ընդ իշխանութեամբ նորա. յայնժամ կոչեաց Փիլառտոսն զնա առ ինքն ի Մարաշ քաղաքն, և նա ոչ կարաց զնալ, վասն զի Թուրքի էր իշխանութիւնն: Եւ եղև յիսացեալ Փիլառտոսն ընդ Տէր Թէոդորոսն. և խորհեցաւ այլ կաթողիկոս դնել յաղազս անիրաւ և չար բարուց իւրոց. և յայնժամ մեծարեալ կոչեաց զՏէր Յովհաննէսն զարքեպիսկոպոսըն սրբոյ Աստուածածնին պատկերին. և նա ոչ էառ յանձն, վասն զի էր այր ահարկու և փառաւոր և ընտիր առաքիւնի: Դարձեալ Փիլառտոսն կոչեաց զՏէր Պօղոս՝ զհայր սրբոյ Նշանին Վարազայ, և արար ժողով եպիսկոպոսաց և հարանց, և ետուն 5 ձեռնադրու-

1. Ա. Գ. Պզահ.

2. Ա. Բ. Գ. Գ. Ե. Տպ. Շէրիփն տօլ.

3. Ա. մեռեալ. Գ. սպանեալ Գ. մեռած.

4. Ա. Գ. Գ. Ե. Տպ. Պօլտաճի.

5. Ա. և Լտուն ձեռնադրել զՊօղոս կաթողիկոս ի Մարաշ քաղաքի.

Թիւն կաթուղիկոսութեան Պօղոսի ի Մարաշ քաղաքի հրամանաւ և կամօք Փիլաուոսին, և ոչ Աստուծոյ: Եւ այս ամենայն ոչ լինէր ընդունելի Աստուծոյ և ոչ առ հաւատացեալսն ի Քրիստոս. զոր տեսեալ Պօղոսի՝ զկնի սակաւ ինչ աւուրց ի բաց թողեալ զաթոռն, վասն զի էր այր սուրբ և առաքինի, և գիտացեալ զի ընդ հակառակսն էր և ոչ ուղղապէս:

Յայսմ ժամանակիս էր աղմուկ և խռովութիւն մեծ ի վերայ աթոռոյն սուրբ Լուսաւորչին Քրիզորի. վասն զի յաւուրս յայտոսիկ ոչ հրամանաւն Աստուծոյ և կամ արժանաւորութեամբ՝ էր կարգադրութիւն սրբոյ Աթոռոյն, այլ զօրութեամբ և կարողութեամբ և բարձրագահ իշխանութեամբ. և այս ոչ լինէր յայտնութեամբ Հոգւոյն սրբոյ, այլ լինէր ի ձեռն պատահմանց և յաջողութեանց և արօք ոսկւոյ և արծաթոյ: Եւ ահա յայսմ աւուրքս ամաչելով յետս դարձան դասք սրբոցն և առաքինեացն, և յառաջ մատեան դասք անկելոցն յերեսաց Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի որդւոյն Աստուծոյ: Աստանօր սկիզբն եղև կատարելոյ տեսլեան սրբոյն Սահակայ Պարթևի, զոր 2 ասացն Չնջել 5 ոսկեդիր 4 կարգացն և գծագրել սեւադեղ 5 թանաքով. վասն զի ահա ի ժամանակիս այսմիկ ի չորս բաժանեցաւ աթոռ սրբոյն Քրիզորի. զի ահա Տէր Աահրամ յԵզրիպտոս, և Տէր Թէոդորոս ի Հոնին, և Տէր Բարսեղ 6 ի Թագաւորաբնակ քաղաքն Հայոց յԱնի, և Տէր Պօղոս ի Մարաշ քաղաքն. և սորա իւրաքանչիւր ոք առնէին

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. արժանաւորութեամբ կամ ընտրութեամբ.
2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. յորս.
3. Ա. ջնջելով Բ. Գ. Դ. Ե. ջրն.

լեալ.
4. Դ. Տպ. ոսկեգիր.
5. Ա. Դ. սեւադեղ.
6. Բ. Պետրոս.

ձեռնադրութիւնս և օժանէին եպիսկոպոսունս և տա-
յին օրհնութիւնս սուրբ ձիթոյն, և ի նոցանէ օրհնէին
քահանայք, և լինէր պատարագ և մկրտութիւն և
պսակն կուսանաց: Եւ էր այս ամենայն սուգ մեծ ի
վերայ Եկեղեցւոյն Աստուծոյ, վասն զի մի փարախն ¹
ոչխարաց ընդ չորս հօտապետութիւնս ² բաժանեցաւ,
և գայլք եղեն պահապանք հօտին Քրիստոսի: Եւ ահա
յայսմ ի ժամանակիս բանաւոր ոչխարքն զգեցան զընու-
թիւն շանց և առին զսիրտ գազանաց և համարձա-
կեցան հաջել յերեսս հովուացն և հայրապետացն. հարբ
ատեցին զճնունդս իւրեանց, որդիք հայհոյիչք և չար-
չարիչք ճնողաց իւրեանց: Եւ արդ ահա այս ամենայն
կարապետք են նեռինն և սկիզբն կատարածի աշխար-
հիս, և առ ի բառնալոյ հաւատոց և աստուածպաշ-
տութեանց և ի կատարելոյ գրեւեացն ի գիրս սուրբս,
զոր ասաց սուրբն Ներսէս և որդի նորին սուրբ Իսա-
հակ, և զոր խօսեցաւ ի մերում ժամանակիս սուրբ
վարդապետն Յովհաննէս՝ որ ասի Վոզեռն: Սորա խօ-
սեցեալ բաղում բանս որպէս զմարդարեւութիւնս ի վե-
րայ այսմ ժամանակիս և խափանելոյ աստուածապաշ-
տութեանս յամենայն մտաց. և թուլանան ի հաւա-
տոց. զայս ասաց ի նոյն գիրքս յառաջ ժամանակաց:
Արդ այս ամենայն խռովութեանցս և հանդէս բարկու-
թեանս ոչ կարաց մտանել յաշխարհն Աղուանից, որ
ասի՝ խորին աշխարհ Հայոց, որ է աթու սրբոյ առա-
քելոյն Թագէտսի: Արդ այս ամենայն յայնմ աշխարհի
ոչ եղև բաժանումն սրբոյ աթուոյն, այլ մնաց անշարժ
հաստատութեամբ, հայրապետութեամբ և թագաւո-

1. Ա. հօտն.

2. Տպ. հայրապետութիւնս.

րու թեամբ մինչև ցայսօր ժամանակի, որ նստէին առ աքելական աթոռովն ի քաղաքն Հայոց ի Պարտաւ, որ ասի Փայտակարան, սահմանակից համատարած ծովուն: Եւ եղև ի զօրանալն Պարսից փոխեցաւ աթոռ հայրապետութեանն ի Գանձակ. որ հանդիպեցան յայսմ մատենագրութեանս մերում՝ կաթուղիկոսք Աղուանից՝ Տէր Յովհաննէս և Տէր Գէորգն, Տէր Յովսէփն, Տէր Մարկոսն և Տէր Ստեփաննոսն. և թագաւորք Աղուանից՝ Գագիկ և Գաւրիթ և Վարդիկէ, որք նստէին յայժմուս ի Լօռէ քաղաքն Հայոց: Էին և այլ թագաւորք Հայոց ի Գարբանդ աշխարհին, որ ասի Վապանք, սահմանակից Օդաց և Աղուանից, որք էին թագաւորք անարատք և սրբակրօնք, որք յիշատակին ի սուրբ պատարագն ընդ այլ աստուածասէր սուրբ թագաւորքն, որք էին անուանք այսոքիկ՝ Վաջագան, և Գոշակտակն 1՝ նորին որդին, Փիլիպէ որդի Գոշակտակին, Սեւադա որդին Փիլիպէի, Սենեքարիմ որդի Սեւադայի, Գրիգոր որդի Սենեքարիմայ, որ դեռ ևս կենդանի էր մինչև քրէաք զայս մատենագրութիւնս մեր: Յայսմ ժամանակիս եղև ազգիս Հայոց կաթուղիկոս վեց, երկու յԵգիպտոս, և չորս յամենայն աշխարհս Հայոց, որպէս յառաջն 2 ասացաք: Եւ նստաւ Տէր Պօղոս կաթողիկոս ի Մարաշ՝ հրամանաւ Փիլառտոսին և ոչ հրամանաւն Աստուծոյ:

Եւ արդ մեք դարձցուք ի թուականն որ 5 թոգաք, զի զայս ասացաք վասն խառնակութեանս՝ որ եղև ի վերայ աշխարհիս Հայաստանեայց:

1. Ա. Գոշակտակն որդի Փիլիպպէի. որդի Գոշակտակին Սեւադոս որդի Փիլիպպէի.

2. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. յառաջ.

3. Ա. Դ. յոր.

Իսկ յորժամ եղև թուականութիւնս Հայոց ՇԼԴՎ, գայր բազում զօրօք սուլտանն Դամասկոսի՝ որ ասի Դդուշ, և յարուցանէր պատերազմ ընդ ամիրայն Անտիոքայ ընդ Սուլիման: Արդ 2 յայսմ ժամանակիս եղև պատերազմ սաստիկ յերկոցունց կողմանցն, և բախէին զմիմեանս զարմանալի պատերազմաւ ի մէջ ընդ Հալպ և ընդ Անտիոք. 5 և էր երկու երեսք պատերազմացն թուրք, և յայնմ տեղուջ յանխնայ զմիմեանս կոտորէին 4. և ի բազմանալ պատերազմացն՝ յաղթեաց զօրք սուլտանին զօրացն Սուլիմանայ և արարին զնա փախըստականս, և սպանաւ ամիրայն Անտիոքայ Սուլիման ի զօրաց սուլտանին Դդուշին, և թաղեցաւ Սուլիման մօտ ի գերեզմանն Շիրիփն-տուլայ՝ Կուրիշայ որդւոյն: Եւ յայսմ ամի առաւ Անտիոք և ամենայն աշխարհն նորա և եղև Դդուշին: Այս Դդուշս որդի էր Աբասլանայ սուլտանին և եղբայր Մելեք-շահ սուլտանին. և սորա վեց ամօք յառաջ եկեալ բազում զօրօք և էառ զքաղաքն Տիմիշդ 5 և եսպան զմեծ ամիրայն զԱխսիսն զիշխանն Պարսից, որ տիրեալ էր Տմրշ-գայ և ամենայն ծովեզեր աշխարհացն 6: Այս Ախսիս թուրք էր և էր այր քաջ և պատերազմող. սա յաղթեաց Մսրայ և ծեծեալ զթագաւորն Եգիպտոսի զԱզիզն՝ և եհան զնա յայնմ գաւառէն. և սա էառ ի Մսրայ զսուրբ քաղաքն Երուսաղէմ և զՏիմիշդ և զամենայն ծովեզերաց քաղաքանին: Եւ զարհուրեցոյց սա զամենայն տունն Մսրայ, մինչև յարեաւ ընդդէմ նո-

1. Ա. ՇԼԵ.

2. Ա. յորժամ հարան ընդ իբար եղև.

5. Ա. Դ. ի մէջ Հալպայ և Անտիոքայ.

4. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. սաստակէին.

5. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. Դմիշդ.

6. Ա. ծովեզերաց աշխարհին.

րա ծառայն Ազիզին՝ Թագաւորին Մսրայ, զորս ¹ բերին նմա ծառայ ² ի Հայոց ազգէն. և նա անուանեաց զնա Ամիր-ճօշ: ³ Սորա վառեալ գունդ զօրաց ընդդէմ Ախսիսին ի Հայոց զօրականացն՝ և եկաց պատերազմաւ ընդդէմ նորա. և ապա եղև խաղաղութիւն տանն Մսրայ:

Իսկ ի վերանալ Թուականութեան Հայոց ի յամս ՇԼԵՎ՝ յարուցեալ անօրէն Փիլառտոսն և զնաց յերկրրպագութիւն Մելեք-շահին՝ տիեզերակալ սուլտանին վասն խնդրելոյ ի նմանէ զքաղցրութիւն և զխաղաղութիւն ամենայն հաւատացելոցն Քրիստոսի. և թողեալ ի քաղաքն իւր փոխան զմեծ իշխանն Հոռոմոց՝ սրում անուն Պառափամանոս կոչէին, մարմնովն ներքինի, որ էր այր բարի և աստուածասէր, և տուեալ եղև Ուռհա ի ձեռս նորա: Եւ առեալ Փիլառտոսն բազում գանձս ոսկւոյ և արծաթոյ, և ազնիւ ձիս և ջորիս, և հանդերձս երևելիս և պայծառս, և գնացեալ առ սուլտանն ի յաշխարհն Պարսից: Եւ յայնժամ մի ոմն յիշխանացն Փիլառտոսին՝ Պարսամա անուն նորա, արար իւր չար խորհրդակից զայլ իշխանս քաղաքին և նոքօք կատարեաց զգործն Վայենի և զՅուդայի՝ զաստուածասպանին ⁵. և չար խորհրդակցօքն իւրոք ելեալ Պարսամայ ի յաւուր կիւրակէի ի յաւագ կլայն և մտաւ Յուռ Պառակամանոսն: Եւ էր ժամ աղօթից իւրոց՝ և կայր յաղօթս յեկեղեցին մեծ վկայարանին սուրբ Թորոսի. և յայնժամ նոքա որպէս գազանք յարձակեցան ի վերայ Պառակամանոսին և սպանին զնա. մինչ կայր

1. Գ. մինչև զորս.

2. Ա. Դ. Ե. Յպ. զնա ծառայ.

3. Ա. Գ. Դ. Ե. Յպ. Ամրճօշ.

4. Ա. Բ. Դ. ՇԼԵ.

5. Ա. և զաստուածասպանացն.

6. Ա. եմուտ.

յաղօթսն ի մէջ եկեղեցւոյն, զայր բարի և ողորմած սպանին շարաչար. և դրին ¹ քաղաքացիքն յաթոռ տուկութեանն Ուռհայոյ զսպանող նորա զՊարսամա: Եւ լուեալ զայս ամենայն սուլտան Մելեք-շահն ի Պարսիկս՝ և զՓիլաուտոսն ընկէց յերեսաց և ի փառաց իւրոց: Եւ յայնժամ Փիլաուտոսն յամենայն դիմաց յուսահատեալ եղև, և ի նոյն ժամայն յարուցեալ ի պատերազմ ի վերայ քրիստոսական հաւատոց իւրոց՝ և եղև ուրացող հաւատոցն Քրիստոսի, զոր ունէր աղտեղութեամբ, և կարծէր այնիւ ² փառաւորիլ ի Պարսից, զոր ոչ փառաւորեցաւ. լուր ³ այն եղև նմա յօգուտ, որ զՔրիստոս ուրացաւ և եղև նախատինք և ատելի Աստուծոյ և մարդկան:

Յայսմ ամի շարժեալ ասագին բազմութեամբ տիեզերակալ Մելեք-շահն սուլտանն Պարսից՝ Ասքանսազանց ազգաւ՝ և անթիւ զօրականօք խաղայր գայր և շրջեալ եմուտ յարևմուտս ի յաշխարհն Հոռոմոց առ ի տիրանալ այնմ աշխարհին. և քաղցրութեամբ և հեզութեամբ և ամենայն ողորմութեամբ ⁴ լցեալ էր սիրտըն նորա ի վերայ քրիստոնէից ազգին, և հայրախնամ դուրս ցուցանէր ամենայն աշխարհի, և առանց պատերազմաց սփրեալ լինէր բազում քաղաքաց և գաւառաց: Եւ յայսմ ամի տիրեաց սուլտանն ամենայն աշխարհին Հայոց և Հոռոմոց և գայր հասանէր ի մեծ քաղաքն Աննիոք և տիրանայր այնմ աշխարհին և Հալպայ՝ և տիրելով տիրեաց ի Վաղբիականէն մինչև ի յՈվկիանոս. և հաւանեցոյց առ հասարակ զամենայն թագաւորութիւնս իւրոյ աթոռոյն՝ սրք յայսկոյս Ով-

1. Ա. եդին.

2. Գ. այնու.

3. Տպ. զոր.

4. Ա. ողորմածութեամբ.

կիանոսի» և ոչ մնաց աշխարհ՝ որ ոչ հնազանդեցաւ նորա թագաւորութեանն. և եղեն հարկատուք և հնազանդեցան նմա երկրտասան ազգ թագաւորաց: Եւ եղև յետ տիրանալոյն Անտիոքու՝ իջեալ յեզր յովկիանոս ծովուն՝ ի տեղին՝ որ կոչի Սեւոտի, և տեսեալ սուլտանին զծովն մեծ՝ գոհանայր և օրհնէր զԱստուած, որ մեծացոյց զթագաւորութիւնն նորա առաւել քան զհօրն նորա Աբասլանայ. և ձիով իւրով մտեալ կոխէր զովկիանոս. և եհան զթուրն իւր և երեք հաղ 2 միւսաց ի յովկիանոս զթուրն իւր և ասաց՝ եթէ «Ահա տիրել երես 3 ինձ Աստուած ի ծովէն Պարսից մինչև ի ծովս այս», և հանեալ զհանդերձս տարածեաց ի վերայ գետնոյն՝ և եկաց յաղօթս առ Տէր Աստուած և օրհնեաց զբարերար ողորմութիւնն Աստուծոյ. և հրամայեաց ծառայից իւրոց աւազս բառնալ ի ծովէն, և տարաւ զայն ի Պարսիկս և էարկ գերեզմանի հօրն իւրոյ Աբասլանայ՝ և ասէր. «Հայր իմ Աբասլան, ահա աւետիք քեզ, վասն զի տղայ որդին քո, զոր թողեր, տիրելով տիրեաց մինչև ի ծագս աշխարհի»: Եւ զնէր սուլտանն յԱնտիոք զամիրայն, որ ասի Աղօսիան 4, այր չար և շուն և խռովարար և գազանամարտ. զնէր և ի Հալապ քաղաք զԱխսնգոյրն, որ զայն քանի և խաղաղարար և քաղցր ի վերայ ասեցայն ուրուք և շինող աշխարհի:

Յայսմ ամի ամիրայ ոմն Պրիլան 5, ինտուս, հրամանաւ Մելեք-շահ տիեզերակալ սուլտանին զայն իսպորմ զօրօք ի վերայ քաղաքին Ուոհայն և լծեալ բա-

1. Ա. Գ. յեզր ծովուն.	4. Ա. Աղստիպուց, յ. ժ.
2. Ա. Բ. Գ. հեղ.	5. Ա. Գ. Գ. Պուստ. Ե. Տպ.
3. Ա. Լ. տ.	Պուզան. ժ.

նակ հարկանէր ի դուռն քաղաքին, և զամիսս երիս պատերազմեալ ի վերայ քաղաքին: Եւ եղև յաւուր միում գայր և ինքն սուլտանն սակաւ զօրօք և անցանէր շուրջ զքաղաքաւն, և գնաց անվնաս, վասն զի իջեալ էր անթիւ զօրօք ի դաշտին Խառնայ 1, և անդուստ գնաց խաղաղութեամբ ի Պարսիկս:

Իսկ Պուզանն կայր մեծաւ պատերազմաւ ի վերայ Ուռնա քաղաքին՝ և սովով նեղէր զքաղաքն զբազում աւուրս, և ի վերայ այնքան բարկութեանն ոչ գոյր օգնական, որ փրկէր զնոսա 2, և անճարեալ 3 լինէին յամենայն կողմանց: Եւ յայնժամ քաղաքն ամենայն արարին խուխայ ի վերայ տուկին իւրեանց՝ ի վերայ Պարսամայի՝ շարժեալ ամենայն բազմութիւն քաղաքին ի վերայ նորա, և նա առ վտանգին անճարեալ դէմս արար ի Պուզանն և ընկէց զինքն ի պարսպէն 4 ի վայր, և բեկաւ ողն 5 նորա, և եկեալ տարան զնա առ Պուզանն, և նա զկնի աւուրց ինչ մեռաւ: Եւ ելեալ ի շխանք քաղաքին 6 առ Պուզանն և ետուն զՈւռնա ի ձեռս նորա, և էր օր առաջին օր նաւասարդի, և թուականն Հայոց փոխեցաւ ի ՇԼԶ 7, և եղև խաղաղութիւն մեծ ի վերայ Ուռնայոյ և ամենայն սահմանս ի շաւալ ամենայն ուրախութեամբ քաղաքն և Պուզանն վերատեսուչ 8 և պատմական քաղաքին ի վերայ զսլար ոմն՝ որ ասէին ինչ լայն լայն յայնժամ մատեան արք չարախօսք քաղաքն:

5. Ա. ...
4. Դ. ... ի վայր
3. Դ. ...
6. Ա. ... Տպ. քաղա-

բացեաց.
7. Ա. ՇԼԶ.
8. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. ի վերայ տեսուչ.
9. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. Խսուրուխ.

ի յԱսորւոց ազգէն առ Պուզանն և չարախօսեցին զՀայոց իշխանսն՝ որք կային ի քաղաքն, և չարաչար մատնութեամբ մատնեցին զնոսա, Ասքար¹ անունն և այլք ոմանք. և ետուն² սպանանել սրով զիշխանսն Հայոց՝ արք փառաւորք երկոտասան՝ մեծք և երեւելիք: Բայց Պուզանն ապաշաւէր զմահն նոցա, վասն զի երդուեալ էր յառաջագոյն, սակայն յաղագս չարաչար մատնութեանն կորոյս զնոսա. և ինքն Պուզանն գնաց զօրօքն ի յաշխարհն Պարսից:

Յայսմ ամի գնաց սուլտանն³ քաղմութեամբ զօրօք և բանակեցաւ ի վերայ քաղաքին՝ որ կոչի Գանձակ, ի յաշխարհին Հայոց. և արար սաստիկ պատերազմ ի վերայ քաղաքին Գանձակայ և ժողովեաց զամենայն Պարսիկք ի վերայ նորա. և սաստիկ պատերազմաւ փորեալ ընկեցին բուրգն մի, և այնպիսի պատերազմաւ առին զքաղաքն Գանձակ և արարին կոտորած զփոքր մասն քաղաքին. և հրամայեաց Պուզանն և վերացոյց զսուրն⁴ և արար խաղաղութիւն: Եւ Տէր Ստեփանոս կաթողիկոսն Ադուանից էր յայնժամ ի քաղաքն, և զերծաւ խաղաղութեամբ օգնականութեամբն Ասաուծոյ, վասն զի պահեալ եղև ի Հայոց զօրացն, որք էին զհետ Պուզանին:

Արդ ի յայսմ⁵ թագաւորութեան Ալէքսին Յունաց արքային եղև խռովութիւն յաշխարհն արեւմտից յայնկոյս մեծ գետոյն՝ որ ասի Պաւլսոսնայիս. եղև պատերազմ սաստիկ յազգէն Պաժինկաց⁶ ընդ թա-

1. Ա. Արքար.

2. Ա. սրով կոտորել. Գ. Դ. Ե.
Տպ. սրով կորուսանել.

3. Բ. սուլտանն Պարսից.

4. Տպ. զօրն.

5. Գ. Ե. Տպ. յամս.¹

6. Ա. ր. Դ. Ե. Պանժինկաց.

գաւորին Հոռոմոց Ալէքսի: Եւ յայնժամ թագաւորն Պաժինկաց յաղթեաց զօրացն Հոռոմոց և սաստիկ կոտորածով վարէր զգօրսն Հոռոմոց, և յանխնայ կոտորէին զնոսա: Իսկ թագաւորն Ալէքսն սակաւ արամբք անկանէր ի Վոստանդնուպօլիս՝ և զկնի սակաւ աւուրցն բանայր զգանձատունն ¹ իւր և հանեալ հրովարտակս ընդ ամենայն երկիր թագաւորութեանն իւրոյ, և արար ժողով մեծ և ահագին առաւել քան զառաջինն ². և թագաւորն Պաժինկաց կայր ³ ամենայն ազգաւ իւրով ի վերայ Վոստանդնուպօլիսի, վասն զի առցէ իւր զթագաւորութիւնն Յունաց. և գայր ընդդէմ նմա ⁴ վառեալ զօրաց վեց հարիւր հազարաց և միահամուռն ազգաւ և որդւովք: Եւ լուեալ զայս Ալէքսն, կացին յաղօթս զաւուրն ութ ամենայն դասուք հաւատացելովք ⁵, և էր թուականն Հայոց ՇԼԸ, և յաւուրս այսօտիկ յարձակեցաւ թագաւորն Ալէքսն զօրօք ⁶ իւրովք ի վերայ զօրացն Պաժինկաց, երեք հարիւր հազարօք Հոռոմոց և Հռոմայեցւոց, Հայոց և Բուլղարաց զօրօքն. և հանդիպեալ երկուց ⁷ թագաւորութեանցն ⁸ միմեանց և յայնմ աւուր արարին ահաւոր և սաստիկ պատերազմ ընդ միմեանս: Իսկ Պաժինակն առհասարակ աղեղնաւորք էին. և ի վերայ սայլից պատերազմէին ահագին և զարմանալի կորովութեամբ. յայնժամ ձայն տուեալ թագաւորն Ալէքսն, և կրակով ⁹ վազեցին զսայլսն և արարին հրաբորբոր

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. զգան-
ձատունն.

2. Դ. զառաջինն.

3. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. գայր.

4. Ա. Բ. Գ. ընդդէմ նորա.

5. Ա. հաւատացելոցն.

6. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. զօրօք
բազմօք.

7. Բ. երկոցունց.

8. Դ. թագաւորացն.

9. Ա. հրով.

զնոսա. և այսու հնարաւորութեամբ յաղթեաց թագաւորն Ալէքսն զօրացն Պաժինկաց, և արարին զամենայն զօրսն փախստական և սրով և սաստիկ կոտորածով. և եսպան զթագաւորն Պաժինկաց և ջնջեաց զամենայն զօրս նոցա¹, և զորդիս նոցա և զկանայս նոցա կոտորեաց սրով, և բազում աւարաւ և գերութեամբ դարձաւ ի Վոստանդնուպօլիս:

Յայսմ ժամանակի երևեցաւ ոմն չար և պիղծ հերետիկոս ի Վոստանդնուպօլիս. արեղայ մի ի Հոռոմոց ազդէ, որ զսատանայ իւր Աստուած² պաշտէր, ևս և 5 շուն շրջեցուցանէր զհետ իւր և նորա մատուցանէր զաղօթս⁴ և այսպիսի աղանդովն⁵ ապականեալ էր զբազում արս և զկանայս, և յաստուածապաշտ քաղաքէն Վոստանդնուպօլսէ ապականեալ ի հաւատացելոցն իբրև զփոքր մասն քաղաքին՝ և գլխովին իսկ զմայրն թագաւորին Ալէքսին: Եւ այնչափ⁶ յանդգնեալ մայր թագաւորին, որ չար մոլորութեամբն իւրով առեալ զմասն ի սրբոյ նշանէն Քրիստոսի՝ և դնէր զայն ի կօշիկ թագաւորին ծածկաբար ի ներքոյ գարշապարացն, զի լիցի այն կոխան թագաւորին. զորս յայտնեաց Աստուած զպիղծ աղանդաւորն ի յիւրոց հաւատակցացն՝ և ազդ արարեալ զայն թագաւորին: Զորս իմացեալ աստուածասէր թագաւորն Ալէքսն՝ և զաղանդագլուխն հրով այրեաց, և զայլս բազումս խեղդամահ արար ի ծովն Ովկիանոս՝ իբրև թիւր մի, և զիւր մայրն ընկէց ի պատուոյ և եհան յերեսաց, և եղև խաղաղութիւն:

1. Բ. Ե նորա.

2. Ա. Դ. չաստուած. Գ. Աստուած մաղթէր.

3. Ա. Գ. Տղ. և սև.

4. Ա. յաղօթս. իւր.

5. Ա. Գ. Դ. Ե. պիղծ աղանդովն.

6. Դ. յանչափ.

Դարձեալ ի թուականութեանս Հայոց ի յամս ՇԼԹ յարուցեալ հայրապետն Հայոց Տէր Բարսեղ և գնացեալ առ տիեզերակալ սուլտանն Մելեք-շահն՝ զի տեսանէր զհաւատացեալսն Քրիստոսի, զինեղէին գնոսա ի տեղիս տեղիս և հարկս պահանջէին յեկեղեցեացն Աստուծոյ և յամենայն ժառանգաւորացն նորա՝ և զվանորայսն և զեպիսկոպոսունսն հարկիւ շարչարէին. յայնժամ կաթողիկոսն Հայոց Տէր Բարսեղ տեսեալ զայս ամենայն զնեղութիւնս՝ և խորհեցաւ գնալ առ քարի և քաղցր թագաւորն Պարսից և ամենայն հաւատացելոցն՝ Քրիստոսի, առ ի ծանուցանել նմա զայս ամենայն. և առեալ ընդ իւր նուէրս սուլտանին իբրև բիւրս ոսկւոյ և արծաթոյ և դիպակաց, և հանդերձ ազատօք և եպիսկոպոսօք և քահանայիւք՝ առեալ վարդապետ² զհետ իւր և գնաց ի Պարսիկս առ աստուածասէր սուլտանն: Եւ տեսեալ սուլտանին զՏէր Բարսեղն՝ յոյժ մեծարեաց գնա և կատարեաց զամենայն խնդրուածս նորա. և արարեալ զամենայն կամս Տէր Բարսեղին և ազատեաց զամենայն եկեղեցիս և զվանորայսն և զքահանայսն. և առեալ զիւր ազատութեան, և հրովարտակօք և մեծարանօք արձակեաց զհայրապետն Հայոց: Եւ ելեալ³ արքունական հրամանօք Տէր Բարսեղն գնաց մեծաւ ուրախութեամբ, և արք փառաւորք ի սուլտանէն զհետ իւր, և եկեալ հասանէր ի Ջահան գաւառին. և յարեալ ի վերայ Տեառն Թէոդորոսի, որ հրամանաւ Փիլառտոսին նըստեալ էր կաթողիկոս ի Հոնին. և Տէր Բարսեղն ըն-

1. Ա. և առ ամենայն հաւատացեալքն.

2 Ա. զվարդապետս.

3. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. ելեալ գայր.

կենոյր յաթուռոյն զՏէր Թէոդորոսն և առեալ ի նմա-
նէ զքօղն և զգաւագանն և զսուրբ Նշանն Տէր Պետ-
րոսի՝ և արար միահեծան զհայրապետութիւնն իւր,
և անտի եկն ի քաղաքն Ուռհա: Եւ արդ այս ոչ է մե-
ղադրելի գնալ հայրապետին առ այլազգի թագաւոր
և առնել խաղաղութիւն սրբոյ Եկեղեցւոյ. զի յաղագս
խաղաղութեան գնաց սուրբն Բարսեղ առ անօրէնն
Յուլիանոս թագաւորն, և սուրբն Ներսէս առ ուրա-
ցողն Վաղէս թագաւորն Յունաց, և սուրբն Մարու-
թա առ Յազկերտ Պարսից արքայն, և վարդապետն
Նանան՝ առ թագաւորն Քաղզէացւոց, և Քրիստոս
եկեալ առ հրէական ազգն: Իսկ յորժամ եկն Տէր Բար-
սեղ յՈւռհա, փոխեալ էր թուականութիւնն Հայոց
ՇԽ. և գնացեալ Տէր Բարսեղ հասանէր մինչև ի մեծն
Վեսարիա Գամրաց և դառնայր յԱնտիոք, և լինէր ու-
րախութիւն մեծ ամենայն աշխարհի՝ որք տեսանէին
գնա. և գայր դարձեալ յՈւռհա:

Յայսմ ամի շարժ² եղև ընդ ամենայն երկիր յամ-
սեանն սեպտեմբերի, և սաստկապէս երերելով դողայր
ամենայն արարածք հանդերձ ամենայն արարածօքս՝ որ
իներբոյ երկնից. և լինէր կործանումն մեծ ի քաղաքն
Անտիոք՝ և բազում աշտարակք հիմն ի վեր տապալե-
ցան, և անկաւ մեծ մասն պարսպին Անտիոքայ, և
բազում արք և կանայք մեռան ի ներքոյ բնակութեան
իւրեանց:

Դարձեալ ի թուականութեանս Հայոց ՇԽԱ ան-
կաւ մահ սաստիկ ընդ ամենայն արարածս, որ և
ի բազմութենէ մեռելոցն ոչ կարէին ժամանել քահա-

1. Գ. Յոհանն.

2. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. շար-
ժեալ.

նայքն թաղել զմեռեալսն. և առհասարակ յամենայն տունս ձայն լալոյ և ողբումն արտասուեաց ելանէր. և այնչափ սաստկացաւ մահն, որ բազումք ի յահէ մահուն երերալով դողային առաւել քան զմեռեալսն, և անթիւ կոտորած եղև աշխարհի ի մեռեալ անձանցն:

Յայսմ ամի Վարագայ սուրբ Նշանն և պատկեր սրբոյ Աստուածածնին բերաւ ի քաղաքն Ուռհա, և եղև ուրախութիւն մեծ տանն¹ Աբգարու. և դղրդեալ միահամուռ ամենայն քաղաքն՝ ելեալք մեծաւ ուրախութեամբ ընդ յառաջ նորա՝ և ածին զնա ի քաղաքն մեծաւ հանդիսիւք: Յայնժամ իշխան աշխարհին Ուռհայոյ արար պատեհութիւն՝ որք եկին զհետ սրբոյ եպիսկոպոսին Տէր Պօղոսին և այլոց հարանցն. և եդեալ զսուրբ Նշանն ի յեկեղեցին հանդերձ փառաւորութեամբ². և զկնի ամաց ինչ յափշտակեաց և խլեաց ի նոցանէ զսուրբսն անիրաւաբար:

Յայսմ ամի զօրաժողով արար Պուզանն զամենայն զօրսն Պարսից և առեալ զհետ իւր զմեծ ամիրայքն և զտէրն Անտիոքայ և զՀալպայ՝ զԱղսիանն և զԱղսնգոյրն, և անթիւ զօրականօք խաղայր գնայր յաշխարհն Հռոմոց. և իջեալ ի վերայ հռչակաւոր քաղաքին, որ կոչի Նիկիա, և սնոտի խորհրդովք խելագարեալ խորհէր անցանել առնուլ զքաղաքն Վոստանդնուպօլիս, զայն՝ որ վերին պահպանութեամբ ամրացեալ կայ, և մոլորական բնութեամբ միտ եդեալ առնուլ զանբնութիւն քաղաքն. և կացեալ անդ զաւուրս ինչ, և ոչ կայր կարողութիւն առնել ինչ³:

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. ի վերայ տանն.
2. Գ. Ե. Տպ. փառաբանու-

թեամբ.
3. Ա. առնել ինչ նմա.

Եւ յայսմ ամի մեռանէր մեծն և աշխարհակալ սուլտանն Մելեք-շահն, որ էր հայր և ծնող ամենայն տիեզերաց, այր բարի և ողորմած և քաղցր ի վերայ ամենայն աշխարհի². սա մեռանէր ի քաղաքն Բաղդատ դաւով նենգութեամբ ի կնոջէ իւրմէ՝ որ էր դուստր սուլտանին Սմըղնդոյ. սորա դեղ մահու արբուցեալ բարի անձին և լուծանէր՝ զամենամեծ թագաւորն ի կենաց, և եղև սուգ մեծ և սաստիկ ի վերայ ամենայն տիեզերաց: Եւ լուեալ Պուզանն զմահ սուլտանին՝ դարձաւ ի քաղաքն Ուռհա, և Աղսիանն գնաց յԱնտիոք, և Աղսնդոյրն գնաց ի Հալապ քաղաք: Եւ էր Տէր Բարսեղ ի քաղաքն Ուռհա. և իբրև զփախստական անկանէր ի քաղաքն Անի՝ և նստաւ յաթուռ իւր:

Եւ ահա յայսմ աւուր եղև սաստիկ կոտորած և արիւնհեղութիւն ի տանն Հայոց, քանզի յարձակումն արարին զօրքն Քուրքաց և բաղմաց խաւարածին. մեռաւ սուլտանն, և ազգն Քուրքաց զբազումս դերեցին. և տարան զսուլտանն և թաղեցին ի Մարանդ քաղաքի մօտ ի գերեզման հօրն իւրոյ Աբասլանայ. և մնաց իւր երկու որդի՝ աւագն կոչեցաւ Պարկիարուխ, որ էր ծնեալ ի դստերէն Ակութին² մեծ ամիրային՝ որ էր ազգական Աբասլանայ, իսկ միւս որդւոյն կոչէին Սափար, որ էր ի դստերէն Սմըղնդոյ սուլտանին, որ նստէր յՕզկան քաղաքի և Խզնէ: Եւ դնեն զաւագ որդին զՊարկիարուխն յաթուռ հօր իւրոյ Մելեք-շահին և կացուցանեն զնա սուլտան ամենայն Պարսից, և զամիր Իսմայիլն զոր-

1. Գ. լուծանէր ամենաողիղծն
զթագաւորն.

2. Տգ. Արկուին.

դին Ակութին զքեռին՝ իւր դնեն իւր երեսաց փոխան ի վերայ ամենայն աշխարհին Պարսից, զի էր այր բարի և յոյժ ողորմած և շինող աշխարհի. այս Իսմայիլս տիրեալ էր իբրև զթագաւոր ի վերայ ամենայն աշխարհին Հայոց, և սա արար զսկիզբն շինման ամենայն աշխարհին Հայոց և զամենայն վանորայսն ազատ պահէր ի չարեացն Պարսից:

Գարձեալ ի թուականութեանն Հայոց ՇԽԲ մեռանէր Տէր Պօղոսն, այն՝ որ Փիլաուտոսն նստոյց յաթոռ կաթողիկոսութեանն Հայոց ի Մարաշ քաղաքի. սա եկեալ զկնի սրբոյ Նշանին Քրիստոսի՝ և մեռանէր յայսմ ամի յՈւռհա քաղաքի՝ և թաղեցաւ մեծաւ հանդիսիւ ի դուռն սուրբ եկեղեցւոյն մերձ ի գերեզման վարդապետին 2:

Գարձեալ յայսմ ամի մեռանէր վարդապետն Հայոց Գէորգ՝ որ կոչեցաւ Ուռճեցի, որ էր լուսաւորիչ տանս Հայոց և աղբիւր մշտնջենաբուղիս վտակաց և լեզու հրեղէն հրովն ներկեալ. սա ուսմամբ և աստուածային շնորհօքն էր հաւասարեալ գիտութեամբն իւրով առաջին աստուածախօս սուրբ վարդապետացն Յունաց՝ Գրիգորի Աստուածաբանի ասեմ և Յովհաննու Ոսկեբերանի, Բարսղի և այլ նմանեաց նոցա. սա սքանչելի վարուք կատարեաց զընթացս իւր, և էր ամաց հարիւրից, և թաղեցաւ ի մեծ անապատն Վարմնջաձոր, մօտ ի գերեզմանն Սամուէլի վարդապետին և Խաչկայ՝ որ էր երաժիշտ ի վերայ ձայնաւոր եղանակաց. և եղև սուգ ի վերայ ամենայն

1. Ա. Դ. զքեռորդին.

2. Ա. վարդապետին Յակոբայ

Քարաբնեցոյ.

3. Ա. Դ. Հայոց.

երկիւղածացն Աստուծոյ, զի զրկեալ եղեն յայնպիսի լուսաւոր վարդապետէն:

Յայսմ ամի զօրաժողով արար սուլտանն Տմբշ-գայ՝ որ ասի Դդուշ՝ որդի Աբասլանայ և եղբայր Մեւեք-շահին. և սա բազում զօրօք կամեցաւ ելանել ի յաշխարհն Պարսից ի յառնուլ զաթոռ թագաւորութեանն եղբօր իւրոյ Մեւեք-շահին՝ և եկեալ յԱնտիոք քաղաք. և ելեալ ամիրայն յերկրպագութիւն սուլտանին. և անտի գայր անցանէր ի Հալայ, և ամիրայն Աղսնգոյրն ելանէր յերկրպագութիւն նմա, և անթիւ զօրօք խաղայր և երթայր յաշխարհ Պարսից:

Յայսմ ամի եղև ժողով բազմութեամբ՝ տանն Արապկաց անթիւ զօրաց իբրև չորս հարիւր հազարաց, և ամենայն Բաբելոն գային ի Մօսլ գաւառ. և էր թագաւոր զօրաց Արապկացն Աբրէհիմն՝ որդին Կուրիշայ և եղբայրն Շէրէֆն-տօլայ: Յայնժամ սուլտանն Դդուշն հասանէր ի քաղաքն, որ կոչի Նսեպի, և մեծաւ պատերազմաւ էառ զքաղաքն Մծբին, որ է Նսեպին, և արար աւար զամենայն քաղաքն: Իսկ զօրքն Հայոց, որ էին զհետ սուլտանին, արարին կոտորածս զՏաճիկն իբրև բիւր մի: Եւ բանակն Արապկաց գայր խաղայր հասանէր ի սահմանն Մծբնայ և իջեալ ի տեղին, որ կոչի Հերմէզ. և յայնժամ առաքեաց սուլտանն յՈւռհա և մեծաւ երդմամբ բերեալ առ ինքն զամիրայն զՊուգանն բազում զօրօք, և յարուցեալ գնաց ի պատերազմ ի վերայ թագաւորին Տաճկաց: Եւ հանդիպեալ միմեանց երկուց թագաւորացն ի դաշտին Մծբնայ՝ և արարին բազում կոտորածս. և սաստիկ

պատերազմաւ դարձոյց սուլտանն զգօրսն Արապկաց
և արար փախստականս. և սրով յարձակեցաւ զհետ
նոցա և կալաւ զԱբրէհիմն զթագաւորն Արապկաց,
որ նետով¹ հարեալ էին զնա ի գլուխն և պատառեալ
էին զպողովատ սաղաւարտն նորա, և անցեալ էր նե-
տին զթափ, ուր և մեռաւ իսկ. և արարին աւար
զկանայս և զորդիսն նոցա և զհօտսն և զամենայն
բազմութիւն քրիվարացն նոցա: Եւ մեծաւ յաղթու-
թեամբ գնայր խաղալով սուլտանն Բդուշն յաշխարհն
Պարսից. և թանձրացաւ բազմութիւն բանակի նորա
և ելից զդաշտս և զբլուրս արեւելից: Եւ լուեալ զայս
ամենայն սուլտանն Պարսկաց Պարկիարուխն եղբօրոր-
դին Բդուշին՝ և յարուցեալ բազում զօրօք գայր ի պա-
տերազմ ընդդէմ հօրեղբօր իւրոյ՝ անթիւ բազմու-
թեամբ: Եւ լուեալ Բդուշն զգալն Պարկիարուխին՝
պատրաստեցաւ գնալ ընդդէմ նորա. յայնժամ Պու-
զանն և Խնկուրն² իւրեանց զօրօքն ի գիշերի ապրս-
տամբեցին ի Բդուշէն և գնացին առ Պարկիարուխն:
Եւ լուեալ Բդուշն զնենգութիւն³ նոցա՝ ոչ համար-
ձակեցաւ ելանել ի պատերազմ, այլ դարձաւ և գնաց
յաշխարհն իւր և մտաւ ի քաղաքն իւր Բմիշկ. և
գնաց ի Տրապօլիս և հաւանեցոյց զնա և զամենայն
քաղաքսն ծովեզերաց՝ և կացեալ յայնմ աշխարհին
զամիսս վեց:

Իսկ ի թուականութեանն Հայոց ՇԽԳ աջողեալ
լինէր թագաւորութիւնն Պարկիարուխին. և կացու-
ցանէր ի վերայ զօրացն Պարսից ասպարապետ զմեծա-

1. Ա. նետիւ.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. Աղանգոյրն.

3. Բ. Գ. Ե. Տպ. զնենգաւորու-
թիւն.

գահ և զհաւուաւոր ամիրայն զԻսմայիլն՝ զորդի Ակու-
թին՝ զեղբայր մօր իւրոյ՝ վասն զի սա տիրեալ էր
ամենայն աշխարհին Հայոց: Եւ էր սա յամենայն կող-
մանց քաղցր և ողորմած և բարի և խնամակալ և մար-
դասէր և խաղաղարար և շինող ամենայն աշխարհին
Հայոց՝ զարդարելչ վանորէից և մխիթարելչ կրօնաւո-
րաց՝ և ազատ պահէր զհաւատացեալսն յամենայն
չարեացն Պարսից. և ամենայն ոք տիրեալ էր հայրե-
նեաց իւրոց յաւուրս նորա, և ի ժամանակս նորա
կայր ուրախութեամբ լցեալ ամենայն Հայքն: Արդ
զսա կացուցանէր Պարկիարուխն տէր դրուց աշխար-
հին, և ինքն նստէր յաթոռ թագաւորութեանն իւրոյ
խաղաղութեամբ: Եւ անա գայր մեծ ամիրայն Իս-
մայիլն և բազում զօրօք շրջէր ընդ աշխարհն՝ Պար-
սից. և եղեն Պուզանն և Աղսնգոյրն զհետ նորա. և
եկեալ ի տեղին՝ ուր կոչի Ջաղցաձոր, յաշխարհն Պարսից՝
և Պուզանն և Աղսնգոյրն սկսան գործել մեծ ամիրա-
յին Իսմայիլի զնենգութիւն: Եւ յաւուր միում ելեալ
ի բանակէն երեքն՝ 2 և տարեալ զնա ի գատ ի զօրացն
վասն զրուցու պատճառանաց՝ և յարձակեցան ի վե-
րայ Իսմայիլին և ընկեցին զնա ի ձիոյն և ձգեցին լար
ի պարանոցն նորա և խեղդեցին զբարի թագաւորն, և
ինքեանք փախստականք լինէին ի սուլտանէն ի Պար-
կիարուխէն և գնացին յիւրաքանչիւր քաղաք՝ Պու-
զանն ի յՈւռհա և Աղսնգոյրն ի Հալպ: Եւ լուեալ
սուլտանն զմեծին Իսմայիլին զմահն՝ և սաստկապէս
ապաշաւէր:

Դարձեալ յայսմ ամի գայր խաղայր բազում զօ-
րօք սուլտանն Դդուշն և անթիւ բազմութեամբ գայր

1. Տգ. ընդ ամենայն աշխարհն. || 2. Տգ. երեք արամբք.

ի վերայ Հալպայ, և Աղսնգոյրն և Պուզանն արարին ժողովս և գնացին ընդդէմ սուլտանին ի պատերազմ. և յաղթեաց սուլտանն զօրացն Աղսնգուբին և Պուզանին՝ և արար զնոսա փախստականս: Եւ յայնմ աւուր սպանաւ Աղսնգոյրն և Պուզանն, և առաւ Հալպ, և զգլուխն մեծ ամիրային Պուզանի ի ձող ցցեալ բերէին ի յՈւռհա. և առաւ քաղաքն Ուռհա, և սիրեաց Դդուշն ամենայն գառառաց նոցա, և գայր սուլտանն յՈւռհա և կացուցանէր քաղաքապետս զԻշխանն Հոռոմոց՝ զԹորոս որ ասէին Հեթմայ որդի. և ինքն սուլտանն գնաց ի Պարսիկս առ ի պատերազմել ընդ Պարկիարուին: Եւ զօրապետ զօրացն Դդուշին, որ ասի Ադուսիան՝ տէրն Անտիոքայ, բազում զօրօք իջաւ ի վերայ անուանի բերդին, որ կոչի Զարինակ¹, ի յաշխարհին Հայոց, և մեծաւ պատերազմաւ էառ զնա, և արար անթիւ կոտորածս քրիստոնէից: Եւ յայսմ ժամու հասանէր թուղթ առ սուլտանն ի կնոջէ եղբօր իւրոյ, զի գնասցէ շուտով զի արասցէ զնա իւր այր, և ի լսել զայս սուլտանին՝ հասանէր ի Պարսիկս և իջեալ ի դաշտն Ասպահանայ, և Պարկիարուին աղաչանս առաքէր առ Դդուշն. «Տուր, ասէ, ինձ զքաղաքն² Ասպահան, և ամենայն արարածք քեզ եղիցի»: Եւ նա ոչ լսէր աղաչանաց նորա. յայնժամ յարձակեցան երկոքեանն ընդ միմեանս³ ի պատերազմ անթիւ և անհամար բազմութեամբ երկոցունց կողմանցն. և եղև յորժամ հանին յերևան զնշանակն Մելեք-շահին՝ և տեսին զօր Պարսից, յայնժամ մեծ մասն զօրացն անցանէին ի Պար-

1. Գ. Ե. Տպ. Զօրինակ.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. միայն

զքաղաքն.

3. Գ. առ միմեանս.

կիրարուխին դեհն¹, և եղև սաստիկ կոտորած: Իսկ անօրէն Աղուսիանն բազում զօրօք ի քմին կայր՝ և առանց պատերազմի փախեալ. և տեսեալ զայս ամենայն զօրքն Դդուշին՝ փախեան առհասարակ: Եւ էր օրն այն օր մեծ ի վերայ զօրացն Պարսից, վասն զի բիւրք և հազարք ի փախուստ լինէին ընդ ամենայն երեսս երկրի. և յայնժամ ի մէջ առեալ զԴդուշն՝ խոցեցին զձին նորա և ընկեցին զնա յերկիր. և կայր նստեալ ի մէջ զօրացն. և ոչ ոք իշխէր մերձենալ ի նա, վասն զի այր թագաւոր էր և էր եղբայր Մելեք-շահին: Յայնժամ ամիրայ ոմն ի զօրաց Պարկիարուխին եկեալ սրով հատանէր զգլուխ նորա. և տարեալ թաղեցին զնա առ գերեզման հօր իւրոյ: Յայնժամ Ռատուան որդի Դդուշին և Աղուսիանն և այլ ամենայն փախստականքն գային² ի քաղաքն Ուռհա: Եւ Քորոս կուրասպաղատն, որ էր ի քաղաքն Ուռհա, էր այր ճարտարասան³ և հնարաւոր յոյժ, արար ընդունելութիւն նոցա՝ և կամէր ձեռբակալս առնել զնոսա, զի առցէ զկլայն⁴ քաղաքին Ուռհայոյ. և ոչ համարեցան այլ իշխանքն պատեհ, զնացին խաղաղութեամբ ի քաղաքս իւրեանց: Յայնժամ Քորոս կուրասպաղատն բազում հնարիւք ջանայր տիրանալ քաղաքին և փրկել զհաւատացեալան յալլագգեաց. և ընդ կլայէն սկիզբն արար շինել պարիսպս և զմէկ մասն քաղաքին ամրացոյց պարսպովն, վասն զի կլայն⁵ պարսպից ի դուրս էր. և կային ի նմա Քուլք պահապանք, կային ի նմա և գունդ մի ի Հայոց զօրացն, զորս կարգեալ էր զնոսա Դդուշն: Յայն-

1. Ա. կողմն. Դ. դինն.

2. Դ. գնացին.

3. Ա. Գ. ճարտասան.

4. Ա. Դ. զկլայն Ուռհայոյ.

5. Ա. Գ. Դ. Ե. Տգ. կլայն

Պարսից էր.

ժամ տեսեալ ասպասաւարն, որ կայր ի Մանիկայ 4
կլայն, եթէ կուրապաղատն ամրացոյց զքաղաքն և
կտրեաց զկլայն ի զաս քաղաքէն, գրեաց թուղթ և
ազդ արար 2 ամիրայն մօտաւոր ամիրայացն՝ զոր
արարն 5 Թորոս կուրապաղատն, և ասաց թէ՛ ի ծո-
վու դրանէն մինչև ի սուրբ Թորոսն պարսպեաց զքա-
ղաքն և կանգնեաց բուրգս քսան և հինգ և էառ
զնեքքին կլայն՝ և տիրեաց ամենայն քաղաքին Ուռ-
հայոյ:

Իսկ ի թուականութեանն Հայոց ի յամի ՇԽԴ
արար ժողով հեծելոց Սուգման որդի Արզուխին և
ամիրայն Սամուսատայ Պալտուխն որդի Ամիրխազէ 4՝
և յաւուրս հնձոցն գան ի վերայ Ուռհայոյ: Եւ Թո-
րոս կուրապաղատն տէրն Ուռհայոյ եղև լցեալ ամե-
նայն իմաստութեամբ. և յամենայն կողմանց սկսաւ
ամրացուցանել զքաղաքն. և կանգնեցին 5 բարանս և
փիլիկպանս՝ 6 և յանինայ ծեծէին զպարիսպ քաղա-
քին 7. և Թուրքն կացեալ աւուրս բազում անգա-
ղար պատերազմաւ՝ և ոչինչ կարաց առնել քա-
ղաքին. և կացեալ զաւուրս վաթսուն և հինգ և պա-
տառեցին զպարիսպ քաղաքին յերկու տեղի և մտեալ
պատերազմէին ի քաղաքն. և այնու ոչ կարացին յաղ-
թել քաղաքին: Եւ ի նոյն աւուրսն գայր սուլտանն
Հալպայ, որ ասի Ռասուլան՝ 8 որդին Գդուշին, և Աղու-

1. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Մանիկայ.

2. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. ազդ
արար ամենայն մօտաւոր
ամիրայացն.

3. Ա. զոր ինչ արար.

4. Ա. Ամիր Խանի.

5. Ա. Բ. Գ. Ե. Տպ. կանգնեաց.
Դ. կանգնէր.

6. Ա. փիլիկուանս. Դ. Ե. Տպ.
փիլիկպանս.

7. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. կլային.

8. Տպ. Ռատուան.

սիանն տէրն Անտիոքայ քառասուն հազարով իջանէր ի վերայ Ուռհայոյ: Յայնժամ Սուգմանն և Պալատւին փախեան ի սուլտանէն. և քաղաքացեացն տեսեալ զգօրոն՝¹ զարհուրեցան յոյժ: Իսկ կուրապաղատն Թորոս առիւծաբար քաջալերէր զամենայն քաղաքն Ուռհայոյ և անթիւ գանձս² տայր ի պէսս քաղաքին. և զաւուրս բազումս արարին սաստիկ պատերազմս ի վերայ քաղաքին, և օգնութեամբն Աստուծոյ ոչինչ կարացին առնել, քանզի ամենայն³ քաղաքացիքն սիրտս առիւծու առին և կացին ընդդէմ այլազգեացն. և ի վերայ սաստիկ պատերազմացն անճարեալ⁴ զօրք այլազգեաց՝ գնացին ամօթով: Եւ յայնժամ ոմն ի զօրաց սուլտանին, որում անուն ասէին Մխիթար, և էր այր քրիստոնեայ, խորհուրդ արարեալ ընդ արմն իւր, զի տացէ զկլայն ի Թորոս կուրապաղատն: Եւ յայնժամ Մխիթար պատրիկն երեսուն արամբ⁵ ի զիշերի արար հնարս և տայր զաւագ կլայն Մանիակայ ի ձեռս Թորոսի կուրապաղատին. և եղև խաղաղութիւն քաղաքին Ուռհայոյ: Յայնժամ զօրս առաքեաց Թորոս ի բերդն Ուռհայոյ՝ որ կոչի Թրսիճ⁶, զի արասցէ զերկիրն իւր հնազանդ. և հասեալ Պալատւի ամիրայն Սամուուատայ, և ամենայն զօրք գաւառին ընդ նմա, և արարին պատերազմ ի սահմանս բերդին Թրսիճայ, և եղեն փոխստական զօրքն Ուռհայոյ. և հասեալ նոցա ի գիւղն, որ կոչի Անդուանոսի՝ և կոտորեցին անդ արս հարիւր և յիսուն, և զայլսն արարին ձերբակալս:

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. սուլտանին.

2. Ա. ոսկւոյ և արծաթոյ.

3. Գ. Ե. Տպ. ամենեքեան.

4. Ա. Տպ. անճարակեալ.

5. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. իւրով.

6. Ա. Դ. Թրսիճ.

Յայսմ ամի բերաւ Ալիիրակ¹ սուլտանն յՈււհա հրամանաւ Քորոսի, որ էր յազգէ Դղլմշոյ², և աայր Քորոս զՈւհա ի ձեռս նորա, վասն զի առցէ վրէժս ի թշնամեաց իւրոց: Իսկ Ալիիրակ խորհեցաւ տպանանել զնա և առնել ալափ զամենայն քաղաքն. և գիտացեալ կուրապաղասն Քորոս զայս ամենայն գնենգութիւնս, արբուցանէր նմա զեղ մահու և շուտով առաքեաց զնա ի բաղանիսն, և նոյն ժամայն սատակեալ եղև. և լուեալ զայս ամենայն զօրքն նորա՝ փախեան: Եւ դարձեալ կուրապաղասն Քորոս տիրանայր Ուհայոյ: Եւ եղև իշխանութիւն Ալիիրակայ, զոր եկաց ի յՈւհա՝ զաւուրս երեսուն և երեք:

Յայսմ ամի մեռաւ մեծ երաժիշտն և սիւնն սրբոյ Եկեղեցւոյ Տէր Քէոզորոս³ կաթողիկոսն Հայոց և թաղեցաւ ի Հոնին՝ մօտ ի Տէր Սարգիսն:

Դարձեալ ի թուականութեանն Հայոց ՇԽԵ զօրաժողով արար սուլտանն արևմտից, որ ասի Խլիճ-Ասլան, որդի Սուլիմանայ՝ որդւոյ Դղլմշոյ, և գայր անթիւ բազմութեամբ ի վերայ Մելտենւոյ քաղաքին. և ելից⁴ զամենայն դաշտսն և յարուցանէր սասաիկ պատերազմ ի վերայ քաղաքին Մելտենւոյ և եդեալ բաբանս՝ նեղէր զքաղաքն: Իսկ իշխան քաղաքին, որ ասէին Խօրիլ⁵, որ էր աներ Քորոսին՝ կուրապաղատին Ուհայոյ, սա ամենայն քաջութեամբ կացեալ ընդդէմ սուլտանին՝ և յամենայն կողմանց ամրացուցանէր զքաղաքն: Եւ կացեալ անդ սուլտանն զաւուրս բազումս՝ ոչինչ կարաց առնել, դարձաւ ամօթով և գնաց յաշխարհն իւր:

1. Գ. Ե. Տպ. Ալիիրակ.
2. Գ. Դորուոյ. Ա. Դղլմշայ.
3. Գ. Ե. Տպ. Քորոս.

4. Ա. Բ. Գ. Գ. Ե. Տպ. Էլից
զօրաք առհասարակ.
5. Ա. Գ. Խօրիլ.

Յայսմ ժամանակի կատարեցաւ մարգարէութիւն սրբոյն Ներսէսի Հայոց կաթողիկոսին՝ զորս վասն Հռոմայեցւոց ելլցն խօսեցաւ ընդ նախարարս և ընդ իշխանս Հայոց. և զգր նա յառաջ խօսեցաւ, ահա յայսմ ժամանակիս տեսաք աչօք մերովք, զայն որ ի ժամ մահուան մարգարէացաւ սուրբ և սքանչելի 1 այրն Աստուծոյ Մեծն Ներսէս. և այս էր մարգարէութիւն սրբոյն Դանիէլի՝ զոր տեսանէր ի Բաբելոն զկերպարանս զայլակերպ դազանին: և յայտնապէս տեսեալ և ցուցեալ էր 2 ասելով զուսելն և զմանտրելն 3 և զառ ոտս հարկանել զմնացեալսն:

Իսկ ի ժամանակիս եղև ելն Հռոմայեցւոց, և բացաւ դուռն Լատինացւոց ազգին, վասն զի սոքօք կամեցաւ Տէր պատերազմել ընդ տունն Պարսից: Եւ դարձեալ եղև Տէր ի բարկութենէ իւրմէ, ըստ բանի Դաւթի մարգարէին՝ ըստ այնմ զոր ասաց՝ եթէ «Չարթիր, ընդէ՞ր ննջես, Տէր, արի և մի՛ մերժեր զմեզ իսպառ» . և թէ՛ «Չարթեալ որպէս ի քնոյ Տէր» որպէս հօր, զի թափէ զգլինի. եհար յետս զթշնամիս և նախատինս յաւիտենից արար զնոսա»: Եւ ահա յայսմ ամի շարժեալ եղև ամենայն Իտալիա և Սպանիա մինչև յԱփրիկէ 4 և իտրին ազգն Փռանգաց՝ և գրոհեալ անթիւ և ահագին բազմութեամբ և անհամար դատապետութեամբ, որպէս զմարախ՝ որ ոչ թուի, և կամ որպէս զաւազ ծովու՝ որ ոչ քննի մտաց, և ահաւոր մեծութեամբ և բարձրագահ իշխանութեամբ ելեալ

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. սքանչել-
լագործ.
2. Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. ցու-
ցանէր.

3. Ա. Բ. Գ. Ե. մանրէլն.
4. Ա. Բ. Դ. յԱփրիկիա. Ե. Տպ.
յԱփրիկէա.

գային իշխանք ազգին Փռանգաց¹ և իւրաքանչիւր
զօրօքն գային յօգնութիւն քրիստոնէից և առ ի փրո-
կել յայլազգեաց զսուրբ քաղաքն Երուսաղէմ և ազա-
տել ի Տաճկաց զսուրբ Գերեզմանն աստուածընկալ,
արք փառաւորք և թագաւորագունք, հաւատով և
ամենայն աստուածպաշտութեամբ զարդարեալք և
էին սնեալք ի գործս բարութեան. որոց էին անուանքն
այսոքիկ. Կոնդոփրէ, այր հզօր, որ էր յազգէ թագա-
ւորացն Հռոմայեցւոց, և նորին եղբայրն Պաղտինն.
Այս Կոնդոփրէ էր, որ ունէր զթուրն և զթագն ի հետ
իւր Աեսպիանոսի թագաւորին, որ կոտորեաց զԵրու-
սաղէմ. էր և մեծ կոման, որ ասէին Պեմունդ, և Տանգ-
րի քուրորդի նորա, և կոման՝ որ ասի Ջնծիլ, այր
ահարկու և փառաւոր, և Ռոպերդն² նորմնդաց կոման,
և միւս այլ Պաղտինն. գայր և յետոյ կոման՝ որ ասի
Ճօսլին, այր հզօր և քաջ: Արդ այսքան արք հզօրք և
պատերազմողք գային սոքա ահագին բազմութեամբ,
որպէս զաստեղս երկնից. գային և զհետ սոցա բա-
ղում եպիսկոպոսունք, քահանայք և սարկաւագունք՝
և մեծաւ աշխատութեամբ ճանապարհորդեալ ընդ հե-
ռաձիգ տշխարհն Հռոմայեցւոց և չարաչար նեղու-
թեամբ անցանէին ընդ աշխարհն Ունգուաց ընդ նեղ
և ընդ դժուար կապանս լերանց նոցա՝ և ժամանեալ
հասանէին ի սահմանս Բուլղարաց, որ էր ընդ իշխա-
նութեամբ Ալէքսին Յունաց թագաւորին, և այսպիսի
ճանապարհորդութեամբ հասանէին ի մեծն Կոստանդ-
նուպօլիս:

Եւ լուեալ զգալն նոցա թագաւորն Ալէքսն՝ ա-

1. Ա. Գ. Գ. Ե. Տպ. աշխարհին
Փռանգաց.

2. Տպ. Ռուպերթ.

ուաքէր զօրս ընդդէմ նոցա ի պատերազմ. և եղև
ահագին կոտորած յերկոցունց կողմանցն. և արար փա-
խըստական Փռանգն զզօրսն Յունաց. և յայնմ ատուր
եղև բազում արեանց հեղումն: Եւ այսպիսի օրինակաւ
ընդ որ անցանէին՝ գային ամենայն աշխարհք ի վերայ
նոցա պատերազմ և նեղէին զնոսա բազում չարչա-
րանօք: Եւ լուեալ զայս ամենայն թագաւորն Ալէքսն,¹
վերացոյց զսուրն և ոչ ետ այլ պատերազմ ընդ նոսա:
Եւ ամենայն բանակն առհասարակ եկեալ իջաւ ի դուռն
Պոստանդնուպօլսի և խնդրէին անցանել ընդ ծովն
Ովկիանոս. և թագաւորն Ալէքս արար սէր և միաբա-
նութիւն ընդ ամենայն իշխանսն Փռանգաց և սա-
րաւ զնոսա ի սուրբն Սոփի և ետ նոցա բազում
տուրս՝² ոսկոյ և արծաթոյ. և նորա երգուան նմա,
զի զամենայն գաւառսն, որ յառաջ լեալ էր Հոռոմոց,
թափեն³ ի Պարսից և տան զայն թագաւորին Ալէք-
սին, և աշխարհն Պարսից և Արապիաց եղիցին ազգին
Փռանգաց⁵. և այսպիսի դաւանութեամբս⁴ խաչով
և աւետարանով կապեցին զերդումնն անլուծանելի
կապանօք: Եւ առեալ զօրս և իշխանս ի թագաւորէն՝
և նաւէին ընդ ծմեծն յՈվկիանոս և հասեալ բազ-
ութեամբ բանակաւն ի քաղաքն, որ կոչի Նիկիա, մօտ
ի ծովն յՈվկիանէ:

Եւ ամենայն զօրքն Պարսից ժողովեցան ի վերայ
զօրացն Փռանգաց, որ բանակեալ էին ի սահմանս յայն,
և արարին պատերազմ ընդ զօրսն Փռանգաց. և յայն-
ժամ զօրք Փռանգաց յաղթեցին զօրացն Պարսից և

1. Ա. պարգևս.

2. Ա. թափեսցեն.

3. Տպ. Հոռոմոց.

4. Ա. հաւանութեամբ.

5. Գ. ընդ ծովն Ովկիանոս.

աբարին զնոսա փախստականս և յարձակեցան սրով
պհետ նոցա՝ և արեամբ լցին գերկիրն. և պատերազ-
մեալ ի վերայ քաղաքին Նիկիա՝ և սրով առին զքո-
ղաքն և կոտորեցին զամենայն անհաւատսն: Եւ յայն-
ժամ գնացին ճիչկան առ սուլտանն Խլիճ-Ասլան, յոր-
ժամ պատերազմէր ի վերայ քաղաքին Մելտենույ, և
զայս ամենայն ազգ արարին նմա: Եւ նորա արարեալ
ժողովս անթիւ բազմութեամբ և գայր ի վերայ Փռանգ
զօրացն ի գաւառին Նիկիա. և արարին սաստիկ պա-
տերազմ՝ յերկոցունց կողմանցն և յանխնայ քաջա-
պէս յարձակեցան ի վերայ միմեանց և գազանաբաթ
բախէին զճակատ պատերազմացն. և ի փայլատակմանէ
սաղաւարտացն և ի շաչել զրեհացն և ի ճայթմանէ
աղեղանցն եղեն գումարեալք ամենայն բազմութիւնք
զօրացն այլազգեացն, վասն զի ի սաստկութենէ ձայ-
նիցն դողայր երկիրն և ի շաչել² նետիցն՝ երիվարքն
սարսէին. իսկ որ արիականքն և որ³ ընտիրքն էին,
քաջքն ընդ քաջքն ելանէին՝ և որպէս զկորիւնս ա-
ռիւծուց յանխնայ կոփէին զմիմեանս: Եւ էր օրն այն
օր մեծ և ահագին յառաջին պատերազմին, վասն զի
վաթսուն բիւրով պատերազմէր սուլտանն ընդ ազգն
Փռանգաց. և ի վերայ այսքան պատերազմաց յաղ-
թեաց զօրքն Փռանգաց զօրացն Պարսից⁴ և արարին
զնոսա փախստականս ահագին⁵ և սաստիկ կոտորա-
ծով, որ և ծածկեալ եղև դաշտն դիակամբք մեռելօք⁶,
և առին բիւրս բիւրուց աւար և գերութիւն. և թիւ
ոչ գոյր ոսկուոյ և արծաթոյ, զոր առին⁷ ի Պարսից:

1. Տպ. սաստիկ կոտորածս.

2. Գ. Ե. յաչեալ.

3. Ա. ընդ ինքն էին.

4. Գ. թուրքաց.

5. Ա. Գ. Գ. Ե. Տպ. ահաւոր.

6. Ա. մեռելոց.

7. Գ. առին ի նոցանէ.

Եւ զկնի երկց աւուրց դարձեալ սուլտանն արար երկ-
րորդ ժողով և ահագին բազմութեամբ գայր ի վե-
րայ Փռանգ զօրոցն. և արարին պատերազմ ահաւոր
և սաստիկ քան զառաջինն. և զօրքն Փռանգաց զնոյն
բարկութիւն արկանէին ի վերայ զօրացն Պարսից, և
սաստիկ կտորածով և գերութեամբ եհան զնոսա
յայնմ աշխարհէն. և ետուն զօրքն Փռանգաց զՆիկիա
ի ձեռս Հոռոմոց թագաւոր Ալէքսին:

Գարձեալ ի թուականութեանս Հայոց ՇԽԶ և
ի յաւուրս հայրապետացն Հայոց Տէր Վահրամայ և
Տէր Բարսղի, և ի թագաւորութեանն Յունաց Ալէքսին
Հոռոմոց արքային ¹, շարժեալ եղև բանակն Հռոմայեց-
ւոց և անհամար բազմութեամբ իբրև զբիւրս յիսուն:
Չայս թղթով ազդ արարեալ իշխանին Պառհայոյ Քո-
րոսի և մեծ իշխանին Հայոց Պոստանդին որդին Ռու-
բենայ, որ ունէր զՏօրոս լեառն ի յաշխարհին Պուլի-
տառայի ի Մարապա, որ և բազում դաւառաց տի-
րեալ էր, և ի զօրացն Գաղկայ էր: Եւ զօրքն Փռանգաց *
մեծութեամբ բազմութեամբ ճանապարհ արարեալ ընդ
աշխարհն Բիւթանացւոց և ընդարձակ բանակաւ ան-
ցանէք ընդ սահմանս Գամրաց՝ և հասանէին ի դժուար
վայրս լերանց Տօրոսի. և խաղացեալ էանց բազմու-
թիւն բանակին և ընդ նեղ կապանս նորա զնալով ընդ
Կիլիկիա. և էանց ընդ Տրովադա, որ է Անաւարդա,
և հասանէր ի քաղաքն Անտիոք: Եւ ահագին զօրու-
թեամբ բանակեալ ի վերայ նորա՝ և լցեալ զլայնատա-

1. Ա. Հոռոմոց արքային (չիք)

* Լուսանցքում՝ հարիւր հազար հետեակ եր և հարիւր հազար ձիաւոր
Փռանգաց զօրքն.

րած դաշտն նորա և արգելեաց ի քաղաքն զգորապետն Պարսից հանդերձ զօրօքն իւրովք՝ զԱղուսիանն և սաստիկ պատերազմաւ պաշարեաց զքաղաքն զամիսս տասն: Եւ լուեալ զայս ամենայն շրջակայ¹ աշխարհն Պարսից՝ և մեծաւ հանդիսիւք գային պատերազմաւ ի վերայ Փռանդ զօրացն. իսկ նոքա ամօթով դարձուցանէին զամենայն թշնամիսն իւրեանց: Եւ յայսմ աւուրքս եղև ժողով այլազգեացն. Դմիշք և ամենայն Ալիւրիկեցիքն հանդերձ ամենայն ծովեզերօքն յԵրուսաղէմ և յամենայն սահմանակիցք Մսրայ, Հալպ և Հէմս, մինչև ի մեծ գետն Եփրատ՝ և խաղային անթիւ և անհամար բազմութեամբ ի վերայ զօրացն Փռանդին: Եւ յորժամ լուան զգալն այլազգեացն, վառեցին² զգորս իւրեանց և ելան³ ընդդէմ նոցա: Եւ Պեմունդն էր այր քաջ և պատերազմող, և Զնճիլն. և իբրև գառիւծ յարձակեցան տասն հազարով ի վերայ տասն բիւրուց ի սահմանս Անտիոքայ և ահագին յաղթութեամբ դարձուցին ի փախուստ և արարին սաստիկ կստորածս զգորսն Պարսից:

Դարձեալ ամիրայն Սուքման որդին Արդուխին, այր քաջ և պատերազմող, և տէրն Դմշկայ, որք էին ամիրայք մեծամեծք և փառաւորք, արարին ժողովս Թուրք զօրացն Մուսլ և ամենայն աշխարհն Բարեւլացուցն իբրև բիւրս երիտ՝ և գային ի վերայ Փռանդ բանակին: Յայնժամ մեծ տուէն Կոնդուիրէ եւթն հազարով քնացին ընդդէմ այլազգեացն ի սահմանս Հալպայ և արարին սաստիկ պատերազմ: Իսկ ամիրայն Դմշկայ, որ ստի Տուղտիկին, ի դիմի հարաւ Կոնդուիրէի

1. Ա. Գ. Դ. Ե. Տպ. շուրջակայ
իշխանքն.

2. Տպ. վառեցին.

3. Ա. ելին.

առն քաջի և թռոյց զնա ի ձիոյն՝ բայց զգգեստն երկաթեղէն ոչ կարաց պատառել, և գնաց անվնաս: Եւ յայնժամ զլլօրսն այլազգեացն դարձուցին ի փախուստ և զհետ մտեալ զօրացն Փռանգաց և սուր ի գործ արկեալ՝ արարին զայլազդիսն փախստականս և դարձան մեծաւ յաղթութեամբ ի բանակն իւրեանց: Իսկ ի բազմութենէ զօրացն վտանգ հասանէր¹ զօրացն ի հացէ և նեղէին ի կերակրոց, և յայնժամ իշխանքն, որ կային ընակեալ ի Տօրոս լեառն, Կոստանդին որդին Ռուբինայ, և երկրորդ իշխանն Բազունի, և երրորդ իշխանն Օշինն, սոքա զամենայն կարիս կերակրոյ առաքէին առ զօրապետն² Փռանգաց. նոյնպէս և վանորայքն³ Սև լերինն կերակրօք օգնէին նոցա, և ամենայն ազգք հաւատացելոցն բարեկամութիւն ցուցանէին առ նոսա⁴: Եւ յայնժամ առ ի չգոյէ կերակրոյ՝ մահ և ցաւ անկաւ ի բանակն Փռանգաց, որ ի հինգ մասէն մի մասն պակասեալ լինէր և այլն ամենայն կային մեծաւ պանդխտութեամբ. բայց ողորմութիւնն Աստուծոյ ոչ ի բացեայ թողոյք զնոսա, այլ հովուէր հայրախնամ սիրով որպէս զբանակն որդւոցն Իսրայէլի յանապաալին:

Յայտմ ամի ելանէր աստղ մի դիտաւոր յարեմուսս կոյս ի յարեգի ամիս 5, և ազին նորա նուաղ ցուցանէր զլլօյսն իւր. և կացեալ նորա զաւուրս տասն և հինգ՝ և լինէր աներևոյթ տեսողացն 6: *

1. Ա. ի վերայ ինքեանց ի հացէ. Տպ. զօրացն² Փռանգաց և նեղէին.

2. Տպ. առ զօրսն Փռանգաց.

3. Ա. որ ի լերինն.

4. Ա. Տպ. նոցա.

5. Ա. ի այգն նուաղ ցուցանէր.

6. Բ. Գ. Դ. տեսողացս.

* (Ա. ձեռագիրը վերջացաւ).

Յայսմ ամի լինէր նշան ահաւոր և զարմանալի յերկինս ի կողմն հիւսիսոյ, որ ոչ ոք ետես՝ այնպիսի սքանչելի նշան. ի յամսեանն մարերի բորբոքեցաւ երեսք երկնից ի բոց հրոյ և կարմրոցաւ սաստկապէս ի պարզոյ և բլուր բլուր կապեցաւ երկինքն և բորբոքեալ լինէր ի գոյնս. և սահեալ ելանէր դիմօք յարեւլս և դիզացեալ եղև մասն մասն և ծածկեաց զմեծ մասն երկնից, և գոռնովն յոյժ կարմիր և զարմանալի, և հասանէր ի կամարն երկնից: Եւ ծանուցեալ զայս իմաստնոց և հանճարեղացն՝ և ասէին, թէ այս նշան է արեան հեղութեան. որ և եղև այնպիսի չար կոտորածք և արհաւիրք, զոր զսակաւն գրեցաք յայս մատենագրութիւնս:

Եւ եղև այս ինչ ի թուականութեանս Հայոց Շիէ եկեալ կոմս մի անուն Պաղտին և հարիւր ձիաւորով էառ զքաղաքն, որ կոչի Թլպաշար: Եւ լուեալ զայս իշխանն Հոռոմոց Թորոս, որ էր ի քաղաքն Ուռհա, և լցեալ եզև մեծաւ ուրախութեամբ և առաքեաց առ կոմսն Փռանգոց ի Թլպաշար և կոչէր զնա առ ինքն յօգնութիւն իւր ընդդէմ թշնամեաց իւրոց՝ վասն նեղութեանցն, որ սենէր ի մօտաւոր ամիրայոցն: Եւ եկեալ կոմսն Պաղտին ի յՈւռհա վաթսուսուն ձիաւորով, և ելին քաղաքութիւն քաղաքին ընդդէմ նորա և մեծաւ ուրախութեամբ արկանէին զնա ի քաղաքն, և եղև ուրախութիւն ամենայն հաւատացելոց. և արար կուրապաղատն Թորոս քաղում սէր և տուրս կոմսին և հաստատեաց միաբանութիւն ընդ նմա: Եւ՛ եկեալ իշխանն Հայոց ի Վառկուայ 2, որ ասի Վոստանդին, և զինի սակաւ աւուրց հանէ զնոսա կու-

1. Գ. Դ. Ե. Տ. Գ. Կ. Ե. Զ.

2. Բ. ի Կառկառ.

բապաղասան ի պատերազմ ի վերայ Սամուսատայ ի վերայ Պալտուխ¹ ամիրային, և զօրք քաղաքին զհետ Փռանգին և ամենայն զօրք գաւառին հետևակք. և գնացին ի Սամուսատ բազում զօրօք և արարին ալափ զդրուց շէնն, և Թուրքն ոչ համարձակեցաւ ելանել ի պատերազմ: Յայնժամ միաբան յալափ մրտեալ ամենայն զօրք քրիստոնէիցն. և տեսեալ զօրացն Թուրքաց՝ ելեալ երեք հարիւր ձիաւոր ի վերայ նոցա և յաղթեցին ամենայն զօրացն և արարին զՓռանգն փախստական և զամենայն գաւառացիքն. և ի Սամուսատայ մինչև ի Թիլն եղև սաստիկ կոտորած իբրև արս հազար: Եւ Կոստանդին և կոմսն հասան ի քաղաքն յՈւռհա առ Թորոս կուրապաղասան, և այս եղև յերկրորդ շաբաթին աղուհացիցն: Իսկ յորժամ եկն կոմս Պաղտինն ի յՈւռհա, յայնժամ յարեան արք նենգաւորք և չարախորհուրդք և արարին միաբանութիւն ընդ կոմսն, վասն զի սպանցեն զԹորոս կուրապաղասան՝ զորս ոչ վայելէր գործոց երախտեաց նորա, վասն զի ի ձեռն հանճարեղ իմաստութեան նորա և արուեստաւոր հնարաւորութեան և ըռուն զօրութեան եղև ազատեալ Ուռհա ի հարկատրութենէ և ի ծառայութենէ չար և դառնացեալ ազգին Տաճկաց:

Իսկ յայսմ աւուրքս արք քառասունք եղեն միաբանեալք ի խորհուրդն Յուդայի և ի գիշերի գնացին առ կոմսն Պաղտինն, այն՝ որ էր եղբայր Կոնզոփրէի կոմսին, և միաբանեցին զնա ի չար խորհուրդս իւրեանց և խոստացան սալ զՈւռհա ի ձեռս նորա, և նա հաւանեցաւ չար խորհրդոց նոցա. միաբանեցուցին զիշխանն Հայոց զԿոստանդին և ի հինգերորդումն շա-

1. Գ. Դ. Ե. Ծ. Ծ. Գ. Ընդ Պալտուխ.

բաթու ազուհացիցն շարժեցին զամենայն բազմութիւն քաղաքին ի վերայ կուրապաղատին Թորոսի. և յաւուր կիւրակէի արարին ալափ զամենայն տունն իշխանաց նորա և առին զվերին կլայն. և յաւուր երկուշաբաթին արարին ժողով ի ներքին կլային վերայ, ուր ինքն էր, և սաստկապէս պատերազմէին ի վերայ նորա. և նորա անճարեալ խնդրեաց երդումն ինոցանէ, զի մի մեղիցեն նմա, և նա տացէ զկլայն և զքաղաքն ի նոսա, և ինքն և կին իւր գնասցեն ի քաղաքն Մելտենի: Եւ հանեալ առ նոսա զՎարազայ սուրբ Նշանն և զՄաքենեացն՝ և նոքօք երդուաւ կոմսն ի մէջ սրբոյ եկեղեցւոյն Առաքելոցն՝ ոչ մեղանչել նմա. երդուաւ և ի հրեշտակսն և ի հրեշտակապետսն և ի մարդարէսն և ի նահապետսն և ի սուրբ առաքեալսն և ի սուրբ հայրապետսն և ի դասս ամենայն մարտիրոսաց, զոր թղթով գրեալ էր Թորոսի առ կոմսն. և նորա երդուեալ այս ամենայն սրբովքս: Յայնժամ Թորոս տայր զկլայն¹ ի ձեռս նորա՝ և Պաղտին և այլ իշխանք քաղաքին մտան ի կլայն. և յաւուր երեքշաբաթուն ի տօնի սուրբ Քառասնիցն արարին քաղաքացիքն սաստիկ ժողով ի վերայ նորա և սրօք և բրօք կանխեալ ընկեցին զնա ի պարսպէն ի մէջ բազմամբոխ խուխային և առհասարակ դիմեալ միաբան ի վերայ նորա և չարաչար մահուամբ և բազմախոց սուսերօք սպանանէին զնա. և արարին մեղս մեծամեծս առաջի² Աստուծոյ՝ և պարան կապեցին յոտս նորա և խայտառականօք քարշէին զնա ընդ քաղաքամէջսն. և յայտմ աւուր ուրացան զերդումն, զոր եղին. և յես այսորիկ տան զԱռհա ի ձեռս Պաղտին կոմսին:

1. Գ. Գ. Ե. ի նոսա.

2. Գ. առաջի նոցա.

Յայտմ ամի գայ բազում զօրօք սասպատարն Պարկիարու խին՝ Պարսից սուլտանին, որ ասի Կուրապաղատ 1, գայր խաղայր ահագին բազմութեամբ յարուցանել պատերազմ ընդ զօրսն Փռանգաց և եկեալ բանակեցաւ ի դուռն Ուռհայոյ, և կացեալ բազում զօրօք մինչև յաւուրս հնձոցն և կերեալ զամենայն արտորայսն՝ և յարուցանէր պատերազմ ի վերայ քաղաքին, և եղև ժողով բազմութեան զօրաց առ նա: Եւ զինի քառասուն աւուր գայր առ Կուրապաղատն որդին Աղուսիանին Անտիօքայ ամիրային և անկեալ յտաքն Կուրապաղատին 2 և աղաչէր գալ օգնել նոցա, և պատմեաց նմա վասն Փռանգ բանակին, եթէ սա-կաւ է և ոտլաբել:

Եւ ահա յայտմ ամի շարժեալ եղև ամենայն Խորասան յարևելից մինչև ի մուսս արևու ի Մարայ 3 մինչև ի Բաբելոն, և Յունաց և յարևելից կողմ աշխարհին, Դմիշկ և ամենայն ծովեզերեայք և յԵրուսաղէմայ մինչև յանապասն ժողովեցան բիւրք ութսուն, և հետևակ բիւրք երեսուն. գնայր խաղայր խրոխտալով և լցեալ զգաշտո և զբարձունս՝ և ահաւոր հպարտութեամբ հոտանէր ի վերայ Փռանգ զօրացն ի դուռն Անտիօքայ: Եւ Աստուած ոչ կամեցաւ կորուսանել զսակաւ զօրսն քրիստոնէից, այլ հովուեալ պահէր գնոտս սրպէս զբանակս սրբւոցն Իսրայէլի: Արդ մինչդեռ ի բացեայ էին զօրք այլազգեացն, մի ոմն յիշխանաց քաղաքին հանեալ ի գիշերի մարդ առ Պեմունդն և առ այլ իշխանսն Փռանգացն՝ և լնդրեաց իւր հայ-

1. Տղ. որ ասի Կերպողա.

2. Բ. Գ. Ե. Կիւրապաղատի. Տղ.

Կերպողաի.

3. Գ. ի Մարայ

Գ. Տղ. ի Մարայ.

ընկեր. և առեալ ի նոցանէ երդումն՝ և քաղաքար ի գիշերի տայր զԱնտիոք քաղաքն ի ձեռս Պեմնգին. և բացեալ ի պարիսպն զկղայէած¹ դուռն, և ամենայն բանակն Փռանգաց մտին ի քաղաքն Անտիոք. և ընդ առաւօտն միաբան հնչեցուցին զփող եզջերացն ամենայն զօրքն: Եւ լուեալ զայս այլազգիքն ամենայն՝ եղեն գոմարեալք և ոչ գիտէին իրախչիլ ի յահէն. և սուր ի գործ արկեալ զօրքն Փռանգաց՝ արարին սաստիկ կոտորածս զնոսա. և ամիրայն Ազուսիանն իտխեալ ի քաղաքէն և սպանաւ ի գեղացեացն՝ մանգաղաւ հատեալ զբլուխ նորա: Եւ արդ այսպիսի օրինակաւ առաւ քաղաքն Անտիոք, զորս ի Հայոց ազգէն առեալ եղև: Ի ոկ մնացեալ այլազգիքն ժողովեալ եղեն ի կլայն և տային պատերազմ ընդ զօրսն Փռանգաց: Եւ զկնի երեք աւուրց հասանէր բանակն Պարսից զօրացն և ելից զբանակն Փռանգին եւթնապատիկ, և արարեալ սաստիկ խօսար² ի վերայ Փռանգին՝ և նեղէին զնոսա. և բազում վտանգ հասանէր նոցա ի սովոյ, վասն զի յառաջագոյն հացն հատեալ էր ի քաղաքէն. և անճարեցեան առաւել քան զառաւել և խորհեցան առնուլ երդումն ի Կուրապաղատէն³ և տալ զքաղաքն ի ձեռս նորա՝ և ինքեանք զնասցեն ի յաշխարհն Փռանգաց: Եւ տեսեալ Աստուծոյ զմեծ վտանգն, որ կայր առ նոսա, գթացաւ ի նոսա և սգորմեցաւ նոցա. և երևեցաւ ի գիշերի տեսիլ մեծ առ նոսա. և ահա երևեցաւ ի գիշերի սուրբ առաքեալն Պետրոս Փռանգի միոջ աստուածապաշտի և ասէր, եթէ « Ի ձախակողմ եկեղեցւոյդ կայ ի պահեստի զէնն, որով Քրիս-

1. Բ. զկլայած. Ե. Տպ. զկլայեած.

2. Տպ. խաւար.

3. Բ. Գ. Ե. ի Կուրապաղայէ.

տոս ի հրէիցն էառ զխոցումն ի յանարատ ի կողսն իւր՝
ի յանուաստուած ազգէն Հրէիցն, ահա կայ առաջի
խորանին. հանէք զնա, և նովաւ ելէք ի պատերազմ,
և նովաւ յաղթէք թշնամեացն ձերաց, որպէս և Քրիս-
տոս սատանայի » : Եւ այսպիսի օրինակաւ երկրորդ և
երրորդ¹ երևեալ նշանն, և պատմեցին Կանդուիրէին
և Պեմնգին և ամենայն իշխանացն. և սկիզբն արարին
աղօթից և ի նշանացեալ տեղին բացեալ՝ և գտանէին
զգէնն Քրիստոսի յեկեղեցին, որ կոչի սուրբ Պետրոս :

Եւ յայսմ ժամուս գայր պատգամաւոր ի բանա-
կէն այլազգեաց և խնգրէին պատերազմ, և զօրքն
Փռանգաց կային ի մեծ ուրախութեան : Յայնժամ պա-
տուիրեաց Պեմոնգն և այլ իշխանքն ի Կուրապաղոյ և
ասեն, եթէ՝ Ահա առ վաղիւն ելցուք ի պատերազմ ընդ
ձեզ : Եւ էր զօրք Փռանգացն սակաւացեալ. և հազ-
մեաց Պեմոնգն զճակատ պատերազմին իւրեանց հըն-
գետասան հազար և հետևակ զօրս հնգետասան բիւրս
և սօքօք ելեալ ի պատերազմ՝ ունելով զգէնն Քրիստո-
սի առաջի իւրեանց, և բարձեալ տանէին զնա : Իսկ զօրք
այլազգեացն առհասարակ լցին զլայնատարած դաշտն
հնգետասան կարգով մի առ միով : Եւ եկեալ Չնճիւն
և կանգնեաց զգէնն Քրիստոսի ընդդէմ նշանակացն
Կուրապաղատին. և Կուրապաղատն² կայր ընդդէմնոցա՝
դիպացեալ որպէս զլեառն անհամար զօրօք. և զճախոյ
թէն առեալ առիւծադէմն Տանգրի, և զաջոյ թէն
առեալ ունէր Որմնդաց կոմսն Ռոպերթն, և Կոնդո-
փրէ և Պեմոնգն կային ընդդէմ անհամար զօրացն Թուր-
քաց բանակին : Եւ յայնժամ զԱստուած օգնական
կարգային անձանց իւրեանց և միաբան որպէս զհուր,

1. Ռ. Գ. Կրորդ (չիք)

2. Ռ. Գ. Գ. Ե. Ե. Ե. Կուրապաղատ.

որ ցուանայ յերկնից և այրէ զլերինս, այսպիսի օրինակաւ զօրքն քրիստոնէականացն հեղան ի վերայ այլազգեացն և առհասարակ զամենայն բանակն ի վրասուտ դարձուցին. և մեծաւ սրտմտութեամբ և սաստիկ կոտորածով վարեցան զհետ այլազգեացն զմեծ մասն աւուրն, և արբեցան սուրբ նոցա յարենէ այլազգեացն, և լցաւ ամենայն դաշտն դիակամբք. իսկ զաստուածասատ ըարկութիւնն արկին ի վերայ հետևակ զօրացն, վասն զի հրով այրեցին զնոսա բիւրս երեսուն, որ և հոտեցաւ ամենայն երկիրն. և բազում աւարաւ և գերութեամբ և մեծաւ ուրախութեամբ դարձաւ զօրքն Փռանգաց ի քաղաքն Անտիոք. և էր օրն այն օր մեծ ուրախութեան հաւատացելոցն Քրիստոսի:

Յայսմ ամի դարձեալ երկրորդ նշան եղև յերկինս ի կողմն հիւսիսոյ. և զչորրորդ ժամ գիշերոյն հրով բորբոքեալ լինէր երկինքն առաւել քան զառաջինն. և եղև ի գոյն սաստիկ կարմրութեան յերեկորէն սկիզբն արարեալ մինչև ցշորրորդ ժամ գիշերոյն, զոր ոչ ոք երբէք ետես այնպիսի նշան ահաւոր, և ծառացեալ բարձրանալով և երակ երակ ելից զերեսս հիւսիսոյ մինչև ի գագաթն երկնից, և ամենայն աստեղքն եղեն ի գոյն հչոյ. և ահա նշանս այս նշան էր ըարկութեան և կատարածի:

Դարձեալ եղև ի թուականութեանն Հայոց ՇԽԸ եղև խաւարումն լուսնին ըստ գնացից սովորութեանն իւրոյ՝ և լինէր ի գոյն արեան սաստիկ գունով և յառաջին պահէն մինչև ի շորրորդ ժամն. և դարձեալ լինէր ի գոյն սևութեան, և երևեալ լինէր տեսողացն թէ ի գոյնս արեան իցէ. և ի սաստկութենէ սևութեանն մթանայր ամենայն արարածք. և զայս ասա-

ցին հանձարեղքն՝ եթէ լինելոց է արեան հեղութիւնն
ի յազգէն Պարսից ըստ ցուցման լուսնին ի վերայ նո-
ցա՝ ըստ գրոյ ազգին իւրեանց:

Յայսմ ամի խաղայր գնայր բանակն Փռանգաց
ի վերայ սուրբ քաղաքին Երուսաղէմի, վասն զի կա-
տարեսցի մարգարէութիւնն Ներսեսի Հայոց հայրապետի
որ ասաց՝ եթէ « Ի յազգէն Փռանգաց լիցի փրկու-
թիւնն Երուսաղէմի, և դարձեալ վասն մեղաց անկցի
ի ձեռս այլազգեաց »: Եւ եղև յորժամ ելան նոքա
ի ճանապարհ, գային զօրք այլազգեացն ի վերայ նոցա
ի պատերազմ, որպէս գայր Ամաղէկ ընդ առաջ որդ-
ւոցն Իսրայէլի: Եւ յորժամ հասան ի քաղաքն, որ կոչի
Արկա, եղև անդ սաստիկ պատերազմ ընդ այլազգեացն,
և յաղթեաց զօրքն Փռանգաց նոցա մեծաւ յաղթու-
թեամբ, և գնաց խաղաղութեամբ բանակն Փռան-
գաց և հասաւ ի դուռն Երուսաղէմի և արար բա-
զում պատերազմ: Եւ էր յայնժամ յԵրուսաղէմ Տէր
Վահրամ հայրապետն Հայոց, և զօրք այլազգեացն կա-
մեցան սպանանել զնա, և Տէր փրկեաց զնա ի ձեռաց
նոցա: Իսկ յետ բազում պատերազմաց կանգնեցին
փայտէ բերդս և տարան մօտ ի պարիսպ քաղաքին՝ և
ուժգին բռնութեամբ և սրով և զօրութեամբ առին
զսուրբ քաղաքն Երուսաղէմ: Եւ յայնժամ Կոնդուիրէ
զթուրն Վեսպիանոսի կայսերն առեալ՝ և յարձակեցաւ
ամենայն զօրութեամբ ի վերայ այլազգեացն և կոտո-
րեաց ի տաճարն արս վաթսուն և հինգ հազար և
ի քաղաքն զայլ բնակիչան, և այսպիսի օրինակաւ
առաւ սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ, և ազատեցաւ զե-
րեզմանն Քրիստոսի Ասաուծոյ մերոյ ի հարկաւորու-
թենէն Տաճկաց:

Եւ արդ անա Վեսպիանոսի թուրն այս երեք հետ եզև, որ հոտորեաց զԵրուսաղէմ յետ ՚ խաչելութեանն Տեառն:

Յայսմ ամի եզև սաստիկ ժողով Յգիպտոսէ մինչև ի Սկիւթ, նուպիք և մինչև ի սահմանս Հնդկաց՝ մինչև երեսուն բիւրս՝ և քան ամենայն պատրաստութեամբ ի վերայ Երուսաղէմի: Եւ լուեալ զօրք Փռանգացն՝ սասանելով դողացան և ոչ համարձակեցան կալ ի քաղաքն, այլ յարուցեալ գնացին ընդդէմ նոցա ի պատերազմ, և զայս ունէին ի մտի, եթէ ոչ կարացեն պատերազմել, դարձցին յաշխարհն իւրեանց. և մերձ ի համատարած ծովն հանդիպեցան միմեանց: Եւ թագաւորն Եգիպտոսի տեսեալ զգալ զօրացն Փռանգաց՝ և ձայն տուեալ զօրաց իւրոց՝ յարձակեցաւ ի պատերազմ: Իսկ զօրացն Փռանգաց դիմեցին առհասարակ ի պատերազմ և կանգնեցին զճակատ պատերազմին. և յարձակեալ զօրացն Փռանգաց ի վերայ զօրացն Եգիպտացւոցն, և դարձան առհասարակ ի փախուտ. և ոչ եթէ նոքա էին, որ պատերազմէին, այլ Աստուած էր, որ փոխանակ նոցա պատերազմէր ընդ Եգիպտացիքն, որպէս առ Փարաւոն առ Վարմիր ծովուն արար որդւոցն Իսրայէլի: Իսկ ի սաստիկանալ պատերազմին իբրև արս հարիւր հազարս արկին ի ծովն, և անդ ստատակեցան, և զօջլան հոտորելով արարին փախտականս. և դարձաւ զօրքն Փռանգաց մեծաւ յաղթութեամբ և բազում աւարաւ ի քաղաքն Երուսաղէմ:

Յայսմ ամի զօրսժողով արար Գրիգոր կուրապաղասն արևելից, եղբայր Տեառն Բարսղի Հայոց հաթուղիկոսի. սորա գնացեալ ի վերայ Թուրք բանակին

ի գաւառն Աշորնիս, վասն զի էր այր քաջ և հզօր պատերազմագ. քնացեալ զօրօքն իւրովք ի գեւղն, որ ասի Սաղեզուն, և հասեալ ի վերայ Թուրքին՝ և պատերազմաւ հարեալ զնոսա՝ և արար հալածականս և զքաղաքս ի նոցանէ սրով սառակեաց, և դարձեալ գնալով ի քաղաքն Անի: Յայնժամ մի բմն ի դարանի կայր ի Թուրք զօրացն ընդ ծառով մինով, և գազտ նեաիւ հարեալ զնա ի բերանն, և ի սասաիկ խոցոյն ի յերկիր անկեալ աւանդեաց զհոգին, և եղև սուգ մեծ Շիրակայ և ամենայն տանն Հայոց. արդ այսպիսի օրինակաւ մեռաւ քաջ զօրականն և մեծ հաւատացեալն Գրգոր որդի Աասակայ, որդի Ապիբատին՝ որդւոյ Հասանայ, յազգէ քաջանց և ի պատերազմող զօրակաւնաց, յազգէ Պալհաւունեաց:

Յայսմ ամի դարձաւ Չնճիլ կոմսն և զնաց ի Փռանգ և տարաւ զղէնն Քրիստոսի, զոր դտին յԱնաիոք, և ետ Ալէքսին Հոռոմոց Թագաւորին, և ինքն քնաց ի Փռանգ:

Յայսմ ամի մեռաւ մեծ իշխանն Հայոց Կոստանդին՝ որդին Ռսւբենայ, և մնաց իւր երկու որդի՝ Թորոս և Լևոն: Սորա տիրեալ էր քաղում քաղաքաց և գաւառաց և ըմբռնեալ ունէր զմեծ մասն Տօրոս լերինն, զոր առեալ քաջութեամբ իւրով ի զօրացն Պարսից. սա էր ի զօրացն Գագկայ Բագրատունւոյ՝ որդւոյ Աշոտոյ. սա մեռանէր յայսմ ժամանակիս. և եղև այս ինչ նշան ի տան նորա՝ վասն մահու նորա. և եղև ի միում աւուր մինչ կենդանի էր, լինէր ցոլումն հրոյ կայծականց, և ի բերդն, որ ասի Աահկայ, հարեալ կայծակն և ի սպասաւորաց տանն զարկեալ և զարծաթի սկուտեղքն զմին կողմն տարաւ ի ներքոյ

հինգ ¹ սկուտեղան, և իմաստունքն ասացին, եթէ այս է վերջին տարին Վոստանդէի, և ի նմին ամիս մեռանէր և թաղեցաւ ի վանքն, որ կոչի Վաստաղօն ²:

Յայսմ ամի դարձեալ եղև երրորդ նշան հրակերպ յերկինս ի գոյն սաստիկ կարմրութեան, և կացեալ վեց ³ ժամ գիշերոյն ի հիւսիսային կողմանէն՝ գնալով գնայր յարևելս, և դարձաւ ի սևութիւն, և ասացին գնշանս զայս՝ նշան արեան հեղութեան քրիստոնէից, որ և եղև իսկ: Եւ արդ յօրէ, յորմէ հետէ ելան ազգն Փռանգաց, ոչ երբէք երևեցաւ նշան բարւոյ և կամ ուրախութեան, այլ բարկութեան և կատարածի և աւերման և քակտելոյ ⁴ աշխարհի, մահու և կոտորածի, սովու և սասանութեան:

Յայսմ ամի եղև սով սաստիկ ընդ ամենայն աշխարհն Միջագետաց, և ի քաղաքն Ուռհա եղև մեծ նեղութիւն, վասն զի զտարին ողջոյն ոչ եկն անձրև ի վերայ անդաստանացն, և արգելաւ ցօղն յերկնից, և ցամաքեցաւ երկիր ի ջրոյ, և չորացան ծառք և այգիք, խցան աղբեւրք ջրոց, և յերեսաց սովոյն բազումք մեռան ի քաղաքին Ուռհա, և զորս լուաք ի Սամարիա յաւուրս մարգարէին Եսայեայ, այնպէս եղև ի քաղաքս Ուռհա. զի կին ոմն ի հաւատացելոցն Հոռոմոց զտղայն իւր եփեալ կերաւ, նոյնպէս և այլազգի ոմն Տաճիկ առ վտանգի սովոյն եկեր զկին իւր, վասն զի զզօրութիւն հացին բեկեալ էր Աստուած. ուտէին և ոչ յագենային, և բազումք ասացին, թէ այս յԱստուծոյ է դատաստանս վասն անիրաւ մահուն

1. Գ. Դ. Ե. Տպ. Լօթն.

2. Գ. Ասկաղօն. Դ. Ե. Աստաղօն.

3. Բ. Դ. Ե. Տպ. զհինգ.

4. Դ. Ե. Տպ. քակտելոյ.

Թորոսի կուրապաղատին, որք խաչիւ և աւետարանով
երգուան նմա, և դարձեալ ուրացեալք լինէին և
սպանին զնա չարաչար և զգլուխն ի ձող ցցեալ բա-
զում հայհոյութեամբ և ձգեալ զնա առաջի եկեղեց-
ւոյն, որ ասի Ս. Փրկիչ, զոր շինեաց սուրբ առաքեալն
Թադէոս, և վասն այսորիկ էաճ Տէր Աստուած զնե-
ղութիւնս զայս ի վերայ տանն Աբգարու. և ամ յամէ
ոչ դադարեցաւ բարկութիւնն Աստուծոյ ի քաղաքն
Ուռհայոյ:

Իսկ ի բարձրանալ թուականութեանս Հայոց Շխթ
ամին եղև լիութիւն հացի ընդ ամենայն արարածս, և
ի յՈւռհա անչափ առատութիւն ցորենոյ և գարւոյ,
որ մուացան զառաջին նեղութիւնն, վասն զի մի մոզն
հարիւր մոզն արար, և լցան ծառք և ամենայն պրտ-
ղաբերք, և աղբերք յորդորեցին՝ զջուրս իւրեանց,
և յագեցան մարդ և անասուն: Ի յայսմ ամի մեռաւ
Սոստանդին որդին Ռուբենայ:

Յայսմ ամի Վոնդովրէ տուին Փռանգաց զնա-
ցեալ զօրօքն ի քաղաքն, որ ասի Վեսարիա Փիլիպպեայ,
որ է ի վերայ ծովուն Ովկիանոսի. և ելին առ նա իշ-
խանքն Տաճկաց սիրոյ ազագաւ և բերին կերակուրս
և արկին սեղանս առաջի նորա. և նա էառ եկեր ան-
պատրաստութեամբ, և էր կերակուրն դեղած մահաբեր
դեղօք. և զինի սակաւ աւուրց մեռաւ տուին Վոնդով-
րէ, և քառասուն այր ընդ նմա, և թաղեցին զնա ի
քաղաքն Նրուսադէմ առաջի սրբոյն Գողգոթային,
վասն զի յայնմ աւուրքն անդ էր: Եւ յայնժամ յղար-
կեցին խնդրակ եղբօրն իւրոյ Պաղտանին, որ էր ի քա-
ղաքն Ուռհա, և բերեալ զնա՝ տան զսուրբ քաղաքն

1. Բ. Գ. Դ. Ե. յորդեցին. Տպ. փորեցին.

Երուսաղէմ և Պաղտինն: Եւ Տանգրի յարուցեալ գնաց
ի քաղաքն Անտիոք առ կոմսն Փռանդաց Պեմունդն՝
վասն զի քեռի էր նմա:

Յայսմիկ ժամանակիս էր զօրասպեան Հոռոմոց
իշխանաց իշխանն ի քաղաքն Մարաշ, ընդ ձեռամբ
Յունաց թագաւորին Ալէքսին, զորս ետուն յառաջին
ամն, իշխանքն Փռանդաց ի յԱլէքսն և ուրացեալ
եղեն և զոր խոստացան՝ ոչ արարին: Եւ յարուցեալ
մեծ կոմսն Փռանդաց Պեմունդն, և Ռաջարդն քուրոր-
դին նորա, և արար ժողովս զզօրն Փռանդաց՝ և դային
ի վերայ քաղաքին Մարաշայ և պատերազմեալ ի վե-
րայ իշխանաց իշխանին, որ ասէին նմա Թաթուլ, և
ինդրէր ի նմանէ զքաղաքն Մարաշ՝ և բանակեալ բա-
զում պատերազմաւ ի վերայ նորա. իսկ իշխանաց իշ-
խանն առ ոչինչ համարելով զամենայն պատերազմն
նորա, զի էր այք քաջ և պատերազմող և էր բազում
ազատօքն ի քաղաքն Մարաշ. և Պեմունդն կայր բա-
նակեալ ի դաշտն Մարաշայ և հաւանեցոյց զգաւառն
իւր:

Յայսմ ամի գայր բազում զօրօք ամիրայն Պար-
սից, որ ասէին Դամիշման ¹, որ էր տէր Սևաստոյ և ամե-
նայն Հոռոմոց աշխարհին. և խաղացեալ բազմու-
թեամբ ² հեծելոց և եկեալ ի վերայ քաղաքին Մելտեն-
ւոյ՝ և տայր սաստիկ պատերազմ ի վերայ նորա. և
իշխան քաղաքին, որ ասէին Խորիլ, յղարկեաց առ Պե-
մունդն՝ և կոչեաց զնա յօգնութիւն քաղաքին իւրոյ,
և խոստացաւ առ զՄելտենի ի ձեռս Պեմունդին: Եւ
յայնժամ Պեմունդն և Ռաջարդն յարուցեալ զօրօք

1. Գ. Դ. Ե. Տպ. Դանիման.

2. Գ. Դ. Ե. բազմութեամբ զօ-
րօք.

գան ի վերայ Դամիշմանին 1. և լուեալ զայս Դամիշմանն՝ և պուսքեաց զօրս ընդդէմ զօրացն Փռանդաց ի դաշտն Մեքտենույ և հացոնցանէր քմինս ի բազում տեղիս, և ինքն առեալ զօրս բազումս գնաց ընդ առաջ նոցա: Եւ ահա գայր Պեմուենդն և Ռաջարդն անմտաբար, և ամենայն պատրաստութեամբ 2 լցեալք էին, և զօրք իւրեանց դարտարկք թափուրք ի սրոց 3 պատերազմէ, և գային պատճառեալք՝ որպէս կանայք զհետ մեռելոյ. վասն զի զգէնսն 4 պատերազմին պաշտօնեայքն նոցա ունէին, և պատերազմողքն ունայնացեալք կային որպէս զգերեալո. և յանկարծակի հեղան զօրք Դամիշմանին ի վերայ Փռանդ զօրացն, և եղև պատերազմ սաստիկ յայնմ աւուր, և եղև կոտորումն ամենայն զօրացն Փռանդաց և Հայոց. և կալան զՊեմուենդն և զՌաջարդն ծառայ. և սպանաւ յայսմ պատերազմիս երկու եպիսկոպոս ի Հայոց, Սիպրիանոս Անտիոքայ եպիսկոպոսն և Գրիգորիս Մարաշայ եպիսկոպոսն, որք էին զհետ Պեմենդին. զի յոյժ մեծարէր զնոսա. և լուեալ զհամբաւս զայս՝ դողաց սատանելով ամենայն տունն քրիստոնէից, և ուրախացեալ խնդաց ամենայն ազգն Պարսից, վասն զի գնա գիտէին յանուանէ թագաւոր Փռանդաց, և յանուանէ նորա դողայր ամենայն տունն Խորասանայ: Եւ լուեալ զայս Պաղտոյն կոմսն Ռուհայոյ և ամենայն ազգն Փռանդաց, որք յԱնտիոք, վարեցան զհետ Դամիշմանին. և Դամիշմանն առեալ զՊեմուենդն և զՌաջարդն և եր-

1. Գ. Դ. Դամիշմանին.

2. Գ. Դ. Ե. Տգ. անպատրաստութեամբ.

3. Գ. ի դարդուց. Դ. Ե. Տգ. ի սարուց.

4. Գ. Դ. Ե. Տգ. զսրք.

կաթի կապանօք տարաւ ի նիկիսար¹: Եւ լուեալ զայս Պաղտոյնն՝ դարձաւ յՈւռհա և տայր զՈւռհա ի միւս Պաղտոյնն, որ ասի Տպօրկ, որ էր յառաջագոյն ճորտ Պեմնդին, և ինքն չարչարեալ զՈւռհա և առեալ բազում գանձս ոսկոյ և արծաթոյ՝ և գնաց յԵրուսաղէմ՝ յաթոռ եղբօր իւրոյ Աոնդոփրէի և թագաւորեաց ի վերայ Երուսաղէմի, և Տանգրի եկեալ յԱնտիրօք, որպէս ասացաք: Արդ այս այսպէս գործեցաւ ընդ զօրսն Փռանգաց վասն գործոց մեղացն, զի թողին զուղղորդ ճանապարհն Աստուծոյ և սկսան գնալ ընդ ճանապարհն մեղաց, զորս ոչ հրամայեաց նոցա Աստուած. և ամենայն անիրաւութեամբ և ամենայն անառակ գնացիւք մոռացան զպատուիրանս Տեառն, և զորս ոչ կամէր Աստուած՝ զայն կամեցան նոքա: Իսկ Աստուած զառաջին օգնականութիւնն և զյաղթութիւնն եբարձ ի նոցանէ, որպէս եբարձ ի բանակէն որդւոցն Իսրայէլի: Եւ ահա այս առաջին կոտորումն զօրացն Փռանգաց՝ որ եղև. աստ ի յառաջ միտ դիբ և մի՞ ձանձրանայք:

Յայսմ ամի զօրաժողով արար ամիրայն Պարսից Սուգման որդի Արդուխին, որ էր այր քաջ և արեանարբու, և գայր բազում զօրօքն ի քաղաքն, որ ասի Սրուճ, և արար ասպատակ զամենայն երկիրն: Եւ լուեալ զայս կոմսն Պաղտոյն Տպօրկ և կոմսն Սրճոյ, որ ասի Փուչեր, գնացին ի վերայ Թուրքին, և ի ձեռն անպատրաստութեանն իւրեանց եղեն պարտեալք, և սաստիկ պատերազմաւ յաղթեաց Թուրքն Փռանդին և արարին սաստիկ կոտորածս զզօրսն Փռանգաց և Հայոց, որք էին զհետ նոցա. և սպանաւ կոմսն Սրճոյ

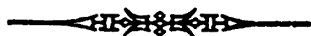
1. Բ. ի նիսարն. Գ. Գ. Ե. ի նիւիսարն.

Փուշերն՝ այր քաջ և հզօր և սուրբ ի մեղաց մարմնոյ, և կոմսն Պաղտին երեք արամբք անկանէր ի կլայն Ուռհայոյ և կայր լալագին մարմնով: Եւ եկեալ իշխանք քաղաքին իջուցին գնա ի քաղաքն և տարան գնա յաթուռ իւր. և զկնի երեք աւուր յարուցեալ գնաց յԱնտիոք ի խնդիր զօրաց. և բանակ այլազգեացն պատերազմէր ի վերայ Սրճոյ կլային, վասն զի ամենայն քրիստոնեայքն, որ անդ էին, ի կլայն ժողովեցան: Էր անդ և պապիոսն Ուռհայոյ. և քաղաքն Սրուճ եղև ընդ Թուրքն միաբան: Եւ զկնի քսան և հինգ աւուր գայր Պաղտոյն, և վեց հարիւր ձիաւոր ընդ նմա և հետեակ եւթն հարիւր, և արարին հալածականս զանօրէն բանակն Պարսից, և քաղաքն Սրուճ ոչ եկն ի հաւանութիւն: Յայնժամ դարձաւ Փռանգն ի վերայ քաղաքին Սրճոյ և զամենայն բազմութիւն քաղաքին կստորեաց սրով. և արարին ալաի առհասարակ զամենայն քաղաքն և մանկունս և աղջկունս և զկանայս անհամարս էարկ ի քաղաքն Ուռհայ, և լցաւ գերութեամբ Անտիոք և տունն Փռանգաց, և լցաւ արեամբ ամենայն քաղաքն:

Յայսմ ամի եղև չորրորդ նշան կարմրութեան ի հիւսիսային կողմանէն ահաւոր և հրաշալի քան զառաջինսն, ի դոյն արեան երևեալ լինէր և դարձեալ սևացաւ: Եւ այս դարձեալ չորրորդ նշանացս լուսնին փուլն հանդիպէր հանապազ. և այս նշանս նշան էր բարկութեան ի վերայ քրիստոնէից ըստ Երեմիայի մարգարէին որ ասէր՝ եթէ « Յերեսաց հիւսիսոյ բորբոքեսցի բարկութիւնն », որ եղև իսկ անհաս բարկութիւնս:

Դարձեալ ի թուականութեան Հայոց յամի ՇԾ եղև ահաւոր և հրաշալի նշան ի սուրբ քաղաքն Երու-

ստղէմ : վասն զի որիորական վառումն գոսոյ սուրբ
Գերեզմանին Քրիստոսի Աստուծոյ մեղոյ արդեւեալ
եղև և ոչ վառեցաւ յաւուր շաբաթու : այլ մնացն
կանթեղքն առանց վառման : և կացեալ մինչև ի միա-
շաբաթին կիրակէին և ապա վառեալ լինէր յիններորդ
ժամուն : և եզև հիացումն ամենայն քրիստոնէից : Եւ
այս եղև զի ազգն Փռանգաց խոտորեցան ի ճանա-
պարհ ճախակողմանն և թողին զբուն պողոտայն առ
աշակողման ճանապարհին զմեզացն ճաշակելով զճա-
շակն բաժակին : որ լցեալ իսկ էր մբրով դառնութեան
նա և սպաշաօնեայք սուրբ Եկեղեցւոյ ի տիղմն թա-
ւալելով առանց Վրացման և այսպիսի վարուքս ոչ
գարչէին յամենայն մեղաց և ի վերայ այսր ամենայնի
զկանայս կացուցանէին սպասաւոր սբոյ : Գերեզմանին
Աստուծոյ և ամենայն ուխտիցն : որ էին յԵրուսաղէմ
և էին այն ամենայն մեղք մեծամեծք առաջի Աստու-
ծոյ և զհայ և զհռոմ : զԱսորի և զԱրացի մերժեցին
յամենայն ուխտիցն : Եւ յորժամ տեսին զայս սհաւոր
նշանս յանդիմանութեան ազգին Փռանգաց : ի բաց
մերժեցին զկանայսն ի սպասաւորութենէ սուրբ ուխ-
տիցն : որ յԵրուսաղէմ : և զամենայն ազգ կացուցա-
նէին յիւր ուխտն : Եւ սկսան յազօթս կալ հինգ թագ
հաւատացելոցն և լուաւ Աստուած ազօթից նոցա
և վառեալ լինէր կանթեղն սուրբ Գերեզմանին Աս-
տուծոյ ի յաւուր կիրակէին : զոր ոչ որ լուեալ էր
այնպէս : այլ սկիզբն վառման լուսոյ սուրբ Գերեզմա-
նին միշտ և հանապազօր ի յաւուր շաբաթու լինէր
ի մետառան ժամու աւուրն :

Ի յամին հինգհարիւրերորդի և յեսներորդի ի Կիւրքոյ այս ժողովեցաք՝ զգործ ժամանակաց հարիւր և յիմնից ամաց և յայսմ տեղւոջ լուեալ դադարեցաք ի յալուսեմտաւոր քննութենէն մերմէ՛ վասն զի այլոց ոմանց թողաք զայս մարտ մտաց և պաշարումն խորհրդոց և մեր յետ ելանալով տեղի տալով հանձարեղացն և իմաստուն արուեստաւոր քննողաց ըստ բանի սրբոյն առաքելոյն՝ Պօղոսի՝ սր ասէ. « Եթէ ոք յատենի՝ ելցէ՛ առաջինն լուեսցէ՛ » և այս եղև ի հայրնայետութեանն տանն Հայոց Տեառն՝ Գրիգորիսի և Տեառն Բարսղի յորժամ եղև սկիզբն առաջին երկրապատմութեանս 2 : Եւ էլ ի հայրապետութեանն Հոռոմոց՝ որ ի Պոստանդնուպօլիս՝ Նիկիւլայ և ի հայրապետութեանն Անտիոքայ՝ Յովհաննու և ի հայրապետութեանն Երուսաղէմայ՝ Սիմէօնի և հայրապետութեանն Աղէքսանդրու՝ Յովհաննու և ի հայրապետութեան տանն Ասորւոց՝ Աթանասի և ի յԱդամայ էին ամք ժամանակաց վեց հազար և վեց հարիւր և տասն : Եւ արդ զամս տասն ոչինչ արարաք հոգս վասն այս ժամանակագրութեանցս և թողեալ էաք ի բացեայ դարուեստ գրչութեանցս և տեսանելով մեր հանապազօր զաստուածատաստ բարկութիւնս հեղեալ ի վերայ քրիստոնէից և ամ յամէ անկեալ և գլորեալ լինէր զօրութիւն զծրաց հաւատացելոցն և տեսաք զի ոչ ոք ունէր ի մտի զայս խնդրել կամ ի գիրս հաւաքել զի ապագայիցն յիշատակ լիցի այս կատարածս և նեղութիւնս առ բարի ժամանակն յորժամ տացէ Տէր Աստուած զխոստացեալմս յետին ժամանակին յորժամ

1. Գ. մաքառումն.

2. Գ. Գ. Ե. Յպ. երկրպագութեան.

տացէ Աստուած հաւատացելոց զժամանակն՝ որ լի իսկ իցէ ամենայն՝ ուրախութեամբ, և ապա մեր յառաջ եկեալ յայնժամ քաղում ուրախութեամբ որպէս թէ յԱստուծոյ այս հրամայեցաւ՝ ¹ ինձ՝ զայս այսպէս ի գիր հաւաքել և ապագայիցն թողուլ զայս յիշատակս. և թէպէտ և ոչ է սա հոգևոր հմտութեամբ զարդարեալ կամ արուեստ հոգևոր կամ շաւիղս ² առաքինութեան ինչ, այլ զխրատն Տեառն, զոր վասն մեղաց ազգի ազգի յանցանօք ի բարկութիւն շարժեցաք զՏէր Աստուած ի վերայ մեր և ի նմանէ առաք զխրատս զայս Քաւազանաւն նորա:

Եւ արդ պարտ և արժան է ոչ միռանալ զսա որք կենդանիքս են ժամանակիս, այլ գրել և յիշատակել զսա ծնանելոցն, եթէ այս է մեղաց պտուղն, զոր ցանեցին հարքն մեր և եւթնապատիկ ժողովեցին. և վասն այսորիկ ես Մատթէոս՝ որ անարժանս եմ ողորմութեանն Աստուծոյ, զամս քաղումս քաջաջան քննութեամբ կացի և արիաբար մտօք ի քաղաքս Միջագետաց յՈւռհա ժողովեալ գրեցաք մինչև ցայս վայր, և զամաց երեսնից դեռ ևս առաջի կայ ի գրի հաւաքել: Եւ արդ ասա այս վարդապետաց և կորովի գիտնականաց էր գործ և ոչ մերում տկարութեանցս և կամ սակաւ գիտութեանցս, բայց այս սովորութիւն է Աստուծոյ, զի ի տկարաց և ի նուազից գործ ինչ պիտանացու պահանջէ. որպէս տեսանեմք զերամս մեղուացն և զարմանամք ընդ դասապետութիւնսն նոցա, եթէ որպէս յոչինչ և ի թեթև մարմնոյն ամենայն որդիք մարդկան յագենան քաղցրութեամբն նոցա և ի պէտս սրբոց մատչին գործքն նոցա, և առաջի

1. Դ. Ե. համարեցաւ.

2. Դ. Տպ. շառաւեղս.

նոցա և առաջի թագաւորաց փառաւորի. և կամ մեռեալ որդն, որ գայ և կենդանանայ և վաստաւօք իւրովք ի գոյնս գոյնս զարդարէ զթագաւորս և զիշխանս, և ամենայն եկեղեցիք նովաւ հարստանան պէսպէս զարդարանօք: Այսպէս և տկարութիւնս մեր համարձակութիւն էառ և առաջի հռետորաց և իմաստնոց հղորաց և խորին հանճարեղաց և քաջակիրթ քրննողաց խօսեցաք զայս և յանձին արարաք զմատենագրութիւնս մեր նոցա, վասն զի արհցեն ի բովս և քննութիւն արասցեն, և մեք ոչ ընդդիմանամք, վասն զի մերս ընդդէմ գիտնականաց ոչ ունի դիմագրութիւնս: Որպէս և այն թեթե թռչունն, թէպէտ և ձայնովն ընդդիմանայ բազմաց, այլ մարմնովն տկարանայ, այն որ կոչի ծիծառն. սակայն նա զմերս ունի նմանութիւն առ զարմանալի գործ ընութեանն՝ իւրոյ, թէ զիւրդ յոչնչոյ ընակութիւնս կազմէ և ի բարձունս առանց հիման կառուցանէ, շաղախաբեր և շիղաբեր վաստակս հնարով հնարէ և ամբութիւնս պընդագոյնս հաստատէ և որդւոց իւրոց զնա տացէ ժառանգութիւնս, զոր և այլ յաղթանդամ թռչնոց անհնար է զայն գործել, արծուոյ ասեմ և նմանեաց նորա, վասն զի զայլ քաջութիւնս մեծաւ կարողութեամբ առնեն հաւքն քաջաթռիչքն, բայց զայն, զոր գործեաց թեթե թռչունն՝ զայն ոչ կարեն առնել: Արդ այսպիսի օրինակաւս հանճարեղք և գիտնականք զամենայն քննութիւնս հին և նոր Ատակարանացն Աստուծոյ կարող են առնել և ի յայտ բերել ահաւոր և լուսաւոր քննութեամբ, բայց զայս հաւատտապէս ասացից և առանց երկբայութեան, վասն այս՝ որ

ի մէջը քննեալ գծագրեցաւ, անհնար է եթէ այլ կարող չինի վայս գտանել և կամ հաւաքումն առնել միակամուռն ազգաց և թագաւորաց, հայրապետաց և իշխանաց զամենայն ժամանակս թուականութեամբ ի գիր հաւաքել, վասն զի վճարեալ հարսան առաջ ջինքն, որք ականատեսք էին ամենայն ժամանակացն: Արդ վայս ոչ որ է կարող առնել, զոր ինչ մեք արարաք, զի զոր ինչ գրեցաք՝ գրեցաւ, զի զամս հնդետասան ունէաք վայս գործ քննութեանս, զոր ի մատենագրութիւնս ընթերցեալ գտանէաք զթուականսն ժամանակացն ի յիշատակարանս գրոցն և ընդ ծերան ի քննութիւն մտեալ դեգերէաք անդադար քննութեամբ և հաւաքեալ գրեցաք ի գիրս զայս ինչ:

Եւ արդ ես Մատթէոս այսու եղէ ցանկասէր և կամեցայ դառնալ ընդ նոյն բնաբան պողոտայն, զոր օրինակ որ ի բազում ժամանակաց շրջեալ ի վերայ համատարած մեծի ծովուն Ովկիանոսի և ցնորեալ բազում նեղութեամբ և զինի ալեկոծութեանն երթիցէ ի տուն իւր խաղաղութեամբ և զմտաւ ածեալ յիշեսցէ զսէր բազում շահիցն, յայնժամ ոչինչ ի յայնցեալ նեղութիւնսն մտաբերէ և առ ոչինչ համարելով զամենայն ինչսն, զոր ի ծովուն նաւակոծեցաւ, այլ փութայ մեծաւ փափագանօք դառնալ ի նոյն ծովագնացութիւնս: Այսպիսի օրինակաւս և մեք դարձուք ի մեր թողեալ կէտ գրայն և գաւաք զբնաբանն¹ զառաջինն, զոր թողեալ էաք, յորժամ էաք ի յամս ՇԾ: Եւ արդ սկսաք ատել և դայլ ևս զամաց քսան և հնգից² և երեսուն լիցի վճարումն գրացս, զասն զի աճեաց թուականութիւնս Հայոց բազում նեղութեամբ և ի նոյն հայրապետութեան Տեառն Գրիգորիսի և ի թագաւորու-

1. Գ. Դ. Ե. Ծ. զբնականն.

2. Տ. Գ. Ե. օթանց.

Թեանն Յունաց Ալէքսիս դարձաք յօժարական մտօք 1
և սկսաք առ ի պատմել զկատարածն և զնեղութիւնս
չար ժամանակիս այսորիկ: Եւ ոչ պրարաք զսա ի պէտս
մնափառութեանց՝ որպէս կարծել ոմանց, այլ ի յի-
շատակս և ի յազդումն 2 առ յապայ ժամանակին. և
ուչինչ զմտաւ ածի զտկարութիւն մտաց և զանկա-
րողութիւն ի գիտութենէ հմտութեանց, այլ որք կա-
տարեալքն են գիտութեամբ հին և նոր Կոստանդու-
նացն Աստուծոյ, նոքա են կարողք քերական արուես-
տիւք զբանսն սրբել և զամենայն սխալանս բանիցն
պայծառացուցանել ըստ աստուածատուր շնորհացն,
որ տուաւ նոցա. իսկ մեք ըստ տխմար գիտութեանս
մերոյ զայս քննեալ մաքրութեամբ և գրեցաք զբա-
զում մատենագրութիւնս 3, զորս գտաք 4 վասն նեղու-
թեանց ժամանակացս այսորիկ, զոր ի տեղիս տեղիս
գրեալ էին և թողեալ էին գայն իւրեանց յիշատակ. զոր
և մեր ժողովեալ զայն ամենայն բազում հոգեբարձու-
թեամբ. և լսեցաք յայլոց ոմանց պատուականաց, որք
հասու էին ժամանակացն և նեղութեանցն և անսխալ
հասեալ էին ի վերայ ժամանակացն և թուականացն,
և քնգ ծերս ունէաք խօսակարգութիւնս և քննու-
թիւնս, որք տեղեակք էին անցեալ ամացն ըստ բանի
մարգարէին՝ որ ասէ. « Հարցջիր գաւ ցհարս՝ և ասաս-
ցեն քեզ, ընդ ձերան՝ և պատմեսցեն »: Արդ այսպիսի
օրինակաւս անհանդիսաւ եղեալ մեզ և զամենայն հոգս
զբազանկաց թողեալ էաք և զամենայն ցանկութիւնս
արհամարհեալ էաք և միշտ և հանապապ զայս ու-
նէաք պայքարումն մտաց, զոր դարձեալ սկսաք ի գործ

1. Գ. կամօք.

2. Տպ. ի սաստումն.

3. Տպ. ի բազում մատենագրու-

թեանց.

4. Գ. տեսաք.

երկրապատմութեանս ըստ երանելի վարդապետին Գրիգորի Նիւսացւոյ, որ ասէր. « Դարձեալ ես ծերունիս յասպարիսի » : Զորս և մեր մնացեալ այլոց ոմանց թողաք զայս քննել, և ահա տեսանէաք զամենեսեան հրաժարեալ ի պատմագրութենէ աստի. և տեսանէաք մեք, զի ժամանակս զնալով զնայր, և հոսմունս և ծորմունս և զպակասութիւնն մեզ ցուցանէին և զոչ կալ դադարման մարդկութեան ի վերայ երկրի, այլ զփոփոխմունս յաստեացս ի հանդերձեալսն ի յայտ բերէին. վասն զի անցաւոր են ամբս և ժամանակք, այսպէս անցաւորք են ծնունդք նորա, և զոր օրինակ մշանջենաւորք են հանդերձեալքն, այսպէս և անկատարածք են ծնունդք նորա. և երանի՛ որք հանդիպեսցին այնմ ուրախութեանցն, և երանի՛ որք կերիցեն ճաշ յարքայութեանն Աստուծոյ :

Յայսմ ամի, յորժամ էր թուականն Հայոց ՇԾ, դարձաւ կոմսն ի Փռանդաց, որ ասի Զնճիլ, վասն զի յորժամ առին ի Թուրքաց զսուրբ քաղաքն Երուսաղէմ, առեալ զղէնն Քրիստոսի՝ զնաց յաշխարհն Փռանդաց. և յորժամ լուան վասն նորա, թէ զէնն Քրիստոսի ընդ նմա է, դղրդեալ եղեն ամենայն արարածք զհետ նորա ¹ : Եւ յայսմ ամի դարձաւ և գայր ի վերայ Տրապօլսայ ² քաղաքին, և զօրք պատերազմողք ընդ նմա տասն բիւր, և եկեալ ի Վոստանդնուպօլիս. և թագաւորն Ալէքս բազում ընծայս պարզեւէր նմա և անցուցանէր զնոսա ընդ Ովկիանոս : Բայց գործ Յուդայի գործեաց ընդ նոսա, զի զամենայն երկիրն առաջի նոցա այրել ³ հրամայեաց՝ ընդ որ անցանէին զօրքն

1. Տպ. ընդ նմա.

2. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. Տրապօլսոյ.

3. Գ. Դ. Ե. Տպ. այրել հրով.

Փռանգաց, և ընդ անմարդաբնակ վայրս տանէին զնոսա. և արգելեաց զհացն ի նոցանէ և արար սովալլուկ զնոսա, որք անճարեալ զերիվարսն ուտէին: Եւ առաքեաց զգօրսն ¹ Թուրքաց և արար ահագին ժողովս ի վերայ նոցա. և եկեալ սուլտանն Խլիճ-Ասլան և սաստիկ պատերազմ յարոյց ի վերայ նոցա ի սահմանս քաղաքին Նիկիա և արար անթիւ կոտորածս զնոսա արս իբրև հարիւր հազար. և Ջնճիլն երեք հարիւր արամբք եղև փախստական և անկանէր յԱնտիոք քաղաք. և այլ ամենայն բազմութիւն զօրացն Փռանգաց սրով անցան, կանայք և որդիք նոցա գնացին ի Պարսիկս ի գերութիւն: Այս այսպէս գործեցաւ վասն մեղաց, զի առհասարակ սիրեցին զմեղաց ճանապարհն և զԱստուծոյն ոչ ընկալան: Եւ յայնժամ Տանգրի կոմսն Անտիոքայ բռնեաց զկոմսն Փռանգաց Ջնճիլն և երկաթի կապանօք արգելեաց ² զնոսա ի քաղաքն, որ ասի Սարուանդաւի. և զկնի աւուրց Փռանգաց պատրիարքն, որ յԱնտիոք՝ և այլ քահանայք բարեխօսեցին առ Տանգրի, և արձակեաց զնա: Եւ գնաց Ջնճիլն և արար ժողով ի վերայ Տրապօլսոյ քաղաքին և մեծաւ սղարով ³ նստաւ ի վերայ նորա և շինեաց քաղաք ի վերայ նորա:

Ի սոյն ժամանակին դայր բազում զօրօք մեծ կոմսն Փռանգաց, որ ասի Պետեին՝ և խաղայր դայր ընդ աշխարհն Հռոմայեցւոց և Յունաց և երեսուն ըրիւր հեծելոց ընդ նմա, և հասանէր մեծաւ զօրութեամբ ի Կոստանդնուպօլիս և մեծաւ զօրութեամբ և հպարտութեամբ խօսէր ընդ թագաւորին Յունաց և եպար-

1. Գ. Գ. Ե. Տպ. ի զօրսն.

զնա.

2. Գ. Գ. Ե. Տպ. յուղարկեաց

3. Գ. Տպ. խսարով.

քոս կոչէր՝ զնա և ոչ անուն թագաւորի՝ ասէր նմա՝ մանուկ գոլով իբրև ամաց քստնից։ Իսկ թագաւորն Ալէքս և ամենայն տունն՝ Յունաց ահաբեկ լինէին ի նմանէ։ և յայնժամ թագաւորն Ալէքսն հանեալ առ կոմսն Պետելին՝ զամենայն իշխանսն Յունաց և մեծաւ աղաչանօք ած զնա թագաւորն ի Կոստանդնուպօլիս) և արար թագաւորն նմա մեծ ընդունելութիւն և տուրս անչափ գանձուց պարգևէր նմա և պօտումն 1 մեծաժախք արար առաջի նորա և բազում ծախօք անցուցանէր զնա ի մեծն Ովկիանոս յաշխարհն Գամրաց՝ և տայր ի զօրացն Յունաց զկնի նորա։ Եւ յայսմ վայրի սկիզբն արար նենգութեան թագաւորն Յունաց և հրամայեաց զօրապետաց իւրոց՝ զի ընդ անմարդաբնակ տեղիս տարցեն զգօրսն Փռանդաց և յանջրդի վայրս կացուցանէին զնոսա զաւուրս հնգետասանս) և ոչինչ գտանէին 2, բայց միայն անապատ չոր և դժար վայրս լերանց և ջուր տեղեացն սպիտակ որպէս զկրաջուր և էր աղի։ Եւ հրամայեաց թագաւորն Ալէքսն կիր խառնել ի հացն և տալ զայն յուտել նոցա) և լինէր այն մեղք մեծամեծք առաջի Աստուծոյ և այնպէս սովեալ և նքողեալ լինէին զաւուրս բազումս) և անկանէր հիւանդութիւն ի զօրսն Փռանդաց։ Զայս այսպէս գործէր թագաւորն Յունաց, զի ռխացեալ էր ընդ նոսա վասն առաջին երդմանն որացութեան նոցա) զոր երդուան նմա և ոչ արարին։ Եւ այս յԱստուծոյ 3 եղև) վասն զի ի զրկանս և յաշիրտութիւնս և յաւերս անողորմապէս 4 վարեցան

1. Գ. ևս լոտո ոմն.

2. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. տեսանէին.

3. Գ. ոչ յԱստուծոյ եղև.

4. Դ. անօրէնս անողորմապէս.

Ե. անաւերս անողորմապէս.

ի վերայ քրիստոնէից, վասն այսորիկ թոյլ ետ Աստուած ազգաց անօրինացն գալ ի վերայ նոցա և առնել զնոսա պատուհասակոծս վասն մեղաց:

Յայնժամ սուլտանն արեմտից Խլիճ-Ասլանն լուեալ զգալ զօրացն Փռանգաց, գրեաց ի Նիկիսառն յամիրայն Դամիշման և յայլ ամիրայսն և ահագին բազմութեամբ գայր ի վերայ զօրացն Փռանգաց. և հանդիպեցան միմեանց ի դաշտն, որ կոչի Օլոսի, և արարին պայտերազմ ահագին զմեծ ժամ աւուրն, և լցաւ դաշտն արեամբ առհասարակ: Եւ անճարեալ զօրքն Փռանգաց ի յօտար աշխարհին՝ և ոչ գտանէին զելս իրացն, և գումարեալ դեգերէին որպէս զանասուն. և էր օրն այն օր մեծ և սոսկալի ի վերայ քրիստոնէից. և յայնժամ փախեալ զօրավարն Յունաց: Եւ տեսեալ Պետեին զբեկումն զօրաց իւրոց՝ ելեալ ի լեառն մի, և այլազգին պատեալ լինէր զստորոտով լերինն. և ահա անդ էր տեսանել զճայթմունս աղեղանցն և զթնդմունս երիվարացն և զդողումն լերանցն. և ետես Պետեին զկոտորումն զօրաց իւրոց, լայր դառնապէս. և ի սաստկանալ պատերազմին անճարեալ յամենայն կողմանց՝ փախեալ լինէր չորս հարիւր ձիաւորով, և զայլ զօրսն առհասարակ կոտորեցին բիւրս երեսուն: Եւ հասանէր կոմսն Փռանգաց Պետեին ի քաղաքն Անտիոք, անկանէր առ Տանգրի և անտի յարուցեալ զնաց ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ: Եւ զկնի աւուրց ինչ դարձաւ ի յաշխարհն Փռանգաց, ուստի եկն, և երդուեալ սաստկապէս, զի դարձցի ի վերայ Պարսից և արասցէ նոցա վրէժխնդրութիւնս և թագաւորին Յունաց, վասն զի լցաւ ամենայն Պարսիկքն ի գերութենէն զօրացն Պետեինին կոմսին:

Յայսմ ամի շարժեալ ամենայն Եգիպտոս և զօրաժողով լեալ ահագին բազմութեամբ՝ և գան ի վերայ սուրբ քաղաքին Երուսաղէմի: Յայնժամ թաղաւորն Երուսաղէմայ Պաղտինն ելեալ սակաւ զօրօք ի պատերազմ ընդդէմ նոցա՝ և արարին զգօրսն Փռանգաց փախստական, փախեալ Պաղտինն և անկանէր յԵրուսաղէմ: Եւ յայնմ աւուր սպանաւ կոմսն Տըլքոյ Կուլել¹ Սանձաւէլ, և թագաւորն Պաղտինն անկանէր ի Պալպաք քաղաք և անտի գնաց յԵրուսաղէմ: Եւ այլազգիքն մեծաւ յաղթութեամբ դարձան ի քաղաքս իւրեանց յԱսկաղոն:

Գարձեալ ի թուականութեան Հայոց ՇԾԱ եղև շփոթումն մեծ և ահաւոր խառնակումն հաւատոյ, վասն զի ի սուրբ Ջատիէն եղեն մոլորեալք տասն ազգ հաւատացելոց, և Հայք և Ասորիք միայն մնացին հաստատուն, իսկ Հռոմք և Փռանգք եղեն հետևողք չար սերմանցն, զոր սերմանեաց պիղծ հերետիկոսն Իռիոն, որ արկանէր զտօմարն ի յապրելի հինգն և զլրումն լուսնին հանդիպեցուցանէր ի տօնն Ղազարու և յաւուր շաբաթու, զոր Հայք և Ասորիք և Եբրայեցիք արկանէին ի վեց յապրելի, որ հանդիպեցուցանէր ի տօնի Ծառզարդարին²: Արդ զայս տումարս պատճենիս թիւրեալ³ խափանէր փիլիսոսիայն Իռիտոն, որ էր այր Հռոմայեցի, վասն զի յորժամ շարագրեցին զտումար պատճենիցն ինն և տասնեկի բոլորին, զնա ի մօտ ոչ կոչեցին այլ դասք իմաստասիրացն, և յաղազս այսորիկ մախացեալ նորա յոյժ ընդ նոսա

1. Գ. Կուրելմն. Գ. Ե. Տպ. Կուլելմն.

2. Գ. Գ. Ե. Տպ. Ծաղկազարդին.

3. Տպ. կորեալ.

և եկեալ գաղտ առեալ զգրեալսն՝ 1 և զնա հինգ արար2
և զվերջինսն առաջին, որ հանապազ ածէ մոլորումն
զատկաց յամեն իննսուն և հինգ ամ: Եւ արդ այս-
պիսի պատճառանօք Յոյնք և Հռոմայեցիք մոլորեալք
լինին յամենայն իննսուն և հինգ ամ: Ջայս այսպէս
կարգադրեաց Իռիտոն յազգն Հռոմայեցւոց. վասն
այսր պատճառի մեծ մաքառումն եղև ընդ Յոյնք և
ընդ Հայք. սակայն ազգն Փռանգաց ոչինչ ունէին հողս
շփոթանալ ընդ Հայք, բայց միայն Յոյնք ունէին մեծ
վէճ և մաքառումն ընդ Հայք վասն սուրբ Զատկին:
Եւ Անտիոք և ամենայն՝ Սիւլիկիա և Ուռհա ունէին
սաստիկ պատերազմ ընդ Յոյնք վասն հաւատոյ, զի
ջանային դարձուցանել յիւրեանց անհաստատ տու-
մարն զՀայք և այսպիսի ջանս և աշխատութիւնս հա-
սուցանէին ազգիս Հայոց, և ոչ կարացին շարժել
զնոսա: Սակայն Ասորիք, որ յՈւռհա էին, ահաբեկեալք
լինէին, դարձան ի կողմն Յունաց և ուրացան զդա-
շինսն, զոր ունէին առ Հայք:

Եւ արդ յառաջագոյն եղև այսպիսի մոլորումն
Յունաց ի սուրբ Զատիկն, և յԵրուսաղէմ ոչ լինէր
վառումն կանթեղացն. և յայնժամ այլազգիքն զամե-
նայն հաւատացեալս աղօթականացն սրով կոտորեաց 5
ի յաւուրս Վասլին և յամի՝ ՆԾԵ թուականին: Եւ
ահա յայտմ մատենագրութեանս եղև երկրորդ մոլո-
րումն Յունաց: Յայնժամ դասք քահանայիցն, որք էին
ի քաղաքն յՈւռհա, ազդ արարին թղթով Տեառն Գրի-
գորիսի Հայոց կաթողիկոսի, որ բնակեալ էր ի Սև
լեառն, ի յանուանի անապատն, որ կոչի Արիգի. և նա

1. Տպ. զգրեանքն.

հինգ արար.

2. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. և զվեցն

3. Գ. կոտորեցին.

զրով ձեռին իւրոյ հաստատեաց զնոսա անշարժ կեալ
ի հաւատս ուղղափառութեանն: Եւ էր պատճէն թըղ-
թոյն այսպէս՝ զոր՝ գրեաց ի յՈւռհա:

« Բանզի 1՝ ճշմարիտ սիրողացդ և դաւանողացդ
սրբոյ Երրորդութեանն, քահանայիցդ և իշխանացդ և
այլ ամենայն հաւատացեալ ժողովրդոցդ՝ ողջոյն և
ամենայն արժանաւոր սիրով օրհնութիւն եկեսցէ ձեզ
ի Լուսաւորչի սուրբ Աթոռոյս:

« Եւ արդ ահա զաստուածսիրութեան զգիրս ձեր
ընթերցայ և զխնդրեալսդ ձեր լուսք և զբովանդակն
հասկացաք, զոր ինչ խորհուրդ կայր ի գրեալսն, զոր մե-
ծապէս գոհութիւնս մանաւանդ մատուցաք Աստու-
ծոյ առաքելական բանիւքն՝ որ է առ աշակերտեալսն,
եթէ «Յորժամ լսեմ զբարեպաշտութեան հաւատս ձեր,
որ ի Տէր, խնդամք գոհութեամբ ի վերայ ամենայնի»:
Որ և ինքն Բանն Աստուած, որ եկն ի Հօրէ՝ և հրաւի-
րեաց զմարդիկ ի վառս իւրոյ աստուածութեան և
բարձրութեանն, որ և զմեզ զտկարացեալքն՝ ընկալաւ
գթութեամբն իւրով և զօրութիւն շնորհեաց, որոց ան-
յօր էին մարդիկ ընդգիմանալ աներևոյթ արկածից
փորձութեանցն: Նա և ինքն Տէր Յիսուս Քրիստոս օգ-
նութիւն և զօրութիւնս տացէ ձեզ յամենայնի և
իմաստութիւն պարգևեցէ կալ առաջի իմաստնոց և
հօրաց տալ զպատասխանիսն ըստ անուտ իւրոյ հրա-
մանին, թէ «Մի հոգայք թէ որպէս և կամ զինչ խօ-
« սիցիք՝ զի զինչ տացի ձեզ ի ժամուն յայնմիկ, զայն խօ-
« սիցիք »: Գիտէ ինքն Ամենագէտն 2 ողորմութեամբն
Իւրով և ամենաբնին զօրութեամբն իւրով, որ թէպէտ
և առ նա՝ որ ի գոյութիւն էած յանդոյութենէ զմեզ

1. Գ. Գ. Ե. Տգ. Քրիստոսի.

2. Բ. Ամենագէտն.

և ամենայն երախտեօք պատուեաց և բարձրացոյց որպէս ի հնումն զԻսրայէլ, և արդ ասա առ նա մեք հանապազ մեղանչեմք ազգօք և ժողովրդականօք, խորհրդօք և բանիւք, գիտութեամբ և անգիտութեամբ ի ժամանակեայ կենցաղումս մեր: Եւ արդ ասա հաւատովքս ես և հաւատքս՝ իմ՝ ամենեքեան ոչ թագաւորին եմք մեղուցեալ և ոչ իշխանի, ոչ զօրաց և ոչ զօրապետաց, ոչ առաջնորդաց և ոչ հօտից իւրեանց, այլ ամենեցուն հնազանդեալ եմք և զանձինս ի ծառայութիւն կացուցեալ և ըստ առաքելական հրամանին իւրաքանչիւրոցն հատուցեալ՝ որում զմաքս՝ զմաքսն, որում զերկիւղ՝ զերկիւղն, որում զպատիւ՝ զպատիւն և զկայսերն կայսեր՝ և զԱստուծոյն Աստուծոյ շնորհելով և ոչ ումեք պարտականք՝ մնացեալք և ոչ չարի չար հատուցեալ: Եւ արդ ասա եթէ այսու արդարութեամբքս ընդ անիրաւութիւն դատիք յումեքէ իբրև զնուազունք և զփոքունք, ի վերայ ճշմարիտ օրինացն փոխանակ երախտեացն պատժոց արժանանամք, և արդ մի՛ երկնչիք և մի՛ զանգիտէք, վասն զի ասա ժամանակս մերձեալ է փրկութեան և դալուստն Տեառն մերձ է: Եւ արդ բազում բանս մխիթարութեան ունիմք մարգարէիւք վասն հանդերձելոցն և զՏեառնէ Աստուծոյ մերոյ և զորքոցն նորա, և արդ ասա այսմ ամենայնի պարտ է կատարիլ և լինել, վասն զի երևեսցին ճշմարտեալքն: Եւ արդ թէպէտ և ես խրախոյս տամ ձեզ և քաջալերեմ համբերել ամենայն իմաստութեամբ և ոչ իբրև զվատասրտեալ հովիւ արտաքոյ մնամ կրկն, այլ կամաւորութեամբ ես մահակից ձեզ գտանիմ յամենայն գործս և ի տեսակս տան-

1. Բ. Գ. Դ. Ե. հօքքս.

2. Բ. Գ. Ե. պարտապանք.

Չանաց և ոչ օտարսնամ կամ յուրաստ կամ. եթէ բանիւքն կամ քննութեամբ էր մեզ նեղութիւնս, և կամ հարցափորձութեամբ, ահա պատրաստ կամ յամենայն իրօ տալ պատասխանի, զոր ինչ և հարցանիցեն: Բայց ի պատեհ և ի դիպող ժամու. և եթէ տանջանօք է կամ բռնութեամբ, և ոչ յայնմանէ յուրաստ կամք: Եւ գոհանամք զԱստուծոյ յամենայն ժամ, որ մինչև ցայժմ յանաստուած հեթանոսացն տերանցն զանգիտէաք և դատէաք և այժմ ի քրիստոնէիցդ նոյնպէս: Բայց դուք մի՛ վհատիք, կարող է Աստուած ընդ փորձութեանցն և զեւն առնել՝ զի համբերել կարասցուք, սակայն որչափ ի կարի մեր է. ամենեքեան որպէս զքաջ զինուոր Քրիստոսի մարտիք ընդ բարիքս¹ նահատակութիւնն Յիսուսի ի վերայ ճշմարտութեանն: Ակայ է ինձ Տէր Աստուած իմ, որով կամք առաջի նորա, վասն զի չեմք ի սխալումն ինչ և ոչ եմք ի թիւրութիւն հաւատոց և կամ յանդգնաբար իրաւ զմեզ կարծեմք, վասն զի այն անզգամաց է գործ և անմտաց, այլ շնորհօքն Աստուծոյ և սրբոց լուսաւորչացն մերոց առաջնորդացն զարքունականն զճշմարիտն ունիմք զճանապարհն, որ ի Քրիստոս Յիսուս, և ոչ յաջ խոտորել մեզ և ոչ յահեակ և ի պատուիրանացն Աստուծոյ ոչ օտարացեալք. և ոչ յարուցեալ ընդ առաւօտն և զհետ եղեալ մոլորութեան ցբւոյն և կամ բարձրադէմ երեսօք հպարտացեալք և ամբարտաւանեցեալք իբրև զՀոռոմ ազգն. և զայլս ոմանս, որոց և յաւելորդ է յիշատակել զանուանս նոցա: Եւ արդ եթէ խարդախութեամբ ինչ ունիմք զթերութիւն հաւատացելոց²,

1. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. զբա- || 2. Տպ. հաւատոց.
բի՞ք.

վասն է՞ր չարչարիմք իբրև զպատժապարտս և ոչ ունիմք հանգիստ, այլ տագնապու շրջիմք ընդ ծով և ընդ ցամաք, որպէս և Պօղոս պատմէ զինքենէ, ընդ որս ասէր. « Ընդէ՞ր հանտարազ մեռանիմք և ի բանտ « և ի կապանս մտանեմք. և ի գաղանամարտի լեալ « էի և յանդուռնդս տառապեցայ » . և եթէ սնոտի յուսով էր վասն Քրիստոսի, զնոյն և ես ասեմ, եթէ այս ամենայն շրջագայութիւնս և փախուստ¹ անձուկս ինձ տարապարտ է անցեալ, եթէ վասն պարսաւելի հաւատոյս զայս գործեցի. և քառասուն ամ կամ իմով հայրապետութեամբ և զիմ հայրենի տունն ի խաղաղութեան ժամանակի թողի՞ ի յայս փոխեցայ. ապա ուրեմն խաբեալ ես միայն եղէ. քայց յուսովն Աստուծոյ եմ և վկայութեամբ Սուրբ Գրոց, վասն զի զուղղափառն և զանթերին ունիմ զհաւատն: Արդ ամենեքեան, որ իմում հայրապետութեանս և հաւատոյս կցորդ էք, մի՞ թուլութեամբ և աշառանօք պատկառէք և կամ երկնչիք և զԱստուած վաճառէք վասն սնոտի կենացս, վասն զի ահա այս է ժամանակ ընդունելոյ² և առնուլ պսակ ի Քրիստոսէ. և երաշխաւոր ես եմ ձեզ առ Քրիստոս, վասն զի որ զսուրբ հարցն ցանկն ոչ պատառէ, ընդ սուրբան պսակեցցի. ապա թէ ոք զմարդկան զփառս առաւել սիրեսցէ քան զԱստուծոյն, ի դատաստանի Արդւոյն Աստուծոյ ընդ ուրացողսն քտցի, որք զՔրիստոս Աստուած ոչ խոստովանեցան, ի մեր հաւատոյս և յօրհնութենէս անմասն ելցէ. իսկ հաւատացեալքն ի հաւատս մեր օրհ-

1. Գ. Դ. Ե. փախուստս և նեզութիւնս և անձուկս.

2. Գ. Դ. Ե. Տպ. ընտիր լինելոյ.

նեալ լիցին յերկնաւորաց և յերկրաւորաց, յԱստուծոյ և ի մէնջ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս. ամէն » :

Իսկ յորժամ հասաւ թուղթս այս յՈւռհայ, հաստատեցան ի վերայ ճշմարտութեանն: Իսկ յորժամ եղև Ջատիկ, Երուսաղէմացիքն կեղծաւորութեամբ վառեցին զլոյսն և ոչ ճշմարտութեամբ և խաբեցին զազգն իւրեանց, և յօտար հոյ վառեցին զաստուածային կանթեղսն. այլ ստուգապէս վառեցաւ ի Հայոց Ջատիկին, որ և վկայեցին ամենայն հաւատացեալք, որք և վկայ էին¹ ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ. և յայնժամ եղեն ամօթալից ամենայն ազգն Յունաց, վասն զի կատարեցին զՋատիկն ի յաւուր Ծառազարդարին²:

Յայսմ ամի դարձեալ ժողով արար թագաւորն Եգիպտոսի և Դմշկայ՝ և գան ի վերայ սուրբ քաղաքին Երուսաղէմի անհամար բազմութեամբ: Եւ թագաւորն Երուսաղէմի Պաղտոյնն ելեալ գնայր ընդդէմ նոցա ի պատերազմ. և Եգիպտացիքն արարին զՓռանգն փախտականս ոստակապէս պատերազմաւ. և ինոյն ժամայն ելանէր ի ծովէն բազում զօրք Փռանգաց և յաղթեցին զօրացն Եգիպտացւոցն և արարին զնոսա հալածականս սաստիկ կոտորածով: Եւ յայսմ ժամու գայր թագաւորն Երուսաղէմի Պաղտոյնն ի քաղաքն իւր յԱքքա³. և Տաճիկ ոմն Եթովպացի՝ նստեալ կայր գաղտաբար ի դարանի ընդ թփով միով, և հարեալ զթագաւորն Երուսաղէմի նիզակովն ի վերայ քովիցն. և յայնժամ Եթովպացին սպանաւ, բայց խոց մարմնոյ թագաւորին անողջանալի⁴ մնաց մինչև յօր մա-

1. Գ. Դ. Ե. Տպ. որք էին.

2. Գ. Դ. Ե. Տպ. Մաղկազարդին.

3. Դ. Ե. Ե. յաքքայ.

4. Գ. Դ. Ե. Տպ. անբժշկելի.

հուան իւրոյ. և յայնժամ լցաւ Երուսաղէմ սգով և արամութեամբ ի վերայ թագաւորին իւրեանց: Այս եղև վասն անիրաւ սուրբ՝ Ջատկին կատարման, վասն զի զնոյն յանդգնութիւն յանդգնեցան ազգն Յունաց ի յաւուրս Վասիլի կայսերն, և ոչ վառեցաւ լոյսն, և այլազգին կոտորեաց զամենայն աղօթաւորսն ի մէջ սրբոյ Յարութեանն ի դուռն Գերեզմանի Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ:

Գարձեալ ի բարձրանալ Հայոց թուականութեանս ԸԾԲ եղև մեծասասա բարկութիւն Աստուծոյ ի ձեռն սաստիկ անձրևի՝ ի քաղաքն յՈւռհա յաւուր հինգշաբաթու փորրկանն. որպէս պատմէ վասն առաջին ջրհեղեղին, այսպիսի նմանութեամբս սրտմտեալ ժողովեցաւ յօղն վերին և ամպախաղաց կայծակաշունչ ճայթմամբ դղրդեալ շարժմամբ երեսք երկնից, որպէս կարծեալ ոմանց, եթէ եհաս օր կատարածի քաղաքիս. վասն զի հեղաւ յերկնից ահաւոր անձրև և կարկտախառն ի յառաւօտուն ժամուն. և ի ծագել արեգականն յարեաւ և հեղեղն յարեմտից կողմանէ և դայր դարէ ի դար և եհար զպարիսպ քաղաքին և պատառեաց և ելից զմէջ քաղաքին և արար աւեր զմասն քաղաքին, փլոյց բազում տունս և սատակեաց բազում կենդանիս, բայց մարդ ոչ անկաւ յորոգայթ, վասն զի լուսով եղև պատուհասն, փախեան ի չարէ:

Յայսմ ամի գնեցին զկոմսն Փռանգաց զՊեմունդն ի ձեռաց Գամիլմանին հարիւր հազար դահեկան, միջրդութեամբ և օգնութեամբ մեծ իշխանին Հայոց, որ ասի Գող Վասիլ. և սորա սուեալ տասն հազար դահեկան ի գինսն նորա, իսկ կոմսն Անտիոքայ Տանգ-

բի ոչ տայր ի գինս Պեմոնդին և ոչ մի ինչ: Եւ յայն-
ժամ ժողովեցան¹ ամենայն գանձն առ Վասիլն. և
մեծաւ իշխանութեամբ ջան եղեալ և տայր բերել
զնոսա² ի սահմանս աշխարհին իւրոյ. և տայր զգանձն
հարիւր հազար դահեկան՝ և առեալ զՊեմոնդն առ
իւր. և ելանէր ընդ առաջ նորա և մեծաւ պատուով
հանգուցանէր զնա ի տան իւրում. և բազում ընծայս
տայ Պեմոնդին և ամենայն բերողացն³, որ ընդ ամե-
նայն լինէր քսան հազար դահեկան: Եւ զկնի աւուրցն
գնացեալ Պեմոնդն ի քաղաքն իւր Անտիոք և մեծաւ
երգմամբ եղև որդեգիր Գող Վասիլին Հայոց իշխանին.
և զՌաջարգն զքուրորդին Պեմոնդին երես Դամիշմանն
աուրս Ալէքսին՝ Յունաց Թագաւորին ի ձեռն բազում
գանձուց:

Յայսմ ամի զօրաժողով արար կոմսն Ուռհայոց
Պաղտինն և գնաց ի վերայ Թուրքին ի գաւառն Տան-
կաց ի սահմանս Մերտնայ և արար կոտորածս զնոսա
և կալաւ զամիրայն նոցա, որ ասի Ուլլիս-սալար և
զկանայս և զորդիս նոցա վարէր ի գերութիւն. և էած
ի քաղաքն Ուռհա և անհամար հօտս ոչխարաց ընդ
նմա իբրև հազարաց և զծիոց և պախրէաց⁴ և զուղ-
տուց, զամենայն միաբարձ արկին ի քաղաքն յՈւռհա:

Յայսմ ամի իջեալ հայրապետն Հայոց Տէր Բար-
սեղ ի քաղաքէն Անուոյ ամենայն պաշտօնէիւք իւրովք
և ազատօք, եպիսկոպոսօք և քահանայիւք և գայր
ի քաղաքն Ուռհա. և կոմսն Փռանգաց Պաղտինն յոյժ
մեծարեաց զնա մեծաւ պատուով՝ որպէս վայել է
հայրապետի, և գիւղս և տուրս պարգևէր նմա, և
յոյժ սիրեաց զհայրապետն Հայոց:

1. Բ. Գ. Դ. Ե. ժողովեցաւ.

2. Գ. Դ. Ե. Տ. զնա.

3. Տ. և համբերողացն.

4. Դ. Ե. Տ. զպախրեաց.

Յայսմ ամի մեռաւ կաթուղիկոսն Աղուանից Տէր Ստեփաննոս. և կաթուղիկոսն Հայոց Տէր Բարսեղ առաքեաց եպիսկոպոս ի Հայոց և արար ժողովս զեպիսկոպոսունս Աղուանից աշխարհին. և ձեռնադրեցին զեղբայր Տէր Ստեփաննոսին յաթռուն տանն Աղուանից ի քաղաքն, որ ասի Քանձարկ. զոր և յետոյ անարժան գտին զնա աթռուոյ հայրապետութեանն, ընդ բանադրանօք փակեաց զնա Տէր Բարսեղն կաթուղիկոսն Հայոց, և յաթռուոյ և ի պատուոյ հայրապետութեանն արտաքս ընկեցին զնա. զայս արարիլն վասն խոստը վարուց իւրոց:

Ի թուտկանութեանն Հայոց ՇԾԳ զօրաժողով արարին կոմսն Ուռհայոյ Պազտինն և Ճօսլինն և գնացին ի վերայ քաղաքին, որ կոչի Խառան. և առաքեաց յԱնտիօք և կոչեաց զմեծ կոմսն Փռանգաց զՊեմունդն և զԾանգրի և զայլ ամենայն զօրսն Հայոց, և ժողովեցան առ նա ժողով մեծ. և իջան ի վերայ Խառնայ և արարին սաստիկ խոսար, և նեղութիւն մեծ հասաւ քաղաքին ի հացէ: Եւ ոմն ի Փռանգացն արար գործ՝ ընդ որ ոչ հաճեցաւ Աստուած, բայեալ զմէջ հացին և յզբեաց ի նմա և տարեալ զնէր հանդէպ դրան քաղաքին. և տեսեալ քրտարացեացն՝ առ վասնդին յորձակեցաւ մի ոմն և առ զնա զի կերիցէ, և տեսեալ զաղտեղի գործն՝ զազրացաւ և տարեալ ցուցանէր քաղաքացեացն: Եւ տեսեալ այրանց իմաստնոց, ասեն թէ՝ « Ահա մեծ գործ մեղաց, զոր ոչ համբերէ Աստուած այո գործոյս և ոչ տայ նոցա յաղթութիւն, վասն զի ի հացս յայս արարին մեղս, զոր ոչ լուար այսպիսի մեղս յերկրի »: Եւ յայնժամ զօրքն

Պարսից անագին ըագմութեամբ գային ի վերայ նոցա, ճկրմիշ ամիրայն Մօսլայ և Սուգման որդի Արդուխին: Եւ լուեալ զայս իշխանքն Փռանգաց՝ գնացին մեծաւ ուրախութեամբ ի վերայ Պարսից զօրացն և երկօրեայ գնացս հեռացեալ ի քաղաքէն ի տեղին, որ կոչի Օշուտ: Եւ Ուռհայոյ կոմսն և Ճօսլինն հպարտացեալք ընդ միտս իւրեանց՝ և զՊեմուենդ և զՏանգրի հեռագոյն կացուցանէին ի զօրաց իւրեանց, և ասացին՝ եթէ Մեր յառաջ դիպեսցուք և առցուք անուն յաղթութեան: Եւ եղև ի հանդիպիլ Պաղտոյնին և Ճօսլին զօրացն Թուրքին, լինէր անաւոր և սաստիկ պատերազմ յօտար աշխարհին Տաճկաց. և յայնժամ յաղթեաց զօրքն Պարսից զօրացն Փռանգաց և զաստուածասաստ բարկութիւնն ածին ի վերայ քրիստոնէից. վասն զի լցաւ ամենայն երկիր արեամբք և դիակամբք աւելի քան երկս բիւրս հաւատացելոց և հատաւ մարդ ի գաւառաց: Եւ կալան զՈւռհայոյ կոմսն զՊաղտինն և զՃօսլինն՝ և տարան զնոսա ի գերութիւն, և այլքն կացին ամբողջ զօրօքն իւրեանց. զբռնաւորսն առին և անկանէին փախստական ի յՈւռհա քաղաք:

Եւ էր սուգ մեծ՝ ի վերայ քաղաքին Ուռհայոյ, վասն զի Խառանեցիքն Նալան՝ զառաջն մնացեալ զօրացն և վիակեցին զլեառն և զգաշան և զամենայն փախստականսն սպանանէին առհասարակ՝ արս տասն հազար. և ածին մեծ անցումն հաւատացելոցն Քրիստոսի առաւել քան զԹուրքն. և բազում կսկիծ լալոյ և աղէտ թախանձանաց եղև յՈւռհա. որ և առհասարակ ողբումն արտասուաց էր յաւուր յայնմիկ ի վերայ քաղաքին Ուռհայոյ և ընդ ամենայն աշխարհն

քրիստոնէից էր սուգ մեծ: Եւ յայնժամ տարան զկոմսն զՊաղտինն ի Մօսլ քաղաք Տաճկաց և զՃօսլինն տարան ի Հարսնքե՝ 1 և առ Սուգման որդի Արդուխին, և ճկրմիշն տարաւ զՊաղտինն:

Իսկ Պեմոնդն խորհեցաւ զնալ յաշխարհն Փռանգաց ի խնդիր զօրաց և տայր զՈւռհա և զԱնտիոք ի քուրորդին իւր Տանգրի: Եւ յորժամ հասաւ Պեմոնդն ի յաշխարհն Փռանգաց, կին ոմն էր յոյժ մեծատուն, որ էր լեալ կին Ստեփան Պինօլին կոմսին Փռանգաց, մեծազգի և բռնակալ՝ 2, սորա բռնեալ զՊեմոնդն առ իւր և ասէր թէ՝ «Արա զիս քեզ կին, վասն զի այր իմ մեռաւ, և երկիրս և զօրս հեծելոց անտէր շըջին»: Եւ Պեմոնդն ոչ առնոյր ի յանձն ասելով. «Ես բազում երդմամբ վասն զօրաց եկի այսր, վասն զի շուտով երթիցուք յօգնութիւն մնացեալ զօրացն քրիստոնէից, որք կան ի մէջ անօրինաց ազգացն Պարսից»: Իսկ կինն հարկանէր զնա մեծաւ ուժգնութեամբ, և նա ոչ լսէր նմա. յայնժամ երկաթի կապանօք արկանէր զնա ի բանտ. և կացեալ զաւուրս ինչ ի բանտի, հաւանեալ լինէր և էառ զնա իւր կին և ծնաւ ի նմանէ երկու որդի. և զկնի հինգ ամի մեռանէր մեծ կոմսն Փռանգաց Պեմոնդն ի յաշխարհն իւր և ոչ ժամանեաց ելանել յայսկոյս աշխարհիս:

Յայսմ ամի մեռաւ Դամիշմանն մեծ ամիրայն Հոռոմոց աշխարհին, որ լեալ էր յազգէն Հայոց, այր բարի և շինող աշխարհի և էր յոյժ ողորմած ի վերայ հաւատացելոցն Քրիստոսի. և եղև սուգ մեծ ի վերայ հաւատացելոցն, որք էին ընդ ձեռամբ նորու: Եւ մնաց իւր երկոտասան որդի. և կալաւ զաշխարհն

1. Բ. Գ. Դ. Ե. Տպ. Հասնքե.

2. Դ. Ե. Տպ. բնակալ.

աւագ որդին, որ կոչէր Խազի, և զայդ եղբարան իւր սպանանէր գաղտաբար:

Յայսմ ամի մեռաւ Սուգմանն որդի Արգուիին այն՝ որ ունէր յառաջագոյն զտուրք քաղաքն Երուսաղէմ. որ և յայտնի երևի նշանն Արգուիին ի սուրբ Յարութիւնն Աստուծոյ, զի երեք նետք հարեալ կայ նորա ի ձեղունան եկեղեցւոյն մինչև ցայսօր: Մեռաւ անդ և Թաղեցաւ յԵրուսաղէմ ի ճանապարհի Սողոմոնի տաճարին: Իսկ որդի նորա Սուգմանն էր չար և արիւնահեղ գազան. ոտրա զօրաժողով արարեալ զգօրսն Պարսից և գայ յօգնութիւն քաղաքին Տրապօլսոյ ի վերայ զօրացն Փռանգին, և ի ճանապարհին մեռեալ լինէր, և զօրքն գնացին փախստական յաշխարհն իւրեանց:

Յայսմ ամի մեռաւ Թաղաւորն Պարսից Պարկիարուին որդի Մելեք-շահին՝ որդւոյ Աբասլանայ. և նստաւ յաթոռ Թագաւորութեանն Պարսից եզբայր նորա, որ ասի Տափար ի Խփչախ կնոջէն այն՝ որ դեղեաց և ետպան զտիեղելոսիալ Մելեք-շահն ի Բագդատ քաղաք:

Յայսմ ամի առաւ Մարաշ քաղաք ի Յունաց, և ելաւ իշխանաց իշխանն ինմանէ և տայ զքաղաքն ի Ճօսլինն և զպատկերս սրբոյ Աստուածածնին ծախեաց ընդ բազում գինս ոսկւոյ մեծ իշխանին Հայոց Թորոսի՝ որդւոյ Կոստանդեայ՝ որդւոյ Ռուբենայ, և ինքն գնաց ի Կոստանդնուպօլիս:

Դարձեալ եղև ի Թուականութեանն Հայոց ՇԾԳ լինէր փոխումն սուրբ հայրապետին Տեառն Գրիգորիսի համանուն Տէր Վահրամին որդի Գրիգորոյ՝ որդւոյ Վասակայ ի Պաղհաւունի ազգէն: Յայսմ ամի եղև

անկեսող սիւնն հաւատոյ Հայաստանեայց և պարիսպ սրբոյ եկեղեցւոյ տանն արևելից Հայաստանեայց. վասն զի սա եղև սքանչելագործ ի մէջ Հայաստանեայց և պայծառ առաքինութեամբ պարապեալ կայր յամենայն ճգնողական վարս, և էր ժողովալ պահօք և ողօթիւք, և կայր ի պաշտօնն Աստուծոյ անդադար սաղմոսերգութեամբ. սա նորոգեաց զկարգ հաւատոց Հայաստանեայց և անհանգիստ թարգմանութեան էր պարապեալ, և զամենայն պակասութիւն կտակարանացն Աստուծոյ առ մեզ կարգաւ կատարեալ զարգարեաց ի Յունաց և յԱսորաց թարգմանութեան հոգս տարեալ՝ անդադար խորհրդով և ամենայն պայծառութեամբ Սուրբ Գրոց ելից զեկեղեցի Հայաստանեայցս. և էր ինքն հեզ բարուքն և խոնարհ սրտիւք. և ի վերայ այսր ամենայնի էր յոյժ աստուածասէր և պատուիրանապահ և յամենայն կողմանց կարող էր օգնել հօտին Քրիստոսի՝ վասն զի էր բանիւրուն՝ կորովի գրոց շնորհաց. և էր սա նմանեալ առաջին իմաստնոցն Հայոց՝ Մովսիսի ունիմ ասել և Դաւթի, վասն զի ունէր գլուխ յաթենացի և լեզու հրեղէն ներկեալ և գիւրաւ առնոյր զճածկոց յերեսաց Հին և Նոր կտակարանացն Աստուծոյ և բանայր զգուռն աստուածաբուզիս ազբիւրացն² և զհոսումն Սրբոյ Հոգւոյն զեղօյր ի լսելիս հաւատացեալ ժողովրդոց. սա եղև օրինակ դասուց կրօնաւորաց՝ ամենայն քաջահերթ առաքինութեամբ յառաջացեալ էր: Եւ կայեալ սորա յաթոռ հայրապետութեանն ամս քառասուն. և ի ժամանակի մահուանն հանգիւղեցաւ առ մեծ իշխանին Հայոց՝ որ ասի Գող Վասիլ, որ էր այր հօր

1. Բ. Գ. Դ. Ե. Տ. Կ. բնէ ի բուն. 2. Գ. Դ. Ե. աղբերացն.

և պատերազմող, վասն զի առ սա եղև ժողովեալ մնացեալ գունդն Հայոց:

Իսկ երևեալ պատանի ոմն Գրիգորիս անուն՝ որ քուրոջ որդւոյ որդի էր Տեառն Վահրամայ, զնա յատենի կացուցանէր Տէր Գրիգորիս և անուանէր զնա կաթուղիկոս տանն Հայոց զինի մահուան Տեառն Բարսեղի. և միջնորդ կացուցանէր զիշխանն Հայոց զՎասիլն՝ զտէրն Քեսնոյ և ամենայն աշխարհաց նորա: Եւ Տէր Բարսեղ հնազանդ լեալ ամենայն հրամանաց Տեառն Գրիգորիսի և յայնմ օրէ էառ առ ինքն զանուանեալն կաթուղիկոս զԳրիգորիս զորդի Ապիրատին: Եւ եղև ի Տրէ ամիս, յառաջին շաբաթն ամուան աղուհացիցն, յաւուր շաբաթու վախճանեցաւ սուրբ հայրապետն Տէր Գրիգորիս և թաղեցաւ մեծաւ հանդիսիւ ի Վարմիր վանքն մերձ ի Քեսուն. և Տէր Ստեփաննոս հայր վանացն արար ժողով ի վերայ գերեզմանին նորա կրօնաւորաց և քահանայից՝ և հայրապետական պատուով յղարկեաց զնա ընդ սուրբն. և իշխանն Հայոց Վասիլն և այլ ազատագունդքն Հայոց արարին կոծ մեծ ի վերայ նորա և դառնակոծ արտասուօք լային առհասարակ ի վերայ նորա,* վասն զի զրկեալ եղեն յայնպիսի սուրբ հայրապետէն, և նովաւ յիշեալ լային տունն Հայոց և լային զանտիրանալն իւրեանց ի յօտար աշխարհ և զելանելն ի հայրենի տանէն իւրեանց:

Յայսմ ամի մեռաւ սքանչելագործն և մեծ ճրգնաւորն Մարկոս միայնակեացն, որ զամս վաթսուն և հինգ կայր ի խոտաճարակութեան վարս¹. վասն զի զհաց, և որ ինչ նման հացի, ոչ ճաշակեաց ի կրօնաւո-

* (զերջ Գ. ձեռագրի).

1. Գ. վայրս.

բութեանն իւրում. և սա իսկ ունէր զտեսողութեան հոգի սրբոց մարգարէիցն. և էր ի բազմաց վկայեալ, վասն զի յամենայն աւուր տեսանէր նա զՀոգին Սուրբ. և էր բնակեալ ի յանջրդի լեառն մի ի Մոկացն ¹ գաւառին, որ ասի Կոնգոնակ ², որ էր Ասորի Խարսինակքն՝ մերձ ի յաշխարհն Մարաշ քաղաքին. սա աղօթիւք իւրովք յերկուս տեղուջ ջուր եհան ի յայնմ սահմանին. սա իսկ մարգարէացաւ ի վերայ Փռանգաց, յորժամ առին զսուրբ քաղաքն Երուսաղէմ, եթէ դարձեալ զօրանան ազգն Պարսից և գան սրով մինչև յեզր Ովկիանսս ծովուն, որ և տեսաք իսկ. և ասացաք վասն քահանայից և վասն ժողովրդոց, եթէ թուլանան ի հաւատոց, և բառնի աստուածպաշտութիւն յաշխարհէ, նուազին հաւատք և փակին դրունք սրբոյ Եկեղեցւոյ, խաւարին ի գործոց բարեաց, մոռանան զպատուիրանս սրբոյ Աւետարանին Քրիստոսի, ծովանան մեղք և չարիք ի վերայ երկրի, և որդիք մարդկան իբրև զծով՝ ծփին ի մէջ մեղաց, մոռանան ի գործել զարդարութիւն ամենայն ազգք հաւատացելոց: Այս սուրբ ճգնաւորս մեռաւ յայսմ ամի և թաղեցաւ ի վանքն, որ կոչի Կաստաղօն, մերձ ի յամուր բերդն, որ, ասի Վահկայ, ի Տօրոս լեառն:

Յայսմ ամի զօրաժողով արարեալ ճկրմիշ ամիրայն Մօսլայ և Մճբնայ՝ և գայր բազում զօրօք իջանէր ի դուռն քաղաքին Ուռհայոյ ի ժամանակս արտուցն: Եւ էր զօրագլուխ զօրացն Փռանգաց՝ որ ասի Ռաջարդ, զոր էր կացուցեալ Տանգրի պահապան քաղաքին. առեալ զզօրս քաղաքին և անմաաբար հե-

1. Բ. Գ. Ե. Կոկաց.

2. Տ. Կ. Կոնգոնակ.

3. Բ. Ե. Տ. Կ. ի ծով.

տևակօք ելեալ ի պատերազմ ընդդէմ քաջ և պատե-
րազմող զօրացն Պարսից. և տեսեալ նոցա պանպատ-
րաստութիւն զօրացն Փռանգաց, բախեալ զնստա և
միաբան լցին ի խանդակ քաղաքին և ի քաղաքին դուռն
մտեալ ի խանդակ քաղաքին միաբան տմենայն զօրքն
Պարսից՝ և արարին կոտորածս արս իբրև չորս հարիւր
և յիսուն. և քերթեալ զամենեցուն զգլուխն սարան
ի Պարսիկս. և եղև սուգ մեծ յաւուր յայնմիկ ի վե-
քայ Ուռհայոյ, վասն զի յամենայն տուն սուգ և աղա-
զակ լալոյ կայր, և արեամբ զարդարեալ էր ամենայն
վայրք քաղաքին Ուռհայոյ. և դարձաւ Ճիւրմիշն մե-
ծաւ յաղթութեամբ և գնաց ի յաշխարհն իւր:

Յայսմ ամի մեռաւ կոմոն Փռանգաց Զնճիլն,
որ էր ի վերայ քաղաքին Տրապոլսոյ, և աայր զար-
տաքին քաղաքն, զոր շինեաց, և զգօրսն իւր ի քուրոր-
դին իւր ի Պեթրանն, որ էր այր քաջ և պատերազ-
մող. այրս այս Զնճիլս, որ տարաւ ետ զգէնն Գրիս-
տոսի Յունաց թագաւորին Ալէքսին ի Սոստանդնու-
պօլիս:

Յայսմ ամի քաղաքն, որ կոչի Ապլասթան, ի Զա-
հան գաւառն, ահագին նեղութիւնս և վիշտս և վը-
տանգս կրեաց ի զօրացն Փռանգաց. և ի սաստիկ բար-
կութենէ անտի խորհեցան չար հասուցանել՝ նոցա
և արարին զյոյսն իւրեանց ի յայլազգիսն և գաղտա-
բար հանեալ մարդ և զգիմացի զհեծեալն ի ներքս ժո-
ղովեալ՝ և առ իրար միաբանեցան ազգն Հայոց և
գնացին կլային վերայ և ասեն ցզօրապլուխն Փռան-
գաց՝ եթէ «Արի, առ զազգդ քո և գնա», և Աստուած
ընդ քեզ»: Եւ նորա լուեալ զայս՝ որտմտեալ որպէս

ղչար դազան և ելեալ ի պատերազմ ի վերայ քաղաքացեացն. յայնժամ քաղաքացիքն յազիճեալ նոցա և կոտորեցին զնոսա առհասարակ, որ ոչ մնաց ի նոցանէ և ոչ մի. և Տէք համարեցաւ նոցա զայն արդարութիւն. և յաւուր յայնմիկ կտարեցան իբրև ոգիք երեք հարիւր վասն չարեացն, զորս ասին ի վերայ հաւատացելոցն, զի յաւեր քարձոցին զերկիրն և արարին անմաք, իշարեր, և խոտան եղև երկիր առաջի նոցա. այգիք և ծառք գօտացան, և երեսք դաշտաց տատակով լցան, և խցեալ ցամաքեցան ազբւրք, բարձին զսէք և զուրախութիւն ի սիրելեաց, մատնութիւն և ատելութիւն տարածեցաւ ի վերայ երկրի. հատուցին զերթևեկ յեկեղեցւոյ ի դառն չարեաց իւրեանց, և փակեցան գրունք տաճարին Աստուծոյ. շիջան կանթեղք ի լուսոյ, խափանեցան օրհնութիւնք Աստուծոյ ի տաճարէն Տեառն. քահանայք մատնեցան ի չար ծառայութիւնս և ի բանտս. սեղանք և աւագանք սրբոյ Եկեղեցւոյ փլեալ կործանեցան, և ծածկեալ եղին խորհուրդ խաչի, և բուրումն խնկոց մոռացեալ եղև և ամենայն փառաբանութիւն Աստուծոյ արգելեալ եղև յամենայն գաւառն Ապլասթալին. և յայլ տեղիս քակեցան ժամատեղք, արհամարհեցան քահանայք, վերացաւ քննութիւն սուրբ հաւատոց, հալածեցաւ ճշմարտութիւնն, մերժեցաւ արդարութիւնն, որոշեցաւ աստուածպաշտութիւնն և միաբան մոռացան զդատաստանն ահեղ ատենին Քրիստոսի: Այս այսպէս գործեցաւ ի մոլի ազգէն Փռանգաց, վասն զի փառաւոր իշխանքն և գլխաւորքն նոցա հատան, և իշխանութիւն նոցա յանարժանսն ¹ և յոչորան անկաւ և

1. Տպ. յանարժանս ձեռս.

վասն այնորիկ յարուցին հալածանս և չարչարանս
ի վերայ հաւատացելոցն Քրիստոսի ի ձեռն սաստիկ
արծաթսիրութեանն իւրեանց :

Յայսմ ամի փլաւ սուրբ Սուրբի, որ էր ի քա-
ղաքն յՈւռհայ, ի յարեմտից կողմանէ մեծ մասն եկե-
ղեցւոյն ի վայր անկաւ :

Յայսմ ամի երևեալ աստղ մի գիսաւոր՝ ահա-
ւոր, մեծ և զարմանալի, և սոսկալի երևեալ տեսողացն՝
ի յարեմտից կուսէ հարաւոյ կողմանէն, և գէսքն նորա
ելից զմեծ մասն երկնից. և էր ի Փետրուարի ամսոյ
ԺԳ և էր յերեկոյի Տեառնընդառաջին և կացեալ
զաւուրս յիսուն. և հիացումն գործէր տեսիլն նորա
ամենայն արարածոց, վասն զի որպէս զգնացս գետոց
երևեալ լինէր գէսք նորա : Եւ ոչ ոք լուեալ այնպիսի
հրաշալի տեսիլ. և ստացին իմաստունքն և հանձա-
րեղքն՝ եթէ Այս աստղ թագաւորի է, թագաւոր
ծնանի ի յայսմ ամի, որ նա տիրէ ամենայն արարա-
ծոց, և հասանէ թագաւորութիւնն նորա ի ծովէ մին-
չև ի ծով, որպէս զմեծն Աղէքսանդրոս զՄակեդոնացին :

Յայսմ ամի եկին բազմութիւն զօրաց Արապկաց
յԱրաբացոց աշխարհէն՝ և կամէին տիրանալ Հալպայ
և ամենայն Տաճկաց աշխարհին. էին իբրև թուրք
եւ յայնժամ յարուցեալ քաջ զօրականն Աստուծոյ
Տանգրի կոմսն Անտիոքայ՝ և գնացեալ ի վերայ նոցա՝
և արար զնոսա փախստականս և անթիւ աւարաւ
դարձաւ ի քաղաքն Անտիոք :

Դարձեալ ի թուականութեանն Հայոց ի յամի
ՇԾԵ՝ մեռաւ ճկրմիշ ամիրայն Մօսլայ ի ձեռաց
Զօլէ ամիրային Պարսից, վասն զի եղև սաստիկ պա-

տերազմ երկոցունց կողմանցն և յաղթեաց Զօլի զօրացն Ճկրմիշին. և հարին՝ զնա նետիւ ի խոց մահու և յեա սակաւ աւուրց սատակեալ լինէր չար գազանն այն. և զամենայն աշխարհն տայր ի սուլտանն Խլիճ-Ասլանն, տայր և զՊաղտոյնն զկոմսն ի ձեռս նորա՝ զկոմսն Ուռհայոյ, վասն զի նա ունէր զՊաղտոյնն իւր ծառայ: Եւ արար ժողով Խլիճ-Ասլան սուլտանն արեմտից և գնացեալ էառ զՄօսլ և զՃղիրա և զամենայն աշխարհն նորա:

Յայսմ ամի յառաջ քան զայս գայր Խլիճ-Ասլանն բազում զօրօք ի վերայ քաղաքին Ուռհայոյ և կացեալ զաւուրս ինչ ի վերայ բազում պատերազմաւ՝ և ոչինչ կարաց առնել և յարուցեալ գնաց էառ զքաղաքն, որ կոչի Խառան, և արար զամենայն աշխարհն ընդ ձեռամբ իւրով և դարձաւ յաշխարհն իւր:

Իսկ ի թուականութեանն Հայոց ի յամի ՇԾԶ եղև սաստիկ պատերազմ յաշխարհին Տաճկաց ի դաւառին Մօսլայ. Խլիճ-Ասլան և Զօլի ամիրայն բազում զօրօք հարան ընդ միմեանս՝ և եղև սաստիկ արեան հեղումն յերկոցունց կողմանց. և յաղթեաց Զօլի զօրացն սուլտանին, և մնացեալ զօրքն իւր վաստատական գնացին ի քաղաքն Մելտենի: Եւ սպանաւ ի մեծ պատերազմին սուլտանն Խլիճ-Ասլանն, և եղև մահն նորա սուգ մեծ ի վերայ քրիստոնէից, զի էր այր բարի և քաղցր ի վերայ քրիստոնէից յամենայն կողմանց. և մնացեալ իւր չորս որդի տիրանային դաւառաց իւրոց:

Յայսմ ամի զօրաժողով եղեալ ազգն Պարսից երկոտառան հազար և անցեալ ընդ Տօրոս լեառն ի գա-

գին, որ ասի Հարթման: Եւ յորժամ լուաւ իշխանն Հայոց Գող Վասիլն զգալ այլազգեացն, հասանէր զօրօք իւրովք ի վերայ նոցա հինգ հարիւր արամբք. և արարին սաստիկ պատերազմ քաջագունդքն Հայոց և ազատքն գվիմեանս յորդորէին և յօժարաբար քաջանային ընդգէմ Թուրքացն զօրացն. Ասլաուաթ յազատ ազգէ իւր զօրօքն յարձակեալ ի վերայ այլազգեացն, և Պետրոս քեռորդին † Գող Վասիլն իւր ազատօքն արհանայր, և Վասիլ ոմն Տղայ անուն՝ մայրենեօք յազատ ազգէ, և նա իւր զօրօքն բեկանէր զթևսն զօրացն Պարսից, և Տիրան² այր քաջ, որդի ազնուական ի մեծամեծացն Հայոց. և արարին պատերազմ արաւոր քաջագունդն Հայոց և յաղթեցին զօրաց այլազգեացն մեծաւ յաղթութեամբ և արարին սաստիկ կոտորածս զնոսա և կալան զսուլտանն նոցա³ և զայլ բազում իշխանսն Պարսից և ի գերութիւն վարէին զնոսա առաջի իւրեանց⁴: Եւ զարձաւ իշխանն Հայոց Վասիլն մեծաւ յաղթութեամբ և բազում աւարաւ և եկեալ ի քաղաքն իւր Քեսուն՝ և փրկեաց զամենայն գերութիւնն, զոր առին այլազգիքն. և եղև մեծ ուրախութիւն հաւատացելոցն:

Յայսմ ամի ճօսիլինն գնեաց ի Զօլէ գիտման Ուլահայոյ զՊաղտինն երեսուն հազար դահեկանի և երեկ առ իշխանն Հայոց Վասիլն. և արար մեծ ընդունելութիւն նոցա և երես սմա բազում տուրս: Եւ գնաց Պաղտինն և արար ժողովս հեծելոց ի Ռապան ի քաղաք Վասիլն՝ և կամեցաւ պատերազմել ընդ Տանգրի ընդ առն աստուածապաշտի: Եւ արարին Պաղտինն և

1. Գ. Ե. Տպ. քեռին.

2. Գ. Ե. Տպ. Տիրան.

3. Ե. Տպ. Հայոց.

4. Տպ. իւր.

Ճօղինն զայս ինչ գործ անօրէնութեան, զոր ոչ էր հաճելի Աստուծոյ. առաքեցին առ ամիրայն Պարսից ի Ջօլի և բերին¹ իւրեանց յօղնութիւն հինգ հազար ձիաւորով և յարուցին սաստիկ պատերազմ ընդ Տանգրի կոմսին Անտիոքայ վասն գաւառաց իւրեանց, զոր առեալ էր Տանգրի, յորժամ էին ի գերութիւն, և ոչ տայր ի նոսա, և կամէր գնոսա Տանգրի իւր ի ճորտութիւն ածել, և նոքա ոչ հաւանէին նմա: Եւ եղև ժողով Վաւլին² առ նոսա արս ութ հարիւր, և այլ զօրք Պաճինիաց ի Հաւոմոց թագաւորէն զօրացն, որք էին ի Մոսի քաղաք. և եղև ժողով բազում: Եւ յայնժամ զայր զինուորն Քրիստոսի Տանգրի հազար ձիաւորով և այլ հետեակ զօրք ընդ նմա. և ի սահմանսն Թլպաշարայ եղև սաստիկ պատերազմ Պաղատյին և Տանգրէի, և մարտեան ընդ միմեանս ահազին և զարմանալի: Իսկ զօրքն Պարսից արարին սաստիկ կոտորածս զհետեակ զօրսն Փռանգաց³ ի Տանգրէի գնդէն. իսկ ի բազմանալ պատերազմին յաղթեաց Տանգրի զօրացն Պաղատնին և արարին փախստական գնոսա: Եւ յայնժամ դարձաւ մեծաւ սրամատութեամբ ի վերայ Ջօլէ և սուր ի գործ արկեալ՝ վարէր գնոսա սաստիկ կոտորածով. և մեռաւ յաւուր յայնմիկ ի դասուց քրիստոնէից ողիւր իբրև երկու հազար. և դարձաւ Տանգրի մեծաւ յաղթութեամբ և գնաց յԱնտիոք ի քաղաքն իւր: Եւ Պաղատինն լինէր փախստական և անկանէր ի բերդն, որ ասի Արեւնդան. և Ճօղինն մտանէր ի Թլպաշար ի բերդն իւր և զերծաւ:

Եւ յորժամ լուան զայս ի քաղաքն Ուռհա, առ

1 Գ. Ե. Տղ. բերին գնա.

3 Գ. Ե. Տղ. (չիք).

2 Գ. Ե. Վասիլն.

հասարակ ի սուգ և ի տրտմութիւն մտին վասն Պաղտնին, վասն զի մեռեալ գիտացին զնա. և արարին ժողով յեկեղեցին ի սուրբն Յովհաննէս և առ պապիոսն Փռանգաց վասն միաբանութեան, զի երկնչէին, թէ դարձեալ անկանի քաղաքն ի Տանգրի և նա տայ զմեզ ի ձեռն Ռաջարդին. զի նա յորժամ ունէր զքաղաքն Ուռհա, բազմաց աւեր արար: Իսկ յորժամ եկին ի մի վայր քաղաքացիքն Ահոկոյ ¹ բանս խօսեցան ընդ պապիոսն և ասացին. « Զեր մարդ և մեր թող պահեն զկլայն քաղաքին, մինչև մեզ տէր յայտնի »²: Եւ զկնի միոյ աւուրն գայր Ճօղլինն և Պաղտին և մտանէին ի քաղաքն Ուռհա. և արարին վասն այն խօսիցն քրննութիւնս և համարեցան զայն բան արատ և թիւրեցին զխօսքն ի չար խորհուրդս և բազմաց շատ ³ աւերածին և զայլոց զանմեղաց զաչսն ի լուսոյ խաւարեցուցին: Եւ յաւուրն յայնմիկ արարին չարաչար խրատ քրիստոնէկց, վասն զի ազգն Փռանգաց դիւրաւ լսէին ամենայն չար մասնութեանն և յօժարութեամբ հեղումն արեան առնէին անմեղ և արդար արանց. և այնչափ յանդգնեցան՝ մինչև զարքեպիսկոպոսին Հայոց զՅէր Ստեփաննոսին զաչսն հանէին ⁴, զոր գիտացեալ քաղաքացեացն զանմեղութիւն նորա՝ գնեցին զնա հազար դահեկանս:

Յայսմ ամի եղև դառնաշունչ և գազան ձմերոց. և ի բարկութենէ օգոյն՝ հատան բազում վայրի անասունք, և թռչնոց ⁵ կորուսաւ եղեն ընդ ամենայն երկիր: Եւ երեկ ի յաշխարհն Պարսից սեաւ ձիւն և

1. Տպ. Ուռհայոյ.

2. Գ. Ե. Տպ. տէր յայտնէ.

3. Տպ. բազմաշատ.

4. Ե. Տպ. հանել լանային.

5. Ե. Տպ. թռչունք.

եղև այն ահաւոր նշան ի վերայ ազգին Պարսից՝ Կորոզ կարացին իմաստունքն Պարսից գիտենալ։

Յայսմ ամի շարժեցաւ սաստիկ պատերազմ ի յԱրաբիա՝ որ ասի Բասրայ 1, որ է ասուն Յորայ. ժողովեցան ազգն Արապկաց և Թուրքաց և արարին ահագին պատերազմ ընդ միմեանս. յայնժամ զօրքն Արապկաց արևաբար և սաստկապէս 2 մարտեան ընդդէմ զօրացն Պարսից և մեծաւ յաղթութեամբ հարին զնոսա և կոտորելով արարին զնոսա փախստական։ Դարձեալ արարին ժողով զօրաց զօրագլուխն Թուրքաց և գային ի վերայ արապիկ զօրացն՝ և քաջաջան 3 պատերազմաւ արարին զնոսա փախստականս. և ալք յետուն հաղար ի զօրացն Արապկաց եկին ի գաւառն Հալպայ քաղաքին և կամեցան լինել ընդ ձեռամբ Տանգրէի Անտիոքայ կոմսին. և կացեալ զաւուրս ինչ՝ դարձան յաշխարհն իւրեանց։

Իսկ ի Թուրանիանութեանն Հայոց յամի ՇԾԸ զօրաժողով արար կոմսն Ուռհայոյ Պաղտինն և ճօղին կոմսն Թլպաշարայ՝ և գնացին ի վերայ քաղաքին Խառնայ՝ վասն զի զարտօրայսն նոցա կերկցեն։ Եւ էր ընդ նոսա ազատ ոմն հայեցի 4 ի զօրաց Վառլին՝ որդի Տաճատայ իշխանին Տարօնոյ. որ անուանէր Ապլասաթ և էր այր քաջ և պատերազմող ընտիր. սա ի Վառլէն խռովութեան աղադաւ եկեալ էր ի յՈւռհա. և յորժամ հասան ի գուռն քաղաքին Խառնայ՝ յայնժամ Ուռհայեցիքն սկսան աբախ առնել զարտօրայսն. և զօրքն Թուրքաց յանկարծակի հասանէին ի վերայ նոցա հաղար և հինդ հարիւր ձիաւորով և սպա-

1. Գ. Բօրայ.

2. Գ. Ե. Տ. Գ. քաջապէս.

3. Տ. Գ. քաջացան.

4. Գ. ի Հայոց.

նանէին ի յՈւռհայեցւոցն մարդ հարիւր և յիսուն, և զօրքն Փռանգաց սակաւ էր և կամէր վախշել ի յՈւռհայ: Յայնժամ Ապրասաթն որպէս զառիւծ դոչեաց և ձայն տուեալ զօրաց իւրոց՝ և նորօք բեկանէր զճակատ զօրացն այլազգեաց. և ապա դարձաւ Փռանգն ի վերայ և յետս պահեցին զգօրսն Թուրքաց. և դարձաւ Փռանգն ի յՈւռհայ, և Թուրքն պատերազմաւ զհետ երթայր, և անվնաս մտան ի քաղաքն յՈւռհայ: Եւ Ապրասաթն ոչ հաճեալ ի գործ Փռանգին՝ և դարձաւ առ Վասիլն. և էր խոցեալ ի բազուկն, բայց անվնաս մնաց ի մահուանէ, վասն զի երկաթն էաւ զգարին:

Յայոմ ամի առին զժովահայեաց քաղաքն, որ անուանեալ կոչի Տրապօլիս, կացեալ՝ ի խտար զամս տառն և մին, նեղեալ ի ոսստիկ պատերազմացն և յարգելահան ժամանակացն, վասն զի թագաւորն Երուսաղէմի Պաղտինն և Բերդանն՝ ազգականն մեծ կոմսին Ջնճլին՝ ունէին զնոսա ի մեծ նեղութիւն. յայնժամ կոչեն Տրապօլացիքն զՏանգրի զկոմսն Անտիօքայ և տան զՏրապօլիս ի ձեռս նորա: Եւ յայնժամ թագաւորն Երուսաղէմի և Բերդանն յարուցին պատերազմ ի վերայ Տանգրէի, վասն զի զքաղաքն նորա ունէին ի խտարի: Յայնժամ պատրիարգն և եպիսկոպոսունքն իւրեանց մտան ի մէջ նոցա և արարին խաղաղութիւն երկուց կողմանցն, և դարձաւ Տանգրի յԱնտիօք: Իսկ թագաւորն Երուսաղէմի արար ժողովս ի վերայ Տրապօլոսոյ զամենայն զժովեցի զգօրսն, և պատեալ զքաղաքն, զժով և զցամաքն, և արարին ի վերայ նորա ահազին պատերազմ, և սրով վառեցաւ քաղաքն

և առհասարակ գումենայն քաղաքն կոտորեաց սրով, և լցաւ քաղաքն արեամբ. և առին զօրքն Փռանգաց անթիւ գանձս ոսկւոյ և արծաթոյ և անհամար ծառայս տանէին ի յաշխարհն Փռանգաց:

Իսկ ի գալ հասանել թուականութեանն Հայոց ի յամս ՇԾԹ կոմսն Ուռհայոյ կամեցաւ երկրորդ պատերազմ յարուցանել ի վերայ Տանգրէի: Յայնժամ Պաղտինն և Ճօսլինն առ յանդգնութեան սրտից իւրեանց խորհեցան խորհուրդ, զոր ոչ վայել էր հաւատացելոց. առաքեցին ի Մօսլ քաղաք և կոչեցին իւրեանց յօգնութիւն զասպատաւարն Պարսից, որ կոչի Մամտուա, այր գազան և հզօր պատերազմող. և նորա լուեալ զայս և յօժարութեամբ յանձին կալեալ և արարեալ ժողով առ ինքն գամենայն սուսն Թուրքաց և անագին բազմութեամբ գայր հասանէր ի սահմանս քաղաքին Խառնայ. և արձակեաց կոչեաց զկոմսն Ուռհայոյ, զի եկեսցէ առ նա. և նորա զարհուրեալ ոչ իշխեաց գնալ առ այլազդին. յայնժամ զիտացեալ Մամտուան, եթէ խաբեալ եղև ի նմանէ, դարձաւ ի վերայ Ուռհայոյ ի պատերազմ: Եւ ատեսալ զայս Պաղտունին և հանէր զՃօսլինն ի ինդիր զօրացն և առաքէր առ թագաւորն Երուսողէմի, զի հասանիցէ յօգնութիւն քաղաքին Ուռհայոյ. և նա կայր բանակեալ ամենայն զօրօքն Փռանգաց ի վերայ քաղաքին, որ ասի Պէրութ, ի վերայ Ովկիանոս ծովուն: Իսկ ի վերայ այսր ամենայնի գայր հասանէր ամիրայն Մամտուան զօրօք անհամար բազմութեամբ և ելից զլայնատարած դաշտն Ուռհայոյ, պատեաց առհասարակ զամենայն քաղաքն և ծածկեաց զլերինս և զբլուրս: Եւ ժողովեցան առ նա ամենայն արևելք, իրախեալ

ամենայն՝ զաւառն, եղև յանմարդ, և սաստիկ պատե-
րազմաւ անաբեկեաց զամենայն քաղաքն: Եւ զաւուրս
հարիւր կայր Ուռհա ի մեծ նեղութիւն, և տարա-
կուսեալ լինէին յամենայն կողմանց, ձանձրացեալ յան-
դադար պատերազմացն: Եւ սկսան ի հացէ քաղցնուլ
և վտանգիլ, վատն զի մուտ և ելն արգելեալ էր ի բազ-
մութենէ զօրացն, զի զորս ըմբռնէին՝ սպանանէին. և
լցաւ վայրքն ի դիականցն, զորս կոտորեալ էին շուրջ
զքաղաքաւն. և այրեաց առհասարակ զամենայն գա-
ւառն, որ ոչ մնաց տեղի շէն և ոչ մի. զայս արար
հրամանաւ Սուլիման² արևելից ամիրային. և կոտո-
րեաց առհասարակ զամենայն դրախտնին քաղաքին,
որ կայր արտաքոյ, և հիմն ի վեր արար զամենայն վա-
նորայսն, որք էին ի լերինս³, և այսպիսի օրինակաւս կայր
Ուռհա ի մեծ նեղութեան: Եւ զկնի այսր ամենայնի
առաւ Պէրութ ի Տաճկաց օգնութեամբն Ատտուժոյ.
և առհասարակ զամենայն քաղաքն սրով կոտորեցին և
լցան զօրքն Փռանգաց բազմութեամբ աւարաւ: Եւ
Ճօսլինն էր ի յառնուլն քաղաքին Պէրութայ, և արար
Ճօսլինն անաւոր քաջութիւնս:

Եւ զկնի այսր ամենայնի շարժէր զամենայն զօրսն
և գայր յօգնութիւն քաղաքին Ուռհայոյ. գայր և թա-
գաւորն Երուսաղէմի և Բերդանն կամսն Տրապօլսայ,
գային ամենայն զօրքն ի յԱնտիոք քաղաք առ Տանգրի
և մեծաւ աղաչանօք⁴ հաւանեցուցանէին զնա հաստ-
նել յօգնութիւն քաղաքին Ուռհայոյ: Եւ խաղացեալ
ամենայն զօրօքն Փռանգաց եկին առ իշխանն Հայոց
առ Վասիլն, և նա վառեաց զամենայն զօրս իւր և

1. Ե. Տ. Գ. ամիրայն.

2. Գ. Ե. Տ. Սուլիմանայ.

3. Բ. Գ. Ե. Տ. Գ. ի լերինն.

4. Տ. Գ. հառաչանօք.

հասանէր ի Սամուսատ. գայր և զկնի նոցա իշխանն Հայոց Ապղարիւպն զօրօք իւրովք՝ որ նստէր ի քաղաքն, որ անուանեալ կոչի Պիր. և յայնժամ բազմութեամբ զօրօք իւրեանց անցին ի սահմանս քաղաքին Ուռհայոյ: Եւ լուեալ զայս ասպասաւարն Թուրքաց Մամտուան, շարժեալ զբանակն իւր և իջանէր ի քաղաքն իւր ի Խառան. և հասան զօրքն Փռանգաց ի դուռն քաղաքին Ուռհայոյ և բանակս հարկանէին անդ: Եւ ի լուսանալ միւս այլ աւուրն կազմեցան միաբան ի գործ պատերազմին, և հանեալ բարձրացուցին զՎարագայ սուրբ Նշանն ի վերայ գեղարդեան և սանէին առաջի զօրացն. և Թուրքն գնայր հասանէր յայնկոյս քաղաքին Խառնայ, վասն զի նենգաւորութեամբն իւրեանց տարցեն յօտար երկիր. և կացուցանէին ի Խառան բազում զօրս քմին. իսկ զօրագլուխքն Փռանգաց իմացան զկեղծաւորութիւն զօրացն Թուրքաց, դարձան բանակեցան ի վերայ ամուր բերդին՝ որ կոչի Շէնաւի, ի Տաճկաց սահմանին, և արարին ի վերայ նորա սաստիկ պատերազմ: Եւ յայնժամ լսէ Տանգրի շար համբաւ վասն իւր ի յայլ զօրագլխացն, առեալ զզօրս իւր և հասանէր ի Սամուսատ և իջեալ յեզր Եփրատայ. և դարձաւ ամենայն զօրքն Փռանգաց զհետ նորա: Յայնժամ լուեալ քաղաքացիքն և գաւառացիքն, որ ի քաղաքն Ուռհայ, ելին առհասարակ զհետ զօրացն Փռանգաց՝ մայր որդւովք իւրովք:

Իսկ երկու Փռանգ գործեցին գործ անօրէնութեան. գնացին առ Մամտուան և ուրացան զքրիստոսական հաւատն և ասացին Մամտուալին՝ եթէ ամենայն բանակն Փռանգաց իախստական կան և երթան: Եւ լուեալ զայս Մամտուան՝ դարձաւ զհետ զօ-

լացն՝ Փռանգաց՝ և ի քաղաքին Ուռհայոյ գլխանէն մինչև ի յԵփրատ գետն՝ ելից արեամբ զերկիրն, զքաղաքացիքն և զգաւառացիքն. և հասաւ Մամտուտն յեզր Եփրատայ՝ արար անթիւ կոտորածս զգաւառացիքն և տունորդօք էառ զնոսա: Իսկ Փռանգն առհաւասար անցեալ էին յայնկոյս գետոյն. և Թուրքն զհաւատացեալս սրախողխող արարեալ՝ զի անդէն՝ 1 քանակեալ կային որպէս զհօտս ոչխարաց, զաստուածահաստ բարկութիւնն էած ի վերայ նոցա, որ և Եփրատ իսկ ի յարիւն դարձաւ. և շատ այն էին, որ խեղդեցան ի ջուրն. մտանէին լեղորդքն և ջանային անցուցանել և ոչ կարէին. երթային ի նաւք և սուաւել մտանէին ի նաւսն. և հինգ-վեց նաւ ընկղմեցաւ լի մարդօք, զի ամենայն ոք ջանայր մտանել: Եւ յայսմ աւուր ւաւերեալ՝ 2 եղև ամենայն քաւառն Ուռհայոյ և եղև յանմարդ. այս էր, որ դրեցին առաջին իմաստունքն, եթէ «Վայ տանն Աբգարո» . իսկ զօրքն Փռանգաց, որ էին յայնկոյս գետոյն Եփրատայ, տեղանէին զայս ամենոյն անցս քրիստոնէիցն և ոչինչ կարէին օգնել և ըսյին գառնապէս. յայնժամ դարձաւ Մամտուտն մեծաւ յաղթութեամբ և քնաց ի Խառան, և անտի յառաջեաց ի յաշխարհն իւր գերութեամբ և անթիւ աւարաւ:

Իսկ Սուլիման մեծ ամիրայն արևելից կալեալ զՊարակ ամիրայն՝ կապեաց քնա երկաթի կապանօք և սարեալ եղ ի քնդան յԱյգեաց բերդն Տարօնոյ: Իսկ զօրքն Փռանգաց գնացին ամօթալից յիւրաքանչիւր տեղքան՝ 3, վասն զի փոխանակ իրկութեան՝ անցուամ

1. Բ. անտէր.

2. Բ. Գ. Ե. աւարեալ.

3. Բ. Գ. Ե. Տ. գաւառն.

արարին հաւատացելոյն. իսկ քաջ զօրականն ¹ Քրիստոսի Տանգրի արարեալ ժողովս և գնաց ի յաշխարհս Հալպայ քաղաքին՝ և իջեալ ի վերայ քաղաքաբերդին, որ ասի Քերեպ, և զբազում աւուրս կացեալ ի վերայ նորա՝ և սաստիկ պատերազմաւ էառ զնա և ոչինչ վնասեաց մարդոյ:

Յայսմ ամի զօրաժողով արարին զօրքն Քուրքաց և մտին ի յաշխարհս Անաւարդա և արարին աւար զամենայն երկիրն և զՄարպա, իսկ մեծ իշխանն Հայոց Քորսս՝ որդի Աոսամնդեայ՝ որդի Ռուբենայ ակն ածեալ ի բազմութենէ զօրացն Պարսից՝ ոչ համարձակեցաւ ելանել ի պատերազմ. և դարձաւ զօրքն Քուրքացն անթիւ գերութեամբ և աւարաւ զնաց յաշխարհս իւր:

Եւ յայսմ ամի բազում աւեր եղև յայնմ գաւառին. և դարձեալ յայսմ ամի եղև ահաւոր և ոտուկալի նշան յաշխարհս Հայոց ի Վասպուրական գաւառին ի յաւուրս ձմեռայնոյ ժամանակին, զի եղև յաւուր միում ի միին գիշերին ² կտրեալ եղև հուր ի վերնական հաստատութենէ երկնից և ի բարձրութենէ անտի ցոլացեալ եղև և հարեալ զարկանէր զծովն Վասպուրականայ. և սաստկապէս գոչեաց ծովն և ցոլացեալ հարկանէր զցամաքն, և դողաց ծովն և ցամաքն ահաւոր դրդմամբ ³. և փոխեաց ծովն զգոյն իւր ի՞ գոյն արեան. և հուրն այն պատառեաց զհաստատութիւնն անդնդոց. իսկ ի յառաւօտուն տեսանէին տատակեալ զբազմութիւն ձկանց ծովուն, և կային կուտեալ ձկունքն առ եզերը ծովուն որպէս զփայ-

1. Ռ. Գ. Ե. Տպ. զինուորն.

չերին.

2. Ռ. Գ. Ե. Տպ. ի մթան գի.

3. Գ. Ե. Տպ. դողմամբ.

տակոյտս մայրեաց, և հոտեալ եղեն վայրքն ի սաստիկ բազմութենէն. և տեսանէին զցամաքային վայրքն, զի պատառեալ հերձ ի հերձ ի բազում տեղիս ահաւոր խորութեամբ, և ամենայն լսողքն զարմանային:

Գարձեալ եղև ի Թուականութեանն Հայոց յամի ՇԿ գայր խաղայր Մամտուտն բազմութեամբ զօրօքն Թուրքաց՝ և հասանէր ի վերայ ամուր բերդին, որ կոչէր Թլկուրան, և արար պատերազմ ի վերայ նորա. և բերդացիքն ետուն առ վտանգին զբերդն ի ձեռս Մամտուտին. և կային ի բերդն քառասուն Փռանգ. առեալ զնոսա և կոտորեաց սրով, առեալ և զԳօտէթիւն՝ և գայր իջանէր ի Շէնաւ առ ամիրայն Արապկաց, որ ասէին Մնի, և յարուցեալ իջանէր ի գաւառն Ուռհայոյ ի բերդն, որ կոչի Զուլման. և ժողովեցան առ նա ժողովք բազումք: Յայնժամ գայր առ նա մեծ ամիրայն բազում զօրօք, որ ասի Ահմատիւ, որ էր մեծ ամիրայ, Սուլման արևելից ամիրայն, գայր և որդին Բուրսուխին՝ և հասանէին միաբան ի վերայ Ուռհայոյ. և կացեալ զսակաւ առուրս՝ զնացին ի Սրուճ քաղաք. և անցանէին ընդ գետն Եփրատ և գային միաբան ի վերայ ամուր բերդին Թլպաշարայ. և լինէր յայնժամ ի բերդն կոմսն Փռանգաց Ճօսլինն, որ էր այր քաջ և հզօր պատերազմող. իսկ բազմութիւն զօրացն Թուրքաց բազում գունդս՝ պատերազմաց արկանէին ի վերայ բերդին, և ոչինչ կարացին առնել: Յայնժամ ամիրայն Պարսից Ահմատիւն լուեալ էր յառաջագոյն զքաջութիւն Ճօսլին, արար սէր միաբանութեան ընդ նմա՝ և եղեն եղբարք միմեանց: Եւ յարուցեալ Մամտուտան ամենայն զօրօքն Պարսից զնայր ի վերայ Ան-

տիւրջայ և իջանէր ի տեղին, որ կոչի Շիգար, իսկ Տանգրի արարեալ ժողով զամենայն ազգն Փռանգաց, քայր և առ նա թագաւորն Երուսաղէմի Պաղտինն և Բերդրան կոմսն Տրապօլսայ, Պաղտոյին կոմսն Ոււհայոյ, և ի Շիգարն իջան երկոքեան բանտին հանդէպ ժամեանց, և ոչ արարին պատերազմ, դարձաւ Մամտուան և գաղտագնաց լինէր յաշխարհն իւր, և զօրքն Փռանգաց գնացին խաղաղութեամբ յաշխարհն՝ իւրեանց:

Յայսմ ժամանակիս սատակեալ լինէր Սուլիման ամիրայն արևելից՝ ի ճանապարհին յանկարծամահ եղեալ արժանաւոր սատակմամբ ի Տեառնէ, վասն զի արար բազում աւերս և կոտորածս ի գաւառս Ոււհայոյ:

Յայսմ ամի եղև վրէժխնդրութիւն յԱստուծոյ անմեղ արեան Գագկայ Շահնշահի՝ որդւոյ Աշոտոյ Բագրատունւոյ, ի ձեռն առն հզօրի մեծ իշխանին Հայոց Քորոսի՝ որդւոյ Աոստանդի՝ որդւոյ Ռուբենայ: Արդ ի յաւուրս Քորոսի էին սպանողքն Գագկայ արքային Հայոց ի բերդն, որ անուանեալ կոչի Կնդուօսկաւիս, ահաւոր ամրութեամբ բարձրացեալ՝ անպարտելի յամենայն կողմանց, և որդիքն Մանգալէի դեռ ևս կենդանի էին երեք եղբարքն, և մին ի նոցանէ սւնէր ընդ Քորոս մլաքանութիւն վասն խնամութեան, և յազագս այսորիկ խոտացեալ էին տալ զբերդն ի Քորոս, վասն զի սահմանակից էր գաւառին նորա մերձ ի յերկիրն, որ կոչի Չինջուր, լեռնահայեաց Գամրաց աշխարհին: Յայսմ ամի յարուցեալ իշխանն Հայոց և սակաւ ինչ զօրօք դնաց առ նոսա սիրոյ աղապաւ, և իջեալ սու

տահմանան՝ յայն՝ յղեաց առ նոսա և ծանուցունէր նոցա զգալն իւր. յայնժամ մի ոմն ի սպանողացն առեալ ընծայս և գայր առ Քորսան 2. և նա մեծարեաց զնա. և նա հանեալ դանակ մի ծանրագլն և հանդերձ մի՝ դնէր առաջի Քորոսի. հերան և որբին. յայնժամ առէր ցնա Քորոս՝ եթէ « Առ իս խոստումն կայ ձեր վասն բերդին, տուք յիս, և զամենայն դաւառս իմ առէք ձեզ տեղի, զոր և կումիք »: Եւ նորա ստեալ զառաջասացեալսն և առէր ցիշխանն Հայոց, եթէ « Ոչ կարեմք տալ զբերդն, վասն զի մեր հայրենիք է և ազգի տեղիք »: Եւ իբրև դիտաց Քորոս, եթէ խաբեցաւ ի նոցանէ, տայր զբերեալ նուէրսն յինքն և որտմտեալ առէր. « Արի և զնա ի տուն քս, և յայսմ հետէ պատրաստ եղերուք յինէն »: Եւ յարուցեալ աստուածասպանին՝ դարձաւ ի տուն իւր. դարձաւ և Քորոս դիմօք ի տուն առաջի աչաց նորա: Եւ իբրև զնաց սպանողն և եղև աներևոյթ, դարձաւ Քորոսն զօրօքն և ի գիշերին հասանէր ի վերայ բերդին՝ և դարանալաւ առնէր զհետեակ զօրոն և ձիաւորովն հեռանայր յադարակսն՝ կամեցաւ ասպատակ առնել զերկիրն: Իսկ ի լուսանալ առաւօտուն ելանէին ի փասէ 5 բերդացիքն և հանդիպեցան ի վերայ քմնին, և յորժամ տեսին՝ եղեն փախտակոն: Եւ յարուցեալ զօրացն Քորոսի՝ ընթանային ընդ զառ ի վեր բերդին. և յորժամ տեսին բերդացիքն, փակեցաւ դուռն բերդին, և նոքա արտաքոյ կալան զդուռն և սկսան պատերազմել, և կրակ հարկանէին ընդ ցուեաց բերդին, և նա յոյժ բորբոքեցաւ: Եւ յորժամ տեսին բնակիչքն՝

1. Գ. Ե. Տ Գ. ի սահմանն

2. Բ. առ թագաւորն.

3. Բ. Գ. ի փայտէ. Տ Գ. ի բերդէ.

բացեալ յայլ կողմանէ դուռն և ելեալ լիախեան, և զօրքն Քորոսի առին զբերդն և կալան զփախստականսն և հասեալ պատմեցին Քորոսի, և նա յոյժ հիանայր և գայր մեծաւ ուրախութեամբ ի բերդն ի Վոնդուօսկաւիս: Եւ յորժամ մտաւ ի բերդն, սկսաւ քննութիւն առնել քանձատան նոցա, վասն զի ամենայն գաւառին ոսկի և արծաթ անդ ի պահեստի էր ժողովեալ, և ասէր Քորոս ցՄանդալէի սրդիքն, եթէ « Բերէք առ իս զԳաղկայ թուրն և զհանդերձն Հայոց թագաւորին »: Եւ նոքա բերին, և տեսեալ Քորոսի ելաց դառնապէս, լային և ամենայն զօրքն: Եւ յայնժամ հրամայեաց Քորոս ցուցանել զգանձսն իւրեանց, և նոքա պնդեալ ոչ գային ի խոտ, և սկսան ի խոշտանգանս արկանել զնոտա, յայնժամ միւս եղբայրն աղաչէր զզօրականսն, զի տարցեն զնա ի քարահաուրն, զի ջուր հեղցէ, և յորժամ տարան, ձգէր զինքն ի բարձրութենէ քարին ի վայր և անկեալ սատակեցաւ չարաչար, իսկ միւս եղբայրն սկսաւ վտանգ արկանել Քորոսի, և նա լրբենի երեսօք ասէր ցՔորոս, եթէ « Գու Հայ մարդ ես, և մեք Հուռոմի իշխանք, զի՞նչ կամիս պատասխանի տալ Հուռոմսց թագաւորին, որ դատես զՀուռոմ մարդ »: Յայնժամ սրտմտեալ Քորոս, և գոյն երեսացն այլադունեցաւ, և առեալ ի ձեռին իւրում բիր մի կռանի և գազանաբար յարձակեցաւ ի վերայ նորա և ասէր, եթէ « Ո՞վ էիք դուք որ զայր հզօր և զօժեալ թագաւոր Հայոց սպանանէիք և կամ զի՞նչ պատասխանի ետուք ազգին Հայոց » և լալախառն սկսաւ չարաչար հարկանել զնա՝ մինչև սատակեցաւ դառնահառաչ՝ մահուամբ: Եւ յայնժամ

գոհանայր զԱստուծոյ որ էառ զվրէժ արեանն Գազկայ Հայոց արքային՝ վասն զի հայր հօրն նորա Ռուբէն ի զօրացն ¹ Գազկայ էր. և միաբարձ արարեալ զամենայն տունս նոցա՝ բազում գանձս և զխալս և խաչս յոյժ մեծամեծս արծաթիս և պատկեր ոսկեձոյլ և արծաթ առեալ գնաց ի Վահկայն. և զմիւս եղբայրն զինի տանէր և դնէր ի զօրացն պահապանս բերդին: *

Ի Թուականութեանն Հայոց ՇԿԱ դարձեալ ժողով արար չար և արեանարբու գաղանն Մամտուան և գայր խաղայր ի վերայ քաղաքին Ուռհայոյ. և էր յայնմ ժամու անհոգացեալ քաղաքն ինմանէ. և նա յանկարծակի հասանէր ի վերայ քաղաքին զինի Զատկին՝ յաւուր մեռելոցի. և էր Սահմի ամսոյ մուտ. և գայր իջանէր ի Կուպինն և յարուցեալ ամենայն բազմութեամբն իջանէր ի դուռն քաղաքին Ուռհայոյ և կացեալ զուուրս ութ՝ փոխեցաւ ի Սասնոյ սարն ² և անտի գայր իջանէր ի Սուրբ Վկայքն մօտ ի պարիսպն:

Յայնժամ յաղթող զօրականն Քրիստոսի կոմսն Քօսլինն առեալ հարիւր ձիասոր և հարիւր հեռակի և գայր մասանէր ի Սրուճ քաղաք. յայնժամ զօրքն Թուրքաց հազար և հինգ հարիւր ձիաւոր արշաւեցին ի Սրուճ յԵղիայլն շաբաթ օրն: Եւ յարուցեալ Քօսլինն անկանէր ի վերայ Թուրքին և սպանանէր ի նոցանէ ³ արս հարիւր և յիսուսն. և կալաւ հինգ արս գլխաւորս և էառ զամենայն զժանրոցո նոցա. և մնացեալքն փախըստական գնացին առ Մամտուտն ի քաղաքն Ուռհա: Եւ լուեալ Մամտուտն զայս ամենայն՝ զօրքն գնաց

1. Գ. Ե. Տպ. ի գաւակացն.

* (վերջ Գ. ձեռագրի).

2. Բ. Ե. Տպ. Սասնցւոյն սայրն.

3. Տպ. զնոսս.

ի վերայ ճօշիւնին. ի Սրուճ քաղաք. և նոյն ժամայն ճօշիւնն գաղտագնաց լեալ գայք յՈւռհա և ի քաղաքն մտանէր: Եւ կացեալ Մամտուտն ի Սրուճ գաւուրս եւթն, դարձաւ ի վերայ Ուռհայոյ. և արք սմանք նենգաւորք գնացին ընդգէմ նորա և ի ճանապարհին առենցնա. « Արա՛ մեզ ողորմութիւն, և տացուք այսօր զՈւռհա ի ձեռս քո »: Եւ նա բազում ուրախութեամբ արար զամենայն կամս նոցա, զի նեղեալ էին ի բազմութենէ սովոյն, և առ վտանգին ոչ գիտացին զի՛նչ գործեցին. և բերեալ զՄամտուտն ի գիշերի՝ և արք հինգ տան զբազմամբոխ քաղաքն զՈւռհա ի ձեռս Թուրքին. ետուն բուրգ մի ի նոսա, որ բարձր էր քան զամենայն քաղաքն ի յարևելից կուսէ քաղաքին, և արս հարիւր հանեալ կացուցին ի վերայ նորա. և առին զերկու բուրգն այլ՝ և բազմացան: Իսկ Աստուած, որ ոչ կամի զկորուստ հաւատացելոցն, յառաջագոյն էր բերեալ զկոմսն Փռանգաց զճօշիւնն յօգնականութիւն օրհնեալ քաղաքին Ուռհայոյ. և լուեալ զայս քաջ զօրականն Աստուծոյ ճօշիւնն՝ առեալ զկոմսն Ուռհայոյ զՊաղտինն և զայլ զօրսն Փռանգաց հասանէր ի պարիսպն՝ ի պատերազմ ընդ թուրք զօրացն. և այսպէս քաջապէս մարտ եղեալ արիաբար ի վերայ բրգանն, մինչև ի սաստկութենէ պատերազմին զամենայն բազմութիւն զօրացն Թուրքաց ի վայր հեղոյր ի պարսպէն, և տուողքն և առողքն ի միասին սատակեցան. և յաւուր յայնմիկ թափեալ եղև քաղաքն Ուռհա ի Թուրքաց քաջութեամբ ճօշիւնն և այլ ամենայն զօրացն քաղաքացեացն: Յայնժամ կոմսն ճօշիւնն առ բարկութեան սրտի իւրոյ և ի ձեռն չարախօս լի-

1. Բ. ի պարիսպն (չիք).

զուաց ըստում արիւն եհեղ անմեղ ի քաղաքացեացն՝ սպանմամբ և այրմամբ հրոյ. և խրատս ցաւագինս, զոր ոչ էր հանելի Աստուծոյ: Եւ յայնժամ Մամառւտն յարուցեալ գնաց էտու զԹրմօզն և ամօթալից երեսօք գնաց ի Խորասան մեծաւ տնարգանօք:

Յայսմ ամի զօրաժողով արար Յանգրի կոմսն Անտիոքու և գնայր ի վերայ Վասիլ՝ Հայոց իշխանին և յարուցանէր պատերազմ ի վերայ Ռայնայ. և սաստիկ պատերազմաւ էառ զքաղաքն Ռայնայ ի Վասիլն. և գնաց զօրօք ի վերայ Գեանոյ և իջաւ ի գլուխ դաշտին ներքև ահինն ի Թիլն: Եւ յայնժամ զօրաժողով արար Վասիլն արս հինգ հազար. և կացեալ զաւուրս ինչ՝ ոչ արարին պատերազմ, այլ հաստատեցին ընդ միմեանս սէր. և տայր դարձեալ զՌապան ի Վասիլն, և տայր Վասիլն զգաւառն Հարսնմարոյ և զԹորէշ 1 և զՈւրեմն ի Յանգրի, վասն զի Վասիլն ի Փռանգաց էր առեալ զգաւառս Ջույսս զՀարսն-Մսուր և զՓերսին ծածքն և զՌազտիպ, զՀարթան և զԹորէշ և զՈւրեմն, և դարձոյց ի յազգն Փռանգաց. և գնաց Յանգրի խաղաղութեամբ ի քաղաքն իւր յԱնտիոք:

Յայսմ ամի՝ յԱրեգի ամսոյ քսան և չորս՝ մեռանէր մեծ իշխանն Հայոց, որ կոչեցաւ Գող Վասիլ, և եղև սուգ սառտիկ ամենայն տանն Հայոց, վասն զի առ նա էին ժողովեալ մնացեալ զօրքն Հայոց և ամենայն ազգն Բագրատունեացն և Պալհաւունեացն և որդիք թագաւորացն Հայոց, և ամենայն ազգն Պալհաւունեացն հանդերձ աղատագունգ զօրօքն Հայոց առ նա կային հանդուցեալ մեծաւ փառաւորութեամբ. և

աթող հայրապետութեանն Հայոց¹ առ նա եղաւ Վասն զի տիրեալ էր բազում գաւառաց իւրով զօրութեամբ, և ամենայն երամք կրօնաւորաց, եպիսկոպոսաց, հարց և վարդապետաց ուռ սա ժողովեցան և առհասարակ կային ի մեծ ուրախութեան: Մեռաւ իշխանն Հայոց Վասիլն և թաղեցաւ ի Վարմիր վանքն. և էր հոգեբարձու նորա և հայր խոստովանութեան Տէր Բարսեղ կաթողիկոսն Հայոց, և տուաւ հողադրամ հազար դահեկան, պատարագաց հարիւր և յիսուն² հազար դահեկան, աւելի և ոչ պակաս, և մատաղ անթիւ: Եւ տարան Տանգրէի բազում սուրբ ի տանէն Վասիլն, բազում գանձս և դիպակս, ձիս և ջորիս, տարան և զթագն կնոջն Վասիլն կնոջն Տանգրէի, և այլ իշխանացն գաւառացն³ տուաւ բազում ընծայս և աղքատաց բազում ինչս: Եւ սան զիշխանութիւն Վասիլն՝ տղայ Վասիլն, որ էր մայրենեօք յագգէ Վամսարական, սնեալ և զարգացեալ ի տուն Վասիլն՝ որպէս զորդի ի ծոցս հօր իւրոյ, գեղեցկատեսիլ և առիւծադէմ, յաջողակ և սրագլուիս և այրքաջ և պատերազմող, ամաց քսան և հնգից. զսա նրստուցին յաթող մեծ իշխանին Վասիլն, և նմա հնազանդեցան ամենայն զօրքն, վասն զի էր յոյժ առատաձեռն և մեծատուր և եղև սիրեցեալ յաչս ամենայն զօրացն⁴: Եւ արար միաբան ժողով Տէր Բարսեղ և տայ զամենայն իշխանութիւնն ի տղայ Վասիլն, և եղև ուրախութիւն ի վերայ ամենայն տանն Հայոց:

1. Բ. Հայոց նորա եղաւ. Ե. Հայոց աշխարհին նոր եղաւ. Տպ. Հայոց աշխարհին աստ եղաւ.

2. Ե. Տպ. հարիւր և յիսուն դահեկան.

3. Տպ. թագաւորացն.

4. Ե. Տպ. ամենեցուն և զօրացն.

Յայսմ ամի ի Մարերի ամսոյ ժԸ մեռանէր ¹ մեծ հաւատացեալն Աստուծոյ Տանգրի կոմսն Անտիոքու, որ էր այր սուրբ և աստուածասէր և էր քաղցր բնութեամբն և ողորմած, հայելով ի վերայ ամենայն հաւատացելոցն Քրիստոսի, և յոյժ խոնարհ էր առ ամենայն ոք և արդարադատ յամենայն դատաստանս և յիրաւունս Աստուծոյ. սա մեռաւ ի յԱնտիոք քաղաք և թաղեցաւ ի սուրբ Պետրոս՝ ի մեծ եկեղեցին Անտիոքու, զոր հիմնարկեցին սուրբ առաքեալքն Պետրոս և Պօղոս: Եւ հրամանաւ Տանգրէի դնեն յաթոռ նորա զքուրսրդին իւր, որ կոչի Ռօճէր, այր քաջ և արիական պատերազմող: Յայնժամ պատրիարքն և ամենայն իշխանքն Փռանդաց դնեն զՌօճէրն յաթոռն Տանգրէի և տան զԱնտիոք ի ձեռս նորա: Յայսմ ամի յառաջ սպանան երկու իշխանքն մեծք՝ Տիգրան և Ապրասաթ ի թուրք զօրացն ի յերկիրն Լևոնի՝ Ռուբինայ որդւոյն, որք էին ի զօրացն Վասլին:

Իարձեալ եղև ի թուականութեանն Հայոց յամի ՇԿԲ անօրէնն և արեանարբու գազանն Մամսուտ ամիրայն՝ ասպասալարն Պարսից գայր խաղայր անհամար զօրօք ի վերայ Փռանդաց և հասանէր ի քաղաքն Տաճկաց, որ կոչի Խառան: Եւ յայնժամ Պաղտինն կոմսն Ուռհայոյ էր զօրօք քաղաքին ի Թլպաշար. յայնժամ յազգէն Փռանդաց արք չարաշունչք և դառն որոճողք համբաւ չարութեան ² և մատնութեան հասուցանէին առ կոմսն և ասէին, եթէ « Բաղումք միաբանեալ են և կամին զքաղաքն Ուռհա ի Թուրքն տալ »: Իսկ նորա հաւատացեալ սուտ չարախօսու-

1. Տպ. դեղեցին զմեծ հաստա-
ցեալն քան զամենայն Տանգ-

րի և մեռանէր կոմսն Ան-
տիոքայ.

Թեանն անօրէն և չար լեզուաց՝ և յայնժամ վճիռ չար ելանէր ի նմանէ՝ առաքեաց վաղվաղակի զկոմսն Սրճոյ զՊայէն և հրամայեաց զամենայն քաղաքացիսն ¹ հանել ի քաղաքէն Ուռհայ, որ ոչ մնաց ի քաղաքն և ոչ մի մարդ: Եւ ² խորհուրդ արարին չարագէմ ազգն յաւուր յայնմիկ և կամեցան սրով կոտորել ³ զամենայն քաղաքն առհասարակ և յօժարէին հեղուլ զարիւն անպարտեցն և զանմեղաց, որ ոչ ինչ էին գործեալ արաա յանցանաց, բայց ի չարութենէ սրտից ազգին իւրեանց զամենայն որ չարաբարք կարծէին:

Իսկ ի յամսեանն Սահմի ի յաւուր կիւրակէի ճաշաժամուն ⁴ հասանէր ի վերայ Ուռհայոյ չար աղէա գառնութեան, որ ուրացաւ հայր զորգի և որդի՝ զհայր. վասն զի լաց և ողբ և աղաղակ էր առհասարակ յամենայն քաղաքն, և արտատուօք, սգով և սրտմութեամբ գոչէին տուն առ տուն, վասն զի եհան վարեաց ի տանէ զամենայն քաղաքն և այրել հրամայեցին՝ զորս ի տան գտանէին. ոչ մնաց և ոչ մի, բայց միայն արս ութսուն, և զայն երեկուն յեկեղեցին ի սսւրբ Թորոս ժողովէին ի կլայն և զինաւորօք պահէին զնոսա. և էր յաւուր յայնմիկ սուգ մեծ ի վերայ Ուռհայոյ յազգէն Փռանգաց ⁵, զի ամենայն որ վայ կարգայր ⁶ ի վերայ անձինն իւրոյ. և ոչ մնաց ինչ չարութիւն գիշոյ ⁷, որ ոչ ածին ի վերայ քաղաքին Ուռհայոյ ազգն Փռանգաց: Եւ յայսմ վայրի լցան ասացեալքն յառաջին տեսողացն, որք ասացին՝ եթէ «Վայ

1. Տպ. քաղաքն.

2. Ե. Տպ. այլ.

3. Ե. Տպ. յարձակել և կոտորել.

4. Տպ. ճաշուն.

5. Բ. Ե. Տպ. յազգէն Փռանգաց.
(չիք).

6. Ե. Տպ. վկայ կարգային.

7. Բ. դիշերոյ.

տանն Աբգարու » : Եւ գնացին ամենայն արք քաղաքին ի Յամուտատ. և եղև մայրաքաղաքն Ուռհա դատարկ և նստաւ իբրև զկին մի այրի, այն՝ որ մայր էր յառաջ ամենայն արարածոց և առ ինքն ժողովէր զամենայն ցրուեալսն աշխարհի և կամ այն, որ յառաջագոյն ելանէին իմաչիւ ընդդէմ Փռանգաց, յորժամ մուրանալով գային առ նոսա. և ահա փոխանակ բարեացն զայս այսպէս գործեցին ընդ նոսա և չար հատուցին ամենայն հաւատացելոցն :

Յայնժամ զօրքն Թուրքաց, որք էին ի Խառան, գնայր անցանէր ընդ Եփրատ գետն և խաղաց ամենայն բազմութեամբն և գնաց ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմի և ընդ ամենայն ազգն Փռանգաց : Եւ յորժամ լուաւ զայս Պաղտինն, եթէ գնաց Մամտուան և իջաւ յերկիրն՝ Երուսաղէմի, ամաչեալ լինէր ընդ ստութեան գործն իւր, առաքէր թուղթ ի յՈւռհա դարձուցանել զքաղաքացիքն. և զկնի երեք աւուր դարձաւ ամենայն մարդ ի տուն իւր :

Յայնժամ զօրքն այլազգեաց իջեալ բանակեցան ի քաղաքն, որ կոչի Տապար, մօտ ի ծովն Տիբերական. իսկ թագաւորն Երուսաղէմայ առաքեաց յԱնտիոք և կոչեաց զկոմսն Փռանգաց զՌօճէրն ամենայն զօրքն՝ Փռանգաց և զկոմսն Տրապօլսայ զորդին Չնճիլին. և միաբան գնացին ի կոչն նորա : Իսկ զօրքն Երուսաղէմայ հպարտացեսլ լինէին, յառաջացսն ի պատերազմ ելանել ի վերայ թուրք զօրացն, եթէ զի մի՛ գայցեն անտիոքացիքն և առնուցուն անուն քաջութեան : Եւ Աստուած ոչ հաճեցաւ ի խորհուրդս՝ հպարտութեան նոցա և

1. Տպ. ի դուռն.

2. Բ. զօրք. Տպ. զամենայն զօրքն.

3. Տպ. ընդ խորհուրդս.

յամօթ արար զամբարտաւանութիւն նոցա, վասն զի յորժամ յարձակեցան ընդ միմեանս ի պատերազմ՝ յաղթեցին զօրքն Թուրքաց զօրացն Փռանգաց և դարձուցին զնոսա ի փախուստ. և արո փառաւորս սպանին ի զօրացն Փռանգաց և զհետեակ զօրսն զամենայն կոտորեցին. և մի ոմն այր քաջ ի զօրացն Թուրքաց հասեալ թագաւորին Երուսաղէմի և երկաթի լախաովն հարկանէր զթիկունսն նորա. իսկ Տէր օգնեաց և փրկեաց զնա, վասն զի նոյն ժամայն հասանէին զօրքն անտիրացուոցն և Տրապօլսայ. և տեսեալ զայն Ռօճէր կոմսն Անտիոքայ՝ գոչեաց որպէս գառիւծ և վազվազակի անդր հասանէր և դարձոյց ի փախուստ զօրսն Թուրքաց և փրկեաց զթագաւորն և զամենայն զօրսն Երուսաղէմայ: Յայնժամ բանակեցաւ զօրքն այլազգեաց ի մի կողմ լերինն ի մէջ ընդ Տապարի և ընդ Երիքով և բանակեցան զօրքն Փռանգաց ի միւս կողմն լերինն. և այլ պատերազմ ոչ արարին ընդ միմեանս. և կացեալ ի սակաւ աւուրս՝ և դարձաւ Մամտուան և մտաւ ի Դմիշկ քաղաք, և զօրքն Փռանգաց դարձաւ այր իւրաքանչիւր ի քաղաք իւր:

Իսկ ամիրայն Մամտուան յորժամ մտաւ ի քաղաքն Դմիշկ՝ խորհեցաւ կորուսանել զամիրայն Դմշկայ զՏուղ-Տիկինն և առնուլ զքաղաքն. և այս խորհուրդն ենդութեան ազդ լինէր ամիրային. և յայնժամ Տուղ-Տիկինն հանեալ ի բանտէ իւրմէ այր մի մահապարտ Պարսիկ՝ խոստացաւ նմա ազատութիւն և փառաւորութիւն և տայր նմա հինգ հարիւր դահեկան, զի սպանցէ զՄամտուան: Եւ եղև զի յորժամ ելանէր Մամտուան ի տանէ աղօթից իւրոց և կայր կանգ-

նեալ ի մէջ ձեմարանին առ Կարմիր սիւնովն, գայր Պարսիկն և յանկարծակի հարկանէր դանակովն զձախոյ քովն նորա՝ և սատակեաց զանօրէնն և զչար գաղանն զՄամտուան. և Պարսիկն ինոյն տեղին սատակեցաւ չարաչար, և զօրքն Մամտուտին գնացին փախստական յաշխարհն իւրեանց 1:

Յայսմ ամի՝ յամսեանն Տրէի յաւուր հինգերորդի՝ մեռանէր հայրապետն Հայոց Տէր Բարսեղ, այս ինչ պատահեալ նմա ի չարին ազգեցութենէ, վասն զի յաւուր միում ելանէր ի վերայ տանեացն ի գեօղն, որ կոչի Վարդահերի, որ էր մերձ յանձանօթ ի սահմանս Պեհննոյ՝ աշակերտօքն հանդերձ և կայր յաղօթս քահանայիք և եպիսկոպոսօք. և յանկարծակի անկաւ և կործանեցաւ տունն. և ոչ ումեք եղև վնաս՝ բայց միայն Տեառն Բարսղի, վասն զի հարաւ ողն 2 նորա ընդ պարիսպ տանն և բեկաւ. և ապրեալ եղև զաւուրս երիս և տայր տանել զինքն ի վանքն իւր, որ կոչի Շուղր. և ի կենդանութեանն իւր 3 տայր զաթու հայրապետութեանն իւր և զքօղն ի Տէր Գրիգորիս որդի Ապիրատին, որ էր քուրորդի Տեառն Վահրամայ. մեռաւ Տէր Բարսեղն և թաղեցաւ ի Շուղրն մեծաւ հանդիսիւ և հայրապետական փառօք եղաւ ի գերեզմանի 4:

Յայսմ ամի նստաւ յաթու հայրապետութեանն տանն Հայոց Տէր Գրիգորիս որդի Ապիրատին, որ էր յազգէ Գրիգորոյ Մագիստրոսին՝ որդւոյ Վասակայ

1. Բ. Ե. Տպ. Պարսից.

2. Ե. Տպ. կողն.

3. Բ. Ե. Տպ. կենդանութեամբն
իւրով.

4. Բ. Ե. և հայրապետական
եղաւ ի գերեզմանի. Տպ. և
եղաւ ի հայրապետական գե-
րեզմանի.

Պաշտօնակալներ, վասն զի զկնի մտնուանն Տեառն Բարսեղի եղև ժողով եպիսկոպոսաց և հարանց ի Պարմիր վոնքն՝ մերձ ի Քեսուն գաւառ՝ և հրամանաւ Հոգևոյն ձեռնադրեցին զՏէր Գրիգորիս եպիսկոպոս ի վերայ ամենայն տանն Հայոց. և ի նմին աւուր տան գձեռնադրութիւն կաթողիկոսութեանն ի վերայ աթոռոյ սրբոյն Գրիգորի. և նստաւ ի հայրապետական աթոռն մինչ էր ի տղայութեան հասակին, վասն զի չև ևս էր լեալ սկիզբն մօրուացն. և էր բարձրօրօսակ և գեղեցկատեսիլ և բարուքն յոյժ խոնարհ:

Իսկ ի թուականութեանն Հայոց ՇԿԳ զօրաժողով արար սուլտանն Պարսից Տափարն՝ որդի Մելեք-շահին և կացուցանէր ի վերայ զօրացն ասպատակար զմեծ ամիրայն, որ ասի Բուրսուխ. և առեալ զհետ իւր զորդի սուլտանին՝ տղայ գոլով՝ և գայր խաղայր բազմութեամբ զօրօք և հասանէր ի վերայ քաղաքին Ուռհայոյ: Եւ ի Սահմի ամսոյ ԻԴ յաւուր ուրբաթու իջանէր ի դուռն քաղաքին Ուռհայոյ. և կացեալ զաւուրս երեսուն մեծաւ պատերազմաւ՝ դարձեալ գնայր իջանէր ի վերայ Եփրատ գետոյ և աւերեաց զամենայն գաւառն առ եզերօք գետոյն. և գայր իջանէր ի վերայ քաղաքին, որ կոչի Պիր՝ ի յեզերս Եփրատ գետոյն. և ժողովեցան ամենայն զօրքն Փռանդաց յայնկոյս Եփրատ գետոյն և ոչ համարձակեցան անցանել յիրեար: Եւ դարձաւ Բուրսուխն ի քաղաքն յՈւռհա և անտի գնաց ի Մծբին քաղաք Տաճկաց: Եւ ժողով արար ամիրայն Խազի և Պալաին և մեծաւ պատերազմաւ յաղթեցին Բուրսուխին և արարին գնա փախըտական և կալան զորդի Սուլիմանին՝ և յետոյ ի բաց թողին գնա:

1. Ե. Տպ. սուլտանին.

Յայսմ ամի եղև աստուածասաստ բարկութիւնն
ի վերայ արարածոցս, վասն զի ինքն Յէր Աստուած
ամենակալ զօրութեամբն իւրով մեծաւ օրտմտու-
թեամբն հայեցաւ յարարածս իւր, զի որդիք մարդկան
առհասարակ մայրեալք եղեն յարդարութեան ճանա-
նապարհէ անտի ըստ մարդարէին բանի, որ ասէր, եթէ
«Ոչ գայ ի ժամանակիս յայտնիկ իշխան, մարգարէ և
առաջնորդ. և սչ ոք է, որ առնէ զբարի» և ոչ ոք է և
ոչ մի»: Այսպիսի օրինակաւս ամենեքին սիրեցին զա-
նօրէնութեան ճանապարհս մեղաց և ատեցին զամե-
նայն պատուիրանս և զիրաւունս Աստուծոյ, վասն զի
ոչ իշխանք և ոչ զօրականք և ոչ ժողովրդականք և ոչ
առաջնորդք և ոչ քահանայք և ոչ կրօնաւորք ոչ մնա-
ցին և ոչ կացին ի գործն Աստուծոյ ուղղապէս, այլ
ընթացան զհետ ցանկութեան մարմնոյ և զոր սիրէ
աշխարհս. և զայս ամենայն համարեցաւ Աստուած
ի գործ կատարման մեղաց. և ահա եղև ըստ բանի
մարգարէին՝ որ ասէր. «Ո՞ հայի՜ յերկիր և տայ զո-
ղալ սմա»: Եւ արգ՝ զի հայեցաւ Աստուածն յարա-
բածս բարկութեամբ, և արարածք յանձն առին կոր-
ծանիլ յահէ զօրութեանց Տեառն. և եղև այսպէս,
վասն զի ահա յամսեանն Մարերի յերկոտասան աւուրն
յաւուր կիրակէի ի տօնի Խաչ Գիւտին եղև մեծասաստ
արհաւիրք ի վերայ տիեզերաց, որ ոչ լուաք այսպիսի
բարկութեան կատարածս ոչ յառաջն և ոչ այժմ և
ի պատուիրանաց սրբոց գրոց. և արդ ահա մինչդեռ
էաք ի խոր քնոյ՝, եղև յանկարծակի ճայթումն և
թնգումն ահաւոր, և գոռայր առհասարակ ամենայն

1. Ե. հայեաց.

2. Տպ. յափշտակեալ ի խոր
քնոյ.

արարածք՝ և եղև դղրդումն՝¹ սաստկապէս, և ահագին թնդմամբ շարժեցաւ երկիր և լերինք, և պատառեցան ասպառած վէմք, և հերձան բլուրք, և ի սաստկութենէ ահաւոր բարկութեանն հնչէին լերինք և բլուրք՝ իբրև գկենդանի անասունք սասանեալ բչէին², որ և լսելի իսկ լինէր բարբառք լերանցն և գայր իբրև զգոչիւնս բազմութեան բանակաց. և այսպիսի օրինակաւ իբրև զժով ծիւայր և դողայր երերալով արարածքս յահէ զօրութեան Տեառն Աստուծոյ, վասն զի առհասարակ իբրև զպղինձ հնչեաց ամենայն դաշտք և լերինք և որպէս զժառս հողմակսժեալս երերայր, դողայր, սասանէր. և գայր թնդիւն և հեծութիւն յարարածոցս, որպէս զբազմօրեայ հիւանդի, և մեծաւ երկրզիւ գկործանումն յուզէր³. իբրև գիտխստական յուսահատեալ եղև երկիր և սարսափմամբ զարհուրէր և իբրև գմեղապարտ ոք ձայն ողբոց և լալումն արտասուաց հանէր. և լսելի լինէր ձայնն գկնի շարժմանն իբրև գմի ժամ գիշերին: Եւ յահէ բարբառոյ բարկութեանն ամենայն ոք յուսահատեցաւ ի կենացս և առացին՝ եթէ Եհաս օր կատարածի և դատաստանի մերում, զի գայն աւուրն գպատկերն ունէր: Օրն էր կիրակի և ձայնովն ի վառ ձայն, և լուսինն ի փուլ էր, և գամենայն գպատճառն գվերջին աւուրն ունէր. և ահա կային ահաբեկեալ իբրև գմեռեալս յուսահատեալք: Եւ յայսմ գիշերիս կործանեցան բազումք քաղաքք և գաւառք. և ամենայն, որ կործանեցան՝ էին գաւառք Փռանգաց, և յայլ գաւառաց և կամ յայլ ազգաց ոչ եղև վնաս և ոչ ինչ: Եւ յայսմ գիշերի եղև

1. Բ. Ե. դղրդ.

2. Յգ. գոչէին.

3. Բ. ուզէր.

կործանեալ Սամուսատ քաղաքն և Հարսն-Մսուր և Քեսուն, Ռապան և Մարաշ քաղաք ահաւոր կործանեցաւ և ոգիք իբրև քառասուն հազար մեռան ¹, զի էր բազմամբոխ քաղաք, և ոչ մ'նաց ի նոցանէ և ոչ մի: Այսպէս և քաղաքն Մսիս ² կործանեցաւ անթիւ արանց և կանանց, և այլ բազում գեւղք և վանորայք և անհամար արք և կանայք, տղայք հազարք հազարաց և բիւրք բիւրուց կործանեցան: Եւ եղև զի ի Սեաւ լեառն անուանի յանապատն, որ կոչի Բարսեղեանց, էին ժողովեալ եկեղեցօրհնէքն սրբասնեալ կրօնաւորք և վարդապետք Հայոց և կային ի պաշտօնն Աստուծոյ, անկաւ եկեղեցին ի վերայ նոցա, և երեսուն կրօնաւոր և երկու վարդապետ կատարեցան ի ներքոյ նորա, որ կան մինչև ցայսօր. նոյնպէս և եղև մերձ ի Մարաշ ի մեծ անապատին, որ ասի Յեսուանց, անկաւ և կործանեցաւ վանքն և ամենայն դասք կրօնաւորացն. և յորժամ դադարեաց շարժն, ձիւն սկսաւ գալ և զամենայն աշխարհս ի ներքոյ կատարեաց. մեծ և փառաւոր վարդապետն Հայոց Գրիգոր, որ ասի Մաշկեւոր ³, ի նմին տեղւոջ կատարեցաւ. և այսպիսի օրինակաւս բազում անցումն և բարկութեան կատարած եղև հաւատացելոցս ազգացս: Այս այսպէս գործեցաւ վասն մեղաց, զի այր իւրաքանչիւր թողին զբուն պողոտայն պատուիրանացն Աստուծոյ և զհետ բորբոքեցան մուրահան ճանապարհին, և ելին ի գրոց պատուիրանաց և կան յիմարեալք. սրպէս յաւուրսն Նոյի ուտէին, ըմպէին, մինչև կորեան ըստ գործոց իւրեանց, այսպէս և սոքա կային ի գործ ուրախութեան՝ մինչև

1. Բ. Ե. Տպ. մեռան (չիք).

2. Ե. Տպ. Սիս.

3. Բ. Ե. Տպ. Մաղկուոր.

եհաս բարկութիւն ի Տեառնէ Աստուծոյ և սատակեաց զգործողսն չարեաց, վասն զի գնացին մեծամեծ յանցանօք:

Յայսմ՝ ամի մեռաւ սուրբ վարդապետն Հայոց Գէորգ ¹, որ անուանեալ կոչեցաւ Մեղրիկ, որ էր այր սքանչելի և հրաշարի ճգնաւոր. զառաջին ² ժամանակոկենաց իւրոց անցուցեալ էր միայնակեցութեան կարգօք ցամա յիսուն, և վախճանեցաւ ամաց եօթանասնից, և ամենայն ժուժկալ և ճգնաւորական հանդիսիք՝ և չորաճաշակ գոյով ամենայն ի կեանս իւրում՝ հաւասարեալ էր ամենայն կարգօք և կրօնիք առաջին սրբոցն. և զամենայն ժամանակս կենաց իւրոց զկիրակէքն յոտանաւոր ³ արթնութեամբ անցուցանէր. և էր ինքն ի Հայոց աշխարհէն, ի Վասպուրական գաւառէ, ի գեղջէն, որ Անալիւր կոչի գեղն և է մեծ. սա ի աղայութեան կրօնաւորեալ լինէր ամենայն հռչակաւոր անուամբ և վարս սքանչելիս ստացեալ և օրինակ բազմաց եղեալ և հայր խոտտովանութեան լինէր ամենայն Հայաստանեայցս և դարձուցանէր զամենեւեան ի ճանապարհս լուսոյ և ի ձեռն ապաշխարութեան յորդեգրութիւն Հօրն երկնաւորի ընծայեցուցանէր զամենեւեան. սա մեռանէր քարի խոտտովանութեամբ ի Քրիստոս և թաղեցաւ ի գաւառն Անաւարդա, ի մեծ անապատն, որ Դրազարկ կոչի, զոր նորոգեաց մեծ իշխանն Հայոց Թորոս:

Դարձեալ ի թուականութեանն Հայոց ՇԿԳ եղև ահաւոր և հրաշարի նշան ի քաղաքն Տաճկաց, որ ասի Ամիթ, զի վասն բազմանալոյ անօրէնութեանն չար

1. Բ. Ե. Տպ. Գէորգ (չիք).

2. Բ. Ե. Տպ. զամենայն.

3. Բ. յոտնաւոր. Ե. ոտնաւոր.

Տպ. ոտանաւոր.

և պիղծ¹ ազգին իւրեանց՝ յանկարծակի անկաւ հոռ յերկնից ի մէջ գիշերի ի վերայ աւագ ճեմարանին իւրեանց. և սաստկացեալ հուրն երկնից և բորբոքեալ մեծաւ քարկութեամբ և իբրև գազանաշունչ բնութեամբ զքարինս պարսպին որպէս զփայտ այրէր. և եղեն բախեալ ամենայն² արք քաղաքն ի վերայ նորա և ոչ կարացին անցուցանել զանշիջանելի հոռն, այլ զիզացեալ բարձրանայր հուրն մինչև յերկինս և ապականեալ այրեաց զաղօթից ժողովաբանն և զաղտեղացեալ հանգիսարանն. այս եղև յԱմիթ քաղաքն, զոր շինեաց Տիգրան արքայն Հայոց:

Յայսմ ամի դարձեալ ժողով արար ասպասալարն Պարսից ամիրայն Բուրսուխն և գայր³ և հասանէր ի դուռն Ուռհայոյ. և կացեալ սակաւ աւուրս՝ անցանէր ընդ Եփրատ գետ և գնաց ի Հալապ քաղաք և անտի անցեալ էառ զՇիզարն⁴ զքաղաքն Տաճկաց և կամեցաւ ասպատակ առնել զԹլպաշար և զամենայն գաւառն Անտիոքայ. և յայնժամ ժողովեցան ամենայն ազգն Փռանգաց յԱնտիոք առ կոմսն Ռօճէրն, գայր և թագաւորն Երուսաղէմայ և Պաղտինն կոմսն Ուռհայոյ և միաբանեցան ի գաւառն Շիզարուն: ⁵ Յայնժամ գայր ի բանակն Փռանգաց մեծ ամիրայն Պարսից Խազի, որ կոչի որդի Արդուխին, բազում զօրօք գայր առ Ռօճէրն, վասն զի յոյժ թշնամի էր Բուրսուխին. դայր առ նոսա և ամիրայն Իմիշկայ, որ ասի Տուղ-Տիկին, և եղեն միաբանեալ ընդ ազգն Փռանգաց. և արարին ընդ միմեանս դաշինս և սէր

1. Ե. Տպ. պիղծ գործոց.

2. Բ. Ե. Տպ. առհասարակ ամենայն.

3. Բ. Ե. Տպ. գայր խաղայր.

4. Բ. զՄիզարն.

5. Բ. Միզարուն.

հանդերձ մեծամեծ երզմամբ՝ Խազի և Տուղ-Տիկին. նոյնպէս և Հալպայ ամիրայն միաբանեալ եղև ընդ զօրսն Փռանգաց. և կային հանդէպ միմեանց զօրքն այլազգեաց և Փռանգաց զամիսս չորս. իսկ զօրքն Բուրքաց ոչ համարձակեցան ելանել ի պատերազմ. և զաղտաբար դարձաւ Բուրսուխն խաբ տալով զօրացն Փռանգաց: Եւ գիտացեալ Փռանգացն, եթէ դարձաւ 1 Բուրսուխն, գնաց թագաւորն Երուսաղէմայ և Տրապոլսոյ և դարձան ամիրայքն Խազի և Տուղ-Տիկին և Հալպայն, գնացին ի գաւառս իւրեանց. և յայնժամ 2 գիտացեալ Բուրսուխն զգնալ 3 զօրացն Փռանգաց, դարձաւ յԱնտիոք և կամէր աւար հարկանել զգաւառն. և լուեալ զայս կոմսն Աւռհայոյ ի յԱնտիոք՝ և առեալ զՌօճէրն եօթն հարիւր ձիաւորով՝ հասանէր ի վերայ Բուրսուխին ի Հալպ գաւառին. և գտեալ անպատրաստ գնա, յարձակեցաւ ի վերայ նորա. և մեծաւ զօրութեամբ յաղթեցին նոցա և արարին գնոտս հալածականս 4. կալան արս փառաւորս և առին բազում առս և աւարս և առհասարակ զամենայն բանակն աւար հարկանէին, և մնացեալքն գնացին ամօթով:

Յայսմ ամի կոմսն Աւռհայոյ Պաղտինն պատերազմ յարուցանէր ի վերայ Վասլին իշխանին Հայոցայն, որ ունէր զիշխանութիւն գող Վասլին 5:

Յայսմ աւուրքս գնաց Պաղտինն զօրօք ի վերայ ա-

1. Ե. Տպ. փախեաւ.

2. Ե. յայն գիտացեալ. Տպ. զայն գիտացեալ.

3. Բ. զգալն.

4. Ե. Տպ. փախստականս.

5. Ե. Գող Վասլին մեծ իշխանին Հայոց.

մուր քաղաքաբերդին Ռապնայ և բազում աւուրս
ի վերայ՝ ոչինչ կարաց առնել, խտարեալ՝¹ ունէր զնա
ի սահեստի:

Յայնժամ² գնաց Վասիլն առ մեծ իշխանն Հա-
յոց, որ կոչէր Լեոն, որդի Կոստանդեայ՝ որդւոյ Ռուբե-
նայ՝ եղբայր Թորոսի և կին առեալ էր ՝ զգոուտը նորա.
յայնժամ Թորոս եղբայր Լեոնի կոչեաց գտղայ Վա-
սիլն և նենգութեամբ կալաւ զնա և տայր ի Պաղտինն
ի յՈւռհայոյ կոմսն: Եւ նա գազանաբար ի խոշտան-
գանս արկանէր զայրն քաջ և զհզօր պատերազմող և
բռնութեամբ առեալ ի նմանէ զամենայն գաւառն և
խափանեաց զիշխանութիւնն Հայոց ի յայնմ աշխար-
հէն: Եւ Վասիլն գնաց առ Լեոն աներն իւր և անտի
յարուցեալ գնաց ի Կոստանդնուպօլիս. և արար նմա
թագաւորն Հոռոմոց մեծ ընդունելութիւն և ամե-
նայն զօրաց իւրոց:

Գարձեալ ի թուականութեանն Հայոց ՇԿԶ, զօ-
րաժողով արար կոմսն Ուռհայոյ Պաղտինն, և Կա-
լարան⁴ կոմսն Սրճոյ, և գնացին ի վերայ Հայոց իշխա-
նին՝ որում անունն կոչէր Ապլղարիպ, որ էր եղբայր
Լիկոսին և որդիք Վասակայ, արք քաջք և պատե-
րազմողք, որ բնակեալ ՝ էր ի Նգեպն առաջին տէրն
Թլպաշարայ և ի Պարսից առեալ էին բազում տեղիք
քաջութեամբ իւրեանց. և ուժգին զօրութեամբ առին
զքաղաքն զՊիրն և շինեցին իւրեանց բնակարան, վասն
զի էին քաջք և անուանիք պատերազմողք, ունէին
իւրեանց զօրականս արս հազար: Եւ յորժամ տեսա-

1. Ռ. Ե. սխարեալ.

2. Տպ. յորժամ.

3. Տպ. և կին առեալ զգոուտըն
նորա.

4. Տպ. և կայր կոմսն.

5. Տպ. որ բռնակալեալ էին
զեպիսկոպոսն.

նէր կոմսն զգաւառն նոցա, կարի յոյժ մախայր ի սիրտն իւր և ոչ կարաց ծածկել զնախանձ չարին, զօրաժողով արար և զնաց ի վերայ Պիրին և ի հոգս առեալ զքրիստոնեայսն առաւել քան զԹուրքն և զտարի մի ի խսար արկեալ զիշխանն Հայոց զԱպլղարիպն չարաչար և ազգի ազգի նեղութեամբ. և յայնժամ առ վտանգին և առ վշտացն անճարեալ լինէր Ապլղարիպն և տայր զՊիրն և զամենայն գաւառն ի Պաղտոյինն, և ինքն զնաց առ իշխանն Հայոց առ Թորոտ Ռուբենայ որդին՝ յԱնաւարդա: Եւ կոմսն տայր զՊիրն և զամենայն գաւառն ի Վալարան՝ Փռանգաց. ահա որ 2. մի առ մի քակեաց զամենայն իշխանսն Հայոց կարգաւ առաւել քան զտունն Պարսից և այսպիսի օրինակաւս հալածականս արար զիշխանսն Հայոց, զայն՝ որ մնացեալ էին ի կատաղի ազգէն Թուրքաց: Սա մեծաւ նեղութեամբ տարագիր արար զամենեսեան, քակեաց զամենայն իշխանութիւն Գող Աասլին, լիախստական արար զամենայն դառս ազատաց 3, որ ի Վոստանդնուպօլիս, աւարեաց և զմիւս իշխանն Հայոց զԲագրատ զայր քաջ և յաւիշտակեաց զամենայն գաւառն նորա, որ ընակեալ էր յԱրևընդան մերձ ի Վուրխս. անցոյց և զՎոստանդին զտէրն Վարկուայ, որ և ի կապանսն մեռանէր չարաչար նեղութեամբ ի բերդն ի Սամուսաս. ի գիշերի շարժին գտին զնա յեզր Եփրատ գետոյն ի վերուստ ի վայր հոսեալ. ի խոզակ Մջնկին 4 կայր բևեռեալ ի բանտի և այնիւ ելն

1. Բ. Ե. ի Վալարան իշխանն
Փռանգաց. Տպ. ի Վալերան
իշխանն Փռանգաց.

2. Տպ. ահա որ մի առ մի կար-

գեաց, քակեաց. Բ. ահա որ

3. Ե. Տպ. ազատացն նորա.

4. Ե. Տպ. Մնջնկին.

ի վայր և այնպէս մեռաւ: Նոյնպէս և Պեմուհն ի բաց վարեաց զմեծ իշխանն Հոռոմոց՝ զիշխանաց իշխանն, որ բնակեալ էր ի Մարաշ քաղաքն. նա և այլ բազում և գեղեցիկ իշխանք ի բանտ և ի չարչարանս և ի կապանս մեռուցանէր¹. և բազումք այն էին՝ որոց զաչսն խաւարեցուցեալ էին, զձեռսն կտրեալ և զունչսն հատեալ. հատանէին գերանսն² և ի փայտ հանեալ սպանանէին զտղայսն անմեղսն վասն ծնողացն խրատեալ հրամայէին: Եւ այսպիսի գործս անթուելի և անպատմելի, զի հանապազ վասն դանձի³ առնելոյ անիրաւաբար չարչարանօք յաւեր և յապականութիւն դարձուցին զերկիր. և յամենայն ժամ պարսպեալ կային և այլ ոչինչ առնէին, բայց միայն նստեալ խորհէին զչարութիւն, զհիլա և զամենայն ճանապարհս չարեաց սիրէին, բարեաց և ամենայն երախտեաց մուռացողք. զբազում անիրաւութիւնս նոցա կամէի գրել, բայց ոչ համարձակեցաք, զի ընդ իշխանութեամբ նոցա էաք:

Իսկ ի թուականութեանն Հայոց ՇԿԷ յարուցեալ Պաղտունն⁴ Ուռհայոյ կոմսն քնաց աղօթական⁵ ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ: Եւ մինչ լինէր աւուրք սուրբ աղուհացիցն, զօրաժողով արար թագաւորն Երուսաղէմայ Պաղտինն եղբայրն Կօնդօփրէի՝ գնացեալ ի կողմանս աշխարհին Եգիպտացւոց, կամեցաւ ածել իւր ի հնազանդութիւն զազգն բարբարոսաց. և գտանէր զամենայն աշխարհն փախուցեալ ի մարդոց, դարձաւ զիմօք ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ: Եւ ի գալն՝

1. Տպ. մեռանէին.

2. Բ. Ե. զարանսն. Տպ. զարականս.

3. Տպ. նոցա.

4. Ե. Պաղտոյնն Տպօրկ.

5. Տպ. յաղթական.

ցաւ հատանէր նմա, որ և ի ճանապարհին մեռանէր: Եւ մինչդեռ կենդանի էր՝ պատուէր տայր ասելով. «Առաքեցէք յՈւռհա և բերէք զկոմսն զՊաղտինն և կացուցէք զինքն ի քաղաքն Երուսաղէմ տեղապահ, մինչև ի Փռանգաց գայցէ իմ եղբայրն, և գնա դիք ձեզ թագաւոր»¹: Եւ յայնժամ բերին դադաղօք զթագաւորն յԵրուսաղէմ և թաղեցին գնա առաջի սրբոյն Գողգոթայի, զայր բարի և զսրբասէր և խոնարհ սրբտիւք: Իսկ իբրև գտան զՊաղտինն յԵրուսաղէմ, հիացան յոյժ և դարձեալ ուրախ լինէին և համարեցան եթէ յԱստուծոյ եղև կոչն այն. և որպէս անդարձ արարեալ էր թագաւորն, տան զտեղապահութիւնն Երուսաղէմայ ի Պաղտինն: Եւ նա ոչ առնոյր յանձն, այլ զաթող թագաւորութեանն խնդրէր. և պայման արարեալ զամ մի ոչ դնել թագ ի գլուխն, և եթէ ոչ գայցէ եղբայր թագաւորին՝ դիցէ զթագն: Եւ հաճեցան ամենայն տունն Փռանգաց զբան² նորա. և յաւուր Ծառգարդարին տարան զկոմսն Ուռհայոյ ի տաճարն Սողոմոնի և դնէին գնա յաթող թագաւորութեանն Երուսաղէմի, և ի կատարման տարւոյն դնեն զթագն ի գլուխն Պաղտունին: Պաղտինս այս էր ի մեծամեծաց տանն Փռանգաց, այր քաջ և պատերազմող, մարմնովն սրբասէր և մեղաց ատեցող և բարութն հեզ և ցած, այլ յաւեր ճարտար և յափշտակող անյագուրդ, փանծուց և արծաթոյ անկուշտ և ի տուրս ընչից նուազ և հաւատաովն յոյժ ուղղափառ և բարութն և բնութեամբն յոյժ հաստատուն: Եւ արդ

1. Ե. Տպ. թագաւոր յԵրուսաղէմ

2. Բ. Ե. ի բանն

ահա այս երկու թագաւորքս, որք ելին ի յՈւռհայոյ, և երկուքն զմի անուն ունէին՝ Պաղտին գոլով ¹:

Յայսմ ամի մեռանէր Տափարն սուլտանն Պարսից որդին Մելեք-շահին, այր գազանամիտ յոյժ: Արդ սա ի ժամ մահուանն իւրոյ գործեաց գործ զարմանալի, որ անլսելի էր լսելեաց, վասն զի յորժամ գիտաց, եթէ մեռանելոյ էր, յաղագս որդեացն արար զայս առաքեաց և կոչեաց ի պաղասն զկինն իւր զԳոհար խաթունն՝ զգուսարն ամիր Խամայէլին, և գաղա ի զօրացն հրամայեաց զնա զենել առաջի իւր, Զի մի՛ արասցէ, ասէ ², իւր այր և հանցէ զորդիքս իմ ի յաթոռոյ և ի հայրենեաց իմոց. վասն զի էր մեծագլի և բազում զօրաց ատէր և սա յամենայն ազգաց գեղեցիկ այջկունս էր ժողովեալ՝ կուսանս չորս հարիւր, որ կային յոսն առաջի նորա զարդարեալ գեղեցիկ զարմանալեօք, յականց և ի մարգարտաց՝ հանդերձ արաբացի ոսկւով, և թագ ի գլուխոն, և հիւսեակ ³ գլխոյն ⁴ զարդարեալ ոսկւով և ամենայն սքանչելի զարդարանօք ի գոյնս գոյնս, փայլէին առաջի նորա: Իսկ նորա զայն զմեծ թագուհին առաջի իւր սպանանէր, վասն զի մի՛ արասցէ իւր այր զեղբայրն իւր, զայն՝ որ նըստեալ էր սուլտան ի խորին աշխարհն Պարսից, ի յՕդնկան ⁵ քաղաք և ի Խզնէ, որ է երից ամաց գնացք ի խոր քան զՍպահան ⁶: Եւ զկնի այսորիկ դնէր Տափարն յաթոռ թագաւորութեանն իւրոյ զաւագ սրդին իւր զՄահմուտն և սայր զամենայն Պարսիկս

1. Տպ. կոչելով.

2. Բ. Ե. Տպ. ասէ (շլք),
Ե. Տպ. հիւսակ.

4. Բ. Ե. Տպ. գլխոյն.

3. Ե. Տպ. յԱւզկանօ.

6. Բ. զԽոպահան. Ե. Տպ. զԱսպահան.

ի ձեռս նորա. և զկրտսեր որդին զՄեղեքն դնէր սուլտանն ի Գանձակ քաղաք Հայոց և տայ զամենայն արևելք ի ձեռս նորա: Եւ կայր նորա այլ ևս երկու որդիք. բայց Գոհար խաթունին ոչ գոյր որդիք:

Յայսմ ամի մեռանէր Պարսից խալիվայն, այն՝ որ նստէր յաթոռն Մահմէտի ի Բաղդատ քաղաք:

Յայսմ ամի զօրաժողով արարեալ մեծ կոմսն Փռանգաց Ռօճէրն տէրն Անտիոքայ քաղաքի և գնաց ի վերայ քաղաքին Տաճկաց, որ կոչի Ազագ, մերձ ի Հալպ քաղաք: Գայր առ նա իշխանն Հայոց Լևոն՝ որդի Գոստանդէի որդւոյ Ռուբենայ և գայր զօրօք իւրովք ի վերայ այլազգեացն: Եւ արար Ռօճէրն պատերազմ ի վերայ Ազգուն զաւուրս երեսուն, և ոչ կարէին զգօրսն քաղաքին ի ներքս ածել. և զկնի այսորիկ տայր զպատերազմն Ռօճէրն Հայոց զօրացն. կոչեաց զԼևոն և և ասէր ¹. « Առ ² վաղիւն քո զօրօքդ ելցես ի պատերազմ », փորձելով իմն զգօրսն Հայոց: Յայնժամ ձայն տուեալ մեծ իշխանն Հայոց ամենայն Հայոց զօրացն, որ էին ի բանակին, և ժողովեցան ամենայն զօրքն Հայոց առ քաջ զօրականն Քրիստոսի Լևոն, և նա յորդորէր զամենեսեան մի առ մի: Եւ առ վաղիւն ելանէին զօրք այլազգեացն ընդդէմ զօրացն Փռանգաց. և իշխանն Հայոց Լևոն վառեալ ունէր զգօրսն Հայոց ընդդէմ զօրացն Տաճկաց. և ձայն տայր զօրացն, և ի դիմի հարան զօրացն այլազգեացն, ուժգին գոչեաց ³ որպէս զառիւծ և հանդերձ զօրօքն բախեցաւ ի վերայ նոցա և դարձոյց զնոսա ի փախուստ, և սրով ի հետ մինչև ի դուռն քաղաքին կոտորեաց զնոսա և արար

1. Բ. Ե. Տպ. ասէր եթէ.

2. Ե. Տպ. առ (չիք).

3. Բ. ուժգին գոչեաց (չիք).

զնոսա արգելահանս, որ այլ ոչ ելան ընդ դուռն քաղաքին ի պատերազմ: Եւ էառ իշխանն Հայոց Լևոն անուռն քաջութեան յաւուրն յայնմիկ և գովեցաւ ի մէջ զօրացն Փռանգաց. և յայնմ օրէ սիրեաց Ռօճէրն զգօրսն Հայոց: Եւ այսպիսի պատերազմաւո նեղէր զքաղաքն Աղազն և սաստիկ պատերազմաւ հաւանեցուցանէր զնոսա և էառ խաղաղութեամբ. և մարդոյ ոչինչ մեղուցաւ, այլ արծակեաց զքնակիչսն խաղաղութեամբ: Եւ յայնժամ եղև մեծ հակառակութիւն ընդ Խազի ամիրայն և ընդ Ռօճէրն, վասն զի յառաջն էին յոյժ սիրելիք և բարեկամք միմեանց և յայսմ ժամու եղեն թշնամիք, վասն զի Հալալ և Ապազն Խազէի էին ամիրային Քուրքաց՝ որդւոյ Արդուխին. և մամուայր Խազի ի սրտի իւրում:

Իսկ ի հասանել թուականութեանն Հայոց յամու ՇԿԸ զօրածոողով արարեալ ամիրայն Խազի որդի Արդուխին անագին բազմութիւնս ¹, վասն զի որպէս զնահապետ էր ի վերայ ² ազգին Քուրքաց իւրով ազգովն, և վասն այսորիկ ժողովեցան ի կոչ նորայ, և յայսմ ամի խաղաց բազում զօրօք ի վերայ Ռօճէրին և Անտիոքայ կոմսին և գայր ի վերայ ազգին Փռանգաց ու թսուռն հազարով. և այսպիսի բազմութեամբ հասանէր ի դուռն Ուռհայոյ քաղաքին. և զաւուրս չորս կայեալ և ոչ ինչ արարեալ վնաս՝ և անցանէր ընդ Եփրատ գետն, և յընթացս լինէր իբրև զձի թաւանչակուլ ³ և ի բազում ընթացից խաւար հասուցանէր բազում տեղեաց, վասն զի անհոգացեալ կային ամենայն գաւառք Փռանգաց. առեալ բերդս և ազարակս և

1. Ե. Տպ. բազմութեամբ.

զօրաց.

2. Ե. Տպ. ի վերայ Տաճկաց

3. Ե. Տպ. հառանչակուլ.

վանորայս և կոտորեաց առհասարակ զամենեւեան զժերս և զտղայս. և եկեալ ի Պզահան¹ բանակ հարկանէր: Իսկ Ռօճէրն կոմսն Անտիոքայ էր այր մեծ և հպարտացեալ, վասն այնորիկ ոչ յառաջապատրաստեղև պանծացեալ ի զօրութիւն իւր. և յիշեաց նա զամբարտաւանութիւն ազգին իւրոյ և առ ոչինչ համարեալ նա զզօրսն Թուրքաց, զպատրաստութիւն և զհնարս ոչ խորհեցաւ և զզօրն իւր ոչ ժողովեաց միաբան, և յայլ զօրաց Փռանգաց ոչ կոչեաց իւր ի թիկունս, գնաց անմտաբար ի պատերազմ ի վերայ Թուրք զօրացն վեց հարիւր Փռանգ ձիաւորով. կայր և հինգ հարիւր Հայ² ձիաւոր և չորս հարիւր հետեակ և իբրև զբիւր մի այլ խառնաշաղախ. իսկ զօրք Թուրքացն ամենայն հնարաւորութեամբ պատրաստեալ զինքեանս՝ ի բազում տեղիս դարանակալս կացուցին քմինս: Այս եղև ի սահմանս քաղաքին, որ կոչի Թերեպ. և արարին ահաւոր և սաստիկ պատերազմ. և յայնժամ ի բազմութենէ զօրացն Պարսից փակեցան ամենայն զօրք քրիստոնէիցն ի մէջ զօրացն Թուրքաց և ոչ գտանէին ճարակ փախստեան. և առհասարակ խողխողեալ լինէին ի կեր սրոյ ամենայն ազգն հաւատացելոց. և մեծ կոմսն Փռանգաց Ռօճէրն սպանաւ հանդերձ զօրօքն. և սակաւ ինչ էր, որ փրկեցաւ: Եւ յայնժամ յԵփրատ դետոյն մինչև ի յՈվկիանոս ծովն ասպատակ արարեալ զամենայն աշխարհն և ելից արեամբ և գերութեամբ զամենայն գաւառքն, և ամենայն բանակն Փռանգաց սրով անցան³: Այս եղև յամսեան Քաղոցի վեց, Վարդավառին բարեկենդանի

1. Ե. Տպ. Պզահն.

2. Տպ. Հայ (չիք).

3. Տպ. բանակն անկաւ սրով և անցան.

շաբաթ օրն: Եւ յայնժամ ի կիրակէին Վարդավառին հասաւ ի քաղաքն Անտիոք թագաւորն Երուսաղէմայ Պաղտինն և արարեալ ժողով զմնացեալ զօրան Փռանգաց և գնաց ի վերայ թուրք զօրացն և յԱրաց ամսոյ քսան և հինգ և Օդոստոս վեշտասան. և եղև ի խմբել պատերազմին ի նոյն տեղին՝ և զբազումս կոտորեաց ի թուրք զօրացն, և երկու կողմանքն դարձան ի փախուստ. և ոչ ոք էր որ յաղթահարեցաւ և կամ յաղթեաց, վասն զի զօրք երկոցունց կողմանցն պակասեցան, բայց այլազգեացն պակասեաց յայնմ աւուր հինգ հազար այր՝ ոչ թէ միայն սրով, այլ ի տօթոյն՝ հեղձամահ եղեն. և գնացեալ Խազի ի յաշխարհն իւր՝ հարկանելով ի թագաւորէն Փռանգաց. և ամենայն զօրքն Փռանգաց գնացին յաշխարհն իւրեանց. գնաց և թագաւորն Պաղտինն ի քաղաքն իւր յԵրուսաղէմ:

Յայոմ ամի մեռանէր թագաւորն Հոռոմոց Ալէքսոյ այր բարի և իմաստուն և հզօր ընդդէմ պատերազմաց և յոյժ ողորմած ի վերայ հաւատացելոցն Քրիստոսի, բայց ի վերայ ազգիս Հայոց յոյժ ատեցող երեւեալ: Սա գործեաց գործ, որ ոչ էր ըստ կամացն Աստուծոյ. հրամայեաց երկրորդ մկրտութիւն առնել և անարգեաց զնիկիական մկրտութիւնն և զՔաղկեդոնին հաստատէր զկարգ. և անամաչ զամենայն ազգն Հայոց մկրտէր և ոչ զարհուրէր ի Հոգւոյն սրբոյ, որ լուսաւորեաց զսուրբ մկրտութիւնն, և ոչ յիշեաց զհրամանս սուրբ առաքելոյն Պօղոսի՝ 2 որ ասէր, եթէ « Որք միանգամ ի Քրիստոս մկրտեցարուք, զՔրիստոս զգեցեալ էք » և այլ թէ « Որ զմի անգամ զմկրտեալն մկրտեն, կրկնա-

1. Ե. Տպ. հեղձամահ եղեն. Եւ
գնացեալ Խազի ի յաշխարհն

Իւր (շ/ք).

2. Բ. Ե. Տպ. Պետրոսի.

կի զՈրդին Աստուծոյ ի խաչ հանիցեն, սկսեալ ի մե-
ռելոտի գործոց անտի» : Արդ սա մեռանէր յայսմ
ամի, և նստաւ յաթոռ թագաւորութեանն որդի նորա,
որ ասի Պերիերօփէն, այր քաջ և պատերազմող և
բարուքն հեզ և քաղցր. սա եղեալ ընդունող ազգին
Հայոց՝ և վերացոյց զցասումն անարժան մկրտու-
թեանն, և Վհոգևորն ի բաց տայր մերկանալ, և զթե-
րակատարն հաստատեաց :

Յայսմ ամի թագաւորն Երուսաղէմայ Պաղտին
տայր զՈւռհա և զԹլպաշար ի կոմսն ի Ճօսլինն և դար-
ձոյց զնա ի քաղաքն յՈւռհա, զոր ի ժամ մահուանն
Տանգրէի եհան զնա ի տանէ և ի գաւառէ իւրմէ և
յափշտակեաց ի Ճօսլէն զամենայն երկիրն, զոր ունէր,
անիրաւաբար. և բանտարգել արար զայր քաջ և
զհզօր և սովալլուկ ունէր զնա ի բանտի. և բռնու-
թեամբ և ուժեղ զօրութեամբ եհան զնա ի բրեւ զարա-
տաւոր և արար զնա հալածական՝ ծառայել օտար
աշխարհաց. զոր առաջին թագաւորն Երուսաղէմայ
կոչեաց զնա և մեծաւ պատուով տայր զքաղաքն Տա-
պար ի Ճօսլինն և կացոյց զնա տէր այնմ գաւառին :
Եւ նա մեծաւ յաղթութեամբ կայր ընդդէմ թշնա-
մեաց խաչին Քրիստոսի, վասն զի յորժամ մեռաւ
Պաղտինն և թագաւորեաց միւս Պաղտինն Տպօրկն,
դարձոյց զՃօսլինն յՈւռհա և կացուցանէր զնա ընդ-
դէմ Պարսից պատերազմաց, զի էր այր քաջ և հզօր
պատերազմող և անուանի յամենայն տունն Փռան-
գաց և ի քաջութենէ նորա դողայր ամենայն տունն
Պարսից. և դարձաւ ի գութ ողորմութեան ի վերայ
քաղաքին Ուռհայոյ, թողեալ զգազանական բարքն, զոր

1. Ե. զոր մկրտութիւնն. Տ. Կ. որ մկրտութիւնն.

ունէր յառաջագոյն: Եւ թագաւորեաց Պաղտինն ի վերայ Անտիոքայ և ամենայն աշխարհին Կիւլիկեցւոց Երուսաղէմայ և ամենայն աշխարհի նորա՝ մինչև յեգիպտոս:

Իսկ ի գալ հասանել թուականութեանն Հայոց ՇԿԹ դարձեալ զօրաժողով արարեալ Խազի ամիրայն և կազմեալ գունդ զօրաց իւրոց հարիւր երեսուն երեք՝ հազար և գնայր ի վերայ ազգին Փռանգաց. և արագապէս հասանէր ի դուռն Ուռհայոյ քաղաքին և ելից զօրօք առհասարակ զամենայն դաշտն. կացեալ զաւուրս չորս՝ ապականեաց զամենայն արտորայսն ի ձեռն անթիւ զօրացն և յարուցեալ անցանէր ի Սրուճ քաղաք. և գաղտաբար անցուցանէր զմեծ մասն զօրացն ընդ Եփրատ գետ, և ի Թլպաշարայ մինչև ի Քեսուն առ հասարակ գերի վարեաց զարս և զկանայս. և կոտորեցին անողորմ սրով զամենայն տղայսն կրակով՝ այրեալ խորովէին անողորմ անթիւ բազմութիւն: Եւ յորժամ Խազի հանդերձ բազմութեամբն անցանէր ընդ Եփրատ՝ և բազում գեղս մատնեցին ի ձեռս սրոյ՝ և քահանայք և կրօնաւորք սրով և հրով կատարեցան: Եւ յայսմ ժամու կոմսն Ճօսլինն էր ի սահմանս քաղաքաբերդին Ռապնայ. եկեալ ի Քեսուն և ի Պեհաստանի՝ զօրաժողով արար զզօրսն և ի գալն առաւօտուն զհետ գնաց Թուրքին և անկանէր ի վերայ նոցա. և կոտորեաց ի նոցանէ հազար այր. և դարձաւ Խազի ամիրայն զօրօքն և իջաւ մերձ ի յԱզազն: Յայնժամ թագաւորն Երուսաղէմայ հանդերձ ամենայն զօրօքն Փռանգաց հասանէր՝ յԱզազն առ ի պատերազմիլ ընդ

1. Բ. Ե. Տպ. հարիւր երեսուն հազար.

2. Տպ. յարձակեր.

զօրսն Թուրքաց. և գնաց ճօսլինն զօրօք իւրովք յԱնտիոք և հասանէր առ Թագաւորն. և զօրք Թուրքաց և Փռանդաց կային ընդդէմ միմեանց զբազում աւուրս և ոչ արարին պատերազմ. յայնժամ Խազի դարձաւ զօրօքն և գնաց յաշխարհն Մելանոյ 1, որ կոչի Կարմիրան. և Թագաւորն դարձաւ յԵրուսաղէմ և ճօսլինն գնաց ի յՈւռհա ի քաղաքն իւր:

Գարձեալ այս ինչ գործեցաւ ի Թուաիանիս Հայոց ՀԿ. ամիրայ ոմն ի յաշխարհէն Գանձակայ՝ Խազի անունն, այր արիւնասեղ, լիրք և չար հարամի, և էր սահմանակից աշխարհին Վրաց, և կայր սիրով ի հնազանդութիւն Վրաց Թագաւորին Գաւթի 2. և յայտ ամի խորհեցաւ չար խորհուրդս. և առեալ Խազի երիւ բիրտ Թուրք զօրաց՝ և մտանէր յաշխարհն Վրաց և մասն մի գերի վարեաց և եհան յաշխարհէն Վրաց և գնացեալ բանակ հարկանէր ի տեղի իւր: Եւ լուեալ զայս Գաւթի Թագաւորն Վրաց՝ և առաքեաց զզօրս Վրաց աշխարհին, եկեալ զաղաաբար անկանէին ի վերայ Թուրք զօրաց. և կոտորեաց ի նոցանէ արս երեսուն հազար և զամենայն կանայս նոցա և զորդիս նոցա և զհօտս անթիւս ոչխարաց նոցա վարէին ի գերութիւն հանդերձ բազում և անհամար աւարաւ տարաւ յաշխարհն Վրաց: Յայնժամ մնացեալքն ի զօրացն Թուրքաց 3 առ ոաստիկ վտանգին պատառեցին զհանդերձս իւրեանց և հող արկանէին զգլխովն 4 իւրեանց և սևազգեստուք և քացաւ գլխօք 5 ճիչկանս լինէին 6 առ սուլտանն իւրեանց ի Գանձակ քաղաքն

1. Բ. Ե. Մերանայ.

2. Ե. Տպ. Գաւթի (չիք).

3. Բ. Ե. Տպ. Թուրքաց (չիք).

4. Բ. Ե. Տպ. ի վերայ գլխոց.

5. Ե. Տպ. բացագլխօք.

6. Տպ. առնէին.

առ. Մեղիքն որդին Տափարին՝ և բողոք բարձեալ լալով
առաջի նորա զկորուստն իւրեանց. և այլքն հասա-
նէին ի գաւառն Արապկաց՝ յաշխարհն Կարմիանին առ
ամիրայն Խազի որդի Արդուխին և սաստիկապէս լա-
լով՝ զկատարած կորստեանն իւրեանց պատմէին նմա:
Եւ նորա առ զօրութեանն իւրոյ և բարձրավզութեանն
հրամայեաց ժողով լինել բազմութիւն զօրաց իւրոց
զամենայն սղգն Թուրքաց, ի Յունաց աշխարհէն մինչև
յարևելս զամենայն Կարմիան. և արար զհամարս զօ-
րաց իւրոց հարիւր յիսուն հազար և առաքեաց ի հա-
րաւակողմն յաշխարհն բարբարոսաց՝ 1 և կոչեաց զհետ
իւր զթագաւորն Արապկաց, որ կոչի Սաղա, որդի Տու-
պայիսին. գայր առ նա տասն հազարս. և էր սա այր
քաջ և պատերազմող, և սա գերի վարեաց զԲաղդաս
քաղաք և երեք պատերազմ վանեաց սա ընդ Տափա-
րին Պարսից սուլտանին, որ և յաղթեաց և յաղթե-
ցաւ: Եւ էր սա ազգաւ Ռաւատի և յոյժ հայհոյիչ
Մահմետի և ամենայն ազգաց՝ 2 նորա. սա բանակե-
ցաւ վրանօք ընդ մէջ Եթովպեայ և ընդ Հնդկիս և
յայտնու ժամանակիս գայր փեսայանար Խազէ ամի-
րային Պարսից: Եւ յայտ ամի խաղաց Խազի հան-
դերձ բազմութեամբ զօրօքն և հասանէր յաշխարհն
Գանձակայ՝ գնալով ի վերայ աշխարհին Վրաց:

Յայնժամ գայր Մեղեքն սուլտանն Գանձակայ
չորս հարիւր հազար ձիաւորով արանց քաջաց և խա-
ղացին ահագին բազմութեամբ և մտանէին յաշխարհն
Վրաց ի կողմն Տիխեաց քաղաքին իլեառն, որ Դեկոր
կոչի: Եւ լուեալ զայս Դաւիթ Վրաց թագաւորն որ-
դի Բագրատայ՝ որդւոյ Գորգէի և հասանէր ի պատե-

1 Ե Տղ. Արաբացոց.

2 Ե Տղ. Կարգաց.

րազմ ընդդէմ թուրք զօրացն քառասուն հազարով
կորովեաց և արանց քաջաց և կիրթ պատերազմողաց·
ունէր և այլ զօրս ի Խափչախաց թագաւորէն արս
տասն և հինգ հազար քաջս և ընտիրս և յազգէն
Ալանաց արս հինգ հարիւր և Փռանգ՝ հարիւր: Եւ
յՕգոստոս ամսոյ ժԳ՝ և ի պահոց Աստուածածնի
հինգշաբաթի օրն եղև սաստիկ պատերազմ ի մէջ եր-
կուց լերանց, որ և յահագին ճայթմանէ զօրացն գո-
չէին լերինքն. և յայնժամ օգնութիւն հասանէր յԱս-
տուծոյ ի վերայ Արաց զօրացն. և ի խմբել պատերազ-
մին զամենայն զօրն թուրքաց դարձուցանէին ի փա-
խուստ: Եւ յայնմ աւուր եղև սաստիկ և ահաւոր կո-
տորած զօրացն թուրքաց, և լցան դիակամբք գետք
և ձորք լերանց և ամենայն քարափունք լերանցն
ծածկեցան. և եղև համար կոտորածոյն զօրացն թուր-
քաց քառասուն բիւր. և ձերբակալս արարին արս
երեսուն հազար, և յերիվարացն և ի պինուցն անկելոց
ծածկեցաւ ամենայն երեք դաշտացն. և զաւուրս ութ
զհետ վարեցան զօրք Խփչացն և Արացն մինչև ի սահ-
մանս քաղաքին Անուոյ: Եւ սուլտանն Պարսից Մելէքն
և Խազի դարձան բազում ամօթով յաշխարհն իւրեանց
մազապուրծ փախստեամբ՝ ի հազարէն հարիւր չէր
մնացեալ:

Յայսմ ամի էառ թագաւորն Արաց Գաւիթ
զքաղաքն Տիխիս ի Պարսից և արար սաստիկ կոտո-
րածս զքաղաքն և արս հինգ հարիւր սրահանգս ի
փայտն հանեալ սատակէր չարաչար:

Յայսմ ամի յամսեանն Օգոստոս անկեալ եղև

1. Տպ. ժն.

2. Տպ. քսան հազար չէր մնա-
ցեալ.

կրակ յերկնից և այրեաց զաւագ ճեմարանն, որ կայր ի Բաղդատ քաղաքն. զայս ճեմարանս կանգնեալ էր Տուղրիլ սուլտանն Պարսից՝ եղբայրն Աբասլանայ, շինեալ էր զնա զարմանալի և հրաշալի գործարանօք. զի յորժամ նա էառ զաշխարհն Պարսից, զամս քսան մեծ պատերազմ վանեաց ընդ ազգն Պարսից. և ապա հաւանեցուցանէր զնոսա և տիրեաց ամենայն աշխարհին Պարսից. և յայնժամ գայր ի Բաղդատ քաղաք և հրամայեաց զայն աղօթից տուն կանգնել ազգին Թուրքաց, զի մի մտցեն ազգն Թուրքաց ի յաղօթից տունն Արապկաց. և ի յայտ ամի անկաւ կրակ և այրեաց զճեմարանն Թուրքաց՝ զպիղծ ժողովարանն նոցա:

Դարձեալ ի Թուականութեանն Հայոց ՇՀԱ զօրաժողով արարեալ Խազի ասպասաւարն Պարսից և գնաց ի վերայ զօրացն Փռանգաց և իջանէր ի Հալպ քաղաք ¹, և անտի գնայր բանակ հարկանէր ի Շիզարն ի Տաճկաց քաղաքն: Եւ յայնժամ գայր Պաղտոյնն թագաւորն Երուսաղէմայ. և գայր հասանէր առ նա կոմսն Ուռհայոյ Ճօսլինն, և միաբան գային իջանէին հանդէպ զօրացն Թուրքաց. և զամենայն աւուրսն ամառնային ոչ արարին պատերազմ, այլ լուռ ընդդէմ իրերաց կային: Յամսեանն Սեպտեմբերի առանց պատերազմաց քակեցան երկոքին կողմանքն և դարձան իւրաքանչիւր ի քաղաք իւր. և ամիրայն Խազի մտաւ ի Հալպ, և Պալակ ամիրայն՝ որ էր քուրորդի Խազէի և էր այր քաջ և ժիր պատերազմող, դարձաւ զաղտաբար և գնաց ի գաւառ իւր Յանձիթ: Յայնժամ Ճօսլինն և Վալարանն լուեալ զայս՝ ընթանային զօրօք զհետ Պալակին և հասան նմա ի գաւառն Ուռհայոյ՝ ի գեղն, որ

1. Յպ. ի վերայ Հալպ քաղաքի.

կոչի Տափթիւ, հարիւր ձիաւորով հասաւ ի վերայ նորա. և Պալական իջեալ կայր ութ հարիւր ձիաւորով ի տեղի մի գետազնաց և մօրոտ յոյժ շուրջն, և զօրօք իւրովք ամբացեալ կայր ի նմա. և զօրքն Փռանգաց անմտաբար խելագարեալ լինէին՝ ի վերայ յարձակեցան և ընդ խորափիտն ոչ կարէին անցանել: Եւ Պալական ամենայն զօրքն կայր ընդդէմ նոցա և նետիւք խոցոտեալ զամենայն երիվարս նոցա և արարին հալածականս զամենայն զօրսն Փռանգաց. և արարին ձերբակալս զերկու կոմսն Փռանգաց զՃօսլին և զՎալարանն. և կոտորեցին զամենայն Փռանգն և զՃօսլին և զՎալարանն երկաթի կապանօք տարան ի Խարբերդ և եղին անդ ի բանտի և զքսան և հինգ Փռանգն տարան ի Բալու: Եւ լինէր այս ամենայն սուգ մեծ ամենայն հաւատացելոցն և կային ահաբեկեալ մեծաւ սասանութեամբ: Այս եղև ի Սեպտեմբերի ամսոյ ԺԳ օրն:

Յայսմ աւուր՝ մեռանէր մեծ ամիրայն Խազի սրդի Արդուխին և տայր զամենայն աշխարհն իւր ի քուրորդին իւր ի Պալակ ամիրայն՝ և յանձն արարեալ զտուն և զորդիս իւր ի Պալակն զՍուլիման և զՏամրտաշն. և բերին դագաղօք զԽազի ի Հալպայ ի Խառան և անտի տարեալ թաղեցին զնա ի Մուփարկին ի քաղաքն իւր. և Պալակ ամիրայն տիրեաց բազում գաւառաց:

Գարձեալ ի թուականութեանն Հայոց ի յամի ՇՀԲ զօրաժողով արարեալ թագաւորն Երուսաղէմի Պաղտինն և յուզէր պատերազմ ընդ Պալակ ամիրային վասն երկու իշխանացն Փռանգաց, զոր արկեալ էր ի բանտին՝ զՃօսլինն և զՎալարանն: Եւ հասանէր թա-

գաւորն ամենայն զօրօքն Փռանգաց ի Ռապան քաղաք, և Պալական յառաջագոյն եկեալ էր մերձ ի յայնմ գաւառին, զի զերկիրն արտոցէ աւար և գերութիւն, և զմիմեանս ոչ գիտելով երկոցունց կողմանցն, և եկեալ թագաւորն սակաւ զօրօքն ի Շնջէոյ կանդարան և անցեալ գետովն ի վեր կամէր իջանել¹ ի սեղին, որ ասի Շնջրիկ, և Պալական բազում զօրօք կայր մերձ ի քմին, յորժամ հարին զվրան թագաւորին, և թագաւորն կամէր որսալ պազայովն², և Պալական յանկասկած յարձակեցաւ ի վերայ իւր ամենայն զօրօքն և արար կոտորածս արս հզօրս³ և կալաւ զթագաւորն Երուսաղէմի և զքուրորդի թագաւորին, այս եղև յամսեանն ի Հոռի, զկնի չորս աւուր անցանելոյ սուրբ Զատիկին: Եւ տարաւ Պալական զթագաւորն ի դուռն Վառկառայ, և նա տայր զՎառկառ ի ձեռս Պալակին, և տարան զթագաւորն և զքուրորդին իւր ի Խարբերդ և երկաթի կապանօք եղին ի խոր բանտին, ուր եղեալ կայր ճօսլին և Վալարանն:

Յայսմ ամի զկնի հինգ ամսոց, որ այս գործեցաւ՝ եղև պարմանալի ինչ. վասն զի յաղագս այսորիկ եղև կատարած կորստեանս. յարուցեալ միաբան⁴ արք հնգետասանք ի յամուր բերդին Պահեսնոյ և խորհեցան խորհուրդս քաջաց և կատարեցին զգործ անմահից. յարուցեալ արանցս այսոցիկ դնան ի Յանձիթ գաւառն և յաշու ունէին զամուր բերդն Խարբերդու, ուր կայր յարգելանոցի թագաւորն Փռանգաց և ճօսլինն և Վալարանն, և տեսին զպահապանս բերդին սակաւս և կային յանհոգս, գնացին ի դուռն գծուծ

1- Տպ. ելանել.

2. Ե. բազայովն. Տպ. բազեովն.

3. Ե. Տպ. սաստիկ հզօրս.

4. Բ. Ե. Տպ. միաբանեցան.

կերպարանօք և իբրև զգատաստանաւորք, կայր և այլ ոք բանատու ի ներքս ի բերդն, և զկնի սակաւ մի ժամու դիմեցին և մտին¹ ի ներքս և քաջապէս ջանացեալ ի բանտն՝ սպանին զորս ի դուռն գտին և փակեցին զդուռն և մեծաւ աղաղակաւ հասանէին ի բերդն, ուր էր թագաւորն արգելած և ճօսլինն և Վալարանն և այլ իշխանքն, և հանին զնոսա ի բանտէն մեծաւ ուրախութեամբ, և զայլս ոմանս զորս բազումս հանին ի կապանաց արք և կանայք, և ոմանք ի տեղացեացն մտին ի բանտն վառն փրկութեան թագաւորին և ճօսլինն և այլոց կալանաւորացն, և ելեալ թագաւորն և ամենայն բանտարգետալքն և առին զբերդն և տիրեցին ամենայն տանն Պալակին: Եւ իբրև լուան զայս զօրք այլազգեացն, որք էին ի գաւառին, փախեան ի յայլ աշխարհս, և զմիւս այլ գիշերի² ի չորեքշաբաթ լուսանալն՝ ելեալ ճօսլին և հետեակ մի ընդ նմա և գաղտաբար գնացին ի Քեսուռն և անտի գնացին յԱնախօք, զի զօրաժողով արասցէ և գայցէ յօգնութիւն թագաւորին և այլոց կալանաւորացն: Եւ էր յայսմ ժամու զօրապետ Փռանգաց զօրացն կոմսն ճօիբէ, որ էր այլ քաջ և հզօր և հաւատովն հաւատացեալ առաւել քան զառաւել, և սա մեծաջան աշխատութեամբ պահէր ի Թուրքաց զամենայն դաւառն Փռանգաց, զԵրուսաղէմ և զԱնախօք և զՈւռհա և ամենայն հնարաւորութեամբ արիաբար կացեալ: Իսկ յորժամ այս գործեցաւ՝ էր ամիրայն Թուրքաց Պալակն ի Հալպ քաղաք, և յորժամ լուաւ զայս ամենայն, եթէ հնարաւորութեամբ առին զՍարբերդ, յարուցեալ սրպէս զարծուի և յաւուրս հնգետասան

1. Ե. Տպ. ի բերդն.

2. Բ. և ի միւս այլ գիշերն.

անդր հասանէր և յարուցանէր սաստիկ պատերազմ ի վերայ բերդին. և կանգնեալ մքնայ և փորեալ ընկեցին զբուրգն մեծ ամրոցին՝ և այնու ահաբեկեաց զնոսա. և ահիւ մեծաւ ելեալ կոմսն Վալարանն առ Պալաին՝ և տայր զԽարբերդ ի ձեռս նորա: Եւ յայնմ աւուր կոտորեաց Պալաին զամենայն կալանաւորսն ոգիք իբրև վաթսուն և հինգ և կանայս ութսուն գեզեցիկս՝ ձգեալ ընդ բարձրութիւն բերդին ի վայր. և դարձեալ մեծաւ սրտմտութեամբ երկաթի կապանօք դնէր զթագաւորն ի բանտի և զՎալարանն և զքուրորդին թագաւորին: Եւ գայր Ճօսլինն զօրօք Փռանգաց ի յօգնութիւն. և յորժամ լուան զայս Ճօսլինն և Ճօփրի, վերաւորեալ լինէին յոյժ և դարձան լի տրտմութեամբ զնացին ի գաւառն իւրեանց. և թագաւորն՝ մնաց ի բանտին և Վալարանն և քուրորդին:

Յայսմ ամի եղև պատերազմ թռչնոց ի գաւառն Մելտենույ. ժողովեցան արագիւլք և կռունկք և արօսք և կռուեցան ընդ միմեանս. և կռունկն յաղթեաց արագիւլին՝ որ բնաջինջ արար զնոսա, և ուր ուրեք մնաց ՚3:

Յայսմ ամի մեռաւ մեծ իմաստասէրն Հայոց Պօղոս վարդապետն. սա երևեալ այր հրաշալի, տեղեակ հին և նոր կտակարանացն՝ 4, առաջին սուրբ վարդապետաց, երկրորդ լուսաւորիչ երևեալ տանս Հայոց և վէմ ադամանդեայ ընդդէմ հերձուածողաց և յոյժ ախոյեան լեալ ուղղափառաց և անպատկառելի վա-

1. Տպ. ամիրային.

2. Տպ. թագաւորն և Գալե-
րանն և քուրորդին թագա-
ւորին մնացին ի բանտին.

3. Բ. Ե. Տպ. մնացին.

4. Ե. Տպ. կտակարանացն Աս-
աուծոյ. սա հասեալ շնորհացն.

րուք կացեալ ի կեանս իւր ընդդէմ հերետիկոսացն. և սա ի Տարօն գաւառէն, յայսմ ամի մեռանէր և թաղեցաւ ի վանսն Ղազարու մերձ ի Սասուն:

Յայսմ ամի Դաւիթ Վրաց թագաւորն կոտորեաց ի Պարսից ¹ վեց բիւրս. վասն զի եկեալ սուլտանն Գանձակայ բազում զօրօք ի վերայ Կուռ գետոյ կամուրջ կապեաց նաւերով և արս վաթսուն հազար անցուցանէր յերկիրն Ափխզաց, և լուեալ թագաւորին Վրաց, առաքեաց զզօրս և զկարմունջն փլոյց և զամենայն զօրսն, զոր անցոյց ², առհասարակ կոտորեաց. և գնաց սուլտանն փախտական ի Պարսիկս և մտաւ յԱւզկան քաղաք առ հօրեղբայրն իւր:

Իսկ այս թագաւորս Դաւիթ էր քաջ հզօր ընդդէմ Պարսից պատերազմաց. սա բազում անգամ յաղթեաց զօրացն այլազգեաց և բեկեաց զամենայն զօրութիւնս նոցա և բազում և անուանի գաւառս էառ ի Պարսից սրով և բռնութեամբ. էառ զՏփխիս և զԴամանիս ³ քաղաք և էառ զՇուրան և զՇաքի և զՇամբար, էառ և այլ բազում գաւառք: Եւ էր Դաւիթ արքայ սուրբ ⁴ և առաքինի, զարդարեալ ամենայն աստուածպաշտութեամբ և բարի արդարութեամբ, և սա երևեցաւ ընդունող և սիրող ազգին Հայոց: Առ սա ժողովեցան մնացեալ զօրքն Հայոց. և սա շինեաց քաղաք Հայոց յաշխարհն Վրաց և հաստատեաց եկեղեցիս և վանորայս բազումս, և անուանեաց զանուն քաղաքին Գօռա, և ունէր մեծաւ ուրախութեամբ և ցնծութեամբ զամենայն ազգն Հայոց: Կայր և հարա-

1. Ե. Տպ. ի զօրացն Պարսից.

2. Ե. Տպ. որ անցան.

3. Ե. Տպ. Դմանիս.

4. Ե. Տպ. այր սուրբ.

զատ որչի մի թագաւորին Դաւթի, որում անուն ասէին Դեմետրէ, ի Հայ կնոջէ, և եղբօր թագաւորին ասէին Թօտօրմէ 1:

Դարձեալ ի թուականուի՛եանն Հայոց ՇՀԿ զօրաժողով արարեալ ամիրայն Պալակն գնաց ի վերայ զօրացն Փռանգաց և հասանէր ի Հալպ քաղաք և զկնի սակաւ աւուրց քայր ի վերայ քաղաքին Տաճկաց, որ ասի Մնբէճ. և կանգնեալ բաբանս ի վերայ կլային և սաստիկ պատերազմաւ արկանէր 2 զքնակիչսն ի մեծ նեղութիւն: Եւ յայնժամ ամիրայն, որ ի կլայն կայր, ձայն օգնութեան հասուցանէր առ կոմսն Փռանգաց Ճօսլինն և Ճօփրէ հասանել իւր յօգնութիւն և խոստանայր տալ զքաղաքն ի Ճօսլինն. և նորա ժողովեալ զմնացեալ զօրսն Փռանգաց՝ և հասանէին առ նա երկու կոմսն. քայր և Մահի կոմսն Տլքոյ, Անթափայ և Ռապանայ. և լուեալ զայս Պալակն, յարձակեցաւ ընդդէմ նոցա ի պատերազմ մօտ ի Մնբէճ քաղաք. և եղև սաստիկ պատերազմ, զի զօրք այլազգեացն բազում էին, և Փռանգացն՝ սակաւ. բայց յաղթեաց Փռանգաց զօրքն՝ Թուրքաց և զմի կողմն ի փախուստ դարձուցին, և Ճօսլինն կոտորելով տանէր զմիւս կողմն թուրք զօրացն. և միւս այլ կողմն փակեաց կոմսն Մարաշայ, և այլ բազում արս քաջս և հեծելօքն 3 զՃօսլինն կոտորեցին և սրով մարտիրոսական հանդիսիւ: Եւ յորժամ լուաւ զայս Ճօսլինն, դարձաւ փախստական և օթեցաւ 4 ի տեղի պատերազմին և ի վաղիւն եմուտ ի Թլպաշար քաղաքն իւր:

1. Բ. Թօտօրէ.

2. Տպ. հարկանէր.

3. Ե. Տպ. զհեծելաւազն.

4. Ե. աղթեցաւ. Տպ. յաղթեցաւ.

Եւ յայսմ աւուր կոտորեցան բազում իշխանք յազգէն Փռանգաց. և էր օրն այն ահեղ և մեծ ի վերայ հաւատացելոցն. այս եղև յամսեան ի Սահմի տասն և ի Մայիս ամսոյ չորս: Յայնժամ դարձաւ Պալական մեծաւ յաղթութեամբ և իջաւ ի վերայ քաղաքին Մըքէճայ. և ձայն պատերազմի տուեալ զօրացն՝ և ի բազում ուրախութենէն ի բաց հանէր զերկաթակապ զգեստն իւր. և յայնժամ ի կլայէն արևապաշտ ոմն արձակեաց զնետ իւր և հարկանէր զնա ի հեծուկն ի խոց մահու. և նա ձայն տուեալ Տումը-Տաշին, որդւոյ Խազէի, և զամենայն իշխանութիւնն իւր և զգաւառն իւր նմա յանձն արարեալ և ինքն ինոյն ժամայն սատակեալ լինէր: Եւ լուեալ զայս՝ ցրուեցան զօրք նորա. և եղև կորուստ նորա ուրախութիւն ամենայն աշխարհին Փռանգաց, բայց իւր գաւառացն ահեղ սուգ և տրտմութիւն եղև և կորուստ առհասարակ, վասն զի ողորմած էր ի վերայ ազգին Հայոց, որք էին ընդ ձեռամբ նորա:

Յայսմ աւուր էր թագաւորն և Վալարանն և թագաւորին քուրորդին ի Հալպ քաղաք. յայնժամ կոմսն Ճօսլին և թագուհին արարին դաշինս ընդ Տումըր-Տաշն գնել զթագաւորն. և տան պատանդ զգուստը թագաւորին և զորդի Ճօսլինն և այլ տասն և հինգ պատանդս ընդ հարիւր հազար դահեկանի: Եւ յամսեան Սեպտեմբերի ելեալ թագաւորն Պաղտինն ի ծառայութենէ Թուրքաց՝ և եկեալ յԱնտիոք քաղաք. և եղև ուրախութիւն յաւուր յայնմիկ ամենայն հաւատացելոցն Քրիստոսի: Իսկ կոմսն Վալարանն և քուրորդին թագաւորին մնացին առ Տումըր-Տաշն և անդ

սպանան: Եւ արդ այս երկրորդ գերութիւնս՝ որ աշխատութեամբ ¹ ճօսչինն ելեալ եղև Պաղատինն ի գերութենէն:

Յայսմ ամի առաւ Կառկառ ի Թուրքաց օգնականութեամբ Առտուծոյ. վասն զի Միխայլ իշխանն տէրն Կառկոյ՝ որդի Կոստանդեայ, ժողովեաց արս յիսուն և կացեալ ի վերայ մեծաւ աշխատութեամբ՝ և նեղեաց զԹուրքն, որ ի բերդն էր. և ոչ դտաւ ոք օգնական բերդին. և անճարեալ գային ի հաւանութիւն և տան զԿառկառ ի Միխայլն. և այսպիսի օրինակաւ և հնարաւորութեամբն առին զՊեպուլաւ ² բերդն ի Թուրքաց, և եղև սերախութիւն հաւատացելոցն Քրիստոսի:

Յայսմ թուականութեանս Դաւիթ Վրաց թագաւորն արար դարձեալ սաստիկ կոտորածս զգօրնն Պարսից իբրև երկու բիւրս և էառ զթագաւորաբնակ քաղաքն Հայոց զԱնի և զորդիոն Մանուչէի հանեալ ի յԱնույ և տարաւ ի Տփիսիս. և ազատեցաւ ի ծառայութենէ թագաւորաբնակ քաղաքն Անի, որ կացեալ էր ի ծառայութիւն զամս վաթսուն. և զհրաշափառ և զմեծ եկեղեցին Անույ զսուրբ Կաթողիկէն, զոր մարիթ էին արարեալ, ժողովեաց զեպիսկոպոստունն և զքահանայս և զկրօնաւորս Հայոց աշխարհին, և օրհնեաց զսուրբ Կաթողիկէն մեծաւ հանդիսիւ. և եղև ուրախութիւն ամենայն տանն Հայոց, զի տեսին ազատեալ զսուրբ Կաթողիկէն ի ծառայութենէ:

Յայսմ ամի քայր առկ մի բազում զօրօք ի Փռանքաց և իջեալ բանակաւ ի վերայ քաղաքին, որ կոչէ Սուր, յեզր Ովկիանոսի ծովուն. և կացեալ ի վերայ նո-

1. Բ. Ե. աշխատանքօք.

2. Բ. զՊեպուլաւ. Տ Կ. զՊեպուլայ.

րա բազում աւուրս՝ և սաստիկ պատերազմաւ ինեղ
արկանէր զքաղաքն զՍուր՝ և նաւօք պատեաց զծովն
շուրջանակաւ և բազում զօրօք պամաքն կալեալ ու-
նէր և իրակեալ էր յամենայն կողմանց: Եւ կանգ-
նեաց իայտէ բերդս ընդդէմ քաղաքին և բաբանս և
փիլիպանս եղեալ՝ կայր ընդդէմ պարսպին. և այս-
պիսի օրինակաւս վտանգեաց զքաղաքն զբազում ա-
ւուրս: սովով և պատերազմաւ նեղեաց զքաղաքն
զՍուր: Եւ յայնժամ անճարեալ լինէին քաղաքացիքն
և գային ի հաւանութիւն. և երդումն առեալ ի զօ-
րագլխէն Փռանգաց՝ տան զքաղաքն Սուր ի տուկն
և քաղաքացիքն ելեալ գնացին ի Գմիշկ. և զկնի սակաւ
աւուրց տան զքաղաքն Սուր գերեզմանին Քրիստոսի,
և դարձաւ աուկն զօրօք իւրովք ի յաշխարհն Փռան-
գաց:

Յայսմ ամի զօրաժողով արար թագաւորն Երու-
սաղէմի Պաղտինն և Ճօսլինն զամենայն զօրս Փռան-
գաց և գնաց՝ ի վերայ քաղաքին Հալպայ: Գայր
յայնժամ առ Ճօսլին թագաւորն Արաբկաց Սալէ՝ որ-
դին Տուպայիսին, որ փեսայացաւ Խազէի. կապեաց
սէր ընդ Ճօսլինն և միաբանեցաւ ընդ նմա և զօրօք
իւրովք գայր յօգնութիւն Ճօսլինն: Եկն առ Ճօսլինն
թուռն Գդուշ սուլտանին և սուլտանն Մելտենույ որ-
դին Խլիճ-Ասլանայ, և եղև մեծ հանդէս ի վերայ քա-
ղաքին Հալպայ. և արկին զքաղաքն ի մեծ նեղութիւն
սովով և պատերազմաւ զբազում աւուրս: Յայնժամ
հասուցանէին քաղաքացիքն առ ասպասաւարն Բուր-
սուլին ի Մօսլ քաղաք՝ դալ օգնել նոցա: Եւ նա ժողով

արարեալ բազում զօրաց և զկնի վեց ամաց ¹ հասանէր ի Հալպ քաղաք. և ի բաց վարեաց զգօրսն Փռանգաց, և զերծաւ Հալպ. և գնացին զօրքն Փռանգաց իւրաքանչիւր ի տուն իւր անվնաս: Եւ թագաւորն Արաբկաց գնաց և արար ասպատակ զՄօսլ և զամենայն երկիրն Բուրսուխին. և Բուրսուխն կացեալ ի Հալպ սակաւ աւուրս և գնաց ի Դմիշկ, արար միաբանութիւն ընդ Տուղ-Տիկին ամիրային Դմշկայ:

Յայսմ ամի գայր ի վերայ Մելսենւոյ Խազի ամիրայն Սևաստոյ՝ որդի Դամիշմանին, և սաստիկ պատերազմաւ խոսարեաց զքաղաքն մեծ նեղութեամբ և կացեալ ի վերայ քաղաքին զամիսս վեց, մինչև ի սաստիկ սովոյն նեղեցաւ քաղաքն. և ի բազմանալ սովոյն բազումք մեռան, զի վարէին աշխարհն զքաղաքացիքն ի դուրս ի բանակն առ ի չգոյէ կերակուր ². և անճարեալ քաղաքն ի մեծ վտանգէն՝ տան զքաղաքն ի Խազի. և կինն Խիծ-Ասլանայ տէրն քաղաքին ելեալ գնայր ի Մշարն:

Իսկ ի թուականութեանն Հայոց ՇՀԴ գայր բազում զօրօք ասպատաւարն Պարսից Բուրսուխն և Տուղ-Տիկին և քառասուն հազար այր զօրացն ընդ նոսա, որք ընտրեալք էին յամենայն զօրացն ³ Պարսից, և գայր մեծաւ զօրութեամբ և իջանէր ի վերայ ամուր բերդին Փռանգաց՝ որ կոչի Ազազ, և արար սաստիկ պատերազմ ի վերայ նորա. և ամենայն զօրութեամբ իւրով խրոխտանայր ⁴ առնուլ գնա. և կոխեաց արհամարհելով զզօրութիւն Փռանգաց և կանգնեաց երկու-

1 Ե. Տպ. ամսոյ.

2. Տպ. կերակրոյ.

3. Բ. տանէն Պարսից. Ե. Տպ.

տանն Պարսից.

4. Բ. խոստանայր.

տասան բաբանս ընդդէմ նորա. և փորեալ ընկեցին
զերկու պարիսպ նորա. և կայր Ազազն ի մեծ վտանգի.
և եղեն յուսահատեալք պահապանքն, որ կային ի նմա:
Իսկ յորժամ լուաւ զայս թագաւորն Երուսաղէմայ՝
թէ դարձաւ Բուրսուխն ի Հալպ, յարուցեալ վաղվա-
ղակի և դայր յԱնտիոք. և ձայն տուեալ զօրացն Փռան-
գաց՝ գնաց կոմսն Ծօսլինն մեծաւ յօժարութեամբ
առ թագաւորն. գայր և կոմսն Տրապալսոյ որդին Զըն-
ճլին և Մահի կոմսն Տլքոյ, և եղև հանդէս զօրացն
Փռանգաց հազար և երեք հարիւր ձիաւորաց, կայր և
ի Հայոցն հինգ հարիւր, և հետեակ զօրք չորս հազար.
և գայր թագաւորն Երուսաղէմայ և իջանէր ի Կուրիս:
Եւ լուեալ զայս ասպասալարն Պարսից՝ խլեցաւ զօ-
րօքն և իջաւ մօտ ՝ ի Հալպ: Յայնժամ զօրքն Փռան-
գաց թողին զամենայն ծանրոցն իւրեանց ի Կուրիս և
ամենայն պատրաստութեամբ գնացին յԱզազն և տե-
սին ի հիմանց փլեալ և աւերեալ զԱզազն. և մերձ էին
ի յառնուլ գնա, յայնժամ դարձան զօրքն Պարսից
ի վերայ զօրացն Փռանգաց և պատեալ գնոսա զա-
ւուրս երիս. մեծաւ նեղութեամբ կային ի մեծ 2 տագ-
նապ ոչինչ ճաշակելով նոցա և ի սաստիկ նեղութե-
նէն գոյսն իւրեանց ի մահ եղին և առհասարակ յու-
սահատեցան ի կենացս. և զօրքն Թուրքաց գուռային
խրոխտալով ի վերայ նոցա և շրջապատեալ գնոսա՝ և
բարձրաձայն աղաղակաւ և որպէս զարծուի, որ յերամս
աղաւնեաց խոյանայ, այնպէս զօրք այլազգեացն դի-
մէին առհասարակ ի վերայ Փռանգ զօրացն. և յամե-
նայն կողմանց անճարեալ կային զօրք քրիստոնէիցն և
ահաբեկեալ մահու ցանկանային և մինչև ի վերջին

1. Տպ. մերձ.

2. Տպ. վտանգի և տագնապի.

շունչն ժամանէին ¹ : Եւ մինչդեռ յայս տարակուսանս հասեալ կային, խորհուրդ իմն բարևոյ խորհեցաւ թագաւորն և ասէր ցիշխանսն զօրաց իւրոց. « Եկայք դարձցուք դիմօք ի Թերեայն, կարծիս տայուք Թուրքաց զօրացն, եթէ ի փախուստ դարձան ², զի, ուր ի դարանի կան, յարուցեալ լինիցին զհետ մեր և մեք յայնժամ դարձցուք ի վերայ նոցա ի պատերազմ և տեսցուք, եթէ զինչ արասցէ ընդ մեզ Քրիստոս » : Եւ պատուէր տայր որոց էին ի բերդն Ազազն և ասէր, թէ « Յորժամ միաբանին զհետ մեր, դուք մեզ նշան մխոյ արարէք ի վերայ բերդիդ » . և թագաւորն խլեցաւ ամենայն զօրօքն ի Թերեայն : Եւ գիտացեալ Բուրսուխն ասպասալարն, եթէ փախստական գնայ, ձայն տուեալ ամենայն զօրացն միաբան և զհետ ընթացեալք գային որպէս զգայլս զհետ ոչխարաց և դիմէին ի վերայ մեծաւ աղաղակաւ և ահագին հանդիսիւ և գոչմամբ ձայնիւ զհետ Փռանգաց զօրացն վարէին : Եւ իբրև գնացին մղոնս երկուս, միաբանեցան զօրքն այլազգեացն զհետ զօրացն քրիստոնէիցն . և յայնժամ արարին յԱզազն զնշան մխոյն՝ և տեսեալ թագաւորն Երուսաղէմայ և ամենայն զօրագլուխքն, ձայն օգնականութեան առ Աստուած աղաղակեցին՝ և լալով և ողբալով զկրծից ³ հարեալ ի վեր յերկինս առ Աստուած աղաչանս առաքէին, զի հասցէ յօգնութիւն սակաւ հօտին իւրոյ : Յայնժամ հրամայեաց թագաւորն հնչեցուցանել զփող պատերազմին, և միաբան զօրքն քրիստոնէից դիմեցին ի վերայ այլազգեացն՝ և զԱստուած օգնական կալեալ, քաջապէս ջան ⁴ եղեալ :

1. Բ. Ե. Տպ. հասեալ ժամանէին.

2. Տպ. դարձաք.

3. Տպ. զկսկիծ.

4. Տպ. քաջալան եղեալ.

Եւ լուաւ Տէր աղաչանաց ¹ նոցա, և մեծաւ սրամտութեամբ դարձուցին զԹուրքն ի փախուսա. և յայնժամ սուր ի գործ արկեալ զօրք հաւատացելոցն և ընդ ամենայն երեսս դաշտացն ցիր և ցան հանին զնոսա. և կոմսն Ճօսլին մեծաւ զայրացմամբ քաղանաբար իբրև զառիւծ, որ մռնչէ զհետ եզանց, այսպէս և սա վարէր զհետ զօրացն այլազգեացն և յսպեցաւ արեամբ անհաւատիցն. նոյնպէս և թագաւորն և ամենայն զօրքն Քրիստոսի վարեցան զհետ անօրինացն և կոտորեցին յանխնայ մինչև ի Հալպ քաղաք. և եղև համար կոտորածոց եօթն ² հազար: Եւ գնացին ասպատակարն Պարսից և Տուղ-Տիկին լի ամօթով, վասն զի հընգետասան ամիրայք ի պատերազմին կորուսեալ եղև. և դարձան զօրքն քրիստոնէից մեծաւ ուրախութեամբ և անհամար աւարաւ. և եղև օրն այն օր ուրախութեան ամենայն ³ հաւատացելոցն Քրիստոսի. այս եղև յամսեանն ի Տրէի քսան և չորս, յաւուր հինգշաբթու: Եւ զկնի աւուրց ինչ առեալ Բուրսուին զգուստրն թագաւորին և զորդին Ճօսլին և տարեալ եղ ի Խլադ-Ճապար և ինքն գնաց ի Մօսլ. և յետ տարւոյ մի սպանաւ յազգէն իւրմէ, որք ասէին հաճիք. աղօթաւորի կերպիւ լեալ մտանէին ի տունն նորա և դանակով սպանանէին զնա. յայնժամ պաշտօնեայք նորա սատակէին զնոսա և այլ ևս ի քաղաքէն զորս գտին այնպիսի կերպարանով՝ սատակեցին արս ութսուն:

Ի յայսմ ամի զօրաժողով արարեալ զօրագլուխն Պարսից անթիւ բազմութիւնս, ամիրայն արևելից, որ ասի Աբրաիմ որդի Սուլիմանայ և ամիրայն Յանձթայ,

1. Տ. Կ. աղօթից.

2. Բ. Ե. Տ. Կ. հինգ.

3. Բ. Ե. ի վերայ ամենայն.

որ ասի Տաւութ որդի Սուգմանայ՝ որդւոյ Արդուխին, և այլ բազում ամիրայք խաղացին բազում զօրօք և գնացին յաշխարհն Վրաց: Եւ հառեալ ի վերայ նոցա Վրաց արքային՝ և սաստիկ կոտորածով դարձուցանէր զնոսա ի փախուստ և կոտորեաց զնոսա առաւել քան զառաջինն և զաւուրս հինգ զհետ վարեաց և արեամբ ելից զգաշտն և զլերինս. և ի դիականցն անկելոց հոտեցաւ ամենայն երկիր:

Յայսմ ամի մեռանէր բարեպաշտ սուրբ Թադաւորն Գաւիթ Վրաց աշխարհին, և նոտուցանեն յաթոռ նորա զորդի իւր զԳեմետրէ, զայր քաջ և սաստուածասէր, նմանեալ հօր իւրոյ Գաւիթի ամենայն գործովք բարեաց. սա դարձոյց զորդիսն Մանուչէի ի քաղաքն Անի և բազում երդմամբ արարեալ զնոսա իւր ծառայս և հնազանդս զամենայն աւուրս կենաց իւրեանց և տայր զԱնի ի նոսա, զի բազում նեղութիւն կրեաց Անի ի զօրացն Պարսից, յորժամ մեռաւ Գաւիթ. և այլ հոգք պատերազմաց և գաւառաց անկաւ ի վերայ Գեմետրէի Վրաց արքային, որ էր ի Հայ կնոջէն. իսկ որդիքն Մանուչէի արարին սաստիկ երդումն, վասն զի սուրբ Կաթողիկէն, որ էր յԱնի, հանապազ Հայոց կայցէ՛ և մի՛ մտցէ ի նա Տաճիկ և այլ Մսիման ազգ:

Գարձեալ ի թուականութեանն Հայոց ՇՀԵ գայր ի Փռանգաց որդին Պեմնդին՝ որդւոյ Ռօպերթայ, որ զանունն հօրն ունէր Պեմունդ. յայսմ ամի գայր զօրօք ի քաղաքն յԱնտիոք և առնու իւր կին զգուստր Թադաւորին Երուսաղէմայ. և խոստանայ Թադաւորն զԹադաւորական աթոռն տալ նմա զկնի մահուանն

իւրոյ. տայր և զԱնտիոք թագաւորն ի Պեմուռնն և զամենայն աշխարհն Կիլիկեցւոց: Եւ յայնժամ Պեմուռնն որդի Պեմնդին բռնութեամբ և ուժգին զօրութեամբ արար իւր հաւան և հնազանգ զամենայն ազգն Փռանգաց, զկոմսն Ուռհայոյ զՃոսլինն արար հաւան և հնազանդ, նոյնպէս և զորդի Զնճլին. և ինքն էր մանուկ մարմնով՝ ամաց քսանից, առանց մորուաց, այր քաջ և հզօր պատերազմող, բարձրահասակ՝ և առիւծադէմ և սոսկ խարտէշ. և բազում հօր որդիք և մեծազգիք եկին զհետ նորա ի Հուովմայ:

Իսկ ի թուականութեանն Հայոց ՇՀԶ մեռանէր սուրբ վարդապետն Հայոց, որ ասի Կիւրոս, նմանեալ առաջին սրբոցն, ուսեալ զամենայն կտակագիրսն Աստուծոյ և ամենայն խորին քննութեամբ հասուեղեալ, լիապէս հասեալ ի վերայ հին և նոր կտակարանացն Աստուծոյ, ընկերակից Գէորգայ վարդապետին, որ ասի Մեղրիկ. սա մեռաւ և թաղեցաւ ի վանքն, որ կոչի Գրապարի, և կոչեցաւ վանքն այն Գերեզմանատունք սուրբ վարդապետացն, վասն զի անդ թաղեցաւ սուրբ վարդապետն Հայոց, որ ասի Մեղրիկ, որ ժողովեաց անդ զամենայն դասս ձգնաւորացն Գրիստոսի և հաստատեաց անդ կարգ և կրօնք զառաջին սրբոց հարցն:

Գարձեալ ի թուականութեանն Հայոց յամի ՇՀԷ գայր ամիրայն ասպատաւարն Պարսից, որ ասի Զանգի, որդի Աղ-Սնգուրին, այն՝ որ յառաջն ունէր զՀալպ քաղաք. սա գայ իջանէ զօրօք ի սահմանս Ուռհայոյ և հաստատեաց սէր ընդ կոմսն Փռանգաց ընդ Ճոսլինն և անվնաս գնաց ի Հալպ քաղաք. և խնդրէր

4. Տղ. բարձրահայեաց.

սէր և խաղաղութիւն առնել ընդ մեծ կոմսն Փռան-
գաց ընդ Պեմոնդն ընդ տէրն Անտիոքայ և միջնորդս
կացուցանել զՃօսլինն. և կացեալ զաւուրս ինչ, գնաց
ամենայն զօրօք ի Բմիշկ, զի մեռեալ էր ամիրայն
Դմշկայ, որ առի Տուղ-Տիկին, և ունէր զքաղաքն որդին
նորա:

Յայսմ ամի մեռաւ Պարսից սուլտանն, որ կոչէր
Մահմուտ որդի Տափարին, և նստաւ յաթոռ նորա
եղբայր նորա, որ կոչէր Մելեք, այն՝ որ յառաջ նստեալ
էր ի Բանձակ, զոր կոտորեաց Բաւիթ թագաւորն
Վրաց և արար գնա փախստական ի Պարսիկս:

Յամս¹ շրջագայութեան տումարիս Հայոց ՇՁԵ
եկն Մահմատ սուլտանն, որդի Ամր-Խազէի՝ որդւոյ
Բամիշմանին. սա եկեալ քաղում զօրօք յաշխարհն Մա-
րաշայ և եկեալ իջաւ ի վերայ Քեսուն քաղաքի և
այրեաց զՀէնս գեղիցն և վանորէիցն ի ժամանակս կթոց
այգեստանեացն. և նստեալ աւուրս վեց ի վերայ քա-
ղաքին, ո՛չ պատնէչ կանգնեալ կամ մեքենայս, և ո՛չ
նետաձիգ եղեալ, այլ լուելեայն նստեալ, հատանելով
զջուր գետոյն և կոտորելով զբուրաստանն՝ այսր
անդր ասպատակ ունելով և գառ և զաւար² յին-
քեանս կուտելով: Իսկ որ ի ներքս ի քաղաքն էին, օր
աւուր ակն ունէին խռովութեանց և արեան հեղման
և աւման քաղաքին և այնպէս սրտաթափ եղեալ,
մինչև ի միում գիշերի թողուլ զարտաքին պարիսպն:
Եւ ապա քաջալերեալ զմարդիկք քաղաքին առաջ-
նորդք և քահանայք իւրեանց, յորդորելով պողատա-
նօք առ Տէր կարդային և զմեռանին խնդրէին՝ քան
Թէ մատնիլ ի ձեռս անօրինաց և ծաղր և ծանակ լի-

1. Տղ. յայսմ.

2. Տղ. գկապոսո.

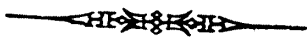
նել հեթանոսաց, անձամբ և ընտանեօք և խաչիւք վառելեօք, բազկատարած աղօթիւք զպաշտօնն բարձրացուցանէին զցայգն ի ցերեկ¹ հատուցանելով²: Իսկ որ յամենայնի բարեգութն և ողորմածն Աստուած՝ ոչ կամեցաւ վասն մեղաց մերոց մատնել ի ձեռս թշնամեաց, այլ բթացեալ ի գինս արեան Որդւոյ սիրելւոյ՝ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, ոչ ետ հրաման զօրացն պատերազմաւ զքաղաքն, այլ արդ ի յաւուր ուրբաթու, որ էր օր չարչարանաց Փրկչին մերոյ, եղև ազատութիւն քաղաքին Քեսնու. և այրեաց զվանքն Պարմիր՝ զտուն աղօթից, զխրճիթս միանձանց և մանրեալ զնշանս տէրունական քարանց և փայտից, գերի վարեալ զերկաթեղէնս և զպղնձեղէնս, ի յերկիր կործանեալ զսեղան սրբութեան հացի՝ փշրեաց և զդուռն գեղեցկահիւս յօրինուածոյ և զայլն ընդ ինքն բարձեալ տանելով յաշխարհն իւրեանց ի տես հարճից և ռամկաց իբրև զԲաբելացին զայն: Առ սա կատարեցաւ, թէ « Լքեալ թողցի դուստր Սիօնի իբրև զտաղաւար յայգւսջ կամ իբրև զհովանի մրգապահաց » և որպէս զտատրակ սգալից միայն մնացեալ ի զուգակցէ՝ կամ որպէս զագուաւ զազրատեսակ նստեալ ի վերայ կոթողոյ: Եւ Մահմուտն գնաց փութանակի յաւուր ուրբաթու, որպէս ասացաք, քանզի համբաւ եհաս ի լսելիս նորա յազագս թագաւորին Հոռոմոյ, թէ զիմեալ գայ յօգնութիւն պաշարեալ քաղաքին Քեսնոյ՝ մերոյ իշխանին Պաղտունին կոչեցելոյ, մաղթելով առ ոտս նորն. զի յաւուրսն յայնոսիկ մերձ էր թագաւորն Յունաց յԱնտիոք՝ աւարելով³ զՏաճկաստան և բար-

1. Բ. Ե. Տպ. ցորեկ.

3. Տպ. աւերելով.

2. Տպ. հատուցանելով.

ձեալ էր զիշխանութիւն մերոյ իշխանին Լևոն կօչեցելոյ, և զքաղաքս և զբերդս ամուրս յինքն գրաւեալ և զնա առեալ տանէր յաշխարհն Յունաց յայնկոյս ծովուն ի սահմանս Ասիացւոց աշխարհին:

Քանզի ի բարձրանալ թուականութեանս Հայոց յամս ՇՁՁ նոյն թագաւորս Հուռմոց որդի Ալէքսին, որում անուն էր Պեռպեռօթէն, եկն մեծ խռովութեամբ ի քաղաքն Անաւարդա: Եւ էր յաւուրսն ամառնային՝ յամիսն Յուլիոսոյ. և խսարեաց զքաղաքն աւուրս երեսուն և հինգ¹ և նեղեաց բաբնովն. և նորս առ վտանգին ետուն զքաղաքն ի թագաւորն Պեռպեռօթէնն, և նա էառ զամենեսեան. զԼևոն իշխանն Հայոց և զորդիքն իւր և զկիսնն, էառ և զսուրբ պատկերն Աստուածածնին և տարաւ ի Կոստանդնուպօլիս. և անդ մեռաւ մեծ իշխանն Հայոց Լևոն որդի Կոստանդնայ որդւոյ Ռուբենայ. և ինքն թագաւորն Պեռպեռօթէն եկն ի բերդն Պղահն, էառ բռնութեամբ: Եւ տարան զնա խաբելով ազգն Փռանգաց ի քաղաքն, որ կոչի Շեղար, և անտի եկն յԱնտիոք. և գնաց Մելէք Մահմատն այս ի բերդն Շուպլսա², բազում մարտիւք մարտուցեալ և նետս անթիւ հեղեալ՝ ոչինչ կարաց առնել բերդին և այնպէս գնալով ընդ կատարս լերանցն, որ Կուլլա կոչեն, գնաց յաշխարհն իւր. և մեք գոհացաք զՏեառնէ, որ փրկեաց զմեզ ի հրոյն պաշարմանէ և ազատեաց ի թշնամեացն: Եւ ի յանցանել ձմեռանն, յորժամ էր 5 թագաւորն ի վերայ Պղահ բերդին Տաճ-

1. Ի. Տպ. Եօթն.

2. Տպ. Շուպլսա.

5. Ե. Տպ. Մեր.

կաց, զկնի սուրբ Ջատկին գնաց տէր քաղաքին Քես-
նոյ Պաղտինն առ նա զօրօք և հեծելովք իւրովք,
նաև բնակիչք քաղաքին. և թափուր մնաց քա-
ղաքս ի յարանց. երկեան և ելին ի քաղաքէս տուն
որդւովք և գնացին ոմանք ի Պհեսնի և ոմանք ի Ռա-
պան, ոմանք ի Հռոմկլայն. և մնաց Քեսուն անմարդ,
սակաւ իշխանք մնացին տեղեպահ՝ հետեակօք և
տուկ քաղաքին. սորա Վահրամ կոչիւր: Եւ ես նուաստ
երէցս Գրիգոր սրտապնդելով գնոսա ժրանալ ի պահ-
պանութիւն քաղաքիս, զի մի՛ գուցէ եկեալ այրեսցեն
զքաղաքս մեր, որ և եղև իսկ. զի ի դառնալ թագա-
ւորին Յունաց, որդի Տաւութին՝², որոյ անուն Խար-
Ասլան կոչիւր, դարձաւ ի Տաճկաստանէ բազում զօրօք
և եկեալ իբրև զփախստական ի թագաւորէն, եկն ի քա-
ղաքն Ռապան. իսկ արքն, որ էին ի Քեսուն քաղաքին,
զարհուրեալք կարծէին, եթէ Մելէք Մահմատն իցէ,
թողին զքաղաքն և ելան երեկոյին. իսկ ի վաղիւն
եկեալ սակաւ Թուրքաց անցանէին ընդ լեառնակողմն
և ըմբռնեցին զայր ոմն և տեղեկացան ի նմանէ, թէ
ոչ ոք է ի քաղաքին. ապա եկեալ արանց իբրև երես-
նից՝ մտին և այրեցին զքաղաքն Քեսուն և զգրունս քա-
ղաքին. և զբարձրայարկ ապարանսն, զոր շինեալ էր
էր մեծ իշխանն Հայոց Գող Վասիլն, և զայլ շէնս, զոր
բարձրագոյն տեսին, և ինքեանք գնացին փախստական
և հասին այլոց ընկերաց իւրեանց: Իսկ մարդիկք քա-
ղաքին դարձան ի միւս օրն իւրաքանչիւր ի տունս իւ-
րեանց:

Ի թուին Հայոց ՇՁԹ ոմն զօրական յազգէ Սի-
րիմահէ խէթ կալեալ ի սրտի իւրում, որում անուն
էր Սիմոն, գողացաւ զԱնթափ ի կոմսէն Ուռհայոյ և

1. Բ. տեղապահ.

2. Ե. Տուաւթին.

կալեալ ընդ ձեռամբ ամ մի և ապա՝ միջնորդութեամբ բրնձին Անտիոքու՝ դարձոյց զԱնթափի ի կոմսն:

Իսկ ի թուականութեանս Հայոց ՇՂԱ երեկ թագաւորն Յունաց Պեռպեռօփէն և ջանաց, որ գնով առնոյր զԱնտիոք ի բրնձէն Անտիոքու. և ապա էառ ի նմանէ գանձ և դիպակ և լուր մտաւ ի քաղաքն:

Ի թուականութեանս Հայոց ՇՂԲ փոխեցաւ ի կենցաղոյս թագաւորն Յունաց Պեռպեռօփէն որդի Ալէքսին ի Զատիկին, ի մուտն Ապրիլի ամսոյ, և զորդին իւր հաստատեաց յաթոռ իւրոյ թագաւորութեանն զԿիւռ-Մանէլն: Եւ յայսմ ամի փոխեցաւ թագաւորն Երուսաղէմայ. և մեծ զարմանք են մահս այս երկուց թագաւորացս Փռանգաց և Յունաց. զի Յունացն մեռանէր յորսն, և խոզն վայրի լեալ պատճառ մահու նորա, և Փռանգ թագաւորին ի նմին ամի յորսի հանդիպեալ՝ և նապաստակն եղև նմա առիթ մահուան. և նստոյց զորդին իւր յաթոռ իւր ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ, որ ասէր Պաղտին: Ի նոյն ամի և Մահմատ Մելէքն որդին Ամիր-Խազէի մեռանէր: Եւ յայսմ ամի նշան երևեցաւ յերկինս ի կողմն հիւսիսոյ, իբրև սիւն լուսոյ, յաւազ հինգշաբաթուջ աւուրն, և ութօր միապէս երևեցաւ. և զկնի այդ երեք թագաւորքդ փոխեցան: Եւ ի տարեպատն Դեկտեմբերի ամսոյ քսան և երեք օրն՝ և օրն՝ երեքշաբթի՝ ի տօնի սրբոյն Ստեփաննոսի՝ նախավկային, առաւ Ուռհա սրով ի Զանդէ, որ էր որդի Աղ-Մնգուրին. և կոտորեցին յանխնայ զբազումս վասն հաւատոյն, որ ի Քրիստոս, զոր պսակեսցէ զնոսա Քրիստոս ընդ սուրբսն իւր, ամէն:

Իսկ ի վերանալ թուականութեանս Հայոց ՇՂԳ

ի տէրութեանն Անտիոքու որդւոյ Պետեւինին, որ ի տիս մանկութեան, հսկայազօր և ուժեղ, այլ ոչ խելացի յիմաստասիրութեանն իշխանութեանն Պաղտօյնին, որ էր տէր Քեսնոյ և Մարաշայ և գաւառաց նոցա՝ ի սինօռէն¹ Մելտենւոյ մինչև ի դուռն Անտիոքու, որ էր տղայ տիօք և ծեր մտօք, աստուածահաճոյ յամենայն ի գործս արութեան², ի կոմսութեանն Ճօսլնին՝ փոքու որդւոյ մեծի քաջ զօրականին Ճօսլնին, ի հայրապետութեանն Տեառն Գրիգորիսի Հայոց վերագիտողի տանն Թորգոմայ՝ յաւուրս սորա՞ և յառաջասացեալ ի թուաբերութեան, ի տօնի սրբոյ Նախավկային Ստեփաննոսի, անտես եղեալ քաղաքն Ուռհա ի քաղցր կամաց Արարչին, որ և առաւ բռնութեամբ յորդուոցն Հագարու, որոյ անուն գլխաւորին Ջանգի յորջորջէր, որ բազում և անխնայ արիւն ետ հեղուլ, ոչ խնայելով ի պատուական ծերսն և ոչ ողորմելով գառնանման անմեղ տղայոցն, որ և յահէ սրոյն զարհուրեալ քաղաքացեացն՝ փախստեամբ դիմեալ յապաւէնն իւրեանց, զոր կայ Մանիակայ ասէին. ոչ եղբայր զեղբայր հոգայր և ոչ այր զորդի, ոչ գթասէր մայր ի դուստր իւր և ոչ մերձակոր բարեկամ առ սիրելիս իւր նայելով, յաղագս ծանր և դառն լուսոյն այնորիկ ոչ ժամանել փախուցելոցն մտանել յամուրն իւրեանց. խեղդամահ եղեալ ի դուռն ամրոցին մեռան ոգիք իբրև երկու հազարք, որ և պապիոսն Փռանգաց հեղձաւ յամբոխամիջի անդ Ջայսոսիկ տեսեալ բռնաւորին՝ զղջացաւ ի միտս իւր և հրամայեաց վերացուցանել զսուրն, որ անխնայ և անողորմ կոտորէին զմարդիկն ի փողոցամիջի անդ իբրև

1. Ք. ի սինօռէն.

2. Տ. Գ. արդարութեան.

3. Ք. Ե. սոցա.

զանաստունո: Եւ զազգն Փռանգաց, որոս ըմբռնեցին, հրամայեաց առաջի իւր սրախողխող առնել և զկին և զորդիս ի գերութիւն վարել. և որ փախուցեալ քրքիստոնեայքն էին, որք ժամանեցին մասնել յամբոցն, ոչ քաւեցին աւուրս բազումս, քանզի ջուր ոչ ունէին. առին և զայն ևս սիրով և երդմամբ: Եւ ամբարտաւանն այն կամեցաւ խաղաղացուցանել զքաղաքն, հրամայեաց քարոզել մի՛ ամենեկն այլ դժուար առնել քրիստոնէից, քանզի յագեցան ամենեքեան արեամբ և գանձիւ. դարձեալ խրոխտացաւ ի միտս իւր՝ որպէս և կատարեաց զյաղթութիւնն մեծ, զոր ի բազում ժամանակաց ոչ ոք ի մեծամեծաց և ի վեհագունից կարող եղև տիրել բռնութեամբ քաղաքին օրհնելոյ ի Տեառնէ, զոր անսուտ բերանովն հրամայեաց ի մարդեղութեանն իւրում՝ զոր գրեաց ի թղթին իւրում առ Աբգար թագաւորն. թէ «Սով և սուր ոչ մտցէ ի քաղաքս քո՛, եթէ կայցեն ի հրաման պատուիրանի իմոյ». զոր և մոռացեալ նոցա յետ ժամանակաց զպատուէր Արաքչին՝ նմանեալ Իսրայէլացւոցն, յետ բազում երախտեացն, զորս ընդունէին յԱստուծոյ, դարձեալ մոռանային փութանակի զսատուածատուր և զանջան բարիսն, զսոխն և զսխտորն Եգիպտոսի և զդառն ծառայութիւնն յողոց հանելով յիշէին², մինչև զանբարկանալին Աստուած ի ցասումն սրամտութեան բորբոքէին՝ ոչ տալ տեսանել նոցա զերկիրն խոստացեալ. նոյնպէս և քաղաքացիքս այս մոռացեալ զխոստումն Աստուծոյ գործէին զանարժանս հակառակ կամաց ողորմածին Քրիստոսի, որ և զփոխարէնն այռին ըստ անիմատտ մտաց իւրեանց:

1. Ե. ի ժամանակս Աբգարու. ||
Տպ. ի ժամանակի Թագաւոր.

ըութեան քո.
2. Ե. յիշէին.

Յետ այսորիկ արիւնահեղն այն Չանգի զօրաժողով արարեալ եկն ի Խլաթ-ճապար և ի նեղ արկեալ զոր ի ներքս էին. և ի կրտէն¹ իւրմէ սպանեալ եղև ի գիշերի յետ ամի միոյ, ոչ արժանի եղև վայելել ի մեծ անուն. և յանփոխան քաղաքն Ուռհայ, որ եղև առումն նորա յաւուրս փոքր Ճօսլինն, որ մինչ տակաւին ի կամս Աստուծոյ էր՝ մեծ և յաղթող էր ի վերայ ատելեացն Քրիստոսի, որպէս զհայրն իւր, որ յաւուրս իշխանութեան իւրում փառաւորեցաւ յԱստուծոյ և ոչ ի մարդկանէ² և ոչ ետ խրամ³ հատանել յազգս քրիստոնէից:

Դարձեալ յետ երկրորդ ամաց անցանելոց⁴ Ճօսլինն, որ էր քաղաքին Ուռհայոյ կոմսն Փռանգաց, զօրաժողով արարեալ առեալ ընդ իւր զմեծ իշխանն Պաղտոյնն, որ էր տէր երկուց աշխարհաց Գերմանիկեցոց և Քեսունի, և եկեալ ի քաղաքն Ուռհայ՝ հնարիւք ի գիշերի գողացան զքաղաքն. զի թէպէտ և յաջողեցաւ գործն⁵ և ոչ գլուխ ի բարին, քանզի ժողովեալ աստուածամարտքն յետ հինգ աւուր առին բռնութեամբ. և բազում քաջութիւն ցուցեալ մեծ և յաղթող զօրականն Քրիստոսի Պաղտոյնն՝ անկաւ ի պատերազմի և սուգ մեծ թողեալ իւրոյ աշխարհի, զի առաւել սիրէր զազգն Հայոց քան զՓռանգաց: Ի սոյն ժամանակս ի չորս բաժանեցաւ կաթողիկոսութիւնն. Տէր Աահրամն և Տէր Գրիգոր յԵգիպտոս, Տէր Բարսեղն յԱնի, Տէր Պողոս հայրն Աարագայ ի Մարաշ, Տէր Թորոսն ի Հենի. աթոռն սրբոյն Գրիգորի ի յԱնի

1. Տպ. կորճէն.

2. Բ. Ե. Տպ. և ի մարդկանէ.

3. Տպ. հրաման հատանել.

4. Բ. Ե. Տպ. անցելոց.

5. Տպ. այլ ոչ էլ.

ի չորս բաժանեցաւ, զոր և սուրբ և երջանիկ վարդապետն Բարսեղ, որ էր հայր խոստովանութեան Պաղտոյնին, աստուածաշնորհ և բանական յոյժ, երկիւղած յԱստուծոյ և առաքինի ի պահս և յաղօթս, հմուտ հին և նոր Կտակարանացն Աստուծոյ, բարեխօս և օգնական ամենայն զրկելոց, զայս ողբերգական բանք գրեաց վասն մահու նորա առ ի խրատ ամենայն ընթերցողաց՝ յիշատակ յազգաց յազգս:

«Բարսեղ նուաստ ծառայ գրեմ մեծակական ողբօք և բազմահաւուաչ արտասուօք համօրէն հաւատացելոց Քրիստոսի, մանաւանդ մերձակայից մերոց՝ Քեսնոյ, Պհեսնոյ, Ռապնայ, Գերմանիկոյ և որք ընդ սօքօք գեւղք և աւանք՝ 1 և կրօնաստանք իցեն յիւրաքանչիւր ազգս և լեզուս, վասն անգիւտ կորուսելոյ իշխանին և անտէր մեռանելոյն Պաղտոյնի, զոր առակ նշաւակի՝ 2 և ցոյց խրատու արար զնա Ամենազօր Արարչն Աստուած ամենայն տիեզերաց, մանաւանդ անգեղջ, սէգ և անիրաւ իշխանաց զօրաց Հռովմայեցւոց, յայտ առնելով ամենեցուն՝ եթէ տկնարկելոյ կամաց Արարչին սպասեալ մնան տարերք և արարածք ամենայն. որ և խեթիւ հայեցին, ոչ տանեն զնոսա տիեզերք ամենայն. զի ծով աղաղակէ, թէ ոչ է աստ, և երկիր գոչէ, թէ ոչ ծածկեցաւ ընդ հողով ի ծոց իմ, օդ և ջուր վկայեն հրային մասամբն, եթէ ոչ մեք համարձակեցաք բառնալ կամ յայտնել ումեք զառ ի խրատ պատուհասեօք թագուցեալն յԱստուծոյ. մահ և գերեզմանք բողբեն, թէ մեք ոչ ըմբռնեցաք և ոչ տեսաք իջեալ ի կարգս մեռելոց. և ի մէջ կենդանեաց

1. Յպ. գեւղավանք.

|| 2. Բ. Յպ. նշանակի.

Յետ այսորիկ արիւնահեղն այն Չանգի զօրաժողով արարեալ եկն ի Խլաթ-ճապար և ի նեղ արկեալ զոր ի ներքս էին. և ի կրտէն¹ իւրմէ սպանեալ եղև ի գիշերի յետ ամի միոյ, ոչ արժանի եղև վայելել ի մեծ անուն. և յանփոխան քաղաքն Ուռհայ, որ եղև առումն նորա յաւուրս փոքր ճօսլինն, որ մինչ տակաւին ի կամս Աստուծոյ էր՝ մեծ և յաղթող էր ի վերայ ատելեացն Քրիստոսի, որպէս զհայրն իւր, որ յաւուրս իշխանութեան իւրում փառաւորեցաւ յԱստուծոյ և ոչ ի մարդկանէ² և ոչ ետ խրամ³ հատանել յազգս քրիստոնէից:

Գարձեալ յետ երկրորդ ամաց անցանելոց⁴ ճօսլինն, որ էր քաղաքին Ուռհայոյ կոմսն Փռանգաց, զօրաժողով արարեալ առեալ ընդ իւր զմեծ իշխանն Պաղտոյնն, որ էր տէր երկուց աշխարհաց Գերմանիկեցոց և Քեսունի, և եկեալ ի քաղաքն Ուռհայ՝ հնարիւք ի գիշերի գողացան զքաղաքն. զի թէպէտ և յաջողեցաւ գործն⁵ և ոչ գլուխ ի բարին, քանզի ժողովեալ աստուածամարտքն յետ հինգ աւուր առին բռնութեամբ. և բազում քաջութիւն ցուցեալ մեծ և յաղթող զօրականն Քրիստոսի Պաղտոյնն՝ անկաւ ի պատերազմի և սուգ մեծ թողեալ իւրոյ աշխարհի, զի առաւել սիրէր զազգն Հայոց քան զՓռանգաց: Ի սոյն ժամանակս ի չորս բաժանեցաւ կաթողիկոսութիւնն. Տէր Ահրամն և Տէր Գրիգոր յԵգիպտոս, Տէր Բարսեղն յԱնի, Տէր Պողոս հայրն Աւրագայ ի Մարաշ, Տէր Թորոսն ի Հենի. աթոռն սրբոյն Գրիգորի ի յԱնի

1. Տպ. կորճէն.

. Բ. Ե. Տպ. և ի մարդկանէ.

5. Տպ. հրաման հատանել.

4. Բ. Ե. Տպ. անցելոց.

5. Տպ. այլ ոչ էլ.

ի չորս բաժանեցաւ, զոր և սուրբ և երջանիկ վարդապետն Բարսեղ, որ էր հայր խոստովանութեան Պաղտոյնին, աստուածաշնորհ և բանական յոյժ, երկիւղած յԱստուծոյ և առաքինի ի պահս և յաղօթս, հմուտ հին և նոր Կտակարանացն Աստուծոյ, բարեխօս և օգնական ամենայն զրկելոց, զայս ողբերգական բանք գրեաց վասն մահու նորա առ ի խրատ ամենայն ընթերցողաց՝ յիշատակ յազգաց յազգս:

«Բարսեղ նուաստ ծառայ գրեմ մեծակական ողբօք և բազմահաւուաչ արտասուօք համօրէն հաւատացելոց Քրիստոսի, մանաւանդ մերձակայից մերոց՝ Քեսնոյ, Պհեսնոյ, Ռապնայ, Գերմանիկոյ և որք ընդ սօքօք գեւղք և աւանք¹ և կրօնաստանք իցեն յիւրաքանչիւր ազգս և լեզուս, վասն անգիւտ կորուսելոյ իշխանին և անտէր մեռանելոյն Պաղտոյնի, զոր առակ նշաւակի² և ցոյց խրատու արար զնա Ամենազօր Արարչին Աստուած ամենայն տիեզերաց, մանաւանդ անգեղջ, սէգ և անիրաւ իշխանաց զօրաց Հռովմայեցւոց, յայտ առնելով ամենեցուն՝ եթէ ակնարկելոյ կամաց Արարչին սպասեալ մնան տարերք և արարածք ամենայն. որ և խեթիւ հայեսցին, ոչ տանեն զնոսա տիեզերք ամենայն. զի ծով աղաղակէ, թէ ոչ է աստ, և երկիր գոչէ, թէ ոչ ծածկեցաւ ընդ հողով ի ծոց իմ, օղ և ջուր վկայեն հրային մասամբն, եթէ ոչ մեք համարձակեցաք բառնալ կամ յայտնել ումեք զառ ի խրատ պատուհասեօք թագուցեալն յԱստուծոյ. մահ և գերեզմանք բողոքեն, թէ մեք ոչ ըմբռնեցաք և ոչ տեսաք իջեալ ի կարգս մեռելոց. և ի մէջ կենդանեաց

1. Տպ. գեւղավանք.

|| 2. Բ. Տպ. նշանակի.

ոչ ուրեք երևի. ըստ որում սիրելին իմ իշխան, հէքն ¹ այն մանուկ, խիզախն ի մարտի, յաղթողն և քաջասիրտն ի պաներազմունս բտրբարոսաց, մեծազօր ըմբիշն և անթաքչելի սպառազէն զօրականն քրիստոնէից, սիրեցեալ անուն իմ Պաղտին, ո՞ր ձեռք անփոփեցին զհաստայեղց պնդութիւն կարծեցելոյ ձեռաց հօրին ² կամ ո՞ր բազուկ տկար խոնարհեցոյց զանվանելի ³ բազուկս անուանի քաջին կամ ո՞ր առն ի զօրականաց ի թլփատելոցն՝ զօրութիւն զօրեաց խորտակել, իջուցանել յերկիր զյաղթանդամն զայն, զբուռն ոսկերօք, զբարձրահասակ ⁴, զսկայազօրն մարմին. և ո՞ր կատաղեցելոյ գազանի սիրտ ոչ խանդաղատեցաւ գեղեցկութեամբ նորա, և ոչ ամաչեաց պատկառելով ի դիմաց նորա և ոչ ողորմեցաւ մանկական տիոց վայելչութեան նորա, խնայելով ի հասակ տղայութեան նորա. և հի՛մ ոչ ձայնեաց նմա զո՞վ ոք իցեան դու կամ ուստի՞ հարցանելով զբան, թերևս մեղկեալ զիջանէր կատաղութիւն գազանութեան ընդ համեստ, հանձարեղ և ընդ իմաստուն պատասխանինն նորա: Անսայթաքչելի լեզուաւ ի բարբառ հայերէն ⁵ և զառ ի բաղմաց ծանուցեալն յիմաստութիւն ի զօրութիւն և ի հասակ, ի տեսակ և ի քաջամարտիկ յաղթութեան և յամենայն կիրս անցաւոր կենցաղոյս, ուստի ճանաչի մեծանձնութիւն գովութեան իշխանացն. յաւելսրդ վարկանեմ երկայնել զբանս, զի մի՛ ստգտանիցիմք ի պարսաւադէտ ատողաց նորա, այլ աւանդ ասեմ ան-

1. Բ. հէքն.

2. Ո՞ր ձեռն կօփեաց զհաստայեղց պնդութիւնն, կարճեաց զձեռն հօրին:

3. Տպ. զանվնասելի.

4. Տպ. զբարձր հասակն.

5. Տպ. ի հայերէն լեզու բարբառեր.

բախտ կորստեան նորա և անյաջողակ ճանապարհին, զոր բազում անգամ զեկուցաք ոչ գնալ զանդառնալի զճանապարհն զայն, և ոչ անտաց բանից մերոց, զորոյ առեալ և զփորձ. զի ոչ այլ ինչ պարապէաք խօսել ընդ նմա, բայց զօգտակարն անձին նորա և զփրկութիւն և զիննայումն տառապելոց քրիստոնէից, որում անլուր գտաւ յայսմ ¹ ամի միայն. ուստի և մեք իսկ գուշակեցաք զկորուստ նորա առաջի նորա բազում անգամ. թէպէտ և ցաւ էր մեզ և դժուարին էր զայն ասել նմա, զոր այլ ոք ոչ իշխէր, սակայն հնարէաք զայն, զի թերևս զարհուրեալ երկիցէ և փոխեսցի յայնց բարուց ² ի խոնարհութիւն ողորմութեան և յանոխակալութիւն քաղցրութեան. զի ոչ անգիտանայ ³ զայն, թէ անողորմ դատաստան լինելոց է յԱրդար Բատաւորէն Աստուծոյ ամենայն անողորմ սրտից ի յաստ և ի հանդերձելումն. և ամբարտաւանից հակառակ մարդ ոչ է ⁴ կամ հրեշտակ յերկնաւորաց, այլ Աստուած ինքնին գլխովին, Ար տէրն է հրեշտակաց և մարդկան. զի այլ յանցանք մտեղինացս բնութեամբ ընդ մեղաւորս դասեն զմարդիկք և ընդ սօքօք ածեն ի դատաստան, ցորս է ⁵ բազում անգամ ընդունել ողորմութիւն ի Տեառնէ, Ար սիրողն է մեղաւորաց և վասն մեղաւորաց խոնարհեցոյց զերկինս և եկն ի խնդիր կորուսեալ պատկերին, մոլորեալ ոչխարին, դարձուցել զմեզաւորն յապաշխարութիւն: Իսկ հպարտութեամբ ամբարտաւանութեան և սպառուումն ⁶ կարծրութեան խստութեան սրտի և անողորմութիւն զրկանօք հանդերձ սատանայի

1. Տպ. յայսմ ամենայնի.

2. Տպ. ի յանցաւոր բարուց.

3. Տպ. անգիտանայր.

4. Ե. Տպ. ոչ մարդ ոք ի մարդիանէ.

5. Բ. որս է. Ծ. յոր է. Տպ. ուր և.

6. Տպ. ապառուումն.

են յանցանք ¹ և զորս ըմբռնեն ի հողեղինացս աստի՛ դևս ի մարդկանէ գործեն. և դատաստան ընդ սատանայի և ընդ դիւաց նորա ընդունելոց են ի սոսկալի աւուր յանաչառ և յարդար դատաստանին Աստուծոյ. այլ և ոչ աստէն ներէ այնպիսի խստացելոցն Արդարադատն Աստուած, մանաւանդ զարժանաւորսն բժշկութեան, ² որք ըստ մասին և ի պատճառէ և փոքր ժամանակաւ և ապաշաւանօք ունիցին զսատանայական զայս չարիս յանձին, որք տաղտկան աստէն և խոստովանութեամբ խայտառակեն և հնարեն ³ զերծանիլ ի դիւական մեղաց աստի ի դէպ ժամանակի. բայց զի ոչ փութան և ոչ շտապով ի բաց ընկենուն, այլ օր ըստ օրէ ի նոյն յաւելուն աճեցուցանել զմեղսն և ժամէ ի ժամ և տարւոյ ի տարի անցուցանեն յապաղանօք ⁴ խաբել կարծելով զանխաբելին Աստուած, որոց ոչ ներէ Արարիչն, այլ նախ խրատէ պատուհասիւք՝ արկանելով միանգամ և երկիցս, և իցէ որոց բազում անգամ և երկիցս, և իցէ որոց բազում անգամ, և ապա որք յաւելուն ի խստութիւն սրտից իւրեանց ընդդէմ խրատուն, կորուսանէ իսպառ և բառնայ ի կենաց աստի՛ զի մի՛ աճեցեալ բազմասցի չարն ի կորուստ նորին և բազմաց. և վասն նոցին իրաց վկայութիւնք լի են յամենայն աստուածային գիրս, ի հին և ի նոր Ատակարանս, որք կամիցին ուսանել: Յայտնի է զըզջացելոցն և իսպառ կորուսելոցն օրինակ, զորս տարադէպ և աւելորդ համարեցաք արկանել ընդ գրով. քանզի զիմոյ զանխրատ ոգւոյն, զանտէր մեռելոյն, զանգալի և զանգնելի գերւոյն, զանգիւտ կորուսելոյն,

1. Տպ. զրկանօք հանդերձ տանն յանցանք.

2. Տպ. զարժանաւորսն բժշկէ.

3. Բ. Ե. հնարին.

4. Տպ. ապաշաւանօք.

զվայելուչ մանկանն, գյաղթող և զօրաւոր քաջին, զհանճարեղ՝ զիմաստուն և զխելօք իշխանին զկարճօրացն՝¹ կենացն, զնազելի և զգեղեցիկ և զնմանաւոր² անուանն զսիրելի³ Պաղտոյնին ախորժեմ ի պատմել զկորուստն և հրապարակագոյժ առնեմ խոստովանութեամբ զյանցումն, ոչ զի խայտառակեսցի, այլ զի կատարելապէս թողութիւն ընկալցի յԱստուծոյ, գիտելով զայս՝ զի որքան ծածկեալ թագուցանեմք աստ զյանցանս մեր և զգաղտնիս ամօթոյ վասն ամաչելոյ ի մարդկանէ՝ անդ հրապարակեալ խայտառակեն այնպիսիքն առաջի հրեշտակաց և մարդկան, արդարոց և մեղաւորաց, որք յԱդամայ մինչև ցայսօր յարուցեալ կան սարսափելի ահիւ և զարհուրեալ⁴ դիմօք, կորացեալ⁵ գլխօք, դողալով առաջի ահաւոր և սոսկալի բեմին և հրապարակաժողով ատենին և առաջի Հօրն բոլորեցունց և Միաձնի նորա Բանին և Հոգւոյն Սրբոյ նորոգողին զարարածս՝ ուր ոչ բան և ոչ գործ և ոչ մի մտածութիւն խորհրդոց⁶ թագուցեալ ծածկեսցի ի յամենատես զիտութենէ Արարչին մերոյ. այն է եղկելի և արտասուաց արժանի և յաւիտենից⁷ ամօթանբժշկելի, քանզի և զրաւ լինել սոսկալի և ահաւոր դատաստանին, այնու ամօթով ըմբռնեալ մեղաւորացն ոգիք կան և մնան յամաչանս խայտառակութեան մինչև յանեզր և յանսպառ և յանբաւ յաւիտեանսն՝ ըստ բանի հրեշտակապետին մեծի, զոր՝ յորժամ խօսէր ընդ Պանիէլի մարգարէին, յայտնի արար

1. Տպ. զկարճօրեայն.

2. Տպ. զմարմնաւոր.

3. Բ. Տպ. զսիրի.

4. Տպ. զարհուրելի.

5. Տպ. կորուս.

6. Տպ. գործոց.

7. Տպ. յաւիտենից անբժշկելի.

յասելն իւրում այսպէս. « Յարկցեն ոմանք ի կեանս և ոմանք յամօթն յաւիտենից » :

Իսկ որքան ¹ աստ խայտառակեալ հրապարակեմք խոստովանութեամբ առանց ամօթոյ և կեղծաւորութեամբ թագուցանելոյ և պատճառանօք զամօթ քօշկելոյ, որ է ճշմարիտ և կատարեալ խոստովանութիւն և հաւատար սրբոյ աւաղանին, շնորհէ մեզ թողութիւն մեղաց, և թէ արժանաւորապէս ապաշխարիցեմք, անդ ամենեւին անյայտեալ կորնչին ի մէնջ, ջնջին մաքրին և ոչ ևս ուրեք Կտանին ամենայն յանցանքն, քանզի անտես առնէ, ներէ և թողու զամենայն Անոխակալն և Ողորմածն Աստուած, որք իմաստութեամբ ըստ այսմ օրինակի կամաւորապէս խոստովանին զմեղս իւրեանց յայսմ աշխարհի :

Արդ զայս ամենայն զմտաւ ածեալ իմ, գիտելով զտկարութիւն սիրեցեալ իշխանին՝ հրապարակեմ ի լուր հանուրց և արձանացուցանեմ այսու գրով զսխալանս նորա՝ անձին իմոյ վարկանելով զնորայսն, քանզի որք ոչ այսպէս սիրեսցեն զսիրելիս իւրեանց, զկնի մահուանն մոռանալով կամ թագուցանելով զյանցանս նոցա կամ զերախտիս սիրոյ, շնչաւորք են, յանբանից և մարմնոյն միայն սիրելիք: Արդ զի մեք ըստ հոգւոյ հոգևորապէս սգի ² նորա պահեալ ունէաք զխնամ սիրոյ, յորմէ ³ թէ փոքր մի անսացեալ էր նորա մեզ, կենդանի էր այժմ հոգւով, և մարմնով և զի խստացաւ սրտիւ, կորեալ երկոքումք անգտանելի վաճն որոյ ձայնեմ ողբալից թղբերգական ձայնիւ. « Լուարուք ազգք և ազինք և լեղուք ամենայն, մանաւանդ թագաւորք,

1. Տպ. որք կան.

2. Ե. Տպ. յոգի-

3. Տպ. յորում.

իշխանք և ամենայն դատաւորք երկրի և որք ի մեծութեան ըմբռնեալ էք և ի վերակացութեան կամ ի ցնորս ինչ կենցաղոյս առաջնորդութեան, լուարուք և ի միա առէք զսխալանս ¹ յանցանոց սիրեցելոյ և փառաւոր իշխանին, զոր մեք ի գիմաց նորա և ըերանով իբր նա՝ առաջի ² անկեալ արտասուօք. «Նախ Աստուծոյ՝ գիտողին զմեզս իմ՝ և ապա ձեզ ամենեցուն, ով իշխանք և իշխանակից ընկերք իմ և եղբարք՝ շօրք, ամենայն հեծելովք և հեռեակաց, որոց բազում պակասութիւն անիրաւութեան առ ձեզ արարի, և ռամիկք ժողովուրդք ամենայն, որք հակառակապէս ³ ընդ հնազանդութեամբ անկեալ էիք կարկամեալ մեզօք անարժան ձեռաց իմոց, ուստի յանթիւ, յանհաշիւ, յանվճար, յանողորմ զրկանաց մերոց ⁴ և անիծից զկեանս իմ արարեալ կորուսի. կորուստ՝ որ բազում ողբոց և արտասուաց արժանի. զի ոչ երբէք զմտաւ ածի զաստուածային քանս, զոր հանապազ բողոքէին հնչելով յանլուր և ի խցեալ մեզօք լսելիս իմ՝ զայտոսիկ առ իս ասելով. «Մի՛ տացես ումեք ի կեանս քօ անիծանել զքեզ, զի որ ստեղծ զնա Աստուած՝ լսէ հեծութեան սրտի նորա» : Եւ դարձեալ՝ զմիւր ևս զպատուիրանան, զոք վասն նենգութեանն և վասն չցանկանալոյ իրաց և ընչից ընկերին, գեղից, ագարակաց և սահմանաց և վասն ամենայն ցեղ զրկանաց և վասն ի սրտէ հնազանդութեան քան զմեծ ⁵ վեհագոյն իշխանաց՝ որպէս Աստուծոյ մտերմութեան և ոչ սրպէս մարդոյ, և վասն չանիրաւելոց

1. Տպ. զաղաչանս.

2. Ե. Տպ. այսպէս առաջի.

3. Տպ. հակառակացս.

4. Բ. Ե. Տպ. ձերոց.

5. Տպ. զմեզ.

զուք՝ զորքս և զայրիս և զճանապարհորդս կողոպտելոյ՝ վասն ի յանիրաւութենէ և ի զրկանաց և յափշտակութենէ չմեծանալոյ կամ ի շինուածս մեծամեծս շինելոյ և կամ պարիսպս քաղաքին կանգնելոյ յօտար արտասուլաց որբոց՝ այրեաց և ի հարկատու շինական մարդկան լալագին հառաչանաց՝ և վասն չպարսաւելոյ գրնկերսն բամբասանօք և նախատելի բանիք աղարտելոյ և վասն չպարծելոյ յանձին զօրութիւն և ի մեծութիւն և յիմաստութիւն՝ և վասն չդատելոյ զօտարաց փոքրագոյն շիւղ անուանեալ յանցանս և զանձին մեծամեծ՝ զերանս անտես առնելոյ և վասն չարհամարհելոյ զօրէնս Արարչին և զարս սուրբս և զառաջնորդս եկեղեցւոյ՝ և ոչ դատաւոր դատաւորացն մեզ յԱստուծոյ նստեալ անզգամութեամբ՝ և վասն ոչ ի ցաւս ցանկութեան ըմբռնելոյ մտօք և ի հեշտախտութիւնս աղտանալ մեղաց շաղախութեամբ՝ և վասն զօր կատարածին իմոյ զմտաւ ածելոյ հանապազ և հնարելն զեւանելն յաշխարհէ աստի՛ և վասն զուխտելն իմ Աստուծոյ բաղում անգամ կատարելոյ՝ Զայսոցիկ զամենից սխալանաց յանդիմանութեան բանս՝ որ գրեալ կայ յաստուածային գիրս՝ այնքան յաճախապէս լուայ ի քարոզչաց ոմանց՝ մինչ զի զամենայն ի բերան առեալ՝ այլոց նստեալ վարդապետէի կրկին լեզուով 2, զոր անհատակոտոր, անսայթաքելի և յարմարական միշտ բարբառէ՝ զորս և ասեմ իոկ ի կարգի 3 զխորագիտութիւն մտաց իմոց ի հանդիսաւոր խոստովանութեանս իմ Աստուծոյ և ձեր առաջի՝ զի գիտասջիք և դուք՝ թէ յիրաւի բարկացաւ ինձ Աս-

1. Տպ. մեծագոյն.

2. Բ. Ե. Տպ. լեզուօք.

3. Բ. Ե. ըստ կարգի.

տուած աններելի. գիտէի՝ թէ որ անողորմ սպանանէ զոք՝ և ի վճարել պատերազմին և ի խաղաղանալ զօրացն այլ և ս սպանութիւնս ստիպէ ունել ծարաւութիւն ոտից և ձեռաց. և որք նենգութեամբ գնան առ ընկերս և առ զօրս ¹ և նենգաւոր լեզուօք խօսին կամ գործեն զանօրէնութիւն, ասացաւ յԱրարչէն՝ թէ « Որ հեղու զարիւն մարդոյ, փոխանակ արեան նոցա հեղցի արիւն նորա » և « Արք արիւնահեղք և նենգաւորք մի՛ հասարակեսցեն զաւուրս իւրեանց » և « Չարս արիւնահեղս և զնենգաւորս ընդ պիղծս համարէ ² և կորուսանէ Տէր »: գրեալ է. « Մի՛ ցանկանայցես իրաց ընկերի քո և մի՛ յանիրաւութենէ մեծանայցես, զի մի՛ ի կէս աւուրս թողցես զնոսա »: Եւ զայն ևս գիտէի, եթէ ապարանքն մեծամեծք գեղեցիկ շինուածքն և քաղաքն, որ յանիրաւութենէ և ի զրկանաց և յայլոց ի հառաչանաց և յարտասուաց սկսաւ շինել, ոչ ևս են բնակելոց ի նոսա. գիտէի և զասացեալն ի Պաւղոսէ վասն անհնազանդելոց իշխանաց իւրեանց կամ հակառակ եղելոյ կամաց նոցա, զի ոչ մարդոյ՝ այլ Աստուծոյ հրամանին հակառակ կան, վասն որոյ և դատաստան ընդունելոցեն ի Տեառնէ աններելի՝ աստ և ի կատարածի. գիտէի, զի ոչ էր պարտ պարսաւել, դատել կամ բամբասել զոք և ոչ պարծանս տալ անձին մեծութեամբ կամ իմաստութեամբ զասացեալն ի Տեառնէ « Մի՛ դատիք ³ » և եթէ « Վեղծաւոր, հաննախ զգերանդ յականէ քումմէ, » և որ զհետ այսոցիկ բանս:

Եւ զի՞ մի մի կարգ արկեալ ⁴ թուիցեմ զամենայն յանցանաց յանդիմանութիւնս, որ գրեալ կայ

1. Տպ. զօրաւորս.

2. Բ. Ե. Տպ. համարի.

3. Ե. Տպ. զի մի՛ դատիցիք.

4. Բ. Ե. Տպ. անկեալ.

յաստուածային գիրս, զոր ես զամենայն գիտէի և գիտութեամբ օրինօք եմ մեղուցեալ Աստուծոյ. վասն որոյ անկանիմ առաջի Աստուծոյ և խոստովանիմ զամենայն զմեզս իմ, մանաւանդ զամբարտաւանութեան, զխստութեան¹ և զանողորմութեան՝ զրկանօք հանդերձ: Մանկութիւն, իշխանութիւն և պատրանք սնտոի կենցաղոյս խաբեցին զիս. ոչ անյուսութեամբ ունէին զսխալանս կամ ի նոսին հաստատեալ անզղջանալի զմիտս, այլ ի բաց լքանել թողուլ զամենայն պատրանս խաբէութեան կենցաղոյս կամէի, սակայն ոչ փութացայ մինչև զվերջին կորստական զայս խրատ պատուհասի ընկալայ ի Տեառնէ. որովհետև զյառաջագոյն խրատ քաղցրութեանն ոչ ի բժշկութիւն համարեցայ՝ և արդ դատախազ ես ինձէն լինիցիմ դատապարտ անձին իմոյ և արդարացուցանեմ զԱրարիչն, զի թէ փոքրագունիւքն, զոր էած ի վերայ իմ հարուածս վերաց մարմնոյ, և տարաժամ մահու բարձումն կենակից կնոջ ծննդօք իւրոց, և որ սոցին նմանս, յօտարաց մարմինս խրատ խրատեալ էր իմ, փոխադրելով ի բարիս՝ ոչ հասանէի յաններելի չարիս. այլ զինեցայ և ոչ խրատեցայ, հարայ և ոչ բժշկեցայ, խըստացուցանելով զապաւումն կարծրութիւն անբարտաւանութեան սրախս, անգիտանալով թէ քաղցրութիւնն Աստուծոյ յապաշխարութիւն զիս կոչէ ողորմութեամբն² իւրով անզգամութեան իմոյ: Ոչ յիշեցի, ոչ զմտաւ ածի՝ մինչև զքաղցրութիւն ողորմութեան Արարչին ի ցասումն բարկութեան անձին իմոյ դարձուցի: Եւ արդ գիտեմ զայս թշուառականս, զորս

1. Տպ. զստութեանն.

2. Տպ. ողորմութեամբ ներելով անզգամութեան իմոյ.

որպէս մեռեալ ի մահու յիշատակելոց եմ և ոչ որպէս կենդանի ի կեանս երևելոց, որքան Տէրն մահու և կենաց բարկացեալ է ինձ. ուստի և հրեշտակք ի յերկինս դարձուցին զերեսս իւրեանց յինէն ի բառնալ յինէն օգնականութեան և ողորմութեան Արարչին. և մարդիկ ամենեքեան իսպառ ատեցին զիս, հայր իմ և մայր մահուամբ թողին զիս. և որդիք մարմնոյ կենակից ընկերք և զօրք ամենայն անողորմ եղեն ի վերայ իմ. մերձաւորք և բարեկամք և ըստ սննդեան ծանօթք և որդիք մերժեցան, օտարացան ի սիրոյ իմոյ և ոչ ամենեւին յիշեն զիս. որպէս յայլագղւոյ գարշեցան յինէն ամենեքեան և հեռացան և լքեալ թողին զիս անյիշատակ մեռեալ և անգնելի գերի ի մէջ այլագղեաց. և մուսցեալ եղէ ես որպէս մեռեալ ի սրտէ ամենեցուն և ընկղմեալ խորտակեցայ որպէս խեցեղէն անօթ կորուսեալ: Եւ արդ սուր է յոյսն իմ, և կամ զինչ վճարումն յանբերելի տառապանաց աստի. և ոչ ոք իցէ, որ ողորմեսցի թշուառացեալ հիքոյս ¹, զի երևեցայց ընդ կենդանիս կամ ընդ մեռեալս յիշատակեցայց ի մարդկանէ. և ոչ ոք եղև. ամենեքեան ատեցին զիս իսպառ. քանզի ահա խոստովան եղէ հանուրց եղբարց և տիեզերաց հրապարակատես հանդիսիւ և անպատկառելի համարձակութեամբ զվէրս անձին իմոյ՝ և ոչ բուժեցայ, ոչ ազատեցայ, վասն որոյ դարձուցանեմ զբանս աղերսալից խոստովանութեան իմոյ առ Տէրն իմ և Արարիչ և առ Անոխակալ Հայրն ամենեցուն յԱստուած և ըստ նմանութեան անառակ և արբշիռ մանկանն անկեալ առաջի ողորմած մարդասիրին գոչեմ՝ ասելով. «Հայր երկնաւոր, մեղայ յերկինս և առաջի Քր. մատանւոյ, կօշ-

1- Ծ. հոգւոյս. Տպ. ի հոգիս.

կաց և անճառ պատմութեանի չեմ արժանի, այլ յամենայն հողեղինաց մի՛ զատեր որոշեր զիս միայն ի կորուստ. եթէ կենդանի իցեմ յայտնեալ, հան զիս ի կորստենէ, զի խորք անդնդոց յայտնի են առաջի Քո և ի մեռելոց կարող ես յարուցանել, Տէր, զի երթեալ ապաշխարեցից մինչև ի լրումն մեղապարտ շնչոյս. զի յայնժամ ծանեայ ճշմարտապէս և գիտացի զանհանդուրժական ցասումն բարկութեան Արարչիդ, զի ահ մեծ է անկանել ի ձեռս Աստուծոյ կենդանւոյ, իսկ եթէ մեռեալ իցեմ մեղօք և վճարեցայ ի կենաց մարմնոյ, շատ լիցի, ով Անոխակալ Աստուած, այսքան ժամանակս աւուրց մեղուցեալ ոգւոյ իմոյ մնալ ի տագնապ և ի տանջանս անյիշատակ և աննուէր. յայտնեսցես զիս ողորմութեամբ, թերևս լիցի յիշատակ կամ ողորմութիւն ողորմելի հիքոյս ¹, և մի՛ նորօրինակ տանջանօք տանջեր զիս ի մէջ մեռելոց և կենդանեաց, զի տէր ես մահու և կենաց, և ակնարկելոյ հրամանի Քո սպասեալ մնայ մահ և կեանք յայտնել կամ թագոցանել զիս: Գիտեմ, Տէր, զի անչափ և աններելի բարկացուցի զքեզ մեղօք իմովք յաստուածայինս և ի մարդկայինս, կամաւ և ակամայ, խորհրդով, բանիւ և գործով, հոգւով, շնչով, մարմնով և մտօք և ամենայն զգայութեամբ վարկեալ կապեցայ ի տուունս մեղաց զամենայն աւուրս կենաց իմոց. վասն որոյ դարձեալ անկանիմ առաջի Քո, ով Ողորմած, Անոխակալ և Մարդասէր Աստուած, գթա յիս յանաէր մեռեալս և խնայեա ի ստեղծուածս ձեռաց Քոց և մի՛ վստահանար ² զկորուսեալ ծառայս Քո ի մարդկան ողորմութիւն, զի ցամարեցաւ սէր իմ յամենայն սրտէ, և շիջաւ գութ

1. Տպ. հոգւոյս.

2. Բ. Ե. մի՛ վստահանաս.

իմ յամենայն մտաց, և բարձաւ անուն իմ ի մարդկանէ, և կորեալ յիշատակ իմ յերկրէ կենդանեաց. Բո Տէր, ցասուցեալ ընդ իս՝ ոչ այլ ոք ողորմի ինձ, քանզի Քեզ սպասեալ մնան արարածք ամենայն ճշմարիտ ողորմածիդ և անյիշաչար մարդասիրիդ. յո՞վ վստահանամ զիս. հայր իմ և մայր իմ թողին զիս, եղբայր իմ մոռացաւ զգուժ սիրոյ իմոյ, զոր առնա ցուցի ¹, զհարազատ եղբայրու թեան մերոյ և զբաղեալ կապեցաւ ի ցնորս աշխարհի և ի հոգս երկրաւորս՝ հետևելով իմօրինակ յընդարձակ անզգուշական և սայթաքելի ճանապարհն, որ ոչ ժամանէ՝ եթէ կամիցի՝ զանձն իւր հոգալ կամ յիշել, թող թէ զանգին գերեալս և զանգիւտ կորուսեալս:

Արդ ² մի՛ մերժեր իսպառ և մի՛ անտես առներ և մի՛ թողուր զիս ի կորստեան, Աստուած, Աստուած իմ, և մի՛ դարձուցաներ զերեսս Բո յինէն. մի՛ սըրտմտութեամբ խրատեր զիս և մի՛ բարկութեամբ յանդիմաներ, մի՛ մտաներ ի դատաստան ընդ դատապարտեալ ծառայիս և մի՛ թողուր զիս աներևոյթ ամանջանօք յօրինակ ³ տիեզերաց: Ակայութիւն դնեմ, վկայութեամբ երկնի և երկրի, հրեշտակաց և մարդկան՝ այլ ոչ և ս զնալ զանառակ կորոտական ճանապարհն և ոչ և ս անցանել զպատու իրանաւ Բո, եթէ զայս անգամ ողորմեսցիս և թողցես զանչափ անիրաւութիւն երկրորդ անառակիս, եթէ հասցէ ինձ միւսանգամ լինել ընդ կենդանիս. ապա թէ իսկապէս մեռեալ դատապարտեցայ, և այնպէս Քեզ պարտ է ողորմել, մարդասէր և միշտ ողորմած Աստուած, զի ի դժոխս ոչ ոք

1. Ե. Տ. Կ. դառնացուցի.

2. Բ. այլ.

3. Բ. Ե. օրինակ.

խոստովան լինի առ Քեզ և ոչ մեռեալք օրհնեսցեն զՔեզ. ցոյց զիս արդարոց և յայտնեա արժանաւորաց ծառայից քոց զանարժան ոգիս, որով գտից մաղթանօք զողորմութիւն, քանզի գիտեմ, զի ոչ ոք ամենեւին այժմ յիշէ զանյիշատակս ի բարիս Քո: Տէր, տըրտում գոլով ընդ իս և երեսս դարձուցանելով բարկութեամբ, բարկացան երկինք և երկիր, հրեշտակք և մարդիկք ի վերայ իմ, և ամենայն արարածք խեթիւ և խոժոռ դիմօք հային ընդ իս, զի թէ մահ փախեաւ յինէն և կեանք հեռացաւ, երկիր զարհուրեալ յահաւոր Քո հրամանացդ՝ ոչ ընկալաւ զիս ի ծոց իւր և ոչ ետ տեղի գերեզմանի, զի կարդասցեն զանուն կորուսելոյս ի հող ուրեք. արդ եթէ անզգայ և անբան տարերքս այսքան զարշեցան, մերժեցան և ի բաց ընկեցին զիս յարարածոց աստի, ո՞վ այլ ոք ի մարդկանէ իցէ ոք ողորմեսցի ինձ: Արդ դարձիր, Տէր, ի բարկութենէ և դարձո զերեսս Քո ի մեղաց իմոց, հաշտ ահամբք և քաղցրութեամբ հայեսցիս ընդ իս. այո Տէր, այո Տէր, Հայր սուրբ, այո Փրկիչ աշխարհի, այո ողորմած և մաշդասէր Հոգիդ Սուրբ, ողորմեա ինձ ողորմելոյս, ով Երրորդութիւն Սուրբ, բարեխօսութեամբ սուրբ Աստուածածնիդ և աղաչանօք առաքելոց և մարգարէից և համօրէն սրբոց, որք ի սկզբանէ աշխարհի հաճոյ եղեն Քեզ, գթա յիս և վերաբերեալ յայտնեա զկորուսեալս, կենդանի կամ մեռեալ, մեռելոց և կենդանեաց Աստուած, և Քեզ փառք յաւիտեանս. ամէն:

Արդ զայս աղերսալի խոստովանութեանս և մաղթանաց բանս կերպարանեալ գրեցաք ի դիմաց անտէր գերելոյն՝ և անյիշատակ մեռելոյն, սիրեցելոյ իշխա-

նին սիրելի՛ Պաղտոյնին և ոչ դադարեմք սովին ձայնիւ բողոքել՝ գոչելով առ Աստուած և առ սուրբս նորա մինչև գթացեալողորմեսցի և բժշկեսցէ զվշտագնեալ միտք մեր, որ պատուհասեալ եհար զնա վասն մեղաց նորա և մեր: Այլ և դուք, որ լսէք զայս ամենայն ամբարտաւանութեան բանս, զոր ի դէմս նորա և վասն նորա գրեցաք հրապարակայայտ 2 անպատկառելի և հանդիսաւոր խոստովանութեամբ, որպէս օրէն է ճշմարիտ խոստովանողաց ըստ պատուիրանաց Արարչին, այսպէս սաստկացուցանել զյանցանս խոստովանութեամբ առաջի Գիտողին զխորհուրդս և զգործս ամենայն մարդկան, մինչև քաղցրացեալ թողցէ զամենայն:

Սակայն դուք մի՛ յուրառա կայք և անհոգս լինիք, ով իշխանք, իշխեցեալք և զօրք ամենայն, եթէ ձեզ ներեսցէ անքուն ակն Աստուծոյ արդար դատաստանկացն, որ ի նորայն հայեցեալ պատուհաս կորստեան, զմտաւ ածէք 5 զսպառնալիսն աստուածասուստ. «Ողբացցէ, ասէ, նոճին 4, զի անկաւ մայրն». լուարուք և ի Տեառնէ զսոցին նման բանս, զոր յանխրատն և առ անլուրն Իսրայէլ բարբառեցաւ ասել զայս. «Համարիք թէ այն Գալիլիացիք եղեն մեղաւորք քան զամենայն Գալիլեացիսն, որոց զարիւնն Վիղատոս խառնեաց ընդ զոհս նոցա, կամ նոքա ութուտասանքն՝ զոր աշտարակն եսպան, համարիք եթէ նոքա պարտապանք եղեն քան զամենայն մարդիկք, որ բնակեալ են յերուսաղէմ. սչ, ասեմ ձեզ, այլ եթէ ոչ ապաշխարիցէք, ամենեքեան նոյնպէս կորնչիցիք»:

1. Բ. Ե. Տպ. Սիրի.

2. Տպ. հրապարակեցէք.

3. Տպ. զաստուածամտ բար-

կութիւնն.

4. Բ. Ե. Տպ. ուճին.

Եւ արդ գիտելով զայս ամենայն, զգուշացարուք անձանց ձերոց, ով բռնաւորք և իշխանք, զի բռնաւորաց՝ բռնաւորագոյն և անաչառ դատաստան լինելոց է աստ և ի կատարածն. դուք, որ ոչ գրոց լսել կամիք և ոչ այսպէս հրապարակէք զյանցանս ձեր խոստովանութեամբ. քանզի այս բանք նմա ի պարծանս և ի բժշկութիւն գրեցաւ և կենդանեաց յօրինակ զգուշութեան և յանդիմանութեան. և նորայն թողան յանցանքն ամենայն, և բժշկեցաւ հանապազորդ խոստովանութեամբն և յետոյ արեամբն ի մեծ պատերազմին. ամբարտաւանութիւն և ստութիւն նորա բժշկեցաւ յայն օր անչափ և սաստիկ խոնարհութեամբն, որով զիջանէր առ ամենեսին, առ զօրս հեծելոցն և հետևակաց, քաղցրագոյնս և ախորժականս և ողորմագին բանս բարբառելով. որդիս Աստուծոյ և եղբարս հարազատս զամենեսեան անուանէր, իշխանս և տէրս և քաջագունս յանուանէ կոչէր, մարգէր զօրսն ամենայն, յորդորէր, սրտապնդէր, քաջալերէր իբրև զյաղթող ըմբիշ և զքաջ նահատակ, շուրջանակի զօրացն անցանէր, ուժգին և ահարկու՜ ձայնիւ ամբացուցանէր զօրսն ամենայն. ձայնէր առ ամենեսեան յանուանէ զանուն քաջութեան. « Վա՛շ, ով քաջք, վա՛շ բաղդին և աւուրս շնորհի, որ աստ նահատակի փոքր մի և յաղթեցաք՝ 2. մի՛ զանգիտէք ի նոցանէ, ահա օր հանդիսի և մահ երանելի վասն Քրիստոսի ի վերայ քրիստոնէից մեռանել »: Եւ իբրև այսպէս զօրացուցանէր, հաստատէր զարտաքոյ կողմանս բանակին, դարձեալ ի միջոց անդ զօրացն մտանէր, զլքեալսն երկիւղիւ և զխուսափեալսն թագստեան յառաջ քարշէր և

1. Տպ. ահագին.

|| 2. Տպ. յաղթէ.

զքաջասիրտան գովէր, զ՝ ի բաց ընկեցեալ զզէնսն յանարի արանցն, կամ որք ունէին կարկամեալ ցամաքեալ ձեռս, յափշտակէր կորզէր և արիացելոցն մատուցանէր ի ձեռին. ոմանց տայր, յոմանց առնոյր, և դարձեալ առիւծաբար խրոխտանօք յայլ վայրս հասանէր ասաւոր գոչմամբ և բարձրաճիչ աղաղակաւ, զգիշերն ողջոյն և զսիւն ամենայն ընոյր զմիջոց բանակին, զի ոչ ունին պարապէր զայլ ուրուք լսել զձայն քաջութեան՝ կամ ակնն՝ տեսանել զարագընթաց սլացումն հաւասար և նման սիրելի՝ Պաղտոյնին, մինչև պակասեալ հատաւ ի ձայնէ և ի բնական ուժոյն զօրութենէ՝ հանդերձ երիվարաւն. և ժանգանալ կարմրութեամբ գոլորշեաց՝ սրտին սանձապատ զրահից բերանոյ նորա, որպէս ասի յոմանց: Արդ խոտութիւն հպարտութեան նորա այսու օրինակաւ ջնջեալ մաքրեցան:

Իսկ անողորմութիւն սրտին այնր աւուրք ողորմութեամբ, որովք² աղէխարշեալ խորովէր ի վերայ տառապելոցն կորստեան. ուստի և դեգերելովն ընդ նոսա՝ ինքն կորուսեալ եղև և զրկանացն յանցումն, որով զամենեսեան գրկէր առանց ողորմութեան, և ինքն զրկեալ գտաւ յայն օր ի մարտի անդ յամենայն օգնականաց իւրոց, քանզի լքեալ թողին զնա ընկերակից իշխանք և զօրք ամենայն ի մէջ մեծ պատերազմին և ելին ի մարտէ անտի, և ոչ ոք ողորմեցաւ նմա դառնալ գիտել, թէ ո՛ւր իցէ գլխաւոր իշխանն և մեծ զօրականն մեր: Եւ յայտ անտի է՝ զի ոչ այլ ոք ի զօրաց նորա կորեաւ կամ ըմբռնեցաւ ընդ նմա և ոչ ամենեին ոք ետես զնա, և ոչ ի վատութենէ զօրացն ունիմ ասել զայս կամ կամելոյ³ զկորուստ նորա,

1. Բ. Ե. Տ. Կ. Սիրի.

2. Տ. Կ. գթովք.

3. Տ. Կ. կամաւ.

այլ զի հարկ էր այնպէս բազմաժամանակեայ զրկանացն և անիրաւութեանն յայնմ աւուր զրկանօք և անիրաւութեան՝ որ առ նա, ի զօրացն գտանել բժշկութիւն, որպէս վերագոյն ասացաք:

Իսկ բազմաց արիւն, որ հեղաւ յաւուրս նորա ի գալ յայս երկիր վաաշուէր և սուտ նենգաւորին Վասիլի միով արեամբ իւրոյ անձինն, զոր յօժարութեամբ սրտի ետ հեղուլ ի վերայ քրիստոնէից, որք ելին և ազատեցան ի պատերազմէ անտի, զոր և ինքեանք յայտնապէս խոստովանին զերծեալքն ամենայն, յԱստուծոյ ունել նախ շնորհ և երկրորդ՝ ի մարդկանէ սիրելի 1 Պաղտոյնին՝ զազատութեանն իւրեանց: Եւ արդ՝ եթէ կատարեցաւ մահուամբ ի պատերազմի անդ, թողութիւն ընկալաւ ի Տեառնէ ամենայն յանցանաց իւրոց և ի սոսկալի աւուր դատաստանին և հատուցումն 2 ամենայն արդարոց 3 ընդ բարեպաշտ իշխանսն և ընդ քաջ նահատակսն պատկելոց է յԱստուծոյ, զի այնպէս գիտեմք և հաւատամք զպատերազմողաց մահ, որ յանօրինաց սրոյ մեռանի ոք ի քրիստոնէից, և եթէ կենդանի իցէ՝ և յայտնեսցի անուն քաջութեան նորա, տարածեցաւ և տարածի օր ըստ օրէ ընդ տիեզերս ամենայն մինչև ի կատարած աշխարհի:

Եւ արդ զայս ամենայն երկացոպատում բանա, զոր գրեցաք վասն նորա, մի՛ ոք ի պարսաւադէտ աստուղաց նորա և յաւարասէք 4 մախողացն սուգաանիցէ զմեզ բամբասելով, զի այս մարտաց է և հացկատակաց. և ոգք առ կենդանութեան խօսեսցին կամ գրեացեն

1. Բ. Ե. 84. Սիրի.

2. Բ. Ե. հատուցման.

3. 84. արգար գործոց.

4. 84. յօտարասիր.

զայսօրիսի բանս, և ոչ ոք վասն անտէր մեռելոյն և անպիւտ կորուսելոյն խօսեցցի, զի որքան ի կեանս էր, ոչ լուաւ երբէք ի մէնջ բան քաղցրութեան կամ գովեստի, այլ պատուհասի յանդիմանութեան, որով կակծեցուցանէաք ¹ հանապազորդ զմիտս նորա: Եւ թէ պատեհ էր ² և յառնէր նա ի մեռելոց կամ յառնէր ³ կենդանի, ոչ սընէր տեսանել նա զայս գիր և զոր վասն պատերազմին և կորստեանն նօցա աւուրն գրեցաք, ոչ ի տասանց կամ ի քսանից, այլ յամենեցունց միապէս զսոյն լուաք, մանաւանդ յատողաց նորա և ի նոցին իսկ ի զօրացն Հւովմայեցւոցն. այլ այն ինչ յայտնի է պատճառ բանից մերոց յերկարութեան, սիրէաք զնա հոգեւորական սիրով որպէս օրէն է ծառայիցն Աստուծոյ, ըստ որում և նա զմեզ և զկնի մահուանն նորա հարկ էր մեզ փոխանակ անչափ սիրոյ նորա հասուցանել նորա սէր կորուսելոյն ⁴ ի կենաց աստի: Ար յԱնտիոքացւոց քաղաքէն մինչև ի սամմանս Մելտեմուսի ձգէր իշխանութիւն նորա, և տեղի ոչ սըրեք երևեցաւ գերեզմանի նորա, այնքան զօրաց և աշխարհաց ակէր և անուանի երևելի իշխանս և այժմ ի մեռեալս ոչ յիշատակի և ոչ ի կենդանիս երևի, ոչ զանգակոք նմա հնչեցոյց, ոչ յիշեցաւ անուծ նաքա յեկեղեցի ուրեք և ոչ նուէր պատարագի կամ մասն յիշատակի ողորմութեան ել նմա յերկրէ աստի սւլ մի կամ դանդ ինչ, որ կարի աղքատագունիցն հասանէ. ոչ ոք է որ յիշէ զնա, և ոչ ոք, որ սղորմի նմա. ի կենդանութեան իւրում ոչ հանգեաւ, ոչ վայելեաց

1. Ե. կակծեցուցանէ Աստուած.

2. Յպ. պատահեր.

3. Բ. յայտնէր. Յպ. կամ էր յայտնել.

4. Ե. Յպ. կորուսանելոյ.

ի սմա, այլ ի տղայական տիոցն սկսեալ ի տափնապի, ի ցնորս և ի տառապանս անցոյց զժամանակս մանկութեան իւրոյ, ի դիւաց ի թշնամեաց և ի խստերախտ 1 մարմնական տերանց և դաւաճանող ընկերակից իշխանաց. և այժմ ի կատարածի կենաց իւրոց կորեաւ անյիշատակ, ջնջեցաւ բարձաւ անուն նորա և սէր յամենայն աշխարհէ և ի սրտէ օտարաց և ընտանեաց:

Ջայս ամենայն դառն և անհնարին կորուստ յորժամ տեսանեմ հասեալ ի վերայ նորս, հեղձամղձուկ եղեալ ցնդիմ յարսասուս և ոչ գիտեմ զինչ արարից կամ որպէս օգնեցից, ձեռն կարկառելով ընկղմեցելոյ սիրելւոյն. զայլ ոք ոչ տեսանելով ցաւակից մեզ յայսոսիկ՝ յԱստուած ապաւինեալ վստահացայ, Որ միայն է անոխակալ և մարդասէր, Որ ոչ կամի զմահ մեղաւորի և ոչ խնդայ ընդ կորուստ ուրուք, և գրեցաք զայս գիր խոստովանութեան և աղերսի ի դիմաց նորա և մեր. և ոչ դադարեմք յարաժամ գոչել այսու յամենայն տեղի առաջի Ողորմած Հօրին, Որ բարկացաւ նմա և մեզ մինչև հաշտեսցի ողորմութեամբն Իւրով, և յայտնեսցէ զնա մեռեալ կամ կենդանի: Այլ և զձեզ աղաչեմ զամենեսեան, ով մարդիկ, որ լսէք զողբերգական բանս զայսոսիկ, մի՛ լքեալ ձանձրանայք և տաղտկացեալ հրաժարէք անտես առնելով զպսղատանս մեր, որ վասն նորա՝ առ ծուլութեան, անգամ՝ 2 ատելութեան նորա, այլ սրտի մտօք արարէք թողութիւն նմա. և մի՛ ընդ կորուսելոյն 3 նորա բերեալ պահէք, այլ և աղօթս արարէք առ հասարակաց Դատաւորն և Արարիչն Աստուած, զի ողորմեսցի նմա և թող-

1. Բ. Ե. Տպ. խստերախ.

2. Ե. Տպ. կամ.

3. Ե. որոմ բերեալ. Տպ. ռիս բերեալ.

ցէ զամենայն յանցանս նորա, զոր առ Աստուած կամ առ մարդիկ մեղուցեալ իցէ. և Ամենազօր Արարիչն Աստուած բարեխօսութեամբ սուրբ Աստուածածնին և աղաչանօք ամենայն սրբոց՝ ողորմեսցի նմա և թողութիւն արասցէ ամենայն յանցանաց նորա մեծամեծաց և իռքունց և զձեզ օրհնեսցէ հոգևով և մարմնով և երկնից արքայութեանն արժանի արասցէ ընդ ամենայն՝ սուրբս ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, Որում փառք յաւիտեանս. ամէն:

Իսկ ի վերանալ ¹ թուականութեանս Հայոց ՇՂԸ սպանեալ եղև տէրն Անտիոքու բրինձն և անգլուխ եղբայր Պաղտոյնին՝ ըստ ամբարտաւանութեանն իւրեանց, որք անձնահաճութեամբ կամեցան պատերազմել ընդ թշնամիս և ոչ հաւանեցան միաբանիլ ընդ զօրս քրիստոնէից, որք էին յաւուրս յայսոսիկ. որ ոչ միայն ինքեանք կորեան և բարձան ի միջոյ այնպիսի գլխաւորք, այլ և բազումք ի քրիստոնէից:

Յայնմ աւուր նոյն որդին Զանգէ՝ որոյ անուն նորա Սոին ² կոչէին ազգն իւրեանց, այս ինքն ըստ առասպելաց իւրեանց լոյս հաւատոյ, զորս սրախողխող արարին և զորս ի գերութիւն մատնեցին, զփափկասնունդ ³ ի շխանսն յարիւնաչէն քաղաքն Հալպայ: Եւ ի սոյն ամի, յորում ոչ ոք փայլէր գլուխ քրիստոնէից, բայց միայն կոմսն Ճօսլին, յիշխանութեան նորա դարձեալ սաստկացաւ աս դառնութեան անհաւատիցն ի վերայ սրբոյ եկեղեցւոյ, և եկն թագաւոր Իսմայէ-

1. Ե. Յ. Յ. վերանալ (շիք).

2. Յ. Յ. նուր-հոտին.

3. Ե. Յ. Յ. զփափկասուն.

լացւոյ) որում անուն էր Մասուտ) ի տօն սրբոյ Խաչին
և ոչ յերկարեալ ի վերայ քաղաքին Մարաշայ՝ էառ
զնա, քանզի ոչ գոյին զօրք ի բերդին. և ասպատակ
արարեալ զերկիրն, որ կոչի Քիլ Աւետեաց, որ այժմ
ասի Քլպաշար, և յամենայն ոահմանս նորա սրոյ ճա-
րակ արարեալ՝ զորս եգիտ յաշխարհին. և բազում այն
էր, որ խաբէութեամբ երդնուին յանուն մեծին Աս-
տուծոյ և իջուցանէին յամրոցացն զքրիստոնեայսն՝ և
գերի վարելով զամենեսեան. որ և տէր երկրին՝ Ճօս-
լինն հանդիպեցաւ ի քաղաքին Քլպաշարայ, ոչ կարա-
ցեալ զդէմ ունիլ նորա, դարձոյց անդրէն յերկիր ¹ իւր
աանելով զառեալ գերեալսն յաշխարհն իւր: Դար-
ձեալ կոմսին մնացելոյ յանհոգս եղեալ ի թշնամեաց,
ոչ հոգս տարեալ հեծելոց և կամ թէ յողթեաց ոք
իւր, առաքէ զմնացեալ զօրս իւր հետ բարի և մեծա-
հաւատ իշխանին Վասլին, որ էր եղբայր կաթողիկո-
սին և տէր Վառկուայ, հաց տանելով ընդ իւրեանս, զի
ածցեն ի ներքս. և յառաջիմաց եղեալ ազգն Խամա-
յէլացւոյ, որոյ անուն գլխաւորին Խարասան ² կոչիւր,
որ էր տէր աշխարհին Յանձթայ և այլ բազում գա-
ւառաց, ի վերայ անկեալ զօրացն քրիստոնէից, ձեռ-
բակալ արարեալ զամենեսեան, ոգիս իբրև չորս հա-
րիւր, ըմբռնեալ և զՎասիլն զեղբայր կաթողիկոսին
և տարեալ առաջի մեծի դղեկին Վառկուայ, քանզի
անդ էին կին և որդիք Վասլին. երդումն հաւատա-
րիմ առեալ յամիրայէն վասն կալեալ քրիստոնէից
չօրսն, զորս ըմբռնեցին, զի խաղաղութեամբ տար-
ցեն զնոսա յերկիրն իւրեանց առանց դաւ ինչ դոր-
ծելոյ նոցա. զոր բռնաւորն յաղագս սիրոյ մեծի աւա-

1. Յգ. զերեսս իւր.

|| 2. Յգ. Խարա-Աբսլան.

նին ոչինչ յապաղեաց յայնմանէ՝ 1 Երզմամբ. զամենե- սեան ի ձեռն հաւատարիմ՝ զօրաց իւրոց առաքեաց մինչև ի Սամուսատ և զԵլիսանն Վառիլ ընդ իւր տարեալ յերկիր իւր մեծաւ փառաւորութեամբ, երկիր տուեալ որպէս սիրելի եղբօր իւր: Յետ այսորիկ եկին ցրուեալ և վատնեալ զօրք ի Սամուսատացւոց քաղաքէն ի քաղաքն Քեսուն, և ահա եհաս ի լսելիս ամենեցուն: Քանզի ճօսլինն, որ էր յաւուրսն յայնոսիկ գլուխ քրիստոնէից, գնալով յԱնտիոք յաղագս խորհելոյ ինչ, թերևս կարասցէ ուստեք օգնականութիւն գտանել, մատնեցաւ յաստուածասաստ բարկութեանըն՝ 2 ինքն միայն ի զօրաց իւրոց՝ ի գերութիւն. որպէս ի հնումն որդին Դաւթի փախուցեալ ի հօրէն յաղագս չար կամաց իւրոց. զոր առեալ սաստ հրամանին Աստուծոյ զհերաց գլխոյ նորա վրէժինդիր լինելով աստուածահաճոյ առնն Դաւթի. ճեղք ծառոյն կախեալ պահէր զիւրեալ, մինչև զհետ մտեալ թըշնամեացն հասեալ և սուսերաւ կտրեալ զգլուխն անհնազանդ որդւոյն: Այսպէս դիպեցաւ առնս այսմիկ կոմսի՝ արտաքոյ գտեալ կամացն Աստուծոյ. գերեալ եղև յայլադէմ և ի գազանաբարու ասելեացն Քրիստոսի. և տարեալ ի քաղաքն Հալպ. և անպատմելի խնդութեամբ լցան ազգն Տաճկաց՝ հեռաւորքն և մերձաւորքն. և յոյժ յոգիս խոցեալ կործանեցան երկիրս քրիստոնէից, վասն զի ոչ ունէին գլուխ, որ յեցեալ ժողովէին զմնացեալ զօրքն նորին:

Եւ յառաջ քան զայս ամի միոյ՝ յամսեանն Յունվարի, որ օր երեսուն էր ամսոյն, ի լուսանալ երկուշաբաթի՝ եղև յերկնուստ ահաւոր որոտմունք և հրա-

1. Տպ. նմա.

|| 2. Բ. Ե. Տպ. բարկութենէն.

ձգութիւնք, և փոխեալ տարերաց զքնական բնութիւնն
իւրեանց. եղև Խաչն Աստուածընկալ հրացեալ իբրև
զլոյս, զոր մեծ և անյաղթելի ախոյեանն Քրիստոսի
Սեւաստիոսն Վասիլն կանգնեալ էր յիշխանութեան
իւրում ի գումբէթ սրբոյ Յարութեանն ի Պարմիր վանքն.
և այս նշան հինգերորդ եղև ի խաչս այս մեծափառ,
զոր ոչ թուէր իմաստուն մտաց բարի, այլ յարհաւիրս
և յաւերումն քրիստոնէից՝ որպէս եղև իսկ:

Չայս դարձեալ ի սոյն ամի յաւուր մեծի Պեն-
տէկոստէին. յորժամ ամենայն ոք ակն ունէր գալըս-
տեան Հոգւոյն Աստուծոյ, եկն յառաջասացեալ սուլ-
տանն Մասուտ անուն անհնարին բազմութեամբ. և
ի ձայնէ հնչման զանդակացն և ի հրածգութենէ սու-
սերացն և ի ճօճել բազմախուռն նիզակացն զմեզ զա-
մենեսեան զտեսողս՝ որք էաք ի քաղաքին Քեսնոյ՝ առ-
հարարակ դողացոյց. զոր ահաբեկ եղեալ առժամայն՝
ետուն զքաղաքն Քեսուն՝ երգումն առեալ ի նմանէ
և յորդոյ նորա: Եւ յետ ութ աւուր զանմատոյցն
և զանառիկն զՊհեսնի և զկնի չորրորդումն աւուր
գերեւելին զՌապան. և ապա քնաց յերկիրն Թլպաշա-
րայ, զոր յանցեալ ամին քակեալ և աւերեալ էր. և անդ
կացեալ զաւուրս բազումս՝ ոչինչ կարացեալ յաղթել
նոցա. քանզի որդի կոմսին ի քաղաքին էր՝ պինդ ու-
նելով զզօրս հօր իւրոյ. և ընակիչք տեղւոյն միաբա-
նեալ ընդ նմա՝ սրտապնդեալ մեծապէս քաջացան
ի վերայ հաւատոյն՝ իւրեանց. թէպէտ և այլազգիքն
պէսպէս հնարիւքն կռիւս մեքենայիւք յօրինէին: Դար-
ձեալ յետ այնորիկ ակարացեալ և ախրեալ դարձաւ
յերկիր իւր վասն ոչ աւելոյ զքաղաքն և զաւեալ եր-

կիրս ի քրիստոնէից ետ որդւոյ իւրոյ, որ էր աթուա-
կալ սուլտանութեան իւրոյ, և անուննորա Խլիճ-Ասլան:

Իսկ ի Ռ թուականիս Հայոց եկն յերկիրն Ջահնայ
ձիւն կարմիր, յամսեանն Նաւասարդի, որ օր քսան
երեք էր ամսոյն. ինմին աւուր յորժամ անդ կարմիր
ձիւն երեկ, յերկիրս քրիստոնէից երեկ ձիւն սպիտակ
և մոխրախառն որպէս յանցեալ ամին:

Դարձեալ յետ այսր ամի զօրքն և քաղաքացիքն,
որ ի Թլպաշար էին, գտարի մի և կէս համբերութեամբ
տարեալ՝ Նեղութեանցն, զոր կրէին: Ջայս իմացեալ
որդւոյն Ջանգէ, որ էր սէր Հալպայ, եկն զօրօք իւ-
րովք ի վերայ նոցա. և վասն զի ոչ ունէին օգնակա-
նութիւն իւրեանց ուստեք, երգումն հաստատութեան
առեալ ետուն կամօք իւրեանց զբերդն Թլպաշարայ և
զքրիստոնեայոն, որ ի Փռանգաց կամ ի Հայոց անդ էին
և կամեցին գնալ յԱնտիոք կամ յայլ աեղիս, տար-
ցեն անվնաս հրամանաւ Նօրասնին. զոր և արար իսկ
նոյնպէս. և Մասուա սուլտանն և Մելէք որդին իւր
այսպէս արարին վասն սիրոյ աշխարհացոյ, որ դիւրաւ
առաւ ի քրիստոնէիցս և ոչ եթէ ի հաւատոց իւրեանց
կամ ի սիրոյ, զոր ունէին առ քրիստոնեայքս:

Եւ եղև յաւուրս իոգբը Ճօլնին երևեցաւ ոմն
պատանի, Թէոդորոս անուն, օգնական և ոչ ուստեք
ունելով, բայց զգօրութիւն բարեխնամ Արարչին, Ար
ողորմութեամբ մատակարարէ ի դարս դարս յաղաքս
մարդկան ի ժամանակս կամոց² ըստ իւրոց առաքելա-
կան ձայնին՝ « Ամ կամիմ ողորմիմ, ում կամիմ խոս-
տանամ » . որպէս և առ երանելին Պօղոս արար յերկ-
նուստ ձգելով ի կամս և ի գործս սպասաւորութեան

1. Տպ. տարեալ քաղցրութեամբ || 2. Տպ. ամազ.
զնեղութիւնն, զոր կրէին.

իւրոյ, նոյնպէս և առ այրս այս արար: Ի յոյս և ի ջանս սորա նայեցեալ կաճք աննախանձին, որ և ոչ ընդ մի ումեք զլանայ տալ զպարգևս ողորմութեան իւրոյ, քանզի առ փոքր մի և ոչ յերկար ժամանակս տիրեաց հայրենեաց իւրոց. որդի էր սա Լևոնի Յեւաստիոսի՝ մեծի և հանճարեղ որդւոյ Կոստանդեայ՝ որդւոյ Ռուբենի. սա կորովի և արիական գոչով ի պատերազմունս, ոչ միայն զհայրենիս իւր գրաւեաց յինքեան, այլ առաւել ևս տիրեաց՝ բերդից և քաղաքաց քան զնախնիսն իւր. զայսոսիկ տեսեալ Անդրոնիկէ ոմն անուն, յզգաւ Հոռոմ, ի չար նախանձ մտեալ՝ ոչ կամելով անգամ լսել զանուն Հայ իշխանին. և էր սա առաքեալ ի թագաւորէն Յունաց Կիւռ-Մանիլին՝² կողմնապահ մեծի քաղաքին Տարսոնի և Մասայ՝ և այնուհետև ոչ դադարէր խեթալ և մաքառել ընդ Հայերոյն, որ յեցեալ³ ժողովեցան ի միասին առ առնս այս Թորոս ի նախախնամութենէն Աստուծոյ. որ և պատերազմաւ դիմեալ ի վերայ նոցա՝ նեղէր զնոսս. և նոքս առ սէր և ասի մեծի թագաւորին Յունաց ոչ համարձակէին տալ ընդ նմա պատերազմ, այլ հանապազ սիրոյ աղագաւ աղաչէին մնալ նմա ի հնազանդութիւն. և նա ոչ լսէր, այլ եկեալ ամբարտաւանութեամբ իջաւ ի վերայ քաղաքին Մասայ: Իսկ Թորոս բազում աղաչանօք աղաչէր զնա, թէ «Ճորտ եմ թագաւորին և քո, մի՛ բարկանար»: Իսկ նոքա ձայնէին ի ներքս ի քաղաքն, թէ «Զերկաթն, որով զքո հայրն տարաք, ի հետունիմք, որով զքեզ կապեալ տարցուք»: Իբրև ոչ կարաց տանել կորովի այրս այս ամբարտաւանութեան:

1. Բ. Ե. տիրապետեաց.

2. Տպ. Կիւռ-Մանիլէն իբրև իշ-

խան Սբոյ և Մսիսայ.

3. Տպ. ելեալ.

և խրոխտ կամաց նորա, ապա վստահացեալ ի զօրութիւն Քրիստոսի, Որ բարձրացոյց զնա և ի չգոյէ ի գոյ էած, պատառեաց զպարիսպ քաղաքին Մսոայ ի գիշերի. և ի ծագել արեգականն առեալ զգօրս իւր ել ընդդէմ նոցա ի պատերազմ և հարեալ զնոսա՝ յաղթեաց և արար փախստական զամենեսեան՝ արս երկուտասան հազար. վատնէր զնոսա և ի սուր սուսերի մաշէր, ի մի ական քթթել տապաստ արկանէր զամենեսեան. ընդ որս և ի մեծ պատերազմին ըմբռնեցին զՕշինն, որ էր տէր Լամբրոնին, և զՍասիլն, որ էր տէր Բարձրաբերդոյ և եղբայր Տիգրանայ, և այլ բազում զօրս կալեալ մերկացուցանէին և թողուն զթուլամորթ Հոռոմանին. աւանդ ասեմ զորոց ¹: Եւ բազում արիւն հեղաւ ի պատերազմին. և տիրեաց անհոգութեամբ քաղաքին Մսոայ, առեալ բռնութեամբ ի նմանէ իբրև ի կանացոյ՝ խնդրելով զվրէժ հօրն իւրոյ, զոր հանեալ ի հայրենեաց իւրոց տարագիր արարեալ տամբք և որդւովք մինչև յարևմուտս: Արդ այլս այս նենգժոտ ² ոչ կարացեալ տանել վշտի նախատանացն, զոր կրեաց և զփորձ առ զկորուստ իշխանացն մեծաց և զայլ զօրացն, զնացեալ փախստական առ թագաւորն Յունաց բողոք մեծապէս ունելով յաղագս զօրացն Հայոց, զորս կրեաց յանմտութենէ իւրմէ: Իսկ մեծն Թէոդորոս առեալ զկալեալ իշխանսն և զայլ կալանաւորսն եմուտ խաղաղութեամբ ի քաղաքն իւր անթիւ ոսկւով և արծաթով, բազում և այլ ազգի ազգի ստացուածով և սարօք պատերազմին, զոր էառ ի զօրացն Յունաց և բազում ձիս և ջորիս:

Յետ այսր մեծի յաղթութեանս և հարստանալոյ՝

1. Տպ. զօրաց.

|| 2. Բ. Ե. Տպ. նենգաժեռ.

սկսանէր բանտարկուն սատանայ շարժել զմեծամեծս
ի վերայ զօրացն Հայոց. քանզի Յոյնք ոչ պարապէին
խնդրել զվրէժս անձին կեսառոտին իւրեանց, քանձո
քաղումս առաքեցին սուլտան Մասուտին, որ գլուխ
էր ամենայն Մսիլմանաց. սորա պատրեալ՝ ի բազում
ընծայիցն Յունաց, դայ անհուն բազմութեամբ զօրօք
զառաջինն ընդ երկիր իւր, ահ արկանելով նոցա. սա-
կայն զօրացան շնորհիւն Քրիստոսի զօրքն Հայոց և
եկին լեառն ընդ մէջ՝ նոքա յայնկոյս լերինն ընդ սահ-
մանս իւրեանց, և սոքա յայսկոյս ընդ երկիրս իւրեանց՝
անհոգութեամբ ոչինչ համարելով զբազմութիւն այ-
լագեացն. իսկ նոցա տեսեալ զհամարձակութիւն
քրիստոնէից գնդին, զարմացեալք և ապշեալք ասէին.
« Զինչ են նոքա զանձն ի մահ եղեալ, որ քան ընդ-
դէմ մեր իբրև պատերազմել ընդ մեզ » : Եւ մինչդեռ
նոքա յայսր մտաց խորհրդի էին, յանկարծակի շար-
ժեալ ի վերին խնամոցն սուլտանն Քուրքուց պատ-
գամաւոր առաքէր առ զօրավարն Հայոց Քորոս և
ասէր. « Այ թէ յաւերումն եկեալ եմք յերկիրս՝ ձեր,
այլ եկ մեզ ի հնազանդութիւն և զառեալ երկիրն, զոր
առեր բռնութեամբ, դարձո անդրէն առ թափաւորն
Յունաց և լեր որդի մեր և սիրելի » : Զայսոսիկ լուեալ՝
մեծաւ ուրախութեամբ լցեալք փառս Ամենատեառն
մասաուցանէին, որ այսպէս զխտտերախ և զամբարտա-
ւան բարս նոցա կակղացոյց իբրև ընդ վեհագոյն ըն-
կերի դաշինս սիրոյ խնդրելով ի զօրացն Հայոց. և ար-
գելեալ նոցա զպատգամաբերսն աւուրս բազումս, ապա
դեսպան զինի նոցա առաքէին՝ ասելով այսպէս. « Վա-
մօք մեր յանձն առնումք մեք հնազանդել՝ ձեզ իբրև

1. Ե. Յգ. պարտեալ.

|| 2. Ե. Յգ. հնազանդեմք.

Թագաւորի, քանզի ոչինչ նախանձեալ քո ընդ առաջանալս մեր և կամ աւեր ինչ առնել յերկրի մերում, այլ եկիր դարձաւցանել զմեզ¹ ի Հոռոմն. անհնար է» : Զայս լուեալ սուլտանին՝ ոչ նեղեաց զնա, այլ դաշինս սիրոյ խաղաղութեան երդմամբ գրեալ ետ տանել առ զօրսն Հայոց ի ձեռն զեսպանի իւրոյ, ծաղր արարեալ զՅունաց թագաւորն և զգանձս նորա. և ինքն քարձաւ յերկիր իւր՝ ոչինչ վնասեալ ումեք : Եւ այս եղև ի թուահանին Հայոց ՌԲ :

Յետ այսորիկ ի փոխել ամս յերեքն² այլ բազմապատիկ ընծայս ոսկւոյ և արծաթոյ յղեալ առ թագաւորն³ սուլտանին առաւել քան զառաջինն՝ ասելով այսպէս. «Երթ հանգո զսրամտութիւն զայրացման սրտի իմոյ յազգն Հայոց և տապալելով զամուրս նոցա և զեկեղեցիս նոցա հրձիգք առնելով և հոյ ճարակ զամենեսեան հրամայեա առնել, զի դադարեսցէ զայրացումն սրաի իմոյ » : Եւ առեալ զգանձս բազմութեան՝ դարձեալ խաղայր գայր անհուն բազմութեամբ քան զառաջինն և զիժեալ եկն ի Մսիս և անաի յԱնուարզա. և ոչ կարացեալ անդ առնել ըստ կամաց իւրոյ, գայ ի Թիլն, զոր Համանոյ կոչեն և կացեալ զաւուրս բազումս՝ ոչինչ կարացեալ վնասել նոցա՝ ապա զմի ոմն ի մեծամեծաց որդւոյ իւրոյ Մելեքին, որոյ անուն Աղուպ ասէին, այր ժանդ և չարասէր, բազմութեամբ զօրօք իբրև երեք հազար՝ տապատակաւ յերկիրն Անտիոքու առաքէր : Եւ իբրև անցին ընդ տեղին այն, զուր Գուռն կոչեն, յանկարծակի իբրև յերկնուտա առաքեալ ի քրիստոսասէր զօրաց Փրերաց և եղբայրն աս-

1. Բ. Ե. մեր. Տպ. զմերն.

2. Տպ. փոխեալ ամբ երեք.

3. Բ. Ե. Տպ. յղեալ թագաւորն.

պարապետին՝ Ստեփանէ յանկարծակի ի վերայ անկեալ՝ առհասարակ զամենեսեան սատակեցին և զգլխաւորն իւրեանց Աղուպ նիզակաւ ընդ լերդն անցուցեալ. և դառնակոռոչ 1 ձայնիւ եհան զդառնացեալ ոգին: Զայս լուեալ ի քանակն՝ զարհուրեցան յոյժ. և ի զօրութենէ վերնոյն եկն ցաւ ի վերայ երիվարաց նոցա, զոր ինքեանք տապախ ասէին, որոց յուլովք սատակեցան քան թէ որ մնացին. և զայս տեսեալ մեծամեծացն Քուրքաց՝ ամենեքեան առհասարակ ի փախուստ դարձան, ոչ ոք ուրեք մնացեալ ընկերի կամ եղբայր եղբօր. և բազումք ի նոցանէ զՋիլս երիվարացն և զՋորւոցն հատանէին՝ ընկենլով զգէնս իւրեանց ի փախըստեանն, և ինքեանք ընդ մացառուտ ձորս և ընդ դըժնեայ վայրս հատեալ անցեալ գնային մուր ճանապարհաւ. մեծամեծ հեճուպք և բազում սալարան ի հեախոտս ընթանային ի յահէ Բարձրելոյն. քանզի ոչ գոյին նոցա երկիւղ ի մարդկանէ, զի զօրքն Հայոց ասպատակաւ երթեալ էին յերկիր այլազգեացն, և դարձան բազում աւարաւ յաշխարհն իւրեանց: Եւ իբրև եկին՝ տեսին զանկարծելի բարին, զոր ան հզօրին Աստուծոյ փախստական արարեալ ընդ կրունկն կոր ի կոր ամօթալից պարտեալ ամաչեցեալ իբրև զաղուէս տկար ի թագաւորական առիւծէ, այնպէս սարսեալ դողալով ընթանային՝ կարծելով թէ բազում զօրս հեծելոց զհետ մտեալ նոցա՝ բազում արեան ճապաղիս հանելով: այնպէս իմն թուէր փախուցելոցն: Եւ զոր օրինակ առ Մծբին քաղաքաւն՝ եղև, Վաւատ թուռն Յազկերտի Պարսից արքայի մուացեալ զգաշինս սիրոյ նախնեացն իւրոց, զոր ունէր առ քրիստոնեայան, և եկն

սրտմտութեամբ զօրօքն Պարսից յաւարի առնուլ զերկիրն զայն և բազում աւարս 1 արարեալ մեքենայեալ հնարիք խորտակեաց 2 զամուր պարսպին Մծբնայ՝ և իբրև կամեցան զօրքն մտանել ի ներքս և ահա յանկարծակի տեսին զսուրբ հայրապետն Յակոբ, զի շրջէր ի վերայ պարսպի քաղաքին իբրև զթագաւոր ոք ծրանազգեստ շուրջ և մերձ ունելով զղօրս երկնայինս, դնելով ի վերայ զլիսոյ իւրոյ գտախտակն նոյեան տապանին, զոր ետ նմա հրեշտակն յաղագոս աշխատութեան իւրոյ, զոր կրեաց ի ճանապարհին ելանելով ի լեւոռն սեսանել գտապանն, որում ոչ ետ հրաման հրեշտակն, այլ դարձոյց խաղաղութեամբ զսուրբն Աստուծոյ յերկիր իւր՝ տալով նմա նշան սիրոյ գտախտակն, զոր տեսեալ զօրքն Պարսից՝ ահաբեկ եղեալ ոչ ևս իշխեցին մերձենալ ի պարիսպ քաղաքին, զոր կործանեցին, այլ և պատուհաս եկն ի վերայ նոցա պիծակ, գոռեհ 3 և ճանճ, և առհասարակ երիվարք նոցա վազս առեալ պախուցաթափ լինելով յիւրաքանչիւր յարգելմանէ, և ոչ ոք կարէր ի բազմութենէն ըմբռնել զերիվարս իւրեանց, և այնպէս շտապ տագնապի հասուցանէր նոցա դոյզն պատուհասի արկեալ ի վերուստ, որպէս ի հնումն առ Իսրայէլացօքն զՅգիպտոս հարկանէր աջ հզօրին Աստուծոյ, և այսպէս ամօթալից պարտեալ դառնայր թագաւորն Պարսից յազդմանէն Քրիստոսի և աղօթից սրբոյ հայրապետին Յակոբայ, քանզի զկամս երկիւղածաց իւրոց առնէ Տէր, և այս ոչ ընդհատ յայնմանէ, որ այժմ գործեցաւ, զոր տեսաք աչօք մերովք, երկիցս անգամ շարժեալ Թուրքաս-

1. Բ. Ե. Տպ. աւուրս.

2. Ե. խաւր կալեաց. Տպ. խար-

խալեաց.

3. Տպ. գոռեի.

աան ամենայն ի վերայ Թորոսի և Կորաց իւրոց և ոչինչ կարացեալ առնել եկեղեցեացն, զոր բազում պատուէր առեալ էին ի թագաւորէն Յունաց յանին դարձուցանել և զխաչ և զեկեղեցի այսն կատականաց արարեալ, ասէին: Եւ թէ ոչ էր յօգնութիւն հասեալ բազուկն այն, որ պարզեցաւ ի վերայ խաչին, ուրեմն կատարել կամէին զպատուիրան հերձուածողացն, տապալելով զեկեղեցի սուրբ և զերկիբն հիմն ի վեր առնելով: Արդ սոցա մնալով ի խաղաղութեան, և նոքա դնացին փախստեամբ և մեծաւ ամօթով, որպէս յառաջն ասացաք:

Յետ այսորիկ իբրև ոչ կատարեցաւ խորհուրդ չարութեան իւրեանց, ապա ի հնարս ուրոյ մտանէին Խլիճ-Ասլանայ¹, որ էր ի մեծ սուլտանէն ի հօրէն իւրմէ հաստատեալ յաթող մելիքութեան, և այսպէս առժամանակ մի կացեալ անհոգութեամբ և ուրախութեամբ, փառաւորէին զամենասուրբ զՆորորդութիւնն հանդերձ ճգնաւորական մաքուր եպիսկոպոսօք և սուրբ քահանայիւք և միշտ բազկատարած միանձնացելոց դատիւք: Եւ ի սկզբան դալոյ ատելեացն Քրիստոսի յերկիրն Թորոսի, ի հաւաքելն իւրեանց ի վերայ Թլին, որ էր Տրէ ի վեշտաւան, եղև հողմ ահաւոր սաստիկութեամբ ձայնիւ, և բազում ծառք յարմատոյ հատան, և եկն կարկուտ ի տեղիս տեղիս և եհար զցորեան և զայգիս: Եւ դարձեալ ի նոյն ամիս Տրէ, օր քսան և հինգ էր ամսոյն, այլ ծանր և սաստիկ արհաւիրք եղեն յամենայն երկիր զերիս գիշերս ըստ նմանութեան Նինուէացւոց, սկսեալ յառաջին պահու գիշերոյն մինչև ի լոյս առաւօտին. ըստ ոչ սովորակի բնութեանց

1. Բ. Ե. Խլիճ-Ասլան.

տարւոյն եղև խաւար անճամանչ՝ ըստ օրինակի նսեմացեալ խաւարին, որ յնգիպտոս. և յամպոցն բախմանէ ընդ իրեարս սրոտալով որպէս լերինք կարծր և անդամանդեայք բախելով զմիմեանս, և հրաձգութիւն կայծականց ունէր զծիր երկնից, ոչ գոլով տեղի յերկինս՝ որ ոչ ունէր զփայլատակունս հողմախառն. և ո՞վ էր բաւական հայել աչօք իւրովք յահաւոր դղրդմունքն, որ լինէին անդադար: Եւ այնպէս ասաբեկ եղեն մարդիկք ի տեսլենէն այն զերիս գիշերս, և ամենքեան՝ արք և կանայք, ծերք և տղայք ի առնս Աստուծոյ ընթացեալք լինէին, բազում արիւ և դառն արտասուօք և մեծաւ հառաչանօք բարեխօս ունելով զՏիրամայրն և զամենայն զուրբս նորա: Ապա գթացեալ Ողորմածն Աստուած յարարածս իւր, դադարեցոյց զսպառնալիս կորստեան անդարձիցն ի մեղաց և նսեմացեալ անհաւատիցն: Եւ յորժամ եղև արհաւիրքս, Հայոց թուականն էր ՌԳ: Մինչև ցայս վայր խօսեցաք, զոր լուսք և տեսաք աչօք մերովք:

Յետ այսորիկ իբրև դարձաւ ամօթով սուլտանն Թուրքաց յերկիր իւր, ապրեալ լինէր ամիսս տասն, քանզի ըողոք անմեղ սպանելոցն և անդարձ գերեացն եհաս յականջս Տեառն զօրութեանց. և եղև նմա հիւանդանալ, կոչեաց զորդի իւր, զանուանեալն Խլիճ-Առլան, և յարուցեալ յաթուոյ իւրմէ երկիր եպագորդուոյ իւրոյ առաջի մեծամեծաց իւրոց. և եդ զթագն իւր ի գլուխ նորա և ինքն վճարեաց ի կենցաղոյս, թողեալ զամենայն մեծութիւնն որդուոյ իւրում. և էր թուականն Հայոց ՌԳ: Էին և այլ որդիք նորա երկուք.

մինն էր առատաձեռն առ ամենեսեան և զուարթ դիմօք քան զեղբայրն իւր, որ եղև սուլտան, զոր կարծիս բերէր, թէ գուցէ ոչ հաւանի կամաց իմոց, երկնչէր ի նմանէ. և էր մարմնովն ամբողջ քան զնա. և ի սաղարելոյ ոմանց ի ժամ գինարբուսեանն և ի խրախուսեանն իւրեանց՝ ի գիշերի խեղդամահ արարեալ սպանաւ յեղբօրէն. իսկ կրտսեր եղբայրն առ անգամ մի հնազանդեալ նմա իբրև որդի սիրելի, բայց յերկիւղէ նորա փախստական եղև յամուր աւանսն իւր ի Քանդուն և յԱնկիւռ-իա և այլ ոչ ևս ետես զնա. զի ոչ միայն զեղբայրն եսպան, այլ և զայլ մեծամեծսն իւր և զամիրայս և զմեծ իշխան հօրն իւրում՝ որ անուանէր Պաղտային, և զխաաին իւրոյ հօրն: Իբրև ետես զայս մեծ ամիրայն Աղուպ-Ասլան, որ էր որդի ամիր Խազէ և տէր Սեբաստիոյ և աշխարհին Քամրաց, ոչ հաւանեալ նմա՝ զօրաժողով արարեալ զբազմութիւն հեծելոց, եկն յերկիրն Լիկանդոնին և տարեալ զքրիստոնեայան սիրով յերկիր իւր. և զամուրն Լաուիս՝ և զայն ևս էառ. զայսոսիկ գործեաց վասն եղբօրորդւոյ իւր՝ զոր ունէր թշնամութիւն ընդ նմա: Իբրև ծանուցաւ Խլիճ-Ասլանայ՝ ժողովեալ զզօրս հօր իւրոյ և այլ բազմութիւն զօրաց հեծելոց և եկն ընդդէմ նորա. և ճակատեցան ընդդէմ իրերաց, բազում ժամանակս և միջնորդ մտեալ մուար կուռայիցն իւրեանց, ոչ ետուն պատերազմել ընդ միմեանս. ի վերին երեսս խաղաղութիւն արարեալ առժամանակ մի՝ և դարձան յաշխարհն իւրեանց. և այս եղև երկեամ մի՝ 2, ոչ խաղաղութեամբ դաշնաւորեալ և ոչ պատերազմաւ վճարեալ: Ապա յետ այսորիկ շարժեալ Աղուպ-Ասլանն,

1. Ե. Տ. 4. իւրոյ.

|| 2. Տ. 4. երկու ամիս.

եկն դադտագողի յերկիրն Ջահնայ ի մայրաքաղաքն Ապլաթայ, և որպէս միտք մարդոյ հաստատեալ են ի խնամս շարին ի մանկութենէ, մոռացեալ զգութ հայրենի տիրութեան սուլտանին. զայս լուեալ սուլտանին՝ յօժարութեամբ և խրոխտալով գայ ի խնդիր վրիժուց սննդեան երկրին իւրոյ: Եւ Աղուպ-Ասլանն իմացեալ զգալու ստ նորա, առեալ զերկիրն ամենայն, ոգիս իբրև եօթանասուն հազար, տարեալ յերկիր ոչ գերութեամբ. և սուլտանն ոչ ժամանեալ նմա յերկիր իւր, քանզի ընդ մուլար ճանապարհ գնաց տանելով զքրիստոնեայսն. և սուլտանն մտեալ յերկիրն Լիկանդոնին. և նոքա ձանձրացեալք ահաւոր և ի մեծ դժարէ նորա, ելան յօժարութեամբ զհետ սուլտանին՝ երգմամբ ընկալեալ զնոսա ոչ տանելով ի յետս զոր գնացին զհետ նորա: Եւ Աղուպ-Ասլանն ամրացուցեալ զտարեալս յերկիր իւր, եկն բանակեցաւ ընդդէմ սուլտանին ճակատ առ ճակատ. և առաջնորդք նոցա ընդ մէջ՝ նոցա ոչ տային պատերազմել: Ապա յետ առուրց բազմաց սրամտեալ սուլտանն՝ մեծաւ զօրութեամբ եկն ի վերայ նորա, և դարձեալ առաջնորդքն անկանէին յոտս սուլտանին՝ աղաչէին առելով: «Մի՛ անայր առներ զտուն Մոխրմանացն»: Եւ խոնարհեալ ի պաղատանս նոցա՝ սէր առնելով գլուխ առ գլուխ և ոչ դարձուցանելով զտարեալ քրիստոնեայսն. այսու պատճառանաւ հաւանեալ սուլտանին. քանզի յարեաւ ոմն Ստեփանէ անուն, եղբայր Թորոսի Սեւաստիոսի, որ շարժեալ եղև յանհանձար և ի քսու մարդոց, և այսու ոչ կամաւ Տեառն յաղագս առնլոյ երկրիս 2 քրիստոնէից յայլազգեաց և ոչ օգնելով եղբօր իւրոյ:

1. Ե. Տպ. ընդ մէջ անցեալ ոչ.

2. Ե. երկիրս. Տպ. զերկիրս.

վասն զի յուրով քրիստոնեայս սրախողխող առնելով և յընչից և ի ստացուածոց մերկ և կողոպուտ առնէին զազգս իւրեանց, ոչ նմանելով ի քրիստոնեայս, ՚ խնամ ունելով առ իրեարս որպէս վարժեալք ի գրոց. յազազս այսորիկ հարկ եղև սուլտանին գալ յերկիրս Կիսոնի, զոր թափեալ էր հօր իւրոյ: Եւ անօգնական քրիստոնէիցն լուեալ զգալ նորա, փախստական եղեալ՝ ուստի ոչ էին ժողովեալ. և նորա եկեալ դարձեալ նուաճեաց զերկիրս խաղաղութեամբ ի հնազանդութիւն հրամանի իւրոյ, սէր առնելով ընդ թագաւորն Երուսաղէմի և ընդ աէրն Անտիոքու և ընդ Թորոս յազթոզն և ինքն դարձաւ յաթոռ իւր խաղաղութեամբ: Եղև այս ի թուականութեան Հայոց ՈԶ յՕգոստոս ամսոյ ի մուսն, յորժամ եկն ի Բերդուսն, զոր էր առեալ Ստեփանի բռնութեամբ նենգեալ եղբօր իւրոյ Թորոսի և սիրոյ աղաքաւ սուեալ ի սուլտանն աւանց կամելոյ եղբօր իւրոյ. և զորս ի ներքս ի բերդին մարդիկ հեծեալ և հետեակ՝ զամենայն ազատս արարեալ վասն Թորոսի հնազանդութեանն և տալոյ զբերդն:

Եւ նախ քան զայս, մինչ թուականն ՈԵ էր ի Հոկտեմբերի ամսոյ քսանեվեց, սկսաւ շարժ լինել յամենայն երկիր. և բազում քաղաքք Տաճկաց ի սահմանս Արաբիայ, որ է Հալպ՝ կործանեցան ի հիմանց, և զազգս քրիստոնէից պահեաց Տէր մինչև ցայժմ. և անդադար լինէր շարժն մինչև ի փոխել թուականին, որ ոչ կայր համար կամ թիւ 2 զամիսս չորեքտասան:

Ապա ի թուականիս Հայոց ՈԶ ի Հոկտեմբերի ամսոյ երկուսն եղև հողմ՝ սաստիկ անձրևախառն 5,

1. Ի. անքրիստոնեացն. Ե. Տպ. անքրիստոնեանցն.

2. Տպ. թիւ չարժմանն.

5. Ե. Տպ. և զկնի անձրևին կարկուտ հեղեղախառն.

և բազում վնաս արար յայգիս և ի տարծոց ¹ խաղո-
ղոյ ի տեղիս անգիս, ուր և հանդիպեցաւ: Իսկ զմեծի
աւանին և զանառիկ Պհենոյ ասացից սուղ ինչ. քանզի
իւրաքանչէր Ստեփանէի ի յերկիրն Քենոյ անօգուտ զօրօք
և ոչ կամաւ եղբօրն իւրոյ, ետուն ² նմա արք ոմանք,
զոր ինքեանք Քեարմուտ ³ ասէին, և խրատ տուեալ
Սեւաստիոսին՝ մի՛ տանել ի գլուխ զառումն բերդին,
և զայս ոչ գիտացեալ մեր թէ ի խնամոցն Աստուծոյ
եղև՝ կամ թէ ի նախանձուէ եղբօրն: Եւ վասն զի
դժնեայն այն և ամբարտաւան ⁴ բռնաւորն, որ էր տէր
բերդին, զորոյ և զանուծն չվարկայ ընդ գրով արկա-
նել, ելեալ ի խրատուէ սուլտանին իւրեանց, որ վասն
քաղցր կամօք նայելոյ ի քրիստոնեայն, նա առաւել
ի նեղ և ի պատուհաս արկանէր նախ զպատուական
քահանայս և սարկաւագունս և զպիտանի տանու-
տեարս և զայլ հասարակաց քրիստոնեայս միապէս
չարչարէր և ծանրացուցանէր զհարկ սակից ⁵ բնակչաց
անուանին Պհենոյ՝ արդ մի՛ ոք մեղադրեսցէ նոցա.
քանզի յաղագս չար բռնաւորին զանձինս ի մահ եղեալ
կոչեցին զՍտեփանէ՝ թերևս կարացեն դաւ գործել
չարայոլչ բռնաւորին. և ոչ կարացեալ զբարի խոր-
հելն ի գլուխ տանել, զի մի ոմն նենգեալ ի քրիստո-
նէից ստեաց երդման ուխտին, զոր ունէին առ իրեարս,
երթեալ զգուշացոյց զանիրաւն զայն մի՛ ելանել եր-
թալով ի բաղանիսն՝ ուր մահն պատրաստէր ⁶. Իսկ
նորա հաւատացեալ խրատուն իւր ⁷, որ անբարեսէր
կեանս ընձեռեաց նմա, ոչ ել արտաքս. և մումուեալ

1. Տպ. տարածոցս.

2. Բ. Ե. Տպ. ետ.

3. Բ. Ե. Քարմուտ.

4. Ե. Տպ. անբարհաւած.

5. Ե. Տպ. զհարկակից.

6. Տպ. պատրաստ էր.

7. Տպ. իւրոց որ զայս բարեսէր.

իբրև զարբեալ արեամբ անմեղացն, որ մերձ հանդիպեցան, հրամայեաց կապել ոտիւք և ձեռօք և ի բարձր քարէն ի վայր տայր ձգել: Ջայս չար գործոյ իւրոյ զաջողումն տեսեալ քրիստոնեայքն, յիշելով զմեծ արհաւիրս Ուռհա քաղաքին, զիմեալ առ եկեալ օգնականն, որ էր ընդդէմ բերդին զօրօք, միտ եղեալ տեսանէր զկատարածն, զոր ոչ եկն ի վերայ: Ապա առեալ զօրավարն զամենեսեան գարս և զկանայս, զծերըս և զտղայս, թողլով իւրեանց յօժարութեամբ զինչս և զստացուածս և զհայրենի ժառանգութիւնս, զոր ի հին և ի նոր ժամանակաց ծնեալ և սնեալ էին և պահեալ էին ի բարեպաշտ իշխանաց իբրև զորդիս սիրելիս, տարեալ զհովասնունդ և զվափկասէր արս յանախորժ և անհանդիստ երկրի բնակեցուցանէր. մինչև զմտաւ ածեալ սուլտանին զաւերումն աստուածապահ բերդին Պհեսնոյ և զտառապանս քրիստոնէիցն, ըստ իմաստութեան իւրոյ հնարիւք փոխեաց զաւերիչ՝ աւանին. և ապա սկսան մի ըստ միոջէ գալ բնակիչք անդուոյն ի քաղցրութենէ սուլտանին, և լցաւ քաղաքն ամենայն՝ թափուր և ունայն ի գոյից իւրոց:

Եւ զինչ ևս ասացից յաղագս քաղաքին Կիստնի, որ թարգմանի վայելուչ, քանզի տէր քաղաքիս կարգեալ յարքայէն տեսուչ և կողմնապահ՝ ոչ կարաց ելանել և հալածել զեկեալսն ի վերայ յինքեանց. զայսոսիկ խորհելով ինքն և իւրքն ամենայն չարին խորհրդով, հանեալ ի քաղաքէն զպատուական քահանայսն և զփառաւոր և զպիտանի տանուտէրսն և զամենայն մարդիկն առհասարակ, մինչև ոչ մի այր մնացեալ ի ներքս, բայց միայն զկանայս և զտղայս թող-

լով ի քաղաքին. և այս միայն բարի գտեալ առ իշխանն՝ սրբութեամբ և առանց կարծեաց ետ պահել զընտանիսն ելելոցն ի քաղաքէն. և զորս հանին յարտաքոյ՝ եղև բնակութիւն փոխանակ բարձրայարկ ապարանից և տանց իւրեանց՝ գեօղք և վանորայք. և որք ոչ էին կարողք հեռանալ, ի հովանի ծառոց և ի պատից նստեալ դեպերէին, անբան և անդործ՝ ակնունելով սրոյ և գերութեան և յայսմ երկիւղէ մոռանային զպանդխտութիւն և զանհանգիստ կեանս իւրեանց: Եւ եղև երկարումն այս մեծի տառապանացս սկսեալ ի Մարերի ամսոյ մինչև ի Յուլիս ամիս. և ի գալ մեծի սուլտանին մինչև ի Բերդուսն, ապա խաղաղացաւ երկիր բնակելով մարդկան ի տունս իւրեանց. և հրամանաւ մեծին Քորոսի տուեալ եղև Բերդուսն ի սուլտանն սիրոյ աղագաւ, առանց կամաց Ստեփանէի, զոր էր առեալ բռնութեամբ ի Քուրքէն՝ որ էր այր ժանդ և ատեցող քրիստոնէից, որ և սպանաւ ի Ստեփանէ:

Յետ այսր ամենայնի գնաց սուլտանն յաթոռ իւր՝ խորհելով ընդ մեծամեծս զբան իւրոյ յաղագս հաստատելոյ զսէրն, զոր արար ¹ ընդ Փռանգաց և ընդ Հայերն: Եւ նորա հաւանեալ սուլտանին՝ դարձեալ սուաքեաց զհաւատարիմս իւր յԵրուսողէմայ ² յԱնտիոք և առ Քորոս, անխաբան ունել ³ զգաշինս սիրոյ, զոր կամեցան երկոքեան կողմունքն. և այս ոչ եթէ ի բնութենէ ⁴ սրտի իւրոյ սուլտանին եղև, քանզի զինչ հաղորդութիւն է Քրիստոսի և Բելիարայ, այլ այս էր պատճառ. որդին Զանգէ, որ էր տէր Հալպայ

1. Ե. Տ. Գ. ունէր.

2. Ե. Տ. Գ. յԵրուսողէմ.

3. Ե. Տ. Գ. անխաբան ունելով.

4. Տ. Գ. ի բռնութենէ.

և փետայ սուլտանին, Խլիճ-Ասլանի քոյր, յեա մահուան Մասուտ սուլտանին արհամարհեաց զսրդի իւրոյ զօր եդ յաթու թագաւորութեան իւրոյ և բռնացուի վերայ երկրին քրիստոնէից և էանց զսահման պատուիրանի Մասուտ սուլտանին. և էառ զոր կարաց զանառիկն Անթաի և զՓարգման և զգեղս ամենայն: Եւ սուլտանն Խլիճ-Ասլան բազում անգամ գրեաց առ փետայն՝ «Մի՛ առներ անիրաւութիւն, դարձո՛ւ ասէ՛ր զերկիրն իմ՝ զոր հայրն իմ սահման եդ ընդ իս և ընդ քեզ» : Եւ նորա ոչ կամեցեալ լսել և գողայր խրոխտալով ընդ ազգն արիական առաւել քան ընդ արքային Պարսից. և մինչդեռ յայս մեծի տարակուսի էին թագաւորն Երուսաղէմի և տէրն Անտիոքու Ըռնաղան, այլ Այն, Որոյ կարողութիւն զօրութեան բարձր է քան զերկիրնս և ոչ իսպառ անտես առնելով թողու զգաւազան մեղաւորաց ի վիճակս արդարաց ըստ անյուսութեան՝ մերոյ, ապա յանկարծակի յամենամարտը արդար իրաւանցն Աստուծոյ ել հրաման պատուհասի և եհար զնա սաստիկ և դառն ցաւօք, ուստի և յամենայն ազգաց իմաստայեղց բժիշկ ժողովեալ ոչ կարացին հնարս գտանել պատուհասի նորա, այլ օր քան զօր առաւել սաստիկանայր բարկութիւնն Աստուծոյ ի վերայ նորա. զի էր դաշամբք և մեծապէս երդմամբ ուխտեալ՝ սրտի մտօք ընդ Ճօսլին կոմսին, թէ որպէս գործեաց առ նա անողորմ և անմարդի բարօք, զոր ոչ լուաւ ի մարդկանէ յազդս և ի դարս ժամանակաց, եթէ ոք կալեալ զսիրելի յայլոց դաւելոյ և ոչ առ ինքեանց պատերազմաւ, իննամեայ ժամանակաւ կապեալ ի շղթայս, և յետոյ խաւարեցոյց զտչս այնպիս-

1. Ե. Տպ. անուսութեան.

2. Ե. Տպ. ուխտ եդեալ.

ւոյ առն մեծի և յաղթողի բազում պատերազմաց, որ էր տէր աշխարհաց. օրհնութիւն և գոհութիւն, բարեբանութիւն ամենասուրբ դատաստանացն Աստուծոյ յամենայն բերանոյ:

Դառնամք յետ, զոր մոռացաք: Ի թուականութեանն Հայոց ՌԲ թագաւոր նստէր յԵրուսաղէմ ամաց ութեւասուսնց, որդի Կոնթանձօ՝ թագաւորին Փռանգաց, զոր ի ձեռն առեալ զնա մեծին Աստուծոյ, ետ նմա յաղթութիւն մեծ՝ տիրել անառիկ, անմասոյց անքրիստոս աւանին Ասկաղոնի. զոր բազում աշխատութեանց համբերեալ արիական ազգն Փռանգաց հանդերձ բարի և սուրբ թագաւորաւն զտարի մի՝ և յորովք ի նոցանէ արժանի եղեն մարտիրոսական պսակին և ի փրերացն ոչ սակաւ: Ապա յետ այսց տառապանաց բարեխօս և յոյս քրիստոնէից Տիրամայրն ազաչելով զՏէրն մեր Յիսուս Քրիստոս՝ զի տարեալ լիցի յաղթութիւնն ի գլուխ յազապս համբերելոյ նեղութեանն, և սուեալ եղև քաղաքն ի ձեռն թագաւորին և փրերացն յաւուր Փոխման սօնի սրբոյ Աստուածածնին նորին բարեխօսութեամբն:

Յետ այսորիկ նենգութիւն գտեալ յանաստուած ազգացն Սկիւթացոց, մինչև հարկեալ մարգասէր թագաւորն անհամարս ի նոցանէ սրոյ ճարակս արարեալ զլցեալսն արեամբ քրիստոնէիցն և զայլսն հանեալ արտաքոյ քաղաքին բնակեցուցանէր. և փոխանակ անքրիստոս ձայնիցն՝ ձայն կենսաբեր Աւետարանին լսելի լինէր յամենայն տեղիս. կանգնեցին զխաչն փրկչական յամենայն բարձր ապարանս ժանդացեալ, նսեմացեալ, եղեռնաթիւ 2 աղղացն յամօթ և ի կորանս իւրեանց,

1. Ե. Կանթանձաւ. Տգ. Կոնթ-
Անժու.

2. Ե. Տգ. եղեռնաթիւ.

իսկ մեզ հաւատացելոցս ի պարծանս և ի յուրախութիւն: Ապա յետ այսր մեծի և սքանչելի յաղթութեան սակաւ մի դադարեալ հանգստեամբ, սկիզբն և հնար առնէին քաղաքին Դամասկոսի. քանզի ի փոխել թուականին ՈԳ եկն որդին Ջանգէ, որ էր տէր Հալպայ, և որպէս խաբէութեամբ տիրել կամեցաւ Դմշկայ՝ թէպէտ և քաղաքացիքն ոչ կամեցան յաղագս եղկելի՝ որդւոց իւրեանց, զոր պատանդ եղեալ էին յԵրուսաղէմ յաղագս հաւանելոյ կամաց թաղաւորին, և նա խաբէութեամբ մտեալ ի քաղաքն տիրեաց Դմշկայ:

Եւ ի վերանալ թուականութեան ՈԳ տուեալ գանձո թագաւորի Երուսաղէմի և տէրն². Անտիոքայ, հաւանեալ չար կամաց նորա՝ սէր արարին, թոյլ տուեալ նմա գալով³ յերկիրս քրիստոնէից, զոր յառաջն Փռանգ ունէին. և նորա եկեալ թագաւորութեամբ զօրօք յանուանին ի մեծն յԱնթափ, ոչ յամելով ի վերայ նորա. և բրելով փլուցին զպարիսպն և մտեալ ի ներքս՝ սրով սպանին զյոլովս յայլագգեացն և զբազումս ի քրիստոնէիցն, զորս գերեցին, զորս սպանին: Յետ այսորիկ յղեալ պատգամս⁴ ի կողմնապահ երկրին Ռապնայ և Պիսոնի խնդրել սիրով ի նոցանէ զերկիրն, զոր նոցա ոչ հաւանեալ յաղագս երկիւղի սուլտանին. յետ այսորիկ համբաւ հասանէր առ նա, եթէ թագաւորն Երուսաղէմայ և տէրն Անտիոքայ զուխտ դաշանցն, զոր եղին ընդ քեզ սիրոյ աղագաւ, թողին և ասպատակելով աւերեցին զերկիրն. և նա փութանակի գնաց ի Հալպ և ի Դամասկոս. և այս երկար խռովութիւնս վասն այնորիկ երկարածգէր, զի

1. Բ. երկեղի. Ե. Տ. Կ. երկիւղի.

2. Տ. Կ. տեառն.

3. Տ. Կ. գալ.

4. Ե. Տ. Կ. պատգամս թագաւոր.

դէմ յանդիման ոչ զօրէր պատերազմել ընդ Փռանդն, և Փռանդն ասպատակելով ոչ կարէր տիրել քաղաքին Դմշկայ:

Ապա խորհուրդ առեալ թագաւորն Երուսաղէմայ ինտայանալ թագաւորին Յունաց, որում անուն էր Մանիլ: Եւ նորա յօժարութեամբ կամեցաւ և զգուստը հօր եղբօր իւրոյ առաքէ ի ձեռն հաւատարմաց իւրոց հեծելագունդ զօրօք՝ բազում ոսկելով և արծաթով ի քաղաքն Երուսաղէմ. և այլ ևս խոստանայ նմա իսկ թագաւորն Հռոմոց գալ անձամբ օգնական լինել քաղաքին Երուսաղէմի և ամենայն քրիստոնէից. և ոչ յամեաց՝ այլ վաղվաղակի ի սոյն ամի՝ մինչ թուականն Հայոց ՈՂ էր, եկն թագաւորն Յունաց յաշխարհն Քորոսի, զոր բռնութեամբ առեալ էր ի կողմնապահէն Յունաց՝ ի Մսիս, ունելով ընդ իւր բիւրս զօրաց յիսուն: Եւ Քորոսի նախ իմացեալ զգալուտ արքային, վախտեամբ գայ ընդ երկիրն իւր՝ ունելով զկին իւր և զմեծութիւն զանձուց իւր և զիշխանս իւր և զկին² և զստացուածս և զորդի, և եկեալ մտանէ ի քարն, զոր Տաճիկ կոչեն, որում ի հին ժամանակաց ոչ ոք յիշէր զտեղին մարդարնա՝ կամ ամուր ապաստանի՝ մոռացեալ զխրատ իմաստակին, որ ասէ. «Ընդ վեհս քան զքեզ մի հակառակիր», և ինքն հեծելագունդ զօրօք իւրովք ոչ դադարէր ի տեղի ուրեք, այլ ի վայրս դժնեայս և մացառուտս շրջէր, ակն ունելով ողորմութեան Ա. երնոյն, և զթագաւորն³ Երուսաղէմի՝ թերևս միջնորդելով առ թագաւորն Յունաց վասն նորա և վասն աեաուն Անտիոքու, որ տե-

1. Բ. Ե. Տպ. Հռոմոց.

զստացուածս նոցա.

2. Բ. Ե. Տպ. զկին և զորդիս և

3. Տպ. ի թագաւորէն.

ղապահ էր կարգեալ: Առաւել ևս յայսմ մեծ պատ-
ճառէ երկնչէին և պատկառէին ի Յունաց, վասն զի
նախ քան զայս երթեալ բրինձն ի սաղրելոյ ¹ Թորոսէ ²
զհետ երթալով զօրօք ի կղզին Կիպրոսի նաւօք, և գնա-
ցեալ գտին անհոգս և անպատրաստս և իբրև այլագ-
գեաց տիրելով՝ այնպէս աւերեցին զքաղաքս, և զգեղս
Թաիոլը և ունայն առնելով ի տանց և ի ստացուա-
ծոց, խրատելով զյուրովս յեկեղեցականացն Յունաց,
զունչս և զականջս կտրելով. որ իբրև լուաւ Թագա-
ւորն և մեծամեծք իւր, մեծապէս տրտմեալ յաղագս
այսր գործելոց, առժամայն ոչինչ կարացեալ առնել:
Եւ ի գալ Թագաւորին ի Մսիս և յերկիրն ամենայն,
մուտ էր նոյեմբեր ամսոյ, ոչինչ վնասել ումեք ի բնակ-
չաց երկրին. մնայր և Թագաւորին Երուսաղէմի գա-
լոյ և ի միասին խորհելոյ զարժանն յաղագս յաղթելոյ
անբրիստոս ազգացն և ազատելոյ զեկեղեցի, զոր չու-
նէր բնաւ ի միտս իւր փրկել զգերեալս:

Յետ այսորիկ եկն Թագաւորն Երուսաղէմի և զօ-
րականքն Քրիստոսի փրերքն, և տէրն Անտիոքայ յա-
ռաջագոյն էր եկեալ առ նա սնմեղութեան աղագաւ
վասն Կիպրոսի ³ արշաւելոյն. ապա ժողովեալ ըստ
նախասացելոյս դասք քրիստոնէից առ Թագաւորն
Յունաց, բազում Թախանձեալ զնա մեծաւ աղաչա-
նօք յաղագս Թորոսի քաղցրանալ նմա. և ըստ ատե-
լութեան, զոր ունէին առ Հայք, յանմեղս ի վերին
երեսս յանձն էառ միջնորդ և երաշխաւոր առնլով
զԹագաւորն Երուսաղէմի և զփրերքն: Եւ իբրև եկն
Թորոս առ Թագաւորն Յունաց դատարկ ի սեղանոյ
զառաջինն, և ըստ նախախնամութեանն Աստուծոյ

1. Բ. Ե. սարգելոյ.

2. Յպ. Թորոսի

3. Բ. Ե. Կիպրոսի.

հեշտ և բաղձալի թուեցաւ տես նորա թագաւորին Յունաց, և յորով մեղադրանս մատուցանէր չարախօսացն վասն նորա. և սակաւ աւուրս կացեալ առ նա¹, կամեցաւ գնալ ի տուն իւր, և թագաւորին հրաման տուեալ գնալ և փութօնակի դառնալ ի բանակն: Եւ նորա ըստ իմաստութեանն իւրոյ զիտացեալ զպէտս² զօրաց՝ առեալ ընդ իւր ի դարձն՝ բազում ոչխարս, արջառս և գոմէշս և ձիս տաճիկո, և եկն դարձեալ առ թագաւորն առաջի անցուցանելով զբերեալ ընծայսն ի դիպող ժամանակս³: Եւ նորա մեծապէս զարմացեալ ընդ բազմութիւն սեղանոյն, և գովէր զիմաստութիւն կորովի բանիցն⁴՝ առաջի մեծամեծացն Հոռոմոց և ատելեացն Թորոսի: Տուեալ նմա գանձս ոսկոյ և արծաթոյ և զգեստս որպէս վայել է թագաւորի, թողութիւն արարեալ ի սրտէ ամենայն անհնազանդութեանն և հակառակելոյ⁵ թագաւորաց. խոստանայր և նա բազում համարձակութեամբ հլու և հպատակ կալ Յրամանաց թագաւորին, որպէս և արար իսկ:

Յետ այսորիկ խորհուրդ բարի ի մէջ առեալ թագաւորքն և անյաղթելի զօրք⁷ Փրերացն, տէրն Անտիօքու և Թորոս, միահամուռն ամենայն ազգ քրիստոնէիցն հաւատովք և ջերմեռանդն⁸ սրտիւ միաբանեալ կամ մեռանիլ և կամ փրկել զանպերժանելի գերեալսն ի բազում ժամանակաց յարիւնաշէն քաղաքէն Հալպայ և Դմշկայ: Եւ չուեալ ամենայն բազմութեամբն եկն յԱնտիօք, և մտեալ ի քաղաքն իբրև ի տուն իւր,

1. Բ. Ե. առ նոսա.

2. Ե. Տպ. զպետս.

3. Ե. Տպ. ժամու.

4. Ե. բանակիցն. Տպ. բանակին.

5. Ե. Տպ. հակառակ կալոյ.

6. Բ. կեալ.

7. Բ. զօրօք.

զոր ոչ ունէր կարծիս թէ այսպէս փութանակի հուա-
նին Յունաց թագաւորին: Խնդրեալ և թագաւորն
ի քաղաքացեացն գրաւական զորդիս մեծամեծացն. և
նորա զամենայն ինչ և խնդրեաց՝ յօժարութեամբ
տուեալ հնազանդեցան: թերևս ոչ փոխեսցի ի ծառա-
յութենէն զոր գերեզմանին Փրկագործողի և թագաւո-
րին Երուսաղէմի խոստացեալ էին յաղագս փեսա-
յանալոյ նմա: Եւ ելեալ անհուն բազմութեամբ զօ-
րացն մոմուեալք ի սիրտս իւրեանց իբրև պառլիծունս
մի զմիմեամբք ելանելով և որպէս զարծուիս սլացեալք
ի յերամս կաքաւաց, այնպէս քաջասիրտք փութանա-
յին առպատակաւ արշաւել յաշխարհն Սկիւթացւոց.
և եկեալ մինչև ի տեղին որ կոչի Պալանէ, մերձ ի սահ-
մանս Հալպայ՝ աւուր միոյ ճանապարհ. և էր ամենայն
ազգն քրիստոնէից ի մեծ խնդութիւն՝ մերձաւորք և
հեռաւորք, որք լսեալ էին զմիաբանութիւն հաւատա-
ցելոցն յաղագս այլազգեացն կործանման, ազատելոյ
ի չար և ի ծանր ծառայութենէ գեկեղեցի Քրիստոսի
զոր քնեաց սուրբ և պատուական արեամբն իւրով: Եւ
լուեալ անօրինացն՝ զհամբառս զայս և զգալն մերձ
ի սահմանս Տաճկաստանի, առհասարակ ամենեքեան
ահաբեկ եղեալ և ի կոր կործանեալ յերկիւղէ թագա-
ւորացն, յղեաց Նօրօսինն որ էր աէր Հալպայ և Բմրչ-
կայ՝ դեսպանս առ թագաւորն, և խոստացաւ տալ
ծառայս ի գերելոց քրիստոնէից զոր անողորմ չարչա-
րէին՝ տասն հազար. ընդ որ և յառաջ քան զայս զգե-
ցուցեալ և լուացեալ յաղտոյ չարչարանացն զծառայսն
ընդդէմ յղարկեալ թագաւորացն կամէր՝ աղաչել նուա-
ճել ընդ ձեռամբ նոցա իբրև զմի ի ծառայից: Եւ նոցա

ուչ առեալ յանձն՝ ատէին պատասխանի պատգամա-
ւորին՝ կամ ելանել յաշխարհէն և դնալ կամաւ իւ-
րեանց, և թէ յանդգնին՝ սրոյ ճարակ առնել զամենե-
սեան մինչև ի ստնդիայս: Այսպիսի խրոխտալով և ու-
րախութեամբ էին զօրք հաւատացելոցն իբրև յաւուրս
հարսանեաց: Եւ մինչդեռ յայս մեծի խորհրդի էին,
յանկարծակի յազդմանէ չարին հրովարտակ եհաս ի թա-
գաւորական քաղաքէն շիոթ՝ լինել աթոռոյն, և կամ
յայլ կախարդասար գիպուածոց, զոր ստուգիւ ոչ կա-
րացաք ի վերոյ հասանել պատճառին սրպէս և եղև
գործ ուստանայի. ըայց ստուգիւ այս էր պատճառն՝
որ լուր զբնին ճն հաւանեցոյց և զժորստի խլած երկիրն
դարձոյց, և զայն բաւական համարեցաւ իւր յաղթու-
թիւն: Քանզի յառաջ ժամանակաց զիտեմք և ի ժա-
մանակագիր պատմագրաց, որ Յունաց թագաւորքն
ոչինչ փրկութիւն են գործեալ քրիստոնէից, այլ մա-
նաւանդ խլումն և առումն քաղաքաց և գաւառաց,
և նոցա շնորհիւն ելան Հայք յերկրէն իւրեանց, և այ-
լազգիքն զօրացան և եկեալ տիրեցին ամենայնի, առին
առաջին զԱրծն քաղաք, զՄելաենի և զՍեւաստ և
զԱնի զթագաւորաբնակ քաղաքն, և մինչև ի սինսոս
Վոստանդնուպօլիս քաղաքի, զամենայն անօրէն ազգն
Թուրքաց բռնացեալ ունէին. և ազգն արիական որք
են Փռանգքն, երրորդ անգամ ելին ի փրկութիւն քրիս-
տոնէիցն, և դաւաճանութեամբ և նենգութեամբ թա-
գաւորին Յունաց կործանեալ և յաղթեալ եղեն ի Թուր-
քաց, զոր մեք տեսաք աչօր մերովք. զի թէ վասն
քրիստոնէից էր եկեալ, եօթնամսեան ժամանակաւ ոչ
էր ի Մսիս յամեալ. նոյնպէս և հայրն իւր արար, լուրք

զպարոն Լևոն տարաւ և գայլ Հայերն: Եւ այս բաւա-
կան էր որ միտս ունին՝ առնելիք թագաւորացն Հո-
ռոմոց, և այնչափ ատելութիւն զոր ունին առ ազգս
Հայոց՝ այս էր զոր ասացաք: Ապա ի խորհուրդ մտեալ
թուլամորթ և կանացի ազգն Հոռոմոց ասելով ընդ-
թագաւորն իւրեանց. «Մի՛ լսեր Փռանգաց և Հայոց.
փութացիր երթալ յաթոռն քո, և դարձեալ եկեսցես
յորժամ կամեսցիս»:

Զայս լուեալ ուղղափառացն, փոխանակ ուրա-
խութեանն զոր կարծէին ի սուգ անմխիթար մտեալ
յաղագս քնալոյ նոցա, զոր բազում անգամ աղաչեալ
զթագաւորն ոչ կարացին քարձուցանել յերթալոյն,
աղաչէին և զայս ևս երիս աւուրս միայն լինել ի վե-
րայ Հալպայ: Իսկ նա ոչ կամեցեալ լսել բարի խնդ-
րոցն, և յղեալ դեսպանս առ տէրն Հալպայ որոյ յա-
հէն լուեալ այրէին ի տապ բոցոյ յերկիւղէ նոցա, դա-
չինս սիրոյ խաղաղութեան առնել: Զոր լուեալ՝ ի բա-
զում խնդութենէն յապուշ կրթեցան, և ոչ կարէին
գնմանն պատասխանի առնել, կարծէին լրտեսի աղա-
գաւ եկեալ. ապա ստուգեալ յեկելոցն, խոստանային
առնել զհրամանս թագաւորին, ըստ ստածին երդմանց
իւրեանց յղեալ ծառայս յիսուն ի սլատուական Փռան-
գացն զոր խնդրեաց անբարի թագաւորն վասն մար-
դահաճութեան, թողեալ զանհամարսն զոր տալսց էր
Քրիստոս ի ձեռս նոցա, զոր ինքեանք թերի պաշտեն,
և զմեզ զբազարտելով դատեն ըստ նախանձուտ և չար
կամաց իւրեանց: Ոչ Մսիլմանի նենգեալ մահուամբ,
դարձան անհամար բազմութեամբն փոխանակ զօրեղ
առիւծոյ՝ իբրև զաղուէս տկար, և որպէս զփախտա-
կան գայլն հասանէին յերկիրն Խլիճ-Ասլան սուլտանին,

որ թէպէտ և ոչ ըստ Քրիստոսի վրէժխնդիր եղեալ սոցա, սակայն ըստ անիծից և հայհոյութեան Հոռոմոց զոր բարձին յուղղափառաց դասուց՝ ոչ օգնել եկեղեցւոյ և գերելոցն, ելեալ զինի նոցա իբրև զփախստէից վատ և աներևակ ազգն Թուրքիմանաց, և կոտորեցին ի Հոռոմոց արս երկոտասան հազար, սպանեալ և զաներ թագաւորին, առեալ ձիս և ջորիս քսան հազար. վասն որոյ յսլով խռովութիւն եղև ընդ թագաւորն Յունաց և ընդ սուլտանն Խլիճ-Ասլան: Արդ այսպէս թուի տկար և անզօր մտաց իմոց, ոչ այլ ինչ կարծեալ զեկեալ հասեալ փրկութիւնս գարձուցանել, և եթէ ոչ ասելութիւն որ առ մեզ, և մարգարէութիւն սրբոյ առն Աստուծոյ մեծին Ներսէսի մերոյ լուսաւորչին, որոյ հոգւոյ ահամբ գրեաց ի մաքուր պատմագրութեանն իւրում յազգեցութենէ Աւերնայն յաղագս թագաւորացն Յունաց, քահաւակեաց լինելոյ՝ ոչ զպատերազմաց հոգալսյ, այլ զհարկաց և զհաւատոց քննութեանց:

Արդ այսոցիկ այսպէս եղելոց գնաց սա յանվայելն իւր, մնացեալ Պան սեւաստիոսն Թորոս յերկիր հայրենի իւր՝ հրամանաւ և սիրով՝ խաղաղութեամբ յանհոգս: Իսկ տէրն Հալպայ, որ եղև լոյս ազգին իւր զերծեալ յերկիւղալիւր խռովութեանցն ազգեցութեամբ շարին յեղբօրէ և ի հաւատակցէ իւրմէ յազգէն Յունաց, յղեաց առ թագաւորն Երուսաղէմի և խնդրեաց ի նմանէ դաշինս սիրոյ պայմանի ամսոյ չորից: Տուեալ նմա գանձս բազումս և պատրեալ գնա որպէս զարծաթասէր և պարապեալ² յամենայն կողմանց, եկն ի Խառան, զոր յառաջն տուեալ էր եղբօր իւրում

1. Ե. Տպ. սիրով թագաւորին.

2. Տպ. պարսպեալ.

Միրանայ: Եւ յետոյ չարախօս եղեն զնմանէ՝ թէ ի հիւ-
ւանդութեան քում կորուսաներց էր զքեզ: Եւ նորա
հաւատացեալ դաւողացն՝ զնաց բազմութեամբ ի Խա-
ռան, կացեալ ամիսս երկուս, էառ զնա բռնութեամբ
և զայլ սահմանս դրացեաց իւրոց զՌակա, և զՌու-
հա և ընդ բռամբ էաժ զամենեւեան, որ յառաջագոյն
ընդվզեալ էին ի նմանէ. եկն յերկիրս Ռապնայ որ
այժմ սուլտանին էր, և էառ բռնութեամբ, զնաց և
ի Մարաշ և զայն ևս առձեռնեաց: Եւ դիտացեալ ա-
միրայն որ էր սէր Քեանոյ՝ զյաղթութիւն բռնաւորին,
երկուցեալ վասն առնոյ ըստքին իւրոյ, դարձոյց
զերեսս ի սուլտանէն. և նուաճեալ նմա ի ծառայու-
թիւն՝ և զնաց առ նա մինչդեռ յՌապանն էր, դար-
ձեալ միաբան եկին ի Մարաշայ ի վերայ Պհեսնոյ. և
նոքա ահաբեկեալ՝ ոչ ունելով օգնական, էառ և զայն
խարխարելով պարսպին: Այս եղև պատճառ աւերման
զաւառացո այսոցիկ, որ սէր արար ընդ թագաւորին
Երուսաղէմի, պատրեալ զնա իբրև զաղայ: Եւ մինչ-
դեռ ի Պհեսնի էր, ձայն գուժի եհաս առ նա ի Դմիչկայ,
դրելով՝ թէ ի վճարել սիրոյ պոմանին եհաս Փռանդ
ի զօրացն Փրերաց՝ աւերել զերկիրս: Եւ նորա զնա-
ցեալ ի Հալպ և ի Դմիչի, զօրաժողով արարեալ բազ-
մութեամբ յոյժ, կամէին պատերազմել ընդ թագա-
ւորին Երուսաղէմի:

Ապա ի վերանալ թուականութեանս Հայոց Ոթ-
ամին ժողովեցան ամենայն ազգն Թուրքաց առ որդին
Զանգէ ի Դմիչի, և ազգն Փռանդաց առ թագաւորն
Երուսաղէմի, դիպել միմեանց պատերազմաւ: Եւ այս-
պէս կացեալ մինչև ի մուսն ձմերայնոյ առանց պա-
տերազմի. ապա սէր արարեալ երկու տարւոյ, ցրուե-

ցան և գնացին յիւրաքանչիւր տեղիս: Նոյնպէս և Խլիճ-Ասլան և Ազուպ-Ասլան արարին սէր ընդ միմեանս, տալով ի ձեռս նորա զԱպլասթա քաղաք և զգաւառս նորա, զոր իւր էր և հօր նորա յառաջագոյն, զի զայն ուզէր ի շմորելն իւրեանց: Իսկ ի նոյն թուականիս գերեցին զորգիս կոմսին և տարան ի Հալպ:

Ի սոյն թուականիս յամսեանն Հոկտեմբերի, ամիրայ ամն անուն ամիր Միրան որդի ամիր Արբեհիմին, որդւոյ Սուքմանին, որ էր տէր բազում քաղաքաց և գաւառաց Խլաթայ, Արճիչոյ, Մշոյ, Տօղատափայ և Մանձկերաու, աս արեաց զանէր իւր, որում անուն էք Ատրատին, բազում զօրօք յերկիրն Վրաց: Իսկ զօրք Վրաց թագաւորին Գորգէ՝ և նոքա իւրեանց կամէին գալ ասպատակ առնել զերկիրն Թուրքաց, և ընդդէմ դիպեցան ի իրերաց ի գաւառն որ կոչի Օխթիս: Եւ եղև սաստիկ պատերազմ ի մէջ նոցա, և յաղթեցին Վրացիքն և արարին զնոսա փախտաական, և կոտորեցին զբազումս և ձեռքակալ արարին արս երեք հարիւր ի Թուրքէն զղլիսաւս: Իսկ նոքա հարին զհեծելաւագն Վրաց նետիւ ի ձեռսն, և իջեալ ի ձիոյն նստէր, և դեղ դնէին խոցոյն: Եւ ի հետ 2 էին մնացեալ ի զօրացն Թուրքին որդիք Մրուանայ՝ որք էին ի Վրաց տանէն՝ եկեալ առ թուրքն զինի Վասակայ Վրացոց ուրացելոյ, որք էին առաջնորդեալ թուրք զօրաց: Սորա եկեալ յանկարծ 4 գտին զնա իջեալ 5, կալան և տարան առ ամիրայն որ Շահի-Արմէնն կոչեն, զնա միայն

1. Ե. Տպ. դիւպան.

2. Ե. ի յետ էին մնացեալ Տպ.

ի յետեէն մնացեալ.

3. Տպ. Մտորմանայ.

4. Ե. Տպ. յանկարկած.

5. Ե. Տպ. յիջման.

կալան, որ անուեն կայի 1 ասէին, կալեալ զգլխաւորին Վրացեաց:

Ի թուականութեանն Հայոց Ոժ թագաւորն Վրաց Գորգի 2 որդի Գեմեարի՝ որդւոյ Գաւթի, եկն ի վերայ թագաւորաբնակ մեծի քաղաքին Անւոյ յաւուրս ամաւրայնոյ, յաւուր երկուշաբաթի, և մի օթ 5 արարեալ ի վերայ քաղաքին, ի վաղիւն առեալ զքաղաքն բռնութեամբ, և սպան մարդ հազար ընդ քրիստոնեայ և ընդ այլազգի: Եւ եղեալ պահապանս քաղաքին արս ընտիրս երկու հազար, և ինքն դարձաւ մեծաւ յաղթութեամբ և գնաց ի թագաւորութիւնն իւր: Իսկ Տէր Խլաթայ որ Շահի-Արմէնն կոչեն, ժողով արարեալ արս ութսուն հազար, եկն պաշարեաց զքաղաքն Անի. զայն լուեալ թագաւորն Վրաց, եկն ի վերայ նոցա և կոտորեաց զնոսա, և արար զնոսա փախոտական 4 և սպանաւ ի նոցանէ յայնմ աւուր արս եօթն հազար, և առին ծառայս երկու հազար և հինգ հարիւր, զլխաւորս՝ որք էին հարիւր յիսուն ի նոցանէ. ամիրայք մեծամեծք. և ձիս և ջորիս և ուղտս անհամարո, և վրան և ջօշան 5, և այլ սլեհ որ ոչ գոյ թիւ, և ոչխար բազում. և լցաւ քաղաքն Անի ամենայն հարբատութեամբ, զսր յաւման Վրացւոյն էին կորուսեալ՝ կրկնուպատիկ շահեցան, մինչև զընտիր ջօշանն երկու դանկ ծախէին: Եւ զինի քաղաւմ աւուրց գնային մարդիկք քաղաքին Անւոյ ի տեղի պատերազմին և գտանէին զրահս բազումս ի մէջ խոտին և բերէին: Եւ թագաւորն զայս բարութիւնս արար քաղաքին Անւոյ.

1. Ե. Կախ. Տպ. Կաղ.

2. Տպ. Գորգէն

3. Տպ. օր.

4. Ե. փախոտական զամենեսեան.

5. Տպ. զօշան.

զի յորժամ էառ զնա՝ երես քառասուն հազար դահեկան և գնեաց ի հեծելէն զգերեալ ծառայոն Անույ՝ քրիստոնեայ և զայլազգի: Այս եղև ի պահն սուրբ Քրիզոսթի, որ ի միջինքն ամառան արուհացիցն՝ յորժամ առաւ Անի, և յամսեանն օգոստոսի կոտորեցին դամիր Միրայն որ էր Շահի-Արմէն: Եւ զկնի երից աւուրց եղև խաւարումն լուսնի, որ և յարիւն դարձաւ մինչև ի հասարակ գիշերին, սկսեալ յերեկորէն՝ որ օր չորեքտասան էր լուսնին:

Յայսմ ամի տէրն Անտիոքու, որ և բրինձ կոչի և անուն նորա Սիր նազտ¹, եկն յաւուրս աշնանային և յանհոգս եղեալ իջանէր յերկիրն Տլքոյ², և ի բերդն կաթողիկոսի որ կոչի Ծով, և ասպատակս սիրուէր ի շրջակայ երկիրն, աւար առնելով և գերելով զԹուրքիմանն զորս գտանէր ի սահմանն՝ ունելով ընդ իւր մարդս հազար ընդ ձիաւոր, ընդ ծլուկ³, ընդ խարուանդայ, ընդ հետեակ: Իսկ Մճմտին որ էր երկրորդ նօր-օտին⁴ յառաջագոյն ժողովեալ էր արս տասն հազար, քմին դրեալ յառաջոն, և պատրաստութեամբ եկեալ ի վերայ նոցա՝ և գերեցին և սպանին զամենեսեան, և կալան զբրինձն տէրն Անտիոքու, և ձիաւորս երեսուն, և սպանաւ յայնմ աւուր արս չորեքհարիւր: Եւ ինքն դարձաւ մեծաւ ուրախութեամբ և խնդութեամբ մտաւ ի Հալպ, տանելով ընդ իւր զկալանաւորսն, և զբրինձն էած ի Հալպ բազում նախատանօք և հայհոյութեամբ, և առաքեաց աւետարարս առ Եօր-օտին, զի էր նա ի Գմիշկ յաւուրոն յայնսոսիկ ժողովեալ բազում հեծելօք ընդ⁵ թագաւորին Երուսա-

1. Ե. Տպ. Սիր Ռնազտ.

2. Տպ. յԱլէքսսայ երկիրն.

3. Ե. Տպ. ծուլուկ.

4. Տպ. նուր-էտանին.

5. Ե. Տպ. ընդդէմ.

ղէմի. որ իբրև լուաւ՝ դարձաւ աւարեաց և գերի էառ զամենայն գաւառսն՝ մինչև ի Տապօլիս, և եբեր ի Հալպ: Եւ դարձեալ գնաց ի վերայ Հերմին և ոչ հարաց կալ հաստատուն ի բազմութենէ անձրեին, նաև յերկիւղէ թագաւորին Երուսաղէմի, զի յաւուրսն յայնոսիկ եկեալ էր յԱնաիոք ինքն և Քորոս որդին Ռուբենայ և այլ զօրք Հոռոմին: Եւ իբրև գնաց թագաւորն յԵրուսաղէմ և ամենքեան յիրաքանչիւր տեղիս, գնաց նօր-օտինն էառ զանաւիկ բերդն Արծխան և երդմամբ քակեաց և աւերեաց, էառ գերի և զայլ մնացեալ քրիստոնեայսն և եբեր ի Հալպ:

Յայսմ ամի գնաց սուլտանն Խլիճ-Ասլան առ թագաւորն Յունաց Կիւռ-Մանիլն, տանելով ընդ իւր զԱմիր Միրայն զեղբայր նօր-օտին, և դարձաւ անտի բազում ընծայիւք, եդեալ առ իրեար դաշինս երդմամբ՝ կալ ի հնազանդութիւն թագաւորին մինչև յօր մահուան իւրոյ. առեալ ի նմանէ բազում գանձս ոսկւոյ և արծաթոյ, և եկեալ ի քաղաքն իւր:

Իսկ ի փոխել թուականիս մեր ՌԺԱ մեռաւ ամենագովելին Բարսեղ վարդապետն և թաղեցաւ ի վանքն ի Դրազարի, ուր են գերեզմանք սուրբ վարդապետացն նմանեաց իւրոց: Այս եղև աւարտումն բանիցս և սկիզբն թուականիս:

Յայսմ ամի սպանաւ Ստեփանէ եղբայր Քորոսի Սեւաստիոսի մեծի՝ որդւոյ Լևոնի նենգութեամբ և դաւով տուկին անօրինի խեղդամաս՝ արար զայնպիսի քաջ և երևելի զօրականն քրիստոնէից: Իսկ եղբարցն իւրոց առեալ վրէժ արեան նորա հազարապատիկ յազգէն Յունաց, որոց պարտական եղիցի սպանողն տուկն այն առաջի Աստուծոյ:

Յայսմ ամի առաւ մեծանուն քաղաքն Գուին
ի թագաւորէն Արաց Գորգէ. բռնութեամբ ի ներքս
մտեալ զկնի փախստական զօրաց այլազգեացն որք
ելեալ էին ի քաղաքէն ընդդէմ նորա պատերազմել,
և նա ի փախուստ դարձուցեալ կոտորեաց զնոսա. և
զմնացեալքն դէմս ի քաղաքն արարեալ, միաբան
մտեալ ընդ դուռն քաղաքին կոտորեցին զամենեսին
յանինայ, գերեցին և այրեցին զբնակութիւնս նոցա,
և ինքեանք դարձան մեծաւ աւարաւ և գերութեամբ
յաշխարհն իւրեանց:

Յ Ա Ն Կ Յ Ա Տ Ո Ւ Կ Ա Ն Ո Ւ Ա Ն Ց

- Աբաս Թգ. Կարոնց 10. 17.
150. 155. 185. 220.
- Աբասլան սուլտան 150. 180.
186. 192. 194. 197. 205.
252. 255. 245. 245:
- Աբգար 242. 274:
- Աբրահիմ որդի Սողիմանայ 264:
- Աբրէհիմորդի Կուրիշայ 245 շ.
- Ադրամեղեք 8.
- Ազազ բերդ. 57. 542 շ. 547.
564—565:
- Ազիզ Թգ. Մսրայ 62. 252 շ.
- Ալար քղ. 65:
- Ալեյուկայ դաշտ 208:
- Ալէքս արքայ Յունաց 247.
257 շ. 257. 269. 272. 545:
- Ալի ամիրայ 62:
- Ալի Օսման Թգ. 59 շ.
- Ալփիրակ սուլտ. 252:
- Ալօսիան 195:
- Ախալ քղ. 146:
- Ախուրեան 10. 86. 147. 149.
- Ախսիս ամիր 252 շ.
- Ակութ ամիր. 245 շ. 247.
- Ահի ամիր. 62:
- Ահլուն ամիր. 62:
- Ահմատ ամիր. 62:
- Ահմատիւ ամիր. 547.
- Ահուր գետ 104:
- Ահվար ամիր. 62:
- Ալթիք 96:
- Աղուանից աշխ. 3 շ. 17. 55.
77. 80—82. 224:
- Աղուկ—Ասլան ամիր. 405 շ.
408 շ. 425.
- Աղսիան ամիր. 255. 242 շ.
249 շ. 258. 265 շ.
- Աղսնգոյր ամիր. 235. 242 շ.
245—248:
- Ամիթ քղ. 15—17. 19. 62.
140. 142. 144. 554 շ.
- Ամիր-ըլ-մուհնի 20. 24. 26:
- Ամիր Խազէ 250:
- Ամիր-Ճօշ 255:
- Ամիր Միրա 428:
- Ամր-Քափր ամիր. 155. 209:
- Այծեաց բերդ. 18. 27. 545:
- Այրարատ 87:
- Անազուղի 98:
- Անալիւր գիւղ 554:
- Անանէ վրդ. Հաղբատացի 179:
- Անանէ վրդ. Նարեկացի 179:
- Անանիա Կաթ. 5. 55:
- Անաւարդա քղ. 5. 506. 546.
558. 569. 405:
- Անրունապօլիս 100:

Անդուանոս գիւղ 251.
Անդրիուն բերդ 214.
Անթափ քղ. 557, 570 2, 444, 446.
Անի քղ. 4, 40 2, 49, 76 2, 79 2, 84—86, 95, 95—97, 146, —148, 220 2, 229, 245, 559, 565, 574, 424, 426.
Անկիւռիա քղ. 408.
Անձեւացիք 8, 47, 50.
Անտիոք քղ. 5, 21, 41, 50, 114—117, 198, 245 2, 217, 221, 226--228, 252, 254 2, 211—215, 245, 251, 257 2, 265 2, 266, 269, 323, 325, 527 2, 555 2, 512 2, 545, 517 2, 554, 558, 562, 565 2, 568 2, 571, 597, 599, 403, 410, 444, 449.
Անտոն վրդ. 179.
Աշուղատ քղ. 208.
Աշոտ Գ. 3.
Աշոտ շահնշահ 28.
Աշոտ որդի Գագկայ 7—10, 18 2, 55 2, 79.
Աշորնիք գաւառ 269.
Ապահունեաց գաւառ 45 2.
Ապիրատ իշխ. որդի Հասանայ 10 2, 211, 269, 500, 529.
Ապստամբ իշխ. 507, 510 2, 525.
Ապասթա քղ. 502, 409, 425.
Ապասթալ գաւառ 503.
Ապհաճա ամիր. 52 2.
Ապղարիս գոր. 50—55.
Ապղարիս իշխ. որդի Հասանայ 219, 514.

Ապղարիս իշխ. որդի Վասակայ 557 2.
Ապղահայ որդի Ապերատի 11.
Ապղահայ որդի Վասակայ 221.
Ապուլա ամիր. 62.
Ապուսահլ թգ. Արծրունի 8, 54.
Ապուսահլ որդի Սենեքերիմայ 55, 85, 155, 160 2, 179, 198, 220.
Ապուսուար ամիր. Դժնայ 10, 497.
Ապուսուար ամիր. Պարսիք 79—81.
Ապուքայ 57, 64, 119, 154 2, 246, 225.
Արժախաս կամ Արժիաս դաշտ 219.
Աւիճաթիւ 195.
Ասոն գոր. 107.
Ասկաղոն քղ. 286, 445.
Ասորեստան 8, 26.
Ասորիք 26, 61, 114 2, 277, 287.
Ասպահան 248.
Ասքար 257.
Ատանա 5, 202.
Ատոմ որդի Սենեքերիմայ 55, 65, 85, 155, 158, 160 2, 179, 198, 220.
Ատոմ վրդ. Անձաւացի 179.
Ատրատին 425.
Ատրնեբսէհ իշխ. 185.
Արասիկք 65.
Արգինա 55, 185.

Արդուխ 250, 258, 274, 296,
298, 355.
Արեան գետ 98.
Արեգ քղ. 21.
Արեւընդան բերդ 308, 338.
Արզուն քղ. 62.
Արեգի անապատ 287.
Արիոս 166.
Արծիան բերդ 428.
Արծն քղ. 102, 208, 421.
Արկա քղ. 267.
Արկն բերդ 110, 112, 122,
158.
Արճէշ քղ. 99, 118, 425.
Արճիճի վանք 59.
Արուանդանոս տուկ 187 չ
Արջուկ իշխ. 223.
Արջովիտ 107.
Արջթոնք 225.
Աւզկան քղ. 356.
Աւսալ 15.
Ափխազք 4, 9, 84, 200.
Ափլան գիւղ 214.
Ափրիկէ 20, 42, 253.
Աքքա քղ. 292.
Բաբելոն 25₁, 245, 263.
Բագրատ Թգ. վրաց 56.
Բագրատ իշխ. Արեւընդանայ
358.
Բագրատ իշխ. Հոռոմից 118.
Բագրատունիք 10, 153, 323.
Բագրեւանդ գաւառ 183.
Բազունի իշխ. 259.
Բալու քղ. 352.
Բակ գիւղ 55.
Բաղդատ 8, 16, 18₁, 22, 34,

62, 245, 298, 342, 549, 354.
Բաղէշ 62, 119.
Բանիկ 265.
Բասրա 310.
Բարդուղիմէոս առաք. 5.
Բարձրբերդ 401.
Բարսեղ արքեպ. 221.
Բարսեղ Բաշխատացի 103.
Բարսեղ եղբայր Տէր եզիսէի
103.
Բարսեղ եպ. քեռորդի Տ. Գրի-
գորիսի 211.
Բարսեղ կաթ. 167, 221, 229,
240₁, 245, 257, 268, 294₁,
300, 324, 329, 350, 574.
Բարսեղ վրդ. 375, 428.
Բերդան կոմս 311, 345, 318.
Բերդուս բերդ 506, 410, 413.
Բերկրի քղք. 74₂, 118.
Բիբլոն բերդ 24.
Բիւթանիացւոց աշխ. 224, 253.
Բուղար վրդ. 104.
Բուրսուխ 347, 330, 355₁,
360—363.
Բշնի քղք. 11₂, 88.
Գաբաւօն 26.
Գադիկ Ա. 3₂, 7.
Գադիկ Բ. 79, 87, 93—97,
155, 164—163, 178—181,
184, 198, 218₂, 257, 320₂.
Գադիկ Թգ. Աղուանից 231.
Գադիկ որդի Աբասայ 150₂,
220.
Գադիկ որդի Գուրգենայ 206.
Գամբըք 180, 198, 241, 257,
284.

Գանդուկն աւան 408.
Գանձակ քղք. 251, 237, 295.
342, 348 շ, 356, 367.
Գանձի իշխ. 74 շ.
Գեհնն 205.
Գենեսարէթ 25.
Գէորդ Կթ. Աղուանից 251.
Գէորդ Կթ. Հայոց 191, 205 շ.
Գէորդ վրդ. Մեղրիկ 324.
Գէորդ վրդ. Ուծեցի 179.
Գէորդ Ուռձեցի 244.
Գէորդ Զուլահակ ձագն 105.
Գէորդ Քարնեղեցի 105.
Գթմուշ 102.
Գիճաճի ամիր 155.
Գլակայ վանք 150.
Գնդաց աշխ. 100.
Գոհար խաթուն 341 շ.
Գող վասիլ 295 շ, 299, 306 շ,
323, 358, 370.
Գողազգակ թգ. Աղուանից 4.
Գովէշ—Տիկին ամիր 186—188.
Գոշակտակ 251.
Գորգ Ներակացի 226.
Գորգէ թգ. Վրաց 425 շ, 529.
Գորգի թգ. Վրաց 49, 51, 56.
Գուրգէն թգ. Աղուանից 10,
17.
Գուրգէն թգ. Անձեւացեաց
8, 17.
Գրիգոր աստուածաբան 172,
244.
Գրիգոր Կուրապաղատ 221,
268.
Գրիգոր Մազիսորոս 67, 154 շ,
215, 229.

Գրիգոր Նարեկացի 179.
Գրիգոր Նիւսացի 167, 282.
Գրիգոր որդի Բակուարանի 418.
Գրիգոր որդի Սենեքերիմայ 251.
Գրիգոր որդի Վահմարամայ 98.
Գրիգոր որդի Վասակայ 11 շ,
104, 107, 269.
Գրիգոր Պալհաւունի 88, 185,
199.
Գրիգոր վրդ. Մաշկեւոր 555.
Գրիգորիս եպ. Մարաշայ 275.
Գրիգորիս Սքանչեւազործ 167.
Գոռա քղք. 556.
Գօտեւոր Ս. Գէորդ 223.
Գօտէթեւ 317.
Գոմմանիս քղք. 556.
Դամասկոս 21 շ, 232, 416.
Դամիշման 272 շ, 285, 293, 1,
297, 261.
Դարբանդ 231.
Դաւատանոս տակ Ոււհայոյ
142—144, 216.
Դաւթակ քորեպ 103.
Դաւիթ Անհողին 80—82, 184,
88, 221.
Դաւիթ թգ. Աղուանից 254.
Դաւիթ թգ. Վրաց 348—350,
356 շ, 359, 365, 367.
Դաւիթ Կուրապաղատ 55 շ,
58, 57, 64, 246.
Դաւիթ որդի Հաքելի 110, 142.
Դաւիթ որդի Սենեքերիմայ
47—49, 55, 65.
Դդմուշ 252.
Դդուշ սուլտան 194, 252,
245—250, 360.

Դելոււմք 41.
Դեկապոլիս 23.
Դեկոր լեառն 349.
Դեմեւիկոս զօրապետ 14. 16.
Դեմետրէ որդի Դաւթի 337.
363.
Դեանաձոր 64.
Դերեմիկ Թգ. Անձեւացեաց
50—35.
Դերջան 27.
Դէսկորոս հերձուածող 116.
Դէսկորոս վրդ. Սանահնեցի
76—78.
Դինար ամիր 128.
Դլլմուշ 224.
Դմիշկ քղք. 62. 216. 238.
263. 328. 333. 360 շ. 367.
416 շ. 419. 421. 427.
Դուին քղք. 10. 98. 100.
197. 429.
Դրազարկ անապատ 334. 366.
428.
Եբրայեցիք 45.
Եգիպտոս 26. 44. 61. 211.
229. 234 շ. 268. 292.
Եթովպէ 349.
Եկեղեաց գաւառ 97.
Եզիմնացիք 115.
Եզիզէ եպ. 49.
Եմրան 15.
Եպիստոս 214.
Եսայի մարգարէ 48.
Երզնկա քղք. 97.
Երեթով 328.
Երոստատ 19. 23. 43. 72.
252. 259. 254. 258. 263.

267. 271—273. 283. 292 շ.
298. 301. 312. 318. 327.
336. 340. 348. 354. 410.
414 շ.
Եւտիքոս հերձուածող 166.
Եւդոկի Թագուհի 189.
Եփրատ 2. 44. 65. 65. 340.
222. 314. 317. 327. 350.
355. 358. 343.
Չանգի ամիր որդի Աղ-Աղն-
գուրի 366. 371 շ. 374. 395.
Չարինակ բերդ 248.
Չնճիւ կոմս 258. 282 շ. 263.
269. 302. 344. 327.
Չոյաս եղք. Լիպարտի 30.
109.
Չուրա ամիր 62.
Չուրդաւ քղք. 25.
Չօրվրի—կողեռն վանք 206.
Շնաղտ տէր Անտիքու 44.
Քաղէոս առաք. 4. 250. 274.
Քաղէոս գրիչ 405.
Քաթուլ իշխ. Մարաշայ 272.
Քամուեցի 179.
Քաւալուր 158.
Քափօրական լեառն 25.
Քերեպ քաղաքաբերդ 346. 363.
Քէոդոս Թգ. 178.
Քէոդորոս կաթ. 228 շ. 240 շ.
Քէոդորոս որդի Լեւոնի Սե-
ւաստոսի 399.
Քէոդորոս պատրիարք Հռոմ-
մոց 39.
Քիւ 261. 323. 405. 406.
Քիմացիք 25.
Քլակ 139.

ԹԼԵԹՈԼԹ ԲԵՐՂ 186.
ԹՂԹՈՎՐԱԸ ԲԵՐՂ 195.
ԹՂԿՈԼՐԱՆ ԲԵՐՂ 517.
ԹՂՄԽՈՅ ԲԵՐՂ 156.
ԹՂՄԻԼԻ ԳԱԼԱՈՒ 99, 110, 158,
142, 144, 186, 194.
ԹՂՄՈՂ ՔՂՔ. 525.
ԹՂԿԱՂ ԲԵՐՂ 110.
ԹՂԿԱՂՉԱՐ ԲԵՐՂ 260, 508, 510,
517, 525, 555, 557, 546 շ,
557, 596, 598, 599.
ԹՈՒԻՃԱՅ ԲԵՐՂ 157.
ԹՈՒՆԻԿ ՈՐՂԻ ՄՈԼՉԵՂԱՅ 150 շ,
206—209.
ԹՈՒՆԻԿ ԱՊԱՏՐԻԿ 100—102.
ԹՈՐԷՉ ՔՂՔ. 525.
ԹՈՐՈՍ ԿԱԹ. ԱՂԽՈՍԻԿ 215.
ԹՈՐՈՍ ԿԱԹ. Ի ՀԵՆԻ 374.
ԹՈՐՈՍ ԿՈԼՐԱՎԱՂԱՏ ԻՉԽ. ՈԼՈ-
ՀԱՅՈՅ 248—252, 260 շ, 271.
ԹՈՐՈՍ ՈՐՂԻ ԿՈՍՏԱՆՂԵԱՅ 516,
518 շ, 557.
ԹՈՐՈՍ ՈՐՂԻ ԼԵԼՈՆԻ 400, 406,
410, 415, 417—419, 424,
425.
ԹՈՐՈՍ ՈՐՂԻ ՌՈԼԲԵՆԱՅ 306, 428.
ԹՈՐՈՍ ՈՐՂԻ ՔՐԻՍՏԱՓՈՐ ՔԱ-
ՀԱՆԱՅԻ 159.
ԹՈՐՈՍԱԿ 110.
ԹՈՒՆԵԼԱՆ ԳԱԼԱՈՒ 90.
ԹՐՍԻՃ ԲԵՐՂ 251.
ԹՕԹՕՈՒԿ ԵՂՔԱՅՐ ԻՉԽԱՆԻ 224.
ԹՕՕՏՐՈՄԷ ԵՂՔԱՅՐ ԴԱԼԹԻ 557.
ԻՂԱՐԻՈՆ ԱՐՀԻԵԱ. ՎՐԱՅ 57 շ.
ԻՉԽԱՆ ՈՐՂԻ ԽԱՅԻԿ ԻՉԽԱՆԻ
90—92.

ԻՉԽԱՆ ՈԼՈՀԱՅՈՅ 225 շ.
ԻՂՈԼԱՅՈՒԽ 21.
ԻՈՒՈՆ ԿԱՄ ԻՈՒԵՏՈՆ ՀԵՐԵՍԻ-
ԿՈՍ 286.
ԻՍՄԱՅԻԼ ԱՄԻՐ 245 շ, 247, 341.
ԻՍՏԼՂ 158.
ԻՍՏԼԿ ԱՄԻՐ 144.
ԻՍՏԱԽ 255.
ԼԱՍԳԻՎԵՐՈՅԻ ԿԱՄ ՍԱՅԼԱՀԱՆ
179.
ԼԱՄԲՐՈՆ 401.
ԼԱՐԻՍ ԲԵՐՂ 408.
ԼԵՈՒՆ ԼԵԱՈՆ 260.
ԼԵԼՈՆ ԻՉԽ. ՈՐՂԻ ՀԱՔԵԼԻ 110,
112.
ԼԵԼՈՆ ՈՐՂԻ ԿՈՍՏԱՆՂՆԻ 269,
557, 342, 569.
ԼԵԼՈՆ ՍՈԿ ՈԼՈՀԱՅՈՅ 216.
ԼԻՔԱՆԱՆ ԼԵԱՈՆ 26.
ԼԻՍԱՐԻՍ ԻՉԽ. ՀՈՒՈՄՈՅ 124.
ԼԻՎԱՐԻՍ ԻՉԽ. ՎՐԱՅ 104,
107—109.
ԼՍԱՐ ԲԵՐՂ 222.
ԼՕՆԷ ՔՂՔ. 146, 221, 231.
ԽԱՂԷ ԱՄԻՐ. ՈՐՂԻ ԱՐՂՈՎՆԻ
550, 555 շ, 545, 545, 549 շ,
552.
ԽԱՂԻ ԱՄԻՐ. ԳԱՆՃԱԿԱՅ 348.
ԽԱՂԻ ԱՄԻՐ. ՈՐՂԻ ԴԱՄԵՉՄԱՆԻ
298, 361.
ԽԱՅԱՏՈՒՐ ԳԱՐԱՎԵՍ 105.
ԽԱՅԻԿ ԻՉԽԱՆ ՀԱՅՈՅ 90—92,
219.
ԽԱՅԻԿ ԿԱԹ. (Ա) 58—40.
ԽԱՅԻԿ ԿԱԹ. (Բ) 157 շ, 155—
155.

Յաչիկ վրդ. երաժիշտ 214.
Խառանք զժ. 61, 222, 236,
293, 303, 310, 314, 393,
327, 423 չ.
Խարապ իշխ. Նայոց 204.
Խար Ասլան թագ. յունաց 370.
Խարասան տէր Յանձթայ 396.
Խարբերդ քաղաք 208, 352—
353.
Խարտեւք 109.
Խաւատանէք կամ Խաւանէք
51, 133.
Խզնէ քաղաք 243, 341.
Խլաթ ճապար 374.
Խլաթ քաղաք 62, 144, 200,
432 չ.
Խլիճ Ասլան սուլտան (Ա) 228,
232, 236, 285, 283, 303.
Խլիճ Ասլան սուլտան (Բ) 399,
406—408, 414, 422 չ, 423.
Խոզնայ գաւառ 19.
Խոսրով ամիրայ 222.
Խովիկ երկիր 46.
Խորասան 108, 201, 203, 263,
275, 325.
Խորիւ իշխ. 272.
Խուրէշ ամիր. Մօսլայ 62, 99.
Խուրէշ աւագ ամիր 197.
Խուժաստան 143.
Խուսուպօլիս 125.
Խորեկ ամիր 73.
Խփչախք 350.
Խօսոնք գիւղ 56.
Խորեկ կամ Խուրեկ իշխ. 232.
Մաղկոց դուռն 83.
Մամնդաւ 51, 131.

Մով բերդ 428.
Մովման բերդ 138.
Կալարան կոմս Սրճոյ 357 չ,
351—353, 358.
Կալօն Պեղար 93.
Կաղեզուան գիւղ 269.
Կամին գաւառ 17, 80, 251.
Կամին զօրավար 104, 107.
Կապուտու բերդ 107.
Կապսօն զօրավար 208.
Կառկառ 142, 260, 358, 333,
339.
Կաստաղոն վանք 270, 301.
Կատրամիտէ թագուհի 9.
Կարին 144.
Կարմեան գաւառ 348 չ.
Կարմիր վանք 300, 324, 330.
Կարմնջաճոր անապատ 244.
Կարմրակէզ 36 չ.
Կարս 10, 17, 49, 130 չ.
Կաւատ թոռն Յազկերտի 104.
Կերկեսեր 62.
Կեսառ եղբայր Տուկճի 189.
Կեսարիա Գամրայ 51, 180,
241.
Կեսարիա Փիլիպպեայ 25, 25,
274.
Կեղիստու բերդ 219.
Կիպրիանոս եպս. 275.
Կիպրոս 43, 418.
Կիսոն 410, 412, 416.
Կիւլիկիա 198, 217, 223, 247,
237, 287.
Կիւռ Մանել 371, 400, 428.
Կիւռազոյէ թագուհի 37, 89,
90, 122.

Կիւրա-թօտոռ թագուհի 122 չ.
Կիւրեղ Երուսաղէմցի 177.
Կիւրիկէ թագաւոր Աղուանից
145, 224, 251.
Կիւրոս վրդ. Հայոց 366.
Կոլօնպեղատ 161.
Կոմանոս թագաւոր յունաց.
125—126, 217
Կնոսուկաւիս բերդ 318, 320.
Կոնզուակ լեառն 501.
Կոնդոփրէ տուկ 259, 254, 258,
261, 265, 267, 271, 274.
Կոնթաձօ որդի թագաւորին
Փռանգաց 415.
Կոպիտառ 257.
Կոստանդին իշխան որդի Հա-
բելի 112.
Կոստանդին կայսր 50, 89,
92 չ, 318.
Կոստանդին որդի Ռուբէնայ
257, 259—261, 269, 271,
298.
Կոստանդին որդի Սենեքերի-
մայ 55.
Կոստանդին աէր Կառկուայ 338.
Կոստանդին որդի Ռոմանոսի
Ծերոյն 5, 7, 29.
Կոստանդինուպօլիս 5—7, 16,
28, 59 չ, 42—44, 46, 58,
78, 85, 85, 89, 93, 101,
104—106, 109, 112 123,
126, 156, 144, 155, 160—
162, 178, 180, 185, 189,
192, 200—202, 211, 227,
258, 242, 255, 277, 282,
302, 357, 569, 421.

Կոլլա լեառն 369.
Կոլէլ սանցաւել Կոմս 286.
Կոլային 159, 521.
Կոռ գետ 356.
Կոլրան ամիր 62.
Կոլրապաղատ ամիր 192, 263—
265.
Կոլրիւա որդի Շէրէֆն—Յօլ
222, 228, 252, 245.
Կոլրիս քաղաք 58, 358, 362.
Կտրիճ ամիր 192, 198, 200.
Կրիտ կղզի 2.
Կօզման 158.
Հաբէլ 110, 112, 122.
Հալպ քաղաք 5, 37, 62, 191,
199, 224, 252, 254, 242,
247, 250, 258, 304, 310,
316, 356, 342, 351, 354,
360—362, 364, 397, 410,
420, 427.
Հաղբաթ 221.
Համայ բերդ 204.
Համոռն ամիր 5, 19.
Հասան որդի Խաչկայ 90—92,
219.
Հարթուն բերդ 367, 325.
Հարպեկ որդի Հաբելի 110—112,
122.
Հարսն-մուր 142, 178, 206,
306, 325, 355.
Հարսն քո 297.
Հարք գաւառ 17.
Հեր քաղաք 51—53, 51, 62,
91, 119.
Հերմէզ 245.
Հէրմն 428.

Հէճն—Պշարա 143.
Հէմն քաղաք 21, 62, 258.
Հոնի քաղաք 210, 216, 229,
240, 252.
Հոռոմ դռուն 143.
Հոռոմք 48, 30, 84₂.
Հուսէն ամիր 63.
Հոռոմ 211.
Հռոմկլա 370.
Հնդիկք 268, 349.
Հրեայք 26, 34, 71.
Զկնջուր 348.
Զորոյ վանք 75.
Զիօնից բերդ 51.
Ղազարու վանք մերձ ի Սա-
սուն 556.
Ղեւոնդ վրդ. Հայոց 18, 28.
Ճապղջուր 208.
Ճեպու-Շահար 114.
Ճերճերի 124₂.
Ճղերա 62, 505.
Ճկրմիշ ամիր. Մօսլայ 296₂.
501—505.
Ճհան գաւառ 228.
Ճմճմ 158.
Ճնճղուկ 90—92.
Ճօսլին կոմս 254, 295—297,
308, 310, 317, 321, 346,
351—362, 366, 372, 397,
414.
Ճօփրի 555, 557.
Մախր արապիկք իշխան 20.
Մախր արապիկք 41.
Մաքոխտի 192.
Մահի կոմս Աւթոյ 557, 562.
Մհմէտ սմ. 62.

Մահմուտ որդի Տափարի 341.
567₂.
Մամլան ամր. 54, 36₂.
Մամլատ սպասալալ Պարսից
312, 344, 317, 321—323
325, 327—329.
Մանդալէ 318—320.
Մանի հերձուածող 166.
Մանիակ իշխան 60—64, 93,
291.
Մանիկայ կլայ 250, 372.
Մանծկերտ քղք. 118, 119, 122,
194, 199, 201, 425.
Մանիլ թագաւոր Յունաց 417.
Մանիքեցիք 171.
Մանուգէ 559.
Մասուց Սուլթան 398₂, 402,
414.
Մատթէոս Հաղբատացի 105.
Մատթէոս Ուռհայեցի 115₂.
278, 280.
Մարա 265.
Մարանդ 205, 245.
Մարա₂ 58, 217, 224, 228₂.
231, 259, 244, 272, 298,
301, 306, 335, 337, 367,
396, 424.
Մարկեոն հերձուածող 166.
Մարկոս կթղ. Ալուանից 251.
Մարկոս ճգնաւոր 500.
Մարկոս Մետրապ 180₂.
Մարպա 257, 346.
Մարտին սրբակեաց 87.
Մաքինեաց սուրբ Նշան 262.
Մելիսիանոս թագաւոր 122,
215—217.

Մելիք-շահ 205, 252—255, 240, 245, 245, 248, 298, 550.
Մելիք Սուլթան որդի Տափարի 342, 349, 550, 567.
Մելիք որդի Մարուղայ 599, 405.
Մելիսանու 422.
Մելտենի քղք. 45, 59, 52, 65, 422, 428, 454, 252, 256, 262, 272, 505, 424.
Մեմուտ ամիր 62.
Մերտին քղք. 294.
Մեխայլ Թգր. 65, 78, 83—90.
Մեքայլ Թգր. որդի Գուկծի 489, 202, 244—245, 205.
Մեխայլ ալեւոր Թգր. Հոռոմից 423 շ.
Մեխայլ իշխան տէր Կառկուայ 559.
Մեջագետք 4, 270, 278.
Մերան որդի Աբրեհեմի 424 շ, 427.
Մեհհ Գեմեսլիկոս 44.
Մեխթար Բնայրեցի 405.
Մեխթար Պատրիկ. 251.
Մեխթարիկ վրդ. 405.
Մծբին 20, 245, 504, 550, 404 շ.
Մկնիկ տեղի 222.
Մճմոխն 427.
Մնի ամիր 547.
Մնպէճ քղք. 62, 494, 557 շ.
Մշար տեղի 206, 264.
Մոկք 504.
Մոնումախ 94—96, 400—404, 408, 442, 424 շ.

Մոնտանոս հերձուածող 466.
Մուշ քղք. 48, 425.
Մուսի վրդ. Եբրայեցոց 45.
Մուտառասուն 206.
Մուտեպէր քղք. 222.
Մուկարդին քղք. 59, 60, 62, 452, 209, 552.
Մսիս քղք. 5, 508, 555, 400 շ, 405, 447 շ, 424.
Մսուր քղք. 62, 252 շ, 258.
Մօսլ քղք. 62, 98 շ, 245, 296 շ, 504, 504, 505, 542, 560, 564.
Մօրավարդ իշխան 59.
Յազկերտ Թագաւոր 244.
Յակոբ Մծբնայ Հայրապետ 20, 405.
Յակոբոս վրդ. Քարահտայ 2.
Յակոբոս Քարաբնեցի 464 շ, 226.
Յանձիթ գաւառ 7, 29, 450, 554, 553.
Յեհնուկ 444.
Յովհան Ոսկերբերան 475, 244.
Յովհաննէս արքեպ. Ս. Աստուածածնի պատկերի 228.
Յովհաննէս կթղ. Աղուանից 5 շ, 55 շ, 254.
Յովհաննէս Կողեւն 44, 50, 52, 67 շ, 74, 479, 250.
Յովհաննէս Թգր. (Սմբատ) որդի Գագկայ 7—11, 54, 44, 49, 52, 67, 75 շ, 80, 84, 220.
Յովհաննէս Քարնեղեցի 405.
Յովսէփ կթղ. Աղուանից 77, 81, 251.

Յովսէփ վրդ. Ընծայեցի 44.
179.
Յորդանան 33, 68.
Յուլիանոս անօրէն 199, 241.
Նազարէթ քղք. 25.
Նախընկած 150.
Նանան վրդ. 241.
Նարեկացի Անանէ վրդ. 179.
Նարեկացի Գրիգոր վրդ. 179.
Նեստոր 166.
Ներսէս մեծ 250, 241, 423.
Նիզ գւռ. 412.
Նիկիա 224, 242, 255—257,
285.
Նիկեաս 274, 285.
Նիկոլա Հայրապետ Հոռոմոց
277.
Նիկիփոն 52, 46, 292, 51.
Նշենիկ բերդ 157.
Նուպիկ 268.
Նուսէրի 24.
Նսեպի 62, 245.
Նսիպնայ բերդ կամ Սիփատ
քղք. 187.
Նսիպնայ գւռ. 157.
Նսրտօլ ամիր 392, 62, 132,
140, 142.
Նօրօտին տէր Հալպայ 420,
428.
Նահի-արմէն ամիր 425—427.
Նահվար ամիր 62.
Նամայ գւռ. 21.
Նամբար քղք. 336.
Նապուհ իշխան 472, 83.
Նաքի քղք. 336.
Նէնաւի բերդ 544, 547.

Նէպլ ամիր 582, 61.
Նէրէփն-Տօլ կուրիշայ որդին
222, 227, 245, 232.
Նիզար քղք. 318, 335, 351,
369.
Նիպիպ 64.
Նիրակ 29, 86, 214, 221, 269.
Ննջէ քղք. 335.
Ննջրիկ տեղի 355.
Նուզր վանք 529.
Նուպլսա-բերդ 569.
Նուռան 556.
Ոսկեծամ Սուլտան 119.
Ոստան քղք. 48.
Ուզ 109, 2012.
Ուզայ ազգ 1512.
Ուզառ 62.
Ուլլի-Սալար 294.
Ուռհա քղք. 42, 49, 42, 58—
65, 95, 127, 142, 155, 156—
159, 1872, 195, 199, 2162,
222—224, 227, 235—236,
241—244, 247—252, 257,
260—265, 2702, 275—275,
278, 2872, 292—297, 5012,
505, 5072, 5402, 545—
545, 5472, 5212, 3252,
550, 5552, 5402, 546—548,
554—5712, 574, 412, 424.
Ուտայր ամիր 58—60.
Ուրեմն քղք. 525.
Չմշկածակք քղք. 19.
Չմշկիկ 62, 17—19, 29.
Չորտուանէլ 12.
Չորտուանէլն քեռորդի Լի-
պարտի 107.

- Պալակ ամիր 315, 330, 351—
355, 357 2.
Պալանէ տեղի 420.
Պալպակ քղք. 286.
Պալհաւուհիք 10, 155, 269,
325.
Պալդուխ ամիր 250 2, 261.
Պաժենակք 109, 201 2, 237—
259, 508.
Պահենոյ բերդ. 555.
Պաղակձեակ տեղի 50.
Պաղեստին 26.
Պաղին գաւառ 99, 109, 158.
Պաղտին թգ. Երուսաղէմայ
254, 261 2, 272, 286, 292,
307, 311, 318, 337, 345,
351 2, 358—360, 370 2.
Պաղտին Ասորկ 274, 275,
346.
Պաղտին կոմս 260, 297, 335,
340.
Պաղտոյն կոմս Ուուհայոյ 239,
273, 296, 318, 358, 340,
374 2, 579, 589, 591 2, 595.
Պայէլ Ռայիս 59 2.
Պայէն կոմս Սրճոյ 326.
Պապ Անձաւացի 28.
Պառակամնոսս զօր. 2, 96 2,
235.
Պառասոնայիս գետ 237.
Պասարա 62.
Պարկեարախ որդի Մելիք-Շահ
243, 246—249, 263.
Պարկձակ վրդ. 179.
Պարսամա իշխ. 255 2, 256.
Պարսուր 64.
Պարտաւ քղք. 251.
Պաւղոս Սամստացի Հերձոււ-
ծող 166.
Պեթրան 302.
Պելիտիկք 228.
Պելխա զօր. 157 2, 214.
Պելդոնիս 158.
Պեհաստան 247.
Պեմուհի կոմս Փուսքաց 259,
258, 265—265, 272—274,
293—297.
Պեմուհի որդի Պեմնտի 365—
367
Պենեադա՝ Դեկապոլիս 25.
Պեուս կատապան 110—112,
122.
Պերպեսօփէն որդի Ուէքսի 346,
369, 371.
Պետեւին կոմս 285—285.
Պետրոս կաթ. 10, 50 2, 64,
67, 75—77, 86, 94, 104,
137, 153, 221, 226, 241.
Պետրոս կնապիեսայ Հերձոււածող
166.
Պետրոս քեռորդի Գող վասի
307.
Պզահ բերդ. 228, 344, 369.
Պէրութ քղք. 24, 312 2.
Պիզզօնիս իշխ. Հոռոմոց 124.
Պիզու վանք 184, 220.
Պիզու քղք. 95.
Պիր քղք. 311, 350, 357 2.
Պհեննի քղք. 370, 375, 398,
411 2, 424.
Պշարա ամիր 62.
Պորփիւուս 168.

Պուզան ամիր 255 - 257, 442 2,
245—248.
Պուկի զօր. 98.
Պուքսիմոս 157 2.
Պուլճուաճի ամիր 228.
Պոլի զօր. 98.
Պոլոս կաթ. ի Մարաշ 229,
251, 244, 374.
Պոլոս վրդ. հայր վարդապ
179, 228, 555.
Ջալապ տեղի 138.
Ջահան գաւառ 210, 216, 502.
Ջահանից գետ, որ կոչի Գեհն
73, 205.
Ջաղցաձոր 217.
Ջաւալիս գաւառ 146.
Ջուլման բերդ 517.
Ջուլի ամիր 504 2, 507 2.
Ռազտիպ գաւառ 525.
Ռակա քղք. 424.
Ռամլէ 25, 25.
Ռապան քղք. 507, 525, 555,
557, 547, 555, 570, 575,
598, 416, 424.
Ռաջարդ 272 2, 294, 501, 509.
Ռատ եղբայր Լիպարտի 50,
409.
Ռատուան որդի Գուռչի 249 2.
Ռափսակ թգ. Ասորեստանեայց
36.
Ռմբաղատ կոմս 208.
Ռոսպօլիս 216.
Ռոմանապօլիս բերդ յՌուհա
63.
Ռոմանոս թգ. Հոռոմնց 2, 5,
7, 57 2, 65 2, 216.

Ռոպերթ կոմս 254, 265.
Ռուբէն իշխ. Հայոց 151, 269,
298, 506, 518, 524.
Ռօճէր կոմս 525, 527, 555 2,
342—344.
Սադաստան 145.
Սալեհ ամիրայ 62.
Սալէ թգ. Արապկաց 560.
Սահակ մարզպան 42.
Սահակ Պարթեւ 229, 250.
Սաղա թգ. Արապկաց որդի
Տուպախիսի 349.
Սաղամնար 62, 91.
Սամուէլ վրդ. 59, 44, 45,
244.
Սամուխ ամիրա 153.
Սամուսատ 2, 61, 65, 250,
251, 261, 544, 555, 557, 597.
Սանահին 76, 78, 227.
Սայետ ամիրայ. որդի Նսրտօ-
լայ 142.
Սայլահան վրդ. կամ Լասդի-
վերցի 179.
Սասուն 150, 151, 206—208,
521.
Սասանու 18.
Սատ թոռնեցի 28.
Սարասար 54.
Սարգիս 87, 95, 94, 166.
Սարգիս իշխան Հայոց 67.
Սարգիս կաթողիկոս 40, 44,
51, 215.
Սարգիս ոմն ազատ 50.
Սարգիս վրդ. Սեւանեցի 179.
Սարգիս քուրորդի Տ. Պետրոսի
210.

- Սարէ 44.
Սարի իշխան 44.
Սարուանդաւի քղք. 85.
Սափար 245.
Սեաւ լեառն 335.
Սեբաստիա 46, 49, 85, 88,
107, 427, 428, 455—455.
457, 460, 492, 498, 202,
408.
Սեբաստիոյ Ս. Նշան վանք 428.
Սենեքարիմ 47, 48, 55, 85,
107, 458, 220, 251.
Սենեքարիմ Թագ. Հայոց 42,
55, 455.
Սենեքարիմ Թագ. վասպու-
րականի 8.
Սենեքարիմ Թագ. Ասորես-
տանեայց 56.
Սենեքերիմ 47, 49, 227.
Սենեքերիմ Արծրունի 54.
Սերկելոյ լեառն 44.
Սեւադա 251.
Սեւաստ 272, 424.
Սեւերակ 65.
Սեւերակ բերդ 444, 456, 495.
Սեւերակաց գաւառ 457.
Սեւ լեառն 50, 485, 486,
259, 287.
Սեւոտն 226, 255.
Սիբար քաղաք կամ Նսեպնայ
բերդ 487.
Սիդովնացիք 24.
Սիհուն 25.
Սիրնաղտ բրինձ 427.
Սլար Խորասան 458, 440, 456,
458, 459.
Սլեսին քղք. 28.
Սկելառոս 55.
Սկիւթ 268.
Սկիւթացւոց աշխարհ 420.
Սմբատ 225, 224.
Սմբատ Բագրատունի 218.
Սմբատ իշխան Հռոմոց 448.
Սմբատ տիեզերակալ 449.
Սմիխընդ 205.
Սմրղանդ 245.
Սուգման 250, 251, 296—298.
Սուգման ամիրայ 274.
Սուլիման 225, 228, 252, 545.
Սուլիման ամիրայ 224, 227,
252, 545, 548.
Սուլիման որդի Խազի ամիրայի
552.
Սուլման 59, 60, 65.
Սուլման ամիրայ 547.
Սուր քաղաք 60, 559.
Սուրբ Անտոն 490.
Ս. Բարսեղ 499, 241, 244.
Ս. Գերեզման 254, 276.
Ս. Գրիգոր 221.
Ս. Թաղէոս 224.
Ս. Թորոս 255.
Ս. Թորոս եկեղեցի Ոււհայոյ
250.
Ս. Կարապետ 450.
Ս. Կարապետի վանք 210.
Ս. Մարութա 244.
Ս. Յովհաննէս եկեղեցի Ոււ-
հայոյ 509.
Ս. Ներսէս 255.
Ս. Նշան 8.
Ս. Նշանի վանք 8.

Ս. Նշան վանք Սեբաստիոյ 128.
Ս. Նշան վարազայ 242.
Ս. Պետրոս եկեղեցի 145, 116, 325.
Ս. Սարգիս 178, 197.
Ս. Սոփի 59, 89, 105, 161, 162.
Ս. Սոփի Կ. Պօլիս 185, 189, 235.
Ս. Սոփի Ուռուզայոյ 61, 225, 504.
Սուքման ամիրայ 258.
Սպահան 541.
Սպանիա 235.
Սպրամիկ 7, 29.
Ստատ իշխան Թոռնեցի 18.
Ստեփաննոս արքեպ. 309.
Ստեփանէ եղբայր Թորոսի 404, 409, 410, 411, 415, 428.
Ստեփաննոս կաթողիկոս 58.
Ստեփաննոս կաթ. Աղուանից 221, 251, 237, 295.
Ստեփաննոս կաթ. Հայոց 54.
Ստեփան կարապան զօրավար Հոռոմոց 99.
Ստեփաննոս Հայր Կարմիր վանաց 500.
Ստեփաննոս որդի Քրիստափոր քահանայի 139.
Ստեփան Պինօլին կոմս 297.
Սրուճ 322, 337.
Սրուճ քաղաք 274, 275, 317, 321.
Սքանչելագործ Գրիգորիոս 167.
Վահան կաթողիկոս 18, 55, 54.

Վահկայ բերդ 269, 501, 521.
Վահրամ 207, 529.
Վահրամ կաթողիկոս 155, 229, 257, 267, 298, 500, 574.
Վահրամ Պալհաւունի 85, 86, 134.
Վահրամ սպարապետ 98.
Վաղանեաց 25.
Վաղենտիանոս 165.
Վաղէս Թագաւոր 241.
Վաչագան 4, 251.
Վաչէ 56.
Վասակ 15, 14, 211, 269, 298.
Վասակ սպարապետ 11.
Վասակ Բջնեցի 155.
Վասակ իշխան որդի Գրիգոր Մազիստրոսի 215.
Վասակ Հայր Տ. Բարսեղի 224.
Վասակ Հայր Գրիգոր Մազիստրոսի 67.
Վասակ որդի Ապիրատի 11.
Վասակ որդի Թոռնեաց 210.
Վասակ Պալհաւունի 14, 88, 185, 190, 214, 529.
Վասակաւան 7, 29.
Վասիլ 7, 50, 42, 44, 45, 46, 50, 51, 52, 55, 56, 83, 195, 294, 508, 510, 511, 525, 525, 537.
Վասիլ զօրապետ Հոռոմոց 152.
Վասիլ Թագ. 35, 34, 38—40, 49, 149, 287.
Վասիլ իշխան 120, 300, 515, 524, 556.
Վասիլ իշխան Կառկուայ 396, 597.

- Վասիլ Էշխան Հոռոմոց որդի
Ապուքրապայ 119, 151, 216,
225.
Վասիլ կայսր 295.
Վասիլ որդի Ռոմանոսի 5, 29.
Վասիլ Սեւաստիոս 397.
Վասիլ տէր Բարձրբերդոյ 401.
Վասիլ տղայ 507, 597.
Վասիլ դուքս 496.
Վասիլակ 201.
Վասպուրական 8, 47, 55, 47,
49, 75, 88, 90, 516, 554.
Վատովէք 21, 22.
Վարագ 54, 55, 514.
Վարագ լեւան 8.
Վարագայ ս. Նշան 202, 514.
Վարաժնունիք 42.
Վարդահերի գիւղ 529.
Վարդան Սանահնեցի 405.
Վեսպասիանոս Թագ. 254.
Վեսպասիանոս կայսր 267, 268.
Վերք 9.
Վոսինոս 166.
Վոտոնիատ 212.
Վոտոնիատ Թագ. 215, 215.
Վոփոն (Բերութ) քաղաք 24.
Վրացիք 50, 62.
Տաճատ 75.
Տաճատ Էշխան 510.
Տաճիկ 14, 48, 20, 25, 28.
Տաճկանք 2, 62.
Տանգրէ 512, 546.
Տանգրի 254, 265, 285, 295,
296, 297, 501, 504, 507,
509, 514, 516, 518, 525,
525.
Տանգրի կոմս 285, 295, 508,
510, 514.
Տաշխամադար 25.
Տապար 528.
Տապար քաղաք 527, 546.
Տարխանատ 200.
Տարխանիատ 201.
Տարսոն 5, 206, 217.
Տարսոն քաղաք 219, 400.
Տարօն 18, 27, 88, 150, 510,
515.
Տարօն գաւառ 556.
Տաւութ որդի Սուլթանայ 365.
Տափար 298.
Տափար Սուլտան 550, 544,
549.
Տափրիլ գիւղ 552.
Տգլուտ գետ 15, 49.
Տելիար զօրավար 400.
Տելուատ 36.
Տէպ բերդ 158.
Տէր Անանէ 405, 406.
Տ. Բարպեղ կաթ. 277.
Տ. Գրիգորիս կաթ. 277, 280,
287.
Տ. Եգիսէ 405, 406.
Տ. Եփրեմ 405.
Տ. Քէոզորոս (Թորոս) կաթ.
252.
Տ. Խաչիկ 404, 405, 427.
Տ. Պետրոս կաթ. 405, 406,
427.
Տ. Սարգիս կաթ. 252.
Տ. Վահրամ կամ Տ. Գրիգորիս
190.
Տիբերական Ծով 22, 527.

Տիգրան 555.
Տիգրան արքայ Հայոց 4.
Տիգրան իշխան 325.
Տիգրանակերտ (Ամիթ) 15.
Տիգրոն 62.
Տիմեւզ քաղաք 252.
Տիմոթէոս վրդ. 179.
Տիրան 307.
Տիրան վրդ. կապանեցի 179.
Տիրանուն 105.
Տիօժէն 202, 205, 206.
Տիօժէն թագ. 191, 192, 197, 198, 199, 200, 201.
Տիօժէն Ռոմանոս իշխան 189.
Տլաք 557.
Տլուք 217, 286.
Տւքայ երկիր 427.
Տմբշգ 245.
Տմուրտաշ որդի Խազէի 552, 558.
Տղոտափ 201.
Տուկիծ 127, 142, 144, 151, 152, 158, 159, 160, 161, 162, 202, 227.
Տուկիծ թագ. 126, 178, 189.
Տուղտիկին ամիրայ 258, 328, 555, 556, 561, 564, 567.
Տուղրիւ սուլտան 64, 98, 102, 108, 118, 133, 138, 145, 150, 194, 351.
Տուն Սասանու 17.
Տպօրկ Պաղտին 274, 275.
Տուապօլիս 428.
Տրապիզօն 50, 198.
Տրապօլիս 25, 246, 282, 283, 298, 502, 511, 513, 518, 527, 556.

Տրովադա. որ է Անաւարզա 257.
Տփլիս 549, 580, 586, 559.
Տօղատաք 425.
Տօնաւիս գետ 126, 152.
Տօրոս 150, 207, 259, 269, 501.
Տօրոս լեռուն 505.
Փայտակարան 231.
Փարզման քաղաք 414.
Փերոն 56.
Փերսին 525.
Փիլաուտոս 206—210, 213, 214, 216, 220, 225, —225, 228, 229, 231, 233, 234, 240, 244.
Փիլիպպէ 4, 12, 251.
Փիլիպպէ թագ. կապանի 17.
Փիլիպպօս թագ. Աղուանից 3.
Փիղոնիտ դուքս 157.
Փիւնիկէ 26.
Փիւնիկեցւոց աշխարհ 21.
Փուզեր կոմս 274.
Փուանգապօլ 143, 144.
Փուանգապօլ իշխան 142.
Քաղկեդոն 137.
Քամ 55, 72.
Քարուփնեցի 161.
Քարգլուխ 118.
Քարերես կապան 25.
Քեսուն 500, 506, 507, 525, 525, 547, 554, 567, 568, 570, 574, 575, 597, 598, 411.
Քսօս 158, 159.
Քրդստան 60, 144.

Քրիստափոր քաջանայ 159.

Օզկան քաղաք 243.

Օզնկան քաղաք 341.

Օզք 231.

Օլոսի դաշտ 285.

Օխթիս դաւառ 425.

Օշէն ամիրայ 185. 186.

Օշէն բերդ 188.

Օշին իշխան 259.

Օշին տէր Լամբրոնի 401.

Օշուտ 296.

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 0414

